Hasan Basri Efendi

Bir Gemi Kâtibinin
Esaret Hatıraları

Hazırlayan: Bedrettin Görgün

YAŞANTI

YKY

HASAN BASRİ EFENDİ

Bir Gemi Kâtibinin

Esaret Hatıraları

Hazırlayan:

Bedrettin Görgün

Çeviriyazı:

Ziver Öktem - Cemile Kesim Moralıoğlu

Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Yayınları
Edebiyat
Bir Gemi Kâtibinin Esaret Hatıraları / Hasan Basri Efendi
Hazırlayan: Bedrettin Görgün
Çeviriyazı: Ziver Öktem - Cemile Kesim Moralıoğlu
Kitap editörü: Yücel Demirel
Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr

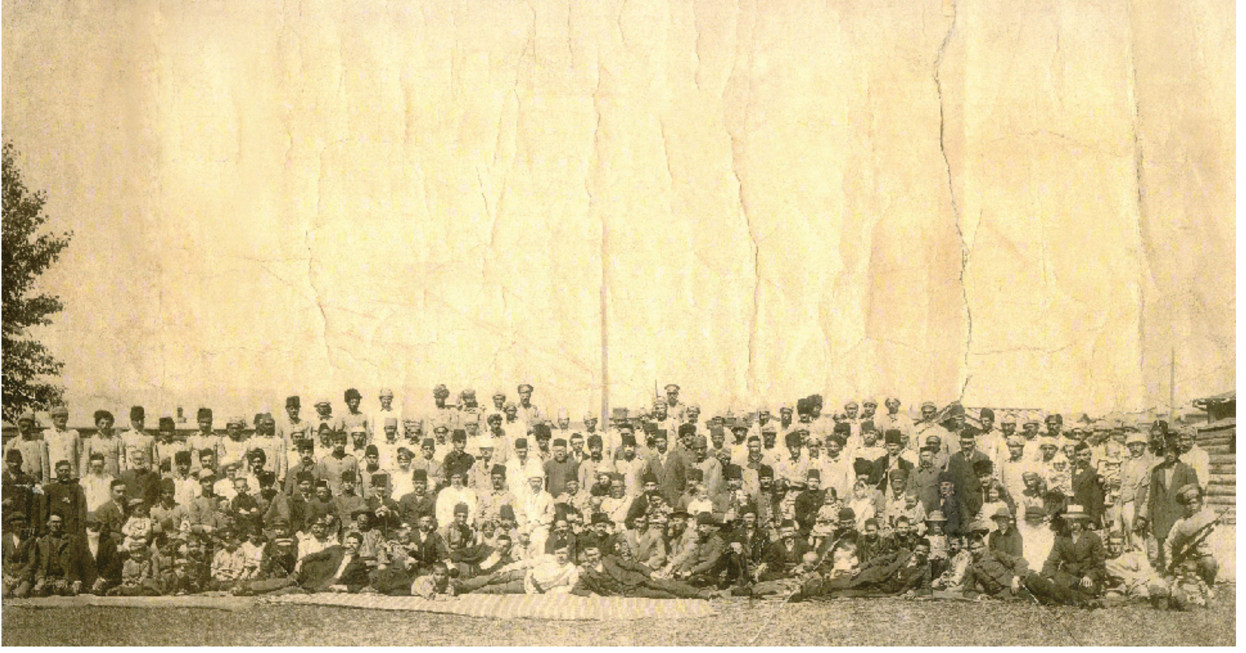
Bir Gemi Kâtibinin

Esaret Hatıraları

Hasan Basri Efendi 6 Kasım 1914'te batırılan Mithatpaşa Vapurunun gemi kâtibidir.

Bedrettin Görgün 1933 yılında İhya Kaptan ve Bedia Hanım 'ın oğlu olarak, İstanbul'da Beşiktaş'ta, kitapta da adı geçen evde dünyaya gelmiştir. İstanbul Üniversitesi'nde 43 yıl hizmet vermiş ve 2000 yılında Plastik Cerrahi Profesörlüğünden emekli olmuştur.

Denizcilik ve Dünya tarihine olan merakının yanısıra, kendisi de amatör uzakyol denizcisi ve yelkencisidir.

22 Temmuz 1917'de esirler toplu halde Odinsk'te. (Prof. Dr. Bedrettin Görgün Arşivi) Bkz. s. 367

Ereğli Açıklarından Sibirya'ya

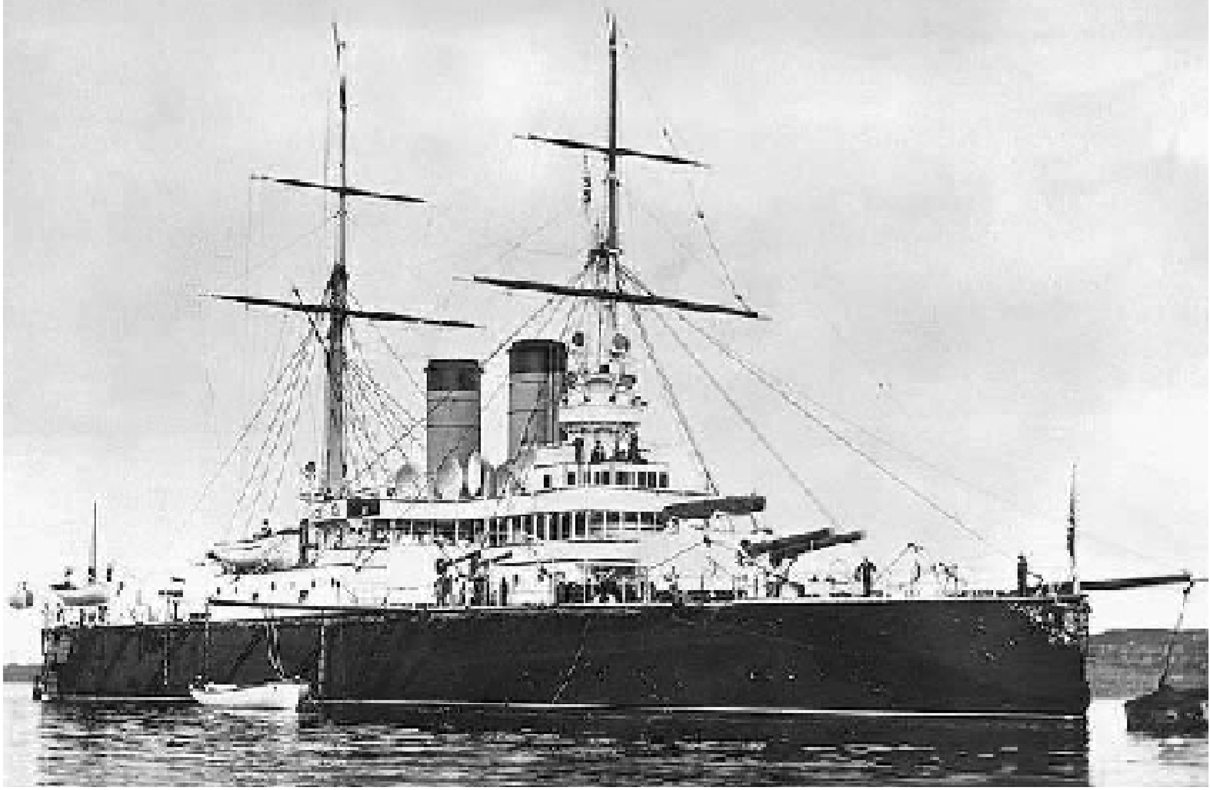
Eski yazı ile yazılmış ve de eskimiş, 1965 yılında vefat eden babam İhya Kaptan'a ait, iki sarı defter bana kardeşim Bilon tarafından iki yıl kadar önce verildiğinde, ne olduğunu bilmeden ve anlamadan incelemek için elime almıştım. Dikkatimi çeken defterlerin eskiliğine rağmen yazıların son derece temiz, itinalı, düzgün yazılmış olması bazı yerlerinde Kiril alfabesi ile yazıların bulunması ve 1965 yılında vefat eden ve 1914-1920 tarihleri arasında, gemisi batırılıp, denizden toplanıp, Rus savaş gemisince esir alınıp, Rusya'da, Sibirya'da 6 yıl esir kalan babam İhya Kaptan'a ait olduğunu bilmemdi.

Bu defterleri okuyabilecek, ne olduğunu anlayabilecek kimseyi, uzmanları bulabilmem ancak 2008 yılında dostlar yardımı ile mümkün oldu.

Yapı Kredi Yayınlarında Yücel Demirel, Ziver Öktem ve Cemile Kesim Moralıoğlu'nun uzunca çalışmaları sonunda bu defterlerin 1914'ten 1920'li yıllar arasında geçen esaret yıllarının, 6 Kasım 1914'te Rus donanmasınca Karadeniz Ereğli açıklarında batırılan gemilerden S/S Mithatpaşa'nın kâtibi Hasan Basri Efendi'ye ait birebir günlükler olduğu anlaşıldı.

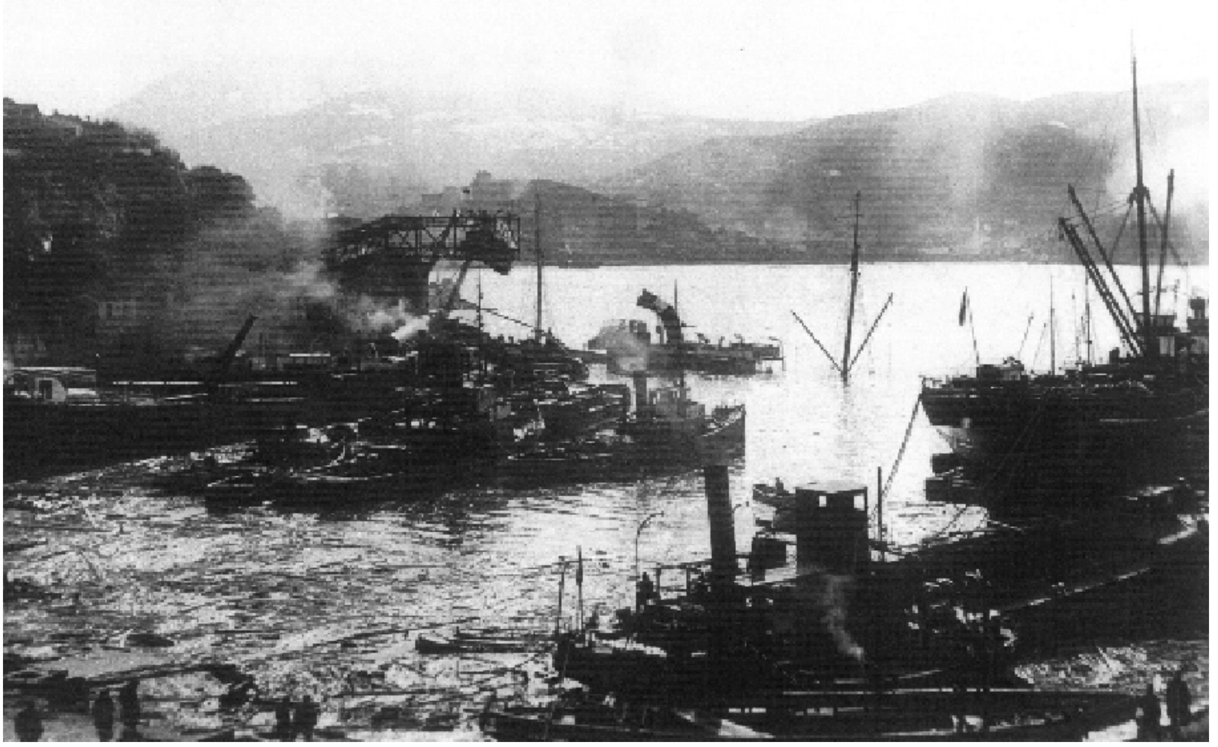
Enver Paşa'nın atak ve yanlış kararı ile açılan Kafkas cephesinde büyük ikmal sıkıntısı yaşayan, düşman ve soğukla mücadele edip kırılan ordumuza askeri ve destek malzemeleri, hatta 4 uçak, bir uçak bölüğü ve asker götüren Mithatpaşa, Bezmialem ve Bahriahmer gemileri, yine Enver Paşa'nın emri ile korumasız olarak İstanbul Boğazı'ndan çıkmış ve Trabzon'a gitme emri almışlardı. O devirde Sarıkamış cephesine varış en kolay Trabzon üzerinden karayolu ile mümkün oluyordu. Bu gemiler o devrin okyanus aşırı seferler yapmış yolcu ve yük taşıyan büyük ve kıymetli gemileri idi. Bu gemilerin kaybı Birinci Dünya Savaşı'nın sonunu, savaşı kazanan ülkeleri, yani dünya tarihini de muhtemelen değiştirmiştir. Bu sırada Osmanlı donanmasına mensup savaş gemileri doğu Karadeniz ve kuzeyde Rus sahilleri civarında idi ve Sivastopol, Kerç Boğazı, Yalta, Odesa Novorosiski donanma tarafından topa tutulmuştu. Buna misilleme olarak Rusların Rostislav zırhlısı ve diğer savaş gemileri lojistik önemi büyük Zonguldak limanını topa tutmuş, gemileri batırmış, kömür yükleme tesislerine büyük zarar vermişlerdi. O devirde enerji kaynağı kömür, gemiler, trenler, fabrikalar ve süren hayat için büyük öneme sahipti. Zonguldak limanı da en büyük kömür ikmal limanı idi. İşte Rus

gemileri bu bombardımandan dönerken bizim ikmal gemilerine rastlayıp batırdılar. Yavuz, Midilli, Hamidiye, Berk, Gayret gibi savaş gemilerimiz yardıma gelemediler. Baltık denizinde Ruslar tarafından batırılan Magdeburg kruvazöründen Ruslarca ele geçirilen şifreler sayesinde Rus donanması kısa sürede Karadeniz'in kontrolünü ele geçirdi.

Rostislav Zırhlısı (Prof. Dr. Bingür Sönmez Arşivi)

6 Kasım 1914 günü batırılan 3 gemimizde tam sayı belli olmamakla beraber üç bin civarında şehit verildiği saptanmaktadır. Denizcilik tarihi yayınları ve belgelerden anlaşılan, torpil, top ateşi ve diğer silahlarla yapılan atışlarla gemilerde yangınlar çıkmış, pek çok kimse şehit olmuş, sonra da gemiler batmıştır. Sağ kalanlardan bir kısmı fırtınalı ve soğuk Karadeniz sularında Rus gemilerine alınıp esir olarak Sivastopol'a getirilmişlerdir. Bu esirlerin bir kısmı yolda ölmüş, bir kısmı Sivastopol'da hastanede, bir kısmı da Sibirya'da, esarette vefat etmişlerdir. Sağ kalanların bir kısmı ise uzun yıllar sonra, Çarlığın yıkılması ve Bolşevik ihtilalinden sonra anavatana dönmeye muvaffak olmuşlardır ki S/S Bezmialem vapuru mülazım kaptanı İhya Kaptan da dönenlerden biridir.

Zonguldak Limanı Rus bombardımanı sonrası.

(Prof. Dr. Bedrettin Görgün Arşivi)

Batırılma sırasında esen şiddetli kuzey rüzgârları sayesinde denizde gemi ambar kapaklarına tutunup sağ kalabilen birkaç kişi ise sonradan sahile varabilmiş veya kurtarılmışlardır. Bu batırılma sonrası Karadeniz'de Türk donanması hakimiyeti kaybolmuştur. Yavuz zırhlısı 18 Kasım'da Sivastopol önlerinde 150 şehit, 59 yaralı vermiş, 26 Aralık'ta da boğaz ağzında mayına çarparak yaralanmıştır.

Sibirya'ya trenle bir hafta süren yolculuktan bir yıl sonra, İhya Kaptan (Görgün) ve Orhan Bey'in (Tuksavul) 5 Kasım 1915'te Dauria'dan gönderdiği kart ile kendi resimleri tarihi bir esaret hatırasıdır. Adres kısmında "Türkiye" kiril alfabesiyle yazılmış olup kart Almancadır. Muhtemelen Orhan Tuksavul tarafından babamın ağzından yazılmıştır. Orhan Bey Almanya'da gemi inşa mühendisliği okuyup Türkiye'ye dönünce askere alınıp Kafkas cephesine giden üç gemiye alınan Alman subaylarına tercüman olarak verilen Türk zabitidir. Kartta Almanca harp esiri gönderisi ve sansür bölümü mühürleri vardır. Kızılhaç (Salib-i Ahmer) ve Kızılay (Hilal-i Ahmer) bu esir gönderilerini o tarihlerde yerlerine ulaştırmaya aracı olurmuş.

Kriegsgefangenensendung.
Zensur-Abteilung
Wien
Hidayet Bey
Konstantinopel, Türkei
Pera : Ajas-Pascha
Saraj-Arkasi-Sokagi N:13

Batırılmadan sonra denizden toplananların bir kısmı yolda veya Rusya ’da hastanelerde ve esir kamplarında yaralarından, tifo, tifüs gibi bulaşıcı hastalıklardan veya bakımsızlık, kötü gıda veya doğal sebeplerden hayatını kaybetmiş, hayatta kalanlarsa Çarlık Rusyasının yıkılmasından 4 ila 7 yıl gibi uzun zaman sonunda Türkiye’ye dönebilmiştir.

Babam İhya Kaptan 6 yıllık esaret sonunda çalışarak, biriktiği para ve yerli halktan gördüğü yardımlarla, esir kampından kaçıp sahte Arnavut pasaportu çıkartmış. Trenle Rusya’nın en doğusundaki (Rusya’da güneşin en erken doğduğu) Vladivostok limanına varmış, orada da bir gemiye tayfa yazılıp, Japon denizi, Hint Okyanusu, Süveyş Kanalı yoluyla Trieste’ye, oradan da Viyana’ya geçmiş ve trenle İstanbul’a gelebilmiştir. Çok ağır esaret şartlarında pek çok esir hayatını kaybetmiştir. Esirlerin sağ kalıp bazılarının kaçabilmeleri, aralarındaki kuvvetli yardımlaşma hissi, kamplarda ve civarlarındaki, insanlık ve yardım hisleri bulunan görevliler ile mahalli halkın ırk, cins, milliyet farkı gözetmemesi sayesinde olmakla beraber, genelde Tatarlar Türk esirlere çok yardım etmişlerdir. Uluslararası yardım kuruluşları muhtelif zamanlarda esirlere çeşitli yardım malzemeleri dağıtmışlardır. Rus devleti de hatıratta okunacağı üzere esirlere rütbelerine göre maaş bağlamıştır.

Bunun dışında kamplarda ve izinle kamp dışında para karşılığı esirlerin çalışmasına müsaade edilmiştir. Mahalli halktan yardım ile çalışma olanakları da bulabilenler olmuştur. Sert iklim, yetersiz gıda, açlık ve hastalıklar pek çok esirin hayatını bitirmiştir. Bolşevik ihtilalinden sonra çarlık parası da değerini kaybetmiş. Fakat bazı esirler kendi iş güçleri ve

ruh zenginlikleri ile sağ kalıp anavatana dönebilmişlerdir.

Savaştan çıkmış, işgal altındaki 1920 İstanbulunda halk büyük sıkıntı içindedir. Gelibolu'da, Sarıkamış'ta, Balkanlarda, Arabistan çölleri ve Mısır'da pek çok şehit verilmiş ve ülke ayakta kalmaya çalışırken, büyük kurtarıcı Mustafa Kemal, Anadolu 'da ülkeyi kurtarma çabası içindedir. İşte bu ortamda İstanbul işgal kuvvetleri ile dolu iken İhya Kaptan trenle Viyana'dan İstanbul'a gelip Sirkeci istasyonunda iniyor ve elindeki çantası ile Ayaspaşa'daki evine gitmek istiyor. Fakat tramvaya verecek parası olmadığından 6 yıl esaretten sonra ülkesine dönüşünde tramvaydan indiriliyor. Yürüyerek Ayaspaşa'daki evine varıyor. Büyük sürpriz, aile en büyük bayramını yaşıyor. Ertesi gün Seyrisefain idaresine giderek görev istiyor. İdare kendisini ölü biliyor. Ailesine yarım maaş bağlanmış. Sağ kalıp dönmesine seviniyorlar. Devlet sıkıntı içinde olmasına rağmen 6 yıllık maaşını tama iblağ ederek kendisine ödüyor. İhya Kaptan aldığı birikmiş maaş tutarını babasına veriyor. Aile bu para ve ailenin gayreti ile Beşiktaş Türkali mahallesinde bir ev alıyor. Yıllar sonra ben o evde dünyaya gelmişim. Seyrisefain İdaresinde hem batırılan gemiler dolayısıyla gemi sıkıntısı, hem de kaptan sıkıntısı var. Kendisini yandan çarklı Haydarpaşa vapuru kaptanlığına veriyorlar. Uzun yıllar uzakyol (Baide) süvarisi olarak çalışan İhya Kaptan İstanbul Liman İşletme Müdürlüğü'nden emekli oluyor ve 1965 yılında ömrünü tamamlıyor.

Esaret sırasında Hasan Basri Efendi'nin tuttuğu günlüklerin nasıl İhya Kaptanca yurda geldiği tam olarak bilinmemekle beraber, şimdi ilk defa yayınlanıyor. Bu üç gemi zabitan ve mürettebatının yaşantıları ve olaylar çok ilgi çekici ve düşündürücü. Bu günlükler o günlerin tarihsel olaylarını, gerçeklerini çok objektif ve yalın şekilde analiz edip belgelendiren, esirleri ve kendinin iç dünyasını anlatan, çaresizlik içinde yaşam savaşının ne olduğunu bizlere hissettiren bir eser oluyor, geçmişe olduğu kadar geleceğe de ışık tutuyor.

Prof. Dr. Bedrettin Görgün

26 Mart 2009 Göztepe, İstanbul

Yayıncının Notu

29 Ekim 1914 günü Yavuz (Goben) ve Midilli (Breslau) zırhlılarının da aralarında bulunduğu Osmanlı donanmasının Rus limanlarına ve Rus donanmasına saldırılarından bir hafta sonra ki bu arada karşılıklı olarak savaş ilanları yapılmış, elçiler başkentleri terk etmiştir. Mithatpaşa, Bezm-i Âlem ve Bahr-i Ahmer isimlerindeki üç Osmanlı şilebine, muhtelif askeri ikmal malzemesi yüklenerek Karadeniz'e doğru yola çıkarılmıştır. Mithatpaşa vapurunda daha çok askeri giyecek ve teçhizat ile askeri araçlar bulunduğu anlaşılmakla, diğerlerinde de benzer askeri malzeme olduğu sanılmaktadır. Vapurlarda, personel dışında özellikle o mıntıkada görevli olup görev yerlerine giden memurlardan birkaç kişi de yolcu olarak bulunmaktadır.

Vapurların gideceği yer hareket sırasında sarahaten bildirilmemiş olmasına rağmen, talimat gereği Ereğli üzerlerinde açılan zarftan hamulenin Trabzon yoluyla, Rusya'ya karşı harekât hazırlıklarında olan Erzurum'daki 3. Ordu'ya gönderildiği anlaşılmaktadır.

Son bir hafta içerisinde gelişen olaylardan, normal posta vb. sefer seyrini yapmakta olan personelin haberi olmamıştır. Bazı fevkaladelikler sezilmesine rağmen durumun vahameti personelce takdir edilememektedir.

29 Ekim tarihindeki saldırılara misilleme olarak, kömür ocaklarının ve kömürün sevk limanının olduğu Zonguldak'ın bombardımanından dönen Rus donanması, 24 Teşrinievvel 1330 (6 Kasım 1914) günü sabah saatlerinde, Zonguldak-Ereğli arasında, konvoy olarak doğu istikametinde seyretmekte olan bu üç şilebe rastlamış. Hiçbir uyarıya gerek görmeksizin, teslim olma işaretlerine aldırmaksızın bu üç şilebi de ateş altına alarak batırmıştır.

Mithatpaşa vapurunun kâtibi Hasan Basri Efendi'nin yaklaşık dört yıl boyunca günügününe yazdığı defter, batan gemilerden Bezimialem'de genç bir kaptan olup, birlikte aynı olayları yaşayan ve esaret günlerinin sonunda Vladivostok-Çin-Avrupa yoluyla İstanbul'a ulaşabilen İhya (Görgün)

Kaptan’ın evrakları arasında, vefatından sonra, İhya Kaptan’a ait olduğu sanılarak bulunmuştur.

İhya Kaptan’ın oğlu Sayın Bedrettin Görgün tarafından bize ulaştırılan defterin, yerlerinden çıkmış formaları ve karışan sayfaları yerli yerine konulmuş ve inceleme sonrasında defterin Mithatpaşa şilebi kâtibi Hasan Basri Efendi’ye ait olduğu anlaşılmıştır. Ancak Hasan Basri Efendi’nin teferruatlı kimliği ve ailesi ile ilgili bilgilere maalesef ulaşılamamıştır. Sadece 22 Ocak 1921 tarihinde İstanbul’a döndüğü kaydına rastlanmıştır. (Derleyen: Şükrü Yaman, Türk Deniz Ticareti ve Türkiye Denizcilik İşletmeleri Tarihçesi, II, İstanbul, 1999, s. 146).

Kitap iki defterden oluşmaktadır 12 Teşrinievvel 1330 (25 Ekim 1914) tarihinde başlayan birinci defter 14 Eylül 1332 (27 Eylül 1916) tarihinde dolduğundan 15 Eylül 1332 (28 Eylül 1916) tarihinden itibaren yeni bir deftere başlamıştır. 17 Eylül 1334 (30 Eylül 1918) tarihinde son cümlesi de yarım kalmak üzere bitmektedir. Bundan sonrası ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Defter, her ne kadar olayın kısa bir süre öncesinden başlayarak günü gününe yazılmış gibi görünmekte ise de gemilerin batışında, esaretin ilk günlerinde ve Sibirya’ya olan yolculuk esnasında defter yazabilme imkânına sahip olması düşünülemez. Bu yüzden, ilk kaldıkları yer olan Dauria’ya vardıktan sonra defter temin edilip yazılmaya başladığı sanılmaktadır. Bu yüzden ilk günlere ait olaylar, sonradan yazılırken, ayın tarihleri ile birlikte yazdığı haftanın günleri yer yer uyumsuzluk göstermektedir. Bir süre sonra da sadece aybaşlarında ay ismi yazılmış sonrası sadece ayın günü olarak devam etmiştir. Haftanın günleri yazılmamıştır. Kitapta tarihlerin Miladi karşılıkları bizim tarafımızdan verilmiştir.

Esaret sırasında götürüldükleri ilk yer Sibirya’da Dauria ismindeki, demiryolu güzergâhındaki bir köy olup, Baykal Gölü ’nün güney kısımlarında İrkutsk şehri civarlarındadır. Burada geçirilen bir seneye yakın bir zamandan sonra, daha kuzeybatıdaki Berezovka isimli bir mevkide bulunan askeri kışlalara nakledilmişlerdir. Bu sırada Berezovka’nın yakınındaki bir mevkide bulunan Park isimli yerde de birkaç ay kalıp tekrar Berezovka’ya dönmüş ve sona kadar da burada kalmışlardır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Sibirya esaret kampları ve yaşantıları ile ilgili bazı hatıratın olduğu bilinmekte ise de böylesine, günlük şeklinde yazılmış olanlarına pek rastlanılmamıştır. Hasan Basri Efendi'nin esaret günlerindeki gözlemleri, duyguları, endişeleri hatta eleştirileri dikkati çekmektedir. Sivil kişiliği sebebiyle de önyargısız, saf, duygularını öne çıkaran satırları ilgi çekecektir. Ayrıca çeşitli kanallardan (çoğu zaman Rus kaynaklı) ulaşan, savaş ile ilgili gelişmeleri de kaydetmiş olması, olayların o cepheden nasıl göründüğünü ve bunlar karşısındaki tepkileri de ortaya koymaktadır.

Ailesinin tespit edilememesinden dolayı Hasan Basri Efendi 'nin fotoğrafına da ulaşılamamıştır.

Kitapta metnin dili korunmuş, sadece Osmanlıca bazı tabirlerin ve kelimelerin cümle içindeki anlamları, okumada kolaylık sağlamak amacıyla köşeli parantez içerisinde, italik harflerle yazılmıştır.

BİRİNCİ DEFTER

26 Ekim 1914

13 Teşrinievvel Cumartesi tarihinde Trabzon'a posta tarikiyle [yoluyla] hareket etmek üzere sefinemiz [gemimiz] yük ve yolcu irkâb etti [bindirdi]. Lâkin kömür yetiştirilmediğinden Pazar gününe kaldık. Pazar sabahı hareket olundu. Posta yaparak Trabzon'a muvasalat ettik [ulaştık]. Hamule [yük], tamam ihraç edilmeden Rize'ye gidip oranın yük ve yolcusunu ihraç ettik. Yalnız Rize'de haber aldığımıza göre orada posta tarikiyle gelen Rus vapurunun demir bırakmadan geriye avdet ettiğini söylediler. Hatırımıza bir şey gelmedi.

Fakat bir saat sonra telgrafla Dersaadet'ten, liman idaresinden alınan emir üzerine her hâlde bir fenalık olduğunu anladık. Gelen emir, serian [aceleyle] Dersaadet'e hareket edilmesi ve Boğaz'dan girilmediği takdirde Osmanlı limanlarından birine iltica olunması hakkında idi. Orada işimiz bittiğinden hamule almayarak Trabzon'a hareket ettik. Zira eşya-yı askeriye ve cephane var idi.

Trabzon'a gelip serian eşya ihraç edildi. Trabzon'un hiçbir şeyden malûmatı yoktu. Yalnız posta memuru sekiz bin lira kadar bir para var ise de Posta Nezaretinden aldığı emir mucibince veremeyeceğini beyan etti. Her hâlde bir tehlike var. Nedir, burası meçhul olarak Dersaadet'e yol verdik.

1 Kasım 1914

19 Pazar – Alaturka altı yedi raddelerinde Boğaz'dan girdik. Boğaz'dan girmeden evvel ufukta bir takım duman görmüş ve bunun bizim donanma olduğunu anlamış idik. Hakikat bizim donanma idi. Boğaz'da patente yoklaması icra edilirken donanma tarafından gelen zabit, yolda düşman donanması görüp görmediğimizi soruyor. Tuhaf, orada anladık ki bizim donanma Rus gemilerini gark etmiş [batırmış]. Adeta ilân-ı harp olmuş. İd-i şerifin [bayramın] üçüncü günü idi. Bizde sevinç son derece. Hiç olmazsa bayramdan bir gün Dersaadet'te ve ailemiz arasında bulunacağız gibi fikirler ile gelmiş idik. Geçirdiğimiz tehlikeden bihaber bulunuyoruz. Gelip rıhtıma yanaştık. İdarede işimi görüp eve gittim. Evdekiler büyük telâş içinde. Onlar da bizi görüp sevindiler. Cenab-ı Hakk'a binlerce tahmid ü şükran ederek o geceyi geçirdik.

Dersaadet'te Pazartesi sabah – Sefineye geldim. Merkezden verilen emir üzerine umum mürettebat sefinede emre hazır bulunacak. O gün kömür ve sair levazımatımızı ikmal ediyoruz. Akşam süvari ile beraber Tünel başındaki birahanede bir miktar oturduk, gemiye geldik.

3 Kasım 1914

21 Salı – O gün de intizar içinde geçti. Merkezde yarım maaşımız var idi. Onu alıp tevzi ettim. Evvelki seferimizde altı gemici Rize'de kaldığından onların 1.000 kuruş kadar mütebaki kalan para, yazıhanenin gözünde kaldı. O gece de öyle geçti.

4 Kasım 1914

22 Çarşamba – O gün bir mavnada gelen bir otomobili aldık ve bir miktar elbise-i askeriye çuval derununda [içinde] geldi. Onları da ambara yerleştirdik. O geceyi de öyle geçirdik.

5 Kasım 1914

23 Perşembe – Ale's-sabah [sabahleyin] meclis-i sıhhiyeden gelen bir doktor sefineyi gezdi. Evvelce sefinenin Hilâl-i Ahmer olacağını bilmiyorduk. Merkez-i idareden, hareket edeceğimiz emri verildi. Limandan diğer bir emir aldık. O aralık sıhhiye ile liman arasında sefine hakkında her hâlde bir müzakere cereyan etmiş olmalı ki otomobilin mavnaya ihracı hakkında diğer bir emir geldi. Vermek üzere hazırlanıyor iken diğer bir emir kalması hakkında verildi. Süratle kömürün ikmaline çalışıyorduk. Ben kendi hesabıma birçok seviniyordum. Posta tarikiyle Trabzon'a gider iken birçok eşya ve kömür ve odun ve yağ sipariş etmiş idim. Tabii avdette uğramadığımızdan alamamış idim. Şimdi o vasıta ile bunları alacak ve evin noksanını ikmal edecek idim. Evden gerek kışlık elbise ve paltomu ve çamaşırlarımı getirdim. Belki uzun müddet oralarda kalırız. Fikrimiz, Rusya sevahiline [sahillerine] asker ihraç edeceğiz zannında bulunuyorduk. Ümidimiz Rusya'nın ahvali pek vahim. Adeta tenezzühe [gezinti] gider gibi gideceğiz gibi fikirlerde bulunuyorduk. Birde Liman Riyaseti'nden kapalı bir zarf geldi. Üstünde Ereğli önlerinde açılarak, tahriratta yazılan emir üzerine hareketimiz bildiriliyordu. Bahriye Nezareti'nden iki işaret memuru tayin edilmiş ve ellerindeki gayeyi getirdiler. İdareye giderek kendileri

hakkında emir aldım. O gün mahdumum Emin Efendi gelmiş ve kendisinin beraber götürülmesi hakkında rica ediyor. Düşündüm, bu sefer bana her neden ise pek karışık göründüğünden, oğlum bu sefer diğer seferlere benzemediğinden kendisinin eve gitmesi hakkında nasayih [nasihatlar] vererek belki sefer uzar diye iki lira vererek eve gönderdim. Ne bilebiliriz ki böyle bir felâkete uğrayacağız. Yanımda birçok para var idi ve sefinede bir çuval muhasebe kâtibi Nail Efendi'nin fasulyesi kalmış. Onları da verip gönderdim. Hele eve gittiğim gece Hıfzı Efendi'nin bir fotin istediği, validesi tarafından söylenilmiş idi. Kendisine, "oğlum seferden geleyim o vakit sana güzel bir fotin alayım. Hele bir iki gün sabret de" demiştim. Bu hatıra beni ne kadar muazzaeb etti [azap çektirdi], niçin almadım. O gece, bade'z-zeval [öğleden sonra] 7.30'da hareket emrini aldık. Bezm-i Âlem ve Bahr-i Ahmer ile beraber rıhtımdan hareket olundu. Tamam Büyükdere'de sefinemize gelen Liman Reisi Nizamettin Bey yolların gayet emin olduğunu hatta araba yolu gibi gideceksiniz gibi tabirat ile bizi mutmain ediyor [içimizi rahatlatıyor]. Orada, Beykoz önünde karanlıkta bir sefine gözüküyor ise de ne olduğunu anlayamadık. Bir aralık kılavuz sefinesi işaret verdiğinden biz de peşinde olarak, alaturka üç buçuk var idi Boğaz'a girdik. O ölüm saçan mayınlar arasından kemal-i dehşetle geçtik. Tabii sefinede hiçbir fener ve aydınlık yok, her taraf kapalı ve borda ve silyon fenerleri kâmilen söndürülmüş idi. Bununla beraber deniz gayet râkid [durgun] ve mehtap gayet güzel. Adeta lâtif bir gece idi. Böylece iki saat kadar kat'-ı mesafe etti. Herkeste bir düşünce var. Bu aralık sol taraftan bir fener parladı. Bu işaret bizi pek çok düşündürdü. Her hâlde bizim harp gemilerinden birisi olmasına karar verdik. Çünkü dışarıda bizim donanmanın bulunması hakkında ümidimiz pek çok idi. Zaten Dersaadet'te aldığımız kapalı zarf bize her hâlde Ereğli üstlerinde donanmaya mülâki olmak [buluşmak] gibi büyük ümitler vermiş idi. Ve bir de her üç sefinenin on mil üzere kat'-ı mesafe etmesi tarzındaki emirle yolun hesabı yapılarak orada donanmanın o saatte bulunacağı gibi fikirler vermiş idi. Bizim sefine on beş mil kat edecek bir hâlde bulunduğundan diğerleri bize uyacak zanneder iken, kömürün fenalığından beş altı mil ancak seyredebiliyoruz. Diğer sefineler bizi beklemeye mecbur oluyorlar. Aman yarabbi ne büyük hata, böylece üç gemiyi hiçbir muhafız olmadan denize çıkarmak ve içinde bu kadar eşya ve erzak-ı askeriye bulundurmak. Ya maazallah asker bulunsa idi, ne felâket. Binlerce düşünce ile o geceyi selâmetle geçirdik.

6 Kasım 1914

24 Cuma – (Bâdî-i felâket [felâketin başlangıcı]) Bu sabah yataktan kalktım ilk işim etrafa bakmak oldu. Ereğli üstlerine yakın bir mesafede idik. Çay içip, sefinede bizden başka kimse olmadığından eski elbiselerimi giydim. Yeni yaptırdığım pantolonun dizine yağ damlamış, onu silmek üzere kamarot Hüseyin’i çağırdım ve onu verip güzel silmesini tembih ederek, güverteye çıktım. Havada oldukça sis var, önümüzde giden Bahr-i Ahmer, Bezm-i Âlem ara sıra sis içinde kayboluyorlar. Böylece bir saat kadar geçti. Biz de Ereğli ile Zonguldak aralarında bulunuyorduk. Sahilden beş altı parça teknenin dumanı göründü. Sis ve uzak bulunması, sefineleri fark ettirmiyor. Fakat sahilden gelmesi her hâlde bizim donanma olmasına hükmederek yolumuza devam ediyor idik. Dersaadet’in vermiş olduğu kapalı zarf küşâd edilerek [açılarak] doğru Ünye’ye gideceğimiz, orada Onuncu Kolordu kumandanının emrine tâbi olacağımız muharrer idi. Oradan aşağı indim. Elektrik memuru Mülâzım Vehbi Efendi uyuyordu. Kendisini kaldırdım ve bizim donanmanın zuhurunu [göründüğünü] haber verdim. Ve kamarama geldim. Hüseyin pantolonu silmiş, lâkin beğenmedim. Tekrar iyi silerek tekmil elbiseleri bohçaya koymasını ve pardösü ile kaputu asmasını tembih ederek köprü üstüne çıktım.

Beş-altı dakika sonra bir top sesi işittik, ne idi anlayamadık, sis mani idi. Nihayet bizim donanma Rus donanması ile harp ediyor hükmünü verdik. Ne gaflet. İlk top alaturka üç var idi. Gittikçe top sesleri tezâyüd ediyor [artıyor]. Biz ise elan yolumuza devam ediyoruz. Zaten makinede ocak çekilmiş, istim az olduğundan ancak üç dört mil kadar seyredebiliyoruz. Bir aralık sis dağıldı. Bahr-i Ahmer vapuru geri dönmüş lâkin makine kaportaları üstünde dehşetli alev ve yangın gözüküyor ve Bezm-i Âlem ise kemâl-i şiddetle bombardıman ediliyor. Eyvâh biz gene anlamadık. Mutlak Rus donanmasının taarruzu üzerine bizim donanma yetişip harbe tutuştular ve bizim donanmanın verdiği işaret üzerine Bezm-i Âlem, Bahr-i Ahmer geri döndüler gibi vâhi [yanıltıcı] fikirlerde bulunuyorduk. Esbâbı, verilen emirlerden bizim donanmanın Ereğli üstlerinde mevcut olması ve bir de yarım saat kadar bir posta vapurunun üzerine bombardıman edileceği hiç hatırımızdan geçmiyor. Biz de sefineyi Ereğli istikametine çevirdik. Lâkin istimin azlığından sefine yürümemesinden sefine lâyıkı vechile dümene bakmıyor idi. Vardabandıraları köprü üstüne çağırdık, hin-i hâcette verilecek işaretleri anlayıp, cevap versinler. Bu aralık bir sefinenin bizim üstümüze gelmekte olduğunu müşahede ediyoruz. Süvari, üçüncü, dördüncü kaptanlar ile çarkçıbaşı köprü üstünde bulunuyorduk. Tekmil mürettebat ne olduğunu

anlamak üzere güverteye toplanmış idi. Gelen sefine bizim Muavenet-i Milliye cesametinde [büyüklüğünde] gözüküyor ve biz de onlardan biri olmasına karar verdik, bakıyoruz. Tamam, yarım mil kadar kaldığı zaman birden bire baş direğine Rus bandırasını çekerek o anda ilk mermi bizim üstümüzde patladı. Gelen mermi sancak iskelesini parçalayarak birinci kamaradan girdi. İkinci mermi ise sancak tarafında mataforayı parçalayarak vinççi Hüseyin bacağından yaralandı, onun feryadı bütün bütün ortalığa bir dehşet verdi. Umum ne yapacağını şaşırdı. Süvarinin emri üzerine beyaz büyük bir masa örtüsü baş direğe çekildi ise de Ruslar ateşine devam ettiler, ne vahşet! Bir posta vapurunda top tüfek yok, bununla beraber teslim işareti veriyor. Gene onun üzerine kemâl-i şiddetle ateş ediliyor.

Çarkçıbaşı bana, "haydi ne duruyoruz, birer yelek bulalım" dedi. Evet, ben adeta şaşırmış, bir şeye teşebbüs etmiyordum. Beraberce aşağı indik. Benim kamaramın kapısı açık idi. Oradan birinci kamaraya geçtik, her kamarada iki adet mantar yelek vardır. Kamaranın birisine girip birer yelek aldık. Salona isabet eden bir mermiden salonun duvarlarında bulunan somaki mermerlerin şangırtısını işitiyorduk. Oradan dışarıya koştuk. Mevla rahmet etsin, bu çarkçıbaşı Salih Efendi'yi son görüşüm oldu. Zavallı genç ne kadar müstakim [dürüst], ne kadar halûk [iyi huylu] idi. Belki sanatında da idaremizde nazîri [benzeri] yoktur, birçok efendiler hep onun sa'y u gayretiyle sanatında temeyyüz etmişlerdir. Ben kendisini cidden severdim. Koşarak benim kamaradan güverteye çıktım. Zaten iskele benim kamaranın önünde idi. Tekmil gemiciler tahaffuz [korunmak] için bu tarafa toplanmışlar. Ne tuhaf, insan salonun ve kamaraların o ince tahtalarından mermi geçmeyecek gibi vâhi [manasız] bir fikir ile o tarafa tecemmu [toplanma] gayr-i ihtiyari olarak yapılmış bir hareket idi. Birinci kamaranın su depolarına isabet eden bir mermiden oradaki sular yukarı kontra güverteden aşağı güverteye akıyor, herkes şaşkın bir tarafa koşuyor. Kamarot Madam Eleni gelmiş, "aman bey, beni bırakma" diye benden bir medet talep ediyor. O aralık Vehbi Efendi'yi gördüm, belinde mantar yelek ile geldi. Kendisine, "Vehbi şu benim yeleği bağla" dedim, yüzüme bile bakmadı, sefinenin kıçına koşarak gitti. Kamarot Hikmet, gelip benim yeleği bağladı. Orada bulunan bir iki kişi, "ne duruyorsun beybaba, denize atlasanıza" diyorlar. Tabii, kendileri cesaret edemediğinden benim kendilerinden evvel atlamamı kendilerine bir numune olmak üzere teşvik ediyorlar. Denize baktım. Ekseri gemiciler denizde yüzmeye uğraşıyorlar. Elan mermiler devam ediyor. Ben asla yüzmek bilmem, denize atlayıp ne yapmak ümidinde

idim? Artık her şeyden ümidimi kat ederek [keserek] bir kere ailemi, çocuklarımı gözümün önüne getirdim. Kendilerine kalben elveda ettim “ne yapalım, takdir-i Huda böyle imiş”, diyerek Cenab-ı Hakk’a rabt-ı kalp ile tövbe istiğfâr edip son vazife-i diniyeyi icra ederek kendimi denize tevdi eyledim. O mantar yelek ile kurtulacağım diye bir ümid beslemiyordum. Denize atlar iken orada bulunanlara demiş idim, “çocuklar benim kamarada para vardır, alın”. Filhakika kasada yetmiş lira kadar bir para var ise de kasanın anahtarı cebimde kalmış ve yazıhanemin gözünde bin beş yüz kadar var idi. Bilmem aldılar mı? Denize düştüğüm anda bir iki kere yuvarlandım, battım, çıktım. Çünkü güverteden atlamış idim. Vâkıa güverte bir derece alçalmış bulunuyordu. Sefine ağır ağır suya giriyordu. Ruslar son vahşet olmak üzere yüz metreden attıkları mermi kâfi değilmiş gibi, son olarak sefineye bir torpil endaht etmişler [ateş etmişler] ve kazan istikametinden sefine o yarayı almış ve ikinci kamara kaportası ile birinci kamaranın sigara salonu ateş ve alev içinde idi. Denizde bir-iki yuvarlandıktan sonra elime bir ambar kapağı geçti. Evet, bu ambar kapakları çok kişilerin hayatını kurtardı. Bu fedakârlık Şevket Efendi’nin harekâtıdır. Orada bulduğu kapakları denize atarak benim gibi birçoklarının kurtulmasına bâdi [sebep] olmuştur. Rusların harekât-ı vahşiyânesi [vahşi hareketleri] kâfi değilmiş, hava, deniz müttefiki imiş gibi, o beliye [felâket] de çıktı.

Yavaş yavaş denizler büyümeye başladı. Elimde bulunan kapakta Atıf Kaptan, bir gemici ve aşçı ve bir kamarot var idi. Üçüncü Kâzım Kaptan bizden biraz uzakta. “Aman beni de alınız, Allah aşkına kâtip efendi, beni bırakma” diyerek feryat ediyor. Sefine ağır ağır denize gömülüyor. Biz bir türlü sefineden ayrılamıyoruz. Tahtada bulunanlara “bir parça gayret edin, sefineden ayrılalım” diyorum. Hiçbirisinde lakırdı anlamak yok! “Yarabbi, şimdi sefine denize girdiği anda bizi de çekecek burada öleceğiz,” diye düşünüyordum, diğer bir kapak gözüme ilişti, hemen o kapağı yakaladım. Onları terk ettim. Eski elbise sırtımda idi. Ayağımda fotin lastik var, bir derece ağır idim. Fakat yelek gene beni su üstünde tutmaya kâfi geliyor. Böylece sefineye dayanarak kendimi açmaya uğraşıyordum. Hava ve akıntı daima sefineyi bizim üstümüze sevk ettiğinden, bir türlü açamıyordum.

Nihayet dayanarak kıça gitmeye karar verdim. Dayana dayana kıçı buldum. Kıç kepçe, suya girdiğinden kepçenin altında kaldım. Bu sefer oradan kurtulamıyorum, daima beni suya basıyor, artık ümidimi kat etmek üzere idim. Nasıl olduğunu anlayamadım, kendimi denizde buldum.

Kurtulduğuma yüz bin şükür ediyorum. Yanımda kimse yok. Oldukça uzak bazı insanlar görüyorum. Böylece bir müddet geçti. Deniz ise artık fırtına hâlini almış, elimdeki kapağın altından kaldırıyor, benim üstüme çıkarıyor. Vaziyetim pek fena idi. Onunla uğraşıyorum, hem yoruldum, hem de su yutuyorum. O aralık Atıf Kaptan'ı gördüm. “Aman, bu tahtaya gel” dedim ve geldi. Tahtanın her iki tarafından birimiz tuttuğundan, bu sefer tahta muvazene buldu. Bir derece rahat etmeye başladık. Bir miktar sonra o da kâfi gelmedi. Zira deniz fırtına hâlini almış, dalga büyümüş bulunuyordu. Sefinenin evvelce kırılan iskelesi yanımıza yakın bir mevkide idi. Hemen ona geçtik.

Zavallı gemi nihayet başı yukarı dikilerek kıçının üstüne kayboldu. O vakit bizim de ümidimiz kesildi. Altı-yedi yüz kulaç suyun üstünde sahilden on beş mil açıkta bir tahta parçasının üstünde Karadeniz'in en büyük fırtınalarından sayılan Kasım fırtınasında bu hâlde kalmak, artık Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve merhametinden başka bizim için sığınacak, iltica edecek hiçbir ümit yok. İşte, böylece vakit geçiyor. Tabii, biz de soğuğun her türlü acısını hissediyoruz. Bir de Rus sefinesinden askerler denize savla atarak bizim gemicileri alıyorlar. Bunu görünce iskeleyi terk ile gene bir kapağa geçip, oraya doğru sevke başladık. Bize de savlayı attılar tutamadık. Tutacak kadar kuvvetimiz kalmamış idi. Onlar da anladılar, biz de efendi ile sefinenin bordasına sokulduk çabuk çarmıh indirdiler, gerek benim gerek Atıf Kaptan'ın arkamızda resmi ceket olduğundan koştular. Evvelce çarmıhı ben yakalamış idim. Lâkin çıkmak için lâzım gelen kuvvet olmadığından, Atıf'a “aman, çıkamayacağım” dedim. Rus efradından biri kolunu uzatıp beni yukarı aldı. Arkamdan Atıf Kaptan çıktı. Hemen güvertede bizi soydular. Arkamıza birer Rus kaputu verip çırılçıplak baş altına götürdüler. Başaltında yetmiş kişi var idi. Oranın havası bozulmuş, taaffün etmiş [kokuşmuş]. Ne çare, hava soğumuş, biz ise iki saat kadar denizde kalmış olduğumuzdan titreşiyor idik. Deniz ise müthiş bir fırtına hâlini almış. Bizim gemiciler istifra etmeye başladılar. Bizim arkamızdan Vehbi geldi. Ona kaput kalmadığından onu da benim kaput altına aldım. Sonra Saffet Kaptan geldi. Bizim bulunduğumuz sefine yol verdi. Rus efradı, sandıklarından kendi eski pantolon, fanila gibi eşyalarını çıkarıp bize verdiler. Benim de hisseme bir branda pantolon ile yırtık bir gemici fanilası düştü. Fanilanın arkası yırtık idi, ne çare, giydim. Bize beyaz ekmek ve konserve et ve sigara verdiler. O gün öyle geçti. Bizim en birinci korkumuz bu sefer bizim donanmadan idi. Eğer şimdi bizim donanma taarruz eder ise bu sefer

kurtulamayacağımız muhakkak idi. Fırtına o kadar kesb-i şiddet etti [şiddetlendi] ki adeta bu sefinenin bu denize dayanamayacağını düşünüyorduk. Bulunduğumuz mevki yatmak değil, rahat oturmak mümkün değil. Bununla beraber lombozlardan vuran deniz ile su giriyor, baştan hoplayan deniz kaportadan bulunduğumuz yere giriyor, su içinde titreşiyoruz.

7 Kasım 1914

25 Cumartesi – Gece öyle geçti. Bugün hava devam ediyor. Ruslara nereye gideceğimizi sorduk. Sivastopol'a olduğunu anladık. Bu kadar uzun sürmesi havadan idi. Zira sefineler doğru yol veremeyerek sahile yol verip, sahilden gelecek ve tamam yol veremiyor idi. O gün de böylece dövündük. Akşamüstüne yakın gemi bir derece rahatladı. Bundan sahile yakın olduğumuzu anlıyorduk.

8 Kasım 1914

26 Pazar – Cumartesi akşam saat alaturka yarımda boğazdan geçiyor idik, fakat etrafını göremiyorduk. Bizi yukarı çıkarmıyorlar. Bire karîb [yakın] limanda demir bıraktı biraz daha bekledik, bir buçuğa yakın "haydi" dediler. Yukarı çıktık, baktık, limanda bulunuyoruz. Sefinenin bordasında büyücek bir istimbot yanaşmış idi. Alargada bazı sefineler görülüyor. Biraz ileride bizim Mithatpaşa'ya benzer bir Salib-i Ahmer [Kızılhaç] teknesi görülüyor idi. Hava ziyade soğuk, hepimiz titriyor idik. Ayağımda fotinler yaş, su içinde idi. Lastikleri Şevket Efendi'ye verdim. Cümlemiz istimbota nakledildik. Bir taraftan sayılıyoruz. İstimbot hareket ederek bir buçukta iskeleye yanaştı. Orada otuz-kırk kadar Rus efradı tüfeklerde süngü takılı olduğu hâlde etrafımızı ihata ettiler [çevirdiler]. Bilahare anladık, Ruslarda süngü daima takılı bulunuyor. Bellerinde süngüyü tüfekten çıkarıp kılıfına koymak için kılıf yoktur. Oradan bizi bir mevkie soktular. Altı çimento döşenmiş idi. Bir takım Rus zabitleri geldi, bir şeyler konuştular. "Kaputları bırakın" dediler, kaputları çıkardık. Bizim çıplak olduğumuzu görünce tekrar kaputları bize bıraktılar. Biraz sonra bizi oradan çıkarıp etrafımız asker ile muhat olarak bir yokuştan yürümeye başladık. Saffet Kaptan'ın ayağında kundura olmadığından koluma girdi, yürüyemiyordu. Bazı yerlerde ahali seyrimize koştular, bizi görmek istiyorlar. Böylece yirmi dakika kadar yürüdük. Bize bu yol bir saat kadar göründü. Şehirde hiçbir evde, bir binada

aydınlık gözükmüyor idi. Bilahare anladık ki bizim donanmadan korkuyorlar. Böylece büyük bir binaya geldik. Cesim [büyük] bir kapıdan içeri girdik. İlk evvel şuranın bir hapisane olduğunu ben anlamış idim. Arkadaşlara söyledim, içeri girdim. Oradan diğer bir kapıdan daha girdik, cesim bir koridor, sıra ile parmaklıklı demir kapılar vardı. Benim söylendiğimden bir Rus zabiti geldi, ne istediğimi sordu.Bizim gemi zabitanı olduğumuzdan gemiciler ile bir araya konulmaktan şikâyetimi mümkün mertebe anlattım. "Peki, zabit olanlar ayrılsın." Kaptan ve çarkçılar, Doktor Vehbi Efendi ayrıldık. Yanımıza bir lostromo ile üç ateşçi katılmış. Her ne ise, bizi bir ayrı yere koydular. İçeri girmeden mukaddem [önce] bir büyük zabit tarafından hepimiz nazar-ı teftişten geçirilerek, o zabit bize hitaben bir şeyler söyledi. Rusça bilenlerin ifadesinden anladık ki bize Rusya'da bulunduğumuzu ihtar ediyormuş. Girdiğimiz oda üç adet, bezden birer kişilik karyola ve bir tahta masadan ibarettir. Yerler çimento, içerisinde elektrik var. Bir penceresi var ise de pencereye harice ışık vermemek için bir battaniye kapanmış idi. Hava soğuk olduğundan üşüyor idik. Cesim, duvara yapılmış bir soba var idi. Onu dışarıdan yaktılar. O bezden karyolalara ikişer kişi yattı. Ben, daha çıplak olduğumdan Doktor'un ceketini giydim. Vehbi ile birlikte masanın üstünde bir miktar büzüldük. Böylece sabahı ettik. Ale's-sabah kapıdan, nöbetçinin içerisini görmek için mahsus yapılmış bir delikten, nöbetçi bize seslendi. Kalktık, "çitri çitri" diyor. Meğer "dörder olun" diyormuş. Dörder olduk. Zaten başımız açık olduğundan sonra anladık ki meğer her sabah ayin-i mahsus [özel ayin] icra ediyorlar ve bizi de o ayinlerine iştirak ettiriyorlar imiş. Biraz sonra kapıyı açtı, kademhaneye [tuvalete] çıktık. Kademhanede büyük bakraçlar var. Onların üstünde sıra ile dizildik. Def-i hacet, başka türlü çare yok, ne yapalım? Bir miktar sonra bir Rus neferi elinde kocaman bir siyah ekmek, bir miktar tuz getirdi. Masanın üstüne bıraktı. Siyah ekmek deyince pek iyi anlaşılamaz. Aman yarabbi, adeta çamur! Her hâlde buğday ve kül, ne olduğunu elan anlayamadık. Böylece akşam oldu. Akşam yemeğimizi getirdiler. Tahta bir mastalya içinde bir çorba, içinde bir parça et var. Lahana parçaları ve "dure" tabir ettikleri darı gibi bir şey ile pişmiş, yemek mümkün mü? O gün bir Rus zabitine, süvari bir mecidiye verdi. Bize o mecidiye ile iki paket tütün ve bir sigara kâğıdı getirdi. Paketin biri yarım saat zarfında tükendi. Akşam saat alaturka birde birer birer dışarı çıkarıp bir odaya götürdüler. Orada Çar tarafından bir yaver ve iki büyük rütbeli zabit var idi. Yaver biraz Türkçe biliyor. Ve bir de orada mahbus bulunan tebaa-i Osmaniye'den Rıza isminde biri tercüman

vazifesini ifa ediyor. Beni de götürdüler. Geminin hamulesini ve nereye gitmek üzere çıktığımızı ve kaç gemi olduğumuzu sordu. Ve bizim rütbemizin ne olduğunu soruyor. Tabii biz sivil olduğumuzu beyan ederek tahliyemizi ümit ediyorduk. Güldü, “Siz idare-i mahsusadan değil misiniz? Biz sizi pek iyi tanıyoruz. Siz, evet posta vapurları bulunuyorsunuz lâkin vakt-i seferde [savaş zamanında] transport ve asker sayılıyorsunuz” dedi. “Saklamayıp rütbenizi bildiriniz” dediği hâlde, “hayır biz başıbozuk bulunuyoruz” diye iddia ettik. “Peki, gidiniz” dedi. O gece iki defa istintaka [sorguya] celp edildim. Böylece sabahı ettik.

9 Kasım 1914

27 Pazartesi – O gün bizi ayırıp bir odaya getirdiler. Orada üçüncü ve dördüncü kaptanlar ile beraber idim. Onlar benden evvel gelmişler, ne olduğunu sordum. Bilmediklerini beyan ettiler. Orada boyumuzu ölçtüler, isimlerimizi yazdılar. Dışarıya çıktım. Kapıdan dışarıdaki avluda gemiciler iki sıra ile dizilmişler. Fuat Bey orada idi. Ne olduğunu anlamadan biz de onların yanına gidip durduk. Meğer bizim üçüncü bana yalan söylemiş, mürettebat sevk edileceğini biliyormuş ve kendisi kaptan olduğunu beyan ederek ayrılmış. Ben bilmediğim için hiçbir itiraz etmedim. Bezm-i Âlem vapurunun üçüncü ve dördüncü kaptanları ile Fuat Bey, ben sıraya girdik. Tamam, arş kumandasında işi anladık. Lâkin, kime derdimizi anlatalım. Yürümeye mecbur olarak hapisaneden çıkıp yokuş aşağı ahali arasında ve etrafımız süngülü asker ile ihata edilmiş olarak istasyona indik. Orada bizi vagona irkâb ettiler [bindirdiler]. Her vagonda muhafız iki nefer var. Dört saat kadar, tren beş-altı kadar tünel geçerek, kat-ı mesafe ederek bir cesim şehre indik. Orada ahalinin arasında bizi cesim bir hapishaneye getirdiler. Bu şehrin bilahare Akmescit olduğunu öğrendik. Orada bir Rus askeri tarafından ayrı ayrı yoklama edildik. Herkesin cebinde kaç para buldular ise aldılar ve saatlerini aldılar. Oradan odalara taksim ettiler. Burada yine benim şikâyetim üzerine zabitanı ayırmam söylendi. Kaptan ve çarkçılar ayrılarak bir odaya yerleştik.

10 Kasım 1914

28 Salı – Aman yarabbi, asıl esaret burada başladı! Kırk kişi bir odada bulunuyoruz. Bereket versin, döşeme tahta olduğundan birbirimizin üzerine uzanıp yatıyoruz. Oldukça sıcak, lâkin hava yok. O kadar insanın teneffüsü

havayı ifsad ediyor [bozuyor]. Hatta gece lamba söndü, neden olduğunu anlayamadık. Bir de camı açıp içeri hava girince lamba parladı. Anladık ki hava bozulmuş. Böyle sabahı ettik. Sabahleyin bir Rus içeri girdi. Hepimizi ayağa kaldırdı, başımızı açtırdı. Diğer bir Rus'a sayıp teslim etti. Ondan sonra ayin icra ettiler. Badehu kademhaneye çıkardılar. On iki adet bakraç var, herkes sıra ile oturuyor. İçimizden bir iki kişi def-i hacet etti mi, geri kalana yumruk hazır. Böylece geceleri odaya bir bakraç koydular. Zaten dışarı çıkmak yalnız sabaha mahsus. Diğer zaman def-i hacet edecekler bakraca oturmaya mecbur. Yemek keza tahta mastalya içinde, siyah ekmek. Biz yalnız et parçasını alıp bir miktar geveleyip aç biilaç, tütün yok, böyle bir felâket içinde bulunuyoruz.

11 Kasım 1914

29 Çarşamba – O gün de aynı muamele ile geçti.

12 Kasım 1914

30 Perşembe – Artık hayatımızdan kat-ı ümide başladık.

13 Kasım 1914

31 Cuma – Bugün de böyle geçti.

14 Kasım 1914

1 Teşrinisani Cumartesi – Sabahleyin kapıları açtılar. Bizi dışarıya avluya indirdiler. Orada bir miktar bekledik. Süngülü askerler geldi, bizi dörder olmak üzere sayıp dizdiler. Askere "fişek sür" kumandasını verip, etrafımızı ihata ederek kapıyı açıp bizi çıkardılar. Şehrin içerisine doğru gittik. Orada bir kapıdan girdik. Büyük bir meydan, pek adi olmak üzere tahtadan kanepe ve masalar var. Bizi oraya oturttular. Ekmek tevzi ederek, tahta mastalya derununda çorba geldi. Yalnız eti fazla, daha iyi pişmiş. Epey bir miktar ben de yedim. Oradan bizi tekrar dörder olmak üzere çıkarıp istasyona getirdiler. (Katerinoslav'a azimet) Bu sefer yük vagonlarına bindik. Rusya hükümeti kendi askerini bu vagonlarda sevk ediyor. Bu vagonların hepsinde birer soba vardır. Bizi de otuzdan kırka kadar vagonlara irkâb ettiler. Yola düzüldük. Birçok istasyonlar, cesim şehirler, kasabalar geçiyoruz. Tekmil gördüğümüz arazi mezrû'dur [ekilidir]. Ruslara nereye gittiğimizi soruyoruz, onlar da

bilmiyor. Böylece tamam dört gün geçti. Bir akşam alaturka ikiye karîb cesim bir istasyonda tren durdu. Etrafı görmek üzere pencereden bakıyordum. Elli kadar süngülü asker vagonların etrafını sardı. Sıra ile vagonlardan çıkarmaya başladılar. Sıra bizim vagona geldi. “İskri” diye bağırıyorlar. Bunun “çabuk ol” demek olduğunu öğrendik. Biz de çıkıp iki sıra olmak üzere dizildik. Orada sayılıp şehre doğru yürüdük. Kalabalık, cesim bir şehirdir. Ahali etrafımızda bizi seyretmek üzere toplanmış idi. Yarım saat kadar yürüdük. Cesim bir şoseden elektrik tramvayları arasından gidiyor idik. Bir yerde çocuklar toplanmış, orada bize bağırıyorlar. “Türk Allah” diye bizimle istihza [alay] ediyorlar. Böylece tenha bir mevkide cesim bir kapıdan girdik. Bir meydan, sokağa nazır ufak bir bina var. Onun kapısı kapalıdır. Ortada diğer büyük bina bulunuyor. Onun içerisine yerleştik. Bu bina üç kat, adeta üç salon birbiri üstünde idi. En üst kata biz düştük. Tahtadan kerevet var. Üstüne kuru ot serilmiş. Ve her koğuşta iki adet soba var idi. İlk kar burada gördük. Bizden sabahleyin angaryacı aldılar. Bu binanın arkasında, hariç olmak üzere bir mutfak, onun arkasında kademhane var. Bir şey var ise, burada serbest olarak kademhaneye gidebiliyoruz. Yalnız kademhane yine umumidir. Açık ve sıra ile on beş kişi def-i hacet edecek. Artık taharet [temizlik] için su yerine kâğıt kullanmak mecburiyetine alıştık. Angaryacılar mutfakta patates ve pancar soydular. Bizim aşçılar ve Ruslardan bir aşçı var idi. Yemeği beraber pişirip tevzi ettiler. Gemiciler kapışarak yediler. Biz yiyemiyoruz. Yalnız içinden parça eti alıp, o siyah ekmek ile bir miktar çiğneyebiliyoruz. Muhafazamıza bir mülâzım [teğmen] ve mikdar-ı kâfi [yeter sayıda] asker vardır. O mülâzıma müracaat ettik. Bizim gemide yeni yazılan Hasan isminde Rusça bilir bir gemici vasıtasıyla kendimizin zabit olduğumuzu ve bizim ayrı bir mevkie çıkarılmaklığımızı talep ettim. Generale söyleyeceğini vaat etti. Rus efradıyla tercüman vasıtasıyla konuşuyoruz. Onlardan haber aldığımıza göre, Ruslar Hasankale ve sair birçok bizim köy ve kasabaları işgal etmişler. Bazı kendi derdimizi unutup vatan gailesine düşüyoruz. Buraya kadar düşünmekten aciz idik. Şimdi aile, çocuklar hatıra geliyor. Binlerce acı düşünceler içinde muazzeb oluyoruz. Bu aralık Rus efradından bizim Sibirya’ya gideceğimizi öğrendik. Aman yarabbi, biz orada ne yapacağız? Demek, hepimiz ölüme mahkûm idik! Fuat Bey adeta bu korkudan ağlıyor, kendisini zapt edemeyecek bir hâlde bulunuyor. Bir gün memurumuz bulunan mülâzımdan bizim kaptanların bu şehre geleceğini haber aldık ve bizim tahkikimiz için onlardan sorulacağı ve içimizden birisinin gidip

kendileriyle görüşüp, konuşmamızı teklif etti. Mahir Kaptan'ı gönderdik. Onları orada bir otele yerleştirmişler. Mahir Kaptan konuşmuş, geldi. Bir gün sonra bizim gemicilerden on nefer alıp karşımızdaki ufak binayı temizlettiler. Ne olacağına bakıyorduk. Demir karyola taşındı. Ertesi günü bizim kaptan arkadaşlar oraya geldiler. Kendileri ile görüştük. General geldi ve edilen müracaat neticesinde ben, Fuat Bey, Mahir Kaptan, İhya Kaptan ve Cemal Efendi, Ağa ismindeki çete mülâzımı, oraya nakledilip, sefaletten bir derece kurtulduk. Vehbi, Saffet ve Tahsin ile dört kişi ufak bir odada yatıyoruz. Her gün hariçten Rus mülâzımı vasıtasıyla aldırdığımız et ve sebzeyi aşağıda bulunan kuzinede pişirtip yiyoruz. Ben kuzinede su ısıttırıp yıkandım, mümkün mertebe temizlendim. Gemicilerden aldığım paradan kendime bir don, iki fildekos fanila ve iki mendil aldım. Hava oldukça soğumuş idi, geceleri soba yanıyor. Buradan ilk mektubumu yazdım. Yazılan mektuplar Türkçe idi. Rus zabitine veriyoruz, bilmem gidiyor mu? Hatırımda kaldığına göre buradan iki mektup yazdım. Burada on beş ve biz de altı kişi sonradan geldik, tamam yirmi bir kişi idik. İçimizde yabancı olarak bir Topçu Binbaşı Sabri Bey, Tayyareci Salim Efendi, Tayyareci Feza Efendi, Çete Binbaşı Sıddık Bey, Doktor Rıfat Efendi, Mülâzım Ziya Efendi, Çete Mülâzım Ağa, mülkiye müstantiklerinden Hulusi Efendi, Kaptan Lubkin, Orhan Bey var idi. Bu Kaptan Lubkin Dersaadet'teki Alman sefinelerinden birinin kaptanı olup, liman tarafından bizim üç sefineye kumandan tayin edilmiş olduğunu sonradan öğrendik. Orhan Bey denilen genç, Almanya'da tahsilde bulunmuş Osman Paşa isminde bir zatın mahdumu olup seferberlikte mekteb-i âli talebelerinin umumunun dâhil olduğu gibi hizmet-i askeriyeye alınmış ve Kaptan Lubkin'e tercüman verilmiş.

30 Kasım 1914

17 Teşrinisani Pazartesi (Dauria'ya hareket) gecesi nısfü'l-leylde [gece yarısı] meydana birçok Rus askeri geldi ve bizi çıkardılar. Etrafımız süngülü efrat ile sarılarak memurumuz olan Mülâzım kılıcını çekerek arş kumandasını verdi. Soğuk bir gece idi. İstasyona yürüdük. İstasyonda birçok bekledik. Adeta soğuktan ayaklarımız dondu, pek çok üşüdük. Vagonlar geldi. Efrat yük vagonlarına bindiler. Biz de ikinci mevkie bindik. Kanepeler kadifeden. Her kişiye bir yatak var. Her hâlde pek rahat idik. Sabah arkadaşlara bir buçuk rubleden harcırah verildi. Zavallı biz altı kişinin ismi "şeşçalevek" diyerek bize de yirmi beş kapikten nefer yevmiyesi verdiler.

Katerinoslav'da bizim muamelemiz yapılmamış olduğundan gideceğimiz yerde yapılacak imiş. Ne ise birçok istasyonlar geçiyoruz. Soğuk fazladır. Dışarıya çıkartmıyorlar.

1 Aralık 1914

18 Salı – Bugün bir istasyonda vagonların muayenesinde yayın bozukluğundan bizi çıkarıp üçüncü bir vagona bindirdiler. Bu vagonda tahta üstünde yatmaya mecbur idik. Vagondaki sobanın odunlarından kendime bir yastık tedarik ettim. Umum arkadaşlar da öyle yaptılar. Yalnız herkesin palto, kaput gibi eşyaları var. Benim ise arkamda bir Rus bahriye ceketinden başka bir şey olmadığından pek sıkıntı çekiyorum. Kar ağır ağır, mütemadiyen yağıyor, hava soğuk. Dışarıya çıkmak güç; kaş, bıyık donuyor. Buralarda artık araba yerine kızak arabalarını görüyoruz. Böylece önümüzden sinemadaki manzaralar tarzında birçok menâzır-ı tabiyeler [doğal manzaralar], şehirler, kasabalar, köyler önümüzden geçiyor. Biz de kendimizden bihaber olarak, nereye sevk edildiğimizi bilmeyerek lâ-yenkati [sürekli] gidiyoruz. Akşam oluyor, sabah oluyor hâlâ gidiyoruz...

4 Aralık 1914

21 Cuma – Bir cesim göl üstünde Galata Köprüsü'ne yakın bir köprü var. Dere kâmilen incimad etmese [donmasa] içinde kayık, römorkörler var. Onu da geçtik. 8.30 Penza dedikleri bir şehre geldik. Memurumuz bulunan Rus mülâzımından buraya çıkacağımız haberini aldık, hazırlanmaya başladık. Zabit çıkıp gitti, bir saat kadar bekledik. Nihayet geldi. Oraya kabul etmediklerinden Sibirya'nın merkezi olan Omsk şehrine gideceğimizi bildirdi ve bizi oradan gelen diğer efradın başındaki çavuşa teslim edip, kendi askeriyle çıktı. Bu aralık gelen diğer trendeki on beş vagon kadar Avusturya esirlerini bizim trene raptettiler. Saat 11: Penza'dan hareket ettik. Gene birçok vadilerden, kasabalardan, köylerden geçiyoruz. Böylece akşam, sabah oluyor, hâlâ bitmez tükenmez yolda devam ediyoruz.

6 Aralık 1914

23 Pazar – Büyük bir dere göle tesadüf ettik. İçerisinde cesim vapurlar var. İncimad etmiştir. Bunu da bir köprüden geçtik. Ruslardan ismini sorduk. Volga Nehri olduğunu öğrendik. Buralarda köprülerin umumu, Rus efradı

tarafından muhafaza altına alınmış. Büyük bir dikkatle muhafaza ediyorlar. Artık Ural dağlarına yaklaşıyoruz. Ural dağları Avrupa’nın müntehası [son noktası] demek. Asya’ya geçiyoruz. Volga Köprüsü’nü tren on dakikada geçti. Ruslar zannımız kadar sanayide geri değildir. Bu cesim köprüdeki sanat Rusların elinden çıkmıştır. Elan günler geçmektedir.

11 Aralık 1914

28 Cuma – Ural eteklerine geldik. Bugün Ruslardan haber aldığımıza göre, Rus donanması Trabzon’u bombardıman etmiş. Hopa’da yetmiş bin çuval dakik [un] zapt etmiş. Volga Nehri’nin ikinci köprüsünü geçtik. 7.30: Samara dedikleri şehre geldik. Gayet cesim bir şehir olup her tarafı elektrik ile tenvir edilmiş [aydınlatılmış]. Müteaddit demir yolları ile döşenmiş. Ahalinin rub’ı [dörtte biri] İslam’dır. Büyük şehirlerde efradı çıkarıp yemek veriyorlar. Rusya’nın tekmil istasyonlarında daima ahalinin çay suyu alması için sıcak su bulundurmak üzere mevkiler vardır. Burada da bizim mürettebatı çıkarıp yemek yedirdiler.

Bu arada Oktyabrskiy, Ufa, Celabinsk dedikleri şehirlerden geçtik. Ufa denilen şehir gayet cesim ve ahali, ekseriyet İslam olup bir nehir kenarında ve vâsi gaz depolarını havi. Her tarafı elektrik ile tenvir olunmuştur. Tarihte Ufa, Samara ve denilen memalik büyük İslam hükümetlerinin ellerinde bulunmuş, şimal Türkleridir.

12 Aralık 1914

29 Cumartesi – Kurgan İstasyonu’na geldik.

13 Aralık 1914

30 Pazar – Petropavlovsk İstasyonu’na geldik.

14 Aralık 1914

1 Kânunuevvel Pazartesi – Omsk şehrine beş verst kalarak büyük bir köprüden geçtik. Saat sekizde Omsk’a vasıl olduk. Vagona gelen bir Rus zabiti daha üç gün gideceğimizi söyledi.

Hareket olundu. Buralarda soğuk termometre 45 derece idi. 1.30: Nikolayieski İstasyonu'na geldik. Diğer bir istasyona vasıl olduk, burada çok bekledik. Meğer bizden evvel hareket eden bir tren yolda müsademe etmiş onu bekledik. Akşamüzeri hareket ettik. Orada parçalanan trenin enkazını gördük. Böylece yolumuz da geçiyor. Gündüz devam ediyoruz.

17 Aralık 1914

4 Perşembe – Bir istasyona geldik. Burada bir asker treni var idi. Harbe gidiyor imiş. İçlerinde birçok Tatar var idi. Bizim vagona geldiler. Ruslardan korkarak bizimle görüştüler.

Omsk dedikleri şehir de bizi kabul etmedi. Tomsk'a gideceğimizi bildirdiler. Burada kadın doktorlar gelip hastaları muayene ettiler. Avusturyalılardan bir nefer tifoya tutulmuş, onu hastaneye kaldırıp o vagonu tahliye ettiler. Bizim dışarıda on dakika durmak kabil değil. Vagonun kapısında açıp kapamak için olan demiri tutmak pek güç, adeta ateş tutuyormuş gibi insanın elini yakıyor. Omsk'ta geceye kadar kaldık. Gece hareket ettik. Bundan sonraki istasyonda diğer bir üsera [esirler] katarında iki vagon bizim Türk askeri ile beş-altı zabit var idi. Görünce kendilerine koşup, nerede esir olduklarını sorduk. Sarıkamış'ta bozulan fırkadan olduklarını öğrendik. O Türk efradı zannettiğimiz, umumu Ermeni olup bizim mürettebat ile görüşüp konuşmuşlar. O kadar hain o kadar edepsiz bir millet ki orada bizimkilere karşı bir takım tefevvühâtta bulunup [dil uzatıp], Padişah, Peygamber, din, iman sepet ediyorlar. Eyvah, ne acı! Zavallı bizim gemiciler boyunlarını büküp susmaktan başka bir cevap veremiyorlar. Ellerinden ne gelir, zavallılar esir! Oradan diğer bir istasyona geldik. Bayraklar ile donanmış idi. Ne olduğunu Ruslardan sorduk. Çar'ın isim günü imiş.

22 Aralık 1914

9 Çarşamba – Artık vâsi [geniş] çam ormanları arasında kat'-ı mesafe ediyoruz. Şuraları soğuk olmasa o kadar lâtif, o kadar güzel bir manzara ki adeta dünyanın bir yerinde bu kadar güzel orman olamaz. Bizim adalarda o kadar emekler ile yetişmeyen çam ağaçları burada karlar altında. Bitmek tükenmek bilmeyen şu hatta birçok günler arasında gidiyoruz. Bugün bir Rus, bir kalpak satın aldım.

26 Aralık 1914

13 Pazar – Bir büyük istasyona geldik. Burada şimendiferin müteaddit [birçok] fabrikaları var. Yüzlerce lokomotif, binlerce vagon, otuz-kırk kadar demir hatları. Ekserisinde askeri trenler, cephane vagonları. Sevkiyatın kesretini [çokluğunu] burada görmeli, akla hayret verir. Rus hükümeti ne kadar büyük, ne kadar terakkiye çalışmış! Şu hat, hem de çifte olmak üzere, bu kadar gündür daha intihasına [sonuna] vasıl olamadık. Hayret, o cesim [büyük] köprüler, o tüneller ne kadar emek, ne kadar milyonlar sarf edilmiş! Tomsk dedikleri vilayeti geçmiş, İrkuç'a [İrkutsk] gidecek olduğumuzu öğrendik. Lâ-yenkati gidiyoruz. Baykal Gölü'ne geldik. Cesim bir göl, adeta bir deniz. Müteaddit sefineler var, buzlar ile muhat. Buralarda soğuk, artık son dereceyi bulmuş, tahammül edilemeyecek bir hâldedir. Birçok tünel geçiyoruz. Bu sabah geldiğimiz istasyonda bir Tatar, bizim efrattan bazılarına para verdi. Burada birçok fabrikalar var. Burada tesadüf ettiğimiz bir trende iki adet tahte'l-bahir [denizaltı] gördük. Bugün on iki tane daha geçmiş idi. Yanında bahriye efradı var. Gene yolumuza devam ediyoruz. Böylece günlerimiz geçiyor.

31 Aralık 1914

18 Cuma – (Dauria'ya muvasalat) Dauria dedikleri istasyona geldik. Bu istasyonun bir tarafında ufak bir köy var. Diğer istasyonun bulunduğu tarafta birçok ufak kışlalar görülüyor. Bizi bu tarafa çıkarıp saydılar ve kışlaların arasından geçerek büyük, cesim bir meydanın ortasında, natamam [tamamlanmamış] bir kilisenin yanından giderek, oradaki kışlaların birisine girdik, üst kata çıktık. Oradan yolda, trende tesadüf ettiğimiz bizim Türk zabitlerini bulduk. Demir karyolalar var idi. Baştan başa bir koğuş olup altı adet cesim soba var. Fakat soğuk o kadar ziyade idi ki, aman yarabbi biz müddet-i hayatımızda bu kadar soğuk görmek değil, belki tahayyül etmemişiz! Üç dört kadar da Avusturya yahut Alman zabiti var idi. Sobaları yaktık. Lâkin, sobalar o kadar yandı ki odun yetişmiyor. Gene üstündeki buzlar eriyemedi. Karyolanın üstünde tahta, onun üstünde yatıyoruz. Aman yarabbi, uyku ne güzel! Nihayet iki kişi nöbette kalıp sobanın önünde oturup sırtındaki ceketini yatan arkadaşına verecek, sonra onlar kalkıp diğerleri yatacak. Bu hâl üzere sabahı ettik. Kademhane hariçte, tahtadan dört etrafı çevrilmiş uzun bir salaş olup, otuz kişi yan yana oturmak üzere yapılmış. Türk, Avusturya, Alman hepsi oraya sıralanacak. Bizim için ne güç bir

mesele! Geceyi bekleyip orasını tenha bulmak veyahut bir kenara çekilmek, başka çare yok. Soğuk ise o kadar ziyade ki kapıdan giren hava içeride tekâsüf ederek [yoğunlaşarak] içeride kar oluyor. Kapının dışarısında üç kapı daha olduğu hâlde duvar ve tavan kar tabakasıyla örtülmüş idi.

1 Ocak 1915

19 Cumartesi – Bugün bir Rus generali maiyetinde beş-altı Kazak zabiti ile gelip kışlayı gezdi. Rusça bilenlerin ifadesinden anladık ki gece soba yanmamasına karar vermişler. Artık sabredemedim, generalin önüne gelip Türkçe anlayamayacağını düşünmeyerek kendisine sert bir hitap ile, “Esir bulunuyoruz, ölüme mahkûm isek bu kadar eziyete ne hacet! Kazaklara emrediniz birer süngü veyahut bir kurşun ile ölelim” diye adeta bağırdım. İhtiyar general bana bakıyordu. Meğer birçok zaman Kafkasya’da bulunduğundan Türkçe biliyor imiş. Bizim soğuktan son derece meyus [üzüntülü] ve mustarip [ıstırap içinde] olduğumuzu anlayarak maiyetindeki zabitan ile bir müddet konuştuktan sonra odun verilmesine karar verdi. Fakat burada soba değil ne yapılsa soğuktan barınmak mümkün değil idi.

Bugün yanımıza yetmiş-seksen kadar Avusturya zabiti geldi, onlar da yerleşti. Arkadaşların umumu yemek için günde iki defa o soğukta istasyona, lokantaya gidiyorlar. Ben, Saffet, Vehbi, Süvari, Yüzbaşı Feza, Mülâzım Ziya Efendiler orada sobanın içinde tenceremiz ile yemek pişirip yiyoruz. Böylece iki gün geçti.

4 Ocak 1915

22 Salı – Bugün üsera memuru bulunan Kazak yüzbaşı geldi. Gayet güzel Fransızca tekellüm ediyor [konuşuyor]. Zabitana maaş verileceğini beyan etti. Tekmil zabitan imza ederek para aldılar. Bizim kaptanlardan kimseye maaş vermediler. Müracaat olundu, sivil olduğumuzdan “size maaş yoktur” cevabı verildi. Hepimiz düşünmeye başladık. Bir aralık zabitanın istasyonun karşısında bulunan kışlalara gidileceği haber verildi. Biraz sonra da kaldırdılar. Biz orada yalnız gemiciler kaldık. İçimizde lisan bilen yok. Yüzbaşı Feza tercümanlık ediyor idi. Onun ifadesi üzerine orada kaldık. Şimdi bizi de efrat yanına sevk ederler ise hâlimizin ne olacağını düşünüyor idik. Birde Kazak yüzbaşı geldi. Kendisine mümkün mertebe Rusça, Türkçe anlattık. Biz ne olacağız? Bizim de öte zabitanın yanına gideceğimizi

söyledi. Ne kadar sevindik! Birkaç gemici çağırıp karyola taşımak üzere getirttik. Oradan çıktım, istasyonun yanındaki kışlalar için on dakikalık bir mesafe olduğu hâlde oraya gelene kadar donmaya ramak kalmış idi. Ellerim parmaklarım sızlıyor. Atıf Kaptan'ın kulağı şişti. Aman yarabbi, denizde yirmi dört saat torpidoda su içinde kaldık, bu kadar üşümedim! Geldiğimiz kazarmada [kışlada] bizim tarafta iki küçük oda, iki büyük oda iki mutfak var. Küçük odanın birisinde Binbaşı Osman ve Sabri ve Sıddık Beyler ile Mustafa Kaptan ve Çarkçı Cemal Efendi. Diğer küçük oda Tayyareci Salim Bey, Yüzbaşı Hasan Efendi ve bizim Doktor, Doktor Rıfat Efendiler. Bizim odada Tayyareci Feza, Mülâzım Ziya, Süvari Saffet, Atıf, Vehbi, Ağa, ben bulunuyorum. Diğer odada, Hasan, Kâzım, Mahir, Tahsin, Orhan, İhya, Salih, Mustafa, Mustafa Hamit Efendiler var idi. Burası gayet muhafazalı ve Rus kumandan dairesi imiş. Mevkiimiz rahat idi. Birçok sevindik, karyolalara ot tedarik ettik. Sobalar kâfi derece odalarımızı ısıtıyor.

6 Ocak 1915

24 Perşembe – Kazak yüzbaşı, isteyen orada mevcut Rus zabitanın tabldotuna iştirak edebileceğimizi beyan etti. Arkadaşların ekserisi eski istasyondaki lokantadan yemeye devam ediyorlar. Biz yine kendimiz pişirip yiyoruz. İstasyonun öbür tarafındaki köye serbest gidebiliyoruz. Bu köy, on kadar Çinli evinden, on kadar dükkândan ibarettir. Ve bize "maaş için bir istida yapınız [dilekçe veriniz]" cevabını verdiler. İstidayı yazıp yüzbaşıya verdik. Günler geçiyor biz de ümit ile bekliyoruz.

11 Ocak 1915

29 Salı – Orada bulunan Kazak fırkasının Kafkasya'ya gideceğini haber aldık. Onların yerine bir piyade taburu gelmeye başladı.

13 Ocak 1915

31 Perşembe – Bugün bizi gelen tabura devir teslim ettiler. Kazak yüzbaşıya istidamızın ne olduğunu sorduk. İrkuç'ta olup yakında geleceğini ve mutlak maaşımızın alınacağını bize tebşir etti [müjdeledi], biz de sevindik.

15 Ocak 1915

2 Kânunusani Pazar – Yeni gelen yüzbaşıya maaş müracaatında bulunduk. Muamelemizin hitam bulduğunu bildirdi.

17 Ocak 1915

4 Salı – Üç Alman zabiti evvelce firar edip yakalanmışlar. Bunun üzerine muhafazamıza fazlaca dikkat edilerek kapılarımızın önüne nöbetçi vaz edildi. Dışarıya çıkılacağı zaman behemehâl [mutlaka] bir süngülü beraberinde olunacağı, başka türlü çıkmak mümkün olmadığı anlaşıldı.

18 Ocak 1915

5 Çarşamba – Buradaki üseranın [esirlerin] rivayetine göre, Dersaadet'te sancak-ı şerif çıkarıldığı söylendi. Şimdiye kadar maaş alacağız ümidi münkatı olarak [kesilerek], nihayet bize tayın verilmesi hususunda ettiğimiz müracaat üzerine ilk defa olarak nefer muhassasatı [ödeneği] kumanya verdiler. Kamarotlar gidip ambardan erzakı getirdiler.

21 Ocak 1915

8 Cumartesi – Aman yarabbi o kadar soğuk var ki bu gece uyku uyumadık. Buradaki kışlaların umumu iki kat penceredir. Öyle olduğu hâlde gene içeriki pencerede üç-dört yaprak buz var. Hariçten para ile kömür aldık. Dersaadet'te seferberlik ilân edildiği zaman Rusya'da kömür olmadığı, tekmil Rus şimendiferlerinin, fabrikalarının battal olacağı, oldukça mühim mevkilerde bulunan bazı zevat tarafından bile söyleniyor idi. Ne vâhi [yanıltıcı] fikir. Biz yolda gelir iken bir-iki mevkide kömür madenleri görmüş idik. Her gün vagonlar ile taşındığını görüyoruz.

23 Ocak 1915

10 Pazartesi – Amerika tarafından bir müfettiş geleceği şüyu buldu [yayıldı]. Biz de şikâyete hazırlandık. Ne gelen var, ne giden. Bizim hiç birimizde para namına bir şey yoktur. Umumumuzun noksanı Vehbi Efendi tarafından tesviye ediliyor. Soğuk tahte's-sıfır [sıfırın altında] reomür 39-40 arasındadır. Bu aralık Ruslardan bir battaniye aldım. Beş buçuk ruble verdim. Şimdiye kadar üstümde bir şey yok idi. Yalnız ceket ile yatıyorum. Demek artık gece uykusu uyuyabileceğim. Vehbi Efendi köye gitmiş idi. Orada yün bulmuş. Vakıa, yıkanmamış ise de her hâlde ottan iyi olduğundan,

kendisine ve bana almış olduğundan birer yatak yaptık. Bir aralık Vehbi ile hamama gittik. Hamam denilince, bizim hamamlar zannetmeyiniz. Burada hamam, kerpiçten yapılmış, alt döşeme tahtadan, bir soba konmuş ve hariçte bir kazan yanıyor, orada su ısıtılıp boru vasıtasıyla sizin bulunduğunuz mevkie geliyor. Orada büyük taslar var. Musluktan akıyor, orada yıkanıyorsunuz. Hamam bir Çinli tarafından idare ediliyor. Bu hamamlar Dauria'da üç tane olduğunu bilahare öğrendik. Çamaşır değişip, mümkün mertebe temizlenebildik. Kirli çamaşırımızı mutfakta kamarot Hüseyin yıkıyor. Bir derece bitin önünü aldık. Zira gerek trende ve gerek burada pek ziyade bit içinde kalmış idik.

24 Ocak 1915

11 Salı – Rus gazetelerinden: Çanakkale'den girmek isteyen bir tahte'l-bahir [denizaltı] mayına çarparak batmış. Erzurum'da bizim ordu Ardahan'ı zapt ettiği hâlde, tekrar Rus ordusu tarafından istilâ ile Erzurum üzerine yürüyormuş.

25 Ocak 1915

12 Çarşamba – Batum'dan 150 verst uzakta büyük bir Türk ordusu harp ediyor imiş. Ve bizim donanmanın Rus sevâhilini [sahillerini] bombardıman ettiği ve Odessa'nın yirmi dört saat bombardıman edildiği, Hopa'da Ruslar iki yelken gemisi batırdığı.

30 Ocak 1915

17 Pazartesi – Gazetelerden: Erzurum cihetinde bir kolordunun bozulduğu, bir fırkanın esir düştüğü, bir paşa, bir miralay, binbaşı ve sair zabitan isimleriyle ilân olunuyor.

1 Şubat 1915

19 Salı – Mısır'ın Osmanlı ordusu tarafından zapt edildiği rivayet edilmektedir.

2 Şubat 1915

20 Çarşamba – Bugün altmış vagon Kazak, Mançuri'ye gitmiştir.

6 Şubat 1915

24 Pazar – Tebriz'de İngiliz bankası Osmanlı askeri tarafından müsadere edilmiş.

7 Şubat 1915

25 Pazartesi – Avusturya yüz tabur ile Ruslara hücum etmiş ise de püskürtülmüş.

9 Şubat 1915

27 Çarşamba – Buradan her gün vagonlarla top geçiyor. Fransa'dan yahut Japonya'dan geldiği rivayet ediliyor. Her yarım saatte bir tren geçiyor.

10 Şubat 1915

28 Perşembe – Kırk vagon Alman, Avusturya üserası [esirleri] Harbin'e geçtiler. İki adet zabit vagonu var idi. Buradaki Avusturya zabitleri konuşmak istediler ise de Ruslar görüştürmediler.

12 Şubat 1915

30 Cumartesi – Buradaki havadise nazaran Osmanlı donanması Yalta'yı ve diğer iskeleleri bombardıman ediyormuş. Trabzon'da Ruslar bizim vapurlardan birini gark etmiş. Her gün trenler top ve asker nakilediyor. Geçen toplar Fransa'dan Vladivostok tarikiyle geliyormuş. İleride bulunan Avusturya üserası Harbin cihetine her gün tren ile geçiyor. Bunlara nazaran bizim o tarafa sevk edileceğimiz söyleniyor.

14 Şubat 1915

1 Şubat Pazartesi – Bugün trende birçok Alman esirleri geçtiler. Bu geçen üsera eskiden yakalanıp diğer şehirlerde imiş, şimdi bunları Harbin cihetine sevk ediyor.

17 Şubat 1915

4 Perşembe – Bugün, herhâlde bu ay sulh olacağı ve yakında memleketimize gideceğimiz rivayet olunuyor. Yalnız İngilizler razı değilmiş.

18 Şubat 1915

5 Cuma – Bugün bir havadis zuhur etti. Yalnız, su makinesi bozulmuş olduğundan kamarotlar bu soğukta 15 dakikalık bir mesafeden su taşımaya mecbur oldular.

19 Şubat 1915

6 Cumartesi – Arnavutlar tarafından Sırplara vurmakta oldukları rivayet ediliyor. Haber aldığımıza göre Harbin'e bu gece Türk üserası geçmiş.

21 Şubat 1915

8 Pazartesi – Alman ordusu Paris üstünde sekiz yüz metre geri çekilmiş.

22 Şubat 1915

9 Salı – Burada bulunan Avusturya, Alman, Türk doktorları mübadele edilecekmiş.

24 Şubat 1915

11 Perşembe – Bugün geçen trende birçok cebel topu geçti.

25 Şubat 1915

12 Cuma – Bize maaş vermek üzere, yanımızda bulunan Türk zabitanının bizi tasdik etmeleri Rus kumandanı tarafından bildirildi. Bir tasdikname yaptık, verdik. Bugün hava pek soğuk, şiddetli kar yağmaktadır.

26 Şubat 1915

13 Cumartesi – Rüzgâr son derece şiddetli ve kar yağıyor. Tahte's-sıfır reomür 46 derecededir.

27 Şubat 1915

14 Pazar – Soğuk devam ediyor. Almanlar tarafından Rusların bir kolordusu muhasarada imiş. Mısır’ın Türkiye’ye ilhakı [katılması] Padişahımız tarafından bir beyanname ile ilân edilmiş. Birkaç güne kadar, 400 kadar Türk üserasının geleceği söyleniyor.

28 Şubat 1915

15 Pazartesi – Yüz yirmi sefine-i harbiye tarafından Çanakkale bombardıman edildiği, Enver Paşa’nın kabineden çıktığı… Rus gazetelerinden.

7 Mart 1915

22 Salı – Hava şiddetli rüzgâr, kar yağmaktadır. Tahte’s-sıfır reomür 48.

8 Mart 1915

23 Çarşamba – Çanakkale seksen sefine tarafından bombardıman edilmiş.

9 Mart 1915

24 Perşembe – Elli nefer, iki yüz kadar ahaliden esir geldi. Kendileri ile görüşemedik.

10 Mart 1915

25 Cuma – Dün gelen esirlerden haber aldığımıza göre Trabzon’dan Dersaadet’e giden bir Alman vapuru derununda yüz elli efrat ile Rus donanması tarafından Samsun önlerinde gark edildiği ve ancak üç, beş asker ile on beş kadar yolcu sandal ile Rus donanması tarafından alındığı söylendi. Almanya tarafından Lehistan Krallığı ilân edilmiş.

11 Mart 1915

26 Cumartesi – Dersaadet’te Rum Patrikhanesi’nde bir telsiz telgraf yakalanmış ve Padişah ve hükümetin Dersaadet’ten diğer bir mahalle nakledileceği Rus gazeteleri yazıyor. Lâkin bu havadis lehü’l-hamd [Allah’a şükür] teyit etmemiştir. Kale’den başka İzmir dahi düşman tarafından bombardıman ediliyor imiş.

13 Mart 1915

28 Pazartesi – Yirmi beş günlük bir Amerika gazetesi Avusturyalıların eline geçmiş. Bunda Almanlar ile Ruslar arasında vuku bulan bir muharebede seksen bin Rus, esir edilmiş. Ve Hıdiv Abbas Paşa azledilerek yerine Ömer Tosun Paşa nasp [tayin] edilmiş. Kale'yi bombardıman eden düşman donanması büyük hasar gördüğünden ricata mecbur olmuşlar. Bade'z-zeval saat dörtte, üç yüz kadar Türk esiri geldi. Zabitan Kesita'da kalmış. Yirmidokuzuncu fırkadan imiş. İhsan Paşa isminde bir zat ve bir miralay ve diğer zabit varmış.

14 Mart 1915

1 Mart 331 Salı – Bugün havadis yoktur.

15 Mart 1915

2 Çarşamba – Bugün doksan kadar Türk esiri Mançuri'ye geçti

16 Mart 1915

3 Perşembe – Ruslar birkaç gündür Mançuri'ye asker sevk ediyor. Rivayete göre Ruslar ile Çinlilerin arası bozulmuş. Bir muharebe zuhuru muhtemel addediliyor.

17 Mart 1915

4 Cuma – Havadis yoktur.

18 Mart 1915

5 Cumartesi – Ruslar hâlâ sevkiyata devam ediyorlar. Lâkin işittiğimiz havadisler yalan çıkıyor. Zira Mançuri'ye sevk ettikleri efrad-ı cedide olup, orada talim, terbiye edilecek. Orada mevcut muallem [eğitimli] bir kolordu, Avusturya yahut Almanya üzerine sevk edilecekmiş.

21 Mart 1915

8 Salı – Bugün efradın kışlalarına gittik. Ahali ve askerden gemicileri ayırdık.

22 Mart 1915

9 Çarşamba – Yüz altmış efrat ve ahali ile bir zabit Türk üserası geldi. Sarıkamış'ta bozulan fırkadan olup hastanede kalmışlar.

23 Mart 1915

10 Perşembe – Yeni gelen üserada ordu humması [tifüs] denilen hastalık zuhur etti. Cenab-ı Hak cümleyi muhafaza buyursun! Havadis: Avusturyalılar Rusların iki kolordusunu bozmuşlar. Gazetelerin ilânına nazaran, sadrazam istifa etmiş. Enver Paşa vekâlet ediyormuş. Keza donanma başkumandanlığı vekâletinde bulunuyormuş. Alman ordusu şimal cihetten ilerliyormuş. Şimdi tercüme edilmiş bir telgrafta elli parça tekne-i harbiye Kale'yi bombardıman edip ricat etmiş. Badehu [sonra] tekrar hücum edip bir İngiliz drednot ile iki Fransız kruvazör mayına çarparak gark olmuş. Fransız zırhlı Böve'den bir fert kurtulamamış. Diğer donanma ricat etmiş.

24 Mart 1915

11 Cuma – Ruslar Avusturya'nın Przemysl istihkâmını 117.000 asker ve tekmil mühimmat ve toplarıyla zapt etmiş. Lâkin seksen bin telefat vermişler. Çar'ın emriyle üç gün donanma yapılıyor.

25 Mart 1915

12 Cumartesi – Bugün gelen telgrafa göre İtalya, Fransızlardan Nis [Nice] şehrini talep ediyormuş. Vermediği takdirde ilân-ı harp edecekmiş.

26 Mart 1915

13 Pazar – Bugün bir miktar cebel topu geçti. Akşama kadar dört adet askeri tren geçti.

27 Mart 1915

14 Pazartesi – Riga ismindeki gazeteden: Türkiye, Bulgaristan yirmi bin çete ile Usturumca'yı zapt etmişler. (Bükreş) Gelen telgrafa göre Alman sefiri Hükûmet-i Osmaniye'ye cevab-ı kati vermiş. Boğaz'ın sukutu [düşmesi] gayr-ı kabil olup yalnız Saroz Körfezi'ne düşman asker çıkaracağına nazaran 130.000 asker lâzım olduğunu.

28 Mart 1915

15 Salı – Hâlâ sevkiyat devam ediyor. Mançuri'den yevmiye dört beş askerî, hâmil [yüklü] tren geçiyor.

29 Mart 1915

16 Çarşamba – Telgraf: İtalya İtilâf-ı Müselles'e dönüp Kale'ye bir filo gönderdiği ve bizim Kale zabitanından on nefer kurşuna dizildiği ve Kale'nin Alman zabitleri idaresinde müdafaa edildiği, Almanların sonbahara kadar parası biteceğinden o zaman İngiltere sulhu idare edecekmiş.

30 Mart 1915

17 Perşembe – Şeyh Sünusi kıyam etmiş [ayaklanmış]. İtalya, filosunu Trablusgarp'a göndermeye karar vermiş. Almanya, İtalya'nın Milan şehrine 300.000 asker göndermeye hazırmış. Yunan parlamentosu düşmüş.

1 Nisan 1915

19 Cumartesi – Üç yüze karîb [yakın] Alman esiri geldi. İçinde iki zabit vardır. Rusların ifadesine göre Fransızlar Korsika'yı İtalya'ya vermiş ve Tunus hududunu tashih etmeye söz vermiş. Telgraf: Avusturya'nın, Romanya hududunda bulunan ihtiyat ordusunu çekip Rus hududuna sevk ediyormuş. Bundan Romanya'nın bizim tarafa döndüğü anlaşılıyor.

2 Nisan 1915

20 Pazar – Yüz kadar efrat ile ahaliden, esir geldi. Ruslar pek utanmaz bir millettir. Ahaliden yakaladığını "esir" diye buralara sevk ediyor.

3 Nisan 1915

21 – Kar şiddetli olarak yağıyor. Gazetelere göre, Bulgar, Romanya Ruslara karşı hazırlıkta bulunuyor. Almanlar, Rusların Bahr-i Baltık Boğazı’nda bulunan Libav [Liepaja] Limanı’nı zapt etmeye uğraşıyormuş.

4 Nisan 1915

22 Salı – Bükreş, gelen telgrafta: Midilli kruvazörünün tamiratı hitam bulduğu ve Talat Bey’in Dersaadet’i terk ettiği, Liman Paşa’nın Edirne’ye gittiği, İzmir Almanlar tarafından tahkim edildiği; Velibaba, Eşekilyas Ruslar tarafından zapt edildiği... Bugün Paskalya olduğundan Rusların gerek efrat ve zabitanı sarhoş oldular.

5 Nisan 1915

23 – “Bir hafta gazete yok” diye bir havadis çıktı. Ereğli, Zonguldak, Kilimli Ruslar tarafından bombardıman edilmiş. Gelibolu’da bizim istihkâmatın birçoğu iskât edilmiş [susturulmuş], sahil cihetinde muharebe devam ediyormuş.

6 Nisan 1915

24 – Havadis: Bin kadar Kazak bilâ-muharebe [savaşmaksızın] Almanlara teslim olmuş. Alman, Avusturya orduları Ruslara karşı kemal-i şiddetle harben ilerliyormuş.

7 Nisan 1915

25 – Bulgaristan, Sırbistan’a ilân-ı harp edip iki topunu zapt etmiş.

9 Nisan 1915

27 – Avusturyalılar, Kiev civarında Rusların bir kolordusunu münhezim etmiş [hezimete uğratmış].

10 Nisan 1915

28 – Ruslar Avusturya’dan 27.000 esir almış. Birkaç güne kadar İtalya, Avusturya’ya ilân-ı harp edecekmiş. Almanya veliahdı Dersaadet’e gelmiş. Maiyetinde birçok zabit varmış. Rus donanmasıyla bizim donanma arasında

büyük bir müsademe olmuş. Rus donanması Sivastopol Limanı'na iltica etmiş. Peşinde takip ederken, bizim Mecidiye sevahile sokulduğundan orada mayına çarparak gark olmuş.

12 Nisan 1915

30 – Ortalıkta bir sulh havadisi geziyor.

13 Nisan 1915

31 – Bizim gemiden Trabzonlu İsmail, ordu hummasından [tifüs] vefat etti. Cenab-ı Hak rahmet etsin, amin! Eyvah, bu hastalık gemiciler beyninde kemal-i şiddetle devam ediyor! İlaç yok, yakacak yok, gıda noksan! Ancak Cenab-ı Hakk'ın lütfuna kalmış!

14 Nisan 1915

1 Nisan – Havadis yok.

15 Nisan 1915

2 – Kemal-i şiddetle kar yağıyor. Havadis: Bulgar, Türk zabitanı Arnavutluk'a gidip, elli bine karîb Arnavut silahlayarak Sırplara karşı harbe sevk ediyorlarmış. Erzurum havalisinde ufak müsademe, sahilde Hopa'yı zapt ettikleri ve Arhavi üzerine yürüyorlarmış.

16 Nisan 1915

3 – Sulh müzakeresine başlanmış. Bugün Alman, Avusturya, Türk zabitanı kışlalara hapsedildik.

17 Nisan 1915

4 – İsviçre'nin Uchi şehrinde müzakere devam ediyormuş. Bezm-i Âlem'den bugün bir gemici daha vefat etti. İngiltere, harbin bidayetinden şimdiye kadar beş yüz bin ton sefine kaybetmiş. Türkiye'den üç yüz bin Rum, Fransa ordusuna gönüllü gitmiş. Avusturya ordusu Galiçya'dan ilerlediği bildiriliyor. Karadeniz'de bir posta vapuru Ruslar tarafından gark edilmiş.

19 Nisan 1915

6 – Almanlar Rus ordusunun merkezini yarmışlar. Bizim Boğaz'da dört direkli, bir bacalı vapurun mayına çarparak gark olduğu. Bunu birçok düşündüm: Acaba Murat Efendi'nin bulunduğu Tir-i Müjgân olmasın? Bunun üzerine iki-üç kart yazdım. Elan bir cevap alamadım. Çi-faide [ne fayda] herkes mektup aldı, daha ben bir kâğıt parçası almadım. Son derece azap içindeyim. Yarabbi hastalık, sefalet, gönül azabı, bu kadar felâkete giriftar olmak niçin? Ne günah işlemiş idim? Düşünüyorum, tövbe istiğfar ediyorum. Zavallı gemiciler bugün de o menhus [uğursuz] hummadan iki kişi vefat etti.

20 Nisan 1915

7 – Hava soğuk, şiddetli bir rüzgâr vardır.

21 Nisan 1915

8 – Havadis yoktur. İki genç gemici daha vefat etti. Herkeste büyük bir korku var. Bu kadar felâketi, sefaleti geçir de nihayet burada aile, çocuklarından ayrı düşman içinde ölmek ne kadar korkunç bir hâl! Yarabbi, eltaf-ı sübhaniyene sığınıyorum.

22 Nisan 1915

9 – Bugün hava güzeldir, lâkin rüzgâr şiddetlidir. Amerika hükümeti sulh hakkında tavassut ediyormuş. Kale'de bir İngiliz tahte'l-bahiri [denizaltısı] batırılmış, mürettebatı esir edilmiş. Bugün geçen trende birçok, dekovil hattına mahsus ray ile travers, üç lokomotif, dört vagon var idi. Diğer geçen trende kırka yakın top ve birçok cesim sandıklar ve iki tren de asker geçti.

23 Nisan 1915

10 – Kapılarımızın önünde bekleyen nöbetçileri kaldırdılar. Oralarda gezebiliyoruz. Tren daima geçiyor. Ne kadar, belki Dersaadet'te bizim tramvay bu kadar çalışamaz. Hayret-efza bir sevkiyat devam ediyor. Bir taraftan üsera getirir diğer taraftan asker, top, cephane, cesim sandıklar taşır...

24 Nisan 1915

11 – Rus donanması Arhavi'yi bombardıman ediyormuş. Almanya sulh için kırk milyar frank tazminat talep ediyormuş. Von der Goltz Paşa Birinci Kolordu kumandanlığına tayin edilmiş ve Talat Bey üç aydır Sofya'da bulunuyormuş. Romanya tarikiyle Dersaadet'e mühimmat-ı harbiye [savaş malzemesi] geliyormuş...

25 Nisan 1915

12 – Ruslar Almanya'dan otuz bin esir almış. Yevmiye dört-beş tren asker geçiyor. Bugün iki gemici daha vefat etti. Bir tanesi bizim gemiden Serdümen İsmail'dir. Mevlâ rahmet etsin, gayet çalışkan, namuslu bir adam idi. Bakalım daha bu menhus hastalığa ne kadar kurban vereceğiz? Benim bugün başım ağrıyor. İçerimde hafif bir baygınlık var. Cenab-ı Hak hepimize yardım etsin. Adeta hepimiz "ne vakit öleceğiz?" gibi vaziyette bulunuyoruz.

26 Nisan 1915

13 – Bugün başımın ağrısı bir derece ehvendir [daha hafiftir]. Akşam treniyle otuz kırk metre tulünde [uzunluğunda] ve Fransız bahriye efradıyla beraber iki motor geçti. Ne olduğunu anlayamadık. Arkadaşlar bir uçurtma yapıp uçurdular.

27 Nisan 1915

14 – Muhafazamıza memur Rus taburu harbe gitmek üzere idi. Gelen bir emir üzerine geri kaldıklarını beyan ediyorlar. Şimdi çıkan habere göre, buraya bin yedi yüz Alman, Avusturya üserası gelecekmiş. Biz Türkler başka bir mevkie nakledilecek imişiz. Akşam alınan havadise göre Ruslar tekmil Karpat'ta ordularını geri çekiyormuş. Orada bir meydan muharebesi varmış. Bir şey kazanamadığından sulha razı oluyormuş.

28 Nisan 1915

15 – Karpat'ta edilen harpten dolayı Padişah ve Bulgar Kralı ve Romanya Kralı tarafından Kayzer Willhelm'e tebrik telgrafı keşide edilmiş. İzmir Limanı'na bir harp gemisi tarafından taarruz edilmiş ve bizim orada bulunan

bir torpido, dört adet torpil endaht etmiş [ateşlemiş] ise de tutturamadığından kendisini karaya bindirmiş ve mürettebatı esir edilmiş.

29 Nisan 1915

16 – İhya ve Atıf Kaptanlara, doktora mektup geldi. Dersaadet ’ten para göndermişler. Ne bahtiyar adamlar, kendilerini düşünen var! Benim kimsem yoktur! Belçika’da bulunan İngiliz ordusu Almanlar tarafından muhasara edilmiş. Fransa’da bulunan Alman ordusu tekmil tel örgüler içinde olup kuvvetinin kısm-ı azamını [büyük bölümünü] Rusya’ya sevk edecekmiş. Alman ordusu Fransa ve İngiltere ordularını yarmış ve İngiliz-Kanada ordusunu kâmilen denecek derecede mahvetmiş. Irak’ta bulunan İngiliz kuvvetini bizim ordu muhasara etmiş ve İran’da bizim ordu Tahran’a yürüyormuş. İngiliz sefiri kaçmış ve kasaların mevcudu olan nakit yağma edilmiş. İngiltere’nin otuz sefinesi Alman tahte’l-bahirleri tarafından gark edilmiş. Bunun üzerine tüccar sefaini [gemileri] tayfaları denize çıkmak hususunda isyan ediyormuş. Dersaadet’e Almanya’dan iki adet cesim top ile bir tahte’l-bahir gelmiş. Dedeağaç kurbuna [yakınına] düvel-i müttefika [müttefik devletler] asker çıkarmış. Mısır’daki İngiliz kumandanı Türkleri Mısır’dan çıkarmak için birçok top ve asker istiyormuş. Bizim ordu Batum’a yakın bir yeri zapt etmiş.

30 Nisan 1915

17 – Riga gazetesinden: Enez’e çıkan düşman askeri ile bizim ordu arasında harp devam ediyormuş. İngiltere erzak yüzünden büyük müzayakada [sıkıntıda] imiş. Thames Nehri’nde bin yedi yüz şilep taşraya çıkmaktan imtina ederek tayfaları isyan ediyor imiş. Şimdiye kadar İngiltere’nin bir milyon yedi yüz bin ton sefinesi batmış. Alman tahte’l-bahirleri Amerika ve İngiltere nakliyatını tehdit ediyormuş. Bizim ordu Kirmanşah şehrinde İran kuvvetiyle birleşmiş. Papa tarafından Amerika Reisicumhuru sulh hakkında aralarında müzakere cereyan ediyor imiş. Alman nezaretinden biri sulh hakkında dört bend üzere bir sulh teklifi hazırlıyormuş. Gelibolu Şibh-i Ceziresi’ne [yarımadasına] çıkan düşman kuvvetine mukabele etmek üzere Yavuz, Midilli, Hamidiye emre hazır bulunuyormuş.

1 Mayıs 1915

18 – Bugün bir saat kadar şiddetli bir bora esti. Bizim taraflarda görülemeyecek derece şedid [şiddetli] idi. Fransızların Leon Gambetta namındaki zırhlı kruvazörü Adriyatik'te bir mayına çarparak gark olmuş. Burada bulunan üsera meyanındaki [esir durumunda] Ermeniler bizim efrada karşı bir takım tefevvühatta bulunduklarından aralarında büyük bir mudarebe [çatışma] vuku bulmuş. Eğer Alman efradı bizim Türklere muavenet [yardım] etmese imiş, bizimkileri Ermeniler hırpalayacak imiş. Nihayet, Rus efradı tarafından men edilmiştir.

2 Mayıs 1915

19 – Dün bizim sefineden bir kamarot, ordu hummasından vefat etmiştir. Cenab-ı Hak rahmet etsin. Bizim vükelâ [bakanlar] içtima ederek Padişahımıza "Gazi" unvanını vermiş. Düşman Kale'de Anadolu sahiline asker çıkarmış. Bugün iki tren Avusturya üserası Mançuri'ye geçti. O taraftan altı adet gayet cesim top ve kızakları ile birçok mühimmat geçmiştir.

3 Mayıs 1915

20 – Dersaadet'e birçok Alman zabiti ve ustalar gelmiş.

4 Mayıs 1915

21 – Bugün trende otuz adet Schneider topu, ikinci trende dekovil hattı dört adet lokomotif, üç adet vagon, birçok mühimmat-ı harbiye lâ-yenkati [sürekli] geçiyor. Ruslar her hâlde büyük bir dekovil hattı döşüyorlar. Gayet cesim sandıklar var. Bunlar birer tane olmak üzere vagonlara tahmil ediliyor [yükleniyor]. Bu sıra hariçten öğrendiğimize göre bunlar zırhlı otomobil imiş. Bugün on dört kart oldu postaya verdim. Elan bir cevap alamadım. Riga gazetesinden: düvel-i müttefika [müttefik devletler] Kumkale'ye asker çıkarmış. Bizden bin iki yüz esir almış. Bu haber hepimizi düşündürdü. Bu gece bizim umumumuzu bir merak, endişe istilâ etti, uyku uyumadık. Birbirimiz ile konuşamadık, mükedder, meyus bir hâlde bulunuyoruz.

5 Mayıs 1915

22 – Polonya'da Stavli dedikleri şehir Almanlar tarafından zapt edilmiş.

6 Mayıs 1915

23 – Ruz-ı Hızır [hıdrelez] Rusların eyyâm-ı mahsusasından [özel günlerinden] olup, buradaki kilise natamam olduğundan evvelce Paskalya'da gelmiş olan biri beyaz, diğeri siyah iki adet kilise vagonu geldi. Çan çalarak ayin icra ediyorlar. Kale'ye çıkan düşman büyük zayiat vermiş. Yetmiş ila yüz bin raddesinde [seviyesinde] imiş. Almanlar Polonya'da birkaç şehir daha zapt etmiş. Avusturya Galiçya'da ilerliyormuş. Bizim sancağımız altında yedi bin ton hacminde bir sefine İngilizler tarafından batırılmış. Düşündük, nihayet bu sefinenin Karadeniz vapuru olmasına karar verdik. Batum'dan gelen bir Rumun ifadesine göre bizim donanma on iki saat kadar Batum'u bombardıman etmiş. İtalya Trablusgarp'ta Araplar ile harp ediyormuş. Alman tahte'l-bahirleri tarafından on iki İngiliz sefinesi batırılmış ve Rusların Lipav ismindeki Bahr-i Baltık'ta [Baltık Denizi'nde] kâin [bulunan] limanını, Almanlar bombardıman ederek yakmış. Avusturya ve Alman orduları birleşip Rus ordusuna çevirme hareketi icra ediyorlarmış. Ve bizim Kumkale'yi düşman zapt etmiş. Oralarda altı mevkie düşman asker çıkarmış ve bizim ordu Çatalca'ya naklediliyormuş. Bugün tren ile cesim kale topları, iki adet tayyare ve gayet cesim sandıklar, mühimmat-ı harbiye geçiyor. Bunlar Fransa'dan deniz tarikiyle Vladivostok'a çıkıyormuş. Bizim Dauria'dan Vladivostok Limanı tren ile on gün imiş.

8 Mayıs 1915

25 – Fransız askeri Maydos'u yakmış. Bizim ordu tarafından icra edilen hücum düşman tarafından püskürtülmüş. İzmir dört sefine tarafından bombardıman edilmiş ve birkaç noktaya asker çıkarmış. Rus donanması Karadeniz Boğazı'nı bombardıman ediyormuş ve Terkos üstündeki orduyu bombardıman etmiş ve Rus tayyareleri tarafından İstanbul'a iki bomba bırakılmış. İtalya, Trablusgarp'a gitmekten imtina ettiğinden [çekindiğinden] idare-i örfiye [sıkıyönetim] ilân edip divan-ı harpler teşekkül ediyormuş. Bugünkü trenle on beş santimetrelik on iki adet top geçti. Daima gece, gündüz geçiyor. Nereden geliyor bu kadar esliha [silahlar], bu kadar mühimmat? Her gün lâ-akal [en az] on tren geçiyor. Peşinde kırktan aşağı vagon yoktur.

Avusturya, Alman orduları Rusya'ya rağmen ilerliyor imiş. Dilmas civarında Rus ile edilen bir müsademede üç bin beş yüz şehit bırakarak Halil Bey geri çekilmiş. Kale, işte can noktası, aman yarabbi, her gün Avusturyalıların getireceği haberi bekliyoruz! Artık esaret felâketini, kendi

sefaletimizi unutuyoruz. Herkes düşündüğünü diğer arkadaşına söylemekten çekiniyor. Netice ne olacak, meçhul! Bu meçhuliyet [bilinmezlik] bizim için daha ağır geliyor.

9 Mayıs 1915

26 – Sevkiyat devam ediyor.

10 Mayıs 1915

27 – Bizim doktor Beyrut'ta bulunan biraderinden mektup aldı ve Çarkçıbaşı Cemal Efendi ve Atıf Kaptan birer mektup aldılar. Sad-hezâr teessüf [yüzbinlerce yazık]! Hıfzı Efendi'nin mektep arkadaşları, burada Atıf ve İhya Kaptanlara mektup yazıyorlar. Benim oğlum ise bana yazmıyor! Böyle hakikatli evlada malik olmakla bahtiyar olduğumu ne acı olarak anlıyorum! Akşam havadisi: Kara Sait Paşa Arnavutlar ile Sırbistan'a karşı harp ediyormuş. Ve Kale'de bizim ordu düşman ordusunu ezmiş ve İngilizler iki sefine daha kaybetmişler. Ne güzel bir tebşirat [müjdeler]! Bulgar ordusu bize muavenet [yardım] ediyormuş. Sarıkamış tarafında bizim ordu Tiflis'e yakın bir mesafede imiş ve Batum'a beş-altı verst bulunuyormuş. Alman ordusu yevmiye yirmi beş kilometre yürüyüş harekâtı yapıyormuş. Galiçya'da, Alman ve Avusturya ve Rus imparatorları, karşı karşıya harp ediyormuş. Avusturyalılar bir Rus fırkasını esir etmişler. Almanlar Riga şehrini bombardıman ediyor imiş. Kale'de edilen bir harpte düvel-i müttefika yetmiş bin ve bizim ordu on beş bin telefat vermiş.

11 Mayıs 1915

28 – Kale'de düşman on beş bin raddesinde yaralı taşıyormuş. Padişahımız, tarafından orduya beyan-ı teşekkür etmiş ve Kale'nin sukut etmeyeceği umum tarafından beyan edilmiş.

12 Mayıs 1915

29 – Kale'de düvel-i müttefika askeri ricat ediyormuş. İngilizlerin dört livası [tugayı] muhasara edilmiş. İngiliz, Lusitania namındaki, Amerika postasını yapan cesim sefine, tahte'l-bahir tarafından batırılmış. Altı bin yolcu varmış. Rusya Kafkasya'da bulunan kuvvetin kısm-ı küllisini [büyük

bölümünü] Karpat’a sevk ediyor imiş. Karpat’ta Avusturya ileri yürüyormuş. Sevkiyat devam ediyor. Cesim gemi topları geçiyor.

13 Mayıs 1915

30 – Mecidiye batmadan Rusya filosundan 1.500, diğeri 2.500 ton cesametinde iki sefine batırıp, mürettebattan 7 zabit, 88 efrat esiren Dersaadet’e nakledilmiş. Fransa cephesinde bir milyon altı yüz bin kişilik bir ordu bulunuyor imiş. Karargâhlar Lille, Erray, Lafer, Lan, Sevason, Reims şehirlerinde bulunuyor imiş. Kolorduların mecmuu kırka iblağ edilmiş ve Willhelm Rusya’ya karşı gelip, Hindenburg Fransa’ya karşı harp edecekmiş. İngilizler şimdiye kadar 130.000 zayiat vermişler.

31 Mart’a kadar Avusturya, donanmasına yeniden ilâve ettiği tahte’l-bahirlerin tecrübeleri matlubun fevkinde [istenilenin üstünde] inşa edilmiş. İtilâf-ı müselles [üçlü uyuşma] devletleri bu tahte’l-bahirlerin Çanakkale’ye gelmesinden pek korkuyor imişler. Alman tahte’l-bahirleri tarafından üç sefine daha batırılmış. Lusitania’da mevcut yolcu bin dokuz yüz yetmiş sekiz kişiden ibaret olup birinci sınıf yolculardan kimse kurtulamamış. Bunların içinde Milyoner Vanderbilt varmış. Amerika hükümeti bu kazadan pek büyük endişeye düşmüş. Bu tarihe kadar altı yüz elli kişi kurtarılmış. İzmir’e yakın bir mevkie dört yüz Fransız askeri çıkmış. Rus ordusu Oltu’ya doğru ilerleyip, bizden dokuz zabit, bir bölük asker esir almış. Rusların kavlince [söylediğine göre] sevkü’l-ceyş [strateji] icabı olarak Karpat’ta ricat ediyor imiş. Çünkü “her zaman galip gelmek vardır” ümidinde imiş.

Geçen üç adet trende kâmilen top var idi. Saat üçte iki adet tahte’l-bahir ve aksam-ı sairesi geçiyor. Biz bunları görünce ne kadar sıkılıyoruz. Bu harp bu yaz da devam edeceği, dökülen bunca kanlar, yıkılan bu kadar hânmânlar [ev bark] kâfi değil mi? Şimdiye kadar ne kadar genç kadınlar dul, ne kadar yavrular yetim kaldı! Ne ana babaların son ümidi olan emelleri söndü! Avrupa kıtası sakat membaı! Topallar, çolaklar ile doldu! Acaba, bunun manevi mesuliyeti düşünülüyor mu? Bu kadar büyük, azim mesuliyet, müsebbiplerinin [sebep olanların] vicdanlarını bir dakika olsun müteessir etmiyor mu? Daha bakalım ne zaman bu beliye-i harp [savaş felaketi] bitecek? O zamana kadar ne kadar bu felâket büyüyecek? Sonra bunlar ne gibi vasıtalar ile örtülecek? Bunu düşünüyorum. Bilmem, bu küçük aklım bir

türlü ermiyor. Ya kışa kadar sürer ise, bu kış da devam eder ise biz burada nasıl tahammül edeceğiz? O zaman bizim de birçoğumuz ölüme mahkûm!

14 Mayıs 1915

1 Mayıs – Bugün Kasımpaşalı Arap Mehmet'in vefatını haber aldık. Ziyadesiyle mükedder olduk. Cenab-ı Hak rahmet etsin. Bununla bizim yüz seksen mevcutlu gemicilerden vefat eden elli oldu. Bir Tatar Rus askerinin ifadesine göre üç imparator sulha oturmuş. Pek de inanılacak gibi değilse de inşallah sahihtir [doğrudur]. Gazeteden: Roma'da bulunan Avusturya sefiri geri çağırılmış. Ben de birkaç gündür basurdan son derece mustaribim, perhiz edeyim diyorum. Lâkin ne ile? Şu hastalık ortalığı sarmış. Her gün bizden, Avusturyalılardan dehşetli vefeyât [ölümler] var. Muâlece [ilaç kullanma] yok, bakalım, eğer ömrümüz tükendi ise burada kalırız.

15 Mayıs 1915

2 – Trende kırk-elli kadar cebel [dağ] Schneider topu geçiyor. Parasızlıktan son derece sıkıntıda bulunuyoruz. Vehbi Efendi'nin parası kâfi gelmiyor. İhya Kaptan pederine mektup yazıp para istiyor. İki gecedir Dauria'da gaz yoktur. Kışlalarda tekmil efrat karanlıkta kaldı. Bizde, üç geceye kâfi gazımız var. Bakalım, ileride ne olacak?

16 Mayıs 1915

3 – Bugün elektrik memuru Hikmet Efendi tifodan vefat etti. Zavallı genç, bizim Yeniçeşme'den olup teehhül etmek [evlenmek] üzere idi. Nikâhı akdetmiş, düğün yapacak idi! Al sana bir dul, genç zevce daha! O kadar top ateşinden, o kadar azim fırtınadan altı yedi yüz kulaç umkunda [derinliğinde] denizden kurtulup, burada o kadar yokluğa, soğuğa, o kadar sefalete göğüs verip, bilahare şu mundar hastalıktan burada ölmek, yabancı bir memlekette, düşman ayakları altında gömülmek! Aman yarabbi, hikmetin, azametin, işine karışılamaz! Cenab-ı Hak rahmet eylesin, âmin! Cümlemiz müteessir olduk, ne çare! Telgraf: Marmara'ya bir düşman tahte'l-bahiri [denizaltısı] girip bizim donanma tarafından batırılmış, mürettebatı esir alınmış. Kale'de Fransız askerine bizim ordu hücum edip, Fransız ricat etmiş ve hâkim tepeler bizim elimizde bulunuyormuş. Oltu tarafında devam eden harpte bizim ordu ricata mecbur edilmiş. Manş

Denizi'nde Colombia namındaki İngiliz kruvazörü Alman tahte'l-bahiri tarafından gark edilmiş [batırılmış].

17 Mayıs 1915

4 – Geçen trende yüz kadar cebel topu vardır. Kesita'dan gelen bir trende bir tabur kadar Rus askeri geldi. Eski, muhafazamıza memur tabur harbe gidecekmiş. Bugün ümitsiz olarak bir kartpostal daha yazıp verdim. Cevabından ümidim yoktur. Arkadaşlardan beş-altı mektup almayan kalmadı. Şimdi gelen haberde Bezm-i Âlem'den Rizeli Tufan isminde bir genç daha vefat etmiş. Cenab-ı Hak rahmet eylesin. İtalya heyet-i vükelâsı [bakanlar kurulu] Kral'a istifa vermiş. Daha Kral tarafından kabul edilmemiş. Avusturya San Nehri'ni zapt etmiş. Yavuz Rus filosuyla harp edip, Sivastopol Limanı'na kadar Rus filosunu takip etmiş.

18 Mayıs 1915

5 – Bugün merkez-i idareye telgraf çekmek hususunda akd-i meşveret eyledik [toplandık], zira son derece müzayaka ve sefalet içindeyiz. Elan buradan mühimmat-ı harbiye geçiyor.

Kale'de bin kadar merkep üzerine, ağaçtan mamul top koyarak bizim orduyu aldatmışlar. Bir alay hücum etmiş, düşman donanması ateş altına alarak, alay kâmilen denecek derecede mahvolmuş. Böyle havadislere ne kadar inanmak lazım ise, o kadar inandık. Avusturya ordusunun cenahı [kanadı] Przemysl'e kadar dayanmış. Rus donanmasından iki sefine bizim donanma ile ettiği harpte rahne-dâr olmuş [zarara uğramış]. Haber aldığımıza göre, beş nefer Alman efradı firar etmiştir. Merkeze vereceğimiz telgraf hakkında kumandana edilen müracaata, meşguliyetinden bahisle, bir kaç gün sonra müracaat etmemizi söylediler.

19 Mayıs 1915

6 – Hava gayet soğuktur. Saat dokuzda kar yağmaya başladı. Bilahare yağmura tebeddül etti [değişti], şimdi açıldı. Oldukça güzel bir hava var. Yeni gelen taburun kumandanı bugün Kazarmaları (kışla) gezdi ve kendisine idareye yazılan telgrafı verdik. İrkuç kumandanlığına bildireceğini beyan ile kabul etti. Kendisi gayet centilmen, mültefit [iltifat eden] bir zattır. Şurada

hakkıyla söylenmek lazım gelir ise Rus zabitanı, ekseriyet üzere gayet terbiyeli, nazik, asla üseraya [esirlere] karşı hiddet ve şiddet gibi ahvalden müctenib [çekinen] zevattır. Esir olduğumuz tarihten şu zamana kadar hiç bir Rus zabitinden hakaret-âmiz [hakaret dolu] muameleye hedef olmadık. Ve bir de Sivastopol'da, Bahçesaray'da, Ekaterin'de ve gerekse Dauria'da ne kadar zabit veyahut efrat gördük ise alelumum [genellikle] elbise ve kundura ve kaput, hep birbirinin aynıdır. Hiç başka türlü, birbirine benzemez bir tek numune [örnek] olacak ne zabit, ne de efrat gördük. Bugün, gazete havadisi: Ruslar Galiçya'da yüz seksen verst geri çekilmiş ve altı yüz top kaybetmiş. Gazete de tekzip ederek [yalanlayarak] elli top bıraktığından bahsediyor. Rus gazeteleri İngiltere'nin bu harpte hiç bir iş görmediklerinden bahsettiklerinden naşi [dolayı] İngiliz gazeteleri de cevap olarak Kale'de harp ettiklerinden bahsediyormuş. Yavuz Rus donanmasıyla ettiği harpte iki yüz mermi atmış ise de bir şeye muvaffak olamayıp bilakis kendisi iki yerden yara almış. Rus donanması Sivastopol Limanı'na kapanmış.

20 Mayıs 1915

7 – Bu sabah Alman efradı gezer iken nöbetçi kendilerini men etmiş. Onlar da dinlemediklerinden nöbetçi iki el ateş etmiş. Kumandan tarafından nöbetçi oradan aldırılmıştır.

Bahr-i Sefid'de [Akdeniz'de] bulunan Alman tahte'l-bahirlerinin her kim tarafından batırılır ise on iki bin frank mükâfat-ı nakdiye [para ödülü] verileceği umum donanmaya ilân edilmiş. Avusturya, San Nehri'ni geçmeye muvaffak olmuş. Lostromo Salih Reis evinden aldığı bir mektupta merkez-i idare tarafından evlere yarım maaş verildiği yazılıyor. Cümlemiz sevindik. Büyük bir düşünce ve meraktan kurtulduk. Zira şu beliye [felâket] içinde en büyük bir gailemiz [sıkıntımız] çoluk çocuk endişesi idi. Şimdi onların gailesinden kurtulduk, kendi derdimizle kaldık. Ben, Agâh, Saim, Sami, Nuri beylerin umumuna birer kart yazdım. Artık evden ümidim münkatı oldu [kesildi]. Onlardan da bir cevap alamadım. Ne yapalım, Cenab-ı Hak kendilerine sıhhat ve afiyet ihsan etsin! Şimdi geçen trende yirmi bir santimetrelik on beş-yirmi kadar uzun namlu top geçti. Avusturya ordusu San Nehri'nden kırk kilometre ileri yürümüş ve bir Rus generali esir düşmüş. İngiltere parlamentosundan bir zat tarafından edilen nutukta Kale'de harp etmek kendileri için pek beyhude [boşuna] olduğunu, zira Türkler bir milyon kadar asker çıkarabileceklerini söylemiştir. "Biz oraya o

kadar kuvvet sevk edemeyeceğiz. Bunun için terki lazımdır" demiş. Avusturya ordusu Przemysl etrafında iki istihkâm zapt etmiş. Bizim sefineden kömürcü, Rizeli Şükrü isminde bir genç çocuk var idi. On dokuz yaşlarında kadar. Evvelce benle Kızılırmak vapurunda idi. Zavallı genç gayet terbiyeli, çalışkan. Tifoya tutulmuş idi. Şimdi vefatını haber aldık. Yarabbi, bu zavallı gence ne kadar acıdım! Evladım kadar desem yalan değildir. Cenab-ı Hak kendisine rahmet ve ailesine sabırlar ihsan etsin, âmin! Saat on iki, gelen trende yirmi dokuz adet ağır sahra topu ve bir miktar obüs topları var. Her hâlde Rusya hükümeti pek çok top kaybetmiştir. Gazetede, Liman Paşa, Kale'de edilen bir harpte yaralanmış.

21 Mayıs 1915

8 – Bizim çarkçı efendiler, elan efrat içinde olduklarından bugün kumandana müracaat ettiler. Bakalım, bir semere [fayda] hâsıl olacak mı? Dört Avusturya zabiti iki gün evvel firar etmişler ise de bu akşam buranın ahali-i kadimesi [eski halkı] olan Tunguz ve Moğol tarafından yakalanıp geldiler. Bakalım ne ceza alacaklar?

22 Mayıs 1915

9 – Dünkü vukuatın üzerine bugün iki defa yoklama yaptılar. Avusturyalıları yakalayan Tunguzlar Rusya hükümetinden yetmiş ruble bahşiş aldılar. Trenle birçok top geçti. Burada adeta yaz göremeyeceğiz. Cüzi bulut, yahut rüzgâr eserse, hava bizim tarafın en şiddetli kışı kadar soğuktur. Arkamızda bulunan eskileri çıkaramıyoruz. Bahusus geceleri pek ziyade soğuk yapıyor.

23 Mayıs 1915

10 – Dauria denilen şu mevki, cevânib-i erbaası [dört taraf] ufak tepeler ile muhat [çevrili], düz bir araziden ibarettir. Tulen [uzunluk olarak] iki saat, arzen [genişlik olarak] üç-dört saat çeker bir yerdir. Burada köy namına kırk kadar Çinli hanesinden ibarettir. Ruslar buraları istila eyledikten sonra ve şimendifer hattı döşeyip buraya bir Kazak kolordusu için lazım gelen otuz-kırk kadar kışla ve cesim ahırlar inşa ediyor ve elan ikmaline çalışıyor. Arazi safi kumdur. Buraya oldukça cesim [büyük] bir tuğla fabrikası yapmış ve kışlaları onunla yapıyor. Bir sıra istasyondan hat boyunca on iki kadar

yapmış, zabitana mahsustur. Onun arkasında bir sıra daha ikmaline [tamamlanmasına] çalışıyor. Ondan sonra on dakika sürecek kadar cesim bir talimhane bırakmış. Bu talimhanenin orta yerinde yüksek bir kilise var. Bu da natamamdır. Ondan sonra beş-altı sıra olmak üzere efrat kışlaları geliyor. Böyle bir mevki-i askeri bizde ne yapılmış ve ne de yapılabilir! İstasyonun karşısında birinci pavyonda biz bulunuyoruz. Burası Rus kumandanının ailesi ile beraber iskân ediliyor imiş. Şimendifer istasyonu önümüzde olup şöylece yüz adım kadar vardır. Fakat biz o tarafa gidemiyoruz. Zira sıra ile nöbetçi vardır. Yalnız, her gün treni seyrediyoruz. Bu hattın öbür tarafında Dauria denilen köy var. Herhâlde bu köy yakın vakitte büyük bir şehir hâlini alacaktır. Şimdiden büyük, cesim ebniye [binalar] inşa ediliyor. Köyde şimdi evden ziyade dükkân var. Bir miktar Rus, bir-iki Rum, mütebaki [kalan] Çinlidir. Rumlar bizim tebaamızdan olup kendileri Trabzonludur. Bir kere düşünelim: Trabzon neresi, buraları neresidir? Bu herifler buraya kadar nasıl gelmiş? Burada nasıl ticarete girişmiş, hayret-ender-hayret [hayret içinde hayret]! Bu Rum'un birisi şimdi buranın en zengin tüccarıdır. Aynı zamanda buranın askeri müteahhididir. Tekmil üseranın tayın ve sair levazımatı ondan alınıyor. Burada şekerin kıyyesi bizim para on bir kuruş on parayadır. Gaz altı yedi kuruştur, ekmek, üç buçuk. Buna göre her şey pek ziyade pahalıdır. Sebze asla yoktur. Zaten bu arazide ne tarla ve ne de bahçe olamıyormuş. Yazın sebze şimendifer ile dört saat mesafede olan Mançuri'den geliyor imiş. Herhâlde o da pahalı olacaktır. Bu Mançuri denilen şehir zannıma göre Çin şehirlerinden olup, Ruslar buradan şimendifer geçirmiş ve Çin hükümeti ile bir mukavele yapmış. Hattın güzergâhı Rusya idaresinde gibi bir şey olacak. Sevkiyatın kesreti [sıklığı] postalara hiç bir sekte uğratmıyor. Her gün iki sabah, iki akşam geçiyor ve haftada bir gün de ekspres katarı geçiyor. Vagon numaralarında dokuz yüz seksen dokuz bin numaraya kadar gördük. Bu şimendifer hattına dökülen servet ne büyük yekûn teşkil eder! Demek bir milyon vagon var, yalnız yük vagonu! Bu vagonlar iki yüz liraya mal olsa iki yüz milyon lira eder! Peki, bunun lokomotif ve yolcu vagonları, ya her büyük şehirde bulunan cesim, müteaddit fabrikalar neye mal olur? Hayret, bu ise yalnız bizim Sibirya hattıdır! Ya, sair hatlarında neler var? Biz onları görmedik. Bu hat doğrudan hükümetin idaresinde bulunuyor.

Ruslar bize maaş vermediklerinden her gün tayın alıyoruz. Yevmiye iki yüz yirmi beş dirhem ekmek, yetmiş-seksen dirhem et, bir miktar patates. Tabii bu kâfi gelemeyeceğinden hepimiz bir miktar para zammediyoruz [ekliyoruz]. Mahiye [aylık] adam başına üç ruble kadar ediyor. Bizim

paramız olmadığından Vehbi veriyor. Tütün ve saire gibi levazım dahi Vehbi'den oluyor. Her ay Vehbi'ye beş-altı ruble borç ediyorum. Vehbi içimizde olmasa idi bizim felâketimiz bunun iki misli daha büyük olacak idi. Telgraf Rusça olup, Avusturyalılar tarafından Almancaya tercüme ediliyor ve bizim Orhan Bey tarafından Türkçeye tercüme ile hepimiz okuyup anlıyoruz. Bugünün havadisi, İngiltere başvekili mecliste, kendilerinin harbe devam edemeyecekleri, ne asker, ne silah bulamadıklarını, fabrikalarda tekmil amelenin sarhoş oldukları ve her yerde adem-i muvaffakiyet [başarısızlık] gördüklerini beyan ederek istifa edeceklerini beyan etmiş. İtalya Hariciye Nezareti'ne, Avusturya, Almanya sefirleri birer nota verdikleri, arkalarından Türkiye, Romanya, Yunan, Japon sefirleri ile görüştükleri ve ne olduğunu daha kimse anlamadığı... Avusturya ordusu Lemberg'i muhasara ettiği... Alman orduları her fırkada kırk top bulundurduğu ve bu ateşe insan dayanamadığından Ruslar ricata [geri çekilmeye] mecbur olduklarını itiraf ediyor.

24 Mayıs 1915

11 Pazartesi – Bu gece rüyamda Vedia'yı gördüm. Kendisiyle birçok uğraştım, öptüm, sevdim. Yarabbi, elan bir mektup alamadım! Herkes on beş-yirmi mektup aldı, bana yok! Artık ümidim kesildi. Mektup geldiği günler gidip bakmıyorum, çünkü ümidim yok. Ne yapayım, kendimi düşünecek ve sevecek bir kimsem yok imiş! Böyle düşünce ve sıkıntı bastı mı hemen kışladan fırlayarak meydana koşuyorum. Orada dolana dolana yürüyüp, gelip uzanıyorum. Aman yarabbi, şu esaretten ne zaman kurtulabileceğiz?

25 Mayıs 1915

12 – Bu gece, bugün o kadar top geçti ki yedi-sekiz tren, kırk vagondan ibarettir. Acaba bu harp yazın da bitmeyecek mi? Ya kışa kalır isek? Hepimizde ümid-i necat [kurtuluş ümidi] kesiliyor. Eyvah, buralarda mahvolup gideceğiz! Vatanımızı, ailemizi görmek nasip olmayacak mı? Artık birbirimizi teselli edemiyoruz. Biri düşünür iken yanındaki gayri ihtiyari olarak o da düşünmeye başlıyor. Hele akşam karanlığı çökmeye başladı mı herkes bir köşede boynunu büküyor, gayri ihtiyari dalıp gidiyor. Çocuklar hatıra geliyor, yorgun olarak onların sofra başına dizilmesi göz önüne geliyor. İşte o zaman bütün bütün yürek sızlıyor, gönül darlaşıyor.

İnsan kendi felâketini unutuyor. Mektup alanlar bir derece kendilerini onunla müteselli ediyor. Bizde o dahi yok, mahzun, meyus bekliyoruz. Şimdi Doktor Rıfat Efendi'nin mektubu ve küçük kızının resmi geldi. Ne kadar bahtiyarane seyrediyor! Yalnız kendi mi, hayır, hepimiz de ara sıra gidip bakıyoruz. Biz de ondan bir lezzet alıyoruz ve kendisine adeta haset ediyoruz. Onun bu bahtiyarlığını çekemiyoruz. Bugün yeniden iki kart daha yazıp verdim. Biri Türkçe, diğeri Fransızca. Yazmaya artık elim varmıyor, zorla yazıyorum. Şimdi hepimizi son derece meyus edecek bir haber aldık. Alçak İtalya bu kadar senelik müttefiki bulunan Avusturya'ya iki gündür ilân-ı harp etmiş. Bu havadis bizim için en büyük meyusiyet haberi demek. Çünkü harbin uzayacağı, bununla beraber galebe ümidi... Demek biz bu kış da buradayız. Daha birçok yeni felâketlere hazırlanmaya başlayalım. Akşam: İtalya ilân-ı harbi yalan imiş. Cümle üsera arasında bir sevinç, şâdmânî başladı. Herkeste ümit baş gösterdi. Şimdi geçen trende yüz kadar cebel topu geçti. Ordu humması denilen o belâ-yi mübrem [kaçınılmaz belâ] Avusturyalılarda pek müthiş bir surette icrâ-yı hükm ediyor [yapacağını yapıyor]. Bugün altı vefeyatları [ölümleri] var.

26 Mayıs 1915

13 – Elli-altmış kadar obüs topu ve iki otomobil geçti. Telgraf: Avusturya filosu tarafından İtalya'nın Venedik şehri bombardıman edilmiş. Demek, harp başlamış. Cenab-ı Hak millet-i İslamiyenin hakkında hayırlı netice ihsan etsin, âmin! Evvelce kaçmış olan bir Alman zabiti Mançuri'de yakalayıp getirdiler ve hapse tıktılar. Bunların bu kaçmasına taaccüb ediyoruz [şaşırıyoruz]. Zira şimendifer ile kaçmak gayr-ı mümkün. Vâkıa, [gerçekte] buradan Çin arazisi pek yakın imiş. Fakat geçilecek meşhur Tibet Çölü var. Bu çölde kumdan başka bir şey yok. Bir kere ahali vahşidir, su yok, hayvanat-ı vahşiye [vahşi hayvanlar] çok. Bununla beraber bu çöl on gün kadar sürüyor imiş. Peki, daha kaçmak ne akıldır? Bunu bir türlü anlayamıyoruz. Akşamüzeri bir aylık bizim hudutta edilen harbin tercümesini aldık. Hepimiz meyus olduk. Her tarafta mağlup, her tarafta sefalet, felâket... Bir şey yazamayacağım. Cenab-ı Hakk'tan beklemekten gayrı çare yok.

27 Mayıs 1915

14 – Elli kadar Avusturya zabiti geldi. Bunlar ile burada üç yüz altmış kadar esir zabit ve iki bin Türk, mütebaki [kalanı] Avusturya ve Alman olmak üzere sekiz bin kadar efrat var. Avusturya ordusu Rusların Lemberg ve Przemysl ile hatt-ı muvasalasını [ulaşılan çizgiyi] kat etmişler ve İtalya sevahilini bombardıman ile yakmışlar. Ve Trablus'ta Araplar dehşetle harp ediyormuş. Şimdi Mustafa Kaptan dört adet mektup aldı. Hava gayet mağmûm [sıkıntılı], şedid [şiddetli] bir rüzgâr esiyor, hariçte gezemiyoruz. Bu hâl bizim için daha büyük sıkıntıyı mucip oluyor. Birbirine ufak bir lakırdı kimse söylemiyor. Zira herkeste bir asabiyet var ufak bir şeyle kavga ediyoruz. Kale'de gayet kanlı muharebe devam ediyor imiş.

28 Mayıs 1915

15 Cuma – Bu gece birçok, karışık rüyalar gördüm. Balık, gayet güzel üç tane kuş, bir parça aksam, para... Cenab-ı Hak hayırlar ihsan etsin, âmin! Bu sabah trende büyük, altı top geçti. Gene bir kart yazıp verdim. Bugün de aynı şiddetli rüzgâr devam ediyor. Birçok yağmur yağdı. Avusturyalılar tarafından rivayet olunuyor, Rusya'nın Türkiye'de elli bin esiri varmış. Bir kartpostal daha yazdım, yarın postaya vereceğim.

29 Mayıs 1915

16 – Bugün hava iyidir. Telgraf: Kale'de Türkler toplarını o kadar güzel tabiye etmişler [yerleştirmişler] ki daha asker oraya ihraç etmek mümkün olamayacak. Ve Hint'ten gelen asker, Türk askerine teslim oluyormuş ve mütebaki asker kırılmakta imiş. Böyle havadisler aldıkça ne kadar memnun, mesrûr [sevinçli] oluyoruz. Avusturya daima ilerliyor. Bizim huduttan malûmat yok. İskenderiye'de bulunan elli bin Fransız, İngiliz askeri Selanik'e çıkarıp Sırbistan'a gönderecek imiş. Yunan razı olmamış. Şimdi trende on altı tayyare geçti. Akşam trende uzun namlu cesim kana topları var. Dört adet geçiyor. Böyle bir şey geçer geçmez bizim aramızda cereyan eden mübâhase [konuşma] ve münazarayı [tartışmayı] hariçten biri görse "bunlar mutlak deli" diyeceğine şüphe yoktur. Zira münakaşa derken kavga başlıyor. Muharebe uzayacaktır, öteki reddeder, beriki kendi fikrini söyler. Nihayet herkes de birbirine dargın bir köşeye çekilip susar. Beş altı dakika hiç kimsede lakırdı yok, dargın sükût. Bunun üzerine herkeste bir düşünce başlıyor. Nihayet meyusiyet [ümitsizlik] çöker.

30 Mayıs 1915

17 – Bugün bir kartpostal yazdım, postaya verdim. Burada posta yanımızda, ufak bir binadır. Biz postaneye gidemiyoruz. Orada nöbetçi vardır. Her gün postaneden mektup vesaire önümüzde bulunan ufak bir pavyona geliyor. Orada üseradan Avusturyalı bir-iki ufak zabit bu işe bakıyor. Gelen mektupları tevzi etmek veyahut gidecek mektupları paket yapıp postaneye göndermek vazifesini ifa ediyor. Şimdiye kadar yazdığım otuzdan mütecavizdir [fazladır]. Eğer gitmiyor desem, herkesin gidiyor ve cevabını alıyor. Her ne ise, ne kadar beyhude ise de gene yazmaktan ve kendimi aldatmaktan geçemiyorum. Şimdi geçen trende on beş kadar uzun namlu kana topu geçti. Van'da bizim Ermeniler ihtilâl eylediklerinden, bizim ordu tarafından vurulmuş. Bugün Ruslar bizim Türk efradına, pek çıplak olanlara çizme ve elbise tevzi ettiler. Bizim maaşımız olmadığından bize on çift çizme verdiler. O da benim hisseme düşmedi. Gemiden denize atladığım zaman ayağımda bulunan fotin lastik var idi. Elan onlar ayağımdadır. Fakat şimdi o lastikleri giyer isem, kışın çıplak kalacağım. Kamarot Hüseyin bir kışladan almış, bir de burada Ruslar hizmetçilere verdiklerinden, onda iki çift oldu. Onun bir çiftini aldım. Ne olur ne olmaz, belki lazım olur.

31 Mayıs 1915

18 – Kale'de torpido yahut tahte'l-bahir tarafından İngiliz Majestic denilen cesim drednot batırılmış. Şimal Denizi'nde [Kuzey Denizi'nde] nakliyatta kullanılan İngiliz transportlarına refakat eden bir kruvazör Alman tahte'l-bahirleri tarafından batırılıp, transportlar oraya karîb [yakın] limanlara iltica etmiş. Galiçya'da Rus ordusunun cephesini Avusturyalılar yarmış ise de tekrar ricata mecbur olmuşlar. Padişahımıza "gazi" unvanı verilip bu merasimin icrası için Konya'ya gidecek imiş. Bu hususa inanmak biraz şüphelidir. Bugün bir kartpostal yazıp gene postaya verdim.

Şimdi geçen trende bir tabur "hurra" diye bağıraşaraktan harbe gidiyor. Riga gazetesinden tercüme: Mayıs'ın yirmisine kadar Kale, düvel-i müttefika tarafından sukut ettirileceği ve Türkler ikinci bir hatt-ı müdafa [savunma hattı] yaptıkları yazılmış. Eyvah bu yolda çıkan şayialar bizim için ne kadar azab-engîzdir! Böyle bir havadisin şüyuunda [ortaya çıktığında] herkeste bir büyük düşünce, uykusuzluk, iştahsızlık kaplıyor. Yeis neticesi olarak aramızda bir gürültü başlıyor. Kimse kimsenin sözünü çekemiyor.

Yeis neticesi birbirimizi gücendiriyoruz. Şurada, düşünülecek olur ise biz her türlü felâket içinde birbirimizin yâr-ı vefâ-dârı [vefalı dostu] olmak iktiza eder iken gene yeisten, meyusiyetten bir türlü bu gibi düşünceler hatıra gelmiyor. Adeta son derece ahlâkımız bozuldu. Demek, sefalet insana pek büyük tesir icra ediyor.

1 Haziran 1915

19 – Telgraf: Triyonef namındaki Fransız zırhlısı Kale'de tahte'l-bahir [denizaltı] tarafından gark edilmiştir. Karadeniz'de bir Rus zırhlısı bizim donanma tarafından batırılmış. Lâkin Ruslar tekzip ederek bunun harp sefinesi olmayıp posta vapuru olduğunu, dört yüz elli tayfalı bulunduğunu iddia ediyorlar. Dersaadet'te Almanya'dan gelen birçok tahte'l-bahir faaliyetle, ikmaline çalışıyor imiş. Varşova sukut etmiş [düşmüş] ise de Ruslar bunu son derece gizli tutuyor imiş. Avusturya'dan Kale'ye gelmek üzere denize çıkan dört adet tahte'l-bahirden iki adedi Yunan sevahilinde Yunanlılar tarafından müsadere edilmiş [el konulmuş]. İki adedi salimen Kale'ye gelip orada altı sefine batırmış. Ruslar Lemberg'in ehemmiyet-i askeriyesi olmadığından tahliye etmiş. Przemysl Avusturya tarafından muhasara edilmiş [kuşatılmış].

2 Haziran 1915

20 – Przemysl etrafında pek büyük topçu muharebesi devam ediyormuş. Avusturyalılar Ruslardan bin adet top zapt eylemiş. Visan Nehri'ne köprü kurup Avusturya ordusu geçmiş.

Bu sabahki trende bir takım top daha geçti. Bir kartpostal daha yazıp postaya verdim. Etraftan duyduğumuza göre, Ruslar her hâlde büyük bir mağlubiyete uğradılar. Fakat, nerede ve ne kadar zaiyata uğradığı bizce meçhul kalıyor. Ruslar, dünkü bin top verdiklerini tekzip ederek, muntazaman ricat ettiklerini beyan ediyor. Kale'de vuku bulan bir kanlı harpte, bizim taraftan iki bin şehit, beş bin yaralı olmuş ise de galebe bizde kaldığı. İtalyanlar, Avusturya arazisine tecavüz etmişler. Burada şüyu bulan [konuşulan] bir havadise göre Kesita'da bulunan İhsan Paşa ve Fethi Bey namındaki erkân-ı harp binbaşısı bir pasaport tedarik ederek firar etmişler. Kesita bizden şimendifer ile iki gün daha yukarıdadır. Şimdi geçen trende

dokuz tayyare vardır. Bir saat sonra diğer gelen trende tekmil Rus bahriye efradı ve zabitanı Mançuri'ye geçtiler. İhtimal Vladivostok'a gidiyorlar.

3 Haziran 1915

21 – Bir takım top ve bahriye efradı Vladivostok'tan gelip Kesita'ya geçtiler. Şimdi gelen bir gazetede İngiliz drednotu Golyat'ı batıran bizim Muavenet-i Milliye olduğunu yazıyor imiş.

4 Haziran 1915

22 – Przemysl civarında Ruslar on bin kadar esir vermişler. Avusturya'nın Pola Limanı'nı keşfetmek üzere bir İtalyan tayyaresi Avusturyalıların ateşinden sukut etmiş. Beş-altı gün evvel firar ederek bilahare yakalanıp gelen Avusturya zabitanı bugün trenle Kesita'ya sevk edildiler. Bugün Vehbi ile birer kart daha yazdık. Bizim tahte'l-bahirler Mondros etrafında görünmüşler. Kale'de, düşman Hakkıbaba Tabyası'nı işgal etmişler. Przemysl "kırkikilik" denilen o müthiş top ile dövülüyor imiş. İki istihkâmı zapt edilmiş. Rusların ifadesine göre bir nefer kalana kadar müdafaa edeceklermiş.

5 Haziran 1915

23 – İki trende iki tabur asker ve iki tren mühimmat-ı harbiye geçti. Şimdi bizim tayın geldi. Ruslar tayın namıyla verdikleri erzakın üçte birini kat ettiler. Verilen tayın bir adama kifayet edecek derece değildir. Evvelce üstüne ekliyorduk. Şimdi daha ziyade eklemek lazım. Ne ile, bizde para yok! Vehbi'nin parası dar olarak yetişiyor. Şimdi ise gayr-ı kâfi. Demek bundan ziyade sefalete döneceğiz. İdareye çektiğimiz telgraftan elan bir semere hâsıl olmadı [sonuç çıkmadı]. Demek bizim onlara sefaletimiz hakkındaki müracaatımız bir hikâye kabilinden geliyor. Üstümüzde başımızda yok. Üste bir de açlık munzam olur ise [eklenirse] felâketin en büyüğü! Ne yapalım, talih diyeceğiz. Telgraf: Mayıs'ın ikisinde Przemysl düşmüş, biz bugün haber alıyoruz. Bizim efradın arasında pehlivanlar varmış. Kışla meydanında bugün güreşeceklerini haber aldık. Biz de gittik. Avusturya zabitanı oraya toplanmış. Bir tarafta gerek Avusturya ve biz durduk. Üç tarafa karışık bilcümle efrat yığıldılar. İçlerinde Rus askerleri de vardı. Güreştiler, seyrettik. Sonra Alman, Avusturya efradı futbol oynadılar. Lâkin yarıda

kaldı. Ansızın hava karardı. Şiddetli bir rahmet başladı, hep kaçtık. Burada şimdi ağaçlar yaprak vermeye başladı. Ağaçlar denince, burada ağaç istasyonun önünde üç adet ağaç vardır. Diğer taraf tekmil saz ve ottan ibarettir. Tekmil arazi kumdur. Buranın denizden irtifaı [yüksekliği] bin sekiz yüz metre imiş. Lâkin, her ne tarafı bir buçuk metre kazar isen su çıkıyor. İhtimal zamanıyla burası bir göl olup, bilahare sular çekilip dolarak bu arazi vücuda gelmiştir.

6 Haziran 1915

24 – Ale's-sabah [sabahleyin] imzaya gidiyor idim. Burada her sabah tekmil zabitan gidip orada mevcut defteri imza ediyoruz. Bu sabah da bu işi görmek için gider iken kamarot Hüseyin "müjde" diye koşarak geldi. Elinde 4 Nisan tarihli bir mektup var idi. Ne kadar sevindim. Çok şükür, aman yarabbi ne kadar sıkılıyor ve ne kadar muazzeb oluyordum [azap çekiyordum]! Şimdi ne derece müteselli oldum [avundum]. İnşallah yakın zamanda şu felâket membaından [kaynağından] kurtulup çocuklarımı der-aguş ederim [kucaklarım]. Bugün bir kartpostalı daha yazıp postaya verdim. Akşam havadisi: İzmir'e üç adet tahte'l-bahir gitmiş. Rusya Romanya hududuna bir büyük ordu göndermiş. Bugün altı Alman neferi firar etmiş. Nereye, hiç! Kırk verst ileride yakalanıp getirdiler, hapse tıktılar. Bu herifler mutlak budalalar! Elan buradan kaçmak gayr-ı kabil olduğunu anlamıyorlar. Buradan kaçmak için yegâne çare şimendifere binmek, o da gayr-ı mümkün.

7 Haziran 1915

25 – Bu gece rüyamda İstanbul'da bulunuyorum. Emin, Hamit ettikleri bir kabahatten dolayı kendilerini pek ziyade dövmüşüm. Cenab-ı Hak hayırlar ihsan etsin. Sonra uykum kaçtı, sabahı ettim. Bu ay zarfında iyi hava pek az oldu. Ekseri yağmur fırtına ile geçti. Dışarıda gezemiyoruz, içeride kapalı kalmak ise bizi pek sıkıyor. Havanın şu mağmûm [sıkıntılı] hâli insana büyük tesirler icra ediyor, kalbe kasvet veriyor.

Bu sabah bir tren mühimmat geçti. Fransa, İngiltere, belki Japonya veriyor, ardı arası kesilmiyor, gece gündüz on ila on beşe kadar yüklü trenler geçiyor. Riga gazetesinden: İngiltere Maliye Nezareti şimdiye kadar masarifat-ı harbiye [harp masrafları], 380 milyon lira olduğunu beyan etmiş. Kale'de büyük, kanlı muharebe devam ediyor. Ve bizim ordu bir yanlışlık eseri

olarak birbirini vurmuş. Bilahare anlaşılarak süngü ile düşmana hücum edip, her iki taraf büyük telefat vermiş. Düşman yeni kuvvet çıkarmış. Bizim ordu hücum ederek birinci hattı tamamen, ikinci kısmen mahvolmuş. Düşman, “Türklerin mevkii gayet müstahkem [sağlamlaştırılmış] olup, zaptı mümkün değildir” diyor imiş. Avusturya İtalya’dan otuz bin kadar esir ve bir tren zapt eylemiştir.

9 Haziran 1915

27 – İdareye para hakkında vermiş olduğumuz telgraf İrkuç’tan geri geldi, Mançuri’den çekilecek imiş. Avusturya kendi mülkünde bulunan İtalya tebaasının umumunu esir-i harp ilân etmiş. Kale’de büyük, kanlı muharebe devam ediyor imiş. Düşman bir tepe zapt etmiş. Cenaze kaldırmak üzere, kırk sekiz saatlik bir mütareke yapılmış. Akşam bizim ambarcı Rizeli Kadir vefat etti. Cenab-ı Hak rahmet etsin, âmin.

10 Haziran 1915

28 – Hollanda hükümeti sulh hakkında tavassut ediyor [aracı oluyor] imiş. İzmir’de bulunan kuvvet Urla’ya çıkan düşman üzerine hücuma hazırlanıyor imiş. İtalya tebaasından Dersaadet’te mevcut beş bin kişinin çıkmasına Hükümet-i Osmaniye müsaade etmemiş.

11 Haziran 1915

29 – Bugün ilk işim bir kartpostal yazıp postaya bırakmak oldu. Havadis:

Çeşme Limanı’na düşman tarafından asker çıkarılmış. Kale ’de üç gündür vuku bulan harp, tarihin en kanlı ve feci harplerinden olup bizim ordudan iki bine karîb şehit vuku bulduğu söyleniyor. Sulh hakkında devletler birbirinin fikrini istimzâc ediyor [ne düşündüğünü öğrenmeye çalışıyor] imişler. Amerika, sulh hakkında tavassut edecek imiş. Bir Fransız mayın sefinesi bizim taraftan batırılmış ve mürettebatından yirmi beş nefer esir edilmiş.

12 Haziran 1915

30 – Bugün bizim aşçı kışlalar arasında “eçter” denilen ottan toplamış, onu pişirdi. Ne kadar güzel ve tatlı, yedik. Sebze yüzüne hasret kalmış idik. Burada patates, kuru fasulyeden başka bir şey yoktur. Akşam doktor geldi,

dört gündür rahatsız olan Çarkçıbaşı Cemal Efendi’nin hastalığı ordu humması denilen beliye olduğunu beyan edip hepimizi birden büyük bir yeise düşürdü. Cemal Efendi’yi ayrı bir odaya naklettiler, ihtilâttan [karışmaktan] men edildi. Tekmil bizim odalar “asit-fenik”den geçirildi, fakat gayri ihtiyari herkeste büyük bir korku başladı. Demek sıra bize gelmiş, eyvah, aman Yarabbi, burada hasta olmak! Çoluk çocuğuna hasret, düşman içinde ölmek, yabancı topraklarda kalmak ve bir Fatiha’dan mahrum edilmek ne kadar güç, ne acı bir hatıra! Herkes birbirini teselli ediyor, bununla beraber herkes de o korku içinde muazzeb [azap içinde], perişan bulunuyor. Zahiren kimse belli etmemeye uğraşıyor, gene yüzünden, gözünden o meyusiyet, o korku açık olarak gözüküyor. Cenab-ı Hakk’a tevekkül olmaktan başka çare-i necât [kurtuluş çaresi] var mıdır?

13 Haziran 1915

31 – Düşman ordusu Malazgirt’e kadar işgal etmiş. Dersaadet ’in cevânib-i erbaasında [dört tarafında] tahkimât yapılıyormuş. Şayet Düvel-i Müttefika Kale’den girip İstanbul üzerine yürüyecek olur ise, Dersaadet Almanlar tarafından tamamen yakılacak imiş. Şu aldığımız havadislere pek de inanmıyor isek de, gene meyus, mükedder olmamak elden gelmiyor. Bugün iki tabur asker ile birçok mühimmat trenleri geçti. Akşam eskiden muhafızımız olan tabur trene biniyor. Ekseri efradı Tatardır. Şimal denizinde iki İngiliz torpidosu ile üç transport Almanlar tarafından batırılmış. Gece saat alaturka iki, trene irkâb edilen [bindirilen] tabur meşale yakarak trenden çıkıp istasyon ile bizim aramızda bulunan meydana toplandılar. Zabitanı beraber idi. Bir papaz tarafından yarım saati mütecaviz bir dua edildi, trene bindiler hareket ettiler. Rusların ahalisi pek cahil olduğundan bu gibi dini merasime son derece dikkat ediyorlar.

14 Haziran 1915

1 Haziran – Yevm-i Pazartesi. Ale’s-sabah dört adet kartpostal yazdım. Biri eve, biri Agâh, Sami ve Saim Efendilere. İmzaya gider iken postaya verdim. Bundan bir hayli sene mukaddem, Yemen’de dişlerime bir hastalık ârız olmuş [meydana gelmiş] idi. Şimdi o hastalık yeniden diş etlerimi sardı. Doktora gittim, bir ilaç yapacak. Pek fena, diş etlerim kâmilen sızlıyor. Ekmek yemekte büyük müşkülat görüyorum.

Cevdet Efendi'ye bir kart yazıp postaya verdim.

Düvel-i Müttefika Dedeağaç'ı abluka etmiş. Moskova'da ihtilal olup, Ruslar bir silah fabrikasını yakmışlar. Duma Meclisi'nde bu ihtilal hakkında nazırlardan istîzâhât [açıklamalar] talep edilmiş.

15 Haziran 1915

2 – Telgraf: Rus ordusu her tarafta ricat ediyormuş. Prut Nehri'nde tekmil ricat eden kuvvetler birleşip orada müdafaa edeceklermiş. Dersaadet'te tekmil mebani-i miriyenin [resmi binaların] altına lağım yapılıp düşman tarafından Dersaadet tehlikeye düşer ise ateşlenecek imiş. Ahali tarafından bu haber duyulduğundan gerek zabitan gerek ahali ile Almanlar beyninde büyük kîl ü kali [dedikoduyu] mucip oluyor imiş. Rusların Üçüncü ve Dokuzuncu kolorduları Galiçya'da büyük harplerde mahvolmuş. Bugün trende ikinci mevkii olarak Mançuri'ye birçok bahriye efradı geçti.

16 Haziran 1915

3 – İkinci mevkide gene bahriye efradı geçti. Krupp fabrikası sahibi, maiyetinde birçok mühendis ve ustalar olduğu hâlde Dersaadet'e gelmiş, orada bir fabrika tesis edecek imiş. Kale'de bulunan İngiliz generali hücum ile buranın zaptı gayr-i kabil olduğunu beyan ederek hücumdan vazgeçmiş ve Türklerin hücumunu bekliyor imiş. İtalya Avusturya'nın evvelce oralarda yapmış olduğu tahkimâta karşı hücumdan acz gösteriyormuş. Hâlbuki Avusturya gerek İtalya'ya, gerekse Rusya'ya karşı ağır ağır tecavüzünde devam ediyormuş.

17 Haziran 1915

4 – İki gündür yaz havalarını bulduk. Bugün bizim burada mevcut üseradan hasta olanlar Kesita'ya nakledileceklermiş. Bizim üseradan bulunan alçak Ermeniler, Rus kumandanına bir istida, Türkiye üzerine harbe gönderilmeklerini talep ediyorlar. Rus kumandanı tarafından reddedilmiştir. Bizim Türklerin ekseri kısmı Ermenilere merhamet eder. Bu herifler hakikatten merhamete seza mıdır? Türkiye'nin harp beliyesiyle meşgul bir zamanında Van'da yahut diğer memâlik-i Osmaniye'de îka ettikleri [yaptıkları] fesat düşünülür ise bu heriflerin vücudunun tamamen mahvını

ben kendi hesabıma kabul ederim. Bugün bizim doktorlardan Yüzbaşı Kemal Bey isminde eski üseradan olup, ilerde hastanede hasta olarak kalmış, tedavi edilip bugün buraya geldi. Bulunduğumuz Dauria'da şimdi geceler altı saattir. Kışın gündüzü altı saat idi. Bugün şimdi, Cemal Efendi vefat etti. Cenab-ı Hak taksiratını af buyursun. Bu kara haber, cümleyi perişan, mükedder, meyus etti. Zavallı ailesi mektup göndermiş ve mektup almış. Kendisinin sıhhatte olup geleceğini beklerler, bundan böyle belki daha birçok mektubu gelecek. "Öldü" haberini kim verecek…

19 Haziran 1915

6 – Teftiş: Bir Rus generali umum kazarmaları geziyor. Kendisine maaş hakkında müracaat ettik. Esami [isimleri] istedi, bakalım ne çıkacak? Cemal Efendi'nin cenazesini alaturka sekize doğru kaldıracağız. Üseradan olup vefat edenler yarım saat kadar ileride ufak bir tepenin üstündedir. Oraya dikilen salipler adeta uzaktan bir orman gibi görünüyor. Bizim Türkler de beyaz ay yapmışlar. Cenazeye gittik, Avusturya zabitanı da iştirak ettiler. Çifaide [ne fayda], Ruslar müsaade etmediler, yalnız kırk kadar efrat tarafından kaldırıldı. Bu kederimiz kâfi değilmiş. Cenab-ı Hak bizim burada daima mükedder, meyus olmaklığımızı takdir eylemiş. Gelen general umum zabitanın İrkuç'a nakledilip burası yalnız efrada mahsus olacağını beyan etmiş. Bizi bu çok düşündürdü. Cidden meyus, perişan olduk. Zabitan gider ise Vehbi de gidecek. Bizim şimdiye kadar iaşe gibi her türlü noksanımız onun parası ile tesviye ediliyor. Bundan mahrum kalır isek aç, çıplak kalacağız. Zavallı arkadaşlarımız bulunan çarkçı efendiler, efrat arasında bize numunedir. Aç, bazısının kıçında pantolon yok, don ile geziyor. Bir ikisinin ayağında kundura yoktur. Bundan fazla bir de angaryaya sürüyorlar. Aman Yarabbi, biz de o sefalete düşer isek nasıl tahammül edeceğiz, nereden para bulacağız! Merkez-i idareden hiçbir ümidimiz kalmadı. Bunları düşünürken telgraf geldi. Bugün bizim için musibet, menhûs [uğursuz] bir gün imiş. Romanya, Bulgar ittifak. Romanya Avusturya'ya, Bulgar Türkiye'ye hücum için hazırlıkta imiş. İtalya İzmir'e, İskenderun'a, Kale'ye asker dökecek imiş. Gelen Rus generali harbin bir sene devam edeceğini beyan etmiş. Bunun üzerine meyus, kışlamıza geldik. Orada diğer bir kara haber bizi bekliyor. Bizim sefineye tersaneden memuren gelen Ata Efendi isminde bir genç işaret memuru var idi. Hıfzı'nın mektebinden şahadetname almış idi. Zavallı genç, o ordu humması denilen müthiş hastalığa yakalanmış. Yarabbi, eğer bir kusurumuz var ise af eyle! Cümle düşmüşlerin

destgîri, penâhısın [yardımcısı, sığınağısın]. Senden başka iltica edecek, sığınacak bir yerimiz yoktur!

20 Haziran 1915

7 – Bu gece rüyamda Hıfzı, Emin ile birçok uğraştım. Cenab- ı Hak hayır ihsan etsin. Dünkü meyusiyetimiz üzerine bugün gelen telgrafta: Romanya, Bulgar itilâf-ı murabba tarafından edilen teklifi reddetmişler. Buna fevkalâde sevindik. Yunan sevahili [sahilleri] müttefika [müttefikler] donanması tarafından abluka edilmiş. Bugün üç tren topçu askeri geçti. Mühimmat-ı harbiye her gün devam ediyor, arkası kesilmiyor, şaşıyoruz. Bu lokomotifler, bu hat bu kadar sevkiyatta bozulmuyor. Hayret!

21 Haziran 1915

8 – Bugün üç kartpostal yazdım; Hıfzı'ya, Cevdet'e, Sami Bey'e. Postaya verdim. Telgraf: bizim batan Mecidiye'yi Ruslar çıkarıp tamir ediyor imiş. Kale'ye İtalya tarafından elli bin asker çıkmış. İsveç Kralı elbise-i resmiyesini labis olarak [resmi elbisesini giymiş olarak] kendi ordusuna bir nutuk irat etmiş. Meali, neden ibaret olduğu yoktur. Bu gece iki Avusturya zabiti firar edip on beş verst ileride yakalanıp getirdiler. Kale'de bizim ordu düşmana bir gece baskını icra ederek düşmanı mevkiinden otuz yarda sürmüş. Alman Erkân-ı Harp zabitanından birinin ifadesi: "dünyanın en güzide askeri Türklerdir. Yalnız iyi ellerde idare edilir ise" demiş. Üsera meyanındaki Avusturya doktorlarından birisine Almanya tarafından Grand Döfer nişanı ile binbaşılık rütbesi tevcih edilmiştir.

22 Haziran 1915

9 – Kale'de (Riga gazetesinden) şimdiye kadar vuku bulan harpte İngiliz ve Fransız telefatı 247 bin efrat, 10 bin zabit imiş. Kale'de Hamidiye kruvazörü yara almış. Ruslar Galiçya'dan çekilerek kışın Alman ve Avusturya'yı döveceklerini beyan ediyor. Yirmi yedi Fransız tayyaresi Karlsruhe'yi bombardıman etmiş.

23 Haziran 1915

10 – Telgraf: Adriyatik'te bir transport, Avusturya tahte'l-bahiri [denizaltısı] tarafından gark edilmiş [batırılmış]. Moskova'da ihtilal devam

ediyor. Galiçya'dan Ruslar elan ricatta devam ediyormuş. Bu akşam tayyareci Feza Bey bizi çağırmış, odasına gittik. Evvelce bizim içimizden ayrılıp Avusturya zabitanının yanına gitmiş idi. Odasında iki Macar zabiti ile yatıyor. Bu gece odada bizim gibi davet edilmiş iki Alman zabiti var idi. Hep birlikte olarak Feza'nın tedarik ettiği iki şişe, "votka" denilen Rus içkisini içtik. Badehu kendi kışlamıza gelip yemek yedik. Votka, içilir bir şey değildir. İşte, muvakkat bir zaman için endişeyi ferâmûş ettiriyor [unutturuyor]. Buraya geleli ilk defa olarak içtim. Belki param olsa her gece içerdim. Düşünmekten ise o pis, mundar ile kendimi zehirlemek daha iyidir. Harbin iptidasında Rusya imparatoru işreti [içkiyi] yasak ettiğinden bir tarafta yoktur ve bir de harp neticesi olarak Rusya'da ispirto azalmıştır. İspirtonun kıyyesi dokuz-on ruble kadar ediyor. Bizim para yüz on, yüz yirmi kuruş. Demek burada bir derece ucuz, o da Mançurya'dan kaçak geldiği içindir.

24 Haziran 1915

11 – Bugün Vehbi ile köye gidip kumanya alacak idik. O da yasak edilmiş. Avusturyalıların beyhude firar etmeleri neticesi olarak katiyen zabitanın harice çıkması yasak edilmiş. Döndük, hizmetçi gitti, ne lâzım ise alıp getirdi. Buraya geleli üç defa köye gitmiş idim. İkisinde hamama ve bir defa da öteberi alacak olan Vehbi'ye refakat ettim.

25 Haziran 1915

12 – Telgraf: Alman ordusu ikinci defa olarak Lipav limanını zapt etmiş. Dersaadet'te Ermeni ihtilâlini idare eden bir komite keşfedilerek on dokuz Ermeni salb edilmiş [asılmış]. Van taraflarında ihtilal büyüdüğünden oraya asker sevk edilmiş. Rusya dâhilinde bulunan Ermeniler Rus hükümeti ve gerekse Rusya'da bulunan bir Ermeni komitesi tarafından teslîh ile [silahlandırılarak] talim edilip bizim üzerimize sevk ediliyor imiş. Kale'ye, Düvel-i Müttefika yeniden elli bin asker çıkarmış. Avusturya tarafından İtalya'nın bir, iki kıta askeri suya gark edilmiş.

26 Haziran 1915

13 – Havadis yok, yalnız can sıkıntısından birbirimizle kavga ettik.

27 Haziran 1915

14 – Gazeteden: Şimal denizinde İngiliz’in bir kruvazörü ile bir topçekeri tahte’l-bahir tarafından gark edilmiş. Fransa ordusu, Alman ordusuna bir hücum icra etmiş ise de büyük zayiat ile ricata mecbur olmuş. Kale’de iki Fransız müfrezesi hücum edip telefat-ı külliye [çok zayiat] ile geri çekilmiş.

28 Haziran 1915

15 – Ruslar bize yedi şart ile sulh teklif ediyormuş. Alman erkânı üserânın çokluğundan harbin bir an evvel neticelenmesini istiyorlarmış. Sirkeci’ye birçok mühimmat-ı harbiye gelmiş. Zonguldak’a, bizim oraya, bir fırka asker gönderilmiş. Dersaadet ’te birçok kışlalar mühimmat deposu ittihaz edilmiş [hâline getirilmiş].

29 Haziran 1915

16 – Rusya’da Hariciye Nâzırı Sazanof ve Grandük’ün nezaretinde bir meclis-i nüzzar [bakanlar kurulu] kurulmuş. Bugün bir vagon hasta Kesita’ya gönderdiler.

30 Haziran 1915

17 – Bir kartpostal yazdım. İhya, Doktor, Kâzım Kaptanlar mektup aldılar, her biri on, on beş mektup aldı. Ben bir tane alabildim. Yok, demek yazmıyorlar. Telgraf: Rusya Harbiye Nâzırı istifa etmiş. Dersaadet’e üç adet tahte’l-bahir gelmiş. Kale’de düşman bu kadar zaman uğraştığı, bu kadar kan döküldüğü, milyonlar sarf ederek zapt ettiği tepelerin ehemmiyet-i askeriyesi olmadığından terk ederek geri çekilmiş.

1 Temmuz 1915

18 – Kale’de Düvel-i Müttefika’nın harpte tamire muhtaç olan yirmi beş sefine çekilmiş. İngilizler donanma ile Kale’ye yeni bir hücum edip ricat etmişler. Ruslar Van üzerinde Kop denilen kazayı işgal etmişler. İtalya bir mağlubiyete düşmüş.

2 Temmuz 1915

19 – Riga gazetesinden: Moskova'da ihtilalde yanan fabrikanın zararı otuz beş milyon olup, bu da zararın üçte biri imiş. Cenab-ı Hak daha ziyadesini ihsan etsin! Kafkasya'da bizim ordu Oltu'ya, Tortum'a ve Güldağı'na hücum etmiş ise de geri ricata mecbur olmuşlar. Kafkasya'da Rusların resmi beyannamesi: Şimendifer güzergâhında bulunan arazi sahipleri hattı gözetleyecek. Her kimin arazisi dâhilinde hat bozulmuş görünür ise o arazi sahibi ceza-dîde olacak [cezalandırılacak]. Moskova ihtilalinde bine karîb fabrika tahrip edilmiş. Rusya Dâhiliye Nazırı istifa etmiş. Kale'de vaziyet tebeddül etmemiş. Bizim taraftan şiddetli top ateşi devam ediyor imiş. Finlandiya sahilinde iki İngiliz tüccar sefâini, tahte'l-bahir tarafından gark edilmiş.

3 Temmuz 1915

20 – Bugün iki kart daha yazdım. Biri Türkçe, diğeri Fransızca. Lakin çi-faide, herkes on beşi mütecaviz mektup aldılar, ben bundan mahrumum. Zannediyorum ki Hıfzı'm, benim hakkımda gayet müşfik, daima pederini düşünür ve pederini son derece sever. Hakikaten bu sefer ne kadar acı olarak anlıyorum. Sevdiğinden pederini cevapsız merak, endişe içinde bırakıyor. Evet, Cenab-ı Hak kendisine sıhhat, afiyet ihsan etsin. Bükreş'ten telgraf: Rus-Türk müsâlahası [barışı] burada imza edilmek üzeredir. Diğer: Edirne'yi tahliye edip Bulgar'a terk edecek imişler. Tabii her ikisi de yalandır.

4 Temmuz 1915

21 – Avusturya Ruslardan bir mevki daha zapt etmiş. İvongrad denilen mevki-i müstahkem sukut etmek üzere bulunuyormuş. Buranın sukutu, Varşova'nın sukutu demek imiş. Bugün İhya, Şevket Efendiler mektup aldılar. İhya'nın on sekizinci mektubudur. Ne bahtiyar çocuktur, yahut ailesi kendisini son derece seviyor ve düşünüyor. Garaib, Binbaşı Osman Bey Erzurum'dan Dersaadet tarikiyle üç mektup aldı. Demek artık karar veriyorum, bize yazmıyorlar ki gelsin. Gazeteden: Kale'de Fransızlar bir-iki tepe zapt etmişler. Almanlar Fransızlardan bir-iki mevki zapt etmişler.

5 Temmuz 1915

22 – Lostromo Osman Reis mektup aldı. Gazeteden: Karadeniz 'de Ruslar bizim donanmayı gezdirmiyor imiş. Almanlar Fransız cephesini yarmışlar.

Akşam Zonguldak'tan kömür yüklü üç sefine Ruslar tarafından gark edilmiş. Burada aldığımız haberlerin birçoğuna inanamıyoruz.

6 Temmuz 1915

23 – Bu gecenin vukuatı: Burada saat alaturka altı buçukta şafak söküyor. Sabah namazına kalkan zevat bizim odadan geçmeye mecbur. Her ne kadar sakınsalar, gene mümkünsüz gürültü oluyor. Uyandım, biraz geçti, biraz sonra kamarot ve hizmetçi askerler kalktılar. Gidip Avusturyalılardan tahta çalmışlar, onu kesmeye uğraşıyorlar. Testere sesine herkes uyandı, men ettikse [de] uykular kaçtı, ister istemez kalktık. Günlerimiz böyle bir takım rahatsızlık içinde geçiyor. Ne çare, buradan kurtulana kadar bu hâli göreceğiz. Bugün biraz öğleüstü yatıp uyudum. Rüyamda süt biraderim Hayri gelmiş, kendisine soruyorum: "Sen nerede esir düştün" derken uyandım. Düşündüm, ne münasebet var? Her ne ise, Cenab-ı Hak hayırlar versin. Gazeteden: Kale'de büyük kanlı muharebe devam ediyormuş. Düşman büyük zayiat vermiş. İzmir, Muğla bombardıman edilmiş.

7 Temmuz 1915

24 – Bugün Mustafa Kaptan on sekizinci mektubu aldı. Telgraf: Düvel-i Müttefika, Baba Tepesi'ni ve Keşan Tepesi'ni zapt etmiş. Karadan Dersaadet'e yürüyecek imiş. Dersaadet'te mühimmat-ı harbiye azalmış. Romanya bize gelmekte olan yüz seksen vagon mühimmatı zapt etmiş. Şayet Türkiye başka yerden mühimmat tedarik edemez ise on beş günde Kale ve Dersaadet düşecek imiş. İnşallah yalandır. Ve padişahın nâ-mizâc [hasta] olduğunu yazıyorlar. Sulh hakkında olan ümidimiz gün be gün azalıyor. Ahval gittikçe karışıyor. Demek bir kış daha burada geçecek. Belki gelecek yaz da geçecek. Ne felâket, zararı yok. İnşallah millet muzaffer olur, biz de bu çektiğimiz sefalet ve acıları unuturuz.

8 Temmuz 1915

25 – Bu gece rüyamda kayınvalideyi gördüm. Dili tutulmuş, lakırdı söyleyemiyor. İnşallah hayırdır.

Bugün İhya Kaptan on ikinci mektubu aldı. Ben de bir mintan diktirdim. Lakin ayağımda çorap yoktur. Kamarot Hüseyin'den aldığım çizme olmasa

lastik giymeye mecbur olacak ve buranın kumlarından lastik pek çok zaman dayanmayacak, yalın ayak kalacak idim. Vehbi Efendi’nin mektubuna yazdık, bizim eve uğrayıp mektup yazmalarını, kendilerine tebliğ etmelerini rica ettik.

9 Temmuz 1915

26 – Bu gece iki saat kadar rahmet yağdı. Sabah rüzgâr esiyor. Burada biraz hava mağmûm yahut rüzgâr olur ise, o anda bizim tarafların kışı kadar soğuk oluyor. Kamarot Hüseyin beşinci mektubu aldı. Bizim Hıfzı’dan gene yok. Zavallı ne yapsın, yazamaz ve yazdıramaz. Kahveden, arkadaşlarından ayrılamaz. İşi gücü yok mu? Pederini düşünsün, nesine gerek! Berhudar ol efendi oğlum! Gene bir kart yazıp postaya verdim.

10 Temmuz 1915

27 – Gazeteden: Kale’de bizim taraftan açılan cehennemî ateş pek ziyade olduğu ve denizden bizim donanma dahi ateşe iştirak ettiği ve düşmanı denize dökmek istediklerini yazıyor. Hududa bizim ordu her taraftan tecavüze başlamış. Ve İran kabinesinin değiştiği, Varşova’nın Alman ve Avusturya tarafından hatt-ı muvasalasının [ulaşım hattının] kat edildiği Rusların mecburen tahliye edecekleri, Kesita postanesine gece hırsız girerek memuru ve çocuklarını katlederek nakit mevcudu çalmış olduğunu haber aldık. Bugün bir kart daha yazıp postaya verdim.

11 Temmuz 1915

28 – Havadis yoktur.

12 Temmuz 1915

29 – Telgraf: Avusturya tahte’l-bahiri tarafından İtalya’nın bir muhafazalı kruvazörü gark edilmiş. Kale’de kanlı, büyük müsademe olup, tarafeynden büyük zayiat varmış. Varşova’da top teatisi [karşılıklı top ateşi] son derece şiddetle devam ediyor imiş. Bizim hududa ordu kemal-i şiddetle tecavüze devam ediyor imiş. Bugün Ramazan-ı şerifin iptidasıdır. Akşam toplanıp oturduk. Herkes Ramazan diye ailesinin ahvalini, kendi mevkiini düşünüyor. Mükedder, meyus bir hâlde perişan oluyoruz. Bu aralık tayyareci Salim Efendi geldi. Avusturyalılardan aldığı telgraf haberini nakletmeye başladı.

İngiltere Meclisi'nde nüzzârdan [bakanlardan] biri tarafından irad edilen nutukta Rusya'nın mühimmat-ı harbiye fıkdânından [yokluğundan] mağlup olduğunu ve yakında Varşova'nın sukut edeceği ve Alman kuvvetinin bilahare Fransa'ya yüklenip, Paris, Calais sukut edeceği ve kendilerinin galip gelmesine ihtimal kalmadığını beyan etmiş. Bunun üzerine Berlin'e müzakere için delegelerinin gitmesine karar verilmiş ve İsviçre'nin bir şehrinde murahhasların toplanmasına karar verilmiş. Bize mühimmat-ı harbiyeye yol vermek üzere Bulgaristan'a taviz olarak Enez-Midye hattı hudut olarak kabul edilmiş. Şu hâlde Edirne, demek Bulgaristan'a kalıyor. İngiltere tarafından Yunanistan harbe iştirake davet edilmiş ise de Yunan ret ile cevap vermiş. Aramızda bunun üzerine büyük bir mübahase [görüşme] açıldı, saatlerce devam etti. Acaba Edirne hakikaten Bulgar'a verildi mi? İnşallah yalandır. Rus kumandanı bizim efradın içinde Rusça bilenleri her kışlada çavuş makamında kullanıyor idi. Ramazan münasebetiyle bunları çağırıp, kim oruç tutacak ise gece yemek almalarını tembih eylemiş ve içlerinde oldukça büyük bir yekûn teşkil edecek kadar oruç tutan var. Bunların oruç tutacak veyahut iftar edecekleri yemek neden ibarettir. İçinde bir parça donmuş et, biraz lahana ve biraz da darı olmak üzere kaynamış sıcak sudan başka bir şey yok. Ekmek çamur gibi siyah, neden yapıldığı malûm olmayan bir şeydir. Cenab-ı Hak kendilerine kuvvet ihsan etsin.

13 Temmuz 1915

30 – Bizim zabitan içinde altı kişi oruçludur. Cenab-ı Hak kabul etsin. Bugün iki kart daha yazdım. Biri Türkçe, diğeri Fransızca, verdim. Beyhude cevap bekliyorum. Belki alırım ümidiyle, iki-üç günde bir yazıyorum. Çarşamba, bu gece rüyamda Vedia'yı gördüm. Başında fes var idi. Birçok sevip, öptüm. Postlu karı, ne kadar göreceğim geldi. Acaba o da beni unuttu mu?

14 Temmuz 1915

1 Temmuz – Yevm-i Çarşamba. Padişahımıza bir ameliyat yapılmış, selâmet ile kurtulmuş. Lehü'l-hamd Zonguldak'tan Düzce'ye kadar maden kömürü nakli için demir yolu yapılmış. Düşman ordusu Gelibolu'da yirmi kilometre geri çekilmiş.

15 Temmuz 1915

2 – Bu gün pek ziyade bir sıkıntı içindeyim. Neden ben de bilmiyorum. İçimde pek büyük bir sıkıntı var, bir yerde durup oturamıyorum. Havadis yoktur.

16 Temmuz 1915

3 – Keza havadis yok. Bugün sıkıntıdan uzanıp yattım, uyumuşum. Rüyamda Vedia'yı görüyorum.

17 Temmuz 1915

4 – Bu gece gene Vedia ile uğraştım, yatağa alıp kendisine sarıldım, öptüm. Cenab-ı Hak hayırlar ihsan etsin. Ale's-sabah [sabahleyin] bir kart postal yazdım. Yarabbi, ne kadar göreceğim geldi! İnşallah şu menhus yerden sağ salim kurtulup kendisine kavuşup görürüm.

18 Temmuz 1915

5 – Mısır'dan dönen bizim ordu Kale'ye gelip büyük bir kuvvet toplanmış. İran içinde bizim ordu Ruslar ile harp ediyormuş. Bugün pek sıcak olup, adeta Arabistan'a yakındır.

Kale'de müthiş harp devam ediyormuş.

19 Temmuz 1915

6 – Bugün altı kişiye mektup geldi. Birisi de kamarot Hüseyin 'indir. Artık bir şey yazmayacağım ve söylemeyeceğim. Beni düşünmeyen evlatlarım, o vakit bahtiyar olurlar. Bir haftadır burada süvari Kazak olmadığından, etrafımızda devriye vazifesini buranın ahali-i kadimesinden [eski ahalisinden] olan Moğol atlıları ifa ediyor. Ruslar bunlara mahiye [aylık] otuz ruble maaş veriyormuş. Bugünlerde her neden ise telgraftan haber alamıyoruz. Riga gazetesinden: Bizim hudutta bulunan Ermeniler hükümet tarafından Van'a sevk ediliyor imiş. Bizden Ruslar altmış nefer ile bir Alman zabiti esir almışlar. Zabiti telef ederek, efrada dokunmamışlar. Rivayet edildiğine göre, buradaki tekmil üsera Vladivostok'a nakledilecekmiş.

20 Temmuz 1915

7 – Mustafa Kaptan ile bir-iki kişiye mektup geldi. Riga gazetesinden: Almanlar büyük bir kuvvetle şimalden yürüyorlar. Ruslar Riga ve diğer üç şehri tahliye ediyor imiş ve götüremedikleri erzakı yakıp, öyle terk ediyormuş. Dersaadet'e sekiz vagon benzin Romanya'dan gelmiş. Almanya'dan sekiz tayyareci tayyare ile gelmiş. İngilizler bir Yunan vapurunda sivil olarak üç Alman zabiti tutmuş. Bizim ordu Oltu ve Azerbaycan üstünde harp ediyor imiş. Edirne Bulgar'a verilmediğinden başka son derece tahkim ediliyormuş. Gelibolu'ya üç saat mesafede bulunan Çay Tepesi'ni İngiliz zapt etmiş.

21 Temmuz 1915

8 – Dün çıkan havadise göre zabitan Sahalin Adası'na nakledilecek imiş. Akşam, bizim buradan naklimize dair olan havadis yalan çıktı. Zonguldak önünde bir yelken gemisi Ruslar tarafından gark edilmiş. Kale'de kanlı müsademeler devam ediyor. Moskova'da üçüncü defa olarak ihtilal varmış.

22 Temmuz 1915

9 – Bu sabah beş-altı mektup geldi. Telgraf: İtalya'nın Garibaldi zırhlısı bir Avusturya tahte'l-bahiri tarafından gark edilmiş. Düvel-i Müttefika'nın Kale'deki zayiatları (8.000) kayıp, (26.000) yaralı, (7.000) telef imiş. Üç gündür trenler asker sevk ediyor. Bugün altı vagon da bahriye efradı geçti.

23 Temmuz 1915

10 – Bugün Hasan ve İhya Kaptanlara mektup geldi. Bugün de asker sevkiyatı devam ediyor. Hayret, bu taraftan bu kadar asker nereden çıkıyor! Yerden biter gibi arkası kesilmiyor. Kale'ye yeniden on bin Arap askeri gelmiş. Bugün Agâh ve Halit Bey'e ve Sami ve Saim beylere birer kart yazdım. Padişahımız tarafından asker firarilerine aff-ı umumi [genel af] ilân edilmiş. Bugün iki binbaşı ile iki doktor Kırım'da çıkan Tercüman gazetesine abone oldular. Bakalım gelecek mi?

24 Temmuz 1915

11 – Asım Efendi'ye bir kart Türkçe olarak yazdım. İki kişiye mektup geldi.

25 Temmuz 1915

12 – Mustafa Kaptan ve diğer iki kişiye mektup geldi. Havadis: Sözde elli yaşında bulunanlar ile on yediden aşağı olanlar memleketlerine iade edilecek imiş diye şüyu buldu, inanamıyoruz. İdarede Hüsnü Kaptan’a bir kart yazdım.

26 Temmuz 1915

13 – İki üç gündür yağmur devam ediyor. Burada şimdiden sonbahar geldi. Bazı soğuklar başladı. Ekseriyetle geceleri dışarıda üşüyoruz. Kale’de kanlı muharebe devam ediyor. Her ne tarafa bakarsan harbin kemal-i hararetle devamından başka bir malûmat yoktur. Artık bu kış burada olduğumuza şüphemiz kalmadı. İnsan denilen canavarlar daha kana doymadı. Daha pek çok kan içecekler ve pek çok vücutlar yaralanacak, birçok yetimler kalacak, birçok kadınlar ağlayacak, bî-kes [kimsesiz] kalacak. Köylerde, şehirlerde birçok insanlar aç biilaç sürünecek, daha felâketler kâfi değil.

Kırk vagon kadar beygir geçti. Mühimmatın arkası bitmedi, gece gündüz geçiyor. Yevmiye on ilâ on beş kadar geçiyor.

27 Temmuz 1915

14 – Riga gazetesinden: Romanya’da ahali Rusya lehine nümayiş yapıyormuş. Hükümet tarafından men edilmiş. Dersaadet ’te her şey mebzûliyet [bolluk] üzere bulunuyormuş. Yumurta beş para, tavuk yüz para imiş. Harp olan bir memleketin bu kadar ucuz olmasını hayretle yazıyor. İtalya donanması Kale’ye gelmek üzere emir aldıklarından denizin tahte’l-bahir tehlikesinden naşi gelmekten imtina etmiş. Şam taraflarında ufak bir ihtilal varmış. Yemen’de Seyyid İdris ayaklanıp harbe başlamış. İzmir ve Kale’ye düşman altı defa hücum icra etmiş.

28 Temmuz 1915

15 – Hava güzeldir. Şimdi bizi burada en çok düşündüren mesele tayın cihetidir. Ruslar verdikleri tayını bütün bütün azalttılar. Vehbi Efendi’nin maaşı olmasa aç kalacağız. Onunla meh-mâ-emken [mümkün olduğu kadar] geçiniyoruz o kadar, fakat tabii diğer bazı nevâkısımız [eksikliklerimiz] oluyor. Onlar ne ile tesviye edilecektir? Üstbaş da lâzım. Vehbi’nin elli ruble

maaşı, bu kadar kişinin iaşesi ve sair nevâkısının ikmaline kâfi gelmeyeceği bedihidir [açıktır]. Her hâlde hâlimiz son derece perişandır. Bu gece sabaha karşı istasyon tarafından bir feryat işittik, hepimiz kalktık. Kaçan bir Avusturya neferini Kazak neferlerinden biri yakalamış, elindeki kırbaçla darp ediyor. Yüzüne, gözüne o kadar şiddetle vuruyor ki, insan değil bir canavar olsa tahammül edemez. Zavallı yediği o müthiş darbelerin tesiriyle artık bağırmaktan ziyade ulumaya tebdil eden bir sesle inliyor. Böylece götürdüler.

29 Temmuz 1915

16 – Sabah trende uzun namlu beş adet cesim [büyük] top geçti, edevâtı beraber idi. Dışarıya, köye hiçbir kimseyi bırakmamak üzere içeride bir bakkal dükkânı açtılar. Burada aranılan şeylerin ekserisi yoktur. Ruslar bu hususta üserayı son derece bir tazyik [baskı] altında bulunduruyor. Efrat kışlalarına zabitan gitmeyecek, efrat zabitan gelmeyecektir.

30 Temmuz 1915

17 – Hasan Kaptan, kamarot Hüseyin'e mektup geldi. Buradan üsera tarafından yazılmış bir kart Dersaadet'e gidip, orada sahibi bulunamadığından geri iade etmişler, o da geriye geldi. Tuhaf, biz evimizden mektup alamıyoruz, demek yazılmıyor ki gelsin. Artık bunda şüphe kalmıyor.

Bugün ben de kayınvalideye ve bir de Küçükayasofya'ya yazdım. Artık cevap alamaz isem, ömrüm oldukça yazmayacağım. Riga gazetesinden: Kale'de edilen harpte bir Alman generali yaralanmış. Yerine Enver Paşa gelip kumandayı deruhte etmiştir. Eskiden ziyade bizim ordu dehşetle düşmana hücum ediyormuş.

31 Temmuz 1915

18 – Bu sabah Vedia'ya bir kart yazdım. Telgraf: Ruslar Muş 'tan ve Oltu'dan çekiliyormuş. Akşam tayyareci Salim Efendi 'den alınan malûmata göre, Kale'ye bizim sevk edilen iki fırka tarafından edilen hücum üzerine düşman büyük zayiat ile mevzilerini terk etmişler ve külli mühimmat terk etmiş. Ruslar kendilerinin Muş'tan çekilmesini Ağustos'un birinci günü

vuku bulacak hücum-ı umumiye karşılık, mevzilerinin iyi olmadığından ileri gelmiş.

1 Ağustos 1915

19 – Asım Efendi'ye bir kart yazdım. Telgraf: İvongrad, Avusturya tarafından zapt edilmiş. Almanya'dan bize pek çok mühimmat geliyormuş. Bulgaristan kendi mühimmatından bize veriyormuş. Mısır'da Hıdiv'e suikast etmek üzere bomba atmışlar, isabet etmemiş.

2 Ağustos 1915

20 – Ruslar evvelce kestikleri tayın çok imiş gibi, bugün biraz daha kestiler. Adeta şimdiki tayın ekmekten ibaret kaldı. Evvelce çay ve şeker veriyordu. Onu da kesti. Vehbi'nin maaşı bize kâfi gelmeyecek, kışa büyük müzayaka [sıkıntı] içinde kalacağız. Rusların Sivastopol'da bana vermiş oldukları bir gemici ceketini bugün yıkattım, terziye verip içini dışına çevirteceğim. Bir de yün çorap kırk beş kapike aldım. Bizim para, altı kuruş on para eder. Yalnız donum yırtıldığından, bir de don bulabilir isem şimdilik bir derece noksanım ikmal edilmiş olur. Bugün Avusturya zabitanı milli şarkılar okuyacak imiş. Zaten o herifler her gün futbol oynuyorlar. Bunları gören esir değil, tenezzühe çıkmış bir alay seyyâhîn [gezginler] zanneder. Varşova'nın istinâd-gâhı [dayanağı] olan Lublin istihkâmı sukut etmiş.

3 Ağustos 1915

21 – Bir Vedia'ya ve bir tane Agâh Efendi'ye kart yazdım. Ruslar bize tayın namıyla verdikleri eti de kestiler. Ekmek, bir miktar patates ve biraz pirinç veriyorlar. Yağ, zaten evvelce vermiyorlar idi. Bununla ne pişer ve ne yapılabilir? Para yok ise, yemek yok demektir.

4 Ağustos 1915

22 – Üç gündür trenler mühimmat sevkiyatını terk ettiler. Neden, yollarda bir bozukluk mu vardır? Yahut Fransa ve Amerika'dan gelmiyor mu? Anlayamadık.

Burada senenin üç yüz altmış gününü bu yolda taksim ediyorlar. Biz de sahih olduğunu anladık. Yüz seksen gün kar, yüz gün yağmur, mütebaki

kalan iyi havadır. Burada kar veyahut kış denince bizim tarafın kışı zannedilmemeli. Havada zerrât [zerreler] donuyor, teneffüs edecek olduğunuz o soğuk havayı ciğerleriniz kabul edemiyor. Her nereye baksanız buz. Yattığımız dairenin birbiri içinde üç kapı yapmışlar. Umum kışlalar bu tarzda imal edilmiş. Her üç kapının arasında yedi, sekiz metrelik bir koridor var, öyle olduğu hâlde gene yattığımız odada da soba yandığı hâlde bazı sabahları kapının iç tarafında kilit ve menteşe veyahut aralıklarında buz parçaları bulunuyor. Ya hariçte kalan üç kapı ve koridor ne hâlde olacak! Hafta da bir defa olarak oraları temizleniyor, ne ile? Tavanlar, duvarlar hariçten giren hava orada tekâsüf edip [yoğunlaşarak], kar olarak yağıyor. Tavan, duvar kar içinde, dört parmak kalınlığında olarak bir tabaka teşkil ediyor. Bu kar, kürek ve süpürge ile çocuklar temizliyor. Ya üç kapı, bunlar iki üç parmak kalınlığında buz. Bunu da balta ile kırıyorlar. Başka çare yoktur. Bu hâli ne kadar yazsam tarif edemem. Bu memleketler İrkuç’tan ta Çin hududuna kadar eski Türkleri yahut daha doğrusu Cengiz Han’ın Moğol, Tunguz ve Türkler ile müttefikan Avrupa’ya ve Asya’ya yayılmak üzere terk ettikleri yerlerdir. Elan ahali-i kadimesi [eski halkı] olan Moğol ve Tunguz ve Türkler vardır. Çinli dahi bulunuyor. Bunlar ne din ile mütedeyyindir [hangi dine inanıyorlar], burasını anlayamadık. Bu akşam yanımızdaki odada bulunan iki binbaşı tarafından iftara davet edildik. Süvari, doktor ile ben idim. Karşıki odadaki Yüzbaşı Salim ve Hasan Efendiler dahi davet edilmiş. Hepimiz orada iftar ettik. Bugün beş kişiye mektup geldi, bize gene yok. İdare Müdür Muavini’ne bir kart yazarak sefaletimizden bahis ile para istedik. Rusya Karadeniz tersanelerinde inşa ettiği bir drednotu deryaya indirmiş ve Sivastopol’da ikmal edilmek üzere getirdiği. Gazeteden: Düvel-i Müttefika [müttefik devletler] Rusya’yı Karadeniz Boğazı’na bir ordu sevkine icbar ediyor [zorluyor] imiş. Ruslar sevk edemeyeceklerini suret-i katiyede [kesin olarak] beyan etmişler. Dersaadet’e seksen vagon mühimmat gelmiş. Şayet Almanya mağlup edilir ise, Türkiye harita-i âlemden [dünya haritasından] silinecek imiş. İngiliz Sakız, Midilli adalarını işgal etmiş. Bizim taraftan Kale’ye yeni kuvvet sevk ediliyormuş. Ruslar Muş üstünden geri çekiliyor imiş.

5 Ağustos 1915

23 – Bugün adam başına otuz dirhem et tayın aldık.

6 Ağustos 1915

24 – Yevm-i Cuma. Yevm-i felâketimizin dokuzuncu ayı hitam buldu. Bakalım daha ne kadar acı günler, ne kadar acı aylar sayacağız. Birkaç gündür kesilen trenler büyük bir faaliyete geçti. Ardı arası kesilmiyor. Üç tren asker ve birçok tren mühimmat geçiyor. Varşova, Alman-Avusturya tarafından muhasara edilmiş. Bizim hududu geçen Rus ordusu ricat ediyormuş. Akşam üç tren mühimmat daha geçti. Pek ziyade bir faaliyete başladı…

7 Ağustos 1915

25 – Telgraf: Ruslar Varşova'dan çekiliyor imiş. Üç adet Avusturya zabiti, yanlarında iki süngülü ile Kesita'ya giden posta trenine bindiler. Ne için olduğunu anlayamadık.

8 Ağustos 1915

26 – Varşova sukut etmek [düşmek] üzere imiş. Ruslar muhasaraya düşmek üzere imiş. Burada o kadar sinek çoğaldı ki, oturmak yahut sabah uykusu uyumak mümkün değildir. Hepimiz birden sinek avcılığına başladık. Dışarıda sinek kâğıdı var, her gün iki kâğıt doluyor, bitmek tükenmek bilmiyor. Hepimizin elinde bir tahta parçası vurup duruyoruz.

9 Ağustos 1915

27 – Sabah içeriki odada Tahsin, Kâzım Kaptanlar, Hasan Kaptan'ı kızdırıp ufak bir gürültü yaptılar. Yanlarındaki odada bulunan Yüzbaşı Hasan Efendi tarafından kendileri tahkir edildi [hakarete uğratıldı]. Bu mübahase [konuşma] aramızda uzun uzadıya sürdü. Evet, pek acı bir hatıradır. Zira burada Ruslardan ziyade gerek Salim ve gerek bu Yüzbaşı Hasan Efendi'den pek ziyade bir hakarete duçar olduk [uğradık]. Bunlardan gördüğümüz tavır, azamet, istihza [alay] asla unutulamayacaktır. Zira biz parasız bulunuyoruz. Esasen burada maaş alınamadığı, sırf bunların yaptığı alçaklığın neticesidir. Buna katlanmak bizim için mecburi oluyor. Belki daha ilerisine giderler diye çekiniyoruz. Biraz Almanca, biraz Fransızca biliyorlar. Rus kumandanına müracaatla bunlar gayet kaba ve nezaketten ârî [uzak], sivil gemi kaptanlarıdır. "Bunları bizim içimizden çıkarın" derler ise o vakit efrat arasına atarlar diye korkuyoruz. Bu hamiyetli zatlar gerek Avusturya ve gerek Alman zabitanına son derece bir semâhat [cömertlik], büyüklük

göstermeye çalışıyor. Bizim millettaşımız, vatandaşımız oldukları hâlde, bize bir defa olsun size muavenet [yardım] edelim diyemediler. Zavallı bizim doktor onların odasında yatıyor. Evvelce doktorun para alacağına zâhib oldular [zannettiler]. Doktorun da bizim gibi felâkete düştüğünü görünce, ilk ağız olarak doktora Yüzbaşı Hasan Efendi, mektep refiki [arkadaşı] olmak münasebetiyle nevakısının [eksiklerinin] tarafından tesviye edileceğini [karşılanacağını] beyan ediyor. Otuz ruble kadar doktor borçlu oldu. O vakit doktorun arkasından şikâyete başladılar. Aşiretten Binbaşı Şeyh Sıddık Bey, doktorun borcunu tesviye edip üzerine aldı. Bu sefer odada istememeye başladılar. Her gün, her gece Avusturyalılar geliyor, zavallı doktor bizim odalarda bekliyor. Ta ki onlar gidecek, doktor gidip yatacak. Doktor yemek yemesini bilmiyor, doktor pis, doktor gece horluyor. Her yerde bu yolda şikâyete başladılar. Zavallı doktor bunlara katlanıyor. Nihayet Şeyh Sıddık'ın muavenet etmemesi için Yüzbaşı Salim Efendi Şeyh Sıddık'ın kendisine diyor ki, sen doktora muavenet ediyorsun, hâlbuki o senin için Ekaterinoslav'da bana söylediği, bu hamal, binbaşı olacak, yetmiş beş ruble maaş alacak. Bunu Şeyh Sıddık bize anlattı. Tabii doktorun haberi yoktur. Artık bu zevatın ahlak-ı âliyesini [yüksek ahlakını] anlamalıdır. Hele benim ile hiç araları yoktur. Bizim süvari adeta bir çocuk tabiyetinde olup, ikide birde denize çıkıp sefinelerin batması aramızda tezekkür ediliyor [konuşuluyor]. Salim Efendi daima denize çıkıldığından dolayı süvari mesul etmek tarafını iltizam ediyor [tutuyor]. Fikri nedir bunu anlayamadım. Ben de buna muteriz bulunuyorum [karşı duruyorum]. Süvari, aldığı emri ifa etmek vazifesini ifa etmiştir diyorum. Bundan dolayı bana son derece muğberdir [güceniktir] ve bir de tekebbür [kibirliliğini] ve azametini söyledim. Bu zat istiyor ki herkes kendisine karşı büyük bir hürmet göstersin. Neden bu hürmete mecbur olayım. Bunu anlayamıyorum. Bizden kimseye selam vermeye tenezzül edemiyor. Biz, indinde pek bayağı görünüyoruz. Yemek bizimle beraber yiyorlar. Zira iki kumanya var. Birisi Mustafa Kaptan'ın, binbaşılar ile beraber ve bir de bizim sefine zabitanı ile iki yüzbaşı, Salim ve Hasan Efendiler, mahiye yedi-sekiz ruble bir para ile yemek yiyorlar. Gelen ekmek, siyahını biz yiyip, beyazını onlara veriyoruz. Kuru fasulye yemezler, lahana yemezler. Ne yapalım, süvari onlara külbastı yaptırır, biz de lapa, fasulye yeriz. Aramızda süvari ile daima münakaşa var. Bakalım daha ne kadar devam edecektir?

10 Ağustos 1915

28 – İki tren asker daha geçti. Terziden benim ceket geldi. Kış için o kadar güzel olmuş ki Dersaadet'te yaptıramaz idim. Ordu humması [tifüs] denilen o beliye bir derece def olmuş idi. Bugün Avusturya efradı arasında iki nefer zuhur etti. İnşallah başka vukuat olmaz. Pekin'de bir Avusturyalı kadının riyaseti altında bulunan bir Cemiyet-i Hayriye tarafından hastalara muavenet edilmek üzere (700) ruble geldi. Bununla kakao, süt, çay, şeker alınacak. Hastanede mevcut hastalara bakılacak. Kendisine, buradaki üsera zabitan bir teşekkürname yazdılar ve her ay yüz ruble gönderilmesini rica ettiler ve burada Türk üserasının dahi bulunduğunu ve bu paradan onlara da muavenet edileceğini bildirdiler.

11 Ağustos 1915

29 – Ruslar üçüncü hatt-ı müdafaa olan Kiev hattına çekiliyormuş. Alman süvarileri dehşetle Rusları takip ediyormuş. Bugün yevm-i arife [arife günü]. Bizim için ne kadar meyusiyet-âver [ümit kırıcı], ne kadar azâb-engiz [azap verici] bir hâl. Vatanından, ailenden o kadar uzak ki, tahayyülü bile insana dehşet veriyor. Yarabbi biz burada felâket, sefalet içinde bulunuyoruz. Ya çocuklarımız, mübarek günde onlar mahzun, perişan, boyunları bükük ise, paraları yok ise. Bunları her ne kadar düşünmek istemiyor isem de gayri mümkün. İnsanın zihni, aklı, fikri hep bu gibi hadisatı düşünmeye mecbur. Yarabbi hıfz-ı samedâniyene [senin korumana] emanet ettim. Düşünmeyeceğim ve düşünemeyeceğim. Vedia'ya iki kart yazdım. Bir Almanca, diğeri Fransızca. Bayram tebrikiyle Asım ve Cevdet Efendilere yalvarıp bana mektup yazıversin. Hıfzı'dan ümidim yok.

12 Ağustos 1915

30 – Bu sabah bayram. Vatan, aile düşüncesi ile meyus, mustarip, perişan efkâr arasında, kamarotlar tarafından bir tabak derununda getirdikleri kurabiye ile cümlemizi tebrik ettiler. Biz de mahzûn, perişan bir birimize id-i şerif tebrikatını [bayram tebriklerini] icra ettik. Şu meyusâne tebrik ne kadar acıdır. Zabitan birbirini tebrik ediyor. Zavallı efrat kışlalardan gelerek bizimle bayramlaşıyor. Onlar bundan bir teselli buluyor. Bizim çarkçılar efrat arasında bulunduklarından onlar da geldiler. Keşke gelmese idiler. Bahr-i Ahmer'in üçüncü çarkçısı, ayağında kundura yok, bacağında pantolon yok. Aman Yarabbi. Onlara bakarak biz hâlimize yüz bin hamdü sena ediyoruz. Bizim dördüncü, Kâzım Efendi geldi. Fukaranın gözleri

görmüyor. Zaten kalbimiz ağlar iken, bu hâl-i sefalet bütün bütün beni perişan etti. Aman Yarabbi, günahımız var ise artık af eyle, zira çektiğimiz bu sefalet, felâket kâfidir. Eğer çocuklarımız da bizim gibi sefalet içinde iseler, doğrusu adaletine yakışmaz. Şimdi gelen efrattan haber aldık, bayram namazı kılmak için sabahleyin kalkıp abdest alarak kışlanın önündeki meydana çıkmışlar. Efrat meyanında bulunan bir hoca tarafından hutbe okunup, ezan-ı şerif okunmuş. Rus askeri süngü ile otuz kadar gelerek bunların etrafını sarıyor. Tam namaza kalktıkları gibi, “selam dur” kumandasını veriyor, bunları ta ki namaz hitam bulana kadar selam vaziyetinde bekliyor. Şu hâl bilmem bizi bir derece müteselli ve memnun etti. Evet, Rusların bu gibi ef’âl-i diniyeye [dini fiillere] büyük hürmetleri vardır. Bundan sonra Agâh Efendi’ye Türkçe bir kart yazdım. Telgraf: Bitlis’te Rus ordusuna iltihak etmek isteyen Ermenilerden on bin kadar öldürülmüş, dereye atılmış. Bu Ermeni ailelerine yardım etmek için Bakü’deki Ermeni cemiyet-i hayriyesi tarafından iane edilmek üzere Van kumandanlığına yazılmış. Demek buna göre Van Rusların elinde bulunuyor. Acep, buna inanamıyoruz, yalan olması muhtemeldir. Enver Paşa, Sultan ile araları bozularak ayrılmış. Tercüman gazetesinden: Van’da bin kadar kadın ve çocukların el ve ayakları kesilmiş. Kim ve kimin tarafından, burasını anlayamadık.

13 Ağustos 1915

31 – Havalar iyiden soğudu. Ceket giymeden dışarıya çıkamıyoruz. Şimdi kayınvalideden bir kart aldım, ne kadar memnun oldum. Cenab-ı Hak kendisini memnun ve bahtiyar etsin. Telgraf: Dersaadet’te yedi komite Ermeni, salb edilmiş [asılmış]. Gazeteden: Van, Diyarbakır, Muş, Bitlis taraflarını Ermeniler ihtilal ederek, hükümet tarafından kuvve-i askeriye [askeri güç] gönderilip bu alçak, rezil heriflerin vücudundan oraları temizlemişler. Rusların gayet müstahkem bir mevkii Alman ordusu tarafından zapt edilmiş. Kale’de İngiliz tahte’l-bahiri bizim Barbaros’u batırmış. İnşallah yalandır.

14 Ağustos 1915

1 Ağustos – Hasan Kaptan, kamarot Hüseyin ikişer mektup aldılar, bahtiyar oldular. Dün gece kamarot Mustafa her nereden bulmuş ise, votka içerek sarhoş olup türkü söylüyor. Mustafa Kaptan tekdîr etmiş [azarlamış].

Ale’s-sabah bunlar gücenmiş olduklarından, arkadaşı Hacı Recep ve diğer Tahsin her üçü de yataklarını alarak kışlaya gidiyorlar. Burada rahat kendilerini taciz etmiş. Tabiidir ki sonra köpek gibi pişman olacaklardır. Bu gece bir rüya gördüm, bir beygir üzerine sıçrayıp bindim. Lakin tırnağımın birisinin yarısı koptu, acı duydum. Sütvalide berhayat imiş, evine gittim. Orada Vedia uyuyor, sesimi duydu uyandı, boynuma sarıldı ben kendisini birçok öptüm. Esaretten geldiğim için yalın ayak idim. Derken iki Hıristiyan kadın misafir geldi, birisi fevkalade güzel idi. Yemeğe davet edildik, sözde Cemil Bey’in düğünü varmış. Sofraya indim, bir tepsinin içinde elli kadar kadeh var. Bana bir bardak buzlu gazoz verdiler. Uyandım, sabaha kadar binlerce efkâr ve düşünce ile muazzeb oldum. Cenab-ı Hak hayırlar ihsan etsin, âmin. Telgraf: Zat-ı şahane ifakat kesb ettiğine [iyileştiğine] şükrâne olarak, Sinop’taki menfîleri [sürgünleri] affetmiştir.

15 Ağustos 1915

2 – Bu gece rüyamda iki yahut üç kafes içinde birer kuş var. Kafesin birisinde bir değnek kırık olduğundan o kafesteki kuş uçup kaçıyor. Ben diyorum ki o kuş alışıktır, öteki kafesleri dışarıya çıkarın, o dönüp dolaşıp gelir.

Bugün kayınvalideye, aldığım kartın karşılığını yazdım. Öteki odada Hasan Kaptan’ın idaresi, arkadaşlarına sabah kahvaltısı olarak adam başına dört adet zeytin taksim ediyor. Onlar da idare ediyor. Hâlbuki bizde o da yoktur…

16 Ağustos 1915

3 – Ruslar üç şehir daha tahliye ediyormuş. Marmara Denizi’ne girmeye muvaffak olan tahte’l-bahir Barbaros’tan başka Berk-i Satvet’i de batırmış. Rus ordusu ettiği ricatta (228.000) esir Avusturyalılar tarafından alınmış. Varşova’dan yetmiş dört verst geri çekilmiş. Düşman Kale’de bir şey yapamayacaklarını itiraf ediyormuş. Duma Meclisi’nde bir mebus nutkunda, düşman Ural dağlarına kadar zapt etse gene sulh etmeyerek, harpte devam edileceğini beyan etmiş. Şimdiye kadar Rusya’nın gerek Almanya’ya ve Avusturya’ya verdiği üseranın miktarı iki milyon kadar varmış. Marmara’daki tahte’l-bahir bir transport daha batırmış. Marmara’yı bizim için tehlikeli bir hâlde bulunduruyor imiş, nakliyatı muattal etmiş. Krupp

fabrikasından gelip Dersaadet’te gülle fabrikası yapan mühendisler, lâzım gelen çelik ve maden kâfi derecede bulamıyor imişler.

17 Ağustos 1915

4 – Trablusgarp’ta Urbân [Araplar], İtalyanları pek ziyade hırpalıyor ve Trablus şehrine yedi kilometreye kadar Urbân zapt etmiş.

18 Ağustos 1915

5 – İki kamarot hasta. İki Atıf ve bir Mustafa Kaptan’a mektup geldi. Tercüman: Ruslar Muş’tan çekiliyorlar. Kale’de bizim ordu düşmana taarruz ediyor. Telgraf: Barbaros’un battığından Dersaadet’te büyük heyecan var imiş. Duma Meclisi’nde mebûsânın [milletvekillerinin] kararı, Rus tüccârânı [tüccarları] fabrikalara o kadar büyük muavenet [yardım] edeceklermiş ki gülle, fişek Alman arazisini bir adam boyu örtecek bir hâle gelip nihayet Almanlar mağlup edilecek imiş. İnşallah kendisi kahrolup Alman ve Türk ayağı altında çiğnenecektir. Bugün bizim için fena bir gün imiş. Doktorların muayene neticesinde ordu humması denilen o belâ-yı mübrem [kaçınılmaz belâ] tahakkuk etti. Avusturyalılarda pek çoktur, bizden bir kişi de tutuldu. Bakalım bu sefer ne kadar kurban daha vereceğiz?

19 Ağustos 1915

6 – Bugün eve bir kart yazıp verdim. Bugün bizim kışlanın bahçesine tekmil zabitan toplandı, yoklama var diyorlar. Bizi de çıkardılar. Tekmil kışlaların önüne nöbetçi vazedildi. Ne olacağını bekliyoruz. Bir de Rus zabitleri tekmil eşyalarımızı muayene ediyorlar, ne aradıklarını bilmem. Sıra bizim odalara geldi, oranın kumandanı yanında iki nefer ile bizim odayı yoklamaya başladı. Tekmil yatakların ve sandıkların içine, sobaların içine bile baktılar. Benim şimdiye kadar yazdığım bir hatıra defteri var idi, sobanın üstüne koymuş idim, onu da aldı. Kumandan İngilizce biliyor ve bizim Mahir Kaptan tercümanlık etti. Defterimde bir şey olmadığından iadesini talep ettim. Muayene edilip badehu iade edileceğini beyan etti. “Peki” demekten başka çare var mıdır? Hakikaten iki ay sonra defteri iade ettiler. Rus kumandanı binbaşı rütbesinde idi, bizim ne olduğumuzu sordu. Tabii odamız bir derece perişan idi, bilahare Hasan Kaptan’ın odasına

gidince orası daha perişan olduğundan şu hâle karşı kendi müteessir olduğunu söyledi ve ileride bu adamdan çok iyilik gördük.

20 Ağustos 1915

7 – Ruslar Varşova'nın ve Kovno'nun sukutunu yazıyorlar.

21 Ağustos 1915

8 – Ruslar her taraftan münhezimen [hezimete uğrayarak] ricat ediyormuş.

22 Ağustos 1915

9 – İran'da bizim ordu her tarafta faaliyet gösteriyormuş. Rus ve İngiliz sefirler kaçmış. Riga'da Rus donanması Alman donanmasından kaçarak Riga körfezine giriyor. Alman donanması Riga körfezini abluka etmiş.

24 Ağustos 1915

11 – Telgraf: Rusya, Duma Meclisi'ni kapatmış. Tercüman: Japonya 'dan imdat talep ediyorlarmış. Düvel-i Müttefika Yunanistan 'a harbe iştirak etmesi için Anadolu'dan arazi vaat ediyormuş. Yunan gazeteleri kendileriyle istihzâ [alay] ediyormuş. Bugün dört vagon Avusturya üsera efradı geldi. Telgraf: Düşman tarafından Gelibolu Şibh-i Ceziresi'nde [yarımadasında] bizim ordu ihata edilmiş [kuşatılmış] ve her taraftan irtibatı kat edilmiş, deniz tariki [yolu] de tahte'l-bahirler [denizaltılar] ile abluka edilmiş. Yakın zamanda bizim ordu terk-i silaha mecbur edilecek imiş ve tahte'l-bahirler ile Dersaadet bombardıman edilip emâkin-i mîrîye [resmi mekânlar] ve kışlalar tahrip edilmiş. Bu kadar yalan nasıl oluyor da utanmadan yazılıyor! Bunu okuyan Rusya'nın cahil ahalisi aldanıyor. Bununla beraber bizim için de müteessir olmamak mümkün değil. Gene kendimizi düşünmekten kurtaramıyoruz. Cenab-ı Hak cümle bilâd-ı İslamiyeyi [Müslüman beldelerini] her türlü düşman taarruzundan muhafaza buyursun. Yunan harbe iştirak eder ise, İzmir ve havalisini Düvel-i Müttefika veriyormuş. Bulgaristan'a Kavala'yı veriyor imiş, ne semâhat [cömertlik]! Tercüman: Şayet Balkan hükümetleri harbe iştirak eder ise, Türkiye kendi kendine sulh yapacak imiş. Almanya bizim toprağımızdan ötekine berikine arazi vaat ettiğine, Türkiye hükümeti güceniyor imiş. Romanya bizim hesabımıza gelen mühimmat-ı harbiyeye yol vermiyormuş. Bunun için düşünülen çare

Sırbistan'ı çiğneyerek yol açıp bize mühimmat yetiştirmek düşünülüyormuş. Bahr-i Sefid'de [Akdeniz'de] adalar kâmilen İngiltere, Fransa tarafından işgal edilmiş. Bunun neticesi nedir? Ne olacak? Artık bizde düşünmek için hiçbir fikir mevcut değildir. Duyduğumuz bu kadar havadisi, lakayt olarak dinliyoruz. Telgraf: İttihad ve Terakki Cemiyeti'nde İtalya ile harbe Enver Paşa karar vermiş. Talat Bey, Karasu Efendi muhalif bulunuyor. Neticede bugün İtalya'ya ilân-ı harp edilmiş. Cenab- ı Hak muvaffakıyet ihsan buyursun. Trabzon'da mühimmat fabrikaları yapılıyor ve Erzurum'a demir yolu döşeniyormuş. Şimdi bir tabur trenle geçti. "Hurra" diye bağırılıyor. Bakalım harp meydanında "Hurra" diye bağırabilecekler mi? Orası pek şüphelidir. Şimal Denizi'nde İngiliz tahte'l-bahirleri tarafından bir Alman drednotu batırılmış. Marmara Denizi'nde bulunan düşman tahte'l-bahiri bizim muhriplerden birisini kovalamış. Muhrip de kaçarak sahile bindirmiş. Hayret edilecek bir hâl, Marmara Denizi'nde düşman sefinesi nasıl hareket edecek, levazımatını nereden tedarik edecek buna bir türlü inanamıyoruz.

25 Ağustos 1915

12 – Tercüman'dan, İkbal gazetesinden: Bitlis havalisinde on bin Ermeni öldürülmüş. Dersaadet'te yedi kadar Ermeni salb edilmiş [asılmış]. Fırat vadisinde İngilizler ile harp ediyormuşuz. Midilli kruvazörü dokuz metre yara yediğinden tamir ediliyor ve Yavuz havuzunda imiş. Marmara'ya giren tahte'l-bahirlere lâzıme [gerekli şeyleri] vermek ile itham edilen Amerika sefareti maiyet sefinesi, müsadere edilerek Haliç'e ithal edilmiş. Bugün Hıfzı'ya, bir de kayınvalideye birer kart yazdım. Bugün ara sıra hafif ağrılar çeken bir dişimi bir askere çektirdim. Lâkin yanlış olarak yanındaki sağlam dişi çıkardı.

27 Ağustos 1915

14 – Bugün de kayınvalideye bir kart daha yazdım. Telgraf: Rusların İsveç mevki-i müstahkemi sukut etmiş. Kale'de büyük kanlı müsademe olmuş. Anadolu tarafından yerleştirilen batarya düşmana büyük müşkülat veriyormuş. Gerek asker nakliyatını ve gerekse mevkilerini şiddetle dövüyormuş. Her iki taraftan büyük zayiat varmış. Dersaadet'ten Kale'ye elli alay asker sevk edilmiş. Almanya Meclis-i Mebusanı'nda irad edilen bir nutukta daha harbin yeni başladığı söylenmiş. Demek bu hâlde harp daha pek çok uzayacak. Dökülen kanlar kâfi gelmeyecek.

28 Ağustos 1915

15 – Yüzbaşı Hasan Efendi ağrıyan bir, kırılıp yalnız kökten ibaret bir dişini muayene ettirdi. Kesita'ya gidip orada tedavi edilmesine Rus doktoru rapor verdiğinden mezunen [izinli olarak] maiyetinde bir Rus muhafız ile trene binecek. Telgraf: Kale'de kanlı bir harpten sonra düşman yedi yüz metre kadar ileri mevzi zapt etmiş. Otuz bine karîb [yakın] yaralı ile telefat vermiş. Bizim taraftan taviz olarak Bulgar'a Dedeağacı, Enez'den on beş kilometre içerisinden hudut kesilmiş.

29 Ağustos 1915

16 – İkbal'den: Senko ve Abdürrezzak dedikleri Kürt aşiret beyleri Rusya'dan bize geçmişler. Rusları büyük zayiata uğratmışlar ve Ermenileri kırıp, kovalamışlar. 170 bine karîb Ermeni Rusya'ya hicret etmiş. Telgraf: Kale'de kanlı harp devam ediyor, şiddetli müsademeler oluyor. Düşman verdiği büyük zayiata göre hiçbir muvaffakıyet kazanamıyor. Almanlar Rusların Brest mevkiini zapt etmişler. Rus ordusu ricatında devam ediyor.

30 Ağustos 1915

17 – Tercüman'dan: Zonguldak'ta yapılan şimendifer hututu [hatları] bir haftaya kadar Haydarpaşa'ya iniyor. Romanya, askerinin bir kısmını terhis ediyormuş.

31 Ağustos 1915

18 – Ruslar verdikleri tayından biraz daha kestiler. Vermiş oldukları ekmek bir insana kâfi derecede değildir. Postaya Hıfzı'nın namına bir kart verdim. Kale'de Düvel-i Müttefika, ettikleri bir hücum ile bizim mevzileri zapt etmiş. Gelen yeni kuvvet ile bizim taraftan edilen hücumu def etmiş. Düşman tarafından İzmir'e hücum hazırlığı görülüyor imiş. Almanya bitaraf hükümetlere sulh şeraitini bildirmiş. Bundan böyle olacak harbin mesuliyeti, kabul etmeyenlere râcidir [dönecektir].

1 Eylül 1915

19 – Murat Efendi'ye bir kart yazdım. İkbal'den: Oltu'dan düşman çekildi, mektepler açıldı, yıkılan evler tamir oluyor. Çoruh Deresi'ni geçmeye

uğraşan Türkleri bozduk. Malazgirt ve Kop taraflarını zapt ettik. Tercüman'dan: Yunan kabinesi sukut edip yerine Düvel-i Müttefikka taraftarı bir kabine teşekkül etmiş. Alman-Avusturya orduları Sırbistan'a yürümeye hazırlanmış ve bizim taraftan Almanya'ya cevap veriliyor ki eğer cephane gönderemez ise, yalnız olarak Düvel-i Müttefika ile sulh etmeye mecbur olunacaktır. Düşman tahte'l-bahirlerinden naşi, bizim donanma Kale'de serbest olarak orduya yardım edemiyor imiş. Akşam telgraf: Oldukça kalbimiz rahat ve endişeden azade idik. Şimdi gelen tercüme hepimizi büyük endişeye düşürdü. Kale'de ve gerek Dersaadet'te ekmek yok. Denizden bütün nakliyatı düşman tahte'l-bahirleri kesmiş. Bunun için açlıktan Kale bir iki gün ancak mukavemet edebilecek. Eyvah, biz burada ne kadar meyus oluyoruz. Kimsenin renginde kan eseri yok. Yalnız bizim değil kâinatın, Âlem-i İslam'ın kalbi, ruhu, canı hep bugün bu noktada tecemmu etmiş [toplanmış] değil midir? Kale sukut eder ise İstanbul nedir, hiç! Çünkü kilidi kırılmış olan bir kasa neye yarar! Değil İstanbul, belki hilafet nam-ı mukaddesi tehlikeye düşecek, Âlem-i İslam'ın son istinatgâhı [dayanağı] olan Türkiye için bu ne belâ-yi mübremdir [kaçınılmaz belâdır]! Acaba istiklâliyet mahfûz edilecek mi? Yarabbi, bize bu kara günleri gösterme! İnşallah milletimiz muzaffer olacak, oraya ayak atan düşmanlarımız ayakaltında çiğnenecek, biz de bunları işitmek ve görmek ile Cenab-ı Hakka hamd ü senâ edeceğiz. Akşam, sabaha yakın ancak yatabildik. Bu kara haber aramızda birçok mübahase [konuşma], münakaşaya sebep oldu. Zaten kimsede uyku uyuyacak hâl yok idi. Nihayet yarın gelecek telgrafa intizara [beklemeye] karar verdik.

2 Eylül 1915

20 – Gazete gelmedi. Akşam telgraf: Enver Paşa'nın orduya nutku: "Her biriniz ileriye gitmekten gayri bir emelde bulunmayınız. İnşallah on güne kadar buraya Alman kuvvetleri gelecek. Bir ay sonra vatanınıza avdet edeceksiniz" demiş. İran'da ihtilal büyümüş. Çulfa'da kolera vukuatı çoğalmış. Almanya'da kolera var imiş.

3 Eylül 1915

21 – Fransızca olarak Murat Efendi'ye bir kart daha yazdım. Tercüman ve İkbal'den: Adalar [Ege] Denizi'nde bir İngiliz transportu bin üç yüz asker ile tahte'l-bahir tarafından batırılmış. İtalya daha bize ilân-ı harp etmemiş.

Balkan ahvaline göre hareket edecekmiş. Bizden Said Paşa namında biri Divan-ı Harbe verilmiş. İngilizler Basra Körfezi'nde İran'ın yegâne iskelesi olan Buşehr'i zapt etmiş. İran'da bunun üzerine dehşetli ihtilal zuhur etmiş. Midilli kruvazöründe beş yüz amele çalışıyormuş. Veliaht Yusuf İzzettin Efendi Kale ve Edirne'yi teşrif etmişler. Düşman Kale'de yeniden kuvvet çıkarmış. Çatalca istihkâmı önünde dereleri çevirerek orayı bataklık hâline koymuşlar. İngiliz donanması bizim tahte'l-bahirleri mahvetmiş. Bu gece, muhafızımız olan Rus askerinden altı yüz kadarı trene irkâb ile [bindirerek] harbe sevk edildi. Bunlar buraya geldiklerinden beri nişan talimi yapıyorlar idi.

4 Eylül 1915

22 – Tercüman, İkbal'den: Düşman Kale'ye yeni kuvvet çıkarmış. Bolayır istihkâmını zapta uğraşıyormuş. Düşman tayyareleri Dersaadet'te Tophane'ye bomba atarak oldukça hasârât [hasarlar] yapmış ve kışlaları zedelemiş. Bizde bir aya kâfi gelecek miktar cephane varmış. Almanya bir aya kadar cephane yetiştirecek imiş. Alman tahte'l-bahirleri tarafından Şimal Denizi'nde altı kadar İngiliz vapuru gark edilmiş. Üç gün evvel ellerinde mükemmel pusula ve harita olduğu hâlde firar eden üç Alman neferi yakalanıp geldiler. İkbal Gazetesi'nden: Dersaadet'te bin kadar Ermeni Anadolu içersine sürülmüş. Zeytinburnu fabrikasında ve Tophane'de beş yüz kadar Alman mühendisleri top ve gülle imaline çalışıyormuş. Trabzon'da demiryolu inşasına kemal-i faaliyetle çalışıyorlarmış. Hamidiye kruvazörü Karadeniz'e çıkmış.

5 Eylül 1915

23 – Dört yüz kadar Avusturya ve Alman üserası geldi. Bunlar eski üseradan olup şimdiye kadar başka yerlerde bulunup, bu kere buraya sevk edilmiş. İkbal'den: Almanya Bulgaristan'a denize çıkan sefinelerini bandırası rengine boyamasını ve kendilerinin uzaktan tanıması için lâzım olduğunu bildirmiş. Bulgaristan bizim hududa 120 bin asker tahşid etmiş [toplamış]. Van'a Ermeniler Avram isminde birini hâkim tayin etmişler. Ruslar Arhavi Çayı'nı geçmek üzere bizim ile harp ediyormuş. Şimalde İngiliz tahte'l-bahiri tarafından bir Alman drednotu batırılmış. Alman orduları Rusya'da ileri harekâtına devam ediyormuş. İran pek karışık bir hâlde olup, ahalinin bir kısmı bizim ve diğer kısmı Rus taraftarı

bulunuyormuş. Ara sıra birbirlerine müsademe ediyormuş. Şimdi, geçen obüs toplarından daha kısa olmak üzere on beş santimetrelik daha başka bir takım toplar geçiyor.

6 Eylül 1915

24 – Ruslar Besarabya'yı tahliye ediyormuş. Telgraf: Romanya, Bulgaristan, Yunanistan asker toplamaya başlamış. Kale'ye bizden altmış bin kişilik yeni bir kuvvet gelmiş. Ruslar elan ricatta devam ediyor. Çin'de ahali kemal-i şiddetle Japonlara karşı boykot yapıyor imiş. Japon tüccarları mağazalarını kapamaya mecbur olmuş. Japon fabrikalarında amelenin miktarı tezyid edilerek [arttırılarak] üç yüz bine iblağ edilmiş [ulaştırılmış]. Ruslara lâzım olacak levazımat-ı harbiye yetiştirilecek imiş.

7 Eylül 1915

25 – Murat Efendi'ye Fransızca bir kart daha yazdım. Telgraf: Goltz Paşa otuz bin kişilik ordu ile ikinci bir hatt-ı müdafaa yapıyormuş. Sözde, düşman Kale'de bir iki mevzi zapt etmiş. İki İngiliz posta sefinesi tahte'l-bahir tarafından şimalde batırılmış. Papa, Amerika reisicumhuruna harp için tavassutta bulunmasını rica etmiş. Rusya'da Çar tarafından bir beyanname neşredilmiş. Bunda Rusya'nın yeni kuvvet teşkil edip millet tarafından teslihâta [silahlanmaya] yardım edilmesi ve düşman mağlup olmayınca Rusların sulh etmeyeceğini beyan etmiş ve kendisi orduya gitmiş.

8 Eylül 1915

26 – Tercüman'dan: Düvel-i Müttefika'nın icbarıyla İtalya, 8 Ağustos'ta bize ilân-ı harp etmiş ve Kale'ye ordu ve donanma gönderecekmiş. Yunan buna karşı. Vaziyetin ne olacağı malûm değil imiş. On güne kadar bunun da malûm olacağı bekleniyor imiş. İkbal'den: Zat-ı Şahane rahatsız olduğundan Enver Paşa, Sultan ile barışmış. Ve Yusuf İzzettin Efendi vekâlet ediyor imiş. İran'da her iki taraf müsademede devam ediyormuş. Erzincan, Erzurum'da, Bayburt'ta Ermeni kalmamış ve Dersaadet'te tekmil Ermeni dükkânları kapanmış ve ileri gelen Ermeniler Anadolu içine sürülmüş. Romanya elan asker tahşidine devam ediyor. Ve Kale'nin pek yakında sukut edeceği yalandır. Türkler oranın her bir tarafını birer demir kale yapmışlardır diye yazıyor. Ne hayr-ı beşaret [insanlığın hayırlısı] bizim için, ne bais-i iftihar

[övünme nedeni]! Almanlar Riga Körfezi'ne ettikleri hücumda bir drednot, iki kruvazör ve bir mayın sefinesi kaybetmişler. Ruslardan yalnız bir topçeker batmış. Alman-Avusturya üç yüz kadar efrat, eski üseradan, şimdi trenden çıktılar. Telgraf: Dört adet kömür yüklü sefineyi muhafaza eden Hamidiye ve yanındaki iki torpido tesadüf ettikleri Rusların iki torpidosu tarafından edilen iki saatlik bir harpte bizim donanma yaralanıp Boğaz'a kaçmış. Ve Ruslar da dört kömür sefinesini batırmış. Buna ne kadar inanmak lâzım ise o kadar inandık. Olmayacak bir iş.

9 Eylül 1915

27 – İkbal ve Tercüman'dan: Almanlar şimalde İngiliz tahte'l-bahiri tarafından Vrenmi Körfezi'nde mayınlardan Alman donanması yedi harp sefinesi kaybetmiş. Alman tahte'l-bahiri tarafından iki İngiliz posta vapuru batırılmış. Kale'ye İngilizler yeni kuvvet getirmiş. Van'a doğru Ruslar harekâta başlamış. İtalya tarafından İzmir'e ve Kale'ye büyük bir kuvvet gönderilecek imiş. Bizim Mısır'a giden ordu bir iş göremediğinden ricat etmiş ve Süveyş Kanalı İngilizlerin elinde bulunuyor imiş. Murat Efendi'ye Fransızca olarak bir kart daha yazdım. Bakalım o da cevap vermez ise, ona da yazmaktan vazgeçerim. Artık eve yazmıyorum ve yazmayacağım. Onlar bana yazmıyor. Şimdiye kadar yüzü mütecaviz yazdım. Ancak bir tek mektup aldım. Hıfzı ve Emin Efendiler çok bahtiyar olurlar, çünkü kendilerine çok hayır duada bulunuyorum. Burada tekmil arkadaşlarım on beş günde bir mektup alıyor. Ben ise on ayda bir mektup aldım. Bugün Bahr-i Ahmer vapurunun üçüncü çarkçısı geldi. Bu adamı görüp de müteessir olmamak mümkün müdür. Zavallı bin kuruş maaşı var, burada yalın ayak, don ile geziyor. Bu hâl-i harp devam eder ise, tabii biz de ona döneceğiz. İdareye yazdığımız bu kadar kâğıttan ve burada Ruslara ettiğimiz müracaattan bir fayda olmadı. Ne yapalım, artık ümidimiz Cenab-ı Hakk'ın lütfuna kalmıştır. Akşam tren ile altı, yedi yüz kadar Avusturya -Alman üserası geldi. Eski üseradan olup kısm-ı küllisi [büyük bölümü] sakattır. İki yüz kadar bacaksız vardır. Hele bir tanesini arka ile çıkarıp çayırın üzerine uzattılar. Aman yarabbi, şu hâl-i felâketi görmeli. İnsanların ne canavar ne hunhar [kan dökücü] oldukları bu sefaletler görülmeyince anlaşılamıyor. İhtimal bugün Avrupa tarihinde sakatlar asrı diye yâd edilecek. Ya yıkılan hânmânlar [ev bark], açlıktan, soğuktan ölenler ne olacak? Avrupa'nın bu hâli inanılır mı? Medeniyet-i hâzıra bu kadar müthiş olan şu harbi men edemedi ve edemeyecek. Acaba duymadığımız daha ne vahşetler var, ne

müthiş sefalet levhaları vardır? Telgraf: Marmara’da mühimmat yüklü yirmi beş yelken sefinesi ve bir Alman vapuru düşman tahte’l-bahiri tarafından batırılmış ve padişah Dolmabahçe Sarayı’nda emniyet üzere olmadığından, Yıldız’a nakledilmek istenilmiş. Hâlbuki orası tahkîm edilmediğinden, tersanede bulunan köşke nakleylemiş. Düşünüyoruz, bu hâle bir türlü inanamıyoruz. Nasıl oluyor da düşman tahte’l-bahirleri Marmara’da icra-yı harekât ediyor. Yalan diyoruz. Hâlbuki her günkü telgraflarda ve gazetelerde bundan bahsediliyor. Amerika Hariciye müsteşarı sulh hakkında Avrupa’ya azimet etmiş. Alman tahte’l-bahirleri üç İngiliz vapuru gark etmiş.

10 Eylül 1915

28 – Kesita’ya giden Yüzbaşı Hasan Efendi ale’s-sabah trenle geldi. Bugün hava son derece soğuktur. Bu kış ne yapacağımızı düşünüyoruz. Üst, baş oldukça sağlam ise de buranın kışına tahammül etmek o nispette güçtür. Bulgaristan Sırp hududunda tahşidâta [yığınağa] devam ediyormuş.

11 Eylül 1915

29 – Kesita’dan gelen Hasan Efendi kendi gördüğü bir vakayı nakletti. Kırk beş yaşlarında bulunan bir Rus askere alınmış. Bu Rus’un bir karısı ve iki de kızı var imiş. Bu Rus trene bindirilip sevk ediliyor. O tren hareketinde Rus’un karısı kucağında bulunan küçük kızı ile tren yoluna kendisini atıyor. Tren birden duramadığından kadın ve kız parçalanıyor. O zavallı Rus kendi karısının ve çocuğunun parçalandığını görüyor. Trenden inip de yanlarına gidemiyor. Tren tekrar hareket ederek o zavallı aile reisi, o çocuk pederi meyus olarak gidiyor. Kalan büyük kızı, bu kadar felâkete tahammül edemediğinden tecennün ediyor [deliriyor]. Artık bu giden adamdan Rus milleti ne kadar hizmet bekleyecek? İşte harbin ufak bir vahşet perdesi! Bu kadar bâr-ı mesuliyeti [sorumluluk yükünü] hangi kalp, hangi vicdan yüklenecek? Bugün Rus doktoru tarafından edilen muayenede, otuz kırk kadar sakat Avusturya ve Alman efradından ayırdılar, trene bindirip gönderdiler. Çar ordunun kumandanlığını uhdesine almış ve şimdiye kadar ordu başında bulunan Grandük, Kafkas ordusu kumandanlığı ile bizim hududa gidiyor. Mısır sahilinde bir Fransız posta vapuru gark edilmiş. Marmara’da düşman tayyareleri bomba ile bizim sefinelerden birini batırmış. Dersaadet’te erzakın pek pahalı olmasından Şehremini ve Şeyhülislâm istifa etmiş. Şehremini tehdit edilerek istifasını geri almış. Prens

Hohenleich aleyhinde propaganda yaptıklarından dolayı beş paşa taht-ı muhakemeye alınmış [mahkemeye verilmiş]. İran'da ziyade karışıklık var imiş.

12 Eylül 1915

30 – Üç beş gün evvel firar eden iki Avusturya zabiti yakalanıp getirdiler. Buradaki üsera meyanında bulunan Ermenilerden iki adedi Rus tebaası olduklarından bırakıldı. Alman üserası içinde bulunan Alsace-Lorraine ahalisinden bulunan on beş neferi bugün ayırıp, trene bindirip gönderdiler. Ne için, anlayamadık. İhtimal ki bunları Fransız addediyorlar. Bugün üç yüz kadar Avusturyalı efrat daha geldi.

13 Eylül 1915

31 – Bu gece trenle iki yüz kadar Alman-Avusturya efradı daha geldi. Tercüman ve İkbal'den: Yusuf İzzettin Efendi hasta imiş. Kale'de düşman donanması tarafından o kadar şiddetli bir bombardıman yapılmış ki tekmil tabyalar, tepeler, hendekler dümdüz olmuş. Beş altı saat devam eden bu şiddetli ateş, tekmil sefain-i harbiyenin [harp gemilerinin] büyük çaptaki toplarıyla icra ediliyor. O gece hücum-ı umumiye başlıyor. Bizim ordu mukabele ederek, her iki taraf büyük telefat vermiş. Bundan düşman hiçbir şey kazanamamış. Demek avn-i Hudâ [Allah'ın yardımı] bizimledir. İnşallah daha çok meyus olacaktır. Sözde bizim zabitan arasında Sanders Paşa hakkında bir cereyan varmış. Çatalca, Edirne, Marmara sevahilinde [sahillerinde] son derece müstahkem istihkâmlar yapılıp büyük toplar ile teçhiz edilmiş. Dersaadet ve Marmara sevahili aç biilaç ahali ile dolmuş. Dersaadet'te Rum, Ermeni muhakeme edilip birçoğu salb edilmiş [asılmış]. Ruslar daima ricatta devam ediyor. Alman ordusu Hollanda arazisinden geçiyor imiş. Telgraf: İran'da İngiliz konsülü vurulup ölmüş. Fransız ve Rus konsülleri ve maiyeti gitmek üzere hazırlanıyor imiş. Rus ve Almanlar yeni askerî programlar tanzim ederek eli silah tutan askere celp ediliyormuş. Fransa hududunda harp başlamış.

14 Eylül 1915

1 Eylül – Tercüman ve İkbal'den: İki yüz elli bin Türk askeri Bulgar hududunda tahşid edilmiş. Kale'de düşmanı denize dökmek üzere bizim

kumandanlar beyninde [arasında] elli bin nefer feda etmek üzere müzakere cereyan ediyor imiş. Hindistan'da büyük bir iğtişaş [karışıklık] başlamış. Buşehr'de İngiliz, İran aşiretleri ile harp ediyor imiş. Babülmendeb'de bizim toplarımız Perim Adası'nı bombardıman ediyor imiş. Almanlar bir kızgın mayi ile metrislere hücum ediyormuş. Ruslar daima ricatta. Alman generallerinden biri, maiyetinde birçok zabit ile Dersaadet'e gelmiş. Çatalca istihkâmatı ve Gelibolu Şibh-i Ceziresi [yarımadası], Dersaadet tekmil demiryollarıyla birbirine raptedilmiş.

15 Eylül 1915

2 – Bugün bizim Türklere pek çok mektup geldi. İçimizde muntazam bir surette hafta da iki mektup alan var. Gerek Mahir ve Kâzım ve diğer Kâzım Efendilerin çocuklarının fotoğrafı geldi. Ethem Efendi'ye beş, Kâzım Efendi'ye on lira geldi. Benim gibi olmayan katlanıp oturuyor. Düvel-i Müttefika tarafından Kale'ye yeni kuvvet gelmiş. Bizim tahte'l-bahirlerden biri düşman tarafından batırılmış.

16 Eylül 1915

3 – İkbal'den: Almanya Türkiye'ye yardım etmek üzere 150 bin kişilik bir ordu hazırlamış. Karahisar'da Ermeniler isyan etmiş. Avusturya, Romanya hududuna büyük bir ordu bırakmış. Telgraf: Avusturya, Romanya hududunda tahkimât yapıyormuş. Geçen trenlerde yolcu vagonları, tekmil perdeleri kapamaya mecbur edilmiş. Oralara asla yabancı giremiyor imiş. Türkiye, Kale teslim olmak arifesinde bulunduğundan Avusturya, Romanya hududunda yaptığı tahkimat bittiği anda Türkiye'nin imdadına gelecek imiş.

17 Eylül 1915

4 – Üç, dört kadar Avusturya zabiti Rus doktorunun raporu üzerine tebdil-i hava zımnında Kesita'ya gitmek üzere trene bindiler. Bizim ordunun geçen sene ileri harekâtında Kars ve cevanibi [civarları] ahalisinden İslâmların orduya iltihakı ve muavenetinden dolayı Ruslar tekrar oralara geldiği gibi, ora ahalisinden kimini telef ve kimini esir diye buraya sevk etmiş. Bizim efradın arasında bunlardan beş altı kadar adam bulunuyor. Bunlar Rus kumandanına kendilerinin Rus tebaası olduklarını beyan ediyorlar. Şimdi bunlardan üç kişi serbest bırakıldı ve şimendifere bindiler. Artık bizim için

günler geçmez oldu. Sıkıntı son dereceyi buldu. Serseriyane dolaşıyoruz. Birbirimizle de geçinemiyoruz, ufak bir lakırdıdan hiddet ederek gürültü ediyoruz. Sonra hiddet geçti mi, ne için kavga ettiğimizi biri sorsa biz de kendimizin neden kavga ettiğimizi söyleyemeyeceğimiz bedihidir[açıktır]. Böyle bir sıkıntı içinde vakit geçirmeye uğraşıyoruz. Fakat ne kadar devam edecek, burası meçhul.

18 Eylül 1915

5 – Tercüman'dan: Kale'de müthiş harp devam ediyor. Düvel- i Müttefika bir hücum icra etmiş. Pek büyük telefat ve yaralı vermiş. Yaralıların meyanında, evvelce bizim Mesudiye'yi batıran zabit dahi bulunuyor imiş. Kendileri itiraf ediyormuş ki Türklerin mevkii gayet müstahkemdir.

19 Eylül 1915

6 – İkbal'den: Meşhur Zeytun Ermenileri isyan etmiş. Oraya sevk edilen asker tarafından temizlenip ismi Süleymaniye'ye tebdîl edilmiş. İzmir'in karşısında bir şehir yanmış. Telgraf: Her gün iki yüz efrat ve zabit sivil olarak şimendiferle Almanya'dan Dersaadet'e geliyormuş. Turgut Reis İzmir'e gitmiş. Bu gece gördüğüm rüya pek tuhaftır. Üç çocuğum olmuş. İki kız, bir oğlan. Oğlanın ismi Nazmi imiş. Sabah kalktım, birçok düşündüm. Bu nedir, burası neresi, bu rüya nedir. Pek garip, her ne ise Cenab-ı Hak hakkımda hayırlı eylesin.

20 Eylül 1915

7 – Bugün bizim sefine tayfasından tercüman Hasan bana bir yün Alman fanilası bulup getirdi. Ne kadar memnun oldum. Geçen kış fanilasız idim, ne kadar sıkıldım. Şimdi onu da becerdik. Vehbi Efendi kendisine bir koyun postu almış. O posttan bir tane de bir buçuk rubleye ben de aldım. Şimdilik kış tedarikini gördüm. Kışa hazırlandık. Fakat bir türlü fikrimden çıkmıyor, acaba çocuklarım ne hâlde, onlarda üst, baş var mı? Kış için lâzım olan odun, kömür buldular mı? İstanbul ne hâlde? Ekmek buluyorlar mı? Yarabbi, bu fena vaziyetten ne vakit kurtulacağız? Eğer idare yarım maaş veriyor ise bir derece kendilerini barındırabilirler. Ya muntazam vermiyor ise pek fena bir sefalet içinde kalacaklar. Ve beni de burada en ziyade düşündüren, meyus eden şu düşüncedir. Ne kadar geceler uykusuz geçiriyorum. Yarabbi senden

başka penahım, istinâd-gâhım [sığınacak, dayanacak yerim] yoktur. Senin hıfz-ı samedâniyene havale ediyorum. Tercüman ve İkbal'den: Edirne'de bulunan fabrikalar Dersaadet'e nakledilmiş. Çatalca'da istihkâmatta ve gerek yapılmakta olan dört demir hattında otuz bin amele çalışıyormuş. Bugün arkadaşlara otuz kadar mektup geldi. Mustafa Kaptan'a gelen mektupta idarenin bize para göndermek üzere uğraştığı bildiriliyor. Vehbi Efendi'nin mektubunda Tir-i Müjgân vapuruna bir şey olmadığı anlaşılıyor. Yazık, Murat Efendi'ye bu kadar kart yazdım, cevap alamadım. Vehbi o sefinedeki arkadaşlarından mektup aldı. Artık son derece meyus oldum. Artık çocuklarımın bu kadar kayıtsızlığına tahammül edemiyorum. Yalnız onlardan bir sıhhat haberi bekliyorum. O da yok. Yarabbi, ne kadar acı bir düşünce içindeyim! Evlatlarımdan hayatımda bu kadar acı bir düşünce görmeyi hatırıma getirmiyordum. Son dereceye geldim. Evet, lanet olsun, artık yazmayacağım. Üç sene daha kalsam, gene yazmayacağım. En adi bir gemici on beş mektup aldı. Gelen mektuplar okunmaz bir hâlde. Benim evlatlarım yazı yazmasını bilmiyor mu? Yahut kahvede arkadaşlarından, oyun başından beş dakikasını pederine feda ederek bir mektup yazamıyor mu? Artık ne düşünecek ne de yazacağım. Kayınvalideye bir kart yazıp postaya verdim. Bakalım o da cevap vermez ise ondan da vazgeçerim.

21 Eylül 1915

8 – Bu sabah şafak zamanı kalktım, tekmil arkadaşlar uyuyor. Zaten bu gece hiç uyku uyuyamadım. Zira bu mektup meselesi pek fena efkârıma dokundu. Tercüman: Kale'de Düvel-i Müttefika [müttefik devletler] Kabatepe'yi zapt etmiş. Bizim mevkiimiz pekiyi değil imiş. Edirne'den celp edilen kolordu isyan emareleri gösteriyor imiş. Enver Paşa tarafından bu işte önayakları kurşuna dizdirilmiş. Kale'de on bin kişilik bir kuvveti İngilizler muhasara etmiş. İnşallah hepsi yalandır. İran, zavallı, bedbaht memleket, pek karışık bir hâlde birbirini öldürüyorlar. Diğer taraftan Rus ve İngiliz bir tarafta, Alman ve Türkiye ayaklandırmaya uğraşıyormuş. Bender, Buşehr İngiliz tarafından zapt edilmiş. Afgan ve Belucistan İngiliz tarafından isyan edemeyecek bir hâle sokulmuş. Romanya itilaf-ı erba hesabına tahşidat-ı askeriyede [askeri yığınakta] bulunuyor imiş. Kale fikrinden epey bir zamandır azade idik. Şimdi yeniden umumu bir endişe kapladı. Şu Kale meselesi bir kere oradaki düşman çekilse o vakit bir derece serbest nefes alacağız. Avusturyalılar kaçıp yakalanmaktan usanmadılar. Onların yüzünden biz de bir takım müşkülata uğruyoruz. Şimdi Rus kumandanı emir

vermiş, zabitandan hiçbir kimse dışarıya çıkmayacaktır. Zaten şimdiye kadar dört defa çıktım. O da yasak. Ne yapalım, ondan da vaz geçeriz. Şimdi iki yüz kadar Avusturya ve Alman efradı geldi. Bunlar da eski üseradan imiş. Kumandan burada bulunan Türk üserasının Kesita ile Baykal arasındaki bir diğer yere nakledileceği hakkında emir almış. Fakat zabitanın gideceği daha belli değildir.

22 Eylül 1915

9 – Bu sabah evden, Hıfzı ve Cevdet Efendilerden mektup aldım, ziyade memnun oldum. Bir derece müteselli ve sıkıntıdan kurtuldum. Bu mektuba ne kadar ihtiyacım var idi! Pek ziyade bunalmış idim. Bu sabah bizim efrattan yedi yüz kişi şimendifere irkâb edildi [bindirildi]. İkinci kafile olarak iki bin üç yüz kişi daha bindirdiler. Yalnız Dauria'da on üç kişi biz ve zabitan kaldı. On kadar, hastanede Türk efradı vardır. Buradaki iki doktor var rütbeleri yüzbaşıdır. Onlar da gideceği söyleniyor. Şimdi eve iki kart yazdım. Bir Fransızca, diğeri Türkçedir. Telgraf: Enver Paşa'nın kayınbiraderi [böyle yazılmış!], Van Kumandanı katledilmiş. Bunun üzerine Ermeni ihtilâline daha süratle bakmaya karar verilmiştir. Dersaadet, 44/45 yaşında olanlar askere çağırılıyormuş.

23 Eylül 1915

10 – Bu sabah üç Avusturya, iki bizden, beş doktor gelen postaya bindirilmek üzere sevk edilmiş ise de, postada yer bulunamadığından akşam postasına kaldılar. Bugün her neden ise Ruslar üç defa yoklama yaptılar.

24 Eylül 1915

11 – Bu sabah 7 Temmuz tarihli bir mektup daha aldım. Pek ziyade memnun olup serian karşılığını yazdım, postaya verdim. Doktorlar bugün de trende yer bulamadılar. Telgraf: Romanya, hudut şimendiferlerini tatil etmiş. Bulgaristan, bugün seferberlik ilânı bekleniyormuş. Bulgar kralı ile bizim padişah arasında bir mukavele imza edilecekmiş. Sivas, Trabzon, Samsun taraflarında Ermeni kalmamış. Sözde bunların kadınları, çocukları Arnavut muhacirlerine veriyorlar imiş.

25 Eylül 1915

12 – İdareden Sami Bey’den bir mektup aldım ve cevabını şimdi yazıp postaya verdim. Tercüman ve İkbal’den: Kale’de yüz doksan bin Türk askeri var imiş. Düvel-i Müttefika’nın yüz kırk bin kadar imiş. İtalya Brindizi’de sefinelere asker irkâb ediyormuş ve Kale’ye sevk edecek imiş. Türkiye’nin umum kuvveti bir milyon üç yüz bin raddesinde imiş. Zavallı İran’da karışıklık devam ediyor imiş. Yemen’de ufak bir kıyâm [ayaklanma] vuku bulmuş, süratle önü alınmış. Yunanistan seferberliğe başlamış. Bulgar, Sırp hududunda tahşidata devam ediyor imiş.

26 Eylül 1915

13 – Hıfzı ve Cevdet Efendilerin imzasıyla 20 Temmuz tarihli mektubu aldım ve Türkçe olarak cevabını yazıp şimdi postaya verdim. Akşam telgraf: Romanya, Bulgar, Yunan, her üçü de seferberlik ilân etmişler. Bugünlerde gözlerimde bir za’f-ı basar [görme bozukluğu] var. Uzağı gayet iyi gördüğüm hâlde, defter yazar iken yakından yazıyı pekiyi göremiyorum. Demek bu esaret bana pek ağıra mal olacak. Evet, vücudumda büyük bir zafiyet var. Ekseri basur memesinden mustariptim, şimdi gözlerim de bozuldu. Yarabbi şuradan bir hayatımı sağ, salim kurtarırsam ne bahtiyarım!

27 Eylül 1915

14 – Bugünkü trende yer bulup doktorları bindirip, gönderdiler. Kâzım Efendi’nin şahsına gelen bir mektup ile küçük çocuğunun fotoğrafını doktora vererek gönderdim. Bugün imza edip geldik. Akabinde, kumandan tarafından verilen emir üzerine Orhan Bey tarafından herkesin ismi ve memleketi ve nerede esir edildiği ufak kâğıtlara yazıldı. Altına kendimiz imza eyledik. Amerika hükümetinin Vladivostok konsolosu gelmiş. Tekmil kışlaları gezip her kimin şikâyeti var ise tahriren kendisine vermişler. Avusturya- Alman zabitanı birçok şikâyetname vermiş. Biz pek geç haber aldık ve bizim kışlaya gelmemiş idi. Biz de maaş hakkında yazıp vermek istedik, lâkin veremedik. Yarına kaldı. Bakalım yarın verebilir miyiz?

28 Eylül 1915

15 – Sabah konsül gittiğinden biz de şikâyetnameyi veremedik. İkbal’den: Türkiye’de Zeytinburnu ve Tophane, Yedikule ve Haydarpaşa şimendifer fabrikaları tekmil Almanlar tarafından top ve gülle imali için çalıştırılıyor

imiş. Ve eski gemiler bozulup kullanılıyor imiş. Yavuz, Midilli, Hamidiye tamir ediliyor imiş. İzmir'de birçok yeni istihkâmat yapılmış.

29 Eylül 1915

16 – Bugün Rus kumandanına bir istida daha yazıp verdik. Kumandan bizim ahvalimize şaşıyor ve işimize bakacağını vaat etti. Bu kumandan gayet mültefit, nazik ve İngilizce iyi tekellüm ediyor [konuşuyor]. Buranın mevki kumandanı olup rütbesi binbaşıdır. Ve bir de üsera kumandanı var, bunun rütbesi yüzbaşıdır. Daha doğrusu muhafaza memuru olup, diğer zabitan kâmilen üseraya karışmayıp kendi vazifeleri ve askerlerinin talim terbiyesine bakıyor. Umum zabitan ve efrat mevki kumandanının emrine tabidir. Üsera kumandanına "Naçelnik" deniyor. Bu zat da mültefit, nazik bir adamdır. Bu harpte iki yara almış ve iyi olduktan sonra buraya tayin edilmiş. Kendisi gayet asabi ve zayıftır. Bugün hamama gitmek üzere bizim Vehbi Efendi kendisine müracaat etmiş. Naçelnik diyor ki, "Sizin için Petersburg'tan aldığım emir üzerine, tekmil maaş almayan Türk üserasının gönderilmesi idi. Lâkin orada pek çok sıkıntı çekecek idiler. Acıdım onun için göndermedim. Ne için şimdiye kadar müracaat etmediler?" diyor. Vehbi Efendi üç defa istida verdiğimizi beyan eder. Bunun üzerine oradaki defterleri gözden geçirip, "Bu defterlerde sizin istida hakkında bir muamele yok. Bir kere kumandan ile görüşelim" cevabını verir. Telgraf: Riga'da olan bir deniz muharebesinde Rus sefinesine isabet eden bir mermi, süvari ve ikinci kaptanı telef etmiş. Fransızlar Alman cephesini yarmış ve Alman ordusu büyük zayiat ile ikinci hatt-ı müdafaaya çekilmiş.

30 Eylül 1915

17 – Telgraf: Bulgaristan ile bizim aramızda yapılan muahede üzere biz Bulgar'a elli bin asker verecek imişiz. Bulgaristan'da mektep talebeleri nümayiş yapmışlar. Düvel-i Müttefika Yunan hükümetine kuvvetli bir ordu verecekmiş. Romanya'nın vaziyeti şüpheli imiş. Bahr-i Sefid'de [Akdeniz'de] bir filo tahte'l-bahir Düvel-i Müttefika tarafından görülüyor. Bunlar Cebelitarık'tan geçmiş, Kale'ye geliyormuş. Ve bunlar levazımatını bir İspanya sefinesinden tedarik etmişler. Karadeniz'de Rusya sevahilinde tarassudât [gözetlemeler] yapan bizim üç adet tahte'l-bahirlerin bir tanesi bin ton cesametinde imiş. Rus donanması bunları kovalamış.

1 Ekim 1915

18 – İkbal'den: Sultan Abdülhamid vefat etmiş. Cenab-ı Hak taksiratını af buyursun. Bahr-i Sefid'de bulunan Alman tahte'l-bahirleri faaliyette imiş. Bizim ordu tahkimat ile meşgul. Bugün üç vagon hasta Kesita'ya sevk edildi, ekseri Avusturyalıdır.

2 Ekim 1915

19 – Tercüman, İkbal'den: Kale'de bizim taraftan Fransız ordusuna geceleyin köpekler hücum ettirilmiş. Bulgaristan Dedeağacı 'nda istihkâm yapıyormuş. Romanya ve Avusturya arasında trenler işlemeye başlamış. Almanya ateşemiliteri Sofya'da toplanıyormuş. Amerika Reisicumhuru Wilson hakemliği kabul ediyormuş. Akşam telgraf: Bulgar ordusundan seferberlik ilânı üzerine sekiz yüz efrat silahlarıyla Romanya'ya firar etmişler. Kime karşı harp edeceklerini bilmediklerinden ve Rusya'ya karşı harp etmeyeceklerini beyan ediyorlar imiş. Papa cülus şenliğini Teşrinisaniye tehir etmiş. O vakte sulh yahut mütareke yapabileceğini ümit ediyormuş. Bulgaristan esliha [silahlar] ve gerek erzak Türkiye'ye gönderiyormuş. Gazın fiyatı Türkiye'de yüzde yetmiş beş tenezzül etmiş [inmiş]. Enver Paşa İzmir'de yapılan tahkimatı görmek üzere gitmiş.

3 Ekim 1915

20 – Bulgaristan bir süvari alayı ve bir piyade taburu ile Sırbistan 'a yürümüş. Varna limanında dört adet tahte'l-bahir Rus donanmasının hücumunu men etmek üzere bekliyor imiş.

4 Ekim 1915

21 – Tercüman: Padişah ile Willhelm arasında Bulgar muahedesinin imzası hakkında tebrik telgrafı keşide etmişler. Kale'de havaların bozulmasından naşi, mühimmat ve erzak yüzünden görülen müşkülat... Düvel-i Müttefika ordusunu geri çekmek istiyormuş. Bizim ordu bu hâli anladığından hücuma hazırlanıyormuş. Ve edilen bir harpte Asya sahilinde bulunan bizim bir batarya düşmana büyük zayiat vermiş. Ne kadar memnunâne bir haber-i beşâret [müjde haberi]. Böyle haber aldıkça ne kadar memnun oluyor, kendi sefalet ve perişaniyetimizi unutuyoruz.

5 Ekim 1915

22 – Bu sabah kalktık, ne bakalım, ortalık bembeyaz kar içinde! Şimdiye kadar soğuk pek ziyade ise de kar yok idi. Umumi düşünce başladı. Buranın kışını geçen sene görmüş olduğumuzdan, şimdi kimsede bir kış daha burada idare-i cesaret yoktur. Aman Yarabbi, bu felâketten ne vakit kurtulacağız diye düşünmeye başladık. İkbal'den: Düvel-i Müttefika tarafından Kale'ye son bir hücum icra ediliyor imiş. Tafsilat yoktur. Her tarafta Ermeni meselesi devam ediyor imiş. Rusya tarafından Bulgaristan'a bir nota veriliyor. Yirmi dört saat zarfında Alman ve Avusturya zabitanının Bulgaristan'dan harice çıkması talep olunuyor. Bugün hava iyidir. Gece yağan kar tamamıyla eridi. Yerde hiçbir şey kalmadı. İkbal'den: Sivas'ta bulunan Rus üserasından bin beş yüz kişiden ancak üç yüz kadar berhayat [hayatta] kaldığı ve diğerlerinin hastalıktan ve muâlece [ilâç kullanma] olmadığından vefat ettikleri yazılıyor.

6 Ekim 1915

23 – Tercüman'dan: Kale'nin sukut etmeyeceği hakkında İkdam gazetesinden alıp bir makale yazmış. Kale, Cebelitarık ne ise, Kale'de odur. İstediği kadar düşman hücum icra etsin, Kale mukavemet edecektir. Türkler ikinci Mısır seferi için Adana vilayetinde bir kolordu hazırlıyor imiş ve yanlarında birçok kuyucu ustası var imiş. Şimdi bir hususi tren Kesita'ya geçti. Tekmil ikinci sınıf vagon olup, iki lokomotif takmış ve içerisinde tekmil bahriye efradı vardır. Lâkin Rus yahut İngiliz, Fransız mıdır? Bunu anlayamadık. Telgraf: Bulgaristan'a birçok Alman ve Avusturya zabiti geliyormuş. Romanya Kralı, Bulgar murahhası kabul etmemiş. Bağdat'a İngiliz ordusu yürüyormuş. Alman tahte'l-bahirleri tarafından yirmi yedi bin ton hacminde altı İngiliz vapuru batırılmış. Moskova'da ahali ile polisler meyanında [arasında] bir müsademe olmuş. Yirmi beş polis, dört zabit, dört komiser yaralanmış. Tramvaylar paydos olmuş. Esbabı, bir nefer sarhoş olduğundan polis neferi götürmek istemiş. Nefer ahaliden istimdâd ediyor [imdat istiyor]. Ahali polisin elinden neferi alıyor. Bunun üzerine etraftan gelen polisler ile mudârebe [çatışma] büyüyor. Sebep olanlar tevkif edilmiş.

7 Ekim 1915

24 – Dün abdesthane Çinliler tarafında temizlenmiş idi. Pis kokudan ta-be sabah [sabaha kadar] uyuyamadık. Aman odanın içini o kadar fena taaffün

[kötü koku] kapladı ki kokudan nefes almak mümkün değildir. Nezle, zaten göğsüme inmiş, teneffüs edemiyorum. Kâfi değil gibi, bu da üstelik! Sabahı buldum. Üç adet kartpostal yazdım, Agâh, Saim Efendiler ile küçük Vedia'ya, postaya verdim. Bugün postadan ne mektup, ne gazete çıktı. Telgraf: Bulgaristan yüz bin Yunan hududuna, yüz bin Romanya hududuna, yüz elli bin Sırp hududuna asker sevk etmiş. Bizim taraftan Edirne'ye asker sevk olunuyor imiş. Yunanistan'a Düvel-i Müttefika asker çıkarıyor imiş. Yunanistan'da büyük heyecan varmış. Romanya kendi limanında bulunan Alman, Avusturya tarafından mubayaa edilen dört sefineyi müsadere etmiş.

8 Ekim 1915

25 – İdarede Sami Bey'den bir mektup aldım. Ben de ona Fransızca ve eve Türkçe olarak iki kart yazıp postaya verdim. Telgraf: Düvel-i Müttefika Bulgaristan'daki sefirlerini çağırmış ve Selanik'e asker çıkarıyor imiş. Venizelos, Kral'a istifasını vermiş.

9 Ekim 1915

26 – Tercüman: Karadeniz boğazında Yavuz, Rus torpidoları ile harp etmiş. İngiltere İtalya'dan Mısır'a asker sevk etmesini talep ediyormuş. Ze-Baykal gazetesinden: Düvel-i Müttefika Kale'ye bir hayli kuvve-i askeriye çıkardığından hücum-ı umumi icra edecekler imiş. Alman ve Avusturya, Sırbiya hükümetine sulh teklif etmiş, Sırp hükümeti reddetmiştir.

10 Ekim 1915

27 – Bugün Ruslar tarafından edilen yoklamada aldıkları hatıra defterimi iade ettiler. Kesita'da bulunan Türk zabitanından Yüzbaşı Hasan Efendi'ye gelen bir mektubun mealine göre, oradaki Türk zabitanının başka bir yere nakledileceği bildiriliyor. Bakalım, biz daha burada oturuyoruz. Yevmiye üç, dört tren asker geçiyor. Mançuri'den gelip mevki-i harbe [cepheye] sevk olunuyor. Rusya'nın en ücra bir köşesi olan şu mevkie bu kadar asker nereden gelir? Hayret, ya bu tren hattına ne demeli? Biz buraya geleli hiçbir sekteye uğramadı. Asker, mühimmat, top yevmiye geceli, gündüzlü on beş, yirmiye kadar tren geçiyor. Bununla beraber postaları ve ekspres katarı muntazam bir surette devam ediyor. Bu hâle karşı hayret etmemek elden gelmiyor. Buna göre, sair işlek büyük hatlar acaba ne derece faaliyettedir?

Bizim tramvaylar bu kadar intizam tahtında çalışamaz. Dersaadet'te Rusya'nın kömürü olmadığından bahsediliyor. Tekmil sevkiyatının duracağı söyleniyor idi. Şaşılacak bir hâl, Rusya daha böyle on sene sevkiyata meşgul olsa kömürün bitmek ihtimali yoktur. Elinde bulunan maden kendisine kâfi kömürü veriyor. Bizim hâlimize teessüf etmemek mümkün değil. Komşumuz ve en büyük düşmanımız olan bir hükümetin ahvalinden haberimiz yok. Rusya'yı iyi görmeli. O zaman bu milletin ne kadar terakki ettiğini, ne kadar azamet, şevket peyda ettiğini anlamalı. Her nereye gider isen asker, her ne tarafa baksan bir kuvvet müşahede edersin.

11 Ekim 1915

28 – Türkçe olarak eve bir kart daha yazıp verdim. Telgraf: Fransızlar Almanlara bir hücum icra ederek birkaç mevzi zapt etmişler. Selanik'e Düvel-i Müttefika on dokuz transport, iki zırhlı ve müteaddit torpidoların himayesinde çıkarmış. Düvel-i Müttefika Bulgar süferasının pasaportlarını vermiş, harp hududunda Avusturya ve Almanya dört yüz bin kişilik bir kuvvet yığmışlar.

12 Ekim 1915

29 – Bu gece öksürükten pek ziyade rahatsız oldum. Göğsüm pek fena hâlde sızlıyor. Bu sabah Türkçe olarak Hıfzı'ya bir kart yazıp, postaya verdim. Şimdi her gün lahana yiyoruz. Başka bir şey yok. Lâkin İstanbul lahanasına benzemez, gayet lezizdir. İnsan yemek ile doyamıyor. Etin kıyyesi, bizim para ile dört buçuk kuruştur. Ekmek üç buçuk, soğan altı kuruştur, kahve elli kuruşa, şeker on, zeytin yirmi beş. Onu da bulabilir isen bahtiyarsın. Hazır kumanyadan bahseder iken şu fıkrayı yazmadan geçemedim... Bizim kumanyaya Binbaşı Sıddık Bey de dâhil oldu. Rusların gittikçe tayın kesmelerinden iyi bir yemek yiyemeyecek bir hâli bulduk. Zira Vehbi Efendi'nin parasından ne kadar eklense kâfi gelmiyor. Bu mesele bizi pek çok düşündürdü. Salim Efendi'nin yemeği eski hâl üzere beyaz ekmek, külbastı devam ediyor. Biz lahana yahut lapa ile vakit geçiriyoruz. Para ile beyaz ekmek alıp onlar yiyor. Ayda verdikleri on manata mukabil üç buçuk dört manat ekmek parası veriyoruz. Benim ve diğer arkadaşların söylenmesine mukabil, iki ay evvel süvari kendisine müracaat ediyor. Diyor ki bu kumanya bu kadar para ile idare edilemez. Bizim fazla koyacak paramız yoktur. Gerek sen, gerekse Hasan Efendi on beşer ruble veriniz. Ben

sizlere karşı fazlasına borçlu olurum. O vakit yemek bir derece yenecek hâle gelebilir. Cevap olarak o zat-ı muhterem diyor ki ben size verdiğim para yemek için değildir, ancak size muavenet olsun diye veriyorum. Ben bu aydan itibaren yemeyeceğim. Bak şu hamiyetli zatın sözüne! Ayda on rubleye yemek yiyor da, sonra bize “muavenet” diyor. Diyemiyor ki “ben size kendimi besletiyorum”. Süvari “öyle ise biz yapamayacağımızdan siz kendi yemenizin çaresine bakın”. Bunun üzerine ayrıldılar. Hasan Efendi binbaşıların kumanyasına dâhil oldu ve kendi o ay ayrı yedi. Lâkin ne kadar paraya: kırk beş rubleye! Çâr-na-çâr [ister istemez], bize gelemediğinden, gidip binbaşılara dâhil oldu. Mahiye yirmi rubleye bizim yemek ne ise ondan yemeye başladı. Biz gerek tayınımız ve gerekse Vehbi’nin, Binbaşı Sıddık Bey’in muavenetiyle yemeği bir derece daha düzelttik. Şimdiki hâlde pek iyi bir yemek yiyoruz. Bu zata yirmi ruble çok geldiğinden evvelce bizde alıştığı dokuz, on ruble yemeği unutamadığından bu sefer orada burada bizim Türklerin arasında ittihat olmamasından bahse başladı. Bir gün imzaya gider iken süvariye diyor ki: “beybaba böyle iki üç yerde ayrı kumanya yapılacağına, hep bir arada olsa, biz de size muavenet etmiş oluruz”. Hâlbuki biz şimdi kimseyi istemiyoruz, başımız rahat, idaremiz kâfi. Artık bu gibi külfetten azade olmayı arzu ediyoruz. Bunların hamiyetinden ne kadar bahsetsem, yüzde on değildir. Bizim ekserimiz için Rusya esaretinde görülen en acı bir hatıra var ise bu zevatın tahkiri [hakareti] ve kendisinden gördüğümüz kibir, azamet, huşûnet-i tabiidir [doğal kabalığıdır]. Diğer zabitan efendiler ve gerek binbaşılardan her veçhile hüsn-i muamele ve yardım gördük. Kendilerine karşı medyun-ı şükran [teşekkür borçlu] olduğumuzu asla unutamayacağız.

Bugün Rus doktorları tarafında edilen muayene üzerine, üseradan yüz kadar sakat olanlar ayrılıp ikinci bir kafile olarak vagona irkâb edildiler [bindirildiler]. Alman ordusu Belgrad istihkâmını zapt etmiş. Yunanistan bitaraflığını ilân etmiş. Kırım önlerinde bizim tahte’l-bahirler görünmüş. Düvel-i Müttefika İzmir’i bombardıman etmiş.

13 Ekim 1915

30 – Bugün çıkan havadise göre, bizim sefine zabitanı efradın gitmiş olduğu Vrahni Odinsk denilen yere nakledileceğimiz şüyu buldu. Dedikleri çıktı. Şimdi Naçalnik’ten emir geldi, gideceğimiz tahakkuk etti. Bunun üzerine iki Fransızca kart yazdım. Biri Hıfzı’ya, diğeri idarede Sami Bey’e

ve bir de Türkçe olarak Hıfzı'ya ayrı yazdım, postaya verdim. Buradan hareket edeceğimizi bildirdim. Bakalım Cenab-ı Hak daha neler gösterecektir. Telgraf: Belgrad Alman tarafından zapt edilmiş.

Bizim Meclis-i Mebûsân küşad edilmiş ve Halil Bey tarafından bir nutuk irad edilmiş. Mısır seferi için yeniden ordu teşkilâtı ve demir hattı döşenmesinden bahsedilmiş.

14 Ekim 1915

1 Teşrinievvel – Tercüman'dan: Mısır'la olacak harekât-ı askeriyeden bahsediyor. Telgraf: Bulgaristan Niş hattını kesecek imiş. Düvel-i Müttefika Selanik'e çıkardığı kuvveti ile Avusturya ve Alman ordularının Bulgaristan'a inmesini men edecek imişler. Bugün Hıfzı'ya Fransızca bir kart daha yazıp postaya verdim.

15 Ekim 1915

2 – Bulgaristan iki fırka ile Sırp memalikine kırk beş mil kadar girmiş. Biz daha iki-üç gündür pek de gazete veyahut telgrafa ehemmiyet vermiyoruz. Kendi derdimize düştük. Zabitan burada kalacak. Şimdiye kadar onlardan aldığımız para ile bir derece noksanımız ikmal olunuyor idi. Her ne kadar bize orada da muavenet edeceklerini, arkadaşlar vaat ediyor ise de, mümkün olamaz ise ne yapacak ve nasıl maişetimizi temin edeceğiz? Ve en büyük düşüncemiz, ya efradın bulunduğu kışlaya bizi de sokarlar ise hâlimiz cidden o vakit perişan olacak. Bakalım talihimiz bizi nereye sevk edecek ve önümüze daha ne gibi mevâni [engeller] ilka edecek [bırakacak].

16 Ekim 1915

3 – Bugün saat alaturka sekizde bir vagon istasyona geldi. Bu vagonun bizim için olduğu aşikâr idi. Boynumuz büküldü. Bir de Rus çavuş gelip şimdiye kadar Rusya hükümetinden ne gibi melbûsât aldığımızı sorup, bir deftere kaydediyor idi. Ben şimdiye kadar bir amerikan don ile gömlekten başka bir şey almadım. Vehbi Efendi ile hesap gördüm. Onun da parası olmadığından, bakkaldan ödünç alarak aldığı on rubleyi bana verdi. Bununla Vehbi'ye elli dört ruble borcum oldu. Hariçten almış olduğum on üç lira bitmiş idi. Bu on rubleden başka param yok. Gideceğimiz yerde bizi artık

sefalet bekliyor. Kamarot Hüseyin'i Binbaşı Sıddık Bey'e bıraktım. Onu da alıp götürür isem o da sefil, perişan olacak. Ben kendimden aciz iken, ona ne yapayım! Yalnız müteessif oluyorum, zira gerek Vehbi ve gerek kamarot Hüseyin benim için burada bulunan arkadaşlardan daha fedakâr idi. Bunun için onlardan ayrılmak hakikaten bana ağır geldi. Mütevekkil [kadere razı] olmaktan başka çare nedir? Yol hazırlığına başladık. Yarın trene bineceğimizi haber verdiler. Telgraf: Yunanistan Sırbistan'a bitaraf kalacağını bildirmiş. Fransa hariciye nazırı Delcassé istifa etmiş. Bizim zannettiğimiz vagona burada bulunan on beş kadar Alman zabitanını bindirdiler. Onları da Vladivostok'a naklediyorlar. Buradaki Türk ve Avusturya zabitanı mahiye elli ruble aldıkları hâlde, Alman zabitlerine on sekiz ruble maaş veriyorlar idi. Bizim Türk zabitanı giderek onlar ile vedalaştılar. Almanlardan bizim gibi maaş almayan vardır. Onlar da burada kaldılar. Söylendiğine göre burada yalnız Avusturya üserası kalacak imiş.

17 Ekim 1915

4 – Bu sabah bizim Türk zabitanı ile bizi Almanların çıktıkları ufak pavyona naklettiler. Buraya Rus kumandanı ailesiyle gelip oturacağı söylendi. Biz idareye naklettik, burası bizim çıktığımız yerden ufak olduğundan, pek ziyade sıkıştık. Ne yapacağımızı düşünüyor idik. Bu aralık istasyona bir vagon daha geldi. Acep bizim için mi diye meraka düştük. Aradan çok geçmedi, Rus çavuşu gelip "saat dörtte vagona bineceksiniz" dedi. Çâr-na-çâr [ister istemez] hazırlığa başladık. Fakat bu hazırlanma ne kadar güç! Evvelce gelir iken çıplak idik. Şimdi battaniye, yatak, çamaşır, bardak, tabak, tencere falan bir çok eşyamız var. Burada bırakıp gider isek sonra ne yapacağız? Bırakma, götürmek müşkül! Güç ile hazırlandık. Hepimiz de meyus, perişan bir hâldeyiz, bekliyoruz. Hava ziyade soğuk, ince toz hâlinde kar yağıyor. Ortalık bembeyaz, rüzgâr şiddetle esiyor. Böyle bir havada, meyus bir hâlde arkadaşlarımızdan ayrılıp meçhul bir semte veyahut felâkete sevk olunuyoruz. Ya orada bir nefer muamelesine hedef olur isek? Bu düşünce hepimizin fikrini, kalbini parçalıyor. Birde haydi dediler. İmza mahalline geldik. Naçelnik orada elinde defter ile bizi bekliyor. Beş, altı süngülü hazır idi. Esami [isimler] okundu, biz Rusların başındaki çavuşa teslim edildik. Vagona getirip irkâb ettiler [bindirdiler]. Vagonda on kadar hastanede kalan Türk efradı var. Biz de bindik. Yatmak değil, ancak oturmaya kâfi. Kime derdimizi anlatacağız? Daha şimdiden efradın içine girdik. Hava ise, gittikçe artan bir soğuk, kar fırtınası devam ediyor. Bu gece

o vagonda kaldık. Yattığımız mevki elli santim eninde, iki metre tulündeki kanepenin üzerinde. Mustafa Kaptan ile beraber yatmak mümkünse yattık, sabahı ettik.

18 Ekim 1915

5 – Bugün öğleden sonra gelen postaya bizim vagonu bağladı, hareket edeceğiz. Artık Cenab-ı Hakk'a mütevekkil olarak yola çıktık. Birinci istasyonu geçtik. İkinci istasyonda bir lokomotif daha arkadan bağladı. Sonra anladık ki burada oldukça ehemmiyetli bir yokuş çıktık. Adeta bir dağın tepesine geldik. Oradaki istasyonda o makine kaldı. Oradan hareket edildi, dördüncü istasyona geldik. Bu istasyonlarda köy yok. Belki arka taraflarında idi. Biz görmüyor idik. Beşincide büyük bir şehre geldik. İstasyon da gayet büyük. Cesim kömür depoları var ve şimendiferin büyük bir fabrikası var. Buraların tekmil ahali-i kadimesi [eski ahalisi] Moğol'dur. Buraları evvelce Çin arazisinden imiş. Buradan bir istasyona geldik. Ufak bir köy vardır. Buralar tekmil hayvanat ile doludur. Bura ahalisi ziraat etmiyor. Zaten arazi ziraata elverişli değildir. Senenin sekiz ayı kadar buz ile yerler örtülüdür. Yalnız beygir ve inek beslemek ile meşguldür. Bu hayvanlar o kar, buz içinde geziyor ve otluyor. Burada deve de mevcuttur. Develerin sırtında iki hörgücü var. Bizim develerden vücutça ufak, daha narin yapılı ve tüylü ve buranın soğuğuna mütehammil acayip bir hayvandır. Burada deveyi arabaya veyahut kızağa koşuyorlar, sırtına yük vurmuyorlar. Zaten burada biz hiçbir hayvana yük yüklettiklerini görmedik. Tekmil araba yahut kızaktır. Akşam karanlık çöker iken, bir istasyona geldik. Cesim bir şehir, her taraf elektrik ile tenvir edilmiş. İstasyon gayet müzeyyen ve cesim bir bina. Etrafı bahçe ile muhattır. Bizim cennet gibi arazilerimiz birer harabe olup buranın şu cehennem-âsâ [cehennem gibi] yerlerinde ne muntazam şehirler, ne muntazam bahçeler yapmışlar. Sibirya denilince biz oralarda yeraltlarında yaşayan bir takım vahşi ahali ile meskûn bir yer olduğuna zâhib oluyorduk [zannediyorduk]. Hayret-ender-hayret [hayret içinde hayret]! Gece müteaddit istasyonlar geçtik, ufak ormanlar geçiyoruz.

19 Ekim 1915

6 – Bugün bayram-ı şerif, fakat bizim için değil! Bahtiyar olanlara ait. Orman büyüdü. Artık trenimiz cesim çam ormanı arasında gidiyor. Her taraf dağ, üstleri orman. Ne kadar latif, ne hoş bir manzarası var. Bizim gibi

felâketzedeler bile şuranın manzarasına bakmaktan vazgeçemiyoruz. Şimdi bir istasyonda durduk. Ufak bir köy vardır. Üstündeki orman o kadar latif, o kadar hoş bir manzara arz ediyor ki hayran olmamak mümkün değildir. Ve ormanın içinde pavyon tarzında tahtadan inşa edilmiş birçok kışlalar var. On bin asker istiâb edebilir [alabilir]. Oradan hareketle Kesita denilen, gayet cesim bir şehre geldik. Bu şehir gayet muntazam, cesim binalar vardır. Bu şehri Ruslar Çinlilerden zapt etmişlerdir. Burada Çin hududu şarka doğru en yakın imiş ve bir kervan yolu var imiş. Şehrin ahali-i kadimesi Moğol, Tunguz ve sonradan iskân eden Ruslardan ibarettir. Şehir iki kısma ayrılmış ve bir büyük çay geçiyor, cesim müteaddit demir köprüler var. Tulen [uzunluk olarak] yetmiş, seksen metre kadar. İrkuç'tan sonra Mançuri'ye kadar olan memalik Kesita'ya tâbidir. İstasyon denilen bina gayet cesim olup cevanib-i erbaasında [dört tarafında] seksen, yüz kadar makas hatları döşenmiş. Kırk kadar şimendifer idaresinin fabrikaları var, müteaddit kömür depoları... Aman Yarabbi, akla hayret veriyor! Dünyanın şu insandan uzak, buz memleketinde bu asar-ı sınaîye [sanayi eserleri] ve medeniye burada bir hayat gösteriyor. Bu çölde başka türlü yaşanamaz. Bu hatt-ı cesim, on-on beş bin tulünde var. Bu hatta başka türlü bu şimendifer çalışamaz. Burada vagonların kesreti [çokluğu] ve lokomotifler yüzlerce. Kimi tamirde, kimi istim üzerinde, emre müheyyâ [amade] duruyor. Buradan, yarım saat sonra trenimiz hareket etti. Yarım saat kadar gittikten sonra bir telsiz telgraf istasyonu gördük. Tren orada durmadı, süratle yoluna devam ediyor. Tuhaftır, biz geçen sene bu hattan geçtik. Baykal'a kadar çift hat idi. Baykal'dan Dauria'ya kadar tek hat ile gelmiş idik. Şimdi ise Kesita'da çift hat bulduk. Yukarıya tekmil etmiş. Hakikat, bundan geçtikten sonra yolda amele çalışıyor. Dağlar kesiyor, yollar yapıyor, taşlar kırıyor. İki yerde ayrı bir kol gördük. Bunlar dâhil-i memlekete gidecek. Şöyle müthiş bir harp hâlinde gene buralarda şimendifer ameliyatı hiçbir sekteye uğramamış, son derece faaliyetle çalışıyor, hattı döşüyor. Yüzlerce, binlerce amele çalışıyor. Çalışan amelenin ekserisi Çinlidir. Akşam oldu, müteaddit istasyonlar geçtik. Buralar tekmil ormanlar ile muhattır ve bu ormanlar kâmilen çam ağacıdır. Geçtiğimiz şu cesim hatta gerek gelir iken ve gerek şimdi o kadar orman gördük ki bu ormanlar belki tekmil küre-i arzın ormanlarından büyüktür. Çam ağacından başka bir ağaç görmedik. Bu gece kâmilen orman ve dağdan ibaret olan arazide gidiyoruz. Sabah olmadan Vrahni Odinsk denilen şehre geldik. Bu şehir Kesita'dan büyük ve gayet muntazam bir hâldedir. Sabahı burada ettik.

20 Ekim 1915

7 – Sabah şafak söker iken diğer bir makine yalnız bizim vagonu peşine taktı, on dakika kadar gittik. Bir merkez-i askeri önündeki makasta bıraktı. Makine gitti. Memurumuz olan çavuş bizi vagondan çıkardı, harap bir daireye getirdi. Bugün hava oldukça soğuk, yerde kar, buz var. Bu harap dairede ikindi zamanına kadar bekledik. Şimdi başlıca düşüncemiz efradın içine bizi de sokarlar ise, o zaman için en büyük felâket başlayacak. Bize bir ayrı yer verseler, bizim artık Ruslardan hiçbir şikâyetimiz kalmayacak ve kendimizi bahtiyar görecek idik. Akşam yaklaştıkça bizim de korkumuz artıyor. Ve bir yandan soğuktan son derece müteessir oluyorduk. Bu aralık çavuş, “haydi” emrini verdi. Nereye gidiyoruz? Binlerce düşünce ile yarım saat kadar çavuşun peşinde yürüdük. Bir daireye geldik. Dairenin üstündeki bayraktan kumandan mevkii olduğunu anladık. Orada durduk. Çavuş içeri gitti, biraz sonra içeriden üç, beş kadar küçük zabit geldi. Bunlar kumandan dairesi kâtiplerinden olduklarını bilahare anladık. Bunlar bizi arkada cesim bir salona soktular. Burada iki adet soba var, oldukça sıcak idi. Bir köşede Rusların her büyük yerde bulundurduğu Meryemana tasviri var. İki adet Rus neferi burada nöbet bekliyor. Lâkin kamarot ve hasta askerler dışarıda kaldılar. Zavallılar dışarıda titreşiyorlar. Böylece akşam oldu. O küçük zabitler bize soruyor:”Sizin elbiseniz nerede, siz nesiniz?” Bizim hepimizin üstümüzde Alman, Avusturya efradından aldığımız kaput ve ayağımızda Rus çizmesi ve Avusturya kaputlarından yaptığımız pantolon, başımızda Tatar ve Rus kalpakları var. Biz de kendimizin denizden çıplak olarak tahlis edildiğimizi [kurtarıldığımızı] mümkün mertebe anlatıyoruz ve kendi korkumuzu saklıyoruz. Bu aralık gelen bir Rus çavuşuna bizi terfikan [katarak], “haydi” dediler. Oradan çıktık, bir şoseden ve kışlalar arasından yarım saat kadar yürüdük. Yolda bir Rus mülazımına tesadüf ettik. Çavuş ona temenna ederek bir şeyler söyledi. Mülazım bize Rusça olarak “sefa geldiniz zabit efendiler” diye bir selam verip gitti. Anladık ki bize zabit muamelesi oluyor. Bundan o kadar memnun olduk ki tarif edemem. Bizim en büyük bir korkumuz olan efrat içine atılmaktan kurtulduk. Nihayet bir kışlaya geldik. Tuğladan yapılmış yeni bir bina idi. Bizden bir gün evvel Sarıkamış’ta esir edilerek şimdiye kadar Bakü’de ve Bahr-i Hazar’da Narkin adasında bulunup, bilahare refiklerinden kaçan dokuz zabitin yüzünden buraya gönderilen yirmi üç Türk zabitanın olduğu bu binaya biz de girdik. Zabitan bize o gece yumurta ve pilav alelacele pişirip ikram ettiler. Yemeğimizi yiyip, mümkün mertebe yatakları yere yayıp yattık. Sobalar

yanıyor. O gece şimendiferin verdiği rahatsızlık ve geçirdiğimiz gönül azabını bir derece tahfif ettik [hafiflettik].

21 Ekim 1915

8 Teşrinievvel- Sabah Rus çavuşu geldi. “Haydi, hemen” dedi. Bir nevi Cebrail! Hepimiz kalktık, dışarıya çıktık. Yanımıza terfik edilen [katılan] dört süngülü ile kışlalar arasından yarım saat kadar evvelce vagondan çıktığımız, tren yoluna indik. Hattın öbür tarafına geçtik. Bir miktar daha yürüyüp orada tuğladan bina edilmiş bir kâgir binanın kapısından içeri girdik. Hamam burası imiş. İçeride Avusturya zabitleri var imiş. Bir miktar bekledik. Avusturyalılar tekmil çıplak idiler. Zaten peştamal adeta yalnız Türklere mahsustur. Ne ise, çıkıp gittiler. Biz soyunup don ile girdik. Hamamcı vazifesini gören Rus neferi bizim don ile girdiğimize hayretle bakıyor. Bu hamam suyu diğer tarafta bir sarnıç derununda ısıtılıp buraya boru ile geliyor ve kendisinin ısınması için iki yerde soba yanıyor. İçinde altı adet sıcak su musluğu var. Büyük taslar ile bu musluktan su alarak dökünüp yıkanacaksın. Mümkün mertebe yıkanıp bir derece temizlenebildik. Bu hamam beyliktir [resmidir] ve efrat için bin kişi istiab edecek [alabilecek] kadar cesim. Biraz ileride diğer bir hamam var. Burada efradı cebren [zorla] her hafta hamama getiriyorlar. Geçtiğimiz kışlaların arasında dört adet kilise ve iki asker bakkal ve bir tiyatro binası var. Şimdiki hâlde tiyatro kapalıdır. Ve kışlaladan, demir yoluna yakın dört adet, bahriye efradına mahsus kışla var. Bu mevki-i askerî Dauria’dan daha cesimdir. Kâmilen etrafı dağ ile muhat [çevrili] olup, dağlar tekmil ormandır. Bu dağların arasında tulen [uzunluk olarak] iki üç saat olup, arzı [genişliği] ise geniş yerinde bir saat ve en dar mevkii bizim olduğumuz zabitan yeri on veyahut beş dakika kadar çeker. Demiryolundan nihayete kadar bir saat mesafe tekmil kışladır. Hattın öbür tarafı hamam ve depolar ve daha bir takım mevaki yapılmaktadır. Hattın on dakika ilerisinde gayet cesim [büyük] bir nehir vardır. Bizim Haliç’in yarısı kadar geniştir. Bu nehrin ismi Uda imiş, tatlıdır. Şimdiki hâlde nehir donmuş ve üzerinde arabalar gidip geliyor. Nehirden öteye asker geçmiyor. Nehrin öbür tarafında bir köy görünüyor. Buz çözüldükten sonra nehirde büyük vapurlar işliyor imiş. Buradaki bahriye kışlası o nehirde çalışan sefine mürettebatı için olduğu anlaşılıyor. Ruslar bu mevkide seksen bin asker bulundurur imiş. Biz evvelce Dauria’yı büyük zanneder iken, burasını görünce Dauria gözümüzde pek ufak kaldı. Burada mevki kumandanı evvelce general iken şimdi miralay [albay] rütbesinde bir

kumandan vardır. Hamamdan geldik, hizmetçiler odaları yıkayıp temizlemişler. Bina yeni hitam bulduğundan kireç içinde idi. Yalnız bir mahzuru var ise, o da ziyadesiyle rutubetlidir.

22 Ekim 1915

9 – Bugün hizmetçilere tayın verdiler. Bize bir şey söylemediler. Bakalım ileride ne olacak? Bugün zabitandan bir efendi, bana tezkere yazıp davet etmiş. Bilahare, isminin Lütfullah Efendi olup, kendisi Yanyalı ve tabur imamı imiş. Zeki, halûk bir zattır. Gidip görüştük. Bizim yemek için ne yapacağımızı ve ne kadar para ile idare olduğumuzu sordu. Mümkün mertebe gizleyerek konuştuk. Bilahare akşam ayrı bir tezkere ile gene davet edildik. Süvari ile birlikte gittik. Hocadan başka Doktor Kolağası [kıdemli yüzbaşı] Cavit Bey isminde bir zat daha var idi. Bu doktor bizim ümera-yı bahriyeden [denizci üssubaylarından] Bekir Bey'in kardeşi imiş. Oturduk, biraz muhabbetten sonra bizim ahvalimizden açtılar. Nihayet, Ruslar bize para vermediği takdirde kendilerinin her veçhile [her yönden] lazım gelen muavenet [yardım] icra edeceğini ve kendileri ne yer iseler bizim de onlar ile yiyeceğimizi beyan ettiler. "Şimdilik paraca ihtiyacımız yoktur" diye kendilerine beyan-ı teşekkür ettik. Hakikaten âlicenap [cömert], şu adamların arasına düştüğümüzden dolayı binlerce hamd ü sena ettik. Dauria'da gördüğümüz bir takım hakarete karşı şu zevatın insaniyetine medyun-ı şükranız [teşekkür borçluyuz]. İngiltere Hariciye Nazırı Sir Edward Grey istifa etmiş. Kiev sukut etmiş. Bugün biraz daha yerleşebildik.

23 Ekim 1915

10 – Bugün yatak yapmak için ot almaya gittiler, bulamadılar. Burada bir köy var imiş, şimdi anlıyoruz. Kışlaların sağ tarafında bulunuyor. Burada hapis hâlinde bulunuyoruz. Tekmil zabitan kışlalarının kapısı önünde birer nöbetçi var. Geceleri kapılar kilitleniyor. Gündüz iki saat kadar kışlanın önünde gezebiliyoruz, başka bir yere çıkamıyoruz. Efrat daha serbesttir. Onlar istedikleri gibi kışla arasında gezebiliyor. Eğer bakkala gitmek ister ise çavuş tarafından bir süngülü ile günde iki defa olmak üzere iki zabit gidebiliyor. Başka türlü bir yere gitmek mümkün değildir.

24 Ekim 1915

110 – Bugün köyden bir araba ot buldular. Arkadaşlar yatak yapmaya başladılar. Ben de bugün yarım saat kadar kışlanın önünde gezdim, biraz hava aldım.

25 Ekim 1915

12 – Burada Dauria'daki gibi demir karyola yoktur, yerde yatıyoruz. Rutubet pek çok. Bunun için bizim marangozu getirdik. Süvariye bir karyola yaptı.

26 Ekim 1915

13 – Benim karyola da yapıldı. İki adet kart yazdım. Bir Dauria'daki Vehbi Efendi'ye ve biri de eve. Fransızca yazıp Rus çavuşuna verdim.

27 Ekim 1915

14 – Burada sıkılmaya başladık. Kışlanın içinde ne kadar vakit geçer, maphus gibi bir hâlde bulunmak ne kadar güç imiş! Elan tayın bize vermediler. Ne yapacağımıza bir türlü ittihat hâsıl edemedik [fikir birliği olmadı].

28 Ekim 1915

15 – Bugün Türkçe olarak eve bir kart yazdım. Çarkçılar bura Türk kumandanına müracaat etmişler. Burada tabur usulünde, üsera kışlalara taksim edildiğinden Türk kışlalarının kumandanı ayrıdır. Kumandan tarafından bize soruldu ve biz de kendilerinin zabit olduklarını beyan ettik. Ruslar Varna'yı bombardıman etmiş. Bizim tahte'l-bahirler tarafından Rus donanması kovalanmış. Alman ve Bulgar orduları birleşmiş.

29 Ekim 1915

16 – Bugün basur memesinden son derece mustarip bulunuyorum ve iki arkadaşım da benim gibi mustariptir.

30 Ekim 1915

17 – Dauria’ya Vehbi Efendi’ye bir kart yazdım. Son derece ıstırap içindeyim. Kâfi değil gibi, bir dişim ağrıyor. Vücutça pek zayıf hâldeyim. Bilmem, burası bize yaramadı. Hepimiz az çok mustarip bulunuyoruz. Sırbistan, payitahtını [başşehrini] Manastır’a nakletmiş. Kovna Kalesi’nin kumandanı olan generalin divan-ı harp tarafından rütbesinin refiyle [kaldırılmasıyla] on beş sene hizmet-i şâkkaya [ağır hizmete] mahkûm edilmiş. Rus donanması tarafından bizim Karadeniz sevahili [sahilleri] kâmilen harap edilmiş.

31 Ekim 1915

18 – Bugün bir asker getirdiler. Elinde bir kerpeten var. Çare ne, ona “gel bakalım, şu dişi çek” dedik. Güzelce çekti. Bakalım, burada galiba tekmil dişlerimi çektireceğim. Artık bembeyaz oldum. Bu esaret beni cidden ihtiyar etti. Yarabbi ne vakit halâs olacağız [kurtulacağız]? Daha ne kadar bu felâket içinde çırpınıp duracağız?

1 Kasım 1915

19 – Dün gelen bir takım Türk esiri ile görüştük. Bunların ekserisi kayıkçı olup, kayıkları batırılmış ve kendileri esir edilmiş. Onların verdiği habere göre, Şile üstlerinde bizim vapurlardan biri baştankara bindirmiş. Varna’yı bombardıman eden Rus donanmasından bir sefinenin yaralandığını Ruslar tekzip ediyor.

Akşam bizim kazarmaya memur bir mülâzım geldi. Elinde bir defter, hepimiz imza ettik. Avans suretiyle bize on ruble verdi. Diğer Türk zabitana dahi on ruble vermişler. Aman, arkadaşlardaki sevinci görmeli. Demek burada maaş alacağız. Artık kimseye boyun eğmeye mecbur olmayacağız. Bu da büyük bir bahtiyarlıktır. İlk defa olarak bir sene zarfında elimize kendimizin olarak bir para geçti. Adeta bu sevinç ile uykumuz kaçtı. Lehü’l-hamd bu müşkül meseleden kurtulduk.

2 Kasım 1915

20 – Umum arkadaşlar bir senedir çektikleri perhizden kurtulmak üzere hepsi bal, yağ, penayir [peynir çeşitleri] gibi öteberi almaya koştular. Kendilerine ihtara mecbur oldum: “Bir senedir çektiğimiz sıkıntı, felâketi

unutmayın. Şimdi öbür tarafta arkadaşımız olan çarkçılar var. Parayı öteberiye sarf edeceğinize onlara lâzım gelen muaveneti düşünelim.” İçlerinden bazı iyi kalbe malik olanlar sözümü kabul ettiler ve çarkçılara muavenete başladılar. Ben de üç rublesini onlara gönderdim. Beş ruble kumanyaya verdim. Bana iki ruble kaldı. Şimdi işin müşkül ciheti, günde iki-üç tezkere geliyor: “Aman bana biraz para gönderiniz rica ederim.” İnsaf yahu, aldığımız nedir? Hepinize vermek, ne ile...

3 Kasım 1915

21 – Günler pek ziyade sıkıntı ile geçiyor.

4 Kasım 1915

22 – Eski hâl üzere ömür sürüyoruz. Günlerimizi geçirmek için uğraşıyoruz. Hayatımızın beyhude günleri devam ediyor.

6 Kasım 1915

24 – Bugün yevm- i felâketimizin [felâket günümüzün] tam senesidir, ikmal ettik. Bundan böyle daha ne kadar zaman geçecek yarabbi! Bir sene ne kadar beyhude bir sene, ne kadar uzun müddet! Ya daha bir sene burada kalırsak, hele bu düşünce bizi ne kadar muazzeb ediyor [azap içinde bırakıyor]. Ahval-i âlem [dünyanın durumu] daha bir şey belli değil. Harp yeni bir devreye giriyor. Balkan, Mısır seferi açılacak. İngiltere tazyik edilecek. Düşünüyorum daha bir sene kadar imtidadına [uzayacağına] hükmediyorum. Şu hâlde bizim önümüzde geçecek bir hayli zaman var. Kendimizi yalan ile teselliye uğraşıyoruz. O da mümkün olamıyor. Akşam gelen bir Rus zabiti elindeki defteri imza ederek, yirmi beş ruble avans suretiyle ahz eyledik [aldık]. Umum Türk zabitanı aldı. Bizim kalbimiz hâlâ emin değildir. “Acaba bize yanlışlık eseri olarak mı veriyorlar” diyoruz. Bakalım, ileride belli olacaktır. Biz gene ihtiyatlı bulunmaya lüzum görüyor, aramızda bunun hakkında birçok mübâhese [konuşma] geçiyor. Arkadaşların çoğu çıplak olduğundan mintan, çorap, mendil, don gibi nevâkıslarının [eksiklerinin] ikmaline koştular. Fakat ne kadar ucuz, bir mintan 65 kuruştur.

7 Kasım 1915

25 – Zabitan ile konuşuyorduk. Bize her türlü muavenet [yardım] vadeden Doktor Cavit Bey, Rusça mümkün mertebe anlıyor. Evvelki gün verilen avans hakkında dedi ki: “Ben Rus kumandanına müracaat ettim, avans istedim. Yalnız orada sizin hakkınızda kumandan ile maiyetindeki zabitan arasında bir müzakere geçti. Uzak bulunduğum için pek iyi anlayamadım. Siz her hâlde ihtiyatlı bulunup elinizdeki parayı hüsn-i muhafaza ediniz.” Bu mesele bizi cidden düşündürdü. Nihayet bir senedir her türlü felâkete alıştığımızdan o da haiz-i ehemmiyet olmadığını karar verdik. Cenab-ı Hak vücudumuza sıhhat ihsan buyursun. Telgraf: Dedeağaç’ta, Varna’da bizim Türk askeri bulunuyormuş. Kale’de düşman kâmilen çekilmiş. Bulgar ordusu Üsküp üzerine yürümüş.

8 Kasım 1915

26 – Bugün hava ziyade soğudu. Ne kadar olsa biz Dauria’nın o şiddetli kışını gördüğümüzden buranın kışına pek de ehemmiyet vermiyoruz. Burada, geldiğimiz zaman kar var idi. Zaten buralarda kar kalkmıyor. Lâkin, soğuk ziyade oluyor. Burası Dauria’ya nispeten soğuk değil, işte o kadar. Her hâlde son derece soğuktur. Kış olanca şiddetiyle icrâ-yı hükm ediyor.

9 Kasım 1915

27 – Hıfzı’ya Türkçe bir kart yazdım. Cevap alacağımı pek de ummuyorum. Burada posta muamelesi pek karışıktır. Saffet Kaptan köye gitti. Bir bir mintan almış, Dersaadet’te on kuruş eder, otuz beş kuruşa almış. Ben de bir mendil sipariş etmiştim. Kırk paralık bir mendil getirdiler, beş kuruşa mecburen alıyoruz.

10 Kasım 1915

28 – Sabah erken bir Rus zabiti geldi. Bizim çarkçıların zabit olup olmadığını sual etti ve biz de zabit olduklarını beyan ettik. “Siz tasdik eder misiniz?” demesine “mukabil ederiz” cevabını verdik. Yazıp kâğıdı imza ettik, alıp gitti. Akşamüstü onlara oda arandığını duyduk. İnşallah onlar da o felâketten kurtulacak. Burada günler daha ağır geçiyor. Son derece sıkıntı içinde bulunuyoruz.

11 Kasım 1915

29 – Şimdiye kadar umum kumanya ve yemek tertibi bizim süvari tarafından yapılıyor. Arkadaşlar hep bir ağızdan itiraz ettiler. Nihayet ayrıca bir tabldot heyeti bulunmasına karar verdik. Burada et her şeyden ucuz olduğundan ekseriyetle et bulunacak ve haftada iki tatlı olacak. Süvariler, ikinciler, kâtipler, doktor toplanıp üç kişi intihap edeceğiz. Böylece kararı verdik. İntihabı [seçimi] akşam yapacağız. Hâlbuki akşam öbür tarafta zabitan geldiklerinden yapamadık, yarına bıraktık.

12 Kasım 1915

30 – Ale’s-sabah bir Rus zabiti geldi. Çarkçılar beraberinde ve iki çete zabiti ve bir de tüfekçi ustası var. Bunların yazılıp tekrar imza edilmesi öğle zamanına kadar sürdü. Çete zabitleri ile ustayı zabitan, çarkçıları biz tasdik ettik. Rus, kâğıtları topladı, “şimdilik muamele bitene kadar efrat kışlasına gidecekler ve biz de onlara yer bulup bilahare oradan alacağız” diyerek gitti. Efendiler de yerlerine gittiler. Biz de onların da kurtulacağından son derece memnun oluyorduk.

13 Kasım 1915

31 – Kumanya meselesi hakkında biraz dedikodu oldu. Evvelki gibi devamına karar verdik. On ruble kumanyaya devam. Elimde beş manat param kaldı. Para vermezlerse ilerisi bizim için vahimdir.

Telgraf: Çin ile Japonlar arasında ufak bir müsademe olmuş. Dedeağaç’ta bulunan bizim Türk ordusuna Deli Fuat Paşa kumandan tayin edilmiş.

14 Kasım 1915

1 Teşrinisani – On üçüncü aya girdik. Bitmez tükenmez günler sayıyoruz. İnsan her şeye tahammül ediyor. Lâkin, ne kadar müşkül olarak geçiyor! İngiltere Bahriye Nazırı istifa etmiş.

15 Kasım 1915

2 – Bu sabah Hasan ile Mahir Kaptan’ın arasında ufak bir münazaa oldu. İttifak-ı ârâ [oybirliği] ile bunların odalarının ayrılmasına karar verdik ve değiştirdik. Bugün hamam nöbeti Türklerin olduğundan çavuş geldi, iki süvariler, ben ve Hasan kaptan gitmedik. Diğer arkadaşlar gittiler. Bizim

Efendikaptanlar açık olarak girmişler. Tuhaftır, üç efendi var ki bunlarda İslamiyet nokta-i nazarından kendilerinde bir eser görünmüyor. Her ne ise, açık olarak yıkanmışlar. Bu mesele aramızda oldukça uzun bir müddet söylendi.

Telgraf: Amerika'da bir cephane deposu yanmış, üç milyon şilin kıymet takdir ediliyor. Esbabı meçhul imiş.

16 Kasım 1915

3 – Bir mintan ve bir don aldım. Donumun birisi yırtılmış idi, tek bir don ile kalmış idim. Bugün buradan iki saat kadar ileride Park namındaki mevki-i askeriyeye bizim Türk efradından 960 nefer oraya sevk ettiler. Ne için olduğunu anlayamadık. O Park denilen mevkide iki yüz kadar Avusturya zabiti ile iki-üç bin kadar efrat var imiş.

17 Kasım 1915

4- Dün Park'a sevk edilen Türk efradı, yaya olarak gider iken yolda yedi nefer hastalanmış idi. Onları buraya, hastaneye getirmişler. Telgraf: Willhelm Dersaadet'e gelmek üzere hazırlanıyormuş. Alman Dersaadet'e yol açmış. Sulh hakkında birçok makale yazmış ve Avusturya tarafından Tuna'dan dört-beş sefine mühimmat Bulgaristan'a gelmiş. Türkçe olarak Hıfzı'ya bir mektup yazdım.

18 Kasım 1915

5 – İki gündür kar durmayıp yağıyor. Bu sabah kalktım, vücudum kırık, belim ağrıyor. Ehemmiyet vermedim, lâkin şimdi beni aşağı aldı. Aman yarabbi ne durabiliyorum, ne yatabiliyorum, belim kıyılıyor. Akşama kadar yattım. Bereket versin bu gece birçok terledim. Belimin ağrısı bir derece geçti. Lâkin kendimi toplayamıyorum. Vücutça son derece dermansız ve midem bozuk. Kırk sekiz saattir bir şey yemedim.

19 Kasım 1915

6- Aldığım müshil tesirini icra etti. Beş defa dışarıya çıktım. Elan iştahım yoktur. Vücutça pek zayıf bulunuyorum.

20 Kasım 1915

7 – Lehü'l-hamd vücudum bir derece iyidir. Başım son derece ağrıyor. Arkadaşlardan iki kişi de rahatsızdır. İştahım yoktur.

21 Kasım 1915

8 – Elan hastayım. Midem son derece bozuktur. Şu bir-iki gün zarfında o kadar bozuldum ki bir aylık hastaya döndüm. Bugün süvari birdenbire sancılandı. Hepimiz korktuk. Adeta uluyordu. Bereket versin pek çabuk geçti. Burası bize yaramadı. Hepimiz bu hâlde bulunuyoruz. Herkeste iştiha yok. Muannid [inatçı] bir kabız, az çok herkeste bir rahatsızlık hüküm sürüyor. Bir sene Dauria'da görmediğimiz rahatsızlıklar burada meydana çıktı. Hele kabızdan pek şikâyet ediyoruz. Telgraf: Almanların sulh hakkında beyanatı: Bir devlet ile müzakere eder iken üçüncü bir devletin müdahalesini katiyen kabul edemeyeceğini ve İtalya'nın doğrudan Avusturya ile konuşması. Japonya'nın hiçbir veçhile sulh meclisine kabul edilmeyeceği...

22 Kasım 1915

9 – Lehü'l-hamd [Allaha şükür] vücutça iyiyim. Bunu da atlattık. Yalnız derman cihetinde zayıf bulunuyorum. İştiham yoktur. Bizim yanımızdaki odalarda bulunan zabitan, beş doktor olmak üzere yirmi üç efendidir. Bunlar birbiriyle imtizac [uyumluluk] üzere geçinip, gayet iyi bir vakit geçiriyorlar. Her biri Rus ve Almanca ve Fransızca lisanlarına çalışıyor. Ara sıra askeri derse bakıyorlar ve haftada Mizah namıyla bir gazete neşrediyorlar. Bir haftalık hadisat toplanıp güzel bir eğlence teşkil ediyor. Bizim tarafın ismini Bahriye Nezareti unvanı vermişler. İyi bir zaman geçiriyorlar ve bazı biz de iştirak ediyoruz.

23 Kasım 1915

10 – Bugün bir Rus zabiti maaştan kalan on beş rubleyi getirdi. Umum, imza edip aldık. Burada binbaşıya kadar elli ruble, binbaşıdan paşaya kadar yetmiş beş, paşalara yüz ruble maaş veriyorlar. Maaş tamam oldu. Elan biz emniyet edemiyoruz. "Bir yanlışlık eseri olmasın" diyoruz. Şimdi Rus çavuşu geldi, hamam nöbeti bizim imiş. Ben korkudan gidemedim. Hamam kırk beş dakika kadar sürüyor. Yeniden hasta olmaktan korktum. Arkadaşlar

gittiler. Hava soğuk, bende zafiyet vardır. Vücudum pek ziyade kirli ise de gelecek haftaya kaldım. Telgraf: Bulgar, Yunan ittifak etmiş. İngiltere limanlarında bulunan Yunan sefaini alıkonulmuş.

24 Kasım 1915

11 – Murat Efendi rüyamda Tiryaki Çarşısı'nın kapısının üstündeki evi, kaynanası tarafından mübayaa edildiğini [satın alındığını] bana anlatıyor. Cenab-ı Hak hayırlar ihsan etsin. Bugün gelen bir mintanı yüz yirmi kapiğe aldım. Bir kuşak bir rubleye aldım. Karnımda ara sıra ufak bir ağrı vardır, iştiham yok, dermansızlık hâlâ devam ediyor.

25 Kasım 1915

12 – Bu gece rüyamda çocuklar ile pek çok uğraştım.

26 Kasım 1915

13 – Bugün de bir derece sancı ile geçti. Elan perhize devam ediyorum. Sütten başka bir şey yediğim yoktur. Şimdi gelen bir Rus zabiti yirmi kadar Avusturya zabitinin içimize konulacağını haber verdi. Zaten bizim tarafta odalar kalabalık bulunuyor. Gürültü başladı. Nihayet bizim öbür tarafta Türk zabitanının yanına dokuzu yerleştirildi ve kalan mütebakisini üst kattaki Avusturyalıların yanına koydular. Biz de o gürültüden kurtulduk.

27 Kasım 1915

14 – Bugün şiddetli kar yağıyor. Burada kar bir defa yağdı mı artık yaza kadar kar yerden kalkmıyor. Yağan, daima eski karın üstüne yağıyor.

28 Kasım 1915

15 – Sözde, Avusturya zabitlerinden birine gelen telgrafta "sulh haberiniz geldi" gibi bir havadis varmış. Bunun üzerine bir sulh ortaya yayıldı. Bu aralık buradaki Alman efradının Vladivostok'a nakledileceği şüyu buldu. Hakikaten Alman efradı oraya naklediliyor. Sulh hakkında olan yalan olduğu anlaşıldı. Her ne kadar yalan olsa da tatlı olduğundan gene söylenmesi arzu ediliyor ve severek dinleniyor. Akşam dört adet mektup aldım. Ne kadar sevindim! Yalnız bir şey var ki anlayamadım. Hıfzı'nın tersanede olduğunu

yazıyorlar. Demek askere aldılar. Birçok merak ederek bunu düşündüm. Ne çare kendi cezasıdır, çekecek. Vaktiyle okumaya gayret eylese idi şimdi bir nefer değil bir zabit olarak orduya iltihak edecek idi. Evet, bir peder lakırdısı, masal kabilinden dinlenir ise sonu pek acıdır. Cenab-ı Hak vücuduna sıhhat ihsan eylesin. "İnşallah hakkında iyi olur" duasından başka elimden ne gelir? Mustafa Kaptan yedi-sekiz mektup birden aldı. İçinde üç adet kızlarından mektup var. Biri Vedia'dan küçüktür. Biri Vedia ile bir yaşta bulunuyor. O çocukların yazdığı mektubu okuduk. Gıpta etmemek elden gelmiyor. Benim kızım değil, onlardan çok büyük olan oğlanlara, o kadar okumaları için para verdiğim çocuklarımdan bile o yolda bir mektup almadım. Demek bir evlat yetiştiremedim. Şu hâle son derece müteessif oluyorum [üzülüyorum]. Ne bahtiyar adam imiş.

29 Kasım 1915

16 – Hamam nöbeti, ben gene gidemedim. Elan kendimi toplayamadım. Hamam uzak, hava soğuk, korkuyorum.

30 Kasım 1915

17- Dauria’dan buraya gelen bir Avusturya zabiti oradaki zabitandan mektup getirdi. Bizim yazmış olduğumuz mektuplar gitmemiş. Buradaki Alman efradı her gün üç yüz, beş yüz olarak Vladivostok’a sevk ediliyor. Telgraf: Enver Paşa Demirkapı’ya gidip, kumandan General Mackensen ile görüşüp, oradan Niş’e gelmiş.

1 Aralık 1915

18 – Bugün ben de köye gitmek istedim. “Biraz hava alırım” dedim. Ona da muvaffak olamadım. Çavuş tarafından “yasak” cevabını aldım. Üçüncü dişim ufak ufak ağrımaya başladı. Buradan kurtulana kadar tekmil dişlerimi sökeceğim. Başımda, yüzümde siyah kalmadı. Aman yarabbi şu esaret felâketinden kurtulmaya kadir olmayacak mıyım? Ümidim kesiliyor. Milyonlarca insanlar birbirini öldürüyor. Lâ-yenkati boğazlamaya uğraşıyorlar. Öbür tarafta ise manen bir takım genç kadınlar, ufak çocuklar, ihtiyar ana babalar ölüyor. Her tarafta sefalet, felâket, açlık, kan, ateş. Bu ne hâldir? Medeniyet diye ortalığı sarsan o efkâr-ı âliye ashabı [yüksek düşünce sahipleri] neredepdir? Medeniyet acaba bunları men edemiyor mu? Tabii bu harbi onlar tervîc etmiyor mu [desteklemiyorlar mı]? İşte en medeni milletler, en medeni hükümetler! Bunların başında ise bu milletlerin ser-firâzı [önderleri] olanlar bu meseleyi idare ediyor. Demek zamana göre her bir lügatin manası değişiyor. Burada da medeniyet çok silaha, kuvvetli orduya, müthiş kuvvete malik olmak, düşmanı ezmek işte medeniyet budur! Evet, burada bir kelime bunların cümlesine galebe ediyor: Vatan! Vatan hissi ne kadar büyük, ne kadar âli olarak görünüyor. Bu kadar sefalet, ateş, kan bu kelimenin yanında bir hiçten ibaret kalıyor. Bundan başka bir his duyulmuyor. Bugün umum insanlar o kelimenin hissi ile ateşe atılmış, uğraşıyor, ölüyor, öldürüyor, yakıyor, yanıyor. Evet, sonra o kadar yanan, yıkılan, öldürülenler düşünülmüyor. Acaba hiç düşünülmeyecek midir? Belki de galip olanlar neşe ile sermest, mağlup ise yediği darbe ile sersem olacak, düşünmeyecek yahut düşünemeyecek. Evet o hiss-i meâlînin [yücelik hissinin] daha büyüklüğü esarette görünüyor. Her tarafta yabancı

simalar, yabancı topraklar, kendini her veçhile boş bir âlemde görüyorsun. Duyduğun yalan yanlış haberler ile o vatan hissi ne kadar acı, yüreğini sızlatıyor. Çoluk çocuk gailesi, kendi felâket-i hâlini düşünemiyorsun. Yalnız o vatan hissi, o vatan teâlisinden [yükselmesinden] başka hiç bir fikir seni meşgul edemiyor. Her felâkete razı oluyorsun. Evet, yeter ki o vatan teâli etsin, o vatan selamete, saadete nail olsun. Ne tatlı, ne saadet-bahş [mutluluk veren] bir hatıra oluyor. İnşallah o vatan terakki [gelişme] ve teâlisini [yükselmesini] göreceğiz. Bu acıların hepsini unutacağız. O sevgili vatanımıza, çocuklarımıza kavuşacak, bunların hepsini unutacağız.

2 Aralık 1915

19 – Telgraf, Avusturyalılar tarafından Rusçadan Almancaya tercüme edilip bize geliyor. Bizim Orhan Bey tarafından Türkçeye tercüme edilerek umum arkadaşlar tarafından okunuyor. Bunun için ayda on kapik kadar bir ücret adam başına düşüyor. Bu para Avusturyalılara veriliyor. Onlar da alınan telgraf veyahut tercüme edilecek kâğıda veriyor. Şimdi bir iki gündür her ne esbaba mebni ise Avusturyalılardan gelmiyor. Biz de malûmat alamıyoruz. Terk-i dünya gibi malûmatımız yok. Böylece yaşamak da pek güç, bunalıyoruz. Vakit geçmiyor.

3 Aralık 1915

20 – Havadis yoktur. Bizim Türk zabitanına gittim. Onların odasında üç Macar zabiti vardır. Zabitan yalan yanlış olarak Almanca söyleyebiliyor, birbirinin ifadesini anlayabiliyorlar. Avusturyalıların söylediğine göre sulh olacak imiş. Avusturyalılar bu hususta biraz yalancıdır. İnanmıyor isek de gene dinliyoruz ve dinlemesini seviyoruz. Tatlı olduğundan, bu gibi yalanlar her hâlde pek tatlıdır.

4 Aralık 1915

21 – Bu sabah Rus çavuşu geldi. Elinde birçok kâğıtlar var. Ne olduğunu anlayamadık. “Nereli ve nerede esir olduğumuz, kaç yaşında ve rütbeniz nedir?” Bunlar yazılıp imza ettik. Alıp kançılaryaya götüreceğini söyledi, alıp gitti. Elan ne olduğunu anlayamadık.

5 Aralık 1915

22 – Buradaki zabitan Bilgi mecmuası namında, bir haftalık risale çıkarmaya başladılar. Biz de iştirak ettik. Bir takım sual soruluyor. İsteyen cevap veriyor. Şimdiye kadar ben de okudum ise de cevap yazmamış idim. Bugünkü sual: “Terbiye-i etfâl [çocukların terbiyesi] hakkında ne gibi şerait tahtında hareket etmeliyiz ve hangi millet bize numune olabilir?” Bu sual hakkında konuşur iken Yüzbaşı Sıtkı Efendi ismindeki zat tarafından benim bu suale cevap vermekliğimi rica etti. Yüzbaşı Sıtkı Efendi an-asl [aslında] Küçükayasofya’da tevellüt etmiş [doğmuş] ve kendisi gayet mültefit [iltifat eder], nazik, halûk, her türlü mahâsin-i ahlâka [ahlaki güzelliklere] malik ve malûmat cihetinde buradaki zabitanın içinde güzide [seçkin] olduğunu, diğer arkadaşlarının ifadesinden anlıyoruz. Oldukça Fransızca ve Rusça biliyor ve zabitanın ekserisi kendisinden ders alıyor. Bu zatın ibrâmı [ısrarı] üzerine ben de cevap yazdım. Bugün Doktor Cavit Bey’in maiyetindeki Mustafa Çavuş isminde bir asker kayboldu. Kendisinden bir haber alınamadı. Tekmil kışlalar ve mahbusaneler arandı ise de bulunamadı. Telgraf: Tekfurdağı’nda Almanlar tarafından tahte’l-bahir inşa edilmek üzere bir tezgâh kurulmuş. Avusturya, Almanya, Bulgaristan ve bizim aramızda yeni gümrük ve ticaret muahedeleri yapılmış. Varna’da bizim ordu bulunuyor imiş. Papa, sözde sulh ismini ağza almak büyük bir muvaffakiyet olduğu ve daha sulhun da pek uzak olduğu söylenilmiş.

6 Aralık 1915

23 – Buradaki Celal Efendi isminde bir mülâzım ile konuşuyorduk. Kendisine Mahmut Efendi isminde bir zabit tanıyıp tanımadığını sordum. Tanıdığını ve bu harpte şehit olduğunu haber verdi. Son derece teessüf ettim. Cenab-ı Hak rahmet etsin ve ailesine sabırlar versin. Çavuş geldi, hamam nöbeti bizde imiş. Gitmek istemedim ise de arkadaşların zoru ile gittim. Hava soğuk ise de gittiğime ben de memnun oldum. O kadar kirlenmiş idim ki hayret. Temiz yıkandım. Yalnız bir kusuru var ise de su gayet soğuk idi.

Telgraf: Amerika’dan iki yüz kişilik bir heyet Avrupa’ya geliyormuş. Bunlar sulh hakkında propaganda yapacaklarmış. Bulgarlar Manastır’a girmiş. Bir Sırp taburu Yunanistan’a dehâlet etmiş [sığınmış] ve silahları Yunan hükümeti tarafından talep edilmiş. Buraya bir alay Kazak süvarisi geldi. Bu Kazaklar ekseriyetle Moğol ve Tatarların, Nogay cinsinden

göçebe aşiretlerden müteşekkil imiş. Bunların bindikleri hayvanlar ufak yapıda kalın bacaklı, kafaları büyük, vücudundaki kıllar uzun, gayet kuvvetli olup bu soğukta, karın içinde ahıra koymuyorlar. Gündüz akşama kadar ahırların önünde duruyor. Arpa ve ot orada yiyor ve suyunu içinde buz parçaları ile orada içiyor. Pek ziyade fırtına, tipi olur ise o vakit ahıra koyuyorlar. Bu süvari bir vakitler Kırım hükümdarlarının en güzide [seçkin] süvarileri olup veliaht olan Kalgay Girayların safında bizim Türk ordusunun ilerisinde düşman memalikini [memleketlerini] yakıp yıkarak düşmana dehşet verir, badehu [bundan sonra] Türk ordusu harbe girer imiş. Şimdi ise Rusya hükümetinin satvetine [kuvvetine] hizmet ediyor. Ne teessüf edilecek, yürek sızlayacak bir hâldir! İşte o meşhur, tarihin methini ayyuka çıkardığı o Nogay Tatarları adeta Ruslaşmıştır.

7 Aralık 1915

24 – Bugün esaretimizin on üçüncü ayını ikmal ettik. Öğleden sonra Rus çavuşu geldi. Para almaya gideceğimizi bildirdi. Umum Türk zabitanı ve bizim kışladaki Avusturya zabitleri beraber olarak gittik. Pis bir salona girdik. Orası Rusların kendine mahsus bir hapishane ile bir tarafta Rus askeri yatıyor. Burada saatler ile bekledik. Nihayet esami [isimler] okundu. Onar olmak üzere bu salonun karşısında gayet büyük ve muntazam bir vezne dairesi var. Oradan para alınıyor. Okunan gitti lâkin Fuat Bey ile benim ismim okunmadı. Nihayet umum bitti. Türklerden beş kişi olarak Avusturyalılardan üç kişi kaldı. Bizim ismimiz kumandan tarafından çizilmiş. Ne olduğunu anlayamadık. Kendi kendimize verdiğimiz karar, Fuat Bey ile ben komiser yazılmış idik. Her hâlde bunun için olduğuna zâhib oluyoruz [sanıyoruz]. Ruslarda kaptan denince yüzbaşı zannediyorlar. Bunun için bizim kaptanlar bu yolda kabul edilerek bizi sivil dediler. Her ne hâl ise daha felâket günlerimiz dolmadı demektir. Bu meyusiyet [ümitsizlik] ile dönüp geldik. Bu gece rüyamda bizim aşağı evde bulunuyorum. Elimde birçok Osmanlı altını var. Aşağıdan ufak bir inilti geliyor. Bir ses “şunu kaldırın” diyor. “Nedir” diye odadan sofaya çıktım. Sofaya Hamit uzanmış, yatıyor. Aşağı indim. Mutfak perdesinin yanına birçok çalı yığmışlar. Üstünde Emin uzanıp yatmış. Ayağında bağlı fotin var, çorap yok. Fotininin bağları sırımdan olup o sırım son derece ayaklarını kesip yer etmiş. Kendisini kucağıma aldım. “Çocuğum, yatıyor iken fotinleri ne için çıkarmadın” diyerek bağlarını çözüp fotini çıkarır iken uyandım. Saatlerce

uykum kaçtı. Pek çok merak ettim. “Yarabbi hayırlar ihsan etsin” duasından başka elden ne gelir?

8 Aralık 1915

25 – Bugünü de yüz bin düşünce içinde geçirdim. Gece rüyada aşağı evde bulunuyorum. Kundakta bir ufak çocuğum var ve kendisini başı açık görüyorum. Cenab-ı Hak hayırlar versin.

9 Aralık 1915

26 – Bugün Teşrinisani maaşını ikmal edecekler. Umum zabitan vezneye gidecek. Bakalım biz ne olacağız? Yarına kaldı. Telgraf: Bağdat’a gelen İngiliz askeri beş bin telefat ile geri çekilmiş.

10 Aralık 1915

27 – Bugün maaşa gidiliyor. Biz gene alamadık. Ettiğimiz müracaatta veznede para veren Rus zabitine ettiğimiz müracaat üzerine, “işte bir yanlış var her hâlde, kumandan görüşüp tesviye edilir” dedi ve defterde ismimiz çizilmiş idi. Döndük, meyus olarak geldik. Rus gazetesinden: General Mackensen bizim Mısır’a gidecek ordunun kumandasını deruhte etmiş [üstlenmiş]. Bizim hükümet Almanya’dan kuvve-i askeriye [askeri güç] istemeyip yalnız top, tüfek, mühimmat, para talep ediyor imiş. Dersaadet’e Romanya’dan bin vagon un gelmiş. Sırbistan’da hükümet kalmamış. Liman Paşa, Willhelm tarafından en büyük bir nişan almış.

11 Aralık 1915

28 – Bizim kaptanlar kendi maaşlarından onar ruble verdiler. Bu para bir araya toplandı. Doksan ruble etti. Yirmi ruble ben ve yirmi ruble Fuat Bey aldı ve mütebaki kalan [artan] elli rubleyi efrat içinde kalan çarkçı zabitanına tevzi edilecek ve bunun benim tarafımdan yapılmasını rica ettiler. Ben de kabul ederek küçük bir defter tuttum ve efendilere tevzi ederek defteri kendilerine imza ettirdim. Lostromolar dâhil edildiğinden ve Fuat Bey ile ben aldığımdan, üçer ruble ancak adam başına düşebildi.

12 Aralık 1915

29 – Çarkçılar gelip paralarını aldılar.

13 Aralık 1915

30 – Bugün hamam nöbetidir. Ben gitmedim. Doktor Yüzbaşı Hasan Şahi gider iken ayağı kayıp düştüğünden kalça kemiğini kırmış. Sedye ile hastaneye kaldırmışlar. Zavallı genç, bu kadar harpten, sefaletten kurtulup burada böyle bir felâkete uğraması cidden hepimizi mükedder etti.

14 Aralık 1915

1 Kânunuevvel – Bugün Bezm-i Âlem vapurunun aşçısı Nazif, kimseye malûmat vermeden yatağını alıp efrat kışlasına gitmiş. Bilahare nâdim [pişman] olduysa da kabul edilmedi. Ekseriyetle, efendiler kendisinden memnun değil idi. Evvelce Cavit Bey'in kaybolan hizmetçi askeri geldi. Meğer Ruslar tarafından hapsedilmiş olduğu anlaşıldı.

Doktor Fikri Bey Rusçaya oldukça vakıf. Kendisini bura mevki kumandanı daima hüsn-i kabul ediyor [iyi karşılıyor]. Faal bir gençtir. Bizim maaş için kumandana gitti, lâkin bulamadı.

15 Aralık 1915

2 – Bugün, Fikri Bey gene gitti, kumandanı bulamayarak geldi.

16 Aralık 1915

3 – Çarkçı Şevket Efendi geldi. Ayağında pantolon yok. Süvari tarafından üç ruble verildi. Süvari bu gece yeniden sancılandı. Ben doktorlara müracaat ettim. İki-üç doktor geldiler, muayene ettiler. Kendisinde kum hastalığı olduğu tebeyyün etti [meydana çıktı]. Bu akşam bir Rus tarafından üç defter getirildi. Umum imza ettik, nedir bilmiyoruz. Bu gece Atıf, Mahir Kaptanlar ile Orhan, Mülâzım Sırrı Efendiler üç rubleye bir teneke ispirto bulup almışlar. Su ile çalkalayıp içtiler. Biz de onların sarhoşluğuyla alay ederek geçirdik.

17 Aralık 1915

4 – Telgraf: Selanik'e çıkan Fransız kuvveti, Bulgar ordusunun taarruzu üzerine geri çekilmiş ve sekiz top terk etmiş. Dersaadet'e Almanya'dan, birçok dekovil hattı için malzeme geliyormuş. İngilizlerin bir keşif kolu Akabe'de Bedeviler ile ettiği harpte otuz beş telef ve on altı esir vermiş.

18 Aralık 1915

5 – Kumandana giden Doktor Fikri Bey geldi, "müjde" diyor. Orada uzun bir mübâhaseden sonra, iki maaşı bu ay alacağız. Bakalım inşallah muvaffak oluruz.

20 Aralık 1915

7 – Hamam nöbeti, ben gitmedim. Telgraf: Sırbistan tamamen mahvolmuş. Kısm-ı küllisi [büyük bölümü] Avlonya cihetlerine çekilmiş.

Alman, Avusturya ve Bulgar tarafından Sırbistan idare ediliyormuş. Düvel-i müttefika [müttefik devletler] Selanik üzerinde tahkimat yapıyormuş. Mustafa Kaptan, Fuat Bey mektup aldılar.

21 Aralık 1915

8 – Bugün kar devam ediyor. Telgraf: Varna'da bizim ordunun bulunması Romanya'yı tehdit için imiş. Rusçuk, Silistre taraflarında Türk askeri varmış. Akşam kar devam ediyor. Gece kar kesildi. Şimdi o kadar latif bir mehtap var ki! Bizim şairler Boğaziçi'nin mehtabından yaza yaza bitiremezler. Gelsinler de buranın bir kış gecesinde, etraf dağların bembeyaz kar içinde, mehtabın olanca şaşaasıyla o beyaz kara aksini görsünler. Onda o kadar letafet var ki saatlerce camın önünde durup hayretle temaşa ediyoruz. Tatlı tatlı hülyaya dalıyorum. Birçok vaktim böyle geçiyor.

22 Aralık 1915

9 – Sabah kalktım, çay içerken kar devama başladı. Gecenin mehtabına, o letafetine rekabet ediyor. Burada harbin uzaması veyahut Rusya'nın para bulamaması, ne esbabdan [sebeplerden] ise, her gün eşyanın üzerine zam ediyorlar. Bizdeki on paralık sigara kâğıdı, evvelce kırk paraya iken çıka

çıka bugün doksan parayı buldu. Daima bandrole zam ediliyor. Tütün, kahve, şeker hepsinde böyledir. Yalnız ekmeğe iki kapik zam edildi. Et, eski fiyatadır. Mütebaki tekmil eşyaya zam konmuştur. Telgraf: Düvel-i müttefikanın Selanik'te yaptığı istihkâmat üzerine Alman, Avusturya, Bulgar tarafından Yunan hükümetine protesto edilmiş ve harp ederek, Selanik'e gelecekleri bildirilmiş. Yunan, düvel-i müttefikayı oradan kendisinin çıkaracağını beyan etmiş. Karadağ Kralı, Amerika Reisicumhuru'ndan tavassut etmesini rica etmiş.

23 Aralık 1915

10 – Yunan, ileride Selanik'e yürüyecek olan Avusturya, Alman, Bulgar kuvvetleri arasında Türk askerinin bulunmasına razı olmuyor imiş. "Belki ileride Türkler Selanik'ten çıkmaz" diye korkuyormuş. Bu gece o kadar müthiş bir fırtına var idi ki tarifi mümkün değildir. Bu fırtınada hariçte nöbet bekleyen Rus askerlerine camdan bakıyoruz. Hayret, bu herifler ne kadar mütehammil [dayanıklı] adamlardır. On dakika dışarıda durmak mümkün olmadığı hâlde iki saat nöbet beklemek doğrusu pek güç ve bizim dayanacağımız bir hâl değildir.

24 Aralık 1915

11 – Telgraf: Almanya'da Reicshtag kapısının önünde kadınlar ekmek getirip, koca veyahut oğullarının iadesini talep ederek ufak bir isyan çıkarmış. Polisler tarafından müdahale edilerek yirmi-otuz kadar vefeyat, yaralı varmış.

25 Aralık 1915

12 – Bir Rus çavuşu geldi. Evvelce Park denilen mevkie kalkan efrat için bir Türk doktoru istiyor. Burada bulunan sekiz doktordan kimse gitmedi. Hamiyetten bahseden bu efendiler kaçıyorlar. Bizim doktora geldiler. Bizim doktor, siyatikten mustarip idi. "Hastayım" cevabını verdi. Bakalım kim gidecektir? Telgraf: Sırbistan'ı işgal eden Avusturya generaline Arnavutlar müracaat etmiş. General kendilerine silah, mühimmat veriyor, onlar da Arnavutluk'a ricat eden Sırp ordusuyla harp edeceklermiş. Dersaadet, Haydarpaşa İstasyonu'nda büyük bir faaliyet varmış. Her tarafa Alman mühendisleri, amele gidiyor. Gerek Erzurum ve gerek Mısır üstüne

demiryolları yapmakta ve diğer taraftan cephane, mühimmat sevkine çalışılıyor imiş. Kale'de, Suvla Körfezi'nde İngiliz kuvveti kâmilen çekilmiş ve tahrip ettikleri altı top ve bir miktar erzak bıraktıklarından, parlamentoda İngiliz kumandanı muvaffakiyetinden tebrik edilmiş. İngilizlerin elinde bir milyon iki yüz bin neferden ibaret bir kuvvet varsa da bu kâfi olmadığından bir milyon daha efradın silah altına alınmasına karar verilmiş. Akşam gelen bir Rus kâtibi, yanında bir çavuş, elinde bir defter var idi. Doktorların nerede esir oldukları ve kaç lisan bildikleri ve ne hastalığında ihtisası olduğu yazıldı. Kendilerinden ettiğimiz suale, "bilmiyoruz, İrkuç kumandanlığından verilen emir üzerine yazıp oraya bildireceğiz" dediler.

26 Aralık 1915

13 – Bulgarlar, düvel-i müttefikadan on top zapt etmiş. Düvel-i müttefika ricat ediyor ve Selanik'i tahkim ediyor. Hükümet-i merkeziye, düvel-i müttefika Yunan arazisinden çıkmadıkça ileri harekâttan geçmeyeceklerini Yunan hükümetine bildirmiş. Bizim ordu Ceziretü'l-arab'da faaliyete geçmek için şimendifer hattında münakalât-ı ticariyeyi [ticari ulaşımı] kat-ı sevkiyata [durdurmaya] başlamış. Almanya sulh için ciddi bir hatve [adım] atmış.

27 Aralık 1915

14 – Hamam nöbetidir. Gitmedim, kumanya ve kendime bir şişe mürekkep ve kalem almak için köye gittim. İlk defadır yanımda hizmetçilerden Şeref ile Halis var idi. Rus süngülüsü daima yanımızda mevcuttur. Bu köy Dauria'dan çok büyüktür. Bir sırada yüz kadar dükkân var. Arkasında köy vardır. İki yüz hane kadar var idi. Ahali, gerek dükkânlar muhtelif akvam [kavimler] vardır. Moğol, Tatar, Rus, iki Ermeni, bir de Acem vardır. Alıp döndük. Lâkin yarım saat gitmek, yarım saat gelmek beni yordu. Adeta yürüyemeyecek bir hâle geldim. Bir senedir oturmak, usandık! Akşam Park'a gitmekten imtina ettiklerinden [çekindiklerinden] dolayı Doktor Hakkı Efendi'yi, bir hafta hapse attılar. İbrahim ve Fikri Efendiler de bir hafta hapse mahkûm olmuş.

28 Aralık 1915

15 – Telgraf: Alman ordusu, Riga üstüne yürümüş. Ruslar Riga’yı tahliye ediyormuş. Riga Başpiskoposu eşya-yı diniye [dini eşya] düşmana kalmamak için yaktırmış. Avusturya, cenup cihetinde top ateşine başlamadan hücuma geçmiş. Rusya Hariciye Nazırı, matbuatın sulh hakkında yazdıkları makaleler hakkında matbuat idaresine kendilerinin bir veçhile sulh hakkında müzakerede bulunmadıklarını beyan etmiş. Ağızdan duyduğumuz havadise göre, sözde Riga ve Dilonisk düşmüş. İnşallah sahihtir.

29 Aralık 1915

16 – Telgraf: Sırbistan ve Karadağ orduları Arnavutluk’a çekilmiş. Düvel-i müttefika Selanik’te tahkimat yapıyormuş. General Mackensen Riga’da bulunan Alman ordusuna kumanda ediyor ve orada hücuma başlamış. Dehşetle harp oluyormuş. Üç ay zarfında İngilizler Kale’de doksan üç bin telefat vermiş. Düvel-i müttefikanın Kale’den çekilmesi üzerine bizim ordu Kafkas cihetine yeni kuvvetler gönderiyor imiş. Mısır’a hareket etmek için Dersaadet’te büyük bir ordu hazırlanıyormuş. Dersaadet’te Tunus ve Acemlerden bir-iki kolordu teşkil ediliyor ve Acem Sefiri tarafından protesto edilmiş. İran’a gitmek üzere yüz elli bin kişilik bir ordu hazırlanıyormuş. Şimdi gelen habere göre Doktor İbrahim Efendi hapse girmiş. Necef’te bulunan Türk zabitanı, orada İran için cihat ilân ettiklerinden orada büyük bir kuvvet toplanmış. Rusların dediğine göre Willhelm gerek Kale ve gerek Süveyş Kanalı’nı zapt ile, cihana hükmetmek istediğini yazıyorlar.

30 Aralık 1915

17 – Buraya geleli hepimizde bir uykusuzluk var. Muannid [inatçı] bir kabız, ne olduğunu anlayamadık. Herkeste İngiliz tuzu, Hint yağı. Hâlbuki ben bunları içemediğimden, burada bir eczane var, reçete ile paraya mukabil ilaç veriyor, süvari ile birlikte bir takım hap alıyoruz. Çay, sabahları içiyorduk. Şimdi onu da paydos ettik. Şekerli sıcak su içiyorum, gene kabız devam ediyor. Yemek de buna yardım ediyor. Zira et, başka bir sebze yok. Lahanadan başka sebze yoktur. Bunun için daima yemek, etten, pilavdan, hamurdan ibaret kalıyor. Vâkıa şimdi yemekten şikâyet edecek bir hâlde değiliz. Yemek muntazam bir hâle girdi. Ayda adam başına on dört-on beş ruble kadar düşüyor. Yalnız iştihamız yoktur. Ben yevmiye buranın dört

kapiğe verilen bir francalasını yirmi dört saatte ancak yiyebiliyorum. Bu francala bir insana bir yemekte iki tanesi ancak kâfi gelebilir. Çoğumuzda bu hâl var. Dauria'da yiyecek bulamıyor idik. Lâkin iştihamız yerinde. O siyah ekmeği kapışarak yiyorduk. O fena yemek bize yetişmiyor idi. Şimdi ise hepsi bol, lâkin bizde yiyecek yok. Telgraf: Bulgaristan, Yunanistan arazisine girmiş. Selanik'te istihkâm yapılıyormuş. Rusya'da ahali arasında, harp hakkında lakayt olduklarından dolayı şikâyet ediliyor imiş. Bugün kışlaların kapılarını kilitlediler. Bilahare açtılar. Ne için olduğunu anlamadık. Akşam Doktor Cavit Bey ispirto getirmiş, içine su koyup içiyorlar. Bizim Süvari, Hasan Kaptan'ı davet etmişler, onlar da gittiler. Gece on birde geldiler. Hasan Kaptan adamakıllı sarhoş olmuş idi. On ikiye kadar Hasan Kaptan'ın odasında üçüncüler, mülâzım kaptanlar türkü söyledi. Hasan Kaptan'ı oynattılar. Biz de uzaktan bu üstü kapalı rezaleti seyrettik.

31 Aralık 1915

18 – Ale's-sabah, kumanyaya gidecek olan hizmetçiyi bırakmamışlar. "Şimdiden sonra Berezovka yasaktır," cevabını vermişler. Bilahare anladık ki Avusturyalılarda bir tabanca bulunmuş. Bunun üzerine köy yasak edilmiş. Burada bir bakkal dükkânı açılacak, oradan alınıp kimse köye bırakılmayacaktır. Bu Avusturyalıların yüzünden Dauria'da bile pek çok rahatsız olmuş idik. Burada da başladı. Bu herifler asker zabiti olmaktan başka her şeye benzer, şarlatan adamlardır. Başka bir meziyetleri yoktur. Karşımızda bulunan kışlayı kordon altına alıp yoklama ettiler. Dört adet tabanca bulmuşlar ve köyde Rus neferine karşı gelen bir Avusturya zabiti Rus neferi tarafından süngü ile yaralanmış. Bunun üzerine şimdi köy katiyen yasak edildi ve burada pek sıkı bir nezaret altına alındık. Bu Avusturyalıların yüzünden her yerde böyle rahatsız oluyoruz. Top ve tüfek ile teslim olan şu herifler burada tabancayı ne yapacağı anlaşılamaz! Yalnız yapacağı bir şey varsa o da diğerlerinin istirahatını bozmaktan ibaret kalacağı aşikârdır. Telgraf: Selanik Limanı'na girmek isteyen bir Türk kruvazörü düvel-i müttefika tarafından gark edilmiş ve yanındaki tahte'l-bahirler iki saat kadar harp ederek savuşmuşlar. Buna ne kadar inanılabilir? Birçok düşündük. Selanik'te bir Türk kruvazörünün işi nedir ve bu kruvazör nereden geliyor? Yalan olduğu pek aşikâr. İngiltere'de Times gazetesi bir makalesinde diyor ki: Sinemalarda ve sair mahallerde bu harbin kurbanları

gösterilerek ahali, hükümeti bu harbin neticelenmesi hakkında icbar etsin. Bulgar ordusu Selanik üzerine yürüyor imiş.

1 Ocak 1916

19 – Defteri, Ruslar yoklamada belki alır diye saklamış idim. Lâkin bizim kışlayı yoklama etmediler. Belki bilahare ederler. Gene çıkardım. Şimdi ne dışarıya çıkabiliyoruz, ne de hariçten bir kimse gelebiliyor. Bugün telgraf tercümesi de gelmedi. Pek ziyade bir sıkıntıda bulunuyoruz. Tam manasıyla hapis hâlindeyiz. Bu da Avusturyalıların edepsizliğidir. Evvelce buraya gelen Moğol ve Tatar, Kazak Alayı Kafkasya'ya gitmek üzere trene bindiler.

2 Ocak 1916

20 – Ruslar maaşı ayın yirmisinde, nihayet yirmi dördüne kadar itmâm ediyorlar [tamamlıyorlar]. Bizim için heyecan içinde geçen günlerden ma'dûddur [sayılır]. Aylığa başlasalar da ben de alıp alamayacağımı anlayabilsem. Meraktan kurtulurum. Eve Hıfzı'nın namına Fransızca bir kart yazıp verdim. Dauria'dan, Binbaşı Sıddık Bey'den otuz ruble, telgraf ile süvarinin namına geldi. Bizim Vehbi'den para değil, selam bile gelmedi. Evet asil, her yerde asildir. Sıddık Bey'in şu âlicenabâne [cömertçe] hareketine umumumuz müteşekkiriz. Bugün kazarmadan gelen Çarkçı Ethem Efendi ile konuşuyorduk. Kendilerine odun gayet az verildiğinden sobalar layıkıyla yanmayıp, soğuktan çok sıkıntı çektiklerini beyan etti. Bizim Türk efradının üst, baş, ayak çıplak olduğundan ara sıra el ve ayakları donmakta olup hastaneye gidiyorlar. Zavallı efrat soğuktan perişan bir hâldedir. Şimdi Berezovka'ya Şeref, kumanya almak üzere gitti. Kendisine bir telgraf verdik. Dışarıda dükkâncılardan biri vasıtasıyla Dauria'ya bir telgraf verdirebilir ise Binbaşı Sıddık Bey para göndermesin, zira burada bizim paraya ihtiyacımız yoktur. Onlar bizim para aldığımızı bilmiyorlar. Nafile yere ileride onlara da borçlu olmayalım. Rus çavuşu geldi, ifadesi, Çar tarafından verilen emir üzerine burada mevcut üsera doktorları Rus ordusundaki doktorlar ne maaş alıyor ise esir bulunan doktorlara da o maaşın ita edilmesi [ödenmesi] ve bir de binbaşıdan yukarı rütbede sekiz sene kumandanlık edenler var ise onların da tam maaş almaları hakkında imiş. Bizim doktor seviniyor. İçeride mevcut diğer doktorlar da bu hususta son derece memnundur. Bakalım bu havadisin aslı

çıkacak mıdır? Almanların Riga ve Dinesk muzafferiyetlerine dair neşrettikleri havadis yalandır. Paris'te 213 numaralı tepede vuku bulan harpte Fransızlar bir Alman bataryasını tahrip etmişler. General Po isminde bir generalin taht-ı idaresindeki [idaresi altındaki] komisyon-ı askeri, Petersburg'a gelmiş. Rus mevaki-i askeriyesini [askeri mevkilerini] tetkik edecekmiş. Almanya ve Türkiye beyninde [arasında] açılan demiryolu vasıtasıyla Almanlar Türkiye'ye mühimmat verip, yerine Türkiye'den erzak çekiyormuş. Bundan Türkiye memnun değilmiş. Bugün yanımızdaki zabitana 5 Temmuz tarihli gelen bir mektupta, Çanakkale'de bulunan bir bölük kumandanı yazıyor: "Burada muzaffer olarak harp ediyoruz. Her şey mebzuldür [boldur]. Korkak düşman Türk süngüsünü görünce titriyor." Bu mektubun Rus sansüründen ne vasıta ile geçip geldiğine hayret ediyoruz. Bu gece ziyadesiyle soğuk idi. İç taraftaki camlarda üç dört parmak kalınlığında buz vardır. Ziyade üşüdük. Asım Efendi'ye ve Hıfzı'ya Türkçe olarak birer kart yazdım.

3 Ocak 1916

21 – Herkes on beş, yirmi mektup aldı. Bugün yüz kadar mektup geldi. Herkes kendi mektubunu kapıyor. Ben de gittim, "yoktur" cevabını alarak meyusen döndüm. Hava ziyade soğuktur. Camların buzunu kaynar su ile açmaya uğraşıyoruz. Hamam nöbeti ise de kimsede gitmeye cesaret yoktur. Akşam bir Rus kâtibi yanında bizim istarca (istarca diye burada vazife başında bulunan Rus çavuşuna verilen unvandır) geldiler. Ellerinde bir defter var idi. Doktorların kaç seneden ibaret ifa-yı vazife ettiğini [görev yaptığını] sual ederek, deftere kaydettiler. Bakalım ne çıkacak?

4 Ocak 1916

22 – Hava soğuktur. Elan camlardaki buzu bıçak ile kırmaya uğraşıyoruz. Çamaşırcıya verdiğim kirli çamaşırlardan benim fanila kaybolmuş. Zaten iki fanila var. Onun da biri kayboldu. Bir tek fanila ile kaldım. Şimdi gelen bir bez gömlek, kırk kapiğe aldım. O da giyilmiş. Kaynatmak üzere çocuklara verdim. Bakalım talih daha nelere sevk edecek? Hava tahte's-sıfır [sıfırın altında] kırk derecedir. Ruslar bu havada talim ve atış taliminden hiçbir gün geri kalmıyor. Bu heriflerin tahammülüne hayret etmemek kabil değildir. Telgraf: Rusların ruble kâğıt parası Paris'te, Londra'da, Amerika'da fiyatından düşmüş. Avusturya tarafından sıkıştırılan

Karadağlılar meyusâne harp ederek Bosna hududuna çekiliyormuş. Avusturya, Romanya hududunda altmış bin kişilik bir ordu bulunduruyor imiş. Riga önünde ve Galiçya'da şiddetli harp oluyormuş. İngilizler Anadolu sevahiline kuvvet çıkarmış. Bizim orada büyük topçu kuvveti, sevk ediliyor imiş. Şibh-i cezirede [yarımadada] tahrip edilen istihkâmlar tamir ediliyor imiş. Bulgar ordusu, Yunanistan'dan düvel-i müttefikayı çıkarmak üzere hareket edecek imiş.

5 Ocak 1916

23 – Bugün hava iyidir. Maaş vermek üzere bir Rus zabiti, bir kâtip ve yanlarında bizim istarca ile geldiler. Umum, maaş aldı. Bize gelince yirmi beş ruble yazılmış. Biz de geçen aydan elli matlubumuz [alacağımız] olup bu ay yüz ruble istediğimizi beyan ettik. Bir türlü anlatamadık. Nihayet zabit o yirmi beş rubleyi de vermedi. "Kumandanı göreyim, yarın cevap veririm" diyerek çıkıp gitti. Gene maaş alamadık. Talihsizlik her yerde bizi buluyor. Meyus, mütefekkir [düşünceli] olarak dönüp geldik. Herkes para alsın da biz böyle meyus olalım, ne acı! Burada ötekinin, berikinin muavenetine muhtaç olmak, yarabbi ne elim bir hatıra, ne fena bir vaziyet altında bulunuyoruz. Şu müşkül mevkiden kurtulamaz isek esaret bizim için daha büyük bir felâket olacak. Her ne kadar arkadaşlarım bana muavenet ediyor iseler, gene pek büyük bir ıstırap içinde bulunacağım. Yarabbi şu müşkül mevkiden beni kurtar.

6 Ocak 1916

24 – Felâketimizin on dördüncü ayı hitam buldu. Evet bizim için bu menhûs [uğursuz] gün de mutlaka bir felâket günüdür. Umum arkadaşlarımız şen, şâtır [neşeli], ceplerinde para vardır. Hepsi noksanını ikmale çalışıyor. Biri elbise diktiriyor. Diğeri ayakkabı yaptırıyor. Öteki çamaşır tedarikinde. Biri sabah kahvaltısını neden yapacağını düşünüyor. Bunlara mukabil biz meyus, bir köşeye çekilmiş düşünüyoruz. Yarabbi, daha bu felâketi ne zamana kadar çekeceğiz? Elbet bir kusurumuz var ki bu felâketten kurtulamıyoruz. Yarabbi, affetmek senin şanındandır. Kusurumuzu affeyle! Artık çektiğimiz sefalet, felâket kâfidir. Bakalım bugün Doktor Fikri Bey gidip anlayacak. Zira bizi bırakmıyorlar. Getireceği habere muntazırız [bekliyoruz]. Ya felâketimiz yahut sefaletten kurtulacağımız tahakkuk edecek. Ne kadar helecan içinde şu haberi

bekliyoruz. Düşünüyorum, müddet-i ömrümde iki üç defa bu kadar halecan içinde ancak kalmış idim. Bu gece yattığım odada dört kişi bulunuyoruz. Süvari, Doktor, Ağa isminde Vanlı çete zabitanından bir Kürt vardır. Onlar, gündüzki para mesudiyetiyle [mutluluğuyla] tatlı tatlı uyuyorlar. Ben ise binlerce düşünce, efkâr içinde mustarip olarak uyumadım. Öteye, beriye dönüyorum, düşündükçe binlerce fena fikirler hücum ediyor. Sabahı ettim. Şimdi Doktor gidecek. "Ya kumandanı göremez ise, ya olamadı cevabı getirir ise?" diye bekliyoruz. Ne kadar güç, ne kadar müşkül bir hâl içinde bulunduğumuz aşikârdır. Cenab-ı Hakk'ın lütfuna ilticadan [sığınmadan] başka bir istinat edecek yerimiz yoktur. Elan Fikri Bey gelmedi. Dün arada Süvari ile edilen bu para meselesi hakkındaki bir mübâhasede biraz canım sıkılıp, Süvari'ye, "size bâr [yük] olduğumuzdan naşi bu gibi lakırdılar söylüyorsunuz" demiş idim. Şimdi gene aramızda bu mübâhase cereyan etti. Bilerek yahut bilmeyerek söylemiş olduğu bir lakırdı ise pek ağır geldi. Adeta "siz kendinize ediyorsunuz, lâkin bize de yük oluyorsunuz" tarzında geliyor. Daha şimdiden bu kadar lakırdıya bâis [sebep] olur ise, ileride ne kadar olacak? Ve biz şimdiden müteessir oluyoruz. Evet, her söylenen kelâm sana hitap ediliyor gibi bir zan hâsıl oluyor. Cüzi bir şeyden insan müteessir oluyor. Yarabbi senden başka bir melcem, penâhım [sığınacak yerim] yoktur. Cümlenin [herkesin] dest-gîri [yardımcısı] sensin. Bizi de bu sefalet ve felâketten halâs olmak [kurtulmak], sevgili Habib'in yüzü suyu hürmetine müyesser eyle, âmin. Saat on iki, Fikri Bey geldi. "Kumandan yemek yiyor. Gelecek yirmi beş rubleyi getirip verecek. Bilahare, üç beş gün sonra, paranın mütebakisini alacaksınız," müjdesini verdi. Kendisine beyan-ı teşekkür ile beraber son derece memnun olduk. Bekliyoruz, ne gelen var, ne giden var. Akşam oldu, bizi de düşünme aldı. Gelmeyecek mi yoksa, yeniden bir mani daha mı zuhur etti? Bin türlü heyecan içinde bekliyoruz. Ortalık karardı, saat dört. Arkadaşlar koşarak geldiler: "Gelin paranızı alın." Sevinerek gittik. Yirmi beş rubleyi aldık. Mütebaki yetmiş beş rubleyi üç dört gün sonra vereceklerini ifade ettiler. Oh! Cenab-ı Hakk'a binlerce şükran. Bizim için en büyük olan şu felâketten, daha doğrusu ötekine, berikine bâr olmak gibi bir meskenet [miskinlik], aczden kurtulduk. Ne kadar Cenab-ı Hakk'ın lutf-i âtıfetine şükran arz etsek azdır. Huzur-ı kalp ile oturup akşam yemeğini kemal-i meserretle [tam bir sevinçle] yedik. Telgraf: Fransa Başkumandanı General Joffre, Balkan müttefik ordu başkumandanlığına tayin edilmiş. Sırp Kralı Selanik'te kendi ordusu perakende [dağınık] efradını harbe sevke uğraşıyormuş. Bozulan

Sırp ordusu Karadağ Balkanı'nda beş yüz bin kişiden ibaret olup, bunlar açlıktan ve soğuktan orada kırılıyor ve açlıktan kendi lâşelerini ekl ediyor [leşlerini yiyor] imiş. Çanakkale'de büyük toplar ile harp oluyor imiş. Selanik Alman ve Avusturya konsolosları düvel-i müttefika tarafından hapsedilmiş. Bunun üzerine merkezî hükümetler tarafından Yunanistan protesto edilmiş. Bulgaristan, oradaki harp eden ordusunun nevakısını [noksanlarını] ikmal ederek yüz eli bin nefer ile takviye ediyor ve yakında orada bir büyük harp bekleniyor imiş.

7 Ocak 1916

25 – Dün burada arkadaşlar arasında bıyıklarını tıraş etmek modası çıktı. Küçüklerden büyüklere aksetti, bizim Süvari de kazıttı. Alışılmadığından göze pek çirkin bir manzara arz ediyor. Zabitandan ve bizden on beş kadarı tıraş ettiler. Bugün, dün onların alayıyla geçiyor. Bugün Rusların büyük bir yortuları vardır. Tekmil dükkânlar kapalıdır. Ekmek bulamadık. Akşama kadar açılmaz ise akşam ekmeği yoktur. Hava soğuk 45 tahte's-sıfırdır. Telgraf: Mısır harekât-ı askeriyesi için Goltz Paşa'nın riyaseti altında Alman ve Türk erkân-ı harplerinden Halep'te bir komisyon teşkil edilmiş. Türkiye'de Suvla Körfezi'nden ve Bağdat cihetinde İngilizlerin geri ricatından dolayı büyük bir mesruriyet [sevinç] ve muvaffakiyet varmış. Galiçya'da Ruslar Avusturya ordusunu ihata etmeye uğraşıyormuş.

8 Ocak 1916

26 – Burada güzerân eden [geçmekte olan] serseriyane hayatımızın her gün imrarı bu veçhile geçiyor. Sabah saat sekiz yahut sekiz buçuk uykudan kalkıyoruz. Çay, kahve gibi içilecek, biraz yatakta sen uyudun, ben uyumadım gibi beyhude sözler, badehu el, yüz yıkanacak, oradan odadan odaya gidilecek. Oturmamak üzere dolaşılacak. Onunla, bununla biraz ayakta "ne havadis var" diye konuşulacak. Kazarmalardan gelen efrada "ne havadis var" diye sorulacak. Böylece saat on ikiye kadar devam edecek. O vakit herkes odasına çekilecek. Öğle yemeği yenecek. Yemekten sonra biraz kendi aramızda birbirimize "ne var" gibi havadis sorulacak. Oradan gene o odadan öteki odaya gidilecek. "Telgraf geldi mi, tercüme oldu mu, kime mektup geldi, mektupta ne var, tarihi kaçtır" gibi mübâhaseler geçecek. Muharebe, sulh davaları ortaya çıkacak. Bu mübâhase uzayacak, bazı dava büyüyecek. Ufak gürültüye bile sebep olacak, oradan herkes ayrılacak.

Öbür tarafta bir lakırdı arayacak, böylece akşam edilecek. O vakit de “ne yemek var” meselesi çıkacak, Nihayet saat dörtte herkes odasına çekilecek. Dört buçukta akşam yemeği yenecek. Herkes odadan uğrayacak. Kimi kendi arasında arkadaş bulup beyhude bir takım lakırdı ile vakit geçirmeye uğraşacak. Diğeri ötekini kızdıracak, eğlenecek. Bir kısmı zabitanın bulunduğu tarafa gidecek. Zabitanın bir kısmı bizim tarafa gelecek. Diğer bir kısım, vakit geçirmek bahanesiyle kumar oynayacak. Böylece saat on iki olacak, herkes odasına, yatağına çekilecek. Biraz havanın soğuğundan yahut o günkü telgraftan bahsedilecek. Gene her hâlde, herkes kendi fikriyle meşgul olarak, yatağına uzanacak. Yatakta bir takım düşünce başlıyor. Vatan, aile, çocuklar, bunlar her gece düşünülüp nihayet bütün bütün uyku kaçıyor. O tarafa bu tarafa dönmeye başlanıyor. Bir-iki saat geçiyor. Nihayet uykuya dalıyorsun. Böylece bitmez tükenmez esaret günlerimizi geçirmeye uğraşıyoruz.

Bugün sabah kalktık. Süvari ile beraber öğle yemeğine kadar çarkçılara, lostromolara verilen paranın muntazam bir defterini yaptık ve paralarını tevzi ettik. O işi de gördük, şimdi yemeğe oturuyoruz. Öğle yemeğimiz sahan külbastı ile makarna imiş, yedik. Oradan, defteri alarak bu satırları yazdım.

Şimdi gelen Rus başçavuşu mektup getirdi. Üç dört mektup geldi, bana gene yoktur. İfadesine göre, evvelce ettiğimiz şikâyet üzerine, üç gün sonra kumandan, Orhan Bey’e bir kâğıt getireceğini ve bizden Orhan Bey her gün postaya gidip Türk üserasının mektup işlerine bakacağını söyledi ve ayda dört mektup yazmaya hakkımız olduğunu ve pul koyar isek her gün yazabileceğimizi haber verdi. Tabii biz de buna son derece memnun olduk. Kendisine muharebe hakkında fikrini sorduk. Daha muharebenin uzayacağını ve Avusturya’nın gerek üsera muhafazasına ve gerek inzibat ve yollar için elli iki yaşında bulunanları taht-ı silaha aldığını söyledi. Demek daha biz buralarda müddet-i medide [pek çok zaman] sürüneceğiz.

9 Ocak 1916

27 – Bu gece rüyamda Emin Efendi ve Hıfzı ile pek çok uğraştım ve Emin’i pek ziyade dövdüm. Neden bu tarzda rüya ile uğraşıyorum? Bunu ekseri pek ziyade düşünüyor ve merak ediyorum. Bu günlerde mektup alamıyorum. Ne hikmet, herkes on-on beş günde alıyor, benim aylar

geçiyor. Böylece rüyalar ise son derece, beni endişe, merak içinde bulunduruyor.

Telgraf: Sözde Almanlar sulh hakkında beyanatta bulunmuşlar. 1- Polonya Krallığının tesisi. 2- Belçika Kralı'nın, memleketinin iadesiyle istiklâli. 3- Alsace-Lorraine'de Fransızlara bazı müsâadât [müsadeler]. 4- Besarabya'nın, Romanya'ya verilmesi. 5- Türkiye de kendisinin kontrol etmek hakkı. Bu telgrafa ne kadar inanılabilir ise biz de o kadar inandık.

10 Ocak 1916

28 – Bugün hizmetçi Şeref, kumanya almak için Berezovka'ya gitti. Ben de bir kahve fincanı ısmarladım. Bir kutu kahve almış idim. Yetmiş dirhem kadar var, bir rubleyedir. Çekilmiş olarak kutu ile satılıyor. Bugün hamam günüdür. Fakat gitmeye kimsede cesaret yok. Can sıkıntısı son dereceyi buldu. Bir türlü vakit geçiremiyoruz. Öğle yemeğine kadar muharebe, sulh davasıyla vakit geçirdik. İstemeyerek konuşmak, benim gibi, umumda bu hâl var. Bazı günler pek ziyade sıkıntı basıyor. Bir türlü kendimizi zapt edemeyip yeise kaptırıyoruz. Evvelce Amerika Konsolosu tarafından üsera gezilmiş ve ahvalleri tetkik edilmiş idi. Bu kere Amerika hükümeti tarafından birçok melbusat [giyecek] gelmiş. Bugün tekmil üseraya Ruslar tarafından tevzi ediliyor. Gayet güzel çoraplar, fanilalar, gömlek, don, boyun atkısı, eldiven, pantolon, yelek, ceket, pardösü bile vardır. Hakikaten üsera çıplak idi. Hele bizim Türkler daha çıplak bulunuyor. Amerika hükümetinin şu ianesi [yardımı] pek büyüktür. Telgraf: Willhelm, hasta olup kendisine bir ameliyat yapılacakmış. Avusturya ile Bulgaristan beynindeki [arasındaki] Sırbistan taksiminde, Avusturya Manastır'ı talep ediyormuş. Selanik ve civarında birçok Alman casusu var imiş. Yunanistan'da birçok Avusturya ve Alman zabiti bulunuyormuş. Avusturya ordusu Bukovina üstünden yürüyüp Romanya'yı ihata ederek [kuşatarak] bitaraflıktan çıkartmak ve beraberce Besarabya üzerine yürümek üzere tedarikâtta bulunuyormuş.

11 Ocak 1916

29 – Bu sabah herkeste bir mektup yahut kart yazmak telaşı var idi. Dün sipariş ettiğimiz pullar geldi. Ben de Hıfzı'ya Türkçe olarak bir kart ve bir de mektup yazdım. Bakalım cevabı ne vakit gelecek? Bununla iki saat vakit

geçirdik. Dün efrada tevzi edilen melbusat satılmaya başladı. Benim de fanila çamaşırcıda kaybolmuş idi. Onlardan bir fanila aldım. İki ruble on beş kapik verdim. Telgraf: Arnavutlar Esat Paşa'nın maiyetinde olarak Avusturya ve Bulgarlara karşı harp edeceklermiş. Ruslar Galiçya'da bazı muvaffakiyet elde etmiş. Japonya, Çin hükümetine bazı şerait kabul ettirmek üzere bir ültimatom vermiş.

12 Ocak 1916

30 – Mustafa ve Hasan Kaptanlar ile müstantik, Almancaya çalışmaya başladılar. Postaneden öğle yemeğine gelen Orhan Bey orada Dauria'da evvelce üsera kumandanı iken şimdi burada posta memuru bulunan Lehli bir Rus yüzbaşısından aldığı bir haberi cümlemize müjde etti. Orhan Bey'e Rus diyor ki: "Sizi tebrik ederim. Kale'den kâmilen düşman çekilmiştir." Tabii buna biz de son derece memnun olduk. Yüzbaşı Sıtkı Efendi iki gündür hasta idi. Bugün doktorların muayenesinde çiçek olduğu tebeyyün etti [ortaya çıktı]. Sâri [bulaşıcı] olduğundan hastaneye kaldırdılar. Yatak bulunamadığından geriye geldi. Odalarını dezenfekte ettiler. Yatıyor, bakalım başkasına geçecek mi?

13 Ocak 1916

31 – Bugün kar yağıyor. Oldukça hava soğuktur. Sıtkı Efendi bugün hastaneye gitti.

14 Ocak 1916

1 Kânunusani – Kar yağıyor, hava soğuktur. Dün Avusturya ve Almanya'dan Salib-i Ahmer [Kızılhaç] namına iki doktor ile pek külliyetli olarak gelen melbusatın efrada tevzi edilmek üzere bizden dört doktor, Avusturyalılardan dört doktor ve Almanlardan intihap edildi. Bizim Doktor Rasim Efendi de dâhildir. Şimdi gittiler. Yüz elli sandık kadar bizim Türk üserasına düşmüştür. Bizim dört doktor bir heyet olup efradı muayene edecekler. Olmayana verip bu yolda tevzi edecekler. Gelen eşya pek güzeldir. Binlerce lira eder. Bu kadar iane [yardım] hakikaten büyük milletlere layıktır. Asım Efendi'ye Türkçe olarak bir kart yazdım. Şimdi doktor geldi ve bizim hizmetçilere de ianeden hisselerine düşen eşya tevzi olundu. İki kişiye bir kutu veriyorlar. İçinde havlu, mendil, çorap, fanila,

eldiven, tarak, fırça, iğne, iplik, kolluk ve başlık yünden örülmüş ve beş düzineye kadar düğme, mintan. Bir lira yahut bir buçuk lira kıymetinde olan bu eşyalar tekmil üseraya bu yolda tevzi edildi. Bizde bu eşya değil üseraya; efrada, zabitana veremeyiz. Zaten Avusturya ve gerek Almanya efradının cümlesinde bu eşya var idi. Parasızlıktan sattılar. Şimdi hükümetlerinden tekrar iane tarikiyle [yoluyla] geliyor. Bizim efradı ayırt etmeyerek onlara da verdiler. Ömrümde ben diş fırçası kullanmadım. Nerede kaldı ki bizim efrat kullansın! Şimdi haber aldığımıza göre kutuların içinde bazı yazılmış kâğıtlar varmış. Yazıyor ki: "Silah arkadaşı, sana bu acizane hediyeyi takdim ediyorum. İğne, iplik, düğme vardır. Yırtığını söküğünü dik ve yırtıksız olarak vatanına gel. Adresim budur. İster isen mektup yaz. Sana cevap vereyim." İki adet kâğıttaki imza matmazel tarafından yazılmış idi. Yarın da elbise verecekler. Elbiseler hep Alman efradının elbiselerinden olup gayet sağlam ve yenidir. Zaten tevzi edilen eşya kâmilen yenidir. Fotinler bildiğimiz İngiliz fotini tarzında olup, yedi sekiz mecidiyelik fotinlerdir. Her bir nefere verilen elbise, kundura, çamaşırlar üç lira kadar eder. Burada on beş, yirmi binden fazla üsera vardır. Hâlbuki burası gibi, tekmil Rusya'da bulunan üseraya veriliyor imiş. Buna göre, bu hükümetlerin şevket ve kudretini ve gerekse milletin servet-i umumiyesini düşünmelidir. Bizde orta hâlli bir aile ancak o melbusat ve çamaşırları tedarik edebilir. Telgraf: Dersaadet'te iğtişaş [karışıklık] olduğundan Sofya'da bulunan iki fırka Alman askeri Dersaadet'e gelecekmiş. Almanlar Mısır üzerine yürümekten vazgeçtiklerinden Hindistan üzerine yürümek için tedarik görüyormuş. İlkbaharda Rusya'yı ezmek için Almanya ve Avusturya tarafından büyük bir plân yapılıyormuş ve şimdiden büyük tedarikât-ı harbiyede [askeri hazırlıkta] bulunuyorlarmış. İspanya, tedarikât-ı harbiye için, bahriye [denizci] ve berriye [karacı] zabitanından bir heyet Amerika'ya gitmiş. Bu heyetin Amerika'da otuz milyon kredisi varmış. Demek daha bu yaz da bu harp devam edecek. İspanya da işe karışacak. Yarabbi, daha buralarda vatanımızdan avare olacağız! Belki kış da geçecek. Bunları duydukça vatanımıza, ailemize kavuşmak ümitleri kesiliyor. Ya çocuklarım, ne kadar kendilerini göreceğim geldi! Her gece saatlerce yatakta onları düşünüyorum, rüyama giriyor. Daha ziyade merak ediyorum. Yarabbi bana sıhhat, selâmet ihsan eyle, çocuklarımı görmek nasip eyle. Hele mektup uzadıkça ne kadar muazzeb, ne derece mükedder olduğumu bilseler idi her hafta gönderecekleri tabiidir. Ya kendileri ne hâlde, ya müzayaka [sıkıntı]

içinde iseler? Hele bu fikrime gelince ne kadar sıkılıyorum. Yarabbi, sana emanet ettim! Sen kimsesizlerin penahısın [sığınağısın]!

15 Ocak 1916

2 – Efrada tevzi edilen eşya satılmaya başladı. Ben bir terlik aldım. Bu terlik Dersaadet'te, Tünel başında mağazalarda otuz kuruşa ancak verirler. Gayet güzel kışlık, altı mantarlı ve içi faniladır. İki adet mintan aldım. Bunlar da faniladır. Boyları dize kadar uzun olup kırk kuruşa ancak alınabilir. Üç parçaya beş ruble verdim. Hariçten alınmak ise on-on beş ruble eder. Bizim Dersaadet fiyatı ise, beş mecidiyeye ancak alınabilir. Öğleden sonra bir Rus zabiti yanında istarca ile geldiler. Bizi çağırdılar. Sevinerek gidip, imza ederek kalan yetmiş beş rubleyi aldık. Ne kadar sevindik, ne kadar memnun olduk! Çok şükür yarabbi, artık sefalet felâketinden kurtulduk! İnşallah yakında esaret felâketinden dahi kurtuluruz. Sağ salim olarak vatanımıza, ailemize kavuşuruz. Aldığımız paradan borcumu tediye ederek yirmi beş ruble para kaldı. Hamd olsun şimdiki hâlde bir şeye masrafım yoktur. Telgraf: Avusturya tarafından Karadağ'a şiddetle vuruluyor imiş. İnşallah yakında onun da vücudu kalkacak. Şimdi haber aldığımıza göre buranın mevki kumandanı bulunan miralay değişmiş idi. Berezovka köyüne, gelen kumandan yasak emri vermiş idi. Gene eski miralay gelmiş. Ona edilen müracaatta Berezovka'ya zabitan hizmetçilerine her gün ne lazım ise gidip almak hususunda müsaade etmiştir. Evvelce bizim kazarmaya yerleştirilen Avusturya zabitleri bizim kaptanlara, dört-beş efendiye İngilizce dersi veriyordu. Bilahare Mustafa ve Hasan Kaptanlar dahi o zabitten Almanca tahsiline başladılar. Ben de onlara bakarak, ben de vakit geçirmek için üç gündür derse başladım. Hakikat, vaktin geçmesini düşünüyordum. Oldukça ibare okumaya başlamış idim. Fakat maatteessüf kazarma boşaldığından şimdi Avusturya zabitleri gidecekler. Vakıa, gidecekleri kazarma kırk elli adım karşımızda ise de Ruslar kazarmadan diğer kazarmaya gidip gelmeyi yasak ettiler. Biz de tabii artık ders alamayacağız. Eğer bu Avusturya zabiti yanımızda kalsa idi böylece derse çalışsa idik, beş altı ayda Almancayı tahsil eder idik. Gayet iyi okutuyor ve okutmayı biliyordu.

16 Ocak 1916

3 – Bugün zabitanın bir kısmına çiçek aşısı verdiler. Efratta çiçek hastalığı varmış Yüzbaşı Sıddık Efendi'den dolayı hepsi aşılanacaktır. Eğer bulunur ise biz de aşılanacağız. Bugün yalnız bizim kaptanlar her biri dokuz-on mektup birden aldılar. Yalnız bana yoktur. Herkes mektubunu alıp bir köşeye çekilmiş, okuyor. Ben de mahzun, meyus, mükedder [kederli] olarak hatıra defterime müracaat ettim, şu satırları yazıyorum: "Neden herkes mesrur [sevinçli] olarak on beş mektup birden alsın da ben bir mektup alamayayım? Evet yazmıyorlar, bana da yazsalar ben de alırdım. Daha doğrusu onların vatanlarında kendilerini düşünen var, beni düşünecek kimsem yok. Ne kadar acı bir hatıradır. Ben bir aile teşkil edememişim. Ne yapayım ben de aile efradı diye düşündüğüm insanları vicdanlarına havale ediyorum. Kendileri vicdanlarından da sıkılmaz iseler diyecek bir sözüm yoktur." Ortalık kararıyor. Akşam bir taraftan kar yağmakta, diğer taraftan akşamın mağmûm [sıkıntılı] çehresi ortalığa hazin, yeis-âver [üzüntü getiren] bir karanlık vermektedir. Benim yeisim ise bütün bütün artmakta. Yarabbi, kâfi değil mi? Artık şu beliyeden halâs olmak zamanı gelmedi mi?

17 Ocak 1916

4- Hava mağmûm [sıkıntılı], sakindir. Bugün hamam nöbeti ise de asker bulunamadığından gidilemedi. Gene arkadaşlara birçok mektup geldi. Askerler fanila, mendil, çorap getirdiler. Bir mendil, bir fanila, iki çift çorap ve bir don aldım. Kâzım Efendi bir don göndermiş onu da aldım. Altı ruble, altmış kapik verdim. Bir kart Türkçe olarak Asım Efendi'ye yazdım. Telgraf: Düvel-i müttefika Selanik, Dersaadet arasındaki tren köprülerini kâmilen tahrip etmiş. Bulgaristan üç fırka asker ile düvel-i müttefikanın cephesini yarmaya uğraşıyormuş. Karadağ ve Arnavutluk'ta bulunan İtalya üzerine gidip harp edecek Alman kuvveti çekilerek yerine Türk ve Bulgar kuvvetleri gidecek imiş. İngilizler Selanik'e Hint askeri ve topçu kuvvetleri getirmiş. Çanakkale Harbi'ne İngilizler devam edecek imiş. Bulgar askeri tekmil Alman askeri elbisesini giymiş. Avusturya-Macaristan'da lisan-ı resmi Almanca olacak imiş. Rusların resmi telgrafı: Bizim Yavuz ayın yirmi altısında Rus kruvazörleriyle yirmi beş dakika harp ederek, bordasına yediği üç-dört gülle ile yaralanarak Dersaadet'e kaçmış. Rusların zayiatı yok imiş. Bu telgrafa bir türlü inanamıyoruz. Lâkin tabiidir ki düşman böyle yazacaktır. Karadağ harbe devama karar vermiş.

18 Ocak 1916

5 – Bugün havadis yoktur. Yalnız arkadaşlar çok mektup aldılar, ben de gıpta ederek meyus, mükedder onları seyrettim. Yalnız burada her gün gerek me’kûlât [yiyecek] ve gerek melbusat [giyecek], cümle eşya fiyatı artmakta devam ediyor.

19 Ocak 1916

6 – Dün gece, bugün hava ziyade soğuktur. Bugün birçok mektup geldi, bana yoktur. Ne için yazmıyorlar, herkes aldıkça ben meyus oluyorum. Her mektupta yazıyorum, gene cevap yok. Bugün de Türkçe bir mektup yazdım.

Bu gece o kadar başım ağrıdı ki aman yarabbi, dünya gözüme karanlık kesildi! Gece saat on ikide yattım. On iki, alaturka sekiz ediyor. Sabahleyin bir derece geçti. Telgraf yoktur.

20 Ocak 1916

7 – Burada sabah, saat alaturka dörtte oluyor. Günler ancak yedi buçuk saat kadar vardır. Berezovka bütün bütün yasak oldu. Hizmetçiler evvelce gidiyor idi. Şimdi onları da bırakmıyor. Biz de içeride bulunan bakkaldan gayet pahalı fiyatla almaya mecbur oluyoruz. Lâkin her aradığımızı bulamıyoruz. Bunun için ziyade sıkılıyoruz. Zaten mahbus bir hâldeyiz. Ay geçiyor, biz kışlanın kapısı önüne bile çıkamıyoruz. Bir de böyle aradığımızı bulamaz isek ne kadar sıkıldığımızı anlamalı. Ekaterinoslav denilen şehirde ikametimiz esnasında kamarot Madam Eleni kendisinin Romanya tebaasından olduğunu beyan etmiş idi. Orada kendisi Romanya Konsolosu’na teslim edilerek, Dersaadet’e gideceğini beyan etti. Biz de ona, evlere gidip bizim sıhhat haberimizi vermesini rica ettik ve gideceğini vaat etmiş idi. Bilmem vaadini icra etti mi? Ve bir de bizim kamarot Küçük Arap Ali ve Bezm-i Âlem vapurunun küçük Nazmi ve bir de diğer bir çocuk daha var idi. Bunların sinleri [yaşları] ufak olduğundan kendilerinin esir addedilmeyeceği cihetle, orada tüccardan birisinin yanına verilmesi karar tahtına alınmış olduğundan, bunları da bizim yanımızdan aldılar. Ali bana ziyade alıştığından ayrılmak istemiyor idi. Fakat ne çare, zorla çocuğu götürdüler. Bilahare biz Dauria’ya geldik, onlar orada kaldılar. Dauria’dan kendisine her ne kadar üç-dört defa kart yazdım ise de cevap alamadım.

Demek kart gitmedi. Bu çocuk, ara sıra hatırıma geliyor ve beni birçok düşündürüyor. Zavallı çocuk, kendisini seviyordum. Yarın buradan Rusça bir kart daha yazdırıp vereceğim. Bakalım ona cevap alabilir miyim? Bugün arkadaşlardan bir-ikisi fotoğraf çıkartmak istediler. Bizim kışladan iki üç yüz adım ileride, kışlaların arasında bir Rus beylik fotoğrafçı var imiş. Doktor Rasim Efendi ile Mahir Kaptan'ın ibrâmı [ısrarı] üzerine çavuştan bir süngülü alarak gittik. Üç buçuk rubleye pazarlık ederek altı adet olmak üzere çıkarttık, bakalım iyi olacak mı? Posta kartı üzerine olduğundan Dersaadet'e gönderirim. Telgraf: Düvel-i müttefika, Yunan hükümetine müracaat etmiş, Arnavutluk dağlarına yayılarak her türlü vesaitten ve erzaktan mahrum kalan Sırp askerini, Korfu Adası'na kabul etsin. Yunan, daha cevap vermemiş. İmparator Willhelm, Fransuva Josef'e [Franz Joseph] müracaat ediyor ki Türkiye'nin Mısır seferine bir kolordu ile yardım etsin. Fransuva Josef tarafından Avusturya askerinin yorgun olduğundan, yardım edemeyeceğini bildirmiş. Avusturya, Arnavutluk üzerinde bulunan tekmil kuvvetini çekip Rus üzerine, Galiçya'ya getirmiş. Orasını Bulgar ve Türk ordularına terk etmiş.

21 Ocak 1916

8 – Bu gece pek çok karışık rüya gördüm. Sözde bir Arap nikâh ettim ve refikamın elinden tutup gidiyorum. O vakit ne yaptığımı düşünerek pişman oluyorum. Uyandım, birçok düşünerek sabahı ettim. Mektup alamıyorum. Ne var bilmiyorum, inşallah hayırdır. Yarabbi cümlesini hıfz-ı samedâniyene [Allah'ın korumasına] havale ettim. Şimdi gelen emirde dört satırdan fazla mektup olmayacağını bildirdiler. Esbabı, bizim hükümet tarafından Amerika Sefareti vasıtasıyla Rusya hükümetine bildirilmiş. Gerek kendi üserasının ve gerek Türkiye üserasının dört satırdan fazla yazılan mektup kabul edilmeyecek diye. Bunun üzerine Rusya hükümeti, tekmil Türk üserasının bulunduğu mevkilere emir vermiş. Ne kadar tuhaf bir hâldir. Gerek Rusya'da gerek Almanya'da ve Avusturya'da yüz binlerce üsera vardır. Onlarda böyle bir hâl yok da Türkiye'de nihayet beş-on bin esir var ise ve kendisinin dahi ancak on bin kadar esiri vardır. Bundan âciz kalıyor ve böyle bir müracaata mecbur oluyor, heyhat! Şimdi öğle yemeğine oturduk. Tam yemek yer iken, postacı geldi. Herkes mektup var mı diye koştular. Ben, bana yoktur diye ehemmiyet vermediğim için aldırmadım. Yalnız meyus idim. O aralık Hasan Kaptan koşarak geldi: "Kâtip, mektubun

var.” Ne kadar sevindim, zira pek merakta idim. Sevinerek aldım. Bir kayınvalideden ve bir de Murat Efendi’den. Sevinerek okudum. Oh yarabbi, onları da sen sevindir! Şimdi oturup ikisine de karşılık birer kart yazıp yarın vereceğim. Telgraf: Selanik üzerine, Bulgarlar taarruza başlamıştır. Lofçin zapt edilmiş. Buranın zaptı Karadağ’ın mahvı imiş. Balkanlarda bugünkü vaziyet bizim için iyileşmiştir. Enver Paşa, Mebusan’da bir nutuk vermiş. Bulgaristan’da üç yüz zabit, beş yüz nefer kurşuna dizilmiş, ihtilâle iştirak ettiklerinden. Bağdat üstündeki İngiliz ordusu yirmi dört saatlik bir harp neticesinde, bizim ordu mağlup olarak geri çekilmiş. Alman acenteleri İsveç’te erzak tedarikine çalışıyor imiş. Kayzer Willhelm son derece ağır imiş. Hudutta, harpte bulunan oğulları Berlin’e çağrılmış.

22 Ocak 1916

9 – Bu gece gene rüyamda pek çok karışık rüyalar gördüm. Ne hikmettir, kendi düşüncem neticesi midir nedir, pek çok meraktayım. Dün gelen mektuplarda bir nefere gelen mektubu getirdiler. Hepimiz okuduk. Mektupta, her gün şenlik yapıldığını, her yerde sevinç, gülme, düğün, bayram olduğunu yazıyor. Bir de daha on birliler çağrılmadılar, yalnız “muayene olduk” diyor. Bu beni düşündürdü. Öyle ise Hıfzı on ikili olduğundan tersanede neden bulunuyor? Eğer kuraya girdi ise bu mektubun tarihi Teşrinievvel 331, “on birliler” alınmadı diyor. Nasıl olur da Hıfzı asker oluyor, anlayamadım. Birçok mektupta bunu sual ettim ise de cevap alamadım. Telgraf: Bulgar şimendiferleri Arnavutluk’a Türk askeri taşıyor imiş. Rusların Riga’da vaziyetleri pek fena ise de topçusunun tefevvuku [üstünlüğü] sayesinde kurtulmuş. Galiçya’da bugünlerde büyük bir harp bekleniyor imiş. Ve bu harbin, ati için büyük ehemmiyeti var imiş. Avusturya ve Almanya Balkanlarda ve sair yerlerden kuvvetlerini buraya cem edip General Mackensen kumandasında ileri harekâtına geçmiş.

23 Ocak 1916

10 – Bugün, Fuat Bey, Hasan Kaptan, İhya Kaptan ve Atıf, cümlesi bizden görerek, onlar da fotoğraflarını çıkartmaya gittiler. Şimdi gelen birçok mektupta Mustafa Kaptan on beş mektup birden aldı. Kâzım Kaptan dokuz, Doktor altı. Böylece en az alan dört adet. Ne kadar tuhaf, Mustafa Kaptan’ın mektubunda kendisinden fotoğrafını istiyorlar. Yarın beraber gidip o da resmini çıkartacak. Bu gece Türkçe bir mektup yazdım ve içine

bir fotoğraftan koyup Vedia'ya gönderdim ve kendisinin ve bir de Hamit'in resmini istedim. Bakalım gelecek mi? Kendilerini ne kadar göreceğim geldi. Her gece rüyamda onlar ile uğraşıyorum. On beş ay hitam buluyor. Şimdi Vedia büyüdü. Eğer mektebe vermediler ise yazık. Mektep vakti geçiyor. Hamit ise sünnet olacak idi. O da kaldı. Bu düşünce ya onlar müzayaka içinde iseler, Hıfzı, Emin ne yapıyor? Yarabbi, daha ne vakit esaret beliyesinden halâs olacağız [felâketinden kurtulacağız]? Çocuklarıma ne vakit kavuşacağım?

24 Ocak 1916

11 – Telgraf: Karadağ Avusturya ile sulh müzakeresine başlamış. Avusturya'nın şeraiti: 1) Tekmil silahların teslimi. 2) Köy, şehir ve yol, hepsinin teslimi. Eli silah tutan gençlerin memleketten ihracı. Bunlar kabul edilmiş, ordu silahını teslime başlamış.

Bu teslim İtalya'da büyük bir tesir icra etmiş. İtalyanlar Arnavutluk'a büyük bir kuvvet sevk edeceklermiş ve bir de beynelmilel bir ihtiyat ordusu teşkil etmek arzusunda bulunuyor imiş.

Demek Karadağ ve Sırbistan, bugün bu hükümetler mevcut değildir. Bakalım ileride ne olacak? Bunlar daha muharebenin yeni başlangıcı addolunuyor. Rusya, Fransa, İngiltere ne olacak? Yarabbi, bu harp daha senelerce devam edecek mi? Verilen bu kadar kurban kâfi değil mi? Bütün âlem-i insaniyet sefalete mahkûm edilecek midir? Acaba bugün Avrupa kıtasında ve Asya'nın bir kısmında şu harpten mutazarrır olmayan [zarar görmeyen] bir nüfus var mıdır? Velev ki kadın, çocuk olsun, bu kadar sefalet, bu kadar felâket kâfi değil mi? Bu bir sene daha sürecek olur ise buna kim dayanacak? Hangi servet-i umumiye kâfi gelecek? İnsanların değil serveti, belki zürriyeti bile kesilecek. Ya harpten sonra görülecek, işitilecek sefalet, felâket o zaman daha acı olarak meydana çıkacak. Sakat olanlar, alîl [hasta], bîkes [kimsesiz] kalanlar, serveti mahvolanlar? Bunlardan başka fukara, zirai kısmı ne ekecek tohum bulacak, ne iaşesi için bir habbe [buğday tanesi] bulacak, ne kadın zevcini, ne çocuğunu görecek. Bu kadar sefaleti o vakit kim tahfif edebilecek [hafifletebilecek]? Heyhat, medeniyet-i beşeriye, yapacağına yıkmaya çalışıyor. O zaman müsebbip olanlar [sebep olanlar] vicdanında kendilerini mahkûm görmeyecek midir?

25 Ocak 1916

12 – Bugün arkadaşlar hamama gidecekler. Hava açık ise de kuru soğuk fazladır. Ben cesaret edemedim. Telgraf: Almanya ordusunda kırk bin mitralyöz var imiş. Hesapta kırk nefere bir mitralyöz isabet ediyormuş. Düvel- i müttefika [müttefik devletler] Karadağ'ın bu yolda sukut etmesini, İtalya'nın kusuru addettiklerinden gazetelerde büyük mübahase oluyor imiş. Düvel-i müttefika Selanik'te müdafaa etmeye karar vermiş. Isfahan'da Almanlar bir mühimmat fabrikası yapmış. Rus gazetesinden: Kafkas Ordusu takviye kıtaatı aldığından, Erzurum üzerine yürümüş. Sözde Erzurum muhasara oluyor imiş. Ve bizden bin nefer esir olmuş. İnşallah yalandır. Şimdi Hıfzı'ya Türkçe bir kart daha yazdım. Yarın vereceğim.

26 Ocak 1916

13 – Bugün Asım Efendi'ye fotoğrafımı gönderdim. Hava açık, oldukça mutedildir. Mustafa Kaptan'ın fotoğrafını çıkartmaya gideceğiz. Şimdi geldik, fotoğrafçı vaktin geçmesinden naşi dükkânı kapamış. Biz de döndük. Telgraf: Japonya, Kanal'a üç kruvazör göndermiş. Ruslar Kafkasya'ya kuvvet-i mahsus göndermişler ki biz El Cezire'de İngilizlere karşı kuvvet gönderemeyelim. Telgrafı yazdım, defteri kapar iken yanımızdaki odada bir gürültü koptu. Hepimiz oraya koştuk. Odada, Mustafa Kaptan, Fuat Bey bir de Of kazası müstantiki [sorgu hâkimi] Hulusi Efendi isminde bir zat var idi ki sefine ile vazifesi başına gider iken. Bezm-i Âlem vapuru battığı zaman o da bizim ile beraber esir olmuş idi. Üçü o odada yatıyorlar. Oda nispeten ufak olduğundan o odaya üç kişi düşmüş idi. Fuat Bey ile Hulusi Efendi arasında münazaa [anlaşmazlık] ediliyor. Biz de "ayıptır" diye aralarına girdik ise de ikisi de hiddetlenmiş birbirine fena muamele ediyorlar. Bir derece ayırdık, döndüm bizim odaya geldim. Tekrar münazaa büyüdü. Hulusi Efendi, Fuat Bey'e nispeten genç olduğundan Fuat Bey'in üstüne yürüyüp dövmek istiyor. Gene ayırdık, lâkin bizim kaptanların ekserisi kendisinden dilgîr [şikâyetçi] olduğundan Fuat Bey'e karşı bu muamelesi daha ziyade kendilerini gücendirdiğinden bir-iki kişi kendisinin üstüne yürüyüp biraz dövdüler. Rus kumandanına şikâyete gitmek istedi ise de aramızda, "ayıptır" diye men edildi. Lâkin bunların bir arada bulunması gene ileride kavgaya sebebiyet vereceğinden birisinin o odadan diğerine geçmesine karar verdik. Odaların kâffesi

[tamamı] kendisini kabul etmedi. Nihayet Mustafa Kaptan'ın ibrâmı üzerine Fuat Bey ile ben odaları değiştik. Şimdi bu küçük odaya ben geldim. Benim yattığım odada rutubet pek fazla ve çok soğuk idi. Bu oda ise bilakis pek sıcak bununla beraber Rusya'ya geleli tahtakurusu görmemiş idik. Bu odada tahtakurusu var. Vakıa bina yeni ise de yattığımız kerevetler tahtadan, kendimiz yaptık ve yaptırdık, o kerevetlerden çıkıyor. Bakalım ben de ileride bu adam ile geçinebilecek miyim? Bundan şüpheli isem de her hâlde geçinmeye çalışacağım. Kendisi sebep olmaz ise. Zira biraz hod-bîn [bencil] ve tabiaten vahşi-meşrebdir [vahşi huylu].

27 Ocak 1916

14 – Bugün gelen bir Rus generali kazarmaları gezecek imiş. Bugün havadis yoktur.

28 Ocak 1916

15 – Hava gayet iyidir. Mustafa Kaptan'ın fotoğrafını bugün çıkartabildik. Şimdi birçok mektup geldi. Herkes sevinerek koştu. Mustafa Kaptan bu cihette pek bahtiyardır. Her hafta dört-beş, bazı on beş mektup birden alıyor. Akşam gelen mektup Dauria'daki Osman Bey'den olup Mustafa Kaptan ile Ethem Kaptan'a yüz ruble posta ile gönderdiklerini bildiriyorlar. Daha bu para alınmadı ise de şu adamların ahvali her cihetle şayan-ı şükrandır. Onlar bizim maaş aldığımızı bilmiyorlar. Bunun için gönderiyorlar. Şimdi bir daha para göndermemeleri için kendilerine bir mektup yazdık. Ayrıca olarak ben de orada bulunan Binbaşı Sabri Bey'e bir kart yazdım. Bizim Vehbi ise daha elan buraya bir mektup göndermedi. Ben kendisine dört-beş kart yazdım.

29 Ocak 1916

16 – Sabah eve bir Türkçe olarak mektup yazdım. Yüzbaşı Sıtkı Efendi hastaneden geldi. Kendisi ile dün gece görüştük. Hastanede kendisine gayet iyi baktıklarını beyan ediyor. Lâkin gerek Ruslardan ve gerek Avusturyalılardan tifo hastalığı bulunduğu ve çiçek çok olduğunu vefeyat [ölümler] her gün birkaç tane vuku bulduğunu. Tabiidir ki bu hâl insana fena bir tesir yapacağını ifade ediyor. Telgraf: Rus mayın vapurları 160 yelken gemisi batırmış. Bunun içinde iki adet vapur var imiş. İngiliz,

Fransız filoları ara sıra Çanakkale'yi bombardıman ediyor imiş. Yeniden istihkâm yapılmasına ve Seddülbahir'in tamiratına mani oluyor imiş. Yunan cephesinde Bulgar ordusundan başka, Alman ve Avusturyalılardan 200.000 kişilik kıtaatı tahşid edilmiş [toplanmış]. Avusturya ile Bulgarlar arasında Sırbistan taksim ediliyor ve Tuna mıntıkası kâmilen Bulgaristan'a veriliyor imiş. Amerika hükümetinin tavassutu ile Selanik'te düvel-i müttefika tarafından Fransız zırhlısına hapsedilen Alman, Türk, Bulgar, Avusturya konsolosları serbest bırakılmıştır. Kafkas cephesindeki Türk orduları intizamını kâmilen kaybetmiş ve İran'da Ruslar, ileri gidiyor imiş ve sözde El Cezire'de İngiliz ordusu ile birleşecek imiş. Erzurum istihkâmatı birinci sınıf olduğundan Ruslar burayı uzun müddet muhasaraya hazırlanıyor imiş. Karın çokluğundan Avusturya ordusu İşkodra'ya olan ileri harekâtı tehire uğruyor imiş. İngiltere, Fransa, Yunanistan'a bir ültimatom vermişler. Kırk sekiz saatte düşman devletlerin murahhaslarını Yunanistan'dan çıkartmak için. Avusturya ve Bulgar orduları Selanik üzerine yürüyor imiş. Karadağ ordusu teslim olmakta devam ediyor imiş. Antivari ve Dolicino Avusturya tarafından işgal edilmiş. İkinci Telgraf: Avusturya, İşkodra'yı zapt etmiş. İtalya'da buhran-ı nuzzâr [kabine krizi]. Rus ordusu Avusturya ile Bukovina üstünde müthiş harpte bulunuyor imiş. Bir Tatar-Rus neferinin ifadesi, kendisine gelen bir mektuptan bahsederek diyor ki: Kafkas'ta üç kol Rus ordusu mahvoldu. Türk ordusu Erzurum üstüne çekiliyor ise de, sahil boyundan ileri harekâtta bulunuyor.

30 Ocak 1916

17 – Hava gayet iyidir. Bugünlerde her neden ise Ruslar bizi gayet sıkıyor. Hizmetçi bile köye gidemiyor. Bunun için yemek hususunda müşkülat görüyoruz. İçeride, kışlalar arasında bulunan bakkaldan tedarik ediyoruz. Her aradığımızı bulamıyoruz, bulunan da her hâlde pek pahalıdır. Böyle devam ederse bizim için pek fenadır. Zaten bu mahbus hâlinde can sıkıntısından vakit geçiremiyoruz. Odadan odaya dolaşmak ile bir türlü vakit geçmiyor.

Şimdi Murat Efendi'den Vedia'nın fotoğrafını aldım. Ne kadar memnun oldum! Aferin Murat, beni ne kadar sevindirdi. Cenab-ı Hak onu da sevindirsin. Dauria'dan Vehbi Efendi'den de bir kart geldi. Bana yirmi ruble gönderdiğinden bahsediyor. Hâlbuki ben bu parayı almadım. Şimdi

kendisine bir cevap yazacağım. Ve bir de Murat Efendi'ye kendi fotoğrafımı göndereceğim. Şimdi bir Murat Efendi'ye ve bir de kayınvalideye fotoğrafımı yazıp gönderdim. Telgraf: Yunan, İtalya'nın Arnavutluk'a çıkardığı askerin kendi hududuna girmemesi için teminat talep etmiş. Bulgar Kralı'na suikast etmek üzere bir cemiyet keşfedilmiş ve birçok Bulgar zabiti derdest edilmiş. Selanik'te bulunan Avusturya konsoloshanesinde 180 tüfek, 150 revolver, 10 sandık bomba, 50 tomaç fitil, 2.000 Türk bayrağı keşif ile müsadere edilmiş. Mackensen, Galiçya'da Ruslara hücum için kuvvet tahşid ediyor [topluyor] imiş. El Cezire'de bulunan Türk kuvveti tamamen dağıtılmış. Karadağ teslim-i silah ediyor imiş. Hıfzı'ya Türkçe bir kart yazdım. Hepsini yarın sabah postaya vereceğim.

31 Ocak 1916

18 – Hava gayet iyidir. Yalnız, yiyecek bulamıyoruz. Dışarıya hiç kimse bırakmıyorlar. Bugün hamam nöbetidir. Süngülü bulur isek ben de gideceğim. Arkadaşlar postaya her gün gidip gelen Orhan Bey hakkında dilgîr [şikâyetçi] olarak, Rus başçavuşuna müracaat ederek, onun bakmadığından şikâyetle, çıkarılmasını ve yerine Mülâzım Süleyman Efendi'nin intihap olunduğunu beyan ettiler. Akşamüstü hamama gitmek üzere asker geldi. Vaktin geç olmasından, ben vazgeçtim. Dün İsviçre ve Alman Salib-i Ahmerleri tarafından üç madam gelmiş. Tekmil Alman üserasının kazarmalarını gezip, efrada üç ve çavuşlara on ruble tevzi ediyor. Telgraf: İngilizlerde Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu 219.000 reye karşı 696.000 rey ile reddedilmiş. Petersburg'un bugünkü vaziyeti pek vahim imiş. Emval-i mübreme [zaruri mallar] son derece pahalı olmak ile, tedarik edilemiyor. Bir fond et 50 ila 60 kapik, kabuklu meyve yok imiş. Bir yumurta altı kapik, koyun eti doksan ila bir manat. 29 derece reomür soğuk var imiş. Odun tedariki pek müşkül imiş. Sokaklar ısınmamış. Artık pek parlak bir istikbal nasıl beklenecek? Bu gece öbür taraftan Doktor Fikri ve Cevat ve İbrahim Beyler gelip Orhan Bey'e postadan çıkmamak üzere şefaat ettiler.

1 Şubat 1916

19 – Hava açık, oldukça iyidir. Dauria'ya nispet, burası İstanbul kadar bize iyi geliyor. Lâkin can sıkıntısı son derecededir. Bir havadis alamıyoruz,

dışarıda gezemiyoruz. Bu hapis bizi son derece sıkıyor. Herkesin düşüncesi: bu yaz bu harp bitmeyecek mi? Ya gelecek kışa kalır ise? Aman yarabbi, düşünmekten bile korkuyoruz. Şimdi Hıfzı'dan Kânunusani bir ve beş tarihli iki mektup aldım. Yazıyor ki: "Cevdet Efendi'ye gönderdiğiniz kartı aldık." Bunu anlamadım. Evet, ona evvelce bir kart yazmış idim. Lâkin eve on beşten fazla mektup, kart yazdım almadılar mı? Buraya geleli üç aydır. Bu müddet zarfında gerek eve ve gerekse kayınvalideye ve Asım ve Murat Efendi'ye yirmi beş kadar mektup, kart yazdım.

2 Şubat 1916

20 – Hıfzı'dan aldığım mektuba Türkçe olarak bir kart yazıp postaya verdim. Hamit ile Vedia'nın fotoğrafını istedim. Mümkün olur ise hepsi birlikte olarak çıkarıp gönderirler ise tabii daha ziyade memnun olurum. İki gündür imza defteri çıktı. Tuhaftır, hapis hâlinde bu imza bize pek garip görünüyor. Bu kâfi değilmiş gibi istarca iki sayfa Rusça yazılmış bir emirname getirdi. Anlayabildiğimiz şu kadar ki kışlanın önünden on beş adım ilerisi yasak. Ahali ile temas etmek ve ahali ile ahz ü ita [alış veriş] yasak. Peki ne yiyip içeceğiz ve nereden ekmek ve sair levazımatımızı tedarik edeceğiz? Bu Ruslar bizi her gün sıkmakta ve gittikçe bir takım usuller icat ederek bütün bütün mahbus etmektedirler.

Hava kapalı, kar yağıyor. Şimdi çıkan havadise göre Alman zabitanına birer bavul, Salib-i Ahmer tarafından geliyor imiş. Buraya gelip Alman efradına para tevzi eden Salib-i Ahmer, bizim Türk efradından hastanede bulunan efrada tevzi edilmek üzere otuz ruble, doktora vermiş. Şimdi Vrahni Odinsk'ten gelen emir üzerine elli yaşından yukarı olanları yazıyorlar. Bizim süvari kırk altı, kırk yedi yaşından yukarı çıkmaz iken şimdi kendisini "elli iki yaşındayım" diye yazdırdı. Hâlbuki böylece yazmaları belki on beş oluyor, netice hiçtir. Akşam, sabahki emri havi bir kâğıt, hem emri tekit ediyor ve hem de bize tebliğ olunduğuna dair bize imza ettirdiler. Düşünüyoruz, bu kadar sıkmasının esbabı zannımıza göre acaba dâhili ihtilâl var mı, ahali ile olacak temasımızda biz de duyacağız diye mi men ediliyor? Yahut başka türlü bir esbab [sebepler] var mı? Her neden ise anlayamıyoruz. Hoş, ne yapsa şikâyet edemeyeceğimiz bedihidir [açıktır]. Bir kere esaret namı altında burada bulunuyoruz. Telgraf: Avusturya ordusu İşkodra'yı istilâdan sonra ileri harekât ediyormuş.

Bulgarlar, Debre’yi işgal ederek Ohri Gölü civarında imiş. Bulgar başvekili istifa etmiş. Alman taraftarı olan Moncilof başvekâlete geçip, Selanik üzerine taarruz, şiddet peyda edecekmiş. Paris üzerine bir zeplin on beş bomba atmış. Almanya tarafından sulh teklifatı: Belçika istiklâliyetini muhafaza edecek. Yalnız, senevî bir miktar vergi verecek ve emniyet-i umumiye idaresi borç ödenene kadar Almanya elinde bulunacaktır.

Fransa’da işgal edilen arazi tahliye edilecek ve tashih-i hudut yapılacak ve Fransa tazminat vermeyecek. Rus Polonya’sı bir Alman prensinin idaresinde müstakil olacak ve senevî, Almanya’ya bir vergi verecek. Acem Körfezi’nden İngiltere’ye bir yol verilecek. İtalya Türklerden aldığı adaları kâmilen terk edecek. Bulgaristan, Makedonya ve Tuna’ya bir yol ve Niş-Semendire hattına kadar olan araziyi alacak. Arnavutluk, Karadağ’la müstakil bir krallık olacak veyahut bir Arnavut beyi riyasetinde bir müstakil beylik tesis edilecek. Her ne ise sulh meselesi güzel, lâkin burada Türkiye’nin bu kadar kan, servet feda etmesinden beklediği netice, neden ibaret kalıyor? Bunu anlayamıyoruz.

3 Şubat 1916

21 – Hava kapalıdır. Can sıkıntısı son dereceye vardı. Bir türlü vakit geçiremiyoruz. Arkadaşlar kumanya meselesi ile meşguldür. Şimdiden kumanya parası bitti. Bunun için son derece kîl ü kâl [dedikodu] oluyor. Hepsi süvarinin aleyhinde bulunuyor. O da ne hikmettir, bir türlü kumanya yapmaktan vazgeçmiyor. Şimdi Hasan Kaptan umum tarafından intihap edildi [seçildi]. Telgraf: Sırp ordusunun Şebkin’de bıraktığı toplar Fransız sefineleri ile Brindizi’ye naklediliyor imiş. Karadağ’ın sukutu üzerine İtalya, Arnavutluk’ta bulunan askerini geriye çekecek imiş. Sırp askeri dahi sefinelere irkâb ediliyor [bindiriliyor] imiş. Galiçya’da Avusturya ve Almanlar külliyetli kuvvet ve kırkikilik top ve makineli tüfek tahşid ediyorlar [yığıyorlar] imiş ve Rus Hariciye Nazırı kendilerinin ayrıca sulh akdetmeyeceklerini beyan ederek daha harbin bir sene devam edeceğini beyan etmiş. Yarabbi, daha bir sene burada kalmak ne kadar ağır! Biz şimdiden son derece bunaldık. Bu esaret felâketi hiç bir şeyle kabil-i kıyas değil imiş. Buradaki mahbusiyet, vatan gailesi, çoluk çocuk endişesi, insan ne düşünmek iktidarına malik ve ne de ferâmûş etmeye [unutmaya] muktedir. Yatıyorsun gene hatırda o endişe, kalkıyorsun gene o endişe. Asla

seni bırakmıyor. Hiçbir yerde oturamıyoruz. Kimse birbiriyle uzun uzadıya konuşamıyor, herkes bir sıkıntı içinde, kimse kimseyi dinlemiyor. Uzaktan birisi bizi görse adeta bir alay deli zanneder. Zaten içimizde pek de akıllı kalmadı dersem, yalan değildir. Herkes bir türlü delidir.

4 Şubat 1916

22 – Hava gayet iyidir. Garip, cümle elli ruble maaş aldığımız hâlde gerek bizde ve gerek zabitanda, bugün on kapik kimsede yoktur. Şu bir iki gün zarfında maaş vermezler ise adeta ekmek parası veyahut kumanya için para yoktur. Hâlbuki bu elli ruble, Dersaadet'te bir aileyi idareye kâfidir. Gerek paranın bereketsizliği ve gerekse buranın pahalılığı son derecedir. Akşam saat iki, bir Rus zabiti yanında bir kâtip ile gelip maaşı tevzi ettiler. Yalnız, doktorlara vermediler. Onlara fazla verileceğini bildirdiler. Öbür tarafta doktorlar şarap yapmışlar. Bizim süvariyi davet ederler, fazlaca içildiğinden maaştan sonra bizim tarafa geçmiş. Ben Mustafa Kaptan ile Yüzbaşı Kâmil Bey'in odasına gitmiş idik, bunlardan haberimiz yok. Geldiğimiz zaman saat alaturka altı buçuk idi. Süvari koridorda geziyor ve türkü söylüyor. O vakit haber aldığımıza göre epey kendileriyle alay edilmiş. Bir aralık Kâzım Kaptan'ı istediğini fark ettik. Çok geçmeden Kâzım Kaptan kendi odasına geçti. Öbür taraftan gelen zabitanın gürültü ve alayına biz de odamızdan çıkıp bir müddet seyrederek, gelip herkes yerine çekildi. Biz de odamızda yattık. Beş-on dakika sonra Süvari'nin hiddetle bağırdığını duyduk. Ne oluyor diye ben odadan çıktım. Süvari koridorda, "Selanikliler beni tahkir ediyorlar" diye onların odasına hücum etmek istiyor. Bizim Doktor Saffet ve Ağa, Mustafa Kaptan dahi gelerek kendisini odasına getirip, Saffet yalvararak soyup yatağına oturttu. Biz de odamıza çekilip yattık ise de bir saat kadar Süvari'nin odasında hiddetli bir ses ile söylediği saçma sapan lakırdılar uykumuzu kaçırdı. Bu gece de bu yolda uykusuzluk ile geçti. Tamam, tertib-i rezaletin ikinci perdesi hitam buldu.

5 Şubat 1916

23 – Kazarmadan gelen efrattan haber aldığımıza göre bizim Türk efradının tekmilini, Ruslar evvelce bin kişi kadar kaldırdıkları, Park denilen bir mahalle naklediyormuş. Park denilen bu mevki buradan iki saat kadar geride, güzel bir orman içinde, ahşap bir takım kışladır. Yazın oranın güzel bir mevki olacağı bellidir. Fakat Rusların böylece ikide bir tebdil-i mekân

ettirmesi ne içindir, bunu anlamıyoruz. Şimdiki hâlde biz daha buradayız. Bakalım ileride biz de kalkacak mıyız? Şimdi Hıfzı'ya Fransızca olarak bir mektup yazdırdım. Yarın postaya vereceğim.

6 Şubat 1916

24 – Yevm-i felâketimizin on altıncı ayı hitam buldu. Daha kurtulmak için bir ümit yok. İhtimal daha bir sene buradayız. Ne yapalım takdir-i Huda, tevekkülden [kadere razı olmaktan] başka çare yoktur. Kendimize teselli verecek bir çare göremiyoruz. Telgraf: Bizim ordu, Mısır'a girmiş. Kahire zapt edilmiş. Yunan Kralı ve Kraliçe Almanya'ya gidiyormuş. Rus hükümeti üç güne kadar, Yunan, kendilerine mutâvaat etmez [baş eğmez] ise dâhilinde bulunan Yunan tebaasını esir-i harp addedecekmiş. Ruslar bizim Erzurum'u muhasara etmek üzere tedarikte bulunuyormuş. Bulgaristan'dan üç yüz vagon tohumluk zahire bize gönderilmiş. Üç bin otomobil Almanya'dan gelmiş. El Cezire'ye sevk ediliyor imiş. Bulgar ve müttefik kıtaat Selanik'e taarruz etmek üzere sekiz yüz ağır top tahşid etmiş. Bugün Hıfzı'ya yazdığım Fransızca mektubu postaya verdim.

Telgraf: Rusya Başvekili istifa etmiş. Ahali kâmilen meyus bir hâlde imiş. Selanik'e Alman tayyareleri bomba atmış. Mackensen, Manastır'a gidiyor imiş. Çarkçı zabitanına tevzi edilmek üzere kaptanlar para veriyorlar idi. Ben daha vermemiş idim. Bu aylıkta on ruble de ben verdim. Daha bizim Türk efradı Park'a kaldırılmadı. Belki bu da yalan çıkar. Türkçe olarak Hıfzı'ya bir mektup daha verdim.

7 Şubat 1916

25 – Hava gayet iyidir. Hamam nöbeti var, erken olur ise ben de gideceğim. Efradın Park'a gitmesi geri kaldı. Esbabı anlaşılamadı. Günbegün sıkılık devam ediyor. İçeride açılan bakkal dükkânı her şeyde büyük bir fiyat zam ediyor ve her şeyin fenası bulunuyor ve aynı zamanda kalabalıktan nöbet bekleyerek herkes usanıp, almadan geri dönüyor. Böyle devam ederse büyük müşkülat çekeceğiz. Telgraf: Selanik'e Alman zeplinleri tarafından on beş kadar bomba atılmış. Amerika Reisicumhuru, bitarafların hukuku muhafaza edilmediğinden kendilerinin de silah ile mukabeleye mecbur olacaklarını beyan etmiş. Bir sen eksik idin! Sen de dâhil olur isen daha büyük bok yersin!

Akşamüzeri bizim Türk efradına çarık ve kaput tevzi ettiler. Gene Park'a gidecekleri söyleniyor. Bu akşam hastanede bulunan efrada süt ve yumurta ve tütün almak üzere zabitan, ikişer ruble iane verdiler. Bize de müracaat ettiler. Biz de çarkçılara ettiğimiz muavenetten dolayı fazla veremeyip birer ruble verebileceğimizi bildirdik, kabul ettiler. Birer ruble verdik. Tuhaftır, aldığım paradan ancak üç ruble kaldı.

8 Şubat 1916

26 – Hıfzı'ya Türkçe bir kart yazdım, postaya verdim. Şimdi Hıfzı'dan iki adet Fransızca ve Cevdet'ten bir adet Türkçe olarak mektup aldım. Telgraf: Ruslar, Urmiye üzerinde bizim orduyu ricat ettirmiş ve orada iki mühim mevki tutmuş. Erzurum bizim tarafımızdan tahliye ediliyor imiş. Selanik'e Alman tayyareleri tarafından bomba bırakılıyormuş. Karadağ Kralı Avusturya tarafından esir alınmış.

9 Şubat 1916

27 – Cevdet'e Türkçe bir kart yazdım. Bugün hava mağmûm [sıkıntılı], hafif kar yağıyor. Bizim Türk efradı elan Park'a sevk edilmedi. Yalnız, can sıkıntısından öleceğiz! Bir türlü gazete alamıyoruz ve serbestiyet ise asla yoktur. Telgraf: Mareşal Mackensen Manastır'a gelmiş. Selanik üzerine edilecek hücuma kumanda edecek imiş. Enver Paşa hücumun süratle icrası taraftarı imiş. Karadağ Kralı'nın ailesi Lyon şehrinde imiş. El Cezire'de havaların bozukluğundan, gerek biz ve gerek İngilizler, harekâtı tadil etmişler. Bugün bizim gemilerin birinde kahveci bulunan ipsizin biri, her nereden bulmuş ise elinde bir gırnata ile gelmiş. Tekmil zabitan bizim tarafa doldu. O çaldı ve bir Arap tayfa oynadı. Bir vakit onları seyrettik ve içimizde bir Avusturya zabiti var idi. Oynayan Arap'a üç ruble bahşiş verdi. Oradan içeriye, zabitanın odasına gittim. Yüzbaşı Sıtkı Efendi ile Doktor Hakkı Efendi bir Avusturyalıdan yüzük pazarlık ediyorlar. Ben de seyrediyordum. Bu yüzükler Avusturyalı tarafından imal ediliyor. Bana da, "sen de yaptır, bir hatıradır" diye ibrâm [ısrar] ettiler. Mecburen ben de bir yüzük sipariş ettim. Bir rubleye pazarlık ettik. Üstünde Latin harfiyle H ve B yazacak ve yanlarına "Sibirya" yazıp, tarih koyacaktır. Akşam bizim kaptanlar, gırnatayı burada bırakmışlar. Tekmil zabitan yemekten sonra bizim odalara doldular. Alaturka altıya kadar çalıp, türkü söylediler, eğlendiler. Biz de üç dört kişi uzaktan seyrettik. Evet gençlik, vatanda bizim

gibi birçok düşünecek kimseleri yok. Biz gülemiyoruz. Her zaman için kalbimizde birçok emeller, birçok arzular, birçok düşünceler var. Bunlardan bir türlü azade kalamıyoruz. Vatanda benim için ne büyük, ne mukaddes vücutlar bıraktım. Evet, şimdi onlar ne hâldedir? Bu düşünce beni ne kadar muazzeb ediyor. Yarabbi, bir buçuk sene ne kadar uzun zaman! Kâfi değil mi, artık çöküyorum. Evet, bu düşünce, bu meyusiyet beni harap ediyor. Uzadıkça, göremeyeceğim gibi vâhi [manasız] bir korku ara sıra fikrime geldikçe, tekmil vücudum sarsılıyor, kalbim eziliyor. Artık yazamayacağım. Zira bunları düşünmek istemiyorum.

10 Şubat 1916

28 – Bu sabah hava açık ve gayet iyidir. Hizmetçiler temizlik yapıyorlar. Ben de can sıkıntısından içeriye, zabitanın yanına gittim. Tabur imamı ile görüşüyor idik. Ondan haber aldım ki Rus gazetelerinin yazdığına göre Yusuf İzzettin Efendi intihar etmiş ve gene aynı gazetenin rivayetine göre Cemiyet tarafından öldürülmüş. Her ne ise şayan-ı teessüf bir vaka. Telgraf: Müşir Mackensen Galiçya'da adet itibarıyla büyük, maneviyatça dûn [aşağı] bir ordu tahşid etmiştir. İran, yakında düvel-i müttefika ile kat-ı münasebet edecek [ilişkisini kesecek] imiş. İsveç tariki kapandığından Petersburg'da me'kûlât [yiyecek] yüzde elli tezayüd etmiş [artmış]. Ahali son derece sefalet çekiyor imiş. Bilcümle nakliyat Vladivostok tarikine [yoluna] kalmış.

11 Şubat 1916

29 – Hava gayet açıktır. Şimdi Hıfzı'ya bir fotoğraf daha gönderdim, Fransızca yazdım. Buranın ahvali pek tuhaftır. Havalar gayet iyi, güneş parlak, rüzgâr nadir esiyor. Lâkin kar katiyen erimiyor ve hariçte soğuk fevkaladedir. Bulunduğumuz kazarmada, bizim tarafımızda iki soba var, bir de mutfakta kuzine. Odun sarfiyatına gelince, yirmi dört saat zarfında sarf edilen odun İstanbul'da en büyük bir konakta, dört soba olmak şartıyla, mutfak beraber olarak bir ayda ancak sarf edilebilir. Bu odun sarfiyatı burada şayan-ı hayrettir.

Haber aldığımıza göre Rus grandüklerinden biri, maiyetinde birçok general olduğu hâlde Japonya'da bir ittifak akdederek Vladivostok'tan gelirken, bugün buraya inmiş. Şimdi burada bulunuyor ve üsera

kazarmalarını geziyor. İhtimal ki bizi bu kadar sıktıkları bunun içindir. Bakalım o gittikten sonra da sıkacaklar mı? Akşam çıkan havadise göre gelecek ayın birinde bizim Türk efradı Park'a kalkacak imiş.

30 Kânunuevvel 330 tarihinde yazmış olduğum Türkçe bir mektup bugün Odessa'dan geriye gelerek bana iade edildi. Bu bir ay zarfında yalnız beş adet fotoğraf ile birçok mektup vermiş idim. Bakalım onlar da geri iade edilecek mi, yoksa onlar gidecek mi? Doktor Cevat Bey Rus kumandanı ile bugün görüşüyor iken, efradın Park'a gitmesi hakkında lakırdı cereyan eder. Rus kumandanı diyor ki, "sizin efrat o kadar pistir ki buraya her kim gelip gezdi ise onların pisliğinden pek mahcup oldum. Onun için onları Park'a atacağım" diyor. Akşamüstü yanımızdaki zabitan bir tezkere göndermişler. Cemaat ile namaz kılınıp, mevlid-i şerif kıraat edileceği ve hatm-i Kuran duası olunacağı bildirilmiş idi. İçlerinde bir tabur imamı bulunduğu gibi bir Dersaadetli, Eyüp ahalisinden bir genç efendi vardır. Kendi dârü'l-kuzâtta [kadı mektebinde] tahsil ederek ve sesi güzeldir. O zat tarafından mevlid-i şerif kıraat edilecektir.

13 Şubat 1916

31 – Bugün her neden ise bizim Türk efradının Park'a nakli geri kalmıştır. Yalnız, kumandanın emriyle temizlik yapıyorlar. Avusturya Salib-i Ahmer'i tarafından bir kadın Avusturya efradına yarım ruble tevzi ediyor. İki gündür bizim Türk efradına pamuklu, boylarına göre, hariçten giyilmek üzere hırka ve başlık tevzi edildi. İhtimal bu hırkalar Buhara veyahut Kırım tarafından iane olarak gelmiştir. Dersaadet'te Rus Tatarları veyahut Buhara hacılarının giydiği hırkadır. Tabii efrat bu hırkaları satıyor. Ben de iki tane bu hırkalardan aldım, ikişer rubleye. Bozup, bir şilte yapacağım. Vakıa, bir yün yatak Dauria'da yapmış isem de ince olduğundan rahat edemiyorum. Akşamüzeri Salib-i Ahmer tarafından gelen Avusturyalı kadın, kendisi asilzade olup kontes unvanı vardır. Zabitan kazarmalarını gezerek bizim kazarmaya geldi. Yukarıki katta bulunan Avusturya zabitleriyle görüşerek, aşağı inip, bizim Türk zabitanının odalarına girip istifsâr-ı hatırdan [hatır sormadan] sonra, dört yüz ruble, efrada tevzi edilmek üzere bıraktı. Doktor Cavit Bey kendisine beyan-ı teşekkürle aldı. Yanında birçok Rus zabitanı ile sivil bazı kimse var idi. Kendisi kırk yedi, kırk sekiz yaşlarında kadar, nazik bir kadın idi.

14 Şubat 1916

1 Şubat 331 – Telgraf: Fransa Hariciye Nazırı ve maiyetinde iki-üç general ile Roma'ya gelmiş. Sırp ordusu Draç'a ricat ediyormuş. Selanik'te her gün transportlar ile nakliyat devam ediyor imiş. Ruslar tekmil cephede şiddetli muharebeler ediyor ve Galiçya'da cepheyi delmeye muvaffak olmuşlar. Romanya yakında bitaraflıktan çıkıp Harb-i Umumiye'ye iştirak edecek imiş. Bugün hamam günüdür. Alaturka saat dokuz buçukta haberi verdiler ise de vaktin geç olduğundan naşi ekseriyet gitmedi. Ben de gitmedim. Bugün her ne kadar, ara sıra kar yağıyor ise de o kadar soğuk yoktur. Akşam, mevlid-i şerif evvelce okunmadığından bu geceye bırakılmış idi. Yatsı namazı cemaatle kılındı. Üç hatm-i Kuran duasıyla, mevlid-i şerif kıraat edildi. Tekmil zabitan ile bizim arkadaşlar mevcut idi. Bilahare kayısı şerbeti tevzi olundu. Hakikaten mevlid-i şerifi tilâvet eden [okuyan] genç Kadı'nın sesi gayet müessir ve musikiye aşina olduğundan Rusya'nın şu ücra köşesinde, kalpleri ezilmiş bizim gibi biçaregâna [çaresizlere] ne büyük bir teselli verdi. Bununla beraber, ne acı hatıralar fikrimize hücum etti. Yarabbi an-karîb [yakında] vatanımıza kavuşmak nasib, müyesser eyle, âmin. Telgraf: Amerika Reisicumhuru tarafından Almanya'ya bir büyük heyet gönderilmiş, sulhun iadesi hakkında. Papa tarafından Alman İmparatoru'na söz verilmiş. Sulh hakkında propaganda yapacak imiş. Bunun üzerine diğer devletler Vatikan Sarayı'nı protesto etmişler.

15 Şubat 1916

2 – Aldığım hırkaları söktüm. İçinde tahta pamuk olduğundan onları ayırdım, yüzlerini yıkattım. Kendi elim ile siyah dış astarından bir yatak diktim. İçinin beyaz astarından iki çarşaf yaptım. Dün gece ilk defa olarak, bir buçuk senelik esaretimde bir yumuşak yatakta yattım. Oh ne kadar rahat ettim. Lâkin şu ufacık şilte elli kuruş ediyor. Şimdi Saffet Kaptan ile Şeref'in yazdığı bir mektup ile bir kart geri iade edildi. Duyduğumuza nazaran, Romanya tarîki [yolu] kapanmış. Demek şimdiden sonra mektup alamayacağız. O teselliden de mahrum oluyoruz. Telgraf: Rus cephesinde şiddetli topçu muharebeleri oluyor imiş. İtalya'ya giden Fransız nazırları, İtalya kendi başına sulh edemeyeceğini temin etmişler. Avusturya ve

Almanya, bitaraf hükümetlere nota ile beyan etmişler ki görülecek sefain [gemiler], harp sefinesi tarzında batırılacaktır.

16 Şubat 1916

3 – Salib-i Ahmer namına burayı ziyaret eden kontes tarafından Avusturya zabitanına Nisan gayesine [sonuna] kadar sulhun imza edileceği söylenmiş. Bu rivayet Avusturyalılar tarafından neşredildi. Ne kadar inanmıyor isek de tatlıdır. İspanya hükümeti İngiltere'den Cebelitarık'ın tahliyesini talep etmiş. Romanya hükümetinin esrar-ı askeriyesi [askeri sırları] bir general tarafından Bulgar hükümetine satılmış. Rus generalleri, sene başı hediyesi olmak üzere Galiçya'yı zapt ederek Çar'a takdim etmek fikriyle taarruza geçmiş ise de yetmiş bin esir ile birçok telefat vererek, kırk verst geri çekilmeye mecbur olmuşlar. Goltz Paşa El Cezire'de İngilizleri tard ediyor [uzaklaştırıyor] imiş. Bizim ordu, sözde Mısır'a tecavüz etmiş.

Sulh için müzakere devam ediyor imiş. Böyle safsatalara pek de inanmıyor isek de bir hatıra olmak üzere kaydedilmiştir. İsveç Salib-i Ahmer'i vasıtasıyla bir Hıfzı'ya ve bir Cevdet'e iki kart, Türkçe yazdım. Bu gece uğraşarak diktiğim yatak çarşafını yatağıma yaydım. Bir tane daha var, onu da dikeceğim. Fakat, ne kadar zor imiş! Doktor Hasan Şahi hastaneden haber göndermiş. İrkuç'a gideceğinden gelip görüşmemi talep ediyor.

17 Şubat 1916

4 – Bugün Mülâzım Osman ve Zühtü Efendiler ile hastaneye, bir süngülü alarak gittik. Ziyaret ederek hatırını istifsâr edip [sorup] görüştük. Zavallı genç, elan yatıyor. Asla sol ayağını kullanamıyor. Kırılan kemik kaynamamış. Bir iki güne kadar İrkuç hastanesine nakledilecek. Zira buranın hastanesinde röntgen yoktur. Hastane oldukça mükemmeldir ve iyi bakılıyor. Yalnız bazı eczâ-yı kimyeviye [kimyasal ilaçlar] noksandır. Biz gidip geldik, lâkin gezmeyip şuradaki hapis neticesi olarak vücudum o kadar tahammülünü kaybetmiş ki yarım saatlik olan şu mesafe beni o kadar yordu ki bir gün akşama kadar yol yürümüş gibi, tekmil bacaklarım ağrıyor. Adeta uzun bir müddet istirahata muhtaç oldum. Sabahleyin Doktor Cevat ve İbrahim Efendiler Avusturyalı kontesin verdiği dört yüz ruble ile tütün alıp askere tevzi etmek üzere Rus kumandanından şehre gitmek üzere

mezuniyet almış olduklarından, ben de kendilerine çamaşır koymak üzere bir sepet sandık sipariş etmiş idim. Akşam geldiler ve sepeti getirdiler. Şimdi içine çamaşırları yerleştirdim. Ne kadar memnun oldum. Kilit ile dört ruble altmış kapik vermişler. Telgraf: Fransa bir-iki müstahkem mevkiini kaybediyor ve Alman ordusu her taraftan tecavüz ediyor. İtalya'da bir büyük konferans yapılmış. Düvel-i müttefika, ittihad-ı askerî yapmaya [askeri güçlerini birleştirmeye] karar vermiş. Cemahir-i Müttefika-i Amerika [Amerika Birleşik Devletleri], tüccar sefaininden silahların çıkmasına karar vermiş. Bunun üzerine düvel-i müttefika protesto etmiş. Lâkin Amerika Hariciye Nezareti, verdiği kararı geri almak istemiyor imiş. Fransa'nın Charner namındaki kruvazörü, Suriye sahilinde dolaşıyor imiş. Dört gündür bu kruvazörden bir haber alınamamış. Yalnız, bir Alman telgrafından anlaşıldığına göre bir Alman tahte'l-bahiri [denizaltısı] tarafından bir Fransız kruvazörü batırıldığı anlaşılmış. Şehirden gelen doktorlar tarafından söylenildiğine göre, akşamüstü orada bir telgraf neşredilmiş. Erzurum sukut etti, tarafımızdan zapt olundu. Şu fena haberden cümlemiz son derece müteessir olduk. Evet Türkiye'nin yegâne istinatgâhı [tek dayanağı] olan Erzurum bu kadar kolay sukut edeceğine pek de inanmıyor isek de ekseri Rus telgrafları pek de yalan çıkmıyor. Her ne ise Cenab-ı Hak encamını [sonunu] hayr eylesin. Bu gece cümle, müteessir ve mahzun bir hâldeyiz. İnşallah yalandır.

18 Şubat 1916

5 – Odessa tariki [yolu] küşad edilmiş [açılmış]. Arkadaşlardan beş-altı kadar mektup alan oldu. Bugün çıkan havadise göre Ruslar yoklama yapıp tekmil Alman kitaplarını ve defterlerini toplayacak imiş. Bunun üzerine bizim defterleri ve kitabı saklamak üzere bir yer yaptık. Daha yoklama olmadı. Telgraf: Fransa cephesinde şiddetli muharebe oluyor imiş. Şimal Denizi'nde bir İngiliz kruvazörü, bir Alman tahte'l-bahiri tarafından gark edilmiş. Selanik üzerine taarruz edilmek, Rus cephesi harekâtına bırakılmış. Alman karargâh-ı umumisi Sofya'ya nakledilmiş. Bizim ordu Edirne'de külliyetli tahşidatta [yığınakta] bulunuyor imiş. El Cezire ve Kafkas üzerine bizim taraftan pek büyük kuvvet sevk ediliyor imiş. Erzurum'u zapt eden Rus kumandanına Çar tarafından tebrik telgrafı çekilmiş. Bu gece, alaturka saat sekize doğru bir yanık kokusu odaları istila etti. Meğer bizim zabitanın tarafındaki sobalardan, Fikri Efendi'nin sobası önündeki tahta kızarak o

içeriden yanıyor imiş. Herkes uykudan kalkıp, gidip onu söndürdük. Eğer Allah esirgesin, duymayıp bir yangın olsa idi Rusların elinden ne çekecek idik! Zaten Ruslar her gün bir vasıta ile bizi sıkıştırmak istiyorlar.

19 Şubat 1916

6 – Halit Bey ve Hıfzı'ya birer kart yazdım. Fransızca olarak, yarın vereceğim. Telgraf: Bulgar ordusu Draç'a, Avusturyalılar Avlonya'ya ilerliyor imiş. Selanik'e her gün mühimmat-ı harbiye yüklü transportlar geliyor imiş. Yunan hükümeti dâhil-i memlekette bulunan ispirtoları müsadere ediyormuş. Avusturya tayyareleri İtalya'nın büyük şehirlerine bomba atıyor imiş. Erzurum meselesi Petersburg'ta ahalinin son derece heyecanını mucip oluyormuş. Kayınvalideye, Türkçe olarak bir kart yazdım. Her üçünü de yarın postaya vereceğim.

20 Şubat 1916

7 – Telgraf: Petersburg, Şubat bir tarihinde sabahleyin, ilaveler ile Erzurum'un sukutu ilân edildi. Mezkûr mevkiin sukutuna [düşmesine] büyük ehemmiyet verilmelidir. Çünkü Türk Ermenistanı'nın merkezi olan bu mevki, ordunun da iaşesini temin ediyor idi. Bu istihkâm, gayr-ı kabil-i zapt [alınması mümkün olmayan] bir hâlde addediliyor idi. Bundan naşi, şimdi Türkler Asya-yı Osmanî'den çekilmeye ve Balkan'da bulunan kıtaat-ı askeriyelerini bu tarafa sevke mecbur olacaklardır. İtalya cephesinde on bin kişilik bir Türk kuvveti, Avusturya ordusu ile beraberdir. Almanlar Mısır seferi için tekmil hazırlıklarını ikmal etmişler ve Bulgarya'dan geçip Marmara tarikiyle Mısır'a gitmek üzere büyük Alman kıtaatı Bulgarya'dan geçiyor. Belçika'nın serbesti hakkında İtilâf-ı Murabba hükümetleri yeniden Belçika Hariciye Nazırı'na imza vermişler. Ta ki Belçika'nın gerek serbesti, gerekse hukuku tamamen temin edilmedikçe, kendileri silahlarını terk etmeyecekler. Her ne kadar Almanlar Fransız cephesinde bazı mevziler zapt etmişler ise de, verdikleri zayiata nazaran büyük bir muvaffakiyet sayılamaz imiş.

Vehbi Efendi'ye Rusça bir kart yazdım, yarın postaya vereceğim.

Bugün hava ziyade soğuktur. Dün gece Erzurum davası, aramızda saat altıya kadar devam etti. Hepimiz meyus bir hâldeyiz. Oradan yataklarımıza

çekildik. Lâkin binlerce efkâr içinde uykum kaçtı. Saat on oldu, hâlâ uyuyamadım. Bir-iki defa kalktım, sigara içtim. Yarabbi, bu hâl ne netice bulacak? Oranın milyonlarca nüfusu, çoluk çocuk, yerinden yurdundan avare, ser-gerdân [şaşkın-perişan]. Bir yandan kar, fırtına, bir yandan erzak tedariki, diğer taraftan hastalık... Buna tahammül ne kadar güç! Sonunda bu kadar acı, sefaletler ne ile örtülecek? İstanbul'daki ahali, ihtimal bugün odun, kömür ve gaz gibi birçok şeylerin tedarikinden âcizdir. Fakat bu hicret [göç] eden zavallılar gibi yerinden, yurdundan avare değildir. Birçok düşünüyorum. Lâkin yazamıyorum ve yazmak istemiyorum. Her hâlde Cenab-ı Hak millet-i İslamiyenin hakkında hayırlı etsin, âmin.

21 Şubat 1916

8 – Hava ziyade soğuktur. Hıfzı'ya Türkçe bir mektup yazdım. Yarın postaya vereceğim. Telgraf: Erzurum bizim için büyük bir mani idi. Zira İngilizler ile aramızda büyük bir set teşkil ediyor idi. Erzurum kumandanı Poselt isminde bir Alman idi. Kalede bin kadar top var. 100.000 kadar olan Türk ordusu, esir olmamak üzere geri çekilmiş. Şimdi nokta-i istinatları Sivas'tır. Son alınan haberlere göre Üçüncü Türk Ordusu Erzurum'un on beş kilometre şarkında bulunuyor. Daha birçok tafsilat var ise de yazmadım. Burada bulunan zabitan arasında o taraf ahalisinden birçok efendiler var. Onların endişesi son derecedir. Doktor Cevat Bey, Dersaadet'ten aldığı bir mektupta, binbaşılığa terfi ettiği beyan olunduğundan bu gece bir ziyafet verdi. Gerek zabitan ve bizim kaptanlar iştirak ettiler. On iki galon şarap içtiler. Saat beşe kadar sürdü. Buna iştirak etmeyen zabitan altı kadar ve bizden altı kişi iştirak etmedik. Biz de oturup kendi kendimize Erzurum felâketini düşünerek vakit geçirdik.

22 Şubat 1916

9 – Hava ziyade soğuktur. Dün karşımızdaki Avusturya zabitanının kazarması Ruslar tarafından basılarak, yoklama edilmiş. Ne kadar Almanca defter ve kitap var ise almışlar. Şimdi bizim zabitan, ellerinde bulunan Alman kitaplarını saklamak derdine düştüler. Birçok kitap ve defter var. Bakalım ne vakit bizi de basacaklar? Telgraf: Erzurum'un sukutu hakkında tafsilat ve rapor: İlk evvel Karakulak, Çapandere istihkâmları sukut etmiş. Bunun üzerine Türk ordusu tedabir-i fevkalade [olağanüstü önlemler] ile muntazam olarak Erzurum'un on beş verst arkasına çekilmiştir. Goltz Paşa,

takviye kıtaatı ile ordunun başına geçerek Erzurum’a karşı hücuma hazırlanıyormuş. Üçüncü Ordu Kumandanı Kâmil ve Kale Kumandanı Fevzi Paşa’nın nerede olduğundan malûmat yoktur. Selanik’e karşı yapılacak hücuma Türk askerinin iştirak edemeyeceği bildirilmiştir. Her tarafta şiddetli muharebe devam ediyor. Artık son derece bir sıkıntı içindeyiz. Bir türlü vakit geçiremiyoruz. Belki hapishanede bulunanlar bizim kadar muazzeb [azap içinde] olmazlar. Vatanımızdan bu kadar uzak, yüz bin efkâr [düşünceler] ve âmâl [beklentiler] içinde mütecessis [merak içinde] ve tam manasıyla mahbus ve aynı zamanda esir olan, bizim gibi serbest yaşamaya alışan insanlar ne kadar sıkılabilir ise o hâldeyiz. Sabah oluyor, akşam oluyor kema-fi’s-sabık [eskiden olduğu gibi] hayat geçiyor. Ne ile, bunu da anlamaktan âciziz. Yalnız herkes ayakta, odadan odaya dolaşıyor. Gece uykusunda bile bir intizam yok, yatakta dönüp duruyoruz. Uyuyamıyoruz, iştiha yok, yemek yiyemiyoruz. Yarabbi, daha ne kadar sürecek? Artık çekecek iktidarımız kalmadı. Hakikaten çoluk çocuk gailesi olmasa ben bile ölüme razı olacak bir derece sıkıldım.

23 Şubat 1916

10 – Hava güzel. Telgraf: Dersaadet’te Tanin gazetesinin bir makalesinden bahsediliyor. Erzurum’un sukutu haiz-i ehemmiyet değildir. Zira harbin neticesi Kafkasya’da değil Avrupa’da halledilecektir. Yalnız Türk ordusu lâzım gelen takviye kıtaatı aldıktan sonra Erzurum’a taarruz edecektir. Almanya’da, Erzurum’un sukutu zaten bekleniyor idi. Fakat bu hâlde düşmesi biraz can sıkar. Başka şayan-ı ehemmiyet bir havadis yoktur. Avusturya zabitlerinden birinin ifadesine göre İngiliz gazetesinde okumuş ki Ruslar Alman ordusunun Galiçya’da, Bukovina üstünde cephelerini evvelce delmiş idiler. Orada ilerledikten sonra Mareşal Mackensen tarafından arkaları çevrilerek yetmiş bin telefat ile yüz kırk bin esir vermişler. İnşallah bu havadis sahihtir. Burada Rusların üserayı daha ziyade tazyik edecekleri söyleniyor idi. Lâkin biz de bundan fazla bizi ne yolda tazyik edeceğini düşünememiş idik. Bu gece saat beşte Rus çavuşu geldi. “Gazları söndürüp yatınız” diye tuhaf bir hâl. “Şu saatte yatıp, bu saatte kalkacaksınız” emrini verdiler. Mahbusiyetimiz kâfi değil imiş, bir de şimdi emir tahtında yatıp kalkacağız. Şimdiye kadar Dersaadet’te üseranın serbestisi hakkında duyduğumuz masal gibi hikâyeleri, gelip burada görsünler.

24 Şubat 1916

11 – Sabah Murat Efendi'ye Türkçe bir kart yazdım. Şimdi hizmetçiler suya gidecekler idi. Süngülü ile gitmeye mecbur oldular. Su mevkii yüz adım ilerimizdedir. Her türlü tazyik, hakkımızda icra ediliyor. Hava soğuk, ince ince kar yağıyor. Bugünlerde mektup gelmiyor, arkadaşlar da alamıyor. Her gün on beş, yirmi mektup geliyor idi, şimdi kesildi. Telgraf: Türk ordusu, bir kısmı Trabzon'a çekiliyor ve bir kısmı Muş üstüne çekiliyor. Trabzon'a çekilen Türk ordusu sahilden bizi mene uğraşacak ve aynı zamanda Türkler Rize'yi tahliye ediyor. Bizim ordunun üç harekâtı olacaktır. Biri Trabzon, biri İstanbul, diğeri El Cezire'ye. Oradaki İngiliz kuvvetleriyle birleşmeye çalışacağız.

25 Şubat 1916

12 – Telgraf: Erzurum'un yolları gayet bozuk olduğundan, Türk ordusunu takip edemeyeceğiz. Türkler Trabzon'u tahliye ediyorlar. İstanbul'da Mısır seferi için tahşid edilen kuvvet, Erzurum üzerine hareket için emir almışlardır. Bulgaristan, Yunan bitaraflığını tehdit ediyor. Yunan ve Romanya arasında bir ittifak yapılmış. Bulgaristan, Tuna hududunda istihkâm yapıyormuş. Fransa hududunda şiddetli topçu ateşi. Rusya hududunda, Almanlar ileri harekâtına başlıyormuş. Dün verilen emre göre, zarflı mektup yasak ve kartlara yazılacak, o da dört satırdan fazla olmayacak ve geceleri saat dört buçukta tekmil lambalar sönecek. Ruslar günden güne böyle bir takım usul ile bizi sıkıştırıyorlar. Beş-altı gündür kimse mektup almadı. Bizim yazıp gönderdiğimiz mektuplar geri iade ediliyor. Bugün yedi-sekiz kadar, bu yolda mektup geriye geldi.

26 Şubat 1916

13 – Bugün İstanbul'dan bir gemiciye gelen mektupta, İstanbul'da kış olmadığı ve on sekiz yaşında bulunanlar askere celp edildiği bildiriliyor. Ben Hıfzı'dan korkar iken şimdi Emin'i düşünüyorum. Eğer onu da aldılar ise, biraz aptaldır, o ne yapacak? Bahusus [özellikle] valideleri ne kadar muazzeb olacak! Yarabbi, "cümlesinin hakkında hayırlısını ihsan et" duasından başka elimden ne gelir!

Hıfzı'ya Türkçe olarak bir kart yazdım. Telgraf: Ruslar, Rize üstüne geliyormuş. Bizim Bahr-i Ahmer'deki [Kızıldeniz] Kamrun İngilizler tarafından zapt edilmiş. Fransa'da şiddetli muharebe oluyor imiş. Her tarafta sulh şayiatı [barış söylentileri] deveran ediyor imiş. Bizim süvari Ethem Kaptan, evvelce kuru üzümden şarap yapıyor idi. Fakat ondan bir şey anlamadı. Bu sefer bir imbik yaptılar. O şaraptan rakı çekmeye başladılar. Evvelce rezaletin bir perdesini oynamış idi. Herkesin yanında itibarı kaçmış ve kadr ü haysiyeti bozulmuş. Lâkin kendisi anlamaz ve anlamak istemez. Uzaktan seyrediyoruz. Bakalım ilerideki perdede ne zuhur edecek?

27 Şubat 1916

14 – Bugün Dersaadet'ten, Dauria'dan on beş kadar mektup geldi. Lâkin ben alamadım. Herkes sevindi. Şimdi çıkan havadise göre buradan iki doktor Dauria'ya gidecek. Bakalım kimler gidecek, daha belli değildir.

Telgraf: Von Sanders Paşa, Üçüncü Ordu kumandanlığına tayin edilmiş ve El Cezire'den ve Balkan'dan Türk kıtaatı Anadolu'ya sevk ediliyor imiş. Denizden, Türkler sevkiyat yapamıyorlar imiş. Fransa cephesinde son derece kanlı, şiddetli harpler devam ediyor imiş. Rus cephesinde Almanlar bir milyon asker tahşid ederek [toplayarak], ilkbaharda taarruz edeceklermiş. Avusturya sefiri, Bükreş'te Kral'a kabinenin değiştirilmesini talep etmiş ve Romanya hududunda büyük kuvvet tahşid ediyor imiş. Sözde, Türkiye'nin kendi başına sulh yapmasından korkarak, Almanlar kontrol ediyor imiş. Dauria'ya gidecek doktorlar, tifoya tutulanlar intihap ediliyor. Demek orada şiddetli tifo hastalığı var.

28 Şubat 1916

15 – Bugün Dauria'ya gidecek doktorlara vermek üzere birer mektup yazdım, gidecekleri gün vereceğim. Vehbi Efendi'ye göndereceğim. Şimdi posta geldi, birçok mektup getirdi. Umum arkadaşlarda sevinç baş gösterdi, bana yoktur. Yazıyoruz diyecek olsalar, gelir idi. Nitekim umum arkadaşlar aldılar. Demek gayet seyrek yazıyorlar. Telgraf: Fransa üzerinde son derece müthiş, kanlı bir harp ediliyor imiş.

29 Şubat 1916

16 – Bugün Doktor Fikri, Hakkı Efendiler yataklarını bağlayıp, sandıklarını alarak şimendifere. İki süngülü ile sabahleyin Dauria’ya hareket ettiler. Dün gece biz de hepimiz mektup yazıp kendilerine verdik. Ben dört tane yazdım. Uzun bir mektup Vehbi’ye, bir kart Hakkı, bir kart Hasan Efendilere ve bir de kamarot Hüseyin’e yazdım. Cenab-ı Hak hayırlı selamet etsin. Telgraf: Bizim Erzurum’dan çekilen ordu, altmış kilometre ileride mevzi almış. Yeniden gelen takviye kıtaatı, Sivas’ta tahşid ediyormuş. Kirmanşah’ta bulunan bizim ve Alman taraftarı olan kuvvet perişan edilerek Ruslar orayı zapt etmişler. Fransa cephesinde kanlı muharebe devam ediyor imiş. Almanların muannidane [inatçı şekilde] hücumları def edilerek büyük zayiat veriyormuş.

1 Mart 1916

17 – Bir Hıfzı’ya, bir de kayınvalideye Türkçe olarak birer kart yazdım. Dün gidecek olan doktorlar, trende yer bulunamadığından geri geldiler, bugün gidecekler. Doktorlar gitti. Telgraf: Fransa’daki kanlı harp son derece dehşetiyle devam ediyor imiş. Şubat beş tarihinde iki İngiliz sefinesi batırılmış. Bizim taraftan bir haber yoktur.

2 Mart 1916

18 – Bugün bir Hıfzı’ya, bir de Cevdet’e iki Türkçe kart yazdım. Epey bir zamandır mektup alamıyorum. Arkadaşlara ara sıra geliyor. Neden yazmıyorlar, düşünüyorum bir sebep bulamıyorum. Telgraf: Fransa’da kanlı, muannidane harp elan devam ediyor. Ruslardan duyduğumuz havadis: Kafkasya’da iki yüz elli zabit ile on iki bin efrat esir almışlar. Bizim Türk gazeteleri, “tekrar Erzurum’u istirdat ettik [geri aldık]” diye yazıyorlar imiş. Lâkin Ruslar, “yalan” diyorlar.

Bugün arkadaşlar birçok mektup aldılar. İrkuç’a gidecek olan Doktor Hasan Şahi hastaneden kazarmaya geldi. Zavallı genç yürüyemez, ayağa kalkamaz bir hâlde bulunuyor. Bugünkü telgrafta, İki İngiliz posta vapuru ile bir İsveç vapuru tahte’l-bahir tarafından batırılmış. İngiliz ve Rus orduları El Cezire’de birleşecekler imiş. Fransız ordusu meydan muharebesi vermekten imtina ediyor imiş. Bugün elimize geçen Vakit gazetesinden: şimdiye kadar Almanlar tekmil cephelerden aldığı esirin miktarı, bir milyon

dört yüz bin. Top, dokuz bin yedi yüz. Otomobil, üç bin. Bir milyon iki yüz bin tüfek imiş.

3 Mart 1916

19 – İki gündür hava bozuk ve sert bir rüzgâr esiyor idi. Bugün hava düzeldi, gayet iyidir. Şimdi posta geldi. Otuz, kırk kadar mektup var, lâkin bana yoktur. Düşünüyorum, neden yazmıyorlar. Yarabbi, acaba bana ne kadar fenalık ettiklerini takdir edemiyorlar mı? Herkes mektup aldıkça ben ne kadar meyus oluyorum! Tabii, bilseler böyle yapmazlar idi. Her mektupta yazıyorum, her on beş günde muntazam bir mektup gönderin diye, anlatamıyorum yahut anlamıyorlar.

Telgraf: Bir Rus vapuru batırılmış. Fransa’da şiddetli harpler elan devam ediyor. Alman veliahdı harbi idare ediyor imiş.

4 Mart 1916

20 – Hava iyidir. Dün gece kazarmada çarkçıların odaları Rus zabiti tarafından basılarak yoklama yapılmış. Her hâlde bizi de basacaklar, bakalım ne vakit? Herkeste kitap veyahut defterini saklamak telaşı vardır. Bugün Hıfzı’ya Fransızca bir kart daha yazdım. Dün bir Alman başçavuşu ile ders hakkında konuştuk. Kendisine mahiye dört kişi on iki ruble vereceğiz. Bu günden itibaren derse gelecektir. Dauria’dan Binbaşı Sabri Bey’den bir kart aldım.

5 Mart 1916

21 – Binbaşı Sabri Bey’e cevap yazdım. Geçen ay Kırım’daki Tercüman gazetesine abone olmuş idik. Bugün birinci nüshasını aldık. Dünkü Alman gelmedi. Ne için olduğunu tahkik ettik. Kazarmalarının etrafına nöbetçi vaz olunduğundan [konulduğundan] gelmediği anlaşıldı. Şimdi yeniden bir muallim arıyoruz. Bugün de arkadaşlar birçok mektup aldılar.

6 Mart 1916

22 – Hıfzı’ya Türkçe bir kart daha yazdım. Hava gayet güzeldir. Burada hava ne kadar güzel olsa da asla kar eriyemiyor ve soğuk vardır. Dauria’ya

giden doktorların maiyetindeki süngülü Ruslara mektup verip göndermişler, aldım. Vehbi'den ve kamarot Hüseyin'den birer mektup idi. Hüseyin bir adet fotoğrafını göndermiş. Çıkan havadise göre üseranın kâffesi [tamamı] çalışmak üzere içeri Rusya'ya gidecekler. Buradaki Rus kumandanı Avusturya zabitanından birkaç kişi çağırtarak, Rusya'da erzakın azlığı ve bakkalların erzak getirememesi yüzünden büyük müşkülat çekileceğini söyleyerek kendileri zabitan için bir tabldot yapacaklarını ve yirmi beş rubleye yemek yeneceğini bildirmiş. Bizim Türklere daha bir tebligat yapılmadı. Bakalım ileride ne olacak?

7 Mart 1916

23 – Bugün maaş veriliyor. Arkamızdaki kazarmada bir Rus zabiti ve iki kâtip var idi. Onar kişi olmak üzere gidip maaşı aldık. Mustafa ve Ethem Kaptanlara, kolağası gösterildiğinden yetmiş beş rubleden verdiler.

8 Mart 1916

24 – Yevm-i felâket, on altı ay hitam buldu. Hava gayet güzeldir. Daha bakalım ne vakte kadar gün sayarak ömrümüz geçecek! Hıfzı'ya bir Türkçe kart yazdım. Gittiğine pek de emin olamıyoruz. Zira bir takım kart geriye iade ediliyor. Fakat yazmaktan vazgeçmiyoruz. Bugün arkadaşlardan bazıları mektup aldılar, bana yoktur.

9 Mart 1916

25 – Hıfzı'ya Türkçe bir kart daha yazdım. Oldukça havalar iyidir. Lâkin bizim mahbusiyetimiz elan devam ediyor. Bu hâl bizi son derecede sıkıyor. Şimdiye kadar bir ümit içinde idik. Şimdi anlıyoruz ki bu yaz da harp devam edecek, belki kışa kalacak. Bunu düşündükçe ne kadar meyus oluyoruz. Bu kâfi değil gibi Rusların bizi mahbus bir hâlde bulunduruşu ne kadar büyük bir tesir yapıyor. Biz, kendisinden fazla bir serbesti istemiyoruz. Yalnız, bulunduğumuz mevki-i askeride serbest gezebilelim. Yahut birbirimizin kışlasına gidelim ve efradın serbest olduğu kadar bir serbesti bize kâfidir, o da yok. Telgraf: Bitlis Ruslar tarafından zapt edilmiş. Kale'de bulunan kuvvet Cemal Paşa ordusunu takviye etmek üzere sevk ediliyor imiş. Ve Kale'yi müdafaa etmek için, yirmi bin Alman efradı gelmiş ve Dersaadet'e pek külli Avusturya askeri gelmiş. Bizim hükümet

müstakil sulh yapmak istiyormuş. Ve Almanya'ya zahire göndermekten imtina ederek ve nezaretlere Alman kabul etmediklerinden Avusturya ve Almanya şüphe edip, Kale'yi bunun için işgal etmişler. Bunları düşündükçe ne kadar meyus oluyoruz. Bir yandan vatanın harap olması, diğer taraftan vatanda bir takım galeyan-ı efkâr. Yarabbi, hakkımızda hayırlısını ihsan et! Telgraf: İkinci olarak Rize Ruslar tarafından zapt edilmiş. Dersaadet'te iğtişaş [karışıklık] var imiş. On beş-yirmi zabit idam edilmiş. Enver Paşa vurulmuş, yarası ağır olup hastanede imiş. Yarabbi, vatanın başında bu kadar büyük bir beliye [felâket] var iken bir taraftan düşman beş-altı vilayet çiğniyor, milyonlarca insan ayakaltında eziliyor! Buna el birliğiyle mukavemet edeceğimiz yerde gene birbirimizle fırka münazaatına [anlaşmazlığına] girerek zavallı vatan, millet ayaklar altında ezilecek mi? İnşallah bu haber yalandır. Bütün gece hepimizde bir meyusiyet, uyku uyumadık. Herkes kendi fikrince düşünüyor. Neticede herkes bu hâlden meyus oluyor.

10 Mart 1916

26 – Mustafa Kaptan, Mahir, Kâzım cümlesi birer mektup aldılar. Herkeste meyusiyet devam ediyor. Ben rahatsızım, yüzüm şişti. Memeden son derece mustaribim. Tekmil vücudum kırıktır. Bilmem, buraya geleli iyi bir vakit geçiremiyorum.

11 Mart 1916

27 – Elan vücudum rahatsızdır. Telgraf: İstanbul'a gelen Bulgar kıtaatı Haliç'in içindeki kışlalarda imiş. Avusturya ve Alman kıtaatı, Beyoğlu'nda bulunuyor imiş. Geceleri Köprü'den geçmek yasak imiş. Müslümanlar isyan etmesinden naşi [dolayı], tekmil kışlalardaki asker her ihtimale karşı hazır bulunuyor imiş. Sadrazam ile Talat Bey'in arasında ihtilaf var imiş. Sözde, Enver Paşa Çerkesler tarafından yaralanmış. Ruslar Karadeniz sahilinde asker ihraç ediyor [çıkarıyor] imiş.

12 Mart 1916

28 – Hıfzı'ya bir Fransızca ve bir de Türkçe olarak iki kart yazdım. Telgraf: Türkiye olanca kuvvetini Sivas'a tahşid etmiş [toplamış]. Almanlar büyük harbin arifesinde bulunduklarını yazıyor imiş. Portekizliler dört

Alman sefinesini müsadere etmiş. Yakında ilân-ı harp edecekmiş. Bugün arkadaşlar on beş kadar mektup aldılar. Bugün İrkuç'tan bir Türk zabiti geldi. Eski esirlerden olup orada on kişi imişler. İçlerinden iki tanesi firar ettiğinden, onları İrkuç'tan kaldırıp, her birini bir tarafa sevk ediyorlar. O mülâzım da buraya gelmiş. Bu gece süvari tarafından bir ziyafet verildi. Gerek zabitan ve bizim kaptanlar beş, altı saat kadar içip, güzel eğlendiler.

13 Mart 1916

29 – Bugün arkadaşlar epey mektup aldılar. Telgraf ve Tercüman gazetesinden: Kafkasya Kumandanlığı, von Sanders Paşa'ya teklif edilmiş ise de, kabul etmemiş ve bizim eski kumandanlardan bazısına teklif bulmuş, içlerinde Gazi Ahmet Muhtar Paşa dahi var imiş, onlar da kabul etmemiş. Almanlar, Fransa hududunda olanca kuvvetleriyle, kanlı harplerle meşgul imiş. Havalar gayet güzel gidiyor.

14 Mart 1916

1 Mart 332 – Hava gayet güzeldir. Havadis yoktur.

15 Mart 1916

2 – Hıfzı'ya Fransızca bir kart yazdım. Havadis yoktur, yalnız can sıkıntısından öleceğiz.

16 Mart 1916

3 – Cevdet'e Fransızca bir kart yazdım. Tuhaftır, her gün efendiler birçok mektup alıyor. Bana da vardır ümidiyle her gün bakıyorum. "Yoktur" cevabından başka aldığım yok. Neden yazmıyorlar? Birçok merak ediyorum. Bu gece karışık bir rüya gördüm: Vedia'nın tekmil vücudu yara ve ateş içinde. Uyandım, birçok zaman uykum kaçtı. Bütün merakta kaldım. Böyle mektup uzadıkça merakım artıyor. Bugünlerde Ruslar bizi o derece mahbusiyette ileriye gidiyorlar ki katiyen efrattan kimse zabitan kışlalarına gelemiyor. Ve bizi değil, hizmetçiler bile suya gider iken mutlak bir süngülü ile gitmeye mecbur ediliyor. Bunun için son derece sıkılıyoruz, vakit geçiremiyoruz. Eğer böyle bir sene daha geçirecek olur isek biz kendimizden ümit kesiyoruz.

17 Mart 1916

4 – Hava gayet güzeldir. Vakıa daha hariçte soğuk var ve etraftaki kar duruyor ise de on beş, yirmi gündür o kadar güzel bir güneş vardır ki bu kadar açık, berrak hava İstanbul’da bile yazın nadir olur. Arka tarafımızda, hapishanede birkaç Avusturyalı ve bir Alman zabiti mahbustur. Bunlar bir-iki defa firara teşebbüs ettiğinden, daima mahbusta bulunuyorlar. İçlerinden bir Avusturyalı zabit intihar kastıyla kollarından kan damarlarını keserek intihar etmek istemiş ise de görülüp doktorlar tarafından kurtarılmıştır. Bugün gene birçok mektup geldi, bana yoktur.

18 Mart 1916

5 – Hava iyidir. Havadis yoktur. Arkadaşlardan bazıları mektup aldılar. Sözde, Times gazetesi yazmış ki Enver Paşa, orduya hitaben, esir olan zabitan sulhta avdet ettikleri zaman orduda kullanmayacak imiş.

19 Mart 1916

6 – Hava iyidir. Hıfzı’ya Türkçe bir kart yazdım. Havadis yoktur. Arkadaşlara birçok mektup geldi. Lâkin bizim sansür tarafından o kadar kesilmiş ki yalnız içinde selamdan başka bir şey kalmamış. Birkaç gündür gelen mektuplar hep bu tarzdadır. Ne için bu kadar kesiliyor? Acaba vatanımızda bir fenalık var da onu yazıyorlar diye mi? Bunun için son derece merak ediyoruz.

20 Mart 1916

7 – Kayınvalideye bir Türkçe kart yazdım. Tercüman’dan: Türkler, Bulgarlar müstakil sulh yapmak istiyorlar. Almanlar Verdun üstünde hiç bir muvaffakiyet elde edemediler. Portekiz, Şili, Arjantin hükümetleri kendi limanlarında bulunan Alman sefainini [gemilerini] müsadere etmiş.

Romanya Kraliçesi vefat etmiş. Telgraf: Tuna’nın Sulina ağzında iki donanmanın harp ettiği ve tekmil Sulina’da evlerin camları kırıldığı ve dört saat kadar top sesleri duyulmuş ise de ne olduğu hakkında izahat yoktur.

21 Mart 1916

8 – Hava gayet açıktır. Güneş olanca şaşaasıyla parlıyor. Yalnız, biz zavallı üsera, mağmûm, mükedder, perişan ömrümüzü kısaltmak üzere günlerin bir an evvel geçmesine muntazırız [gözlüyoruz]. Evet, binlerce perişan, efkâr içinde, düşünmekten aciz bir hâlde bulunuyoruz. Hayırlı bir havadis alamıyoruz. Her cihetten mahbus bulunuyoruz. Ne ile vakit geçer? Bir yandan çoluk çocuk gailesi, mektup alamıyorum. Harbin gidişi namalûm [bilinmiyor], daha ne kadar sürecek bu da belli değil. Ahvalin gidişine bakılır ise bu sene de sulh yok. Bu yazın geçmesine çoktan razı oluyoruz. Fakat ya kışın, onu da burada geçirir isek tabiidir ki ertesi senenin yazı da harp devam edecek. Bu düşünce bizi ne kadar muazzeb ediyor. Aman yarabbi, bu hâle tahammül etmek ne kadar güç! İşte bizi nihayet derece meyus, mustarip eden bu hâldir. Telgraf: Fransa Harbiye Nazırı istifa etmiş. Almanlar Verdun üstünde elan muannidane harbe devam ediyor ve bir general harpte ölmüş. Lâkin Fransızlar, Verdun'dan ümidi kat etmişler.

22 Mart 1916

9 – Hıfzı'ya Türkçe bir kart yazdım. Hava açık ve gayet iyidir. Arkadaşlar birçok mektup ve fotoğraf aldılar, bana yoktur. Telgraf: Türkiye, Erzurum'un sukutundan dolayı yalnız sulh akdetmek üzere İsviçre'ye iki murahhas göndermiş. Alman Bahriye Nezareti, yakında açık denize donanma çıkarmak üzere bulunuyormuş. Selanik'e Japon zabitanından bir komisyon gelmiş. Fransa ve İtalya'da elan şiddetli, kanlı müsademeler devam ediyor imiş.

23 Mart 1916

10 – Murat Efendi'ye Türkçe bir kart yazdım. Hava iyidir, yavaş yavaş kar erimeye başladı. Ağzımda iki diş daha ağrımaya başladı. Onları da çektirir isem bütün bütün diş kalmayacak. Buraya geleli üç tane çektirdim. Bu esaretten kurtulana kadar ne ağzımızda diş kalacak, ne başımda siyah saç kalacak. Buradan beli bükülmüş, bembeyaz, ağzında diş [kalmamış] bir ihtiyar olarak avdet edeceğimi anlıyorum. Esaret ne kadar ağır olduğunu nefsimde tecrübe ettim. Lâkin bazı kimseler hiç müteessir olmuyor. Onlarda bir hiss-i insani [insanlık duygusu] yoktur diye karar veriyorum. Zira daima gülüp oynuyorlar. Bir gün müteessir olduklarını görmedim. Evet, gençlerin belki vatanda bizim gibi sevecek veya düşünecek, onların her bir ahvalinden müteessir olacak kimseleri yoktur. Fakat benim gibi, birçokları

müteehhil [evli] ve çocuk ve aile denilen o mukaddes beliye başlarında olduğu hâlde, onların da müteessir olmamasına bir mana veremiyorum. Evet, ben de o kadar düşünmek istemiyorum. Lâkin elde değil. Akşam olup ortalık mağmûm, karanlık içinde kaldığı zaman, gayrı ihtiyari olarak vatan, aile efradı birer birer önümde tecessüm ediyor [canlanıyor]. Şimdi onlar ne hâlde acaba, bir müzayaka [sıkıntı] içinde mi, bir sıkıntı içinde meyus mudurlar, ne yapıyorlar? Ya yatağa yattığım zaman, ne kadar uzun geceler uykusuz geçiyor. Düşünüyor iken, uyku dağılıyor, akla bin türlü efkâr hücum ediyor. Yarabbi, ne müşkül bir hâl içinde bulunuyorum! Harbin ahvali ise elan bir netice göstermiyor, elan meşkûk [şüpheli] bir hâl içinde bulunuyoruz.

24 Mart 1916

11 – Hava son derece iyidir. Dauria’dan şimdi iki kart aldım. Bir Vehbi’den, bir de Yüzbaşı Hasan Efendi’den. Arkadaşlar da birçok aldılar. Lâkin İstanbul’dan adam başına üçer, ikişer mektup aldılar, bana yoktur.

25 Mart 1916

12 – Hava fevkalade iyidir. Dün gece zabitan, üzüm ile yapılan şaraptan rakı çekip, üst katta bulunan Avusturya zabitlerini davet ederek, eğlendiler. Yirmi beş kadar Avusturyalı ile bizim Türk zabitanının bir kısmı iştirak ettiler. Bizim tarafta ise Süvari Ethem Kaptan ile Doktor’un odasında, onlar da toplandılar. Onların da o rakıdan var idi. Hasan, Mahir, Kâzım, Tahsin Kaptanlar ile içip, eğlendiler. Lâkin zabitanın bulunduğu tarafın arka cihetinde bir Rus zabiti yatıyor. Onların gürültüsüne, hariçten pencereyi vurup, badehu bizim Rus çavuşu tarafından herkes odasına çekilmeye icbar edildi. Bugün o zabit tarafından, çavuş sabahtan beri istintak ediliyor [sorgulanıyor]. Bakalım bundan ne netice çıkacak? Edilen istintakta bizim zabitan, Nevruz-ı sultani bizde yevm-i mahsus [özel gün] olduğundan, onun için bu gece ayin yaptıklarını beyan ediyorlar. Rus zabiti bir daha böyle yevm-i mahsusta evvelce malûmat verilmesini ihtar eder. Bu iş de böylece geçti.

26 Mart 1916

13 – Cevdet’e Türkçe bir kart yazdım. Hava açık, son derece iyidir. Şimdi Dauria’dan Binbaşı Osman ve Sabri beylerden, Vehbi Efendi’den ve kamarot Hüseyin’den birer kart aldım. Arkadaşların ekserisine geldi. Fakat onlara Dersaadet’ten de mektup var. Bana gene evden mektup yoktur. Taaccüb ediyorum [şaşıyorum], her hafta dört kart yazıyorum, cevap alamıyorum. Benim yazdığım kartlar da gitmiyor mu? Yoksa onlar cevap yazmıyorlar mı? Bunun için son derece sıkılıyorum.

27 Mart 1916

14 – Dauria’ya üç adet kart yazdım. Binbaşı Osman ve Sabri Beyler ile Vehbi’ye. Bugün hava iyidir. Bu gidişle Mart nihayetine kadar burada kar kalmayacaktır. Akşam hava karardı. Bora ile şiddetli kar yağmaya başladı. Yeni baştan ortalık kâmilen bembeyaz kesildi. Tercüman’dan: İki İngiliz torpido muhribi mayına çarparak gark olmuş [batmış]. Dört direkli bir Fransız vapuru Vil’de bir Alman tahte’l-bahiri tarafından gark edilmiş. Varna önlerinde bir Rus torpidosu bizim tahte’l-bahirler tarafından batırılmış. Bizim Çanakkale’den, mayınları topluyorlar imiş. Sözde Avusturya tersanelerinde bizim hesabımıza yapılan iki adet drednot beş-on güne kadar gelecek imiş. Bizim sahilde bir İngiliz kruvazörü tahte’l-bahir tarafından gark edilmiş. Amerika ile Meksika arasında harp oluyormuş. Ruslar, Rize’yi işgal ederek ileride, Sürmene ile Of’un arasında Kalapata Deresi’nde bizim ile harp ediyor imiş. İngiliz tayyareleri İzmir’e beyanname atıyor imiş. Çanakkale’de bizim tayyareler ile düşman tayyareleri arasında bir muharebe olmuş. Tuna’dan Avusturya sefineleri ile Bulgaristan’a altı sefine Alman kıtaatı gelmiş.

28 Mart 1916

15 – Dün gece bora sabaha kadar devam etti. Sabahtan beri de esiyor. Alaturka saat dört buçuk, şimdi biraz açıldı ve rüzgâr biraz kalmadı. Bugün hizmetçiler, asla dışarıya bırakılmadı. Her gün kışlanın önünde, nöbetçinin önünde zabitan sabahleyin bir saat, öğleden sonra bir saat gezebiliyor idi. Bugün onu da bırakmadılar. “Ne için?” diye memurumuz Rus çavuşuna sorduk. Meğer iki Avusturya zabiti firar etmiş. Bu sıkılık onun için yapılıyor imiş. Zaten her yerde bunların yüzünden rahatsız oluyoruz. Kaçtıklarına göre gidemiyorlar. Bir-iki gün sonra yakalanıp geliyorlar. Akşamüstü, kaçan Avusturya zabitleri, dört kişi ve maiyetlerinde iki nefer

olduğu hâlde otuz verst ileride, bir köyün kenarında Rus köylüleri tarafından yakalanıp geldiklerini, şimdi çavuştan haber aldık.

29 Mart 1916

16 – Hıfzı'ya Türkçe bir kart yazdım. Hava iyidir. Yağan kar kâmilen kalktı. Yalnız etrafımızdaki dağlar, ormanlar kar içinde ise de ortalık adeta yaz havasıdır. Bugün hava kararmadan bir zabit, yanlarında, süngülüler ile şehre gidip, ne lâzım ise almaya, mevki kumandanı müsaade etmiş. Dokuz kazarmadan dokuz zabit toplandı. Bizim kazarmadan Necati Efendi gitti. Bizim gemicilerden giden yoktur. Bahusus kimse gitmek istemiyor. Zira bir Türk, sekiz Avusturyalı, sekiz Rus neferi ile gidip ne konuşacak ve bir adam ne alabilecek ki şehirden buraya herkesin istediğini getirebilsin? Onun için bizden kimse gitmek istemiyor. Bakalım, ileride gidecek olacak mıdır? Şimdiden sonra her hafta bu yolda bir zabit, her kazarmadan gideceği tebliğ olundu. Tercüman'dan: Verdun üstünde bizim Türk ordusundan iki yüz bin kişilik bir ordu var imiş. Bulgar ordusu Avusturya forması giyerek Verdun harbine iştirak ediyor imiş. Üç yüz Alman zabiti bizim orduda tensikat yapmak üzere Trabzon'a gelmiş.

30 Mart 1916

17 – Murat Efendi'ye Türkçe bir kart yazdım. Bu gece epeyce kar yağdı. Bugün hava soğuk ve biraz rüzgâr vardır. Ara sıra kar yağıyor. Dün gece gelen emirde, zabitan asla hariçle ihtilat etmeyecektir [görüşmeyecektir]. Hatta o kadar sıkı emir verilmiş ki nöbetçiler kendi çavuşlarını bile dinlemiyor. Öyle bir mahbusiyet içinde bulunuyoruz ki bizim mahbusanelerde bile bu kadar eziyet edilemez. Bakalım, bu hâl devam eder ise bizim için pek vahimdir. Bir kazarmada bulunan zabitan, katiyen yanındaki diğer kazarmada bulunan zabitan ile görüşemiyor. Hele efrat ile görüşmek, konuşmak gayr-ı mümkündür. Herkes kendi kazarmasında mahbustur. Efrad gelince, onlar nispeten daha serbesttir. Kendi kazarmalarında içeri, dışarı girip çıkabiliyorlar.

31 Mart 1916

18 – Hava soğuktur. Ortalık tamamen kar ile mestur [örtülü]. Yeniden kışa girdik. Rusların mahbus tazyikatı [hapis baskıları] gittikçe artmaktadır. Bu

tazyik neticesi olarak bir sigara kâğıdı bizim para, beş kuruş yirmi beş paraya alıyoruz. Bizim altı kuruşluk paketler ayarında o kadar sıklette olan tütün on yedi buçuk kuruştur. Aldığımız elli ruble aybaşına kadar kâfi değildir. O kadar her şey pahalı olmuştur. Bizim memleketimizde elli ruble altı yüz yirmi beş kuruş eder. Orta halli bir aile idare olabilir. Buranın çölünde ise bir kişinin idaresine kâfi değildir. İçinde odun ve gaz ve yatacak ve hamam parası olmadığı hâlde yetişmiyor. Tercüman'dan: Enver Paşa, Medine-i Münevvere'yi ziyaret etmiş. Arap meşayihini [şeyhlerini] harbe teşvik ediyor imiş. Bağdat'ta bulunan Cemal Paşa ile görüşüp, harbin ahvaline dair müzakerat edecek imiş. Erzurum kumandanı ve yanında yirmi kadar ümera [üst rütbeli subaylar] ile taht-ı tevkife alınarak [tevkif edilerek] mahbusen Dersaadet'e getirilmiş. Gerek erkân-ı harbiye, gerek Sanders Paşa bunları mahkûm görüyor imişler. Trakya'da bulunan üç alay Alman askeri, hükûmet-i hâzıraya [şimdiki hükümete] yardım etmek üzere Dersaadet'e gelmiş. Çanakkale istikameti Alman askeri tarafından işgal olunmuş imiş. Tabiidir ki şunların bir kısmı yalandır. Fakat İstanbul'da ne gibi bir ahval cereyan ediyor? Bunu anlamak gayr-ı mümkündür. Telgraf: Almanlar Verdun'da endaht ettikleri gülle iki yüz elli ton imiş. Almanlar tamam yüz adet tahte'l-bahir ile denizlerde bu sene icrâ-yı faaliyet edecek [faaliyet gösterecek] imiş.

1 Nisan 1916

19 – Hava o kadar soğuk değil ise de kuşbaşı kar ara sıra yağıyor. Bu akşam yemeğinde kumanyadan ayrılan dört kaptan için mutfakta, sacın üstünde pişirilen köftenin dumanı hakikaten aralık, koridor ve mutfak son derecede duman içinde kalmış idi. Bundan naşi kamarot Cemil söylenmiş. Bunu duyan Tahsin Kaptan kızarak, söyleniyor. Yemekten sonra ben, Mustafa Kaptan ile öbür taraftaki zabitandan Yüzbaşı Kâmil Efendi'nin odasına gitmiş idik. Bizim tarafta Süvari, Doktor, Mahir Kaptan içiyorlarmış. Bir-iki kadeh Tahsin Kaptan da içer. Bilahare Ethem Kaptan, bunların gücenmiş olduğu aşçı Mustafa'yı çağırtarak Hasan Kaptan'ın elini öptürür ve Tahsin Kaptan'ı çağırtır. Onun elini öptürmek ister. Lâkin Tahsin Kaptan odaya girer iken, "bizim köftenin kızarmasını kim istemiyor ise anasını bilmem ne yaparım" gibi tefevvühatta bulunarak [kötü sözler söyleyerek] içeri girer. Cemil odada bulunduğundan, o da "ben de senin" der. Birbirine hücum ederler. Derken araya girip her ikisini ayırırlar. Büyük

bir rezalet olur, zabitana akseder, onlar gelirler, bizim bunlardan haberimiz yok. Saat beşe çeyrek kala biz öteden geldik. Hasan Kaptan'dan bu meseleyi haber aldık. Ne şayan-ı teessüf [üzüntü verici] bir hâldir. Nihayet buradaki zabitana rezil olduk. Bakalım ileride daha neler olacak? Bunlar, cümle Ethem Kaptan'ın idaresizliği ve sözünü bilmemesi ve kendisini idare edememesinden ileri geliyor.

2 Nisan 1916

20 – Bugün Hıfzı'ya Türkçe bir kart daha yazdım. Cevap alamıyorum, esbabı nedir bunu çok merak ediyorum. Herkesin mektubu geliyor. Birçok geceler uykum kaçıyor. Ne için bu çocuk beni bu kadar muazzeb ediyor? Yarabbi artık yeter, beni bu felâketten halâs eyle [kurtar]! Tuhaftır, akşam kavga, bugün basıldı. Şimdi gördüm, Tahsin Kaptan Süvari'nin mektubunu yazıyor. Bu ne hâl, bunlarda hiç mi izzetinefis yok? Kadınlar gibi birbirine her bir lakırdı söylüyorlar. Bilahare arada bir şey olmamış gibi güzel güzel konuşuyorlar. Tercüman'dan: Adriyatik Denizi'nde bir Fransız torpido muhribi tahte'l-bahir tarafından batırılmış. Enver Paşa'nın yerine İsmail Hakkı Paşa Harbiye Nazırı olacak imiş.

3 Nisan 1916

21 – Hıfzı'ya Türkçe bir kart daha yazdım. Elimde mevcut kartlar bitene kadar yazacağım. Bilahare mektup alamaz isem, ben de artık yazmayacağım. Bugün hava gayet iyidir. Güneşteki hararet adeta mayıs ayında bulunuyor imişiz gibi fazladır. Tercüman'dan: Ruslar, Of kasabasını işgal ederek Trabzon'a yürüyor imiş. Karadeniz'de Rus salib-i ahmer vapuru tahte'l-bahir tarafından batırılmış. Birçok insan zaiyatı var imiş. Yalnız sister tabir edilen kadınlardan on yedi ve Fransız mürettebattan yirmi yedi kişi ve Ruslardan o miktar tayfa ve bir hekim gark olmuş.

4 Nisan 1916

22 – Bugün hava gayet iyidir. Şimdi bir Rus mülâzımı, elinde defter ile gelip Mart maaşımızı tevzi eyledi. Tercüman'dan: Sözde, Cenevre'ye Nabi Bey, Rıfat Paşa murahhas i'zâm edilmiş [delege gönderilmiş] ve yakında Talat Bey gidecek imiş. Türkiye kendi ayrıca sulh etmek istiyormuş.

Almanlar Verdun’a şimdiye kadar endaht ettikleri [ateşledikleri] güllenin sıkleti iki yüz elli bin ton imiş. Üç bin büyük-küçük top bu işe iştirak etmiş.

5 Nisan 1916

23 – Hıfzı’ya Türkçe bir kart daha yazdım.

6 Nisan 1916

24 – Hava gayet iyidir. Adeta yaza çıktık. Bugün bazı efendiler mektup aldılar. Lâkin ekserisi sansür tarafından kesilmiş idi. Bana yoktur. Şimdi gelen İkbal gazetesinden: Dersaadet’te iki Ermeni komitacısı yakalanıp, kendilerinde bomba zuhur etmiş. Bunun üzerine, divan-ı harp tarafından Serasker Kapısı’nın önünde salb edilmiş [asılmış]. Başta Şeyhülislam olmak üzere Ruslar Trabzon’a girer ise ve Almanlar bize yardım etmez ise, hocalar tarafından Almanlar aleyhine kıyam edecekler [ayaklanacaklar] imiş.

7 Nisan 1916

25 – Sabahleyin kalktık, ortalık bembeyaz kar ile örtülmüş. Buranın havası ne tuhaftır! Dünküne nispet, bugün bir kış günüdür. Rüzgâr şiddetle esiyor. Şimdi tütün ve sigara kâğıdı almak üzere Ali’yi gönderdim. İki yüz kırk yaprak sigara kâğıdı, beş kuruş yirmi beş para. Bizim paketlerden altılık kadar bir paket, tütünü daha aşağı olmak üzere on kuruş yirmi para, onu da bulamıyoruz. On iki rubleye bir fotin aldım. Şimdiye kadar ayağımda bir Rus çizmesi var idi. Onu da Ruslar Dauria’da iken bizim efrada verdiler. Kamarot Hüseyin’in eskiden var idi. O sefer verdikleri çizmeyi aldım. Şimdiye kadar giydim. Daha birçok zaman giyilebilir.

8 Nisan 1916

26 – Hava bir derece kapalı, hafif bir kar yağıyor. Tuhaftır Ruslar bizi Aynaroz papazı zannediyorlar. Şimdiye kadar haftada iki gün berber gelir, hepimiz tıraş olur idik. Berber, bizim kamarotlardan Mustafa idi. Güzel takımı var ve kendi hakikaten iyi tıraş ediyor idi. Ruslar yasak ettiğinden beri onu da bırakmıyorlar. İki haftadır tıraş olamadık. Bugün arkadaşların ekserisi mektup aldılar. Saffet Kaptan, kızının fotoğrafını aldı.

9 Nisan 1916

27 – Hıfzı’ya Türkçe bir kart yazdım. Bugün hava, oldukça güneş var. Lâkin soğuktur. Elan mahbusiyetimiz devam ediyor. Hepimiz o kadar sıkıldık ki tarif edilemez. Yarabbi, kapalı bir mevkide aylarca vakit geçsin, dünyadan bihaber, ne kadar güç bir hâl imiş! Bakü’den gelen Açık Söz gazetesinden: Enver Paşa Sadrazam, Cemal Paşa Harbiye Nazırı, Kâmil Paşa Suriye kumandanı tayin edilmiş. Şimdi Avusturya efradından bir miktarı, eşyalarını hamilen [yüklü olarak] trene sevk edildiğini gördük. Kaç yüz olduğu malûmumuz değildir. Yalnız bunlar dâhili Rusya’da çalışmaya gönderiliyor imiş. Yakında bizim efradın da sevk edileceği şüyu buldu. Bakalım ileride aslı çıkacak mıdır? Akşamüstü birçok mektup geldi. Yalnız Mustafa Kaptan üç mektup birden aldı. Bana yoktur. Bu hâle haset etmemek elden gelmiyor. Ne bahtiyar imiş! Onda erkek olmadığı hâlde her hafta muntazam iki mektup alıyor. Benim ise evimde, yazacak iki-üç erkek var iken, üç-dört ayda bir mektup güç alabiliyorum. Buna gıpta etmemek mümkün müdür!

10 Nisan 1916

28 – Hava iyidir. Arkadaşlara birçok mektup geldi. Avusturya üserasından, yevmiye üç bin kişi sevk ediliyor. Bunlar bittikten sonra, bizim efrat sevk edilecekmiş. Burada yirmi yedi bin efrat varmış. Dört-beş bin kadar Türk, bir o kadar Alman, kalan Avusturya efradıdır. Bunlar peyderpey çalışmaya, dâhil-i Rusya’ya sevk olunuyor. Yerine malûl üsera gelecekmiş.

11 Nisan 1916

29 – Hava iyidir. Sözde bana taahhütlü olarak bir mektup geldiğini, postadan söylemişler. Şimdi bütün bütün merak da ediyorum. Burada bunun muamelesi bir hafta sürer. Ancak mektubu, o vakit alabilirim. Bugün hamam nöbeti idi. Ben de gittim. On iki Türk, iki Avusturya zabiti idik. Avusturyalılar, çıplak olarak girdiler. Çare ne, biz de don, peştamal gibi şeyler ile girdik. Oldukça temiz yıkandık. Fakat gider iken bir derece yokuş aşağı olduğundan, o kadar yorulmadım. Lâkin gelir iken yokuş yukarı ve bir de her taraf ince kum olduğundan, yürümek için zahmet veriyor. Biz de bir buçuk senedir hiç yürümediğimizden o kadar yoruldum ki kazarmaya güç

geldim. O yorgunluk ile yemek yiyip, bitap olarak yatağa düştüm. Bir-iki saat uyumuşum. Bu gece artık uyku yoktur.

12 Nisan 1916

30 – Hava gayet iyidir. Hıfzı’ya Türkçe bir kart daha yazdım. Tercüman’dan: Ruslar, sahilde Of kasabasını zapt etmiş. Bizim ordu Mısır üzerinde harp ediyor imiş. İngilizler Kanal boyundan çekilmiş. Şimdi Hıfzı’ya bir kart daha yazdım. İkbal’den: Türkiye’nin kendi başına sulh yapmak arzusu yalandır. Zonguldak önünde Rus tahte’l-bahirleri, bizim kömür yüklü bir sefine batırmış. Almanlar, tahte’l-bahirler ile İngiltere’yi abluka edecek imiş. Fransa’da olan kanlı müsademe devam ediyor imiş. Rus cephesinde Alman, Avusturya büyük tedarikât görüyormuş. Yakında her taraftan tecavüze başlayacaklar imiş.

13 Nisan 1916

31 – Bugün hava gayet iyidir. Bugün her neden ise Ruslar, nöbetçileri zabitan kazarmalarının etrafına çektiler. Zabitan kordon dâhilinde serbest, birbirleriyle görüşüp, geziyor. Bu serbestiyet, sabah iki saat, akşam iki saat. Burada, bizim bulunduğumuz yerde, on iki zabit kazarması vardır. Her kazarmada yüz kadar zabit bulunuyor. Bunun, beş yüz elli yahut altı yüzü Avusturya, otuz kadar Alman, kırk kadar Türk zabitanıdır. Lâkin bu kırkın içinde biz de dâhil bulunuyoruz. Buradan aşağıda, demiryolunun diğer kenarında zabitan var ise de onlardan malûmatımız yoktur ve buradan dört saat mesafede, Park denilen mahalde yüz kadar Avusturya zabiti var imiş. Her ne ise, şu kadar serbestiyet bile bize pek büyük bir lütuf yerine geçti. Bir derece insan bununla aldanıyor. Bugün, taahhütlü olduğundan imza etmek üzere, birçok Avusturya zabitleriyle beraber, süngülü ile postaneye gittik. İmza ederek, Refika’nın imzasıyla bir mektup aldım. Lâkin ortasını kesmişler. Yalnız selam kalmış. Ne anlaşılır, insan mektup aldım diye sevinemez! Çünkü mektupta anlaşılacak bir meal kalmıyor. İkbal’den: Mareşal Mackensen Dersaadet’e gelmiş. Sultan Mehmet’e feldmareşal asası getirmiş veyahut Rus hududuna sevk edilecek ordunun plânı onun tarafından tanzim edilecek imiş. Keza Zonguldak’ta kömür yüklü bir sefine Rus tahte’l-bahirleri tarafından gark edilmiş. Varna Limanı tahkim ediliyor imiş. Orada beş adet tahte’l-bahir ile birkaç tane bizim torpidolar var imiş.

14 Nisan 1916

1 Nisan – Hava gayet güzeldir. Ortalık kurudu, çamurdan eser yoktur. Esasen buraları kum deryası denilecek bir mevkidir. Aldığım mektuba Türkçe olarak bir kartı Hıfzı'nın namına yazdım. Şimdi istarca geldi, onar kişi olmak üzere gidilecek. "Tekmil zabitanın fotoğrafı alınacak" dedi. Bilahare dört süngülü Rus neferi, ikinci olarak biz gittik. Birer ufak kıta da fotoğrafımızı aldılar. Bakalım bunu ne yapacaklar? Şimdilik ne olduğunu anlayamadık. Bugün bizim kazarmada Türk ve Avusturya zabitanı, kâmilen resimleri çıkarıldı.

Şimdi Hasan ve Mustafa ve diğer üç arkadaş mektup aldılar. Hava o kadar sıcaktır ki İstanbul'da bu kadar sıcak ancak mayısta olabilir. Tabii geceler soğuktur. On arkadaş ittifak ile on dört rubleye, pazarlık ederek grup ile fotoğrafımızı çıkarttık. Hepimize birer adet verecek. Esaret hatırası olmak üzere Dersaadet'e kadar saklayacağız. İki yüzbaşı, sekiz de bizden var. Bakalım iyi olacak mıdır?

15 Nisan 1916

2 – Sabah hava mağmûmdur. Dışarıda ziyade rüzgâr var. Bugün gezmeye kimse çıkmadı. Sabah iki, akşam iki saat müddetle, zabitan kazarmaları arasında gezebiliyoruz. Lâkin etrafımızda kordon vardır. Ondan harice kimse çıkamıyor ve hariçten içeriye üseradan, efrat olarak kimse giremez. Daha doğrusu Ruslar, zabitanı ne bizim efrat ile ve ne de kendi ahalisi ile temas ettirmiyor. Şimdi bir Rus yüzbaşısı geldi: "Valinin emri ile burada kumandan tarafından zabitan için bir lokanta açılacaktır. Orada kendi arzusuyla isteyen zabitan mahiye [aylık] yirmi beş ruble ile öğle ve akşam yemeğini bile yiyebilecektir. Zira her türlü me'kûlâtın [yiyeceklerin] gittikçe fiyatı tezayüd ediyor [artıyor] ve daha edecektir. Sizin almış olduğunuz elli ruble yalnız taamınıza değil melbusat [giyecek] ve diğer levazımınıza mahsus olduğundan kendi yapacağınız kumanya ile ancak şimdiden sonra kırk rubleye yiyebilirsiniz" dedi. Biz de kendisine, biz domuz yemediğimizden onların yemeğine iştirak edemeyeceğimizi bildirdik. Cevap olarak, "peki kendi aşçınızı gönderin ve her gün içinizden bir efendi gelip muayene edebilir" diyor. Bakalım ne yapacağız? Mesele kendi arzunuz veçhile yapabilirsiniz diyorlar. Zahirde öyle, lâkin hakikat öyle değil. Bizim için hariçten bir habbe [buğday tanesi] tedarik etmek

kabil değil. İçerideki bakkallar, kendilerinin. Onların soyması kâfi değilmiş gibi şimdi böyle soyacaklar. Yemez isek bakkaldan alacağız. Her şeye daha fazla zam edecekler ve belki aradığımızı bulamayacağız. Ne yapacağımıza bir karar veremedik. Cenab-ı Hak cümlemizi an-karîb [yakında] şuradan halâs etsin, âmin. Akşamüstü rüzgâr o kadar sertleşti ki adeta fırtına hâlini aldı. Kum taneleri havada uçuşuyor. Gözünü yahut ağzınızı açmak mümkün değildir. Akşam fırtına gittikçe şiddetlendi. Daha burada bu kadar şedit fırtına görmedik. Ne çalı, ne çırpı bırakıyor, tekmil önüne katıp götürüyor.

İkbal gazetesinden, bir makale yazıyor ki: Bu harpte tedafüi vaziyetle [savunma pozisyonuyla], devletler birbirini zayıf düşürmek fikrine hizmet eder ise, daha bu harp çok zaman devam edecek. Hatta birkaç seneler sürecek diye. Yarabbi, biz şimdiden bittik! Bizden asla bir iş beklenemez. Ya burada birkaç sene daha kalır isek, bir iş görmek değil vatanımızı, çocuklarımızı görmek saadeti bile bizim için şüphelidir. Yarabbi bizim hâlimize merhamet-i Samedâniyenden başka iltica edecek bir penâh, ilticagâh [sığınacak yer] yoktur.

16 Nisan 1916

3 – Hıfzı’ya bir Türkçe kart yazdım. Bugün hava gayet iyidir. Dünkü fırtına, akşam kaldı. Gece hava gayet sakin idi. Şimdi güneş gayet parlak ve sıcaktır.

17 Nisan 1916

4 – Hava gayet iyidir. Güneş parlak ve sıcaktır. Bugün akşamüzeri zabitan ile görüşüyor idik. Yüzbaşılardan Kâmil Efendi namındaki zat, bizim Rus üserasına yaptığımız muameleyi, kendi gözüyle gördüğü bir vakayı anlattı. Erzincan mevkiinde bulunan bir zabit pavyonunda on beş kadar Rus zabiti ve yanındaki bir bölük istiap edecek [alabilecek] kışlaya ise üç yüz elli kadar Rus efradı koymuşlar ve bunların memuru, tekaüt edilip harpte gene orduya alınan bir süvari mülâzımı imiş. Bu efendi zaten mektepten kendisini tanıdım ve ahlâk nokta-i nazarından o kadar adi, bed-mâye [soysuz] bir tıynette bir adamdır, diyor. Kışlada efrat oturacak yer bulamıyor. Hastalık bir yandan. Memur efendi ise asla bakmadığı gibi ufak bir vesile-i tahkir, sebb ü şetm ediyor [sövüp sayıyor]. Bilahare bunların Sivas’a nakli hakkında emir geldi. Kendilerine müracaat ile yarın yola

çıkacakları ve birer hayvan kiralamaları bildirildi. Rus zabitanı, “peki siz birer hayvan bulun, biz parasını verelim” dediler. On beş kadar hayvan ale’s-sabah [sabahleyin] geldi ise de hayvanlarda eyer yok. Hepsinin sırtında semer var. Ruslar hayret ile bakıyorlar. İçlerinde bulunan bir miralay memur efendiye müracaatla, “Ben bu semerli hayvana binemem, parasını vereyim bana bir eyer buldurun” der. Memur efendi pür hiddet, bir takım küfür ile miralaya bir tokat aşk eder. Bunun üzerine Ruslar, binmeye mecbur olur. Hayret, biz de esir bulunuyoruz, fakat hiçbir Rus zabitinden böyle bir hakaret görmedik. Vah, yazık demek ki Ruslar bizden çok medeni ve insanlığa daha yakın ve daha âlicenap bir kavim imişler. Bilahare o Rus miralayı harpten avdet edip vatanına geldiği zaman, Türkler hakkında ne gibi fikir beyan edecek? Her hâlde iyi demeyeceği aşikârdır.

18 Nisan 1916

5 – Vedia’nın ismine Fransızca bir kart yazdım. Bugün sabahleyin uykudan kalkınca ortalığı bembeyaz bulduk. Elan kar yağıyor. Buranın yazına yahut kışına akıl ermiyor. Şimdiki hâlde mükemmel bir kış âlemindeyiz. Tercüman’dan: Marmara’ya giren bir İngiliz tahte’l-bahiri tarafından bizim torpidolardan biri batırılmış. Bizim Midilli kruvazörü Rus sevahilini [sahillerini] bombardıman etmiş. Rus tahte’l-bahirleri, Zonguldak önünde bir vapur batırmış. Ruslar, Bitlis önünde bizim bir fırkayı perişan ederek, on yedi zabit ile 350 nefer esir almış. Şimal Denizi’nde bir Alman muavin kruvazörü ile bir İngiliz kruvazörü arasında bir harp olup, her ikisi gark olmuş. Arnavutluk’ta, Avlonya’da İtalya’nın seksen bin askeri varmış ve limanda müteaddit harp sefineleri bulunuyor imiş. Avusturyalılar Merdita’dan kırk bin kişilik bir çete ordusu tanzim ederek, kendi iki fırka askeriyle beraber orada harp ediyor imiş.

19 Nisan 1916

6 – Hıfzı’nın namına Fransızca bir kart yazdım. Hava iyidir. Rus telgrafı: Trabzon işgal edilmiştir. Eyvah, bu haber ne kadar müthiş olarak içimize yayıldı. Yarabbi, bu milletin mukadderatı ne kadar fena gidiyor! Herkeste bir meyusiyet, kimse kimseye fikrini söylemiyor. Herkes bir kenarda kendi kendine düşünüyor. Encamı [sonu] ne kadar karanlık görünüyor. Gittikçe ümidimiz münkatı oluyor [kesiliyor]. Evet, başka bir şeyi yazamayacağım. Zira ne düşünmek, ne yazmak istemiyorum.

20 Nisan 1916

7 – Hava açık ise de soğuk vardır. Bizim tarafta elan kimsede neşe yoktur. Herkes düşünmek ile vaktini geçiriyor. Tercüman'dan: Almanlar, Padişah'ı maaile [ailece] Berlin'e götürmek için kandırıyor imiş. İkbal'den: Ruslar bizden zapt ettiği Lazistan vilayetine, şimdiden Rus tebaası gibi muamele edecekmiş. Mackensen, bizim ordunun umum kumandanlığını deruhte ederek Rusları Kafkas'tan çıkaracak imiş. Almanlar bu son günlerde tahte'l-bahir ile birçok gemiler batırıyor imiş.

21 Nisan 1916

8 – İsveç Salib-i Ahmer'i vasıtasıyla Hıfzı'ya Türkçe bir kart yazdım. Bu gece yeniden kış geriye geldi. Sabaha kadar esti, kar yağdı. Gündüz, elan ara sıra yağıyor. Cevanib-i erbaamızda [dört tarafımızda] bulunan dağlar, ormanlar kâmilen bembeyaz olarak örtüldü. Buranın güneşi ne kadar sıcak ise de ân-ı vahitte [bir anda] hava değişiyor, kar yağmaya başlıyor. Telgraf: Ruslar, Trabzon'a daha girememiştir. Lâkin gerek sevahilden ve gerek arka taraftan on dokuz kilometre muhitinde, Trabzon'u iki taraftan kuşatmış. Almanya, Avusturya, Bulgar ve Türkiye beyninde bir muahede-i ticariye [ticari antlaşma] imza edilmiş. Almanya'dan, İmparator hanedanına mensup üç prens, Türkiye'ye gelerek Padişah'a sadakat yemini ifa ediyormuş. Buna mukabil, bizden üç şehzade, Almanya'ya gidip, onlar da orada yemin merasimini icra edecek imiş. Almanya'dan birçok top, otomobil ve eczâ-yı tıbbiye ve şimendifer vagonları geliyor imiş. Bulgaristan Kralı, Almanya'da imiş. Sözde, Almanlar Kral'ı Sofya'ya gitmek istediği hâlde bırakmıyor imiş ki yalnız sulh etmesin diye.

22 Nisan 1916

9 – Dünkü havaya nispet, bugün gayet güzel, parlak güneş var, oldukça sıcaktır. Cevanib-i erbaamızdaki dağlar, ormanlar kar ile muhattır [çevrilidir]. Tercüman'dan: Yunan ile Bulgaristan arasında harp arifesinde bulunuluyor. Türkiye'ye, Avusturya'dan pek külliyetli dağ topu geliyor imiş. İstanbul'da bir meclis-i askerî olmuş. Mareşal Mackensen, Liman, Enver, Esat Paşalar ile birtakım kumandanlar mevcut olarak müşavere edilmiş. Amerika tarafından ilk defa olarak, yüz bin dolar iane gelmiş. Türkiye'de aç kalan ahaliye tevzi edilecek imiş. İzmir ile Edirne arasında

yalnız bir milyon ahali aç imiş. Almanlar, Fransa hududundaki harpten, cenazeleri Berlin'e taşıyormuş. Bu cenazelerden kaynatıp gliserin çıkaracakmış. Bugünlerde Dersaadet'e birçok Alman, Avusturya bahriye efradı ve zabitanı geliyor imiş. Karadeniz'de tahte'l-bahirlerin faaliyete başlaması bunun üzerine imiş.

23 Nisan 1916

10 – İsveç Salib-i Ahmer'i vasıtasıyla Hıfzı'ya bir kart yazdım. Bugün hava iyidir. Etraftaki kar yavaş bir surette kayboluyor. Öğleye yakın hava karardı, kar yağmaya başladı. Üç dört parmak kar yağdı, elan yağıyor. Tercüman'dan: Boğaz ağzında bizim Muavenet-i Milliye'nin himayesinde olan bir vapur, Rus tahte'l-bahiri tarafından batırılmış. Bunun üzerine bir Rus torpidosu bizim Muavenet'e hücum ettiğinden, Muavenet Boğaz'a kaçmıştır. Midilli kruvazörü evvelce yaralı olduğundan, tamiri yeni bitiyor. Şimdi Karadeniz'e çıkmış, Rusları denizden vuruyor imiş. Midilli bir Rus harp gemisiyle, uzaktan biraz top ateşi icra etmişler ise de nihayet Midilli uzaklaşmaya mecbur olmuş. Yavuz iki aydan beri tamir oluyormuş. Onun için bizim donanma denize çıkamıyor imiş. Trabzon etrafında bizim ordu, takviye kıtaatı aldığından, tecavüze başlamış. Amerika'nın Almanya ile arası açıldığından donanmasına harp için hazırlık emri vermiş. Yunan Kralı tarafından, iki adet mektubu hâmil [taşıyan] Yunan veliahdı, bir mektup Bulgar Kralı'na ve bir tanesini Padişahımıza vermek üzere Dersaadet'e ve Sofya'ya gelecek imiş. Mackensen, Yunanistan'a gidiyor imiş. Arnavutluk'ta Akif Paşa'nın idaresinde yeni bir hükümet tesis oluyormuş. Bunun üzerine Arnavutluk'ta büyük heyecan varmış. Hollanda hükümeti harbe hazırlanıyormuş.

Akşam elan kar devam ediyor. Gece hava açıldı, berrak. Yıldızlar parlıyor.

24 Nisan 1916

11 – Hava açık, güneş güzel, parlaktır. Bugün kayınvalideye Türkçe bir kart yazdım.

25 Nisan 1916

12 – Hava gayet açık ve sıcaktır. Bugün Hıfzı'ya Fransızca bir kart yazdım. Bugün iki saat kadar kışlanın önünde gezdim. Evet, havaya ve güneşe ihtiyacım son derecede idi. İçeride havasızlıktan o kadar sıkılıyoruz ki tarif etmek muhaldir [imkânsızdır].

26 Nisan 1916

13 – Hava son derece güzeldir, sıcaktır. Eve Fransızca bir kart daha yazdım. Bugünlerde her ne esbabdan [sebeplerden] naşi ise de umum arkadaşlar pek seyrek olarak mektup alıyorlar. Tabii ki ben zaten seyrek olarak alıyor idim. Şimdi ise pek nadir olarak alıyorum.

27 Nisan 1916

14 – Hava sıcaktır. Lâkin gayet mağmûm, güneş yoktur. Rus Telgrafı, Başkale'de bulunan ordugâh-ı umumide bizim ordu taarruza başlamış. Lâkin Goltz Paşa tifodan ölmüş. Bizim bir ordu Diyarbakır üzerinde keza taarruza geçmiş. İkbalden: Arnavutluk'a beş Türk zabiti gitmiş. Ellerinde fetva varmış. Arnavutları harbe teşvik edeceklermiş.

Alman İmparatoru, elli altı sarayın kurşunlarını harp levazımatına sarf edilmek üzere söktürmüş. Sivas'a Alman askeri gelmiş. Türkiye, İstanbul'da bulunan Danimarka sefinelerini müsadere etmiş. İstanbul'da erzak bulunmuyor imiş. Romanya limanlarında bulunan sefain, Almanya tarafından mubayaa olunarak Türkiye'ye erzak sevk etmeye hazırlanıyor imiş. İlk defa olarak bir sefine muvasalat etmiş.

28 Nisan 1916

15 – Hava dünkü gibi kapalıdır. Lâkin bugün daha ziyade soğuk var. Ara sıra, sinek uçar gibi gayet hafif kar uçuşuyor. Rus Telgrafı: Romanya hükümeti, Rusya'ya ilân-ı harp etmiş. Bu havadise ne kadar memnun olduk. Evet şimdi Ruslar bir dereceye kadar bunalır ve bir an evvel Rusların yıkılması ve bizim hudutta evvelki kadar faalâne [faal olarak] hareket edememesi, bizim için şayan-ı memnuniyettir. Şimdi Mart 22 tarihli bir kayınvalideden ve bir de Vedia'nın imzasıyla iki mektup aldım. Evvelce pek sevindim. Bilahare okuyunca, hakikaten pek mükedder oldum. Hıfzı, Bağdat'ta harpte imiş. Yarabbi çocuğumu hıfz-ı samedâniyene emanet

ediyorum. Her kederim, her düşüncem kâfi değilmiş gibi şimdi bu endişe ile ne kadar muazzeb [azap içinde] olacağım. Bir taraftan beliye-i harp [harp felâketi], diğer taraftan binlerce hastalık, yoksulluk içinde bulunacak. Ne diyeyim, ne düşüneceğimden acizim. Yalnız ne düşüneceğimi bilemiyorum. Cenab-ı Hakkın lutfuna sığınmaktan ve ileride sağ salim görüşmekten gayrı aklıma bir şey gelmiyor. İnşallah an-karîb, cümlesi ile kavuşup görüşmek nasip eder. Âmin ya Muin.

29 Nisan 1916

16 – Hıfzı’nın namına Fransızca bir kart yazdım. Dünkü mektubu almadan yazdığım için, bugün onu öyle verdim. Bu gece sabaha kadar birçok hülya içinde uykum kaçtı. Her ne kadar düşünmek istemiyorsam, elde değil. Dünkü telgrafta, Romanya’nın ilân-ı harbi yalan çıktı. Ne kadar teessüf ettik. Buna mukabil bizim ordu, Kanal’ı geçerek Mısır toprağına ayak basmış. Buna da memnun oluyoruz. Demek şu hâlde İngilizlere ufak bir darbe vuruldu. İnşallah bilahare bu darbe daha ziyade mikyasta tezayüd eder [artar].

30 Nisan 1916

17 – Bu gece rüyamda Hıfzı ile birçok uğraştım. Evet, kendimden ziyade, validesinin ne kadar mükedder olacağını düşünüyorum. Ben erkek olduğum için, onun harbe gitmesi lâzım olduğunu anlayabilirim ve gitmelidir. O değil, Emin de gitsin ehemmiyeti yok. Şimdiye kadar gidenler, ana babaları yok mu idi! Onlar da çocuklarını severdi. Fakat kadın, ihtimal bunları düşünemez. Ben burada, oğlu orada, kendisinin hâlini bildiğim için bu ciheti çok düşünüyorum. İnşallah Cenab-ı Hak kendisini teselli eder. Benim yalnız mükedder olduğum bir cihet var ise o da idâdiye [lise] efendilerinin bile şu zamanda zabit namzedi sıfatıyla hatta medrese talebelerinin bile orduya dâhil olduğu, buradaki zabitanın ifadesinden ve gerekse içlerinde mevcut olan üç-beş efendi görüyorum. Hıfzı'nın dersine çalışmaması yüzünden bir nefer gibi orduya iltihakı beni son derece mükedder ediyor. Fakat ne yapayım, bana gece gündüz Cenab-ı Hakk'a tevekkül edip hakkında hayır duadan başka bir şey ile müteselli olamayacağım. İnşallah ileride cümlesini sağ salim görüp, kavuşurum. Bu sabah hava gayet güzeldir.

Şimdi bir mektup Cevdet'ten ve bir de Hamit'in imzasıyla iki mektup aldım. Tarihi, yirmi iki Mart'tır. Demek şu mektuplar, dört tanesi bir arada Cevdet Efendi'nin tarafından yazılmış, lâkin çi-faide [ne fayda] bir hınzır sansür elinde mektuplar kesiliyor. Buna o kadar kızıyorum ki tarif edemem. Behey alçak, aile hususatı politika mıdır? Bundan hükümete, millete ne taalluk eder [ilgilendirir]. İkbal ve Tercüman'dan: Dersaadet'te erzak yüzünden son derece müzayaka var imiş. Romanya limanında bulunan iki Türk sefinesi gaz ve benzin yüklü olarak Dersaadet'e gitmiş. Keza Köstence'den yirmi yelken gemisi, zahire yüklü olarak Dersaadet'e hareket etmiş. Alman su altı kayıkları tarafından Mart içinde, otuz adet sefine, altmış bin ton cesametinde [büyüklüğünde] olarak İngiliz sefinesi batırılmış. Sözde Rus tekneleri ile harbeden Midilli kruvazörü, yeniden yaralanmış. Dersaadet'te kadınlar, açlık yüzünden Babıâli'ye gitmişler.

1 Mayıs 1916

18 – Hava iyidir, şüphesiz artık yaz geldi. Cevdet'e Türkçe olarak bir kart yazdım ve Hıfzı'nın adresini istedim.

2 Mayıs 1916

19 – Bir kayınvalideye, bir de Emin'in adresine olarak Salib-i Ahmer vasıtasıyla iki Türkçe kart yazdım. Rus telgrafı: Bağdat üstünde muhasarada bulunan İngiliz ordusu, on beş bin nefer ile teslim olmuş. Bu havadise ne kadar memnun olduk. İnşallah böyle bir haber Ruslar hakkında alır isek, daha ziyade memnun oluruz.

3 Mayıs 1916

20 – Oğlum Hamit'in namına Türkçe bir kart yazdım. Moskova Salib-i Ahmer'i vasıtasıyla gönderdim. Tercüman'dan: Türkiye 'de erzak fıkdanı [kıtlığı] son dereceye gelmiştir. Boğaz ağzında, bir vapur ve yanında bir yelken sefinesi bulunduğu hâlde Rus tahte'l-bahiri [denizaltısı] tarafından batırılmış. Trabzon, Ruslar tarafından süvari yürüyüşüyle zapt edilmiş ve bizim ordu bozularak, silahlarını atarak firar etmiş. Birçok top, tüfek zapt edip, dört zabit ve yüz on dört nefer esir almış. Eyvah, biz buradan hayırlı bir haber bekliyor iken bu yolda bir netice ne kadar ağır, ne kadar yeis-aver [üzüntü veren] oluyor. Yarabbi, sen millet-i İslam'a yardım, nusret ihsan et! İkbal'den: Dersaadet'te erzakın fıkdanından [kıtlığından], kalabalığın bir derece harice sevk edilmesi çaresi aranıyor imiş. Bağdat'ta Goltz Paşa diktatör imiş. Türk zabitanının Yerine Alman, Avusturya zabitleri tayin ediliyor ve ahali me'kûlâtın pahalılığından son derece şikâyet ediyor imiş. Adeta isyan çıkarmak derecesinde imiş. Bu gibi havadisler işittikçe o kadar dil-hûn oluyorum [içim kan ağlıyor] ki tarif etmek benim için kabil değildir. Kendi esaretimiz, şurada devam eden mahbusiyetimiz de bizi ancak müteselli edecek, vatanımızın teâli-i şan, şevketi [şöhret ve heybetinin yükselmesi] iken, ondan mahrum oluyoruz. Bu gibi düşünceler, olanca ümidimizi bize kaybettiriyor. Bu ümidin münkatı olması [kesilmesi] ise, bizi son derece bir meyusiyette bırakıyor. İlerisini pek karanlık görüyoruz. Bir de üstüne, Hıfzı'nın Bağdat meselesi munzam olunca, orada edilecek harpten ziyade sefalet, hastalık gibi daima bizim ordunun maruz olduğu yokluk felâketi, beni ne kadar uzun geceler uykusuz kalarak düşünmeye sevk ediyor. Bu günlerde pek rahatsızım. Bu gece, düşünceler hep bir araya geliyor. Kuvve-i maneviyem haleldar oluyor. Evet, ne kadar düşünmemek arzu ediyor isem, gayr-ı ihtiyari olarak, zihnim öyle düşüncelerden bir türlü azade kalamıyor. Cenab-ı Hak millet-i İslamiye'nin vatanını ve efradını cümle kaza ve beliyeden muhafaza buyursun, âmin.

4 Mayıs 1916

21 – Bugün hava soğuktur, hafif kar yağıyor. Burada açık hava, adeta yaz ortasıdır. Lâkin azıcık rüzgâr oldu mu kış geriye avdet ediyor. Bugün zabitan tarafından bazı müzakerat için iki süvari, davet edilmiş idi. Orada bazı hususat hakkında müzakere edilerek zabitandan beş ve bizden üç kişi intihap edilerek bir meclis yapılmasına ve bu meclisin gerek hastanede vefat eden efradın mahlûlâtını [mirasını] ve gerekse künyelerini ve diğer yerlerden hastane namına verilen paranın suret-i sarfını [harcama şeklini] anlamak ve zabitanın bazı hususatta verilecek kararın umum tarafından kabul edilmesi gibi olacağı anlaşıldı. Bizden intihap edilecek [seçilecek] üç kişinin biri Mustafa Kaptan ve biri Doktor Rasim Efendi ve bir de beni intihap etmişler. Bakalım ileride ne olacak?

5 Mayıs 1916

22 – Hava oldukça soğuktur. Şimdi Dauria’dan Osman Bey ’den bir kart aldım. Evvelce, buradan dört-beş saat kadar uzak olan Park denilen mevkie kaldırılan bizim Türk efradından bin kişi kadar olan efrat oradan, içeri Rusya’ya kaldırılmış. Tarlalarda ekip biçmek veyahut ormanlarda odun kesecek. Bu gibi işler için zaten buradan da şimdiye kadar dört-beş bin kadar Avusturya efradı sevk edildi. Bunlar bittikten sonra burada bulunan dört-beş bin kadar Türk efradının da sevk edileceği söyleniyor. Şimdi bizi burada en ziyade meşgul eden mesele, her gün gazete geldi mi, mektup var mı yahut bugün mektup yazılacak gün müdür diye herkesin birbirine sual sormasıdır. Eğer o gün gazete yok ve mektup bulunmaz ise bizim için en fena bir gündür. O gün herkeste bir sıkıntı, bir meyusiyet gidiyor. Yevmiye üç gazeteye abone olduk. Biri bizim Mustafa, Ethem Kaptanlar ile Doktor Fuat ve ben ve bir de Müstantik [sorgu hâkimi] var. Kırım’da çıkan Tercüman gazetesidir. Ve bir de zabitanın yanındaki tabur imamı Yanyalı Lütfullah Efendi’nin Tercüman abonesi vardır. Keza zabitandan Mülâzım-ı Evvel Celal Efendi, Bakü’de çıkan İkbal gazetesine abonedir. Bir de zabit namzedi Rıza Efendi Bakü’de çıkan Açık Söz namındaki gazeteye abonedir. Maatteessüf bu gazeteler muntazam olarak her gün gelmiyor. Başlıca meşguliyetimiz budur. Bunlar olmadı mı herkeste bir düşünce başgösteriyor. Nihayet sıkıntı başlıyor. Ah, of diye herkes dolaşıyor. Vakit, geçmez bir hâl alıyor. Vatan, aile, çocuk davası hatırdan çıkmıyor. Bahusus

şu günlerde her gün tevali eden [ardı ardına gelen] Rus istilası, kalbe pek ağır olarak kasvet veriyor. Bu işin ne netice alacağı kestirilemiyor. Her taraf karanlık görünüyor. Şu müthiş harp ne ile nihayet bulacak, ne vakit? Bunlar bir türlü kestirilemiyor. Düşündükçe adeta kendimizden ümidimiz münkatı oluyor. Birbirimizi teselli etmeye mecbur oluyoruz. Lâkin diğerini teselli etmek için söylediğin lakırdıya kendin bile inanmıyorsun. Böylece ağır, tahammül-fersa [tahammül bırakmayan] bir hayat geçiriyoruz. Yani şu hayatın senelerce uzayacağına, insan ölmeyi daha kolay görüyor. “Yarabbi, şu felâketten bizi kurtar” demekten başka elden bir şey gelmiyor. Çünkü aciz bir hâldeyiz. Hiçbir şey yapmaya muktedir değiliz. Dört ay mukaddem düşerek, kalçasından sakatlanan Doktor Hasan Şahi Efendi burada röntgen şuası bulunmadığından tedavi edilememiş idi. Bugün İrkuç’tan gelen emir üzerine, bu akşam yeniden hastaneye kaldırdılar. Yarın trene bindirip İrkuç’a sevk edilecek. Oradaki hastanede röntgen var imiş. Orada tedavi edilecek. Kendisiyle vedalaştık. Cenab-ı Hak şifa ihsan etsin. İkbal’den: İngiliz tayyareleri Dersaadet’te, Galata Köprüsü’ne bomba bıraktığından, köprü sakatlanmış. Dersaadet’ten Haydarpaşa’ya 30 santimetrelik ve seri atışlı pek çok Avusturya topları ve topçusu geçiyor imiş. Dersaadet’te Avusturya, Alman askeri kalmamış. Yalnız fabrikalarda üç-dört bin kadar amelesi kalmış.

6 Mayıs 1916

23 – Hava oldukça iyidir. Bugün kayınvalideye Türkçe bir kart yazdım. Doktor Rıfat Efendi’den, şimdi haber aldığımıza göre, bizim efrattan bir kişi ordu hummasına [tifüs] tutulmuş. Şimdiye kadar burada bu hastalık yok idi. Cenab-ı Hak cümleyi muhafaza buyursun. Rus telgrafı: Almanların Mode zırhlısı, on dokuz İngiliz, iki Fransız ticaret sefinesini batırıp ve bir de İngiliz zırhlı kruvazörü batırarak altı yüz esir alıp salimen avdet etmiş. Bunun üzerine Almanya hükümeti mezkûr zırhlı mürettebatına büyük bir atiye [hediye] vermiş. Kahire’nin şimal civarında İngilizler ahali-i mahalliye [yerel halk] ile harp ediyor imiş.

7 Mayıs 1916

24 – Yevm-i felâketimizin tamam bir buçuk senesini bugün ikmal ettik. Daha ne kadar buralarda sürüneceğimizi Allah bilir. İkbal gazetesinden: Rusya tarafından Marsilya’ya gemi ile bir fırka yahut bir kolordu sevk

edilmiş. Fransa'da büyük merasim-i askeriye ile istikbal edilmiş. Trablus ve Mısır hududundaki Sellum Limanı yanında Sünusiler ile İngilizler arasında vuku bulan bir harpte Sünusiler tamamen dağılmış ve bizim Türk zabitanından yirmi-otuz kadar zabit şehit olmuş. Kafkas tarafında Rus ordusu Siirt'e doğru yürüyor imiş. Böyle fena haberlerden ne kadar meyus oluyoruz. Yarabbi, bir gün de muvaffakiyet gösterir bir haber alamayacak mıyız? Kendi yeis-i hâlimizi [üzücü durumumuzu] düşünürken, vatanın böyle fena, karanlık haberleri insana ne fena tesir icra ediyor! Bir türlü insan kendisini müteselli edecek çare bulamıyor. Her taraftan meyus, mükedder oluyor, uykusu kaçıyor, iştihası kesiliyor. Evet ne müthiş felâkettir, binlerce hatta milyonlarca çoluk, çocuk, kadın aç biilaç yollara düşüyor, vatanı, memleketini düşman ayağına terk ediyor. Öbür tarafta, vatanı muhafaza edeceğim diye binlerce evlâd-ı vatan her bir yoksulluk içinde ateşle boğuşuyor, ölüyor. Yarabbi millet- i İslam'a nusret-i fütuhat [zafer başarısı] ihsan eyle!

8 Mayıs 1916

25 – Hastaneden gelen Doktor Rasim Efendi, kendilerine Rus doktoru tarafından verilen resmi emir mucibince bizim efrattan, ne kadar sakat, alil var ise muayene olarak memleketlerine i'zam kılınacağını [gönderileceğini] haber verdi. Emin Efendi'ye Türkçe bir kart yazdım. İki gündür yemek yiyemiyorum. Ağzımda diş kalmadı. Kâfi değil gibi şimdi, kalan dişlerim kâmilen ağrıyor, iskorbüt olmuş. Zira biz sebzeye alışmış olduğumuzdan, burada sebze yoktur. Yediğimiz, daim et, sabah akşam et. Başka yiyecek yoktur. Salata yahut turşu gibi, meyve asla bulamıyoruz. Etten usandık, artık ikrah edecek bir dereceye geldik. Bununla beraber iskorbüt de yapıyor. Ne yaparsın, başka çaremiz yok! Burada sebze olarak lahanadan başka bir şey yoktur. İki gündür aratıyorum, o da yok. İhtimal, yazın başka sebze gene bulamayacağız.

9 Mayıs 1916

26 – Hava gayet iyidir. Herkeste can sıkıntısı son dereceyi buldu. Ufak tefek dedikodular baş gösteriyor. Bununla kalsa iyidir. Ya daha ziyade artar ise, şimdiden düşünülüyor. Kime kabahat bulursun, ne ile vakit geçecek! Gayri ihtiyari olarak herkeste bir asabiyet var. Ufak bir lakırdıdan münazaa hazır. Ufak bir bakıştan gürültü başlıyor. Bugün, bizim için nadide diyecek

kadar kısmetli bir gün oldu. Bakkaldan gelen hizmetçi, bakkalda taze soğan, kırmızıturp ve tere otu bulunduğunu haber verdi. Hepimiz de sevinerek bakkala adam koşturduk. Bizim İstanbul'da bağı on paraya olan bir bağ turp yüz paraya, soğan yirmi beş paraya. Mecburen aldık. Ne yaparsın, kaparak yedik. Cenab-ı Hak inşallah vatanımızda yemek nasip eder. Burada her gün hava, sabahleyin gayet iyidir. Lâkin öğleüstüne yakın bir rüzgâr çıkıyor. Ne derece, adeta fırtınaya karîbdir [yakındır]. Buranın her tarafı gayet ince kum olduğundan, bir toz bulutu etrafı kaplıyor. Eğer camlar iki kat olmasa, odaların içi kum ile dolar. Hariçte beş dakika durmak mümkün değildir.

10 Mayıs 1916

27 – Eve Türkçe bir kart yazdım, Salib-i Ahmer [Kızılhaç] vasıtasıyla. Hava güzeldir, öğleye rüzgâr çıkar ise o başka. Bugün kumandanın verdiği emir üzerine, her kazarmadan bir zabit, maiyetinde bir hizmetçi ile Vrahni Odinsk'e gidip zabitana lazım olan her bir nevi eşyayı alacak. Burada mevcut sekiz kazarmadan sekiz zabit ve bizim Türklerden Mahir Kaptan'ı intihap ettik. İlk defa olarak bugün trene binerek hareket edecekler. Vrahni Odinsk buradan şimendifer ile bir çeyrek mesafededir. Haftada bir defa gidilecek. Maiyetlerinde mikdar-ı kâfi [yeter miktarda] süngülü ile bir Rus zabiti vardır. Gelecek hafta zabitandan gidecektir. Bir hafta onlardan, bir hafta bizden, nöbete koyduk. Bakalım, ileride bir sefer benim de gitmeye niyetim var. Şehri bir kere göreyim, gidebilir isem. İkbal'den: Sultanahmet Meydanı'nda üç Rum, siyasi işten dolayı salb edilmiş [asılmış]. Almanya'nın bazı harp sefineleri tarafından İngiltere'nin iki şehri bombardıman edilmiş. İngiltere'de ufak bir ihtilâl olmuş ise de hükümet tarafından bastırılmış.

11 Mayıs 1916

28 – Hava iyidir. Lâkin rüzgâr esiyor, kum fırtınası ziyadedir. Dün aldırdığımız on beş fond lahanadan güzel bir turşu yaptık. Bakalım olacak mı? Bir odada üç kişi bulunuyoruz. Bize bir ay kâfi gelir. Hem de sebzesizlik yüzünden dişlerimize arız olan [ortaya çıkan] iskorbüt için en birinci deva yerine geçer. Yemek bahsine gelince, bizim kaptanlar ile yanımızda bir müstantik, bir Ağa isminde bir çete zabiti, bir de Numan Efendi isminde bir Beyazıt Tahrirat Kâtibi vardır. Onlar ile on beş kişi oluyoruz. Biz bir arada yiyoruz. Öbür tarafta zabitan, onlar da hepsi bir

arada yiyor. Lâkin yalnız, can sıkıntısı bizim için en muannid [inatçı] bir hastalık oldu. O kadar sıkılıyoruz ki her gün, bize bir büyük azap geçirtmeye vesiledir. Adeta bize bu hayat pek ağır geliyor. Artık düşünmeye bile iktidarımız kalmadı. Ne zaman bu harp bitecek, biz de kurtulacağız? İşte bu mesele, halli gayr-ı mümkündür. Burada her şey günden güne pahalılaşıyor. Tütün bulamıyoruz. Sigara kâğıdı beş buçuk kuruş beş paraya olduğu hâlde yoktur. Beş kuruş olan tütün, bugün on yedi kuruşa çıktı, gene bulamıyoruz. Et, keza sebze yok. Patates şimdiye kadar en mebzul olduğu hâlde o da yoktur. Demek şu harbe, ihtimal bu gibi me'kûlât [yiyecekler] bulamayacak olan taraf mağlup olacaktır. Rusya gibi bir hükümet bu hâle gelir ise bizim İstanbul, yahut Anadolu ne hâldedir! Ahali yarı yarıya aç olduğuna şüphe yoktur.

12 Mayıs 1916

29 – Vedia'ya Türkçe bir kart yazdım, Salib-i Ahmer'e verdim. İkbal'den: Beyazıt'ta, meydanda cesim yeni bir Avusturya topunun tahtadan yapılan modeli teşhir edilmiş. Bu model üzerine padişah tarafından altından bir çivi çakılmış. Tekmil süfera [elçiler] ve heyet-i vükelâ tarafından böyle bir altın çivi çakılıyor imiş. Bu da Müdafaa-i Milliye Cemiyetine iane [yardım] için yapılmış. Almanya ve Avusturya tarafından gayet çok otomobil ve sair malzeme-i askeriye gelmiş. Trabzon ve Erzincan üstünde bizim asker lâzım gelen kuvve-i imdadiyeyi [yardım kuvveti] aldığından, tecavüze geçmiş. Cenab-ı Hak kendilerine muvaffakiyet ihsan etsin.

13 Mayıs 1916

30 – Cevdet Efendi'ye Türkçe bir kart yazdım. Hava gayet iyidir. Rüzgâr çıkmaz ise kazarmanın önünde gezebileceğiz. İngiltere'nin Akdeniz'de, amiral zırhlısı bir mayına çarparak gark edilmiş, yüz kırk kadar efrat telef olmuştur. Tekrarını, Cenab- ı Hak göstersin! Bugün alil, sakat, ihtiyar olan elli kadar efrat, Rus doktorları tarafından muayene oldu. İlk parti olarak bunlar gidecekler, gelecek haftaya, daha yüz kadar muayene olacak var imiş. İçlerinde çarkçı Galip Usta da varmış.

14 Mayıs 1916

1 Mayıs – Hava açık ve iyidir. Artık günler bize o kadar uzun geliyor ki aman yarabbi, birçok zaman ümidimiz kâmilen münkatı oluyor. Adeta buradan ber-hayat [canlı] olarak kurtulamayacağız gibi geliyor. Bazı zamanım oluyor ki canımdan usanıyorum. Hakikaten ölüme razı olacak bir hâle geliyorum. Ne bitmez tükenmez bir hâle düştük! İnsan mahbus olsa, “şu kadar zamana mahkûmum” diyerek gün sayar. Bizde bu da yok. Hiçbir şey bilmiyoruz. Adeta dünyadan bihaber bir hâlde yaşıyoruz. Her gün birbirimizden başka kimse görmüyoruz. Daima aynı odanın içinde mahbus. Kaçmak, bu da gayr-ı kabil. Nereye gidebiliriz? Eğer yüzde on ümit olsa bir gün durmak, zanneder isem deliliktir. Fakat bu ümit de yok. Artık birbirimizle konuşacak lakırdı da kalmadı. Her hâlde büyük bir felâket içinde yuvarlanıyoruz. Bir türlü vakit geçirecek bir vasıta bulamıyoruz. Nihayet herkes bir köşede düşünmeye dalıyor.

15 Mayıs 1916

2 – Bugün eve Türkçe bir kart daha yazdım. İşte bizim için en büyük bir meşguliyet. Yahut daha doğrusu vakit geçirmeye en ziyade yardım eden bir eğlence. Bunun ile bir derece teselli buluyorum. Kart yazacağım, ne kadar tatlı hülya! O vakit fikrim uyanıyor. İstanbul, daha doğrusu bir o gözümün önüne geliyor, orada çoluk çocuk, aman yarabbi ne kadar göreceğim geldi! Ölmeden bir defa daha çocuklarımı görüp, der-aguş edecek miyim [kucaklayacak mıyım]? Saatlerce bu hülya içinde fikrim yoruluyor. Nihayet, yatağa uzanıyorum. Artık düşünmekten mahrum bir hâldeyim. Yalnız dalgın olarak kendimden geçiyorum. Bu hâller birçok günler başımdan geçiyor. Evet bir hülya, fakat başka bir şeye muktedir değilim. Ne acı hakikat, daha ne kadar müddet devam edecek, o da meçhul! Bir sene yahut iki sene, ne acı ömür! Ne meşum [uğursuz] gün imiş, o gün ki sefere çıktım. O güne daima lânet edeceğim geliyor. Tövbe olsun yarabbi, o günün ne kabahati var! Mukadderat-ı ilahin o yolda imiş. Çok şükür, yüz bin hamd ü sena olsun sağ salim o vartadan kurtardın. Elbette bir gün bu muzîk [sıkıcı] ıstıraptan da halâs edersin [kurtarırsın]. Gene vatanıma, çocuklarıma kavuşmak nasip edersin. İkbal’den: Dersaadet’te isyan çıkarmaya teşebbüs eden Rumlardan dört kişi salb edilmiş. Bunlar tarafından Abdullah Paşa katledilmiş. Bizim Türkiye ile Romanya arasında yapılan muahede mucibince Romanya’dan erzak ve saire geliyormuş. Bizim Hariciye

Nezareti tarafından süferaya verilen nota mucibince Dersaadet'te bitaraf devletlerin sefaini, yolcu naklinden men edilmiş.

16 Mayıs 1916

3 – Hava mağmûmdur [sıkıntılıdır]. Dün sabahleyin çıkan rüzgâr akşama kadar şiddetli esti. Ortalık kum deryası kesildi. Bu gece, ta sabaha kadar devam etti. Ancak şimdi sâkit oldu [sustu]. Lâkin ortalık adeta soğuk oldu. Buranın en birinci garaibi [şaşılacak şeyi] tabiatıdır. Rüzgâr esip güneş olur ise sıcak şiddetlenir. Rüzgâr esip güneş olmaz ise adeta kış vakti gibi soğuktur. Garaib, iki gün evvelki dehşetli sıcağa karşı, şimdi öğleüstü oldukça sert bir rüzgâr ile kar yağıyor. İkbal gazetesinden: Dersaadet'te Enver Paşa tarafından ilân edilmiş ki on yedi yaşında olanlar gönüllü olarak orduya iltihak etsinler [katılsınlar]. Bayburt üstünde dehşetli harp oluyor imiş. Ruslar İran'ı tamam istila ederek elli sene müddetle Bahr-i Hazar kenarından itibaren bir kaleyi işgal-i askerî altına almış. Ruslar İran içinden Bağdat üstüne doğru yürüyor imiş. Yunan hükümeti düvel-i müttefika ile bir derece arası açılmış.

Bugün akşamüstü bizim doktorlar, umum zabitanı topladılar. Herkes de ne olacağı merakıyla gidilerek, Doktor Cavit Bey tarafından verilen izahat dinlendi. Meğer evvelce Doktor Rıfat Efendi tarafından Çin'de bulunan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne [Kızılay] yazılarak hastalara muavenet [yardım] talep edilmiş. Şimdi oradan dokuz bin ruble iane gelmiş. Bunun iki bin rublesi Park'a bırakılarak, yedi bin rublesi bulunduğumuz yere gelmiş. Buradaki Türk efradı zuafasına [zayıflarına], lâzım gelen agdiye [gıdalar] ve me'kûlat ve melbusata sarf edileceği bildirildi. Buna karşı tabiidir ki hepimiz de büyük bir memnuniyet duyduk. Zira şimdiye kadar Almanlara ve Avusturyalılara Salib-i Ahmer tarafından muavenet ediliyor. Bunlar merhameten, ara sıra bizim efrada yardım ediyor idiler. Şimdi bizim de bir milletimiz olduğu, vatanda buradaki efrad-ı vatanın düşünüldüğü gibi ulvi [yüce] hisler insana ne kadar tesir ediyor. Bu gibi muamelenin ne gibi hisler verdiğini, böyle yabancı bir vatanda insan anlayabilir. Bu akşam haber aldığımıza göre, karşımızdaki kazarmada bulunan Avusturya zabitlerinden bir genç mülâzım, meyus olarak intihara teşebbüs ediyor. Bıçak ile boğazından ve kolunun damarlarından kesiyor ise de derakab [hemen arkasından] görülerek hastaneye kaldırılmış. Bununla burada ikinci oluyor.

Demek bu herifler şu harbin uzamasından ve kendilerinin bu yolda mahbus bulunması cidden mükedder [kederli] ediyor, intiharı göze alıyor. Evet, şu hayat hakikaten pek ağırdır. Şu meyusiyet bugün şurada mevcut tekmil zabitanda vardır. Bir sene yahut bir buçuk senedir aynı tarzda bir hayat, bir mahbusiyet... Daha ne kadar sürecek, bu da meçhul! Gayri ihtiyari olarak insan kendini yeise kaptırıyor. Birçok defalar kendim bile usanarak, ölüme razı oluyorum. Ya bu hâl üç beş sene devam eder ise? Aman yarabbi, buna tahammül bir insan için mümkün müdür? Zannederim en kavi insanların bile ümidi münkatı olur.

17 Mayıs 1916

4 – Salib-i Ahmer vasıtasıyla eve Türkçe bir kart yazdım. Bizim Türk efradına ait parayı teslim eden İsveç Salib-i Ahmer heyeti meyanından bir zat, eğer kendisine mektup verir isek, kendi göndereceğini beyan etmiş. Tabiidir, Ruslardan gizli olarak alacak. Bugün tekmil zabitan birer mektup yazdılar. Ben de eve Türkçe olarak Mayıs altı tarihli bir mektup yazarak verdim. Bakalım gidecek midir? Tercüman gazetesinden: Üç dört aydan beri Türkiye ile Almanya arasında yapılan ittifakname, bugünlerde imzalanacak imiş. Lâkin bu ittifaknamenin şeraiti [şartları] malûm değil imiş. Zannolunduğuna göre Alman tebaası, Türkiye’de veyahut Türk tebaası Almanya’da kendi tebaaları gibi muameleye tabi olacak imiş. Bahr-i Sefid’te [Akdeniz’de] bir İngiliz gönüllü kruvazörü ile bir torpido mayına çarparak gark olmuş.

18 Mayıs 1916

5 – Hava soğuk, ince kar yağıyor. Kış geri geldi. Hava ziyade soğuk, elan ara sıra kar yağıyor. Vâkıa, tutmuyor ise de hepimiz üşüyoruz. Bizden mektup isteyen Salib-i Ahmer heyeti, “birer ufak kart daha yazar iseniz, Almanca olmak üzere kabul ederim” demiş. Herkes ufak Çin kartı bulup yazıyor. Ben de bir tane buldum, Halit Bey’e yazdım. Yarın mektuplar ve kartlar kendisine teslim edilecek.

19 Mayıs 1916

6 – Bugün hava iyidir, güneş var, ortalık ısındı. Kendimizi yazın ortasında zannediyoruz. O kadar sıcaktır. Buranın havası bu kadar mütehavvildir

[değişkendir]. Akşam burada bulunan İsveç Salib-i Ahmer'i, bizim Hilâl-i Ahmer'in parasını verdi. Bu para yedi bin ruble, dört doktor, bir tabur imamı ve bir de kâtipten mürekkep bir komisyon marifetiyle gerek hastaneye ve gerek memlekete gidecek olan efrad-ı ma'lûleye [hasta askerlere] sarf edilecek. Bu Salib-i Ahmer heyetine Avusturya zabitanı tarafından müracaat edilerek, kendilerine yardım talep etmişler. Heyet, ihtiyacı olan zabitanın, elli rubleye bir senet ve bir adres ile vererek kendileri Viyana'dan verdikleri adresten tahsil edeceklerini beyan ediyor. Bu meseleyi duyan bizim Türk zabitanı da müracaat ediyor. Heyet, kendilerine de muavenet edeceğini bildiriyor. Bu gece yazılacak senet ve adres müsveddesi bizim kışlada elden ele gezdi. Büyük istişareler edildi, ekseriyet alıyor. Evet benim de otuz ruble borcum var. Fakat almaya cesaret edemedim. Zira evin adresini vereceğim, bakalım İstanbul ne hâlde, o parayı verebilecekler mi? Verseler bile kendileri müzayaka içinde kalmayacaklar mıdır? Bu gibi düşünceler mani olduğundan alamadım. Vâkıa, pek müzayakam [sıkıntım] yok ise de cebimde bir kapik yoktur. Yarın buradan diğer bir tarafa bizi kaldırırlar ise pek ziyade sıkıntı çekeceğim. Her ay borç veriyorum lâkin bir türlü yetmiyor. Günden güne bilakis artıyor. Ne yapayım tütün çok içiyorum. Bir paket tütün on iki kuruş, bir sigara kâğıdı beş kuruş yirmi beş para ediyor. Şekerin okkası on beş kuruştur. Bir türlü idare edemiyoruz.

20 Mayıs 1916

7 – Hava sıcaktır. Bugün eve Türkçe bir kart yazdım. Bugün bizim, efrat meyanında bulunan Ermenilerin, içeri Rusya'ya, çalışmak üzere sevk edileceği şüyu buldu. Bilahare iki gün sonraya kalmış. Üç yüz seksen kadar vardır. Her hafta bir iki parti Avusturya efradı gidiyor ve her parti bin kişi kadar oluyor. Daha bizim Türk efradından kimse sevk olunmadı.

21 Mayıs 1916

8 – Hava iyi ise de rüzgâr vardır. Kum fırtınasından hariçte gezmek biraz güççedir. Bir iki gündür bir Rus generalinin geleceğinden bahsediyorlar idi. Bugün bir amiral gelmiş. Bazı mevakii [yerleri] gezip her kazarmadan bir esir zabit istemiş. Bizden Keremi Efendi gitti. Sual ediliyormuş ki bir şeyden şikâyetiniz var mıdır? O da hizmetçi alacağız vermiyorlar, gibi bazı ehemmiyetsiz hususat hakkında söylemiş. Bugün bizim süvari tarafından

gene rakı çekildi. Akşam altı kişi, kendileri müşterek olup her neden ise beni de dâhil etmişler. Adam başına bu rakıdan yüz otuz dirhem kadar düşmüş. Benim hissemi gönderdiler. Şimdiye kadar dört-beş defadır bu yolda rakı çekiliyor. Ben karışmadığım gibi, bana da bu yolda bir hisse ayırmadılar ve ben de gidip onlar ile oturup içmedim. Uzaktan seyirci kaldım. Onlar da her seferinde mutlaka bir rezalet ile işe hâtime [son] verdiler. Bu gece de gene altı kişi toplandılar, içtiler, türkü söylediler. Bizim odaya oturmak üzere İsmail Kâmil Efendi ismindeki yüzbaşı gelmiş idi. Mustafa Kaptan'la oturup on bir buçuğa kadar muhabbet ettik ve yanımızdaki odada onların gürültüsünü dinliyor idik. Yüzbaşı gitmek üzere kalktı, "Allah rahatlık versin" diyerek çıktı. Biz de yataklarımızı düzeltip soyunmaya başladık. İçeride de ufak gürültü başladı. Nihayet Rus çavuşu geldi, söylenmeye başladı. Bunları dağıtmak ve yataklarına yatırmak istediğini anladık. İçlerinde Hasan Kaptan yatmak istemiyor. Bir gürültü koptu. Saat bire kadar kimse uyuyamadı. Nihayet ondan sonra hepsi yattı, biz de uyuyabildik. Şu hâllere insan baktıkça teessüf etmemek elden gelmiyor. Bunlar ne rakı içmek ve ne de diğer türlü kendi mevki ve haysiyetlerini muhafaza etmek bilmiyorlar.

22 Mayıs 1916

9 – Eve Türkçe bir kart yazdım. İkbal'den: İstifa eden Harbiye Nazırı, istintak edilmek [sorgulanmak] üzere kaleye hapsedilmiş. Daha eski kabineden bir takım nüzzâr [bakanlar] istintaka alınacak imiş. Dersaadet'e bir Alman heyet-i murahhasası [delege heyeti] gelmiş. Romanya ile gerek biz, gerek Alman ittifakı bitmiş. Almanya ile bizim aramızda dört aydan beri cereyan eden müzakerat, yakında hitama erecek imiş. Badehu gazeteler ile aslı ilân edilecekmiş. Almanya, Amerika'nın tahte'l-bahirler hakkında olan iddiasını kabul etmiş. Bizim çarkçıların Moskova'ya, çalışmak üzere sevk edileceği, kumandanlıktan bildirilmiş. Bugün hastaneye gidip muayene olacaklarmış. Ruslar tarafından Avusturya zabitanının müracaatı üzerine, aşağıda dere kenarında her kazarmaya birer miktar yer verildi. Zabitan orada bir bahçe vücuda getirecektir. Bize de verdiler. Orada sebze yahut çiçek, her ne istiyorsan dikeceksin.

23 Mayıs 1916

10 – Bugün beş-on kişi ale’s-sabah bizim zabitandan, bahçeye gittiler. İsveç Salib-i Ahmer’ine mensup bir kadın, kumandan ile her tarafı geziyor. Dünyanın en ıssız şu kum sahralarında şu kadınların dolaşarak uhdelerine verilen vezaifi [görevleri] ifa etmeleri, hakikaten şayan-ı takdirdir.

24 Mayıs 1916

11 – Hava güzeldir. Bugün şehre gitmek günü olduğundan, Tahsin Kaptan gitti. Cümle zabitana her ne lâzım ise deftere yazarak, alıp gelecek. Ve bahçeye her gün çalışmaya gidiyorlar. Ruslar para ile tohum verecek. Daha ben ne bahçeye ve ne şehre gittim. Şimdi arkadaşlara, Mustafa Kaptan’a iki adet olmak üzere mektup aldılar. Tuhaftır her hafta üç-dört mektup yazıyorum ve hepsinde “her hafta mektup yazınız” diyorum. Esbabı [sebepleri] nedir ki bunlar iki-üç ayda bir mektup yazıyorlar? Ben de burada merakta kalıyorum. İkbal’den: Bizim tahte’l-bahirlerden biri Sohum üstünde bir Rus gemisini yaralamış ise de batıramamış. Midilli kruvazörü Rusya’nın gayr-ı müstahkem bir şehrini bombardıman etmiş.

25 Mayıs 1916

12 – 16 Nisan tarihli Emin Efendi’nin imzasıyla bir mektup aldım. Şayan-ı teessüftür [üzüntü vericidir] sansür tarafından kesilmiş, bir meal [konu] anlaşılamıyor. Ara sıra alacak olduğumuz mektuplar bize bir teselli verecek iken, bu yolda kesilmiş olması bütün bütün meyus ediyor. Hıfzı’dan bir haber alamadım. Bu ise beni son derece bizar ediyor. Yarabbi senin hıfz-ı samedâniyene emanet ediyorum. İnşallah an-karîb sağ salim görüşüp, kavuşuruz. Evvelce Ruslar tarafından tekmil efrat kazarmaları yoklama yapılarak ne kadar alüminyum matara var, almışlar diye duyduk ve inanmadık. Lâkin bugün bir Rus mülâzımı, yanında Rus çavuşu ile geldi. Gerek bizden, gerek zabitandan mataraları aldı. “Daha ne kadar alüminyum eşya var ise veriniz” dedi. Tabiidir “başka yok”, cevabını verdik. Demek, devletler bugün mühimmat-ı harbiye levazımını ikmale son derece muhtaç bir hâlde bulunuyorlar. İnşallah yakında, bunu bulmaktan aciz kalacaklardır. Şimdi hastaneden gelen bizim doktor, bu akşam saat yedide, çarkçıların trene bineceklerini bildirdi. Moskova’ya çalışmak üzere sevk ediliyorlar.

26 Mayıs 1916

13 – Dün akşam çarkçılar ile bizim Türk zuafasından evvelce muayene edilip Dersaadet'e gidecek olan yetmiş kadar sakat olanlar dahi trenlere bindirilerek, Moskova'ya sevk olunmuş. Cenab-ı Hak bize de nasip etsin.

27 Mayıs 1916

14 – Emin Efendi'ye Türkçe olarak, aldığım mektuba cevap yazdım. Hava iki gündür adeta soğuktur. Rüzgâr sert esiyor, bazı yağmur yağıyor. Havanın o yolda kapalı ve sıkıntılı olması, bizim ruhlarımıza pek fena bir tesir icra ediyor. Bütün bütün bir sıkıntı, bir kasvet basıyor. İkbal'den: Berlin'de İmparator'un taht-ı idaresinde bir meclis-i askeri kurulmuş. Avusturya Veliahdı ve generalleri ve Alman generalleri, Bulgar ve bizim Türk paşaları dâhil imiş. Şimdi buradaki esir Avusturya zabitanının fikrince, bu harbin mutlak Ağustos yahut Eylül'de nihayet bulacağını iddia ediyorlar. Fakat neye istinaden, burası meçhul. Biz Türkler buna bir türlü inanamıyoruz. Zira daha ortada hakikaten, "ben mağlup oldum" diyecek bir devlet göremiyoruz. İnşallah bizim fikrimiz yanlış çıkar. İkbal'den: Ruslar, Polathane'ye inmişler. Erzincan ve Bayburt'ta bizim ordu, imdat kuvveti alarak taarruza geçmiş. İki alay Avusturya, bir fırka Alman askeri ile Sanders Paşa, Kafkasya'ya geliyor imiş. Ruslar, İran'da İngiliz kuvveti ile birleşmiş. Şimdi arkadaşlar birçok mektup aldılar. Yalnız Mustafa Kaptan'a altı tane var idi. Saffet Kaptan, dört mektup ile iki adet kerimesinin [kızının] fotoğrafı ve Kâzım Kaptan, üç mektup ile kerimesinin bir adet fotoğrafını aldı.

28 Mayıs 1916

15 – Hava iyidir. Dün bahçeye ben gittim. Bizim kum deryasının alt tarafında, dağın eteğinde ufak bir dere akıyor. Orada, oldukça toprak ile karışık kum, on beş dönüm kadar bir arazi var. Her kazarma kendine parça parça yer bulmuş. Bizim Türklerin iki dönüm kadar var. Lâkin Avusturyalılar, gerek çalışmak ve gerekse, onlarda her cihetten bizden fazla olan intizam yüzünden oldukça güzel tarh etmişler. Bir yandan ekiyorlar, bir yandan çim döşüyorlar, bir kısmı suluyor. Daha bizimkiler ise hâlâ tarh edecekler. İkbal'den: Romanya'dan Petersburg'a telgraf: Gençtürk komitesinin sadr muavini [başkan yardımcısı] Hakkı Bey, Türkiye ile Romanya arasında yirmi yedi bin vagon unun ahitnamesini İngilizlere satıp bir milyon üç yüz bin volf alarak kaçmıştır. Şimdi gelen habere göre bizim

Hilâl-i Ahmer [Kızılay] tarafından bin ruble daha gelmiş. Söylenen havadise göre Sibirya'da bulunan üsera için Alman, Avusturya Salib-i Ahmerleri ile bizim Hilâl-i Ahmer tarafından yirmi iki milyon ruble gelmiş. Bundan sonra efrada, mahiye bir ruble verilecekmiş.

29 Mayıs 1916

16 – Sevgili kızıma Türkçe bir kart yazıp Moskova Salib-i Ahmer'ine verdim. Ah, ne kadar göreceğim geldi! Kendilerine o kadar yazdığım hâlde, elan bir fotoğraflarını alamadım. Yarabbi, artık ümidim münkatı oluyor! Daha bu harbin ne kadar süreceği malûm değildir. Onlar orada ne hâldedir? Ya Hıfzı, şimdi ne âlemde? Ordunun, binlerce meşâk [güçlükler], mezâhimi [zahmetleri], yoksuzluğu, ya en müthiş olan hastalığı? Aman yarabbi gece, gündüz bir türlü fikrimden çıkamıyor. Yarabbi hıfz-ı samedâniyene emanet ediyorum. Acaba bir gün olup da, cümlesine sağ salim kavuşacak mıyım? Artık benim için günler geçmiyor, pek uzun geliyor. Ya gecelerim, her neden ise bir türlü uyuyamıyorum. Beş-altı aydır bir uykusuzluk ârız oldu. Yattığım yerde düşüne düşüne bütün bütün uykum kaçıyor. Binlerce efkâr zihnime hücum ediyor. Ekseri defa düşünmekten âciz bir hâle geliyorum. Hep aklım onlarda. En büyük meyusiyetim [üzüntüm] ise, haftada üç-dört gün cümle arkadaşlar beşer-onar mektup birden alıyor, ekserisine üç dört defadır fotoğraf geliyor. Bana yok, ben onları düşündüğümün yarısı kadar, demek beni düşünmüyorlar. Bu gibi fikirler bana ne kadar acı geliyor! Beni ne kadar meyus ediyor! Yarabbi, cümlesini sana emanet ediyorum. İnşallah bir gün cümlesine kavuşurum, bunun mükâfatını görürüm. Dün gece rüyamda, kameriyenin altında bir bıçak var. Safinaz'ın göğsünden kesiyor, karnını açıyor, o ise gülüyor. Uyandım, Cenab-ı Hak hayır ihsan etsin. Moskova Salib-i Ahmer vasıtasıyla Cevdet Efendi'ye Türkçe bir kart yazdım. Hıfzı'nın adresini istedim.

Şimdi yirmi kadar mektup geldi. Ben bir mektup aldığıma memnun oluyorum. Lâkin arkadaşlarım benim bir mektubuma mukabil otuz-kırk mektup alıyorlar. Hakikaten bunu gördükçe meyus oluyorum. Eğer yazıyorlar da gelmiyor desem, onlara nasıl geliyor? Demek, seyrek olarak yazıyorlar. Onun da bir iki adedi orada yahut burada kayboluyor. Üç-dört ayda bir tanesi geliyor. Hâlbuki ben haftada üç-dört adet yazıyorum. Hepsinde "her hafta muntazam yazınız" diyorum. Lâkin aldıran yok.

Meşhur darbımeseldir: Cami ne kadar büyük olsa, imam bildiğini okur. Onlar da tabiidir, benim yazdığım onlara hikâye gibi geliyor.

30 Mayıs 1916

17 – Hava iyidir. Lâkin benim vücudumda büyük bir kırıklık var. Kollarım, bacaklarım tekmil ağrıyor. Hiç neşem yoktur, pek ziyade sıkılıyorum. Tercüman'dan: Bu sene Mekteb-i Bahriye'den çıkan yirmi kadar zabitin, Almanya'ya gidip tahte'l-bahir sevk ve idaresini öğrenecek imiş.

31 Mayıs 1916

18 – Hava iyidir. Bugün Salib-i Ahmer vasıtasıyla bir Murat Efendi'ye ve bir de Emin Efendi'ye, Türkçe iki kart yazdım. Şimdi birçok mektup geldi. Arkadaşların ekserisi, üç-beş mektup bir arada aldılar. Tercüman'dan: Aşkale'de bizim ordu tarafından muhasara edilen bir Rus fırkası teslim olmuş. Sözde bunlar, ordunun arkasına sevk olunur iken, bir Rus zabitinin fedakârlığı ile bizim kuvveti yararak, kendi ordularına iltihak etmiş [katılmış]. Buna ne kadar inanmak mümkündür? Doktor Rasim Efendi, bugün hastanede duymuş. Dün akşam beş yüz kadar Rus efradı, yemek almaktan imtina ediyor [çekiniyor]. Bunun üzerine Rus zabitleri gelerek, kendilerini "kurşuna dizeceğiz" gibi tehdit ediyorlar ise de gene yemek almıyorlar. Zira balık çorbasından usanmışlar. Evvelce haftada iki kepçe veriliyor idi. Şimdi ise haftada dört-beş kepçeye çıkarmış.

1 Haziran 1916

19 – Bugün şiddetli bir rüzgâr esiyor, oldukça hava serindir. Şimdi mektup geldi. Cümle arkadaşlar aldılar. Kâzım Kaptan, beş kart, İhya iki kart, bir taahhütlü mektup, Mustafa Kaptan iki gün evvel dokuz, bugün de iki, Atıf üç. Böylece cümlesi aldılar bana gelince, ayda en çok olarak bir yahut dört ayda bir. Ne kadar meyus oluyorum. Düşünüyorum, ben de yazmamaya karar veriyorum. Onlar gibi üç-dört ayda bir kart yazayım diyorum. Lâkin elimden gelmiyor. O kadar hiddetleniyorum ki artık kendilerine "hain, alçak" diyeceğim geliyor. Yarabbi, sen sabır ihsan eyle!

Saat bir. Bir türlü uyuyamadım, nihayet kalktım. Gazı yaktım, bir sigara yapıp, defteri alarak şu satırları yazdım: Dün gece ise saat üç buçukta ortalık aydınlanmış idi. Herkes sabah namazına kalktılar. Ben ancak o zaman uyuyabildim. Bilmem ne hikmettir, buraya geleli uykum pek azaldı. Herkes değil gece, gündüz bile uykudan baş kaldırmıyor. Ben ise gece en geç yattığım hâlde, yatakta döne döne yanlarım ağrıyor, nihayet şafak söküyor, ondan sonra dalıyorum. Yatarken “düşünmeyeyim” diyor isem de bu da mümkün olmuyor. Düşünerek bütün bütün uykum dağılıyor. Burada daha bir sene kalacak olur isek, vah benim hâlime. Pek ziyade sıkılıyorum. Şimdi, saat sekizde akşam oluyor. Sabah ikide şafak söküyor. Şu hesapça, geceler altı saattir. Kışın, gündüz altı saat kalıyor.

2 Haziran 1916

20 – Eve Türkçe bir kart yazdım. Tercüman’dan: Adliye Nazırı İbrahim Bey istifa etmiş. Yerine Hariciye Nazırı Halil Bey muvakkaten [geçici olarak], vekâlet edecek imiş. İbrahim Bey Meclis-i Ayan’a reis intihap edilmiş [seçilmiş]. Enver Paşa umum Türk ordularına kumandan tayin edilmiş ve kendisi maiyeti ile Kafkasya’ya azimet etmiş [gitmiş]. Petrograd’da şayi olan havadise göre, Almanlar Rus ordusunu yarmış, Petrograd’a yürüyor imiş. Lâkin “bu şayia yalandır” diye Tercüman tekzip ediyor. “Kendi hudutlarında vuku bulan ufak tefek müsademeden başka büyük, ehemmiyetli bir harp yoktur” diyor.

3 Haziran 1916

21 – Hava mağmûmdur. Böyle olduğu günde bize daha ziyade bir kasvet basıyor, herkes asabileşiyor. Bizim Türk efrad-ı ma’lûlesinin [hasta askerlerinin] ikinci partisinin muayenesi bugün yapılacağından, şimdi aşçı Hasan ile bizim Saffet Kaptan’ı da muayeneye istediler. Bakalım onlar da kendilerini kurtarabilecekler mi? Rus telgrafı: Mamahatun’da “Türklerin şiddetli tecavüzüne karşı, köprüyü atarak geri çekildik,” diye yazıyor. Şu hesapça, bizim ordu, orada Ruslara her hâlde bir dayak attığı anlaşılıyor. Cenab-ı Hak muvaffakiyet ihsan etsin. Saffet Kaptan muayeneden geldi, gideceği tahakkuk etti. Cenab-ı Hak bize de nasip etsin, âmin.

4 Haziran 1916

22 – Bu güne kadar günde dört saat kazarmaların önünde gezebiliyor idik. Bugün verilen emir üzerine sabah iki, öğle üç, akşamüstü üç saat gezilecek. Günde sekiz saat ediyor. Lâkin bu gezmek, sekiz adet kazarmanın etrafına dizilen bir kordon nöbetçinin içindedir. Kordon haricine kimse ayak atamaz, hariçten kimse gelemez, hatta üsera efrattan bile kordon dâhiline giremez. Dört etrafımız kum içindedir. Yalnız işte orada, gezip hava almaktan başka bir şeye malik değiliz. Efrat, bizden çok serbesttir. Zira onlar istedikleri gibi serbest, kışlalar arasında geziyor. Bizim ise gezinti zamanı tamam olup da kampana çaldı mı, kordon nöbetçileri, kapının önüne gelir ve kazarmanın kapısı kilitlenir. Adeta bir nevi mahbusiyet içindeyiz. Bizim Dersaadet'te mehterhane denilen mahbushane-i umumide bile bir bahçe vardır. Bir vakt-i muayyende [belli zamanda] tekmil mahbuslar, o bahçede gezip teneffüs eder. Biz ise bahçe değil, dört etrafında süngülü olduğu hâlde, kumların içinde dolaşmaya mahkûmuz. Zaten çıktığımız da pek seyrektir. Çıkıp o kumda gezmekten ise içeride oturmayı daha iyi buluyoruz. Avusturyalılar, ekseri top oynuyor ve jimnastik yapıyorlar. Pencereden onları seyrediyoruz. Şimdi bir resim ile bir defter geldi. Burada vefat eden Avusturya, Alman ve Türk efradının defnedildiği mezaristana bir abide yapılacak imiş. Hakikat, resim güzel yapılmış. Dört metre irtifaında [yüksekliğinde] olacak. Bir tarafında Türkçe, bir tarafında Macarca, bir tarafında Almanca, bir tarafında Rusça yazılacak imiş. Buna yedi yahut sekiz yüz ruble kadar masarif olacak imiş. Bunu için zabit başına bir ruble iane [yardım] toplanıyor, tekmil verdik. Burada Avusturya, Türk, Alman olarak bin kadar zabit vardır.

5 Haziran 1916

23 – Hava gayet iyidir. Eve Türkçe bir kart yazdım. Salib-i Ahmer vasıtasıyla postaya verdim.

Şimdi birçok mektup geldi. Arkadaşlar üçer-beşer mektup aldı. Bana gene yoktur. Hayret ediyorum, yazdığım bunca kartlara mukabil, bunlar göndermemekte ısrar ediyor. Ne kadar vicdansız imişler! Gittiğim vakit yüzüme nasıl bakacaklar, utanmayacaklar mıdır? Yarabbi, sen sabır ihsan et! Her sefer göndermemeye niyet ediyorum. Gene vicdanım razı olmuyor. "Belki alamıyorlar, onun için yazmıyorlar" diyorum. Fakat arkadaşlarımın yazdığı gidiyor ve karşılığı geliyor. Demek ben kendimi aldatıyorum. Hâlbuki hepsinden fazla olarak ben yazıyorum. Lanet olsun!

Rus telgrafı: İngiliz ve Alman donanması tarafından Pas de Calais Boğazı’nda bir harp vuku bulmuş. Sözde, on beş Alman ve on üç İngiliz sefinesi batmış. Almanların üç drednotu batmış ise de İngilizler de o kadar sefine imiş. Tabii yalandır.

6 Haziran 1916

24 – Yevm-i felâketimizin [felâket günümüzün] on dokuzuncu ayı hitam buldu. Bugün bizim Türk efradı kâmilen sevk olunuyor. Nereye, şimdilik bizim için meçhul. Birçok şayiat vardır. Bunların hiç birisine inanamıyoruz. Bakalım, ileride daha doğru bir haber alabiliriz. Mahir Kaptan kumanya almak üzere Vrahni Odinsk’e gitti. Her hafta muntazam olarak her kazarmadan bir zabit gidiyor. Yanlarında sekiz nefer süngülü ve bir Rus zabiti beraberdir. Şimdilik ben daha gitmedim ve bu gidişle de gidemeyeceğim. Zira Rusça bilmiyorum. Gider isem bir şey alamayacağım. Onun için gitmek işime gelmiyor. Efradın bizden üç-dört saat kadar mesafede olan Park denilen mevkie gittikleri tahakkuk etti [gerçekleşti].

7 Haziran 1916

25 – Emin Efendi’ye Türkçe bir kart yazdım. Salib-i Ahmer vasıtasıyla gönderdim. Bugün hava kapalı, gayet mağmûmdur.

Tercüman’dan: Romanya, askerini terhis etmiş. Fransa sefiri istifa ediyor. Bulgar, Romanya karşısında bulundurduğu kuvveti kâmilen Selanik’e sevk ediyor imiş. Dersaadet’te bulunan Amerika Sefiri, Romanya hükümetine müracaat etmiş ki “Dersaadet’te erzak yoktur, buraya erzak gönderiniz.” Avusturyalılar yeniden 38 santimetrelik bir top daha icat ederek İtalya’ya hücum etmiş. İtalyanlar mukavemet edemeyip, ricat ediyor imiş. Dersaadet’ten verilen emir üzerine, İran’da aşair [aşiretler] ve gerekse jandarma ve gerek Türk kuvvetine, İran ekâbirinden [devlet büyüklerinden] Nizamü’s-saltana kumandan tayin edilmiş.

Rus telgrafı: Ruslar ricat ediyormuş. Mamahatun, Aşkale ve Yeniköy Türkler tarafından işgal edildi. Erzurum’a bizim ordu yaklaşmış.

8 Haziran 1916

26 – Hava iyidir. Tercüman'dan: Düvel-i müttefika donanması Gelibolu ve İzmir sevahilini ara sıra bombardıman ediyor imiş. Şimdi çıkan havadise göre, efradın sevk edildiği Park denilen mahalle, tekmil Türk zabitanı da sevk edilecek imiş. Bugün de arkadaşlara oldukça iyi mektup geldi. Telgraf: Galiçya'da Ruslar, Avusturya'dan 25 bin efrat, dört yüz zabit esir almış. İkinci bir muharebe-i bahriye olarak Alman tahte'l-bahirleri tarafından bir İngiliz zırhlısı batırılmış ve içinde Lord Kitchener yahut Lord Churchill var imiş.

9 Haziran 1916

27 – Hava iyidir. Lâkin benim, yeniden dişlerim ağrıyor. Tekmil diş etlerim yaradır. Yemek yemekten acizim. İskorbüt denilen o pis hastalık bir türlü geçmedi. Zaten burada ağzımda diş kalmadı. Bir de üstüne diş etlerimin yara olması yüzünden, ne kadar ekmeği ıslatıyor isem de gene çiğneyemiyorum. Sebze değil hatta birkaç gündür soğan bile bulamıyoruz. Telgraf: Lord Kitchener'in garkı, muharebe olmayıp, kendisi İsveç tarikiyle Rusya'ya gitmek üzere bir vapur ile hareket etmiş. Bu vapur bir tahte'l-bahir tarafından batırılmış. Fransa orduları Magen'i tutuyor imiş. İkbal ve Açık Söz'den: Talat Bey Sadrazam ve Canpolat, Dâhiliye Nazırı olacak imiş. Telgraf: Rusların Avusturya'dan aldığı üsera, kırk bin imiş. Lâkin kendilerinin yedi generali kayıp olduğu gibi büyük telefat vermiş.

10 Haziran 1916

28 – Cevdet ve Murat Efendiler ile eve üç kart yazdım. Türkçe olarak iki adedini Salib-i Ahmer'e ve bir tanesini de postaya verdim. Buradaki Türk zabitanının, umum Park denilen mahalle naklimiz sıhhat kesbediyor [gerçekleşiyor]. Bu ayın ahirinde kalkacağız. Ne yapalım, bir de orasını görür, bir kaç vakit de orada geçiririz. Zaten mahbus değil miyiz, hangi mahbusane olursa olsun!

11 Haziran 1916

29- Bu sabah istarca dediğimiz Rus çavuşu, ayın otuz birinde gideceğimizden, şimdiden hazır olmamız hakkındaki emri tebliğ etti. Akşam saat dörtte gideceğiz diye bir tevatür [şayia] çıktı. Herkeste bir telaş, kimi yatak bağlıyor, kimi sandık hazırlıyor. Karmakarışık, kimse kimseye

bakmıyor. Saat üçte yük arabaları geldi, herkes eşyasını yükletmekle meşgul. Nihayet yataklarımızı, sandıkları tekmil yükledik. Gelen arabalar, Kazakların beylik arabaları idi. Hizmetçileri alarak, yola çıktılar. Biz de istasyona inip trene binecek idik. Rus zabiti gelmediğinden saat dört treni kaçtı. Bugün Rusların yortuları var idi. Bilahare zabit geldi. "Akşam saat yedi trenine binersiniz. Lâkin bugün yortu olduğundan tekmil daireler kapalıdır, bunun için trene ilmühaber kestiremeyeceğiz. Gerek kendiniz ve gerekse sizi götürecek olan süngülülerin biletlerini alacaksınız," dedi. Bi'l-istişare [görüşerek], almaya karar verdik. Saat altıda hareket emri verildi. Buradan istasyon yarım saat kadar sürüyor. Kumların içinde yürüyerek, istasyona indik. Bir çeyrek kadar orada bekledik. Zabitler, bazı kadınlar orada piyasa ediyor ve bizi seyrediyorlar. Tren geldi bindik. Nihayet vakit geldi, hareket ettik. Lâkin, ne güzel manzara! Bizim Kâğıthane Deresi'nin bir buçuk arzında bir derenin bir tarafında tren hattı, diğer tarafında ise zümürrüdîn-âsâ [zümrüt gibi], ufuklara kadar çam ormanı. Aşağı tarafta, derenin sahilinde, cesim bahçeler, bostanlar... Demiryolunun diğer tarafında ise ucu gözükmez cesim çam ormanı. Bize şu manzara o kadar güzel bir tesir icra ediyor idi ki adeta biz bir esir değil belki teferrüce [gezintiye] çıkmış bir alay mektep talebesi gibi, pür neşe bir hâlde bulunuyoruz. Böylece bir çeyrek sonra, Vrahni Odinsk istasyonuna geldik, orada indik. Bu şehir oldukça büyük. Yalnız, sokaklar kaldırımsız, kum deryasıdır. Şehir dört kısma ayrılmış. Zira buradan geçen dere, bir iki kıvrım yaptığından, şehir derenin etrafında inşa edilmiş. Onun için birkaç kısma ayrılmış. Şehrin binaları gayet dil-nişîn [hoş], manzara-i hariciyesi güzeldir. Oradan yarım saat kadar yürüdük. Şehrin içinde araba arıyoruz. Yortu olmak hasebiyle, herkes sokaklarda. Biz onları, yahut onlar bizi seyrediyor. Böylece giderek, altı araba bulabildik. Ben bindim. Arkadaşların bir kısmı binemediler. Binenler, birer ruble araba ücreti verdik. Yarım saat kadar Park denilen mahal sürüyor. Şehirden çıktık. Her tarafımız yeşil çam ormanıdır. Seyrederek Park denilen mahalle geldik. Saat sekiz buçuk var idi. Ortalıkta hafif akşam karanlığı çöküyor. Zabitan barakalarının olduğu yere geldik. Hizmetçiler eşyayı oraya yığmışlar. Bir Rus çavuşu "bu barakada yatacak iseniz de iki geceliktir. Karşınızda bulunan iki kazarma boşalacak, oraya geçeceksiniz" dedi. Neyse taşınıp, yerleştik. Saat onda istarca geldi. Tuhaftır, bizden özür diliyor, "Yer bulunamadığından bu harap yerde hem kalabalık oldunuz. İki gün sonra öteki tarafta rahat edersiniz" diyor. Şayan-ı hayrettir, harap dedikleri bu bina, çamların arasında, her tarafı gayet güzel

parmaklık ile aralanmış, dört tarafı bahçe, içerisi muntazam. Yalnız, duvar kâğıdı yırtılmış, bir iki oda kapısının menteşeleri kırılmış. Başka bir kusuru yoktur. Bizde, değil bu tarzda bir kışla, hatta Büyükada'da çamların arasında bu kadar lâtif manzaralı ve kendi hariç, manzarası güzel köşk pek azdır. Ne ise, saat on ikide hepimiz yattık.

12 Haziran 1916

30 – Sabah etrafımızı seyrediyoruz. Bizim tarafta dört, karşımızda dört kazarma var. Tekmil zabitan için gayet geniş bir yol geçiyor. Burası sırf askeri mevkidir. Kazarmalarının hepsinin tarz-ı inşası [yapılış şekli] birdir. Tekmilinin dört tarafı parmaklık ve etrafı bahçedir. Efrat kazarmaları, öbür tarafta imiş. Gayet cesim kışlalar, uzaktan görüyoruz. Burada zabitan, efrat ile temas edemiyor. Rus nöbetçileri sekiz kazarmanın haricinde bir kordon teşkil ediyor. Berezovka'da olduğu gibi kapının önünde süngülü yoktur. Gece, gündüz serbest olarak çıkıp gezebileceğiz. Yalnız ileride pek ziyade sıkılacağımız muhtemeldir. Zira burada bütün manasıyla terk-i dünya bir hâlde bulunacağız. Dünyadan bihaber [habersiz] olarak bir hayat geçireceğiz. Akşam Berezovka'dan doktor geldi. Şimdi orada Türk kalmadı. Bugün bizim efrattan iki yüz elli nefer, çalışmak üzere başka yere sevk edilmiş. Getirdikleri doktorların havadisine bakılır ise İran hududunda bizim ordu, Hafkin üstünde ileri yürüyormuş. Avusturya ile ettiği meydan muharebesinde Ruslar beş yüz bin telefat vermiş. Avusturyalılar yüz elli bin telefat, altmış beş bin esir verip Minsk şehrini Ruslara terk etmiş. Rusların yedi generali, telefat meyanında kaybolmuş.

13 Haziran 1916

31 – Eve Türkçe, Salib-i Ahmer vasıtasıyla bir kart yazdım. Avusturya zabitanı Berezovka'ya gitmek üzere eşyalarını hazırlıyor. Biz de dört göz ile onların hareketini bekliyoruz. Onların çıkacağı kazarmaya geçeceğiz. Daha yerleşmedik. Şimdi Avusturyalılar gitti. Biz de o kazarmalara yerleştik. Odalar gayet rahattır. Burada, otuz dokuz Türk zabiti, doktor, kaptan ve zabit olarak bulunuyoruz. Sekiz kadar da doktor, posta zabiti olmak üzere Avusturyalı vardır. Ne kadar efrat bulunduğunu bilmiyorum. Dünyadan bihaber olarak şu ücra orman arasında bakalım ne kadar hayat geçireceğiz? Şimdi gelen Tercüman gazetesinden: Türkler Erzincan üstüne pek büyük bir kuvvet topluyor. Almanya ile Amerika arasında posta yapmak üzere dört

adet tahte'l-bahir tayin edilmiş. Bunlarda yalnız top varmış. Yolcu kabul ediyormuş, lâkin pek pahalı imiş. Posta götürüyor ve birinci olarak bir tanesi hareket etmiş. Bizim girdiğimiz pavyon, sekiz odalı, dört köşesinde dört kuzine, dört kademhane [tuvalet] mevcut. Her iki oda bir bölük olmak üzere taksim edilmiş olup kendi kendimize on dört kişi yerleştik. Zabitan alt taraftaki kazarmaya gittiler. Biz dört kişi yola nazır olan tarafta iki odayı işgal ettik. Eğer esir olmasa idik, tebdilihava [hava değişikliği] için seçilmiş bir takım mirasyediler kadar rahat olur idik. An-şartin [şart olarak], kimse ile görüşmemek üzere! Burada daima göreceğimiz kırk kişi, birbirimizi bir de etrafımızda bulunan Rus süngülüsünü, başka insan namına bir şey yoktur. Zannedersem ileride, beğenmediğimiz Avusturya zabitanını bile arayacağız. Gece saat on iki, defteri yazdım, gazı söndürüp, yatacağım.

14 Haziran 1916

1 Haziran – Hava gayet güzeldir. Sabahleyin tekmil odanın camlarını açtık. Çamların altında oturup, kahvemizi içtik. Kahvenin kıyyesi bizim para ile elli iki buçuk kuruştur. Hava burada gayet güzeldir. Sinek pek çoktur. O kadar çok ki her cihetle ve pek ziyade rahatsız ediyorlar. İki gündür yemek hususunda pek noksan idik. Burada mevcut bakkalda bir şey bulamıyoruz. Rus çavuşu haftada iki defa olmak üzere şehre gidip, lâzım gelen eşyayı bize mubayaa edecek. Bugün gidip, geldi. Lâkin koyun bulamadı. Bu akşam gene yavan yemeğe yatıyoruz. Şu hesapça burada yemek hususu hem pahalı, hem de her aradığımızı bulamayacağız.

15 Haziran 1916

2 – Hava gayet iyidir. Lâkin sıcak pek ziyade oluyor. Sabahları sinekten uyunmuyor. Şimdiden yalnızlıktan sıkılmaya başladık. Buradaki kumandan her hâlde daha ziyade hırsızdır. Hizmetçilere her yerde tayın veriyor idiler. Burada hizmetçilerin ekmeğini bile kestiler. Bakalım, bugün kendisine müracaat edeceğiz, ne cevap verecek. Şimdi çıkan havadise göre, yüz kadar Avusturya zabiti buraya gelecek imiş. Rus telgrafı: Bizim ordu Hankin-Revandız cihetlerinde bir muvaffakiyet elde etmiş. Avusturyalılar İtalya'da bir muvaffakiyet elde etmişler. Burada bulunan bir Avusturya zabitinden haber aldığımıza göre Ruslar tarafından Almanca hurufat [harfler] ile bastırılan bir kitap, buradaki Avusturya efradına tevzi edilecek imiş. Bunu tevziden muratları da Avusturya efradını zehirlemek imiş.

16 Haziran 1916

3 – Akşamdan başlayıp, ara sıra hafif bir yağmur yağıyor. Şimdi de ara sıra yağıyor. Gayet ince ve hafiftir. Hava oldukça soğuktur. Yavaş yavaş can sıkıntısı başladı. Vakit geçmiyor. Ne tarafa bakar isek, yalnızlıktan başka bir şey görmüyoruz. Dünyadan haberimiz yok. Ya, burada aylarca vakit nasıl geçecek! Yarabbi, şu müthiş felâketten ne zaman halâs olacağız [kurtulacağız]?

Kayınvalideye Türkçe bir kart yazdım. Salib-i Ahmer vasıtasıyla postaya verdim. Berezovka'da muayene edilen zuafa [zayıflar], bugün buradan trenle hareket ettiler. Lâkin Saffet Kaptan'ın ismi olmadığından o burada kaldı. Bakalım, ileride onun hakkında ne muamele yapacaklar? Bugün can sıkıntısından biraz yattım. Uyumuşum, bir güzel rüya gördüm. Pek iyi hatırlayamıyorum, fakat bir aralık uyandım. O rüyayı düşündüm. Her hâlde Hıfzı'nın hakkında iyi olduğuna hükmederek tekrar uyudum. Bilahare uyandığım zaman bir türlü rüyayı der-hatır edemedim [hatırlayamadım]. Evet, Hıfzı için son derece merak ediyorum. Elden ne gelir? Yalnız Cenab-ı Hakk'a tevekkül olmaktan ve kendisine, sahibine havale etmekten başka çare nedir. İnşallah yakın zamanda cümlesi ile sağ salim görüp, kavuşmak nasip olur. Şimdi gelen emirde Saffet Kaptan'ın yarın gideceği tahakkuk etti [gerçekleşti]. Cenab-ı Hak bize de nasip eder.

17 Haziran 1916

4 – Hava oldukça soğuktur. Bugün Murat Efendi'ye Türkçe bir kart yazdım. Bu gece rüyamda İstanbul'a iniyorum. Çocuklar evden taşınmış. Yeni eve gidiyorum. Orada refikayı kapının haricinde görüyorum. "Haydi, eve gidelim" diyor. Cesim bir kale burcuna yürüyoruz. Diyorum ki "ev bu mudur? Bu bir kaledir" diyorum. "Evet, ev işte kaledir. Lâkin akşam olmadan girilemiyor. Zira akşam serinliği basınca, aşağıda bulunan yılanlar yukarıya çıkıyor, o vakit girilebiliyor." O tarafa yürüdük. Yerde bir takım kemerler var. İçinde su da var. Onların birisinden, refika atlıyor. O suda ayağını yıkıyor. Burçtan içeri girdik. Duvarın yanında duran bir ot yastıktan, birbirine sarılmış büyük yılanlar çıkıyor. Fakat bunlar yerde yürümeyip havadan gidiyor. "Işıktan yukarıya gidiyorlar" diyor. Ben de kemal-i taaccüble [tam bir hayretle] o hâle bakıyorum. İki tane ufak ve kanatlı, ayrı olarak uçuyor. Bana diyor ki "bunlar insana asla dokunmuyor."

Ben bu hâle son derece taaccüb ediyorum ve kendisine “başka ev bulamadın mı, buraya taşındın?” diyerek güceniyorum. Uyandım, birçok zaman bunu düşünerek uykum kaçtı. Yarabbi, bu ne hikmettir! Elan merakta bulunuyorum. Bir türlü tabir edemedim. Cenab-ı Hak hayırlara tebdil eylesin, âmin. Bade’z-zeval [öğleden sonra] on birde Saffet Kaptan buradan hareket etti. Kendisiyle cümlemiz veda ettik. Hepimiz de müteessir olduk. Cenab-ı Hak kendisini sağ salim vatanına, çocuklarına kavuşmak nasip etsin. Tercüman’dan: Ufa tarafında yarım arşın kar yağmış. Tramvaylar paydos olmuş, ağaçların dalları kırılmış. Sulh hakkında Papa, Amerika Reisicumhuru ve İspanya Kralı tavassut edeceklermiş. Saffet Kaptan’ın gitmesi üzerine odanın, yeniden yerleşmesi icap etti. Mustafa Kaptan ile bir odaya kaldık. Zaten arkadaşlar kâmilen ikişer olmak üzere odalara yerleşmiş idi. Biz de aynı, bir odada bulunuyoruz. Odanın önünde bahçe, onun önünde cadde, öbür tarafta kazarma vardır. Kazarmalarda bir iki Rus zabiti oturuyor. Caddeden askerden başka geçen yoktur. Şimdiye kadar böyle rahat yer ve odada bulunmamış idik. Gayet mükemmel ve temizdir. Duvarlar kâğıt kapanmış ve döşeme tahtaları kâmilen boyalı ve güzel. Soba vardır. Ale’l-umum [genel olarak] Rusya’da sobalar yerli. Duvar içine yapılmış ve iki odayı teshin eder [ısıtır]. On iki saatte bir yanar. Tuğla döşenmiş olduğundan, hararetini on iki hatta yirmi dört saat muhafaza ediyor, gayet elverişlidir. Eğer kalbimiz rahat olsa ve bir de burada pek yalnız kalıyoruz, dünyadan haberimiz yoktur. En büyük sıkıntı budur. Bunun için vakit geçiremiyoruz. Bahçeye çıkıyoruz, olmuyor, içeri giriyoruz gene olmuyor. Sersem gibi ayakta dolaşarak yoruluyoruz. Gene öyle olduğu hâlde, geceleri uykumuz pek azdır. Hülâsa, vakit geçirmekten aciz bir hâldeyiz.

18 Haziran 1916

5 – Cevdet Efendi’ye Türkçe bir kart yazdım. Hava iyiden soğuktur. Fanila, kaput giymeye mecbur oluyoruz.

Yazacak vukuat, burada yoktur. Herkes uyku yahut can sıkıntısından dolaşmakla vakit geçiriyor. Akşam, soğuk adeta kış derecesine yakındır. Hepimiz palto, kaput gibi melbusat giymeye mecbur oluyoruz.

19 Haziran 1916

6 – Kayınvalideye Türkçe bir kart yazdım. Hava elan soğuktur. Amerika hükümeti namına bir Salib-i Ahmer heyeti geziyor. Bizim efrada iki adet Kelâm-ı Kadim [Kuran] vermiş. Kendisine bu kış muharebenin biteceği hakkında edilen suale: "Hayır bu kış daha burada bulunacaksınız" cevabını vermiş. Demek biz daha lâakal [en az] bir sene daha kalacağız. Ne kadar uzun, bir ömre muhtaç! İnsanın buradan kurtulacağına dair olan ümidi, münkatı oluyor [kesiliyor].

20 Haziran 1916

7 – Asım Efendi'ye Türkçe bir kart yazdım. Bugün güneş gördük. Lâkin rüzgâr estiğinden, gene ne kadar olsa soğuktur. Dauria'ya, Vehbi Efendi'ye Rusça bir kart yazdım. Dünkü gün bizim Türk efradından 250 nefer daha, çalışmak üzere sevk edilmiş. Şimdiye kadar 600 efrat oldu. Rivayete nazaran tekmil Türk efradı, çalışmak üzere Asya-yı Vüsta'da [Orta Asya'da] Taşkent tarafına sevk edileceği söyleniyor. Akşamüstü, karşımızdaki kazarmaların önüne nöbetçiler geldi. Demek burada yalnız kendi kazarmalarımızın bahçesinde serbest gezebileceğiz.

21 Haziran 1916

8 – Agâh Efendi'ye Türkçe bir kart yazdım. Eve yazmıyorum artık. Onlara üç-dört ayda bir kart yazacağım. Berikiler de cevap yazmaz ise onlara da yazmayacağım. "Benim de kimsem yoktur" deyip oturacağım. Buna karar-ı kati verdim. Akşam posta geldi. Ummadığım hâlde bana da mektup var imiş, sevinerek aldım. Küçükayasofya'dan Kadri Bey'den geliyor. Ne kadar memnun oldum! Yarın kendisine cevap yazacağım. Mektubun tarihi Nisan 27 idi.

22 Haziran 1916

9 – Kadri Bey'e bugün, Türkçe bir kart yazdım. Şimdi hamama gittik, oldukça yıkandık. Buraların hamamı hakkında izahat vermiş idim. Hava nispeten soğuktur. Bir Türkçe kart da kayınvalideye yazdım. Açık Söz'den: Bakü'de Narkin Adası'nda 3500 Türk esiri varmış. Orada şiddetli veba hastalığı olmuş. Cenab-ı Hak millet-i İslamiye'yi bu gibi beliyeden muhafaza buyursun, âmin. Keza o gazeteden: Edilen muharebe-i bahriyede [deniz savaşında], İngilizler, üç drednot, iki kruvazör ve bir de ufak

kruvazör ve sekiz adet mina sefinesi kaybetmiş. Almanların, iki drednot, bir ufak drednot, üç kruvazör ve bir sualtı kayığı batmış. Her hâlde İngilizlerin zayiatı daha fazladır. “Taşnaksutyun Komitesi’nin sergerdelerinden [elebaşlarından] Geri ve Kevork’un öldürüldükleri bildiriliyor” diye yazıyor. Bizim ordunun her tarafta tecavüzkârâne [saldırgan] hareket ettiğini yazıyor. Burada, yahut tamam Sibirya’da zeytinyağının okkası altmış kuruştur. Vrahni Odinsk’te sigara kâğıdı yoktur. Şimdiye kadar beş kuruş yirmi beş paraya alıyor idik. Şimdi o da yoktur. Zaten Rusların ayaktakımı ve köylüsü ve efradı, sigara kâğıdı kullanmıyor. Onlar tütün yerine, Kazakların içtikleri bir nevi tütün var ki “mahuka” diyorlar. Kalın, siyah renkte bir toz olup bunu da bir kısmı pipo ile bir kısmı bizim İstanbul’da tükürük kâğıdı dediğimiz veyahut resim kopya edilen ince kâğıt ile içiyorlar. Biz de bu gidişle o kâğıda muhtaç olacağız. Ne yapalım, Rusya perişan olup inşallah hiç bir şey bulamasın da, biz de o sıkıntıya razıyız.

23 Haziran 1916

10 – Hava bugün oldukça sıcaktır. Can sıkıntısından pek fena hâldeyiz. Bir türlü vakit geçirecek, kendimize bir iş bulamıyoruz. Şuradaki hayatımız hepimize öğretti ki dünyada en büyük fenalık, insanların tembel, işsiz olarak yaşaması. Hem ahlâka, hem de sıhhate en muzır [zararlı] bir vasıta imiş. Akşam gelen posta ile arkadaşların ekserisine mektup geldi. Fuat Bey iki kartta kerimesinin [kızının] iki fotoğrafını aldı. Ziyadesiyle sevindi. Tuhaftır, bir seneden fazladır ki ben yazdım, benden görerek arkadaşlar yazdı, hepsi aldılar. Ben elan alacağım resimden vazgeçtim, mektup bile alamıyorum. Yine kendilerine çok hayır dua ediyorum, o kadar berhudar olurlar. Ya ben aldanıyorum, ya kendileri aldanıyorlar. Bakalım ileride sağ olan görür.

24 Haziran 1916

11 – Hava mağmûmdur. Bu gece rüyamda çocuklar ile pek çok uğraştım. Cenab-ı Hak hayırlar versin. Şimdi posta ile bir Vedia’dan, bir de Emin’den iki kart aldım. (tarih 15 Mayıs 332) pek ziyade sevindim. Yarın kendilerine cevap yazacağım. Tercüman’dan: Rus orduları Bukovina’da, Galiçya’da taarruza geçerek Avusturya ordularının cephesini iki yerden yarmış. Altmış dört bin efrat, bin yüz zabit esir almış. Dersaadet’te ahaliye, belediye bilet ile ekmek tevzi ediyor imiş. Vehip Paşa ordusu Ruslara taarruz etmiş ise de

muvaffakiyet kazanamamış. Almanlar Verdun'da bir-iki istihkâm daha zapt etmiş. Lord Kitchener, maiyet-i erkân-ı harbiyle beraber bir kruvazörde batırılmış. İngiltere Kralı ordunun bir hafta matem tutmasını emretmiş. Ruslar Bukovina'da kazandıkları muvaffakiyetin kendilerine pek ağır olduğunu itiraf ediyorlar. Bazı alayların, kâmilen zabitleri telef olmuş. Altı-yedi generali telef ve yaralı imiş.

25 Haziran 1916

12 – Vedia'ya Türkçe bir kart yazdım. Yalnız, aldığım dünkü kartlarda Hıfzı için bir şey yazmadıkları pek ziyade canımı sıktı. Bu gece uykumun kaçmasına sebep oldu. Neden onun hakkında tafsilat [ayrıntı] vermiyorlar? Her mektupta kendilerine bunu sual ediyorum. Cevap vermek istemiyorlar mı? Yarabbi, şu acı hatıradan ne zaman beni halâs edeceksin [kurtaracaksın]? Şimdi istarca geldi. İrkuç kumandan-ı umumisi gelecek imiş. Her tarafta şiddetli temizlik. Angaryacılar geldi, umum bahçeleri, kazarmaları süpürüyorlar; bir kısmı su taşıyıp, fıçılar doluyor.

26 Haziran 1916

13 – Vedia'ya Türkçe bir kart yazdım. Salib-i Ahmer vasıtasıyla postaya verdim. Burada şimdiden pek sıkılıyoruz. Vâkıa hava iyi, açıklık, her taraf çam ormanları ise de yalnız ve bir şeyden haber alamayışımız bizi düşündürüyor. Yarın kış geldiği zaman kazarmalardan harice çıkamayacağımız aşikâr. Ya o vakit ne kadar sıkılacağız! Bunu şimdiden düşünüyoruz. Bu hâl bizi ürkütüyor.

Telgraf: İngiltere, Yunan tüccar ve harp sefainini müsadere etmiş. Paris'teki Şerif Paşa Arap İhtilâl Cemiyeti teşkil ediyor imiş. Bizim ordu Erzurum cephesinde ileri gidiyormuş.

27 Haziran 1916

14 – Doktor Sırrı Efendi bugün Dauria'ya gitmek üzere emir aldığından Vehbi Efendi'ye bir kâğıt yazdım. Biz Dauria'dan geldiğimiz zaman, orada on dört zabit bıraktık. Efrat hiç yok idi. Şimdi ise orada yüz kadar zabit, dört-beş bin kadar efrat var imiş, Türk olarak. Demek sonradan gelmişler. Tercüman'dan: Edilen büyük deniz muharebesinde İngilizler on dört sefine

[gemi] kaybettiklerini itiraf ederek, Almanların orada bir muvaffakiyet gördüklerini saklayamıyor. Lord Kitchener'in râkib olduğu [bindiği] kruvazörden, ne kendi ve ne de maiyet-i erkân- ı harbiyesinden kimsenin kurtulamadığı ve mürettebatından yalnız on dört kişi kadar kurtulabildiğini ikrar ediyor. Adriyatik Denizi'nde İtalya'nın büyük bir sefinesi, asker ile yüklü ve maiyette birkaç adet torpido muhribiyle gidiyor iken iki adet Avusturya tahte'l-bahirinin hücumuna uğrayarak gark oluyor. Askerden pek az adam tahlis edilmiş [kurtarılmış]. Yunanistan, kâmilen düvel-i müttefika tarafından abluka ediliyor imiş. Romanya gizli olarak seferberlik ilân edecek imiş. Almanlar iki defa patlar bir şarapnel danesi icat etmiş. Ruslar her ne kadar Avusturya cephesini iki yerden yarmış ise de kendileri de büyük telefat veriyor. Yirmi verst kadar ileri gitmiş. Şimdi Avusturyalılar, son derece mukavemet ediyor imiş. Bizim ordu son derece şiddetli bir surette hücum ediyor imiş. Mareşal Mackensen, sözde oraya kumandan gidiyor imiş. Dersaadet'te İngiliz üserası, Taşkışla'da yatıyor imiş. Tuhaftır, biz Sibirya'da mahbus olarak bulunalım da onlar dünyanın en güzel bir mevkiinde olsunlar. Vah gene bize!

28 Haziran 1916

15 – Salib-i Ahmer vasıtasıyla kayınvalideye Türkçe bir kart yazdım. Bugün burada zuafa [zayıf ve hastalar] muayenesi için komisyon geliyor. Bizim Kâzım Kaptan'da şiddetli kalp olduğundan o da muayene olacak. Bakalım kurtarabilecek mi? Şimdi muayeneden geldi. Doktor generali, "eğer efrat olsa idi gider idi. Lâkin bir zabit için kendisindeki kalp illeti kâfi gelmez," cevabını vermişler. Akşam, bu ay kumanyaya ben, Mustafa Kaptan bakıyoruz. Sebze olmadığından çok sıkıntı çekiliyor. Yarın için ne yemek yaptıracağımızı şaşırdık. Et, patates, fasulye başka bir şey yoktur. Düşüne düşüne nihayet bizim bahçede on fidan kadar frenküzümü var. "Onun yaprağından dolma olur mu" diye aşçıya sordum. "Olur," cevabını verdi. Gidip topladım. Yarın yiyeceğiz, bakalım olacak mı?

29 Haziran 1916

16 – Hava mağmûmdur ve serindir.

30 Haziran 1916

17 – Cevdet'e Türkçe bir kart yazdım. Hava serindir. Havadis alamıyoruz. Can sıkıntısından büyük şikâyetimiz var. Bir türlü vakit geçiremiyoruz. Şimdi çıkan havadise göre, tekmil Türk efradı buradan kalkıyor imiş. Bizim lostromolardan her birimize ayrı olarak kâğıt gelmeye başladı. "Aman gidiyoruz, paramız yoktur, bize biraz harçlık veriniz" diye. Hangimizde para var ki gönderelim! Ve bir de bu tarzdaki gidiş, bununla dört beş defa oluyor. Nihayette hepsi yalan çıkıyor. Etraftan borç ile para bulduk. Gönderelim der iken doktor geldi, "gemiciler gitmiyor, efrat gidiyor" dedi. Akşam çıkan havadise göre, tekmil sivil olanlar mübadele edilecek diye. Bakalım, bu da yalan olsa gerektir. Bu gece, yarın Ramazan olmasına karar verdik. Gerek bizden ve gerek zabitandan, on kadar namaz kılan efendiler toplandı. Kadı dediğimiz genç efendi tarafından güzel bir ezan- ı şerif okundu. Bizim tarafta boş, büyük bir oda var. Orada bir cemaat oldular, teravih namazı kıldılar. Kimin hatırına gelirdi ki şurada, Rus zabitanının maaile [ailece] oturması için yapılan şu kazarmalarda bir gün Türk zabitanı esir gelecek de burada ezan-ı şerif okunacak, böyle cemaatle namaz kılacaklar!

1 Temmuz 1916

18 – Bizim Doktor Rasim Efendi, gidecek efrat ile Benze şehrine kadar gitmek üzere emir almış olduğunu, şimdi haber aldık. Dün gece, namaz kılınan odayı ben bugün, temiz yıkattım. O kadar hizmetimiz sebkat etsin [geçsin]. Açık Söz'den: Maliye Nazırı Cavit Bey ve Hüseyin Cahit Bey istikraz [borçlanma] için Almanya'ya gitmiş.

Doktor maiyetine Ali'yi ve tercümanlık için, efrat meyanında bulunan, Yakup Çavuş isminde birini alarak hareket etti. Dün bizim Türk efradından bin kişi gitmiş, bugün de gidecek. Bu gidişe göre burada, galiba bizim Türk efradından kimse kalmayacaktır.

2 Temmuz 1916

19 – Hava gayet sıcaktır. Dün bizim gemici efradı da gitmiş. Bugün Avusturya doktorları okudukları telgraf haberini bize söylediler. Şimdiye kadar Rusların Galiçya'da aldıkları üseranın miktarı iki yüz bine baliğ olmuş [ulaşmış]. Kendilerinin telefatı pek büyük imiş. Bir general, aldığı yaradan müteessiren [etkilenerek] vefat etmiş. Tabiidir ki telefatları pek

çoktur. Lâkin miktarını yazmıyorlar. Akşam bizim efrattan birine, kazarmasının istarcası başına bir sopa vurmuş. Nefer düşüp bayılıyor. Doktorlara gelip, “öldü” haberi verdiler. Doktor ve bir Rus zabiti giderek neferi hastaneye kaldırıp, ruh koklatarak ayıltıyorlar. İstarca Tatar imiş, o aralık bizim efrat biraz kendisine vurmuşlar. Ne ise, o iş de o yolda yatıştı.

3 Temmuz 1916

20 – Vedia’ya Türkçe bir kart yazdım. Bugün hava o kadar sıcaktır ki dışarıda durmak, gezmek mümkün değildir. Tuhaftır, iki senedir burada bu kadar sıcak görmedik. Arkadaşlar oruç tutuyor, günler on altı saattir. Bununla beraber bu kadar sıcak da üstüne zam olursa, kolay bir dava değildir. Can sıkıntısından hepimiz burada hasta olacağız. Sekiz-on kadar efendi, bir takım tedarike [hazırlığa] başlamış olup, bugün bana da haber verdiler. Efkârları, buradan firar etmek. Bunların ellerindeki vesait, bir harita, bir pusula ve bir de evvelce firar ederek ayakları soğuktan donmuş olduğundan geriye tutulup gelen bir Türk neferidir. On iki gün karadan gidecekler. Moğolistan’ı geçip, Çin toprağına geçecekler. Oradan üç ayda Pekin şehrine vasıl olacaklar. Doğrusu bu kadar yol yürümek benim işim olmadığından, iştirak edemeyeceğimi söyledim. Zaten Moğolistan’ı geçseler bile Pekin şehrine kadar olan o çölü ne vasıta ile geçebilecekler? Buna bir türlü aklım ermiyor. Bakalım gidebilecekler mi? Şimdiki hâlde daha tedarikte olduklarından, ileride görürüz. Hemân Cenab-ı Hak kendilerine muîn [yardımcı] olsun.

4 Temmuz 1916

21 – Eve Türkçe bir kart yazdım. Salib-i Ahmer vasıtasıyla gönderdim. Burası her ne kadar iyi ise de vakıa, gündüz akşama kadar serbest, bahçelerimiz içinde geziyoruz. Bahçelerde öteberi dikmek, sulamak gibi meşguliyetler var. Öbür tarafta kışlanın kapısı kilitli, önünde süngülü, hatta cam bile açtırmıyor idi. Burada sinek ne kadar çok! Ne sabah uykusu, ne de bir tabak, sinek olmadan yemek yemek mümkün. Hepimizin elinde bir tahta, ucunda enli bir kayış, günde binlerce sinek öldürüyoruz. Ne eksiliyor, ne tükeniyor, belki ziyade oluyor. Bu kadar sinek bir Yanbuk’da gördüm, bir de burada. Havadis yoktur. Bir haber alamıyoruz.

5 Temmuz 1916

22 – Havanın sıcağı, bir karar devam ediyor. Avusturyalıların eline geçen bir gazetenin ifadesi: Emir-i Mekke Şerif, kendi istiklalini ilan ederek, Medine'yi zapt etmiş. Tabiidir ki biz buna inanmıyoruz.

6 Temmuz 1916

23 – Mart dokuz tarihli Fransızca, Emin'den bir mektup aldım. Yazık Hıfzı'dan bir haber yoktur. Ne kadar merak ediyorum. Neden Hıfzı'dan bir haber vermiyorlar? Her mektupta kendilerine yazıyorum. Elan bir cevap alamadım.

7 Temmuz 1916

24 – Felâketimizin yirminci ayı bugün hitam buldu. Bakalım daha ne kadar zaman burada gün sayacağız? Bu sabah eve Türkçe bir kart yazdım. Gene Hıfzı'nın adresi ile hakkında malûmat talep ettim. Bugün maaş aldık, fakat elan borçtan kurtulamadım. Aldığım maaşı dağıtıyorum. Aybaşına kadar tütün ve sair masarif için borç ediyorum. Aybaşı oluyor, parayı aldığım gibi ona buna veriyorum, gene cepte para yok. Ben de bu işe şaşıyorum.

8 Temmuz 1916

25 – Yazacak vukuat yoktur. Her günümüz bir siyâk üzere [tekdüze] geçiyor. Dünyadan haberimiz yok, ne yazayım! Burada bulunan, dört bin kadar Türk efradından beş yüz kadar kaldı. Diğerlerini üç yüz-dört yüz olarak çalışmak üzere sevk ettiler.

9 Temmuz 1916

26 – Türkçe olarak eve bir kart yazdım. Hava son derece sıcaktır.

10 Temmuz 1916

27 – Yazacak bir vukuat yoktur. Ömrümüz bir siyâk üzere geçiyor. Can sıkıntısından, şaşkın gibi dolaşıyoruz. Artık kimse kimseden havadis sormuyor. Hepimiz de dünyadan bihaber bir hâlde. Yaşamak bundan ibaret ise biz de yaşıyoruz. Yalnız, benim en büyük sıkıntı içinde kalmamın

sebebi, Hıfzı hakkında malûmat alamadığımdır. Acaba ne için ondan bir haber yazmıyorlar? Neden bana adresini bildirmiyorlar? Yarabbi, en büyük düşüncem bundan ibaret! Ne zaman çocuklarımı sağ salim görüp, kavuşacağım? Bu gibi düşünceler beni cidden ihtiyarlattı. Ben pek kolay kendimin ihtiyar olup çökeceğimi ummuyordum. Lâkin bu düşüncelere tahammül etmek pek güç imiş. Gece gündüz bir yerde vakit geçiremiyorum. Akşama kadar ayakta, serseri dolaşıyorum. Geceleri bitap olarak düşüyorum. Lâkin zihnimdeki düşünce uykumu kaçırıyor. Çok zaman şafak söküyor, ben hâlâ yatakta uyuyacağım. Yanlarım ağrıyor. Ara sıra kalkıyorum, sigara içiyorum, olmuyor. Doğrusu kendim, ne düşündüğümü bilmeyecek bir hâle geliyorum. Eyvah, ümidim münkatı oluyor, korkuyorum. Bu muharebe, zannımdan ziyade uzayacak. Acaba o zamana kadar tahammül edebilecek miyim, yahut yaşayabilecek miyim? Düşünmek istemiyorum, lâkin elden gelmiyor.

11 Temmuz 1916

28 – Vedia'ya Türkçe bir kart yazdım. Salib-i Ahmer vasıtasıyla gönderdim ve bir kart da ayrı olarak postaya verdim. Her ikisinde Hıfzı'nın adresini istedim. Zaten kırk günden beri yazdığım cümle kartlarda istiyorum. Ne gelen var, ne giden! Bakalım yaza yaza ya onlar usanıp yazacaklar yahut ben usanıp vazgeçeceğim. Bugün gelen Açık Söz ve Tercüman: Şerif-i Mekke, istiklalini ilân ederek Taif, Cidde ve Medine'yi zapt etmiş. 300 zabit, bin dört yüz efrat esir etmiş. Esat Paşa, düvel-i müttefika ile birleştiğinden, kendisinin Dersaadet'te idamına karar verilerek, emlâki müsadere edilmiş. Hâl-i hazırda Esat Paşa Paris'te imiş.

12 Temmuz 1916

29 – Bugün söylendiğine göre buraya, Avusturya zabitanı gelecek imiş. Başka havadis yoktur.

13 Temmuz 1916

30 – Eve iki adet kart yazdım. Bir adedini postaya ve bir adedini Salib-i Ahmer'e verdim. Bugünün havadisi: Buraya üç Avusturya generali geliyor imiş. Birinci barakaya yerleştirileceği söyleniyor.

14 Temmuz 1916

1 Temmuz – Buradaki, zabitan meyanında bulunan efendilerden Rusça okuyan bulunduğundan, her gün ya gazete veyahut telgraf alarak tercüme edeceklerini beyan ettiler. İlk defa olarak bugün bir telgraf tercüme ettiler. Bugünkü telgrafın tercümesi: Bizim, İttihat namındaki tüccar vapurunu zapt ederek Sivastopol’a getirmişler. Ereğli üstünde bir vapur ile iki yelken sefinesi batırmışlar.

15 Temmuz 1916

2 – Havadis yoktur. Eve Türkçe bir kart yazdım.

16 Temmuz 1916

3 – Tercüman, Açık Söz, İkbalden: Dersaadet’te Fatih Sultan’ın İslambol’u feth ettiği gün şerefine yapılan merasim üzerine Padişah, Ayasofya’yı teşrif etmişler. Türk, Alman, Avusturya asakiri [askerleri] tarafından selamlık resm-i âlisi icra edilmiş. Gazi Ahmet Muhtar Paşa tarafından verilen nutukta, yakın zamanda büyük Turan hükümeti teşkil edileceği, umum İslamların Türkiye idaresinde büyük, azametli, şanlı bir İslam devleti meydana çıkacağını söylemiş. Arap isyanı büyük bir hâlde Suriye vilayetine sirayet etmiş. Arapların, ihtilâl işinde zî-medhâl olan [parmağı olan] ekâbirinden kırk kişi derdest edilerek salb edilmiş [asılmış].

17 Temmuz 1916

4 – Havadis yoktur. Rus gazetesinden tercüme: Ruslar, Japonya ’ya Mançuri’de, pek büyük bir imtiyaz verdiklerinden dolayı, Amerika’dan talep ettiği istikrazı [borçlanmayı] Amerikalılar reddetmişler. Almanya’dan bir tahte’l-bahir, eşya yüklü olarak Amerika limanlarına vusûl bulmuş [ulaşmış].

18 Temmuz 1916

5 – Eve ve bir de Cevdet Efendi’ye iki kart yazdım ve postaya verdim. Ve iki kart da biri kayınvalideye ve bir de Küçükayasofya ’ya. Salib-i Ahmer’e verdim.

19 Temmuz 1916

6 – Temmuz on için zabitan, kumandana müracaat ederek yevm-i mahsusamız [özel günümüz] olduğundan ufak bir konser yapmak üzere müsaade talep etmişler. Rus kumandanı müsaade vermiş. Bunun üzerine, gerek kendilerinden ve gerekse bizden ve doktorlardan birer ruble topladılar ve buradaki posta hizmetine bakan beş Avusturya zabitleri ile üç Avusturya doktoru tarafından evvelce teşkil edilmiş, beş kişiden mürekkep bir mızıka var. Onlara da müracaat ederek, onlar da mızıka ile iştirak edeceklerini bildirdiler. İhya Kaptan tarafından okunan ordu ve donanma ve diğer iki marşı notaya alarak, mızıkaya talime başladılar ve bizim efrattan yirmi nefer Laz ve Çerkes, Arap oynamak üzere Doktor İbrahim Efendi tarafından ayrılmış. Bakalım o gün gelsin de güzel bir şey yapabilecekler mi? Burada, sadre şifa verebilecek [gönül ferahlatacak] bir havadis alamıyoruz. Bugünlerde sıcak, hakikaten pek ziyadedir, onun sıkıntısı da bir taraftan. Bir de mektuplar pek seyrekleşti. Bu gibi birçok mevâni [engeller] bir araya geliyor. Umumda bir sıkıntı baş gösterdi. Bir türlü vakit geçiremiyoruz. Bir de bu sene de harbin imtidâd edeceği [uzayacağı] ve belki gelecek sene de devam edeceği görünüyor. Artık hepimizde bir ümitsizlik baş gösterdi. Öyle ya, netice ne olacak ve ne vakit hitam bulacak? Buradan sağ salim kurtulabilecek miyiz? Bunlar öyle bir takım sualler ki cevabından gerek biz, gerekse cümle âciz kalır. Düşünüyoruz, yalnız Cenab-ı Hakk’a tevekkülden başka çare görmüyoruz. Akşam posta ile Tercüman, Açık Söz ve İkbal geldi, mektup yoktur. Her nedense bir aydır mektup pek azaldı. Gazetelerden: Dersaadet’te şimdiki Veliaht’a suikast vuku bulmuş. Başka tafsilat yoktur. Bizim Yavuz ve Midilli, Karadeniz’de Rusların iki vapurunu ve bir yelken sefinesini batırmış. Maliye Nazırı Cavit Bey üç yüz milyon istikraz etmek üzere Berlin’e gitmiş. Ruslar bizim Bayburt’u zapt etmiş. Fransızlar Amerika’dan yüz milyon dolar istikraz etmiş.

20 Temmuz 1916

7 – Havadis yoktur.

21 Temmuz 1916

8 – Havadis yoktur. Sıcak ziyadedir. Mektup alamıyoruz, onun da arkası kesildi.

22 Temmuz 1916

9 – Havadis yoktur. Sıcak ziyadedir. Can sıkıntısı hastalığı umumu kapladı. Akşam posta geldi, mektup yok. Gazeteler geldi ise de şayan-ı ehemmiyet haber yoktur. Bugün bir Rus generali gelmiş. Umum kazarmaları gezdi. Efrat bulunduğu mevkie gitti. Rusların hâli pek tuhaftır. Ara sıra böyle müfettiş veya generaller gelip geziyor, gidiyor.

23 Temmuz 1916

10 – Tercüman'dan: Şerif-i Mekke azledilerek, yerine Şerif Ali Haydar Bey tayin edilmiş. Kerbela'da isyan çıkarak, oraya asker sevk edilmiş. Gündüz, zevalden sonra saat yedide bahçeye masalar ve sandalyeler dizilip Avusturya zabitleri geldiler. Rus kumandanı ve yanında iki zabit ile geldi. Doktor iki Rus, biri miralay [albay], diğeri kaymakam [yarbay] olarak yanlarında familyaları [aileleri] ve kızları ile geldiler. Mızıka on dört kişiden mürekkep idi. Alman, Avusturya efradından olup, beş altı gündür talim ettikleri Hürriyet Marşı ile başladılar. İntikam ve Gemici marşlarını çaldılar. Efrattan getirilen Kürtler ve Lazlar oynadı. Pehlivan güreşleri ve bir de deve yapmışlar, onlar ve iki nefer de kılıç, kalkan oynadı. Mahsusan [özel olarak] yaptırılan pasta ve dondurma, çay ve kahve ikram edildi. Ta gecenin on birine kadar devam etti. Hakikaten güzel bir id-i milli [milli bayram] icra edildi. Bu böyle devam eder iken Mülâzım Osman Efendi'de kum sancısı olup, kendisine morfin şırınga ediyorlar. Bir gram yerine dört gram yaptıklarını bilahare doktorlar anlayıp bir telâşa düştüler. Zavallı genç, az kaldı gidiyor idi. Çok şükür o da kurtuldu.

24 Temmuz 1916

11 – Bugün hava yağmurludur. Eve Türkçe bir kart yazdım. Lâkin üç aya karîbdir [yakındır] İstanbul'dan mektup alamıyorum. Kayınvalideye, Murat Efendi'ye, Cevdet Efendi'ye, Agâh Efendi'ye, hepsine ayrı ayrı yazdım. Gene cevap yoktur.

25 Temmuz 1916

12 – Hava iyidir. Bizim Türk efradından bakiye kalan bir miktarı bugün sevk edecekleri söyleniyor. Onlar da gider ise buralarda hasta ve onlara bakacak hasta hizmetçisi gibi yüz elli kadar efrat kalacak. Diğerleri kâmilen çalışmak üzere gittiler. Yedi-sekiz bin kadar var idi. Rus gazetesinden: Ruslar Polathane'nin yanındaki Fol köyünü zapt etmiş. Yukarıda Kiğı kasabasını işgal ederek, her iki yerden ilerliyormuş. Macaristan toprağına Rus Kazakları girmiş. Rus Hariciye Nazırı Sazanof istifa vermiş.

26 Temmuz 1916

13 – Eve iki adet Türkçe kart yazdım. Bugün posta geldi, lâkin bana mektup yoktur. Ne hikmettir, mektupların arkası kesildi! Burada ara sıra alınan o kâğıt parçaları, insana biraz teselli veriyor. O da olmayınca, insan bütün bütün mükedder [kederli] oluyor. Dünyanın şu ücra bucağında kendini unutulmuş zannediyor, bir şeyle müteselli olamıyor. Vakit geçirmek için yahut ömrünün şu beyhude günlerini harc etmek için beyhude vasıtalar arıyor. Onları da bulamayınca serseri gibi dolaşıp, nihayet yorgunluğa dayanamayarak yatağına uzanıyor. Şimdi gelen Tercüman'dan: Ruslar, Erzurum tarafında bizden bir top, bir miktar cephane ile dört doktor, elli zabit, bin elli nefer esir almış. Karadeniz'de Rus salib-i ahmer vapuru, tahte'l-bahir tarafından batırılmış. Bu ikinci oluyor. Almanya ile Avusturya arasında yeniden, yirmi beş sene müddetle bir ittifak-ı askerî imza edilmiş.

İngiliz, Fransız orduları taarruza geçmiş, ufak bir muvaffakiyet kazanmış. Alman, Avusturya orduları müdafaa hâlinde kalmaya karar vermiş. Hülâsa, ahval-i umumiye [genel durum] karışık bir renk alıyor. Bu harbin imtidâd etmesi [uzaması], bize kaybettirmeye sebep olacak gibi görünüyor. O vakit bizim için asıl felâket baş gösterecek. Burada kendi derdimizi unutuyoruz. Vatan gailesi, o endişe yüreğimizi sıkıyor. Cenab-ı Hak hayırlısıyla şu beliyeden Millet-i İslamiyeyi halâs etsin. Şimdi üç adet Avusturya generali geldi. Baştaki, bir numaralı kazarmaya yerleştiler. Bunlar eski üseradan imiş. Bir tanesi ferik [korgeneral], iki adedi liva [tuğgeneral] rütbesinde bulunuyor. Daha yüzlerini görmedik.

27 Temmuz 1916

14 – Hava mağmûmdur. Bizim üsera zabitanda, adeta hepsinde neşe yoktur. Herkesin ümidini kaybettiği anlaşılıyor. Elan Verdun mukavemet

ediyor. Avusturyalılar, ricatta devam ediyor. Biz elan Anadolu’da geri çekilmekte bulunuyoruz. Almanlar müdafaada kalıyor. Bu kışın, harbin devam edeceği kati surette aşikâr. Gelecek seneye kaldı. O vakit yüzde seksen-doksan galebe ümidi kayboluyor. Akşam, bugün şimdiye kadar rahmet devam etti, elan yağıyor. Bu gece Kadir olduğundan Jandarma Mülâzımı Kâmil Efendi, Kadı’ya mevlid-i şerif okutturuyor. Arkadaşların ekserisi gitti. Bizim odada ben yalnız kaldım. Her neden ise bugün pek ziyade canım sıkılıyor. Rahmet daha devam ediyor. Havanın mağmûmiyeti bendeki sıkıntıyı arttırıyor. Düşünmeye iktidarım yok. Yalnız fikrim meşgul, kalbim sıkıntıda, bir türlü vakit geçiremiyorum.

28 Temmuz 1916

15 – Salib-i Ahmer vasıtasıyla eve Türkçe bir kart yazdım. Bir de posta ile Cevdet’e yazdım. Artık onlardan ümidim kalmadı. Fakat ne yaparsın? Hıfzı’dan haber ve adresini talep ettim. Üç buçuk aydır yazıyorum, cevap alamıyorum. Ne yapayım, başka ümidim yok. Kime yazayım? Kayınvalideye, Murat Efendi’ye, Agâh Efendi’ye yazdım. Gene cevap alamadım. Tabiidir onlar beni düşünecek değil ya, herkes kendi derdini düşünüyor. Bakalım bu gürültüde onlar ne âlemde, mektubuma bile cevap vermiyorlar. İnsanlardan ümidimiz munkatı oldu. Yalnız Cenab-ı Hakk’dan medet [yardım] talep etmekten başka çare-i necât [kurtuluş çaresi] yok. Bugün burayı teftişe gelen general rütbesinde bir Rus doktoru, her tarafı gezdi. Sonra bizim doktorlar ile görüşürken, kendileri tarafından Erzincan zapt edildiğini söylemiş. Doktorlardan biz haber aldık. Eyvah, ne kadar meyus, perişan olduk! Yarabbi, biz ise gün-be-gün [günden güne] Rusların arazimizden tard edilecek [uzaklaştırılacak] haberlerini bekler iken, bilakis ilerlemek haberleri ile dil-hûn oluyoruz [içimiz kan ağlıyor]. Avusturyalılar elan ricatta devam ediyor. Bunları düşündükçe bize ne kadar keder-engîz [üzüntü verici] düşünceler hücum ediyor. Vatanını seven bir adam mümkün değil bu gibi acı hatıralara mukavemet edemeyecek zanneder idim. Evet, insan bunları işittikçe muazzeb, dil-hûn oluyor. Fakat elden başka bir şey gelmiyor bizim. Yalnız Cenab-ı Hakk’a duadan başka. Bu da acz [çaresizlik] içinde kalan insanların en son iltica-gâhıdır [sığınacak yeridir].

29 Temmuz 1916

16 – Havadis yoktur. Akşam gelen Avusturya generalleri, kazarmalarının önünde iki saat kadar gezdiler. Gerek biz, gerek burada bulunan on kadar doktor ve zabit Avusturyalılar, onlar da görüşemiyor. Ruslar tarafından men edildi.

30 Temmuz 1916

17 – Murat Efendi'ye posta ile Türkçe bir kart yazdım. Bugün gelen postada, arkadaşların birçoğuna mektup geldi, bana yoktur. Dün gece rüyada Hıfzı, sırtında mektep elbisesi ile ayağında eski bir fotin var idi. Kendisine sordum: "Bu elbiseyi nereden aldın?" Dedi ki "mektepten yaptılar. Arşını otuz kuruştur." Ben diyorum ki "öyle ise git bir ölçü daha ver, bir kat daha yaptır. Parasını vereyim ve ayağına bir çift fotin al. Lâkin lâstik de olsun. Hem benim fotinimi de beraber götür tamir ettir ve altına lâstik al." Uyandım, inşallah hayırdır. Bugün şehirden hazret gelmiş. Burada yerli ahali imama "hazret" diyorlar. Kumandana müracaatla yarın bayram olduğunu ve zabitanın şehre bayram namazına izin verilmesini söylemiş. Kumandan, kendisinin izin veremeyeceğini bildirmiş. Bu hazret geçen bayram buradaki zabitana izin alarak şehre, camie gitmişler. Bunun üzerine hazret, Berezovka'daki asıl büyük kumandana gidiyor. Daha bir havadis çıkmadı. Bizim için bayram nerede! Kendimiz esir, vatanımızdan aldığımız haberler daima yüreğimizde yara açıyor. Çoluk çocuk ne âlemde, onlardan haberimiz yok. Ya Hıfzım nerede, aç mıdır, çıplak mıdır, yaralı mıdır, onları bilmiyorum. Sonra burada bayram yapacağım! Ne bayramı, daha beter bir sıkıntı içindeyim. Hele akşam oluyor, hava kararıyor, kalbim, gönlüm ise bütün bütün kararıyor, evde çocuklar gözümün önüne geliyor. Yarabbi, ne acı hatıra! Ya aç, çıplak iseler? Evet kendilerinin Cenab-ı Hakk'dan başka bir penah [koruyucu] ve iltica edecekleri kimse yoktur. Bu gibi acı elemler ile yüreğim sızlıyor. Vatanımda daha nice yüz binlerce evlâd-ı vatan yerini yurdunu terk etmiş hânmânı [evi barkı] ateşlere yanmış, çoluk çocuk, kadın, kız düşman ayağı altında kalmış. Bunları unut da bayram yap! Deli gibi, bu kadar felâketten müteessir olma! Çünkü burada bu gibi ahvali düşünmeyen birçoklarını görüyorum. "Acaba bunlarda bir insan kalbi var mı?" diye kendime soruyorum. Zannetmem ki bunlarda kalp denilen o et parçası bulunsun. Yarabbi, şu mübarek gün hürmetine millet-i İslamiye'yi belâyâdan [felâketlerden], düşman ayağından muhafaza buyur! Akşam, şimdi sofradan kalktım. Yemek, külbastı ile makarna idi. Bende ise

külbastı yiyecek diş kalmadı. Beş tane çektirdim. İki adedi kırıldı. Yuvarlayıp yuttum. Akşamın garipliği, bizim meyusiyetimiz bize pek fena tesir ediyor. Kim bilir bu gece kaç yüz bin hanede meyusiyet-i felâket [felâket üzüntüsü] var! Ne kadar binlerce aç, çıplak var! Ne kadar yersiz, yurtsuz kalmış biçare var! Bunlar, kimi babasını, kimi kardeşini, kimi oğlunu, kimi zevcini [kocasını] düşünüyor, ağlıyor. Yarabbi, hikmetin büyüktür, kimsenin aklı ermez!

31 Temmuz 1916

18 – Şehre izin vermişler. Dün zabitan bir kâğıt yazıp göndermiş. Yarın id-i şerif tebrikine kable’z-zeval [öğleden evvel] saat onda geleceklerini bildirmişler. Bizim kazarmada boş bir oda var idi. Ramazan’da orada teravih namazı kılındı. O odaya masa ve iskemle dizildi. Daha erkendir, aşçı Mustafa un kurabiyesi yapmış, her odaya tevzi ederek, bayram tebrikini icra etti. Bizim odada, Mustafa Kaptan ile ben bulunuyorum. Yarım ruble ben, yarım ruble Mustafa Kaptan bahşiş verdik. Saat dokuz, şimdi bizim aramızda saat ona kadar, id-i şerif [bayram] tebriki merasimi icra edilecek. Onda zabitan gelecek. Akşam, bugün zabitan geldi. Bilahare doktorlar geldi. Cümlesi ile görüştük ve badehu [sonra] iade-i ziyaret üzere biz de zabitan efendilerin nezdine [yanına] gittik. Evet, bu, insana ne gibi bir his verdiğini mümkün değil tarif edemeyeceğim. Zira herkes mahzun gam-gîn [hüzünlü], fikrinde ne gibi yeis-âver [üzüntü veren] düşünceler var. Fakat bir yevm-i mukaddes [kutsal gün], bin üç yüz senedir cümle âlem-i İslamın takdis ettiği [kutsadığı] bir gün. Vatanımızda hayatın binlerce meşâkkı [zahmeti] altında zâr [inleyen], zebun [aciz] olan binlerce mihen [sıkıntı], meşâk içinde puyân [kendini kaptırmış], aç, çıplak, zavallı olanlar bile bu yevm-i mukaddesin şerefine bir an için olsun kendi felâketlerini unutarak bir hiss-i manevi ile dil-şâd [gönlü hoş] olabilirler. Lâkin, şimdi biz onda da mahrum bir hâldeyiz. Zira bugün iştiyâk-ı vatan [vatan özlemi], mahbusiyet iki senedir. Dört etrafımız süngü ile muhat [çevrili]. Adeta hayatımız tekmil olsun gibi günlerin bitip tükenmesinden başka bir emel yok. Bu kâfi değil gibi, vatandan daima keder-engîz [üzüntü verici] haber alıyoruz. Bir teselli-âmîz [teselli veren], kalbe inşirah [ferahlık] bahşedecek bir kelime bile işitmiyoruz. Çoluk çocuk endişesi, üstüne zam oluyor. Evet, bayram bir mukaddes gün. Evet, gene kendisine mahsus bir hiss-i inşirah var. Tatlı yahut acıdır. Bunu takdir edemiyorum. Daha doğrusu düşünmekten acizim.

Bugün âlem-i İslam kan, ateş içinde, eli silah tutan, vatan, namus müdafaasına koşmuş, çarpışıyor, ölüyor, öldürüyor, yakıyor, yanıyor. Bir kısmı sefil, ser-gerdân [şaşkın], evini barkını, emlâkını terk etmiş, aç biilaç sürünüyor. Yarabbi, hikmetin nedir? Biz insanlar zayıf, aciziz! Cümle lütuf, ihsan, mürüvvet [cömertlik] senindir! Kusurumuzu af-ı mağfiret eyle! Âlem-i İslam'ı düşman ayakları altından muhafaza buyur! Şu mukaddes gün yüzü suyu hürmetine âmin ya Muîn [yardım eden]!

1 Ağustos 1916

19 – Bir eve, bir de kayınvalideye Türkçe olarak iki kart yazıp Salib-i Ahmer'e verdim. Bir de Küçükayasofya'ya yazıp postaya verdim. Dün akşam doktorlar ve zabitandan iki efendi ve bir de Tabur İmamı Lütfullah Efendi'den bir heyet, efradın bulunduğu kışlalara gidip Salib-i Ahmer'in bırakmış olduğu dokuz bin rubleden, yedi-sekiz yüz ruble kadar bir para tevzi ettiler. Efrat başına yarım ruble kadar bir para verdiler. Zavallı efrat için bu para büyük bir miktardır ve kendilerine zabitleri vasıtasıyla şu hâl-i felâket içinde bayram tebriki vasıtasıyla söylenilen üç-beş kelime, onların garip, yaralı yüreklerine merhem oluyor ve kendilerini teselli eder. Posta geldi, arkadaşlardan birkaçı mektup aldılar. İkbal ve Açık Söz gazeteleri geldi. Bu gazeteler bir miktar bizi de teselli etti. Yazıyorlar ki "Türkler, Erzincan ve Trabzon etrafından kat-ı ümit ettiler ise de buna mukabil Bağdat'tan İran içine yüz seksen verst kadar bizi sürdüler ve İran Bahtiyarileri ile birleştiler. Türklerin takip ettiği bir plân var herhâlde. Kafkas Harbi Türklerin lehine olarak pek ziyade ilerledi" diye yazıyorlar. Demek şu hesapta, düşmanın şu kadar yazması her hâlde bizim vaziyetimizin iyi olduğunu gösteriyor. İnşallah daha pek çok iyi haberler ile dil-şâd [gönlü hoş] oluruz.

2 Ağustos 1916

20 – Yazacak vukuat yoktur. Akşam zabitan, doktorlar hep bir arada olmak üzere üç kazarmadan zabitanın bulunduğu kazarmanın bahçesine masaları ve sandalyeleri gönderip orada umum toplandık. Aramızda hiss-i meveddetin [sevgi duygusunun] tezayüdüne [artmasına] vesile olmak üzere, bir arada taam ettik [yemek yedik]. Yemeğimiz, bir düğün çorbası ve külbastı ve bir de krem idi. Güle oynaya yedik. Şimdi posta geldi. Arkadaşların bazıları mektup aldılar, bana yoktur. Burada on kadar

Avusturya zabiti vardır. Beş kadar doktor, diğeri posta muamelesine bakıyor. Bunların biri şarlatan. Her taraftan bed [kötü] muamele görür, lâkin ehemmiyet vermez, gene gelir. Zaten Berezovka'da postadan bir neferin bir-iki yüz rublesini çaldığından, buraya adeta sürgün edilmiş. Bunlar esasen, Avusturya ordusunun ihtiyat [yedek] zabitidir. Bunun yanında iki nefer var. Un alarak pasta yapıyorlar. Gerek bizim ve gerekse Avusturya zabitleri, yediğimiz ekmeği onlardan alıyoruz. Her gün francala şehirden gelmiyor. Bu Avusturyalı, güzel pastalar yaparak, buraya getirilen üç Avusturya generaline nefer ile gönderir. General, getiren nefere kimin gönderdiğini sual eder. Nefer, Mülâzım Keller tarafından getirdiğini beyan eder. Nefere, "o mülâzımı buraya çağır" emrini verir. Mülâzım Keller gider. General mülâzıma bir tekdirden sonra, bu gibi bir hediyenin kendilerine yalnız imparatorları tarafından edilebileceğini beyan ederek, pastaları geri iade ile kendisini kovarlar.

3 Ağustos 1916

21 – Havadis yoktur. Akşam gelen bir Rus zabiti, maaşımızı imza ederek aldık. Lâkin parayı ben alır iken görüyorum. Bilahare borca tevzi ederek aybaşına kadar perhiz geçiriyorum. Bu da pek rahat oluyor. Efrat ile giden bizim Doktor Rasim Efendi, şimdi geldi. Daha kendisiyle görüşüp konuşamadık. Götürdüğü efradı, Moskova'ya yakın bir şehre bırakmış. Lâkin oraları pek pahalı imiş. Etin fondu kırk beş kapik imiş. "Şeker yoktur" diyor. "Trenler her yerde, gece gündüz asker taşıyor. Her nereye gitti isem, Avusturya efradı doludur. Ve bir de yollarda duyduğuna göre Romanya hükümeti asker tahşid ediyor [topluyor] imiş. Bize karşı ilân-ı harp edecekmiş" dedi. Bu haber bizi meyus etti. Bununla beraber, şimdiye kadar bu havadis, üç dört defadır şüyu buluyor. Sonra yalan çıkıyor. İnşallah gene yalan çıkar.

4 Ağustos 1916

22 – Havadis yoktur. Yalnız şehirde tütün yoktur. Beş altı gündür tütün için pek sıkıntıdayız. Birçoğumuz tütünsüz kaldı. Bereket versin benim bir-iki paket tütünüm var idi. Elan onu idare ediyorum. Yarın geleceğini söylüyorlar. Lâkin biz Rusya'ya esir olduğumuz zaman o paketler yirmi üç kapik idi. Bilahare otuz beşe çıktı. Şimdi, yarın gelecek olan, elli kapik fiyatında oluyor. Altı kuruş on para eder. Bizim otuzluk paket ayarındadır.

On dört dirhem tütün vardır. Ruslar her şey hakkında fiyat zam ettikleri hâlde gene aranılan birçok eşya bulunamıyor. Bugün Tabur İmamı Lütfullah Efendi şehre gitmiş idi. Orada Tatar imamı ile görüşmüş. İmamın ifadesine göre, şimdiye kadar Ruslar, Kırgız ve Moğol'dan asker almıyor imiş. Lâkin bu kere gerek Kırgızlardan, gerekse Moğollardan, üç milyon adam silâhaltına celp ederek, bir takım Fransızlardan küçük zabit gelmiş. Onlar bu askerin talim ve terbiyesine bakıyor imiş.

5 Ağustos 1916

23 – Eve Türkçe bir kart yazıp Salib-i Ahmer'e verdim. Bir tane de Hamit'e yazdım, postaya verdim. Akşam posta geldi, arkadaşların bazılarına mektup geldi. Ne hikmettir anlamıyorum, her hafta üç dört, bazı altı yedi kart yazıyorum. Hepsinde şikâyet ediyorum, gene yazmıyorlar. Eğer yazıyorlar da gelmiyor diyecek olur isem, diğer arkadaşların mektubu nasıl geliyor? Yalnız içlerinde mektup almayan, benim. Bir türlü esbabını anlamıyorum. Fikrimce karar verdim, elimde mevcut kartlar biter ise, ben de artık yazmayacağım. Beş aydır Hıfzı için yüzlerce kartlarımda adresini sordum. Onu da bildirmediler. Şayan-ı teessüf [esef edilecek] bir hâldir. Ne yaparsın, elden bir şey gelmiyor! Düşünüp mükedder, meyus oluyorum, bu kadar!

6 Ağustos 1916

24 – Yevm-i felâketimizin yirmi birinci ayı hitam buldu. Daha bu menhûs [uğursuz] günü ne vakte kadar kaydedeceğim? Her hâlde bu kış, belki gelecek yaz da buradayım. Daha ötesini kestiremiyorum. Cenab-ı Hak cümle ile beraber bu acize himmet, selâmet ihsan eder ise, inşallah vatan-ı muazzezime kavuşur, çocuklarımı görürüm. Bugün hava son derece sıkıntılı ve sıcaktır. Pek ziyade bunaldık, vakit geçiremiyoruz. Akşam hava ziyade karardı, bir fırtına koptu. Şiddetli yağmur boşandı, geceye kadar devam etti.

7 Ağustos 1916

25 – Hava açıldı, fakat hava da sıkıntı içindedir. Akşam yine yağmur pek ziyade yağdı.

8 Ağustos 1916

26 – Eve Türkçe bir kart yazıp, Salib-i Ahmer'e verdim. Çıkan şayiâta [söylentilere] göre, Rusların Bukovina'da tecavüzde bulunan ordusu, Avusturya tarafından muhasara edilmiş [sarılmış]. Romanya Kralı'nın sarayına, bir tayyare tarafından bomba bırakılmış.

9 Ağustos 1916

27 – Havadis yoktur. Serseri gibi olan hayatımız devam ediyor. Can sıkıntısından kimse birbiriyle görüşmüyor. Burada yağmur mevsimi başladı. Bir saat duruyor, iki saat yağıyor. Üç- dört gündür böyle devam ediyor. Lâkin gene hava sıkıntılıdır, bir türlü serinlemiyor. Bu sıcağın birazını kışa bıraksa olmaz mı? Akşam Avusturya doktoru, kendi okuduğu bir Rus telgrafının tercümesini bize söyledi. Telgraf: Ruslar Galiçya'da on dört gün geriye ricat etmişler. Evvelce Avusturya cephesini yardığı, yüz binlerce esir aldığı ve kendi pek büyük telefat verdiğini, zabitandan ve yedi generalinin yaralandığını kemal-i iftihar ile yazıyor idi. Şimdi anlaşılıyor ki Avusturyalılar kendisine güzel bir tuzak kurmuş. Şimdi on dört günlük bir mesafe ricat ediyor. Lâkin ne telefattan, ne verdiği esirden bahsediyor. Bizim ordu on beş bin nefer ile Gazze'den Port Said üstüne yürüyormuş. Orada İngilizler ile elan harp devam ediyor imiş. Almanlar Somme Nehri'nin sağ sahilinde İngilizler ve Fransızlar ile harp ediyor imiş. Kirmanşah'tan bizim ordu Rusları münhezim etmiş [hezimete uğratmış]. Şu havadisler bize göre pek güzeldir. Şimdi hepimizde bir neşe var. İnşallah bu gibi havadisler tevâli [devam] eder ve biz de şu felâket içinde müteselli oluruz.

10 Ağustos 1916

28 – Buranın manzarasını havi bir kart, Cevdet'e yazdım, postaya verdim. Bugün haber aldığımıza pastacı Mülâzım Keller, Avusturya generali tarafından hapse mahkûm edilmiş. Şimdi odasında hapis bulunuyor.

11 Ağustos 1916

29 – Eve bir kart yazdım, postaya verdim. Bugün posta geldi, arkadaşların bazıları mektup aldılar, bana gene yoktur. Ne için yazmıyorlar? Bahusus "Hıfzı'nın adresini bildiriniz" diye beş aydır yazıyorum, cevap vermiyorlar. Vazgeçtim onların mektubundan, yalnız Hıfzı'nın hakkında bana malûmat

verseler. Kendilerinden başka bir şey talep etmez idim. Cevdet'e yazıyorum, o da cevap vermiyor. Daha kime yazayım? Murat Efendi, gerek kayınvalide, onlardan da sükûttan başka cevap yok. İkbal gazetesinden: Erzincan'da edilen harpte, bizim ordu geriye çekilir iken bir Hilâl-i Ahmer şefkat bacısı, elinde bulunan tabanca ile beş-altı Rus neferini yaralayıp, badehu [sonra] elinden tabancası alınarak esir edilmiş. Dersaadet'te hazine-i padişahî açılarak umuma gezdiriliyor imiş. Rusya hükümeti Kafkas'taki Çerkeslerden, Abazalardan ve Dağıstanlılardan cümlesinden asker alınmasına karar vermiş. Diğer bir genç Türk neferi yaralı olarak esir edilmiş. Kendisinden şüphe edilerek, muayenede kendisinin kadın olduğu anlaşılmış. Türkiye'de on yedi yaşında bulunan gençler, tekmil silâhaltına alınıyor imiş. Acaba Emin ne oldu? O Hıfzı'ya benzemez. Yarabbi, bir tanesini düşünür iken, şimdi ikinci de gider ise? Ya validesi, ne kadar müteessir olacak! Zavallı kadın, ben bir erkek olduğum için, tabiidir başka türlü düşünüyorum. O kadının aklı ermez. Cenab-ı Hak kendisine ecir, sabır ihsan eylesin.

12 Ağustos 1916

30 – Eve Türkçe bir kart yazıp Salib-i Ahmer'e verdim. Artık, mektup alamadığımdan dolayı, hakikaten pek müteessirim. Yazmaktan ben de usandım. Kendilerinden muntazam bir surette mümkün değil, iki senede bir cevap alamadım.

13 Ağustos 1916

31 – Dün akşam posta geldi, mektup yoktur. Arkadaşlardan kimse mektup almadı. Üç-dört adet mektup var ise de tarihleri dört-beş aylık olduğundan, yollarda ilişmiş, şimdi her nasılsa kurtularak geldiği anlaşılıyor. Bugün bir kart daha Türkçe, postaya verdim.

Avusturyalılardan rivayet: Viyana, Osmanlı sancakları ile donatılmış ve birçok Türk askeri Viyana'da imiş. Galiçya'da Avusturyalılar ile beraber Rus cephesinde iki fırka Türk askeri var imiş. Avusturya ordusunda bulunan Çeklerden Rusya'ya esir düşen on bin kadar Çekli, Rus hükümetinden kendilerinin Avusturya'ya karşı harp etmelerine müsaade talep etmişler. Ruslar kabul ederek bunları teslîh edip [silahlandırıp], Kafkas'a bizim Türk cephesine sevk ediyor. Bilahare bir harpte bunlardan külli miktar bizim

orduya esir düşüyor. Bizim hükümet Avusturya'ya bu hâli bildirip, bunların hakkında ne muamele yapılacağını istifsâr ediyor [soruyor]. Avusturya hükümeti, bu alçakların kendilerine teslim edilmesini istemiş.

14 Ağustos 1916

1 Ağustos – Bugün hamama gittik. Oldukça temiz yıkandık. Akşam posta geldi, arkadaşların ekserisi mektup aldılar. Berber, kamarot Mustafa dördüncü defa olarak çocuklarının fotoğrafını alıyor. Çi-faide [ne fayda], ben bir buçuk seneye karîbdir [yakındır] çocukların fotoğrafını istedim. Bir kere Mart'ta yazdılar ki: "göndereceğiz" elan gelmedi. Ben de vazgeçtim, yalnız mektup göndermelerine kanaat ettim. Onun da arkası kesildi. Şayan-ı teessüf, ne diyeyim ve haklarında ne muamelede bulunayım? Vallahi ben de şaşırdım! Yalnız pek alçak bir harekette bulunduklarını kendi vicdanımda artık tasdik ediyorum. Şimdiye kadar, Mart'tan beri yüzden mütecaviz kart ve mektup yazdım. Hepsinde kendilerinin yazmadığından şikâyet ediyorum ve "haftada bir kart olsun yazınız" diyorum. Fakat, ne alan ve ne satan var! Hıfzı'nın adresi, altı ay oluyor, o da yok, onu da bildirmediler! Usandım ve kendimce artık karar verdim. Şimdiden sonra isterler ise hiç bana mektup yazmasınlar. Ve ben de artık defterime, yazıp yazmadıklarına dair bir şey yazmayacağım. Yalnız gece ve gündüz kendilerine lanet edeceğim. Çocuklarımın sıhhat haberiyle beni nasıl burada mükedder, meyus ediyorlar ise ben de kendilerine o yolda lanette bulunacağım. Akşam, Avusturya doktoru trende iki vagon Türk efradı ile karışık Avusturya neferi görmüş. Efrada soruyor: "Nereden geliyorsunuz? Yanınızda bu Türk efradı nereden karıştı?" Onlar cevap veriyorlar ki: "Biz Galiçya'da yeni esir olduk. Türk efradı da orada bizle beraber idi." Rusların söylediğine göre Galiçya'da yüz bin kişilik bir Türk teşkilatlı Arnavut ordusu var imiş. Ruslar diyor ki: "Avusturyalılar bizi Türk ordusu ile tehdit ediyor."

15 Ağustos 1916

2 – Bugün, postaya memur Avusturya zabitanından bir efendi, elinde bir defter ile geldi. Yalnız bizim sefine kaptanları hakkında sivil olup olmadığımıza dair tahkikat icra etti. Ne için olduğunu anlayamadık. Lâkin hepimizi bir düşünmek aldı. Her hâlde bu yolda bir tahkikata lüzum görmeleri, bizim için iyi bir şey değildir. Ya maaşımızı yeniden kat ederler ise [keserlerse]? O vakit yeniden sefalete düşeceğiz. Dauria'da o vakit,

gerek zabitanın muaveneti ve gerekse verilen tayın bir derece bizi iaşe ediyor idi. Lâkin burada ne bize zabitan muavenet eder ve ne de Rusların vereceği siyah ekmek bize iaşeye [yaşatmaya] kâfidir. Yarabbi, bizi yeni baştan felâkete düşmekten muhafaza buyur!

16 Ağustos 1916

3 – Dünkü korkumuz pek beyhude imiş. Zira bizim hükümet ile Rusya arasında yapılan bir mukavele üzerine tahkikat ediliyor imiş. Tüccar kaptanlarına yüz otuz ruble maaş verilecek imiş. Hâlbuki biz tüccar kaptanı sayılmadığımızdan kemafiü’s-sabık [eskiden olduğu gibi] elli ruble alacağız. Biz ona da memnunuz, ya hiç alamaz isek? O sefaletten o kadar korkuyoruz ki maazallah bizim için o felâketin, ölüm ile netice bulacağı muhakkaktır. Bugün bir adet, kızım Vedia sultana Sibirya hatırası olmak üzere, buranın manzarasını irae eder [gösterir] bir kart ve bir de biraderim Asım Efendi’ye yazıp, her ikisini Salib-i Ahmer’e verdim. Şimdi çıkan şayiaya göre, buradan tekmil zabitanın başka bir mahalle nakledileceği şüyu buldu. Sekiz-on güne kadar hareket edeceğimizi, Rus zabiti söylemiş. Burada oldukça rahat ve bahçede gece gündüz serbest olarak gezebiliyor idik. Berezovka’da, kışlanın kapıları kilitli ve önünde süngülü bir nefer var. Burada bunlar yok. İki aydır rahat idik.

17 Ağustos 1916

4 – Dün akşam posta geldi, mektup az idi. Bugün hava serindir. Şimdi hepimiz burada misafir gibi oturuyoruz. “Şimdi emir gelecek, hazırlanacağız” diye bekleşiyoruz. Emir geldi. Saat bire kadar hareket edeceğimiz katiyet kesbetti [kesinleşti]. Öğle yemeğini yedik. İki yirmi adet yük arabası geldi, eşyalarımızı tahmîl ettik [yükledik]. Kumandan geldi. On bir süngülü verildi. Bizi sayıp onbaşıya teslim ettiler. Oradan yayan olarak Vrahni Odinsk’e hareket ettik. Bir saat kadar çekiyor. Etraf kâmilen yeşil, zümürrüd-âsâ çimenler, her taraf çam ormanlarıyla muhat. Güle oynaya gidiyoruz. Lâkin Park’tan ayrıldığımıza son derece müteessiriz. Ne çare emre tabi, esir bulunuyoruz. Böylece yürüyerek şehrin alt başından girdik. Ahali bizi seyrediyor. Biz de ahaliyi seyrediyoruz. Orada birer araba tuttuk. Zira oradan Berezovka, üç saatten ziyade çekiyor. Her arabada iki zabit, bir süngülü olmak üzere hareket ettik. Şehri temaşa ederek [seyrederek] harice çıktık. Oradan, dere kenarını takip ederek mahut [bilinen] hapisanemiz

bulunan Berezovka'ya araba ile süratli olarak bir saatte geldik. Bizim kazarmanın Avusturyalılar tarafından işgal edilmiş olduğundan, bize tabii başka bir mahal vereceklerini biliyor idik. Öyle oldu. En başta, bir numaralı kazarma, bizim zamanımızda Ruslar var idi. O kazarmanın üst katını kısmen boşaltıp bize verdiler. Alt katında ve üst katın bir kısmında Rus zabitanı maaile bulunuyor. Bir parça dar olmak üzere yerleştik. Biz bir odaya, Mustafa Kaptan ve ihtiyat zabiti Zühtü Efendi isminde bir genç ile üç kişi yerleştik. Mümkün mertebe yataklarımızı tanzim ederek, bu geceyi geçirmek üzere hazırlandık.

18 Ağustos 1916

5 – Sabah Rus çavuşu tarafından yoklamamız icra edildi. Akşam posta geldi, arkadaşlardan ekseri mektup aldılar. Burada yevmiye [günde] üç defa yoklama yapıyorlar.

19 Ağustos 1916

6 – Emin Efendi'ye, Salib-i Ahmer vasıtasıyla Türkçe bir kart yazdım. Akşam paydosunda Numan Efendi'yle birlikte gezmeye çıktık. Kazarmaların arka tarafında bir direk yerde yatıyor. Onun üzerine oturarak, etrafı seyrederek konuşur iken Yüzbaşı Kâmil Efendi geldi. Ona da "buyurun" dedik. O da gelip oturdu. Bir müddet konuştuk. Bilahare "biraz gezinelim" diye kalktık. Tam beşinci kazarmanın köşesini döneceğimiz zaman, sarhoş bir Avusturya zabiti önümüze çıktı. Almanca "bitte" diye bize, "buyurun Türkler" diyor. Diğer söylediği Macarca olduğundan, tabiidir bir şey anlamıyoruz. Yalnız her hâlde bizi kazarmaya davet ediyor. Her ne kadar ibrâm [ısrar] ettik ise de elinden kurtulamadık, içeriye girdik. Oradaki odada kendisi gibi sarhoş dört-beş zabit daha var. Ortada bulunan masanın üstünde rakı kadehleri, şişeler ve sigaralar dolu idi. Ben Numan Efendi'yle birlikte savuştum. Lâkin Yüzbaşı içeride kaldı. Kazarmaya döndük, ne yapacağımızı düşünüyoruz. Bırakıp gider isek nasıl olur? Bir de o sarhoş gene gelip bizi yakaladı. Mecburen içeriye girdik. Kendilerini bize takdim ettiler. Macar zabitanından olduklarını anladık. Bir miktar oturup kalktık. Her ne kadar mümanaat ettiler [karşı koydular] ise de vedalaşarak çıkıyor idik. En arkada ben bulunduğumdan, tamam kapının yanındaki son zabit ile vedalaşıyor idim. Yüzbaşı Numan Efendi çıktılar. Ben de çıkar iken Macarlar kapıyı kapadılar, beni bırakmadılar. Bir türlü ellerinden

kurtulamadım. Oturmaya mecbur oldum. Bir parça Almancanın yardımıyla görüşüyor idik. Fikirleri, “biz Macarlar, Türk unsuru olduğumuz hâlde bizim ile görüşmeyip, Avusturyalıyla görüşüyorsunuz” diyorlar. Fikirleri bizim ile temas etmek ve Türk kavminin birbiriyle tanışıp görüşmesini arzu ediyorlar. Avusturyalılar hakkında son derece adavet [düşmanlık] besliyorlar. Böylece çaldılar, söylediler, içtik. Her biri ayrı ayrı gelip, boynuma sarılıp öpüyorlar, “viva” yahut “yaşa Türk” gibi iltifatlar icra ediyorlar. Bilahare içlerinde fazlaca sarhoş olan bir yüzbaşı, benim kalpağımı bir kaç defalar alıp kendi giydi ve çıkarıp bana iade etti. Akşamüstü, tabii daha fazla sarhoş olup gene kalpağı istedi. Ben de oradan savuşabilir isem, başı açık kalmamak üzere kalpağı vermedim. Bana bir takım Macarca bir şeyler söylüyor, ben anlamıyorum. Cebinden bir cüzdan çıkarıp, elime verdi. Ben ise sigara kutusu zannederek aldım. O aralık elimden kalpağı alıp gitti. Nihayet kampana çalındı, herkese kışlasına gitmek emri verildi, onlar da kalktılar. Ben de kalktım. Biraz aklı başında olan bir-iki Macar, kalpağı alan o yüzbaşıyı aramaya gittiler. Ben de elimde bulunan cüzdanı verdim. Kimin olduğunu sual ediyorlar. Benim olmadığını anlatabildim. Cüzdanı açtılar, içinde elli altmış ruble para var idi. Nihayet benim kalpağı bulamadılar. Bana özür dileyerek, yarın iade edeceklerini bildirdiler. Yanımdaki Macar ile kapıdan çıkar iken diğer bir Macar, başı açık gitmemi münasip görmemiş olmalı ki başından kendi şapkasını çıkarıp, benim başıma giydirdi. Giymez isem onlara karşı, olmayacağından mecburen giydim. Oradan bizim kazarmaya gelir iken, tekmil Avusturya zabitleri kemal-i hayretle bize bakıyorlar. Tamam bizim kazarmanın önüne geldiğimiz zaman, arkamızdan bir hizmetçi neferi, kalpağı koşa koşa getirdi. Arkadaşlarda bir alay gitti. Bu gece güle güle vakit geçirdik.

20 Ağustos 1916

7 – Bu sabah posta geldi, arkadaşlar birçok mektup aldılar. İhya Kaptan’ın aldığı bir mektupta, kendi mekteplerinden çıkan iki efendinin esir olduğu anlaşılıyor. Onları sual ediyor ve “nerede ise bize bildiriniz” diye yazıyor. Demek daha bizim gibi birçok gemi mürettebatı esir edilmiş. Fakat biz kimseyi görmedik. Burada eşya ve gerek me’kûlât [yiyecekler] son derece fiyatlandı. Bu gidişle elli ruble bize kâfi gelmeyecektir. On altı dirhem adi tütün paketi on kuruş. Şeker, kıyyesi on beş kuruştur. Kahve, kıyyesi yüz kuruş. Bunları da bulabilir isen gene bahtiyar sayılırsın. Günden güne

hepsinin noksanı fazlalaşıyor. Et haftada iki gün satılıyor ve kanunen yemesi memnudur.

21 Ağustos 1916

8 – İkbal gazetesinden: Bizden dört kolordu, Fransa cephesine gitmiş. Sofya'dan geçer iken Bulgar Kralı Ferdinand tarafından zabitana ziyafet verilmiş. Bir kolordumuz da Varna'da bulunuyor imiş. Çanakkale'de iki fırka Alman, iki fırka Türk askeri var imiş. Dersaadet'te on bin kadar Alman, Avusturya ve Türk efradı var imiş. Buradaki Avusturya zabitlerinden birine gelen mektup, biraderinden olup, kendisi Avusturya ordusunda ağır topçu yüzbaşısı imiş. Mektubu Bağdat'tan geliyor imiş.

22 Ağustos 1916

9 – Bugün hamama gidecek idik, lâkin Avusturyalılar da beraber olduğundan ben gitmedim. Arkadaşlar, hamamı pek methediyorlar. Gayet cesim ve üç bin kişinin yıkanması ve çamaşırının yıkanıp kuruması için bir gün kâfi imiş. Hakikaten her türlü vasıta ile bu gibi işlerde pek güzel usul koymuşlar. Park'tan bugün Doktor Rasim ve İbrahim Efendiler geldi. Onlar ile görüştük. Bizim, oradan kaldırılıp bu mahbusaneye sokulmamıza sebep, arkadaşların firarı şüyu bulması sebep olduğu anlaşıldı. Meğer onların firarı hakkında Ruslar güzel malûmat almışlar. Kendileri kaçamadığı gibi bizim de rahatımıza sebep oldular.

23 Ağustos 1916

10 – Bugün eve Salib-i Ahmer vasıtasıyla bir kart yazdım.

Hava son derece rüzgârlıdır. Kumdan, hariçte gezmek pek güçtür. Telgraf: Alman tahte'l-bahirleri tarafından, İngilizlerin iki kruvazörü batırılmış. Her tarafta şiddetli muharebe devam ediyor imiş.

24 Ağustos 1916

11 – Dün akşamdan beri hava soğuk ve yağmurludur. Bugün umum zabitana haber verdiklerine göre, burada kışlaların arasında bulunan tiyatroda sinema oynayacak imiş. Her kim gidecek ise şimdiden ismini

yazdırıp, parasını verecek. Bugün zevalden [öğleden] sonra saat altıda başlayıp, sekizde hitam bulacak. Fiyatı elli ve otuz beş ve yirmi beş kapik imiş. Yirmi beş kişi otuz beş kapik verdik. Bakalım nasıl olacaktır. Ziyadesiyle burada canımız sıkılıyor. Bir türlü vakit geçiremiyoruz. Kimsede sulh hakkında bir fikir yok. Herkes ümidini kaybetmiş. Harbin zannımızdan ziyade uzayacağı fikri herkeste uyanıyor. Bundan mütevellit ümitsizlik hepimizi istilâ ediyor. Yarabbi, şuradan sağ salim kurtulabilecek miyim? Evet, sağ kurtulan kendini, pek büyük bahtiyar addetmeye hakkı vardır. Şimdi posta geldi, arkadaşlar birçok mektup aldı. Bahusus, Mustafa Kaptan on adet kart, Zühtü sekiz kart aldılar. Bahtiyar adamlar. Kâzım, İhya Kaptanlar, Yüzbaşı Âdem ve bir iki zabit, beş-altı kart aldılar. Şimdi sinemaya gitmek üzere hazırlandık. Yirmi kadar biz varız. Dört yüz elli kadar Avusturya zabiti ile gittik. Tuhaftır, kapıcı, biletçi, elektrikçi, mızıka kâmilen Avusturya efradıdır. Saat dokuza kadar sürdü. Ortalık kâmilen kararmış idi, çıktık. Kışlalarımıza geldik, birkaç saat zaman geçirdik.

25 Ağustos 1916

12 – Sevgili kızım Vedia'ya Salib-i Ahmer vasıtasıyla bir kart yazdım. Bugün posta geldi, birkaç efendi mektup aldı. Bir aralık odada oturur iken Doktor Cavit Bey geldi. Bahtiyar adam, meğer Petersburg'a gidecek imiş. Emri geldi. Türkiye'ye gidecek doktorların bir kısmı hükümetler arasında mübadele ediliyor imiş. Bu gece trene binecek. Biz burada kim bilir daha ne kadar gün sayacağız? İçimizden şimdiye kadar Saffet Kaptan ile Doktor Cavit kurtuldu. İnşallah bize de sıra gelir. Şimdi bir ilave çıktı. Papa tarafından devletlere tebliğ edilmiş. Üç çocuk sahibi olup, bir buçuk sene esarette kalan zabitan, Danimarka hükümeti dâhilinde serbest olarak ikamet edecek imiş. Bu teklifi Almanya kabul etmiş. Daha diğer devletler cevap vermemiş. Tabii inanılacak gibi bir şey değildir.

26 Ağustos 1916

13 – Yazacak bir şey bulamıyorum. Ömrümüz bir siyâk üzere geçiyor. Zeval [öğle] vaktinde posta geldi. Arkadaşların birçoğu dörder beşer mektup aldılar. Hele Mustafa Kaptan altı tane aldı. Zühtü yedi kart aldı. Çok bahtiyar insanlar! Bakıp da gıpta etmemek elden gelmiyor. Aileleri tarafından sevildikleri ve cidden kendilerini düşündüklerinden dolayı kendilerini mesut addedebilirler.

İkbal gazetesinden: Dersaadet’te esir bulunan İngiliz, Hindistan ordusuna mensup yetmiş kadar Hintli zabitin kılıçları ile şehirde serbest gezmesine, hükümet tarafından müsaade edilmiştir. Galiçya’da bulunan Türk askerine Cemal Bey isminde bir zat kumandan tayin edilmiş. Dersaadet’te hususi seferberlik ilân edilmiş. Bundan bir şey anlayamadık. Şimdiye kadar İngilizler, bizden 400 zabit ile 9.800 efrat esir almış.

27 Ağustos 1916

14 – Mahir ve Tahsin ve Ethem Kaptanlar, çocuklarının fotoğrafını aldılar. Benden başka almayan kalmadı. Bana diyorlar ki “Sen ne için istemiyorsun?” Hâlbuki ben isteyeli bir buçuk sene oluyor, göndermediler. Elden ne gelir! Utandığımdan, “yalnız oldukları için gidip çıkartamazlar” diyorum. Nasıl söyleyebilirim ki ailem beni düşünmüyor ki gidip çocukların fotoğrafını çıkartıp göndersin! Mektup yazmaktan usanıp da aylarca mektup alamıyorum. Beni ne kadar düşündüklerini anlamalı. Bu sefer bu acı hakikati anladım. Gerek kendilerinin ve gerekse çocuklarımın beni ne kadar düşünüp sevdiklerini ispat ettiler. Evet, yarım maaş alıyorlar. Çocuklar oyunda, kendileri mahalle kadınları ile gece gündüz muhabbette. Beni neden düşünmeye mecbur olsunlar! Evet, ben de buradan inşallah kurtulurum, o zaman ektiklerini kendilerine biçtiririm.

28 Ağustos 1916

15 – Emin Efendi’ye bir kart yazdım. Hava güzeldir. Can sıkıntısından başka yazacak bir şey yoktur.

29 Ağustos 1916

16 – Bugün hamam nöbetidir. Sabah saat yedide Rus çavuşu geldi, haber verdi. Ben de gittim, oldukça temiz yıkandım. Hava iyidir. Buradaki tiyatroda konser var imiş. Arkadaşlardan gidecek var. Onlardan nasıl olduğunu haber alırız. Ben gitmeyeceğim. Şimdi posta geldi. Arkadaşlar birçok mektup aldılar.

Telgraf: Romanya Avusturya’ya ilân-ı harp etmiş. Bu haber bizi ne kadar düşündürdü! Bir kere, galebe ümidi azalıyor. İkinci derecede, harbin uzamasına bir işaret. Biz şu hâlden şimdiye kadar zaten usandık. “Belki bu

kış sulha meylederler” diye bir ümit besliyor idik. Her hâlde gelecek seneye kadar harbin devam edeceğini gösteriyor. Acaba ömrümüz burada hitam bulacak mı, bilemem. Günden güne ümidimiz azalıyor. Buradan sağ salim kurtulmak ümidi pek az kimsede gözüküyor. Bugün Mustafa Kaptan beş kart aldı. İki adedi küçük kızının hatt-ı destiyledir [el yazısıyla]. Ne güzel, pederini tesliye [teselli] ediyor! Yarabbi, ne bahtiyar adam! Tabiidir ki bunu çocuk düşünüp yazamaz. Zira Vedia ile farklıdır. Validesinin terbiyesidir. Her hafta muntazam olarak, gerek büyük ve gerek küçük kızından bir-iki kart alıyor. Her ne kadar bu hususta bir şey yazmamaya karar verdim ise de gayr-ı ihtiyari olarak yazmaktan kendimi men edemiyorum. Yarabbi, ne bedbaht adamım ki değil kızımdan, boyuma beraber olan evladımdan bile alamıyorum! Ya ailem ne yapıyor? Evet, düşündüğünü ispatı pek kolay! Numunesi meydanda! Beş-altı ayda bir mektup gönderiyor! Sad-hezâr teessüf, hiç olmaz ise Hıfzı’dan malûmat verse idiler, zararı yok. Zavallı evladım, kim bilir o da ne hâldedir? Acemidir, yaralı mıdır? Yarabbi, bir kere çocuklarımı sağ salim görsem! Acaba kendisine İstanbul’dan para gönderebiliyorlar mı? Kime yazayım? En ziyade güvendiğim Cevdet’e beş aydır yazıyorum, ondan da kat-ı ümit ettim [ümit kestim]. Zira hiç bir cevap alamadım. Yarabbi, kimsesizlerin dest-gîri [yardımcısı] sensin! Senin hıfz-ı samedâniyene emanet ediyorum. Elbette birçok beliyeden muhafaza edersin. Senden başka penah-gâhım yoktur.

30 Ağustos 1916

17 – Hava oldukça soğuktur. Rüzgâr esiyor, ara sıra yağmur yağıyor. Dünkü günden beri aramızda hep Romanya’nın ilân-ı harp ettiği davası dönüyor. Elan hepimizdeki meyusiyet devam ediyor. Tuhaftır ki Avusturyalılarda katiyen eser-i meyusiyet [üzüntü belirtisi] gözükmüyor.

Telgraf: Romanya, Avusturya’ya nota vermiş. Almanya, Romanya’ya ilân-ı harp etmiş. İkbal gazetesinden: Umum Rusya ’daki Müslümanların askerliğe çağırılması yüzünden, gerek Semerkant’ta ve bazı şehirlerde ufak tefek vukuat olmuş. Bizim Midilli kruvazörü Sivastopol önünde Rus donanmasıyla harp etmiş. Mareşal Hindenburg, Mackensen’in geri çağırılmasını hükümetinden talep etmiş. Lutsk önünde, kendi cephelerinin yarılması, Mackensen’in hatası olduğunu gösteriyor imiş. Tekmil Rusya’da, “haftada üç gün et, ne kesilecek, ne de satılacaktır” emri üzerine, burada biz

de pek sıkıntı içindeyiz. Zaten sebze yok. Bir de etin bulunmaması, daha fena oldu. Yiyecek bulamıyoruz. Bu gidişle, her müzayakadan [sıkıntıdan] başka, bir de yiyecek ve tütün ve şeker bulunmaması daha fena bir hâle bizi sokuyor. Ne yapalım, ömrümüz var ise daha birçok vukuat göreceğiz. İkbal gazetesinin yazdığına göre, Moskova'da etin bu yolda olması üzerine, yumurtanın on tanesi iki rubleye. Rusya'da en ziyade mebzul olan balığa bile o kadar fiyat zam etmiş ki fukara, almaktan aciz bulunuyor.

31 Ağustos 1916

18 – Salib-i Ahmer vasıtasıyla eve Türkçe bir kart yazdım. Hava soğuktur. Adeta buraları kışladı. Rusya'da üçüncü kışa girmek üzere hazırlandık. Düşünüyorum, aman yarabbi ben kim esaret kim! Hiç hatır, hayale gelmeyecek bir hâl. Son zamanımda ömrüm Sibirya çöllerinde geçiyor. Bu sene ümidimiz kesildi. Artık gelecek kışı bekleyecek, o da olmaz ise daha öbür kışa ümit etmek, olmadığı takdirde buralarda ölüp kalmak, başka çare yoktur.

1 Eylül 1916

19 – Posta ile Cevdet'e bir kart yazıp gönderdim. İkbal'den: Tuna'da Avusturya motorları, köprü edevatı yüklü olarak bekliyor imiş. Ruslar Karpat Dağları'na ilerliyor imiş. Elan Almanya, Verdun üstünde harp ediyor. Fakat bu Verdun ne kadar bir mevki-i mühim imiş. Yedi aydır, elan mukavemet ediyor. Düşeceği bile malûm değildir.

Şimdi kumanyaya soğan aldılar, okkası sekiz kuruş. Salça, elli dirhem on kuruş. Tütün, paketi bizim paketlerden az daha büyük olmak üzere, on bir kuruş on para. Et yoktur. Pirinç, kıyyesi on bir buçuk kuruş. Şekerin kıyyesi, on yedi kuruş. Kahvenin kıyyesi, yetmiş beş kuruştur. Aldığımız elli ruble maaşla kâfi derece yemek yiyemiyoruz ve zaten lâzım olanı bulup alamıyoruz.

Gelecek seneye, bu harp devam eder ise daha ne kadar pahalı olacağı şimdiden herkesi düşündürüyor. Peki, Rusya böyle olur ise ya bizim memleketimiz ne hâldedir? İstanbul ne yapıyor? Yarabbi, fukara ne hâlde bulunuyor? Avrupa bundan böyle açlık beliyesine giriftar olacak [tutulacak]. Şimdiye kadar kan ateş içinde yuvarlanır iken bir de açlık baş

gösterecek. Demek dünyayı felâket, sefalet kaplayacak. Çocuklar, kadınlar sakat aciz, erkekler açlığın ızdırâbâtına düşecek. Şehirler, kasabalar, köyler birer matemhane olacak. Her tarafta ah ü figan yükselecek. Medeniyet davasında bulunan Avrupa, bu hâle karşı âlem-i insaniyete ne cevap verecektir? Hiç, sıfır! Üç-beş, diplomat denilen sefihin efkârı [fikirleri], “evet gayret-i milliyemizin [milli çabamızın] icabı” diyecektir ve bununla herkes teselli olacak.

Şimdi posta geldi, üç adet kart aldım. Bir Cevdet’ten, bir Emin’den ve bir tane de kayınvalideden aldım. Pek ziyade memnun, mesrûr [sevinçli] oldum. Hıfzı’nın adresini yazmışlar. Çok şükür oğlumun sıhhat haberini aldığıma o kadar memnun oldum ki şükründen acizim. Yalnız, kayınvalidenin Safiye hakkında yazdığından bir şey anlayamadım. Ne demek istiyor? Yalnız kaldığından bahsediyor. Nerede oturuyor, onu da bildirmiyor. Ne ise, sağ olur isek öğreniriz. Şimdi posta günü gelse de Hıfzı’ya mektup yazsam. Lâkin altı-yedi ay ister ki cevap alabileyim. Aman ne kadar uzun! Kendi akıl edip de “pederim beni düşünür” diye yazsa idi ne olurdu! O akıl onda ne gezer! Her ne ise, Cenab-ı Hak cümlesine sıhhat, selâmet ihsan etsin de gene görüşürüz.

2 Eylül 1916

20 – Bugün hava iyidir. Posta günü olmadığından, dünkü mektuplara cevap yazamadım. Burada haftada iki gün mektup yazmaya mezun bulunuyoruz. Bunun için cevap yazmak için posta gününü beklemeye mecburum. İkbal ve Açık Söz’den: Bizim Türk orduları Hemedan’ı almış. Tahran’dan, İran hükümeti Mazaran’dan nakletmek istemiş ise de Şah razı olmamış. Romanya hududunda Avusturya, Bulgar ve Türk olarak altı yüz bin asker tahşid edilmiş. Avusturyalılardan havadis: Romanya hükümeti, merkez-i hükümeti ve Kral’ı, Kalas’a nakledilmiş. Sözde, Avusturya orduları, otuz kilometre Romanya’ya tecavüz etmiş. İnşallah sahihtir. Şimdi posta geldi. Arkadaşlara birçok mektup vardır. Bana da idareden Saim Bey biraderim göndermiş. Bahr-i Ahmer vapurunun kâtibi Hüseyin Himmet Efendi’den haber istiyor. Zavallı Hüseyin Himmet, bombardıman zamanı boğulduğu muhakkaktır. Bana da yazıyor ki “Dersaadet’e göndermiş olduğun fotoğrafından bir kıta göndermenizi istirham ederim” diyor. Bu gidişle bir fotoğraf daha çıkartmaya mecbur olacağım.

Bu akşam sinema var. Ben de gittim. Bade'z-zeval [öğleden sonra] altıdan dokuza kadar. Tesadüf, kumandanın oturduğu locanın önünde bulunuyorum. Oyun, bir-iki perde oynandıktan sonra, bir perde açıldı. Avusturya efradının Ruslara esir düştüğünü ve arabalar, tüfekler, çadırları gösteriyor. Avusturyalılar tahkire [hakarete] başladı, gürültü büyüdü. Kumandan, locadan bağırdı. "Susun, yoksa paydos eder ve sizi burada hapsederim" diyor. Avusturya zabitleri, bütün bütün söylenmeye başladı. Bir Avusturya yüzbaşısı, locaya geldi, hepimiz kalktık. O yüzbaşı, kumandana: Kendilerinin bu muamelesinin, pek kaba olduğunu ve burada bulunan bilcümle üsera zabitanına bu gibi harp menâzırı [manzaraları] gösterilemeyeceği anlatıldı. Kumandan her ne kadar hiddet gösterse de para etmeyeceğini anladı ve "programı kendiniz gördünüz" diyor. Zabit, asla görmedik. Şimdiden sonra, program mutlak, üsera zabitan tarafından kontrol edilmez ise gelmeyeceklerini bildiriyor. Rus kumandanı kabul etti. Tekrar oturup seyrettik. Tabii o perde değişti. Başka perdeler oynadı.

Rusya'da ahval pek gariptir. Bulunduğumuz Berezovka bir kolordu merkezidir. Harpten evvel buranın en büyük kumandanı bir general, merkez kumandanı bir miralay bulunur imiş. Piyade ve süvari tekmil bir ordu heyeti. Bununla beraber, şimendifer hattına yakın beş altı kışlada, bahriye askeri var imiş. Bu bahriyeliler, gölde çalışıyor olmalı. Her ne ise, hâl-i hazırda, şimdi asıl kumandan bir miralay ve Merkez Kumandanı, bir yüzbaşıdır. Burada üç bölük piyade var. Birçok da süvari var ise de miktarını bilemiyorum. Yüzü mütecaviz [geçen] pavyon efrat içindir ve zabitan için on beş kadar vardır. Her pavyonda yüze karîb [yakın] zabitan var. Beş-altı bakkal dükkânı, üç-dört yerde hamam, dört kilise, bir tiyatro, altı yahut yedi pavyon hastane. Bu cümle müesseseler askeridir. Bakkallar asker, tiyatro asker, hamamcılar asker, postanede çalışan asker. Kâmilen asker ve askerî mıntıkadadır. Tekmil hesaplar, kumandanın istifadesine bağlıdır.

3 Eylül 1916

21 – Bugün hava gayet güzeldir. İkbal gazetesinden: Romanya, Avusturya'nın Jakobstad ve diğer üç şehrini daha zapt etmiş. Avusturyalılar, gerek Galiçya'dan ve gerek Bukovina'dan kâmilen Karpat'a çekiliyor imiş. Pazarcık'tan Bulgar ve Türk efradı da Romanya arazisine girmiş. Rus

orduları, Romanya’ya yardım etmek üzere Dobruca Ovası’na geçiyor imiş. Rus donanması Köstence Limanı’na gelmiş.

Şimdi posta geldi. Biraderim Murat Efendi’den bir kart aldım. Ziyadesiyle memnun oldum. Bu gece kalbimde o kadar büyük bir sıkıntı var ki tarif edemem. Ne kimse ile konuşabiliyorum ve ne gezmek ile vakit geçiriyorum. Nihayet yatmaya karar verdim ve yattım.

4 Eylül 1916

22 – Hava iyidir. Güneş sıcak, yeniden yaz geldi. Yalnız geceleri soğuktur. İkbal gazetesinden: Şimdiye kadar, düvel-i müttefikanın batırdığı sefain [gemiler] 540 adet olmuş. Buna mukabil Almanlar tarafından 760 düşman sefinesi batırılmış. Bizim ordu Gümüşhane ve Muş Ovası’nda harp ediyor. İran’da bulunan kuvvet, Tahran’a doğru yürüyor imiş. Bulgarlar Selanik’te İngiliz, Fransız ordusuyla harbe girmiş.

5 Eylül 1916

23 – Bugün hamam nöbetidir. Sabahleyin erkenden gidiliyor. Ben gitmedim, arkadaşların ekserisi gitti. Açık Söz’den: İran’ın, Rus kabinesi olan Sipihdar istifa ederek yerine Türk taraftarı olan Müstavfi el-malik geçmiş. Almanya, yeni bir tüfek icat ederek yirmi beş ateş ediyormuş. Galiçya’da yeni Türk askeri gelmiş. Yunanistan, Selanik’te büyük bir isyan çıkmış. Fransız donanması Pire’ye abluka etmeye gitmiş. Arnavutluk’ta isyan büyüyor imiş. Rusya, Asya-yı Vüsta [Orta Asya] Kırgız Kazaklarını askere almak istiyor. Lâkin Kazaklar, “biz Müslüman’ız, katiyen askere gitmeyeceğiz, olmadığı takdirde şimdi Çin’e göçeceğiz” cevabını vererek, hazırlığa başlamışlar. Avusturya ve Almanya yeni bir gaz icat edip, şimdi muharebe meydanında kullanıyor imiş.

6 Eylül 1916

24 – Bugün Salib-i Ahmer vasıtasıyla bir kart, Bağdat’a Hıfzı’ya yazdım. Ve bir tane de posta ile Cevdet’e yazdım.

Yevm-i felâketimizin yirmi ikinci ayı bugün hitam buldu. Bakalım daha ne kadar, ay sayacağız? Eğer ömrümüz vefa eder ise. Hava mağmûmdur ve

yağmur sabahtan beri devam ediyor. İkbal gazetesinden: Şimal Denizi'nde Alman tahte'l-bahirleri, İngiliz filosuna hücum ederek, dört adet kruvazör batırmış ve kendilerinin bir tahte'l-bahiri batıp, bir adedi yaralanmış. İngiltere'ye Alman tayyareleri hücum ederek birçok bomba bırakmış. Dersaadet'te Ermeni Patrikhanesi hakkında bir yeni kanunname yapılmış. Bu kanun mucibince, Rusya'da bulunan Büyük Patrik'e tabi olmayarak, Kudüs'teki Patrik'e tabi olacak. Bugün posta geldi. Arkadaşlardan birçok mektup aldılar. Numan Efendi namındaki arkadaşımız, Dauria'da beraber idik. Buraya da beraber geldik. Bu zat Beyazıt kasabasında Tahrirat Başkâtibi olup, ilk seferberlikte silâhaltına alınmış ve bizden bir-iki gün evvel Rusların eline esir düşmüş. Şimdiye kadar ailesinden bir malûmat alamamış idi. Müteaddit kartlar ile Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne ve daha birçok mevakie [makamlara] müracaat etmiş ise de elan bir malûmat alamamış idi. Bugün Emniyet-i Umumiye'den aldığı bir kartta haber veriyor ki amcası ve familyası ve iki kızı, üç-beş yaşlarında, bunlardan bir malûmat yoktur. Yalnız on yaşında bulunan mahdumu, Diyarbakır, Urfa cihetlerine doğru gittiği ve maaşının nısfının [yarısının] çocuğa verildiği bildiriliyor. Demek, zavallının bütün ailesinin mahvolduğu anlaşılıyor. Kendisine teselli verecek bir söz bulamadık Aman yarabbi, ne büyük felâket! Söz ile teselli verilebilir mi! Susmaktan başka çare göremedik.

7 Eylül 1916

25 – Bizim kazarmada bulunan Rus zabitanı, dün gece bizi Beşyüzaltmışikinci Duzrin'e, yani fırkaya devrettiler. Kendileri bugün eşyalarını toplayıp gittiler. Bizim kazarmanın alt katı kâmilen boş. Üst katta dört oda boş kaldı. Familyaları yanlarında olarak hareket ettiler. Telgraf: Düvel-i müttefikanın matlubu [isteği], Yunan Hükümeti tarafından kabul olunmuş. Düvel-i müttefika filosu altmış dokuz parça olarak, Yunan sevahilinde [sahillerinde] bulunan altı adet Alman vapurunu müsadere etmiş. İkbal gazetesinden: Paris'te düvel-i müttefika bir şura-yı milli teşkil edilmiş. Müzakerat hafi [gizli] olmuş. Yalnız, resmen bildirildiğine göre, verilen karar: "Fransa lügat kitabından sulh kelimesi tayy edilmiştir [kaldırılmıştır]. Ne zaman düşmanlarımıza galip olur isek o zaman sulh kelimesi meydana çıkacaktır."

8 Eylül 1916

26 – Bugün bir kart eve yazdım ve bir adet de idarede Saim Bey'e yazdım, postaya verdim. Akşam yoklama pek sıkı surette yapıldı. Meğer yeniden iki Avusturya zabiti firar etmiş. Telgraf: Tutrakan'da Bulgar kuvvetleri Romanya'ya girmiş. Romen ordusu ricat ediyormuş. Tayyareler Bükreş ve Köstence'ye şiddetli surette hücum ederek birçok bomba bırakmış. İnşallah daha beter olur!

9 Eylül 1916

27 – Bu gece pek ziyade soğuk var idi. On-on beş gündür geceleri bir türlü uyuyamıyorum. Her neden ise uykum kaçıyor, yatakta döne döne yanlarım ağrıyor. Sabahı dar ediyorum. Açık Söz gazetesinden: İran mebuslarından iki zat huzur-ı padişahîye kabul edilmiş. Uzun müddet görüşülmüş. Muş üstünde bizim bir fırkayı Ruslar perişan ederek bir alay kâmilen esir edilmiş. Bugün posta geldi, arkadaşlar birçok mektup aldılar.

10 Eylül 1916

28 – Buradan giden Beşyüzellinci Duzrin, devir teslim edip hareket etti. Tabii teslim alan duzrin daha lâyıkıyla zapt ü rapta bakamadığından, istifade eden üç Avusturya zabiti firar ediyor. Dün akşam bunların firarını Ruslar anlayabiliyor. Bu sabah gayet sıkı bir yoklama yaptılar ve verdikleri emir üzerine her sabah ve akşamüstü böylece yoklama icra edileceğini bildirdiler. Şimdiden sonra yeniden tazyik altına gireceğiz. Zaten pek serbest değil idik, şimdi onu da kaybediyoruz.

11 Eylül 1916

29 – Burada son derece bir nezaret altındayız. Her gün Rus zabiti, kendi yoklama yapıyor ve kışlanın kapıları önüne süngülü dikildi, katiyen harice bırakmıyorlar. Hatta hasta olanlar, gene kordon dâhilinde bulunan hastaneye bile gidemiyor. Bakalım, bu sıkı ne kadar müddet devam edecek? Biz, birkaç efendi istida vererek, başka bir mevkie naklimizi isteyeceğiz. Bugün istidayı yazdırmak istiyoruz. Bugün posta geldi, arkadaşlar birçok mektup aldılar. Şimdi bir Rus zabiti maiyetinde [beraberinde] yedi-sekiz nefer ile geldi. Her birinin elinde bir kâğıt kalem var. Her biri kapıları, pencereleri,

camları, sobaları, kilitleri yazıyor. Zabit odaları dolaşıyor, her odada kaç kişi yatıyor, bazısına “azdır, buraya bir daha yatar” diyor. Ötekine, “bu çoktur” gibi yazıp geçiyor. Söylendiğine göre Eylül’ün onunda buraya bin kadar Avusturya zabiti gelecek imiş. Şimdiden onlara yer tedarik ediyorlar. Açık Söz ve İkbal’den: Galiçya’ya bir fırka daha, bizim askerden gitmiş ve orada bulunan Türk efradına beyannameler tevzi ediliyor. Türkçe olarak yazılmış ki Ruslar Dersaadet’i almak ve Ayasofya Cami-i şerifini zapt etmek istiyor. “Buna göre harp ediniz” diye teşvik ediyormuş. İngilizler Şimal Denizi’nde bir kruvazör daha kaybetmiş, Alman tahte’l-bahirleri tarafından batırılmış. Zeplinler Londra’ya birçok bomba bırakmış. Selanik, Bulgar kuvvetleri ile düvel-i müttefika çarpışıyor imiş. Hollanda hükümeti, müstemlekâtından [sömürgelerinden] asker almak üzere kanun tanzim ediyor imiş. Yalnız Cava’da otuz milyon nüfus-ı İslamiye var. Türkiye’nin nüfusundan fazladır. Bugün buranın kumandanı olan Miralay geldi, gezdi. Biz odalara boş ve bol olarak yayıldığımızdan, verdiği emir üzerine bir tarafa naklederek, kâmilen bir tarafı boşalttık. Bizim oda bu sefer biraz küçük olduğundan, sıkışmaya mecbur olduk. Bulunduğumuz oda iki kişi için kâfi gelir ise de biz gene üç kişi girdik. Ne yaparsın, insanın arşınına göre bez! Bir yer de vermiyorlar. Güç hâl ile akşama kadar yerleşebildik.

13 Eylül 1916

31 – Salib-i Ahmer vasıtasıyla bir Cevdet’e, bir Murat’a bir de Hıfzı’ya üç adet kart yazdım. Bu gece hava ziyade soğuk idi. Yavaş yavaş o müthiş soğuğa giriyoruz, üçüncü kış. Düşünüyoruz, daha burada ne kadar kalacağız? Başka kış daha geçirecek miyiz? Bunun cevabını vermekte herkes tereddüt ediyor. Bu muannid harbin daha ne kadar devam edeceğini, ne zaman hitam bulacağını kestirmek ne kadar müşkül! Bu harp Avrupa’nın hayat mematı [yaşam ya da ölümü] hakkında verilecek son bir karara bağlıdır. Buna göre, sulh hakkında teşebbüs edecek kim var! Şimdi posta geldi, sekiz adet kart bir arada aldım. Mayıs 22 tarihli Emin’den, 25 kayınvalideden, 26 Emin’den, 27 Haziran Emin ve Vedia’dan iki, 30 Hamit’ten, 3 Temmuz Emin, 4 Vedia’dan aldım. Ziyade memnun oldum. İnşallah an-karîb [yakında] kendilerini görür, kavuşuruz. O zaman daha ziyade memnun ve mesrûr [sevinçli] olmayı Cenab-ı Hak nasip eder. Bugün İrkuç’ta bulunan bizim zabitandan bir efendi, buradaki Mülâzım Osman Efendi’ye bir mektup göndermiş. Lâkin mektup posta ile olmayıp elden

gelmiştir. Oradaki kendi ahvallerinden [durumlarından] bahsediyor. Kendileri dört arkadaş sekiz ay maaş alamamışlar. Efrat kazanından yemek alıp yemişler. Bilahare hepsini bir arada almışlar. Sonra orada süvari mülâzım-ı evveli [üsteğmeni] iken ordudan ihraç edilerek, bu harpte çete namıyla Ardahan'da esir edilmiş bir efendiden bahsediyor. Bu efendi orada, gerek zabitana ve gerekse yerli Müslüman Tatarlarına birçok fenalıktan sonra oradan kaçıyor. Odessa'da Ruslara müracaat ediyor. Gerek Tatarlardan ve gerek zabitandan birkaç efendi hakkında casusluk ediyor. İrkuç'ta o efendiler hapse alınarak iki defa divan-ı harp oluyor. Tekmil, oradaki Türk zabitanının yatak, elbiseleri muayene ediliyor. İki efendi yedi ay hapiste kalıyor. Bilahare o alçağın hakkında aldıkları malûmata göre tebdil-i din ederek [din değiştirerek], Rus ordusuna girdiğini haber alıyorlar. Ne kadar şayan-ı teessüf [üzüntüyü gerektiren] bir vaka! Bu gibi alçakların da bulunacağı insanın hatır, hayalinden geçmez.

14 Eylül 1916

1 Eylül – Havalar oldukça soğudu, üşümeye başladık. Sabahları palto yahut kaput olmadan dışarıya çıkılamıyor. Şimdi postadan yedi kart aldım. Bir tane biraderim Asım Efendi'den, bir Cevdet'ten, bir Vedia'dan, bir refikadan, üç adet Emin'den. Pek ziyade memnun oldum. Lâkin Emin'in 5 Temmuz tarihli kartı beni son derece mükedder etti. Murat Efendi'den her hâlde bekler isem de bu kadar fazla beklemez idim. Ablasına ve Hıfzı'ya dargın imiş, şayan-ı teessüf. Agâh ve ailesi de görüşmüyor. Zararı yok, Cenab-ı Hak vücudumuza sıhhat ihsan ederse, inşallah görüşürüz.

15 Eylül 1916

2 – Bizim kazarmanın boş olan kısmına elli altı Avusturya zabiti geldi. Amerikalılardan üç kişi gelmiş, bize de geldiler. İfadelerine göre bunlar, gelecek efrada çamaşır, elbise ve kundura verecek ve zabitan için burada bir dükkân açacak. Bir zabite her ne lâzım ise Amerika'dan getirip satacak imiş ve her milletin üniforması bulunacak, her türlü levazım tedarik edilecek imiş. Bakalım, biraz da bunlar soyacak gibi gösteriyor.

16 Eylül 1916

3 – Salib-i Ahmer vasıtasıyla bir kart, biraderim Asım Efendi ’ye ve bir tane de oğlum Hıfzı’ya yazdım. Ve bir tane posta ile eve yazdım, Emin Efendi’ye.

İkbal ve Açık Söz’den: Dersaadet’te Padişah tarafından ferman-ı hümayun [padişah emri] sadır olmuş. Tebaa-i gayr-i Müslimlerden on sekiz yaşından otuz beş yaşına kadar olan kadınlar, şefkat bacısı olmaya mecbur edilmiş. Bizim ordu Tahran’a yaklaşması üzerine, Ermeniler kâmilen Bahr-i Hazar [Hazar Denizi] sahiline firar ediyor imiş. İran’da bulunan aşiretler, kâmilen bizim orduya iltihak ediyor imiş. Erzincan ve Gümüşhane, Muş, Bitlis üzerinde kemal-i şiddetle harp devam ediyor imiş. Bulgaristan’a yardım için, Romanya’ya sevk edilmek üzere Dersaadet’te ordu hazırlanıyor imiş. Avusturya, İtalya’dan kuvvet celp ediyor ve Rusların tecavüzünü durdurmuş. Ruslar Batum’dan iki bölük asker, sefineye irkâb ederek [bindirerek] Trabzon’a sevk eder iken tahte’l-bahir tarafından gark edilmiş. Rus gazeteleri, “yalan” diye tekzip ediyor. Kafkasya’da Rus postası beş yüz kadar İran Şahsevenleri tarafından kâmilen soyularak, telgraflar kat edilmiş. Gerek Türkistan ve Kırgız ve Kafkasyalıların askere alınması hakkındaki emr-i imparatorî geriye kalmış. Zira neticede büyük isyan çıkacağı anlaşıldı. Büyüklerden biri tarafından yazılan bir makalede, harbin daha pek çok uzun süreceği beyan ediliyor. Cenab-ı Hak bize ecir, sabır ihsan etsin.

17 Eylül 1916

4 – Hava bir derece soğuktur. Bugün can sıkıntısından başka yazacak bir şey yoktur.

18 Eylül 1916

5 – Soğuk devam ediyor. Daha odun vermediklerinden üşüyoruz. Şimdi posta geldi, yedi kart aldım. 12 Temmuz tarihinde Ulviye’den, keza o tarihte Emin’den, 15 Hamit’ten, 18 Vedia’dan, 25 Emin’den, 19 Nisan kayınvalideden, 11 Temmuz idarede Saim Bey’den. Çok memnun oldum. Bahusus fotoğraf göndereceklerini yazıyorlar. Hakikaten, alır isem son derece memnun olacağım. İşte bugün bu sevinçle vakit geçirdim.

19 Eylül 1916

6 – Bir kızım Vedia’ya ve bir de Cevdet’e yazdım. İki kart, postaya yarın vereceğim. Bugün posta günü değildir.

20 Eylül 1916

7 – Salib-i Ahmer vasıtasıyla bir kart Kocamustafapaşa’ya ve bir de idareye, Saim Bey’e yazdım. Dördünü de bugün verdim.

Hava iki gündür iyidir. Güneş sıcaktır. Bugün Ruslar pek fena bir emir verdiler. Şimdiye kadar ucuz pahalı her nasıl olsa, et ve şeker, yumurta bulabiliyor idik. Şimdi verilen emre göre, haftada üç gün zabit başına yüz otuz dirhem et alınacak. Dört gün de et olmadığından her zabite bir yumurta verilecek. Ayda yarım okka şeker. Bunun ile nasıl kendimizi idare edeceğiz? Bahusus, insan yirmi dört saatte bir yumurta ile nasıl yaşar? Bakalım, bu hâl ileride ne olacak? Bugün Temmuz tarihli bir Fransız gazetesi, Avusturyalıların eline geçmiş. Onda yazıyor ki Trablus’ta Araplar, İtalyanlardan iki yüz zabit, sekiz bin nefer ve yirmi dokuz top almış. Bugünkü telgrafta: Sırplar, Bulgarların General Boyacıyef kumandasındaki orduyu bozmuş ve otuz iki top zapt ederek, bozgun orduyu Manastır’a doğru takip ediyor imiş.

Şimdi posta geldi. Cevdet’ten tarihsiz bir kart aldım.

21 Eylül 1916

8 – Hava nispeten iyidir. Tercüman, İkbal, Açık Söz gazetelerine göre, her yerde düvel-i müttefika, galibâne [galipçesine] harp ediyorlar. Erzincan ile Diyarbakır arasında bizim ordu kanlı, müthiş bir harpte üç gündür devam ediyor imiş. Cenab-ı Hak, muzafferiyet ihsan etsin.

22 Eylül 1916

9 – Posta ile bir kart eve, bir tane de Hıfzı’ya yazdım. Salib-i Ahmer vasıtasıyla bir tane de biraderim Asım Efendi’ye yazdım. Alman gazetelerinden duyulan havadis: İtalyanlar Mısrata’da mağlup edilerek 200 zabit, 6.000 nefer, 24 top iğtinam edilmiş [ganimet alınmış]. Orada Kumandan Nuri Bey, oralarda hiç İtalyan kalmadığını bildiriyor imiş. Basra’da İbn-i Reşid’e Padişah tarafından iki nişan ile bir murassa [taşlarla

süslü] kılıç ve oradaki mücahidîne [mücahitlere] başkumandan tayin edilmiş. İbn- i Reşid Paşa oradaki İngilizlerin irtibatını kat ederek [keserek], yedi gemi levazım, mühimmat zapt etmiş. İran üzerinde kemal- i muvaffakiyetle mücahidîn-i İran beraber olarak, bizim ordu ileri hareketinde kemal-i muvaffakiyetle yürüyor imiş. Telgraf: Avusturya'ya tecavüz eden Romanya ordusu ricata mecbur olmuş. Dobruca'da Bulgar, Romen ve Rus kuvvetleri müsademe etmiş ve harp elan devam ediyor imiş. Bitlis üzerindeki müthiş harp elan dehşetiyle devam ediyor imiş.

23 Eylül 1916

10 – Hava nispeten güzeldir. Burada eski hâlimize göre şimdi son derece bir tazyik altında bulunuyoruz. Yiyecek için son derece müşkülat çekiyoruz. Evvelce, efrat bir derece kışlalar dâhilinde serbest idiler. Şimdi onlar da gezemiyor. Sekiz-on adet barakanın etrafı, tahta perde çevrilerek, o muhit içerisinde mahbus bir hâldedir. Biz de aynı öyle. Eskiden fazla olarak bizim, barakadan çıkmamız bile, yevmiye dört saattir. Ondan sonra barakanın önüne bile çıkamayız. İçeride hapis bulunuyoruz. Yevmiye dört defa yoklama oluyoruz. Hepsinde Rus zabiti bulunuyor. Aşağıda, hastanede çalışan doktorlar bile yanımıza gelemiyor. Şimdiye kadar Ruslar bu kadar sıkmamış idi. Bu gece rüyamda Emin asker oldu. Cenab-ı Hak hayır versin. Telgraf: Galiçya'da Avusturyalılar tecavüz etmiş ise de Ruslar tarafından durdurulmuş. Bizim cephede Muş'un cenub-ı garbisinde [güneybatısında] harp devam ediyor imiş. Sözde oralarda müthiş kar fırtınası var imiş. Akşam telgrafı: Almanların 148 fırkası, bir gece hücumuyla Somme Deresi'nin şimal sevahilini zapt etmiş. Rus gazetesinden: Bulgarlar Silistre'yi zapt etmiş. Akşam telgrafından: Bulgarlar, düvel-i müttefika ordusunu Demirhisar'a doğru takip ediyor imiş. Rusya'da her şeyin fiyatı arttığı kâfi değilmiş gibi, aradığımız yağ, tütün, şeker vesaire de bulamıyoruz. Bir fotin otuz ruble, bir gömlek dokuz ruble, bir çizme yetmiş ruble... Ne giyecek ve ne de yiyecek bulamıyoruz. Bunlar kâfi gelmedi, şimdiye kadar mutfaklarda sarf edilen odunu veriyor idi. Bugün onu da kesti. Şimdi araba ile taşıttığı odunu yirmi yedi rubleye alıp paylaştık. Bu hesapça bize on beş gün kadar kâfi gelir. Şimdiden sonra her ay adam başına iki ruble de odun parası vereceğiz. Ne yapalım, buna da razıyız! Ya kışın soba odununa da para ister ise, o zaman hâlimiz perişandır. Bu herif sıkıldıkça alçaklığa başlıyor. İnşallah Cenab-ı Hak belâsını verecektir.

Şimdi akşam yoklamasında verilen emir, her dört efendiye bir hizmetçi olacak ve aşçı tanınmayacak olduğu, kati surette Rus zabiti tarafından bildirildi. Her ne kadar itiraz ettik ise de olmadı. Çarnaçar “peki” dedik. Biz burada otuz iki Türk zabiti bulunuyoruz. Sekiz hizmetçi veriyor. Bunun bir tanesi aşçıdır. Bir tane de berber, kalıyor altı hizmetçi. Altı zabite bir hizmetçi düşüyor. Bu bir hizmetçinin altı kişiye bakması pek müşküldür. Su taşınacak, odun kesilecek, odalar temizlenecek, çay, kahve pişecek, yemekler getirilecek... Hakikaten, bir adam bu kadar hizmete kâfi değildir. Her vasıta ile Ruslar bizi sıkıntıda bulundurmak arzu ediyorlar.

24 Eylül 1916

11 – Hava gayet güzeldir. Yeniden yaz başladı. Telgraf: Sözde, Arap eşrafı kendilerine muhtariyet-i idare verilir ise Türkiye’ye harpte yardım edeceklerini bildirmiş ve edilen müzakerede Gençtürkler ile uzlaşamamış. Şeyh Sünûsî Hazretlerine harpte devam eder ve muzafferiyet kazanılır ise kendisine hilâfet verileceği Enver Paşa tarafından bildirilmiş. Her hâlde Ruslar artık ne bok yiyeceklerini pek ziyade bilmiyorlar.

25 Eylül 1916

12 – Hava kapalıdır fakat soğuk yoktur. Şimdi posta geldi, Ağustos yedi tarihli, Kadri Bey’den, Romanya’dan bir mektup aldım ve evden Hamit’in imzasıyla Mayıs yirmi tarihli bir kart aldım ve bir adet Dauria’dan kamarot Hüseyin’den aldım.

26 Eylül 1916

13 – Bugün beş adet kart yazdım, postaya verdim. Bir Cevdet ’e yazdım, bir adet fes istedim. Bir adet, Küçükayasofya’da Kadri Bey’e yazdım. Bir adet Hamit’e yazdım. Bir adet, idarede Sami Bey’e, bir adet Halit Bey’e yazdım. Cümlesini yarın postaya vereceğim. Bugünlerde hiç sadra şifa verecek [gönül ferahlatacak] bir havadis alamıyoruz. Burada Ruslara Ethem Kaptan tarafından verilen istida üzerine, kendisini celp ederek sual ediyorlar ki “Sen binbaşı maaşı dava ediyorsun, sen nesin?” O da kendisinin sefine kumandanı olduğunu beyan ediyor. “Peki, sizin üstünüzde elbiseniz yoktur. Elbise-i resmiyeniz nerededir?” O da cevabında, “Denizden çıplak olarak çıktık” cevabını veriyor. Rus kumandanı, “Öyle ise

elbise numunesi olarak bir parça kumaş veriniz. Ben şehirden getirteyim diktiriniz” diyor ve kendisine, bakacağını bildiriyor. Şimdiye kadar Ethem Kaptan elli ruble alıyor. Hâlbuki Mustafa Kaptan yetmiş beş ruble alıyor. Onun da işinin artık düzeleceği şüphesizdir. Bir dişim var ki çürük olmadığı hâlde nezleden sallanıyor. Ekseriya dibindeki diş etleri şişiyor. Onu da çektirsem ağzımda diş kalmayacak. Üç aydır tahammül edip çektirmiyorum. Lâkin bu kere ziyade rahatsızlık verdiğinden, çektirmeye karar verdim. Hekimlerin yanına gitmek için istarcaya söylenecek, o da Rus zabitine söyleyecek, sonra bir Avusturya doktoruna gidilecek, o kâğıt verecek, onun üzerine hastaneye gidip orada çektirilecek... Ne kadar uzun bir iş! Ben de beyaz ipliği sekiz kat bükerek dişime taktım, çektim. İplik koptu, bütün bütün dişi örseledim. Bu gece sabaha kadar ağrıdı, uyku uyutmadı. Biraz yüzüm de şişti.

27 Eylül 1916

14 – Elan dişimden pek rahatsızım. Hava nispeten iyidir. Bugün posta günüdür. Şimdi posta geldi, pek az mektup çıktı. Mustafa Kaptan bir kart aldı. Eskiden, Kızılırmak vapurunda lostromo var idi, Şükrü Reis. Bilahare idareden çıkıp, yelken gemisinde geziyor. Romanya’dan gaz yükleyip Dersaadet’e gider iken Ruslar tarafından batırılarak esir edilmiş. Bu adam Mustafa Kaptan’ın amcasının oğlu ve eniştesidir. Şimdi Avrupa-i Rusi’de bulunuyor imiş. Kartında Mustafa Kaptan’dan para istiyor. Başka havadis yoktur. Şu koca defter, altı yüz seksen günlük müddet-i esareti beyhude, karanlık içinde, ümitsiz bir hâlde, yüz binlerce ızdırab-ı kalp, yoksuzluk ve daha pek çok elim hatıralar içinde geçirdiğim hayatı yahut hayat ile memat arasında bulunduğum müddeti kaydederek doldurup, bugün bu defteri kapıyorum, ikinci deftere geçiyorum. Acaba o defteri ne kadar zaman yazacağım, o da pek karanlık. İhtimal ki daha bir sene, belki iki sene. Aman yarabbi, hayattan ümidim kesiliyor! Hakikaten pek fena ihtiyarladım. Ağzımda diş kalmadı. Saç, sakal kâmilen beyazlandı. Vücutça pek fena bir hâlde bulunuyorum.

Burada bizim için en büyük gaile, vakit geçiremiyoruz. Bu mesele hepimizi son derece sıkıyor. Mahbusiyet ne acı! Bunun arasında kendi muhitimiz bizi daha ziyade sıkıyor. Zira biz Türkler, ahlâk nazarından pek fakir bir hâldeyiz. Bir türlü adab-ı muaşeret bilmiyoruz. Rusların, bu kadar

bizi tazyik edici hallerinden ziyade kendi ahval-i umumiyemizden rahatsız oluyoruz. Burada mevcut otuz Türk, birbirimizden usandık. Birbirimizi görmek istemiyoruz.

İşte bu gibi ahval içinde şu müddeti geçirdim. İnşallah Cenab-ı Hak esbabını an-karîb ihsan eder ve biz de şu beliyeden halâs oluruz. Başka, elden hiç bir şey gelmiyor. Bununla teselli olmaya çalışıyorum. (14/15 Eylül 332) Hasan Basri

İKİNCİ DEFTER

28 Eylül 1916

15 Eylül – Bu deftere başladım. Bu gün hava mağmûmdur [sıkıntılıdır]. Benim dişlerden şikâyetim ise pek çoktur. Ekmek yiyemiyorum, olduğu gibi diş etlerim şişti. Bu gece adeta uyuyamadım. Dünkü posta ile hoca Lütfullah Efendi'ye Dersaadet'ten familyası tarafından bir kutu derununda [içinde] hasırlı bir fes, iki adet çorap ve iki mendil gelmiş. İhya Kaptan'a pederi tarafından iki yüz Bafra sigarası gelmiş. Bakalım benim yazdığım fes gelecek midir?

Telgraf: İngilizler sözde Cidde'ye asker ihraç ederek Tâif istihkâmatını zapt ile, oradaki askeri esir etmiş. Buna bir türlü inanamadık.

29 Eylül 1916

16 – Hava iyidir. Elan dişlerim ağrıyor. Pek çok sıkıntı çekiyorum. Bugün bir kart eve ve bir de Cevdet'e yazdım. Fesi tekit ile düğme istedim ve bir de idarede Saim Bey'e ve bir tane de Dauria'da Vehbi'ye yazdım. Aşçı Mustafa kendi tarafından bir kart Emin'e yazmış. Bunlar yarın postaya verilecek. Bugün postadan üç adet kart geldi. Bu kartlar bizim gibi esir olan iki sefine zabitanından. Bundan altı ay mukaddem Ereğli üstünde Rusların batırdığı seyyar vapurunun ikinci ve üçüncü kaptanlarından ve bir de ufak yelken sefinesi kaptanından geliyor. Bunlar maaş alamadıklarından kendi müzayakalarından [sıkıntılarından] bahsediyorlar ve bizden muavenet talep ediyorlar. Evet, biz de muavenet etmek arzusundayız lâkin muvaffak olabileceğimiz şüphelidir.

30 Eylül 1916

17 – Bugün hava serindir. Şimdi çıkan şayiaya göre hava kışlamadan tekmil zabitan buradan başka yere nakledilecekmiş. Tercüman gazetesinden: Ruslar Karadeniz'de Tirebolu'yu bombardıman ediyor. Otuz hane ve bir hastane sakatlanmış. Elan Bitlis cenub-ı garbında [güneybatısında] üç haftadan beri müthiş ve kanlı bir harp devam ediyor imiş. Bir süngü hücumunda iki bölük Rus askeri silahları ile esir edilmiş.

Şimdi Rus çavuşuna müracaat ederek üçüncü kışladaki kolzuk doktoruna gittim. Bu Doktor Avusturyalı üseradan olup oradaki bir hizmetçi neferi, “doktor yoktur Pazartesi günü geliniz” cevabını verdi, döndüm. Ne çare, hastaneye bırakmıyorlar! Buradaki doktor kâğıt verir ise gidebilirsiniz. Ruslar bizi o kadar tazyik ediyor ki hastane ve diğer kışlalar kâmilen bir askerî kordon altında ve bu kordon dâhilinde. Katiyen yabancı kimse olmadığı hâlde gerek hamam, gerek postane ve gerek hastane ve bakkal dükkânına gitmek bizim için mümkün değildir. Tercüman Gazetesinden: İtalya’nın Leonard nam drednotu batmış. Mareşal Mackensen Balkan’daki ve Bulgar ve Alman kuvvetlerine başkumandan tayin edilmiş. Bizim Türkiye, Galiçya’ya iki yüz bin, Bulgarlara yüz bin asker vermiş. Buhara hükümdarı Rusya Çarına ordu levazımına sarf edilmek üzere bir milyon manat iane vermiş. Bulgar Kralı Ferdinand ve bizim Enver Paşa Willhelm’in çadırına gidip uzun ve gizli bir müşavere olmuş. Sözde Ferdinand ile bizim aramızda hâsıl olan bürûdetin [soğukluğun] kalkmasına Willhelm son derece çalışıyormuş. Enver Paşa oradan çıkıp Avusturya Erkân-ı Harp çadırına gitmiş. Tutrakan’ı terk ederek Tuna’dan kayık ile kaçan Romen generali sandala isabet eden gülleden telef olmuş.

1 Ekim 1916

18 – Hava bir derece iyidir. Güneşte oldukça sevilecek bir hararet var. Tercüman ve İkbal’den: Hollanda ile İngiltere arasında münasebat-ı siyasiye kesilmiş, Hollanda, askerini silâhaltına almış. Padişahımız Enver Paşa’nın cehd ü gayreti [çalışma ve çabalaması] ve askerin muharebede sebatı hakkında şiir söylemiş. Bulgarlar ile Romanya arasında Dobruca’da büyük, kanlı harp oluyor imiş. Kafkasya’da elan müthiş harp devam ediyor imiş. Hemedan’da kolera hastalığı çıkmış. Kamarot Hüseyin’den, Dauria’dan şimdi bir kart aldım.

2 Ekim 1916

19 – Hava iyidir. Sabah yoklamasından sonra bir Avusturya zabiti geldi. Türk kazarmasının büyük rütbelisi kim ise, Avusturya miralayı tarafından bazı hususatın konuşulması hususunda davet ediyor. Ethem Kaptan’ı irâe ettik [gösterdik]. Lakin lisan bilmediğinden Yüzbaşı Sıtkı Efendi gitti. Bakalım, o da ne söyleyecek? Burada bu gibi ufak, tefek şeyler bizim için büyük vukuat-ı yevmiyeden ma’dûddur [günlük olaylardan sayılır].

Akşama kadar herkes birbirinden havadis sormak, “filân böyle yapmış” diye saatlerce onu çekiştirmek, yiyecek düşünmek... En büyük gaile ise günde üç defa yoklama olmak. Hakikaten bu yoklama bize en ağır bir iş oluyor. Sabah, öğle, akşam herkes kendi kışlasının önüne iki sıra diziliyor. Beher kışlada yüz zabit, otuz kadar hizmetçi nefer var. Rus zabiti defter mucibince esami okuyor. Bu bir aydır her gün devam ediyor. Akşamları hava ziyade soğuk oluyor. Yarım saat kadar orada beklediğimiz müddette titreşiyoruz. Evvelce yirmi dört saatte bir, defter imza ediyor idik. Bu kadar sıkı yoklama yaptıkları hâlde, Avusturyalılar gene firar ediyor. Bizim kazarmadan Gros isminde bir Avusturya zabiti beş gün evvel firar etti. Elan Ruslar haber alamadı. Bu herifler birbirine gayet müttefik. Bu kaçan zabite, tekmil zabitan altı yüz ruble toplayıp vermiş ve efrat arasından kendisine oldukça benzeyen bir çavuş getirip, elbisesini giydirmiş. Şimdi yoklamada Mülazım Gros okunduğu zaman “buradayım” deyip o çavuş geçiyor. Ruslar katiyen farkına varamıyorlar. Böylece devam ediyor. Bu gidişle bir türlü anlayamamayacaklar gibi görünüyor. O zabit kendini kurtaracak ve sefaletten diğer bir vatandaşını da kendi yerine bırakıp o da elli Ruble alacak, o da o yolda sefaletten kurtulacak. Şimdi Avusturyalı Mülazım Weiss söyledi ki, sözde bir Alman kruvazörü altmış bin ton cesametinde bir transport batırıyor ve on adet sefine de zapt ederek Amerika hükümetlerine satmış. Bu o kadar inanılacak bir şey değil. Şimdi Sıtkı Efendi geldi. Meğer Ruslar “umum zabitanın Rus menajından yemek mecburi olacak” diyor imişler. Lakin, bizim Türklere göre değil imiş. Avusturyalılar mutlak oradan yemek mecburiyetinde bulunuyorlar. Bakalım, sonu ne olacak? Bugün Dauria’da bulunan kamarot Hüseyin’e, aldığım karta mukabil, bir kart yazdım. Posta günü olmadığından Çarşamba günü vereceğim.

3 Ekim 1916

20 – Hava bir az soğuktur. Yiyecek için günden güne müşkülat büyüyor. Bakkalda eskiden et ve şeker bulunuyor idi. Şimdi sadeyağ da yoktur. Bugün yemek pişirmeye yağ bulamadık. Bir paket tere yağ bulduk, o da paketi bir rubledir. Bir yemek pişirmeye o paketten iki adet lâzımdır. Bu gidişle pek büyük sıkıntı içinde kalacağız.

4 Ekim 1916

21 – Bugün postaya üç kart verdim. Bir tane eve ve bir tane Hıfzı'ya ve bir tanesi de biraderim Asım Efendi'ye. Lakin Romanya harbe başlayalı hiç birimiz mektup alamıyoruz. O yol da kapandı. İhtimal şimdi İsveç tarikinden gelecek. Dünkü gün yemek için bir paket tereyağı bulmuş idik. Bugün o da yoktur. Rus çavuşuna edilen müracaat üzerine, "ne yapalım şehirde yok, Allah'a yalvarın" cevabını verdiler. Bu gidişle birçok zaman kuru ekmeye kalacağımız anlaşılıyor. Lakin, şehirde hakikaten yağ yok mu? Zannetmem! Bu doğrudan doğru Rusların edepsizliğidir. Zira, kendi lokantalarında yemeğe mecbur etmek üzere takip edilen plan neticesidir. Biz Türkler burada az olduğumuzdan ve ekserimiz lisan bilmediğinden müracaat edemiyoruz. Zaten acz ü meskenet [acizlik ve yokluk] bizim başlıca faziletimiz olduğundan hiçbir şeye teşebbüs etmek elimizden gelmiyor. Ne derler ise, "peki" deyip boynumuzu eğerek katlanıyoruz. Telgraf: Venizelos Girit adasının istiklâliyetini ilân etmiştir. Romanya'nın kırk bin nefer ve iki general, yüz kırk kadar top ile muhasara edilen ordusu Avusturyalılara teslim olmuş.

5 Ekim 1916

22 – Bugün hava ziyade fırtınalıdır ve soğuktur. Duyduğumuz havadise göre, İngiliz ve Fransızlar tarafından karar altına alınıp umum devletlere tebligat icra ediyorlar ki "tahte'l-bahirler mürettebatı ele geçtiği anda kendileri korsan nazarıyla görülerek idam edilecektir." Bunun üzerine Almanya resmen bunlara nota veriyor. Eğer kendisinin bir nefer gemicisi idam edilir ise, yerine on nefer İngiliz zabiti idam edecektir. Bunun üzerine bitaraf hükümetler İngiltere ve Fransa'ya "böyle kanun olamaz" diye itiraz ediyorlar. Almanya bitaraf devletlere bir nota veriyor. İngiliz ordusunda maaş ile istihdam edilen bitaraf hükümetler tebaaları esir alınmayıp idam edilecektir. Kendi tebaalarınıza bildiriniz. Bunun üzerine İngiliz ordusundaki ecnebiler oradan alınıp Selanik üzerine sevk ediliyor imiş. Rusların bir generali gayet ağır surette yaralanmıştır. Bugünkü fırtına akşama kadar devam etti. Hava son derece soğudu. Pek az hafif kar zerreleri uçuyor. Buradaki bu yolda rüzgâr, fırtına bizde pek nadir olarak eser, her hâlde üçüncü kışa giriyoruz. Cenab-ı Hak muînimiz [yardımcımız] olsun.

6 Ekim 1916

23 – Salib-i Ahmer vasıtasıyla üç kart yazdım. Bir adet kızıma, bir tane Cevdet’e ve bir tane de bizim Yörük vapuru kaptanı Hüseyin Efendi’ye yazdım. Soğuk elan şiddetli devam ediyor. Yalnız daha kar yoktur. Bakalım, bugün posta günüdür. Romanya’nın ilân-ı harp etmesi bizim mektupların geri kalmasına sebep oldu. Posta geldi, mektup yoktur. Açık Söz gazetesinden: Dersaadet’te Cemil Bey isminde bir zat idam edilmiş. Dobruca’da harp eden süvari kıtaatı kâmilen Türk imiş. Riga’da ve kâmilen Rus cephesinde Türk askeri var imiş. Başlarında fes ve üstünde hilal ile müzeyyen tas giyen efrat karışık olarak görülüyor imiş. Hemedan’da iki Kürt hanı “Türkiye’ye hain” diye kurşuna dizilmiş. Akşamüstü çıkan havadise göre, iki yüz elli zabit buradan Kesita’ya gidecekmiş.

7 Ekim 1916

24 – Yevm-i felâketimizin yirmi üçüncü ayı bugün hitam buldu. Ne kadar azab-engiz [azap verici], uzun, karanlık, sefalet geçiriyoruz! Eğer buna hayat der isek, biz de burada yirmi üç ay yaşayarak şu müddeti bugün ikmal ettik. Bu gecenin felâketi yahut vukuatı: yedi, sekiz aydır bir miktar tecennün eden [deliren] Avusturya zabitlerinden biri evvelce kolunun damarlarını kat etmiş idi. Görülerek süratle tedavi edilip, hastaneye yatırılarak bir müddet sonra eline bir ruhsat kâğıdı veriliyor. Yanında bir süngülü ile bir derece serbest olarak kordon dâhilinde gezebiliyor idi. Bu gece saat alaturka ikide harice çıkacak kapının koridorunda gezmeye başlıyor. Kazarmanın kapıları geceleri umumen [tümüyle] kapanıp, kilitleniyor ve her kazarmanın önünde ve ardında iki nöbetçi vardır. Bunun içeride dolaştığını pencereden gören nöbetçi buna sesleniyor ise de tabii zabit aldırmıyor. Alçak Rus, hariçten kapının üzerine ateş ediyor. Kurşun zabitin göğsüne isabet ediyor. Koridora düşüyor. İçeride uyuyan Avusturya zabitleri uykudan uyanarak yardıma gitmek istiyorlar. İçeride bulunan kazarmanın çavuşu zabitanın oraya gitmesini men ediyor. Zavallı mecnun orada sabaha kadar yaralı, taşların üstünde, soğuk bir taraftan, bağıra, bağıra fevt ediyor [ölüyor]. Bu sabah saat dokuzda Rus kumandanı ve yanında birçok Rus zabitleriyle gelip tahkikat icra ederek cenazeyi kaldırdılar. İşte hayatımızın kıymeti bundan ibarettir! Tuhaf değil mi, bu hâle gıpta eden zabitan içimizde bulunuyor. Daha bakalım ne gibi sefalet ve acı tahkirât [hakaretler] göreceğiz ve ne müddet daha bu mahbusiyet içinde acı hatıralar ile yaşayacağız? Evet, “insan pek ziyade felâkete de, saadette

de mütehammildir” diyorlar. Evet, işte biz de tahammül ediyoruz ve yaşıyoruz. Bugün bizim kaptanlardan Kâzım Kaptan kendisinde pek ziyade ilerlemiş olan kalp hastalığından naşi [dolayı] hastaneye gidiyor.

8 Ekim 1916

25 – Bugün Kurban Bayramı’nın birinci günüdür. Her tarafta büyük ve küçük tekmil âlem-i İslâm’da bir sevinç ve şâd-mâni [mutluluk] vardır. Bundan biz müstesnayız. Bizde meyusiyet ve keder vardır. Şimdi bizim burada tekmil kalbimiz ve fikrimiz vatan, evlat gailesi içinde çırpınıyor. Acaba çocuklarım ne yapıyor? Aç mıdır, çıplak mıdır, hasta mıdır? Ya Hıfzı ne hâldedir? Hele ondan, daha bir haber alamadım. Yarabbi, ölmeden çocuklarımı bir görsem! İşte benim en büyük bayramım o gündür! Fakat kaç sene daha sonra? Ümidim münkatı oluyor [kesiliyor]. Ne kadar geceleri, bu düşünce içinde uykusuz geçiriyorum ve o geceler ne kadar acı ve uzundur! Döne, döne yanlarım ağrıyor, sabah olmuyor. Ömrümüzün şu geçmez seneleri ile rekabete çıkmış zannediyorum. Şafak söktüğü anda ben de bitap olarak düşüyorum. İşte o zaman da gördüğüm bir takım karışık rüyalar içinde yuvarlanıyorum. Hepsi beni ayrı ayrı muazzeb ediyor. Telgraf: Tutrakan’a yeniden hücum eden Romen ve Rus kuvvetleri münhezimen [hezimete uğrayarak] Tuna’nın sol sahiline çekilmiş. Yunan kabinesi istifa etmiş. Bulgarlar ile Düvel-i Müttefikka arasında Serez yolunda müthiş harp oluyormuş. Ben bugün vakit geçirmeye vesile olsun diye eski pantolonun ceplerini değiştirmeye uğraştım ve yaptım. Demek zarurette insan her bir şeyi yapabilecek.

9 Ekim 1916

26 – Bugün evvelce aldığım bir mintan var idi. Yakası dar olduğundan ilikleyemiyor idim. Soğuklarda boynum açık kaldığından fazlaca üşüyordum. Eteğinden keserek güzel bir yaka geçirdim ve benzetebildim. Yemek hususunda pek ziyade müşkülat içinde kalıyoruz. Bir türlü sadeyağ bulamıyoruz. Bugün Rus kumandanına istida verdik. Bakalım o pezevenk ne halt edecek! İki gün evvel vurulan Avusturya zabitinin yevm-i tedfini [defin günü] bugün icra edilecek. Her kazarmadan iki zabit bulunmak üzere karar verilmiş. Bizden Hoca Lütfullah Efendi gidiyor. Bugün doktorlar maaş aldılar. Altı aydır doktorlara fazla maaş verileceği söyleniyor idi. Şimdi bu ay verdiler. Bizim doktor mahiye, yüz otuz ruble alıyor.

Bugün posta geldi, lâkin mektup yoktur. Açık Söz’den: Rus cephesine Mareşal Hindenburg’un yerine Bavyera Kralı başkumandan tayin edilmiş. Ruslar Tirebolu’yu zapt etmiş. Ereğli’de dört yelken gemisini batırmış. Tuhaftır, bugün ekmek de azaldı. Bakkal otuz kişiye bir buçuk ekmek göndermiş. Avusturya zabitlerinin bir kısmı bugün ekmeksiz kalmış.

Bundan dört ay mukaddem hasta ve sakat olanlar muayene edilip, memleketlerine iade edilmek üzere sevk edilmiş idi. Bugün gelen bir kartta bizim Türklerden üç yüz kadarı ileride bir şehirde imişler. Elan gidememişler ve bizim Saffet Kaptan da o meyanda bulunuyor idi. Bunlardan yüz kadarı orada vefat etmiş. Zaten birçoğu ölüme mahkûm hastalıktan idi.

10 Ekim 1916

27 – Hava bir derece iyidir. Açık Söz’den: Sırplar Manastır’a girerek muvakkaten Manastır’ı payitaht ilân etmiş. Yunanistan pek ziyade ihtilal içinde imiş. Averof zırhlısında isyan büyüdüğünden, kral maiyet alaylarını Atina’ya celp ediyormuş. Transilvanya’da Avusturya, Alman orduları tecavüze geçmiş. Bir Alman gazetesinden; Mısır Hıdivine Fransa tarafından en büyük nişan kordonu verilmiş. Fransa, Afrika ahalisine kendisine bu harpte yardım ettiklerinden dolayı hacca gitmeye ruhsat verip ve bir de büyük sefine tayin ediyor ve Şerif-i Mekke’ye birçok hediye irsal etmiş. Belçika cephesinde Temmuz birden Ağustos otuza kadar İngilizler yüz altmış bin nefer, on yedi bin zabit kaybetmişler. Bu gece saat onda evvelce gideceği rivayet edilen iki yüz elli Avusturya ve bir miktar Alman zabitanı arabalara eşyalarını yükleterek on verst mesafede bulunan Vrahni Odinsk şehrine hareket ettiler. Oradan nehirdeki dubalara irkâb edilerek [bindirilerek] bir vapur tarafından cer edilerek [çekilerek] Çin hududuna yakın Kesita ismindeki mevki-i askeriyeye dört günde gidecekler imiş. Dün akşamki telgraf: Ruslar Sinop’ta yetmiş adet yelken kayığı batırmış.

11 Ekim 1916

28 – Salib-i Ahmer vasıtasıyla bir eve ve bir de Hıfzı’ya iki kart yazdım.

Bu sabah kış olanca şiddetiyle kendini gösterdi. Gayet sert rüzgâr esiyor ve kar yağıyor. Üçüncü kışa girdik. Dün gece giden Avusturyalıların hâlini

düşünüyoruz. Ya bizi bir tarafa sevk ederler ise diye endişe içindeyiz. Geçen sene Dauria’dan gelir iken tadını tattığımızdan ne olduğunu biliyoruz. Posta geldi, mektup yoktur. Romanya’nın ilân-ı harbi bizim mektupların gelmemesine sebep oldu. Tabii bizim yazdıklarımız da gitmiyor. Elan hava ziyade soğuktur. Ruslar daha sobalara odun vermiyorlar. Biz de üşüyoruz.

12 Ekim 1916

29 – Soğuk devam ediyor. Maaş bu ay her ne sebebe mebni ise, daha vermediler. Kimsede para yok. Olsa da bir şey tedariki mümkün değildir. Ne şeker ve ne tütün ve ne de yağ vardır. Akşam, şimdi gelen bir Rus çavuşundan maaşlarımızı aldık.

13 Ekim 1916

30 – Salib-i Ahmer vasıtasıyla bir eve, Emin Efendi’ye, bir de biraderim Asım Efendi’ye yazdım. Bugün hava bir derece iyidir. Bugün posta günüdür. Şimdi posta geldi, bizim Türklere mektup yoktur. Daha demek posta için yol açılmadı. Belki bir-iki ay mektup alamayacağız. Tercüman gazetesinden: Taif şehrini İngilizler zapt ederek 40 top, 40 zabit, 2.000 nefer esir almışlar.

14 Ekim 1916

1 Teşrinievvel – Bugün hava güzeldir. Güneşte gezmek hoşa gidiyor. Bugün bakkala şeker geldiğini söylediler. Ben de gittim, lâkin içeriye girmek mümkün değil. Bir saat zarfında şeker bitti. Ben alamadım. Lâkin şekerin kıyyesi on altı kuruştur. O da bizim kırmızı loğusa şekeridir. Beyaz şeker yoktur. Bu gidişle ne çay ve ne kahve içemeyeceğiz.

15 Ekim 1916

2 – Hava gayet güzeldir. Dün gece hastane vasıtasıyla iki fond şeker alabildik. Yüz yirmi beş kapik verdik. Bu hesapça kıyyesi on yedi buçuk kuruştur. Numan Efendi bugün hastaneye gitti. Bugün Avusturyalıların eline geçen bir ecnebi gazetesinden: Romanya on gün evvel kâmilen Tuna’nın sol sahiline çekilmiş. Bu hesapça Dobruca ve Köstence Bulgarların elinde imiş.

16 Ekim 1916

3 – Hava gayet iyidir. Yeniden yaz görüyoruz. Geçen sene bu vakitler soğuktan titriyor idik. Bugün posta geldi. Arkadaşlardan bazıları mektup aldılar.

Evvelce Rus kumandanına umumumuz tarafından bir istida verilmiş idi. Burada yağ olmadığından şehirden bizim için biraz yağ mubayaa edilmesini istirham etmiş idik. Bugün o istidanın altına Rus kumandanı yazıyor ki "ben Rus olduğum hâlde ben bulamıyorum. Siz ise esirsiniz. Tabii bulamayacaksınız" demiş. Hâlbuki istarca vasıtasıyla köyden ara sıra gizli olarak üç-beş fond aldırıyoruz. Şu hesapça bu herifler bize müşkülat gösteriyor.

17 Ekim 1916

4 – Hava gayet güzeldir. Bugün hamam nöbeti olduğundan ben de gittim. Lâkin Rus efradı olduğundan akşamın dördünde gelmek üzere geriye avdet ettik. Bir çeyrek gitmek ve gelmesi yarım saat yürüdük. Kumun kesreti [çokluğu] ve biz iki senedir oturmak neticesi olarak yorulduk. Ben de vazgeçtim. Buradaki üsera meyanında bulunan Avusturya miralayı ile konuşan tabur imamı Lütfullah Efendi söyledi ki miralay demiş ki "Almanya bize birçok kendi aldığı üseradan göndermiş. Bunlar Adana ve Konya ve Bağdat ve Ankara havalilerinde ziraat işlerinde çalışıyor imiş." Bugün ekmek bulamadık. İki gündür bakkala ekmek gelmiyor. Bereket versin, Rusların efrada tayın olarak verdikleri siyah ekmek, bizim hizmetçilerin tayın olarak aldıklarından, o ekmekten yedik. Bakalım yarın gelecek midir?

18 Ekim 1916

5 – Hava gayet güzeldir. Bugün Rusların bir yevm-i mahsusu [özel günü] var. Etraf, kumandan ve Rus efradının kazarmaları bayraklar ile donandı. Bugün de ekmek yok. Rus neferlerinden siyah ekmek satın alarak karnımızı doyurduk. Bu gidişle daima aç kalmak tehlikesine maruz bulunuyoruz. Bugün posta günü idi. Bir-iki mektup arkadaşlara geldi. Bizim mektuplar gene seyrekleşti. Bir türlü bizim ev halkı muntazam olarak mektup göndermeyecek! İki senedir kendilerine yaza yaza usandığım hâlde

anlatamadım. Ve ben de artık usandım. Bugün duyduğumuza göre, bir Hilal-i Ahmer heyeti geliyor imiş ve bir kadın beraber imiş. Bugünlerde pek ziyade sıkılıyoruz. Artık vakit geçirecek bir vasıta bulamıyoruz. İşsizliğin ne kadar müşkül ve ne kadar ahlaka fena tesir ettiğini burada layıkıyla anladık. Hatta sıhhat için bile pek ziyade mazarrat [zarar] veriyor. Hele ben pek ziyade çöktüm. Artık bir işe yarayacak hâlim kalmadı. Telgraf: [boşluk] nam Alman sefinesi Karadeniz Boğazı'na yakın bir yerde bir Rus tahte'l-bahiri tarafından yakalanıp Sivastopol limanına getirilmiş. Mezkûr sefineyi biz İstanbul'dan tanıyoruz. Altı bin ton hacminde, iyi bir gemi idi.

19 Ekim 1916

6 – Salib-i Ahmer vasıtasıyla eve bir, idarede Hüseyin Kaptan 'a bir, iki adet kart yazıp verdim. Hava son derece güzeldir. Dört-beş gündür yemek müşkülatı son dereceyi buldu. Kâfi miktarda ekmek bile bulamıyoruz.

20 Ekim 1916

7 – Hava son derece güzeldir. Ekmek yokluğu elan devam ediyor, gaz da yoktur. Efendilerin bazıları dün gece karanlıkta kaldılar. Buradaki Avusturya binbaşısı eline geçen bir İsviçre gazetesinden okuyup bize malûmat verdi. General Townshend istida ediyor ki buranın havasıyla imtizaç edemediğinden [uyuşamadığından] başka bir yere nakli... Enver Paşa cevap veriyor ki, "seni Bağdat'a biz davet etmedik. Sen gönüllü olarak geldin, şimdi orada oturunuz" diyor.

21 Ekim 1916

8 – Hava rüzgârlıdır. Kızım Vedia'ya bir kart yazdım ve muntazam kart yazmadığından şikâyet ettim. Bugünlerde yakacak gaz bulamıyoruz. Dün ekmek için birbirimizle kavga ettik. Daha doğrusu can sıkıntısından olmayacak bir iş için birbirimize çatıyoruz. Bundan bir buçuk ay evvel hastaneye giden Yüzbaşı Kâmil Efendi geldi. Evvelce ona bir oda ayırmış idik. Lâkin kazarmanın diğer kısmına gelen Avusturyalılar oradaki Yüzbaşı'nın odasının tahliye edilerek, kendilerine verilmesini talep ettiler. Hakikatten taksimatta da o oda onlara düşüyor. Şimdi Yüzbaşı'ya kendi tarafımızda bir yer lâzım. Fakat gerek bizim tarafta bulunan odada mülâzım kaptanlar yerleşmiş. Zabitanın tarafında ki odada da mülâzımlar yerleşmiş.

Tabiidir ki Yüzbaşı yolgeçen odalarda kalmayacak. Küçükler odada otursun, gerek rütbece, gerek since [yaşça] büyük olan, ayakaltında bulunsun. Bu da caiz olmadığından, sözde büyükler toplanıp buna bir karar verecekler. Maatteessüf bizdeki âdâb-ı muaşeretin fıkdanı [yokluğu] burada da kendisini gösterdi. Kimseye söz geçirilemedi. Küçükler katiyen kendi rahatlarını büyüklere feda edemedi. Burada otuz iki Türk zabiti bulunuyor. Bu kadar ufak bir grup hiçbir şey hakkında birbiriyle itilaf edemiyor [uyuşamıyor]. Herkes kendi fikrine göre hareket etmek istiyor. Ne büyükler büyüklük edebilir! Ne küçükler küçük olduğunu bilir!

22 Ekim 1916

9 – Hava nispeten soğuktur. Oda meselesini bir derece halledebildik. Biz bulunduğumuz küçük odayı tahliye ederek mülâzım kaptanların odasına bugün naklediyoruz. Bulunduğumuz odada üç kişi idik. Mustafa Kaptan ve Mekteb-i Hukuk'tan mezun ve memurîn-i adliyeden Zühtü Efendi isminde bir genç vardı. Maatteessüf bu efendiden ayrılmak mecburiyeti hâsıl oldu. O odaya Ethem ve Mustafa Kaptanlar ile üç kişi nakledFiliyoruz. Zühtü Efendi bir derece gücendi, fakat ne yapalım, elden başka türlü yapmak gelmiyor. Hava ara sıra açıyor ise de bir yandan soğuk ve kar yağıyor.

23 Ekim 1916

10 – Bu sabah kalktık, bir de baktık ki ortalık kâmilen kar ile örtülmüş. Artık burada kar bir daha Mayıs ayına kadar kalkmaz. Bugün posta geldi. Arkadaşlardan birkaç efendi mektup aldılar. Bana yoktur. Bizim mektupların arkası gene kesildi. Kar elan yağıyor, soğuklar kemal-i şiddetle icra-i hüküm ediyor. Bunun en fena tesiratı [etkileri] bize akşam zamanı oluyor. Zira zaten hava mağmûm [sıkıntılı] iken bir de akşamın zulmeti [karanlığı] çöküyor. Cevanib-i erbaamızdaki [dört tarafımızdaki] dağlar orman ile muhat zirveleri hafif bir sis bulutu örtmeye başlıyor. O zaman kalpte ufak bir kasvet yavaş yavaş icrâ-yı hükme başlıyor. Tekmil fikri ve kalbi istila ediyor. Artık konuşmaya veyahut düşünmeye bile iktidar kalmıyor. Zaten düşünmek için bir kuvve-i müfekkire lâzım, o ise bizde iki senedir mefkud [yok], düşünmekten aciziz. O zaman herkes meyus ve perişan, bir köşeye çekiliyor. Gaz yanıp, yemek gelene kadar bu hâl devam ediyor. Bu bizim için her akşam vuku buluyor. Bizim için en ziyade tesiri de böyle mağmûm olduğu zamandır. Bu gece evvelce Gros isminde firar eden

Avusturya zabitinin yerine gelmiş olan neferi Ruslar haber alarak şimdi kaldırıp hapse götürdüler. Fakat o zabit elan yakalanmamıştır.

Hava soğuk, kar devam ediyor. Dün haber aldık: Çin'de bulunan bir muavenet cemiyeti buradaki üseraya vatanlarında gösterilecek adresten tesviye edilmek üzere para ikraz ediyor. Şimdiye kadar birkaç defa bu yolda cemiyetler geldi ise de ben almadım. Zira vereceğim adres ancak çocuklarım olabilir. Acaba onlar ne hâlde, kendilerini idare edebiliyorlar mı? Bu mesele beni en çok düşündürüyor. Fakat burada her şeyin ziyade pahalı olması ve bizim de evvelce pek ziyade çıplak olmamız yüzünden otuz kırk ruble kadar borç ettim. Bu borcu elan tesviye edemedim ve edemeyeceğim. Bunun için oradan yirmi ruble almaya mecbur oldum. Ve Emin Efendi'nin adresini yazdım. Fakat düşündükçe pek ziyade nâdim [pişman] oluyorum. Ya paraları yok ise, ya onlar da müzayakada [sıkıntıda] ise, ya Hıfzı'ya para göndermek mecburiyetinde bulunuyorlar ise, bin türlü düşünce ile muazzeb [azap içinde] oluyorum. Şimdi şüphesiz ki İstanbul da pek ziyade pahalıdır. Bahusus kış geldi, odun, kömür ve saire ve çocukların üst, baş gibi noksanları ikmal edilecek. O da para olur ise yapılacak, ya yok ise? Of! Bu gibi şeyleri düşünmek istemiyorum. Gayri ihtiyari olarak fikrim bunlar ile meşgul oluyor.

24 Ekim 1916

11 – Bir Mehmet Emin ve bir tane Hıfzı'ya ve bir de biraderim Asım Efendi'ye üç kart yazdım. Telgraf: Avusturya başvekilini vurmuşlar. Bizim istarcanın söylediğine göre Petersburg ve Moskova'da geceleri sokaklarda ilân yapıştırılıyor imiş, "sulh isteriz" diye. İnşallah sahihtir.

25 Ekim 1916

12 – Hava bir derece iyidir. Bugün zabitandan Mülazım Rıdvan Efendi, Hakkı Efendi arasında ufak bir münazaa neticesinde, Rıdvan Efendi, Hakkı Efendi'ye gözünün üstüne bir yumruk vuruyor. Hakkı Efendi gözlük gözünde olduğundan, gözlük parçalanarak gözünün üstünden ve göz kapağından keserek kan akıyor. Doktora giderek sardırdı. Bugün posta günüdür. Üç- dört mektup geldi, lâkin bana yoktur. Tercüman gazetesinden: Fransız transportu Galya nam vapur iki bin asker yüklü olarak tahte'l-bahir tarafından gark edilmiş. Amerika sularında Alman tahte'l-bahirleri

tarafından bir İngiliz, bir Danimarka, bir İsveç sefinesi batırılmış. Samsun ve Sinop limanlarına Rus donanması gelerek orada kırk-elli kadar büyük, küçük yelken kayığı batırarak, kırk kadar esir alarak Sivastopol'e gelmiş. Dersaadet'te Sait Halim Paşa'nın riyaseti altında bir kongre olmuş. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir meclisi teşkil edilmiş. İkbalden: Asyâ-yı Vustâ'da [Orta Asya'da] bulunan Kırgızlarda büyük isyan olduğundan Rusya iki alay Kazak ve bir batarya sevk etmiş.

26 Ekim 1916

13 – Hava son derece güzeldir. Yağan kar yavaş, yavaş eriyor. Telgraf: Bulgarlar Köstence ve Mecidiye'yi işgal etmiş. Fas'ta Fransızlara karşı şiddetli ihtilal var imiş.

27 Ekim 1916

14 – Hava son derece güzeldir. Üç adet kart yazdım. Eve, bir tane Cevdet'e, bir de İdarede Saim Bey'e. Bugün buradaki Avusturya binbaşısının ifadesine göre, Ruslar Galiçya cephesinde üç ay zarfında 23 general, 54 ümera, 14.000 zabit telefat vermişler.

Bizim zabitandan, mudarebe eden [dövüşen] Rıdvan ve Hakkı Efendilerin arasına kimse girmediğinden Hakkı Efendi bir istida yazarak Rus kumandanına vermiş, bakalım ne olacak? İki senedir esarette bulunuyoruz. Binlerle ecnebi zabitanı vardır. Şimdiye kadar onların arasında böyle bir hâl vuku bulmadı veyahut buldu ise de harice asla bir şey bildirmediler. Şayan-ı teessüftür ki bizim kışlanın çavuşu olan Rus neferi bile ta'yîb ederek [ayıplayarak] dedi ki; "siz zabit olacaksınız, nasıl olur da kavga eder ve bilahare bizim kumandana şikâyet edersiniz?" Bizdeki hamiyet-i milliyeye [milli onura] ufak bir numune! Şimdi Rıdvan Efendi geldi. Rus kumandanı iyi bir asker imiş. Kendisine diyor ki "bir zabit bu gibi harekâtta bulunamaz, ayıptır. Bir daha tekerrüründe seni cezalandırır ve aynı zamanda evrakını hükümetine vererek bilahare kendi vatanında da ceza görürsün, bu da senin hakkında iyi olmaz. Haydi, barışın ve bir daha bu gibi hâller sizde vuku bulmasın."

Şimdi posta geldi. Üç-dört mektup var, bize gene yoktur. Bundan on beş-yirmi gün evvel firar eden Gros ismindeki Avusturya zabiti şehirde

yakalanıp getirilmiş ve “hastayım” diyerek hastaneye yatırılmıştır.

28 Ekim 1916

15 – Hava bir derece iyidir. Geçen sene bu vakit burada hariçte gezmek son derece müşkül idi. Kâmilen etraf buz ile muhat [çevrili] bulunuyor idi. Şimdi oldukça kar var ise de ne ayaz ve ne de o kadar şiddetli soğuk ve rüzgâr var. Ve güneşten oldukça tatlı bir hararet vardır. Yalnız geçen seneye nispetle bizde müzayaka ve can sıkıntısı fazladır. Artık beyaz şeker katiyen bulamıyoruz. Diğer kırmızı şekerin kıyyesi otuz kuruştur. Bu ay zarfında sadeyağa verdiğimiz paranın yekûnu otuz kişinin yemeğine kullanılmak üzere üç bin kuruş ediyor. Havâyic-i zarûriyenin [zorunlu ihtiyaçların] fıkdanı günden güne artıyor ve bizde boş oturmaktan ve işsizlikten dolayı, ahlak her gün sukutunda devam ediyor.

29 Ekim 1916

16 – Hava mağmûm. Sis cevanib-i erbaadaki zirveleri ihata etmiş, hafif bir kar dökülüyor. Lâkin rüzgâr olmadığından, bir derece hariçte gezilebilinir. Biz buraya geldiğimiz zaman buradaki zabitanı pek ziyade ulüvv-i cenab sahibi [âlicenap] zannettik. Lâkin aradan geçen bir sene zarfında geçen vukuat bunların da arasında bir-iki hamiyetsiz bulunduğunu bize gösterdi. Evvelce kendi aralarında bazı vukuat cereyan etti ise de, bize ait olmadığından tabii seyirci kaldık. Fakat bilahare burada üsera arasında en büyük rütbeli zabit, umum üsera kumandanı oluyor. Bunun vazifesi de üsera mektupları veyahut muavenet cemiyetleri gibi olan işlerde umuma müracaat etmekten ise, üsera kumandanına müracaat ediyorlar. Ve bir de zabitanın birbirleriyle olacak bazı ihtilaflarında aralarını tesviye edecek. Burada en büyük rütbeli ise Avusturya miralayı var. Kendi hakikatten büyük, kibar bir adamdır. Ondan sonra da her kazarmada büyük rütbelilerden bir kazarma kumandanı oluyor. Bu kazarma kumandanı gerek bir şey için Ruslara edilecek müracaatta ve gerekse Rusların vereceği emri umuma tebliğde ve gerekse Avusturya miralayına edilecek müracaatta bu kazarma kumandanı bu vazifeyi icra ediyor. Bizim tekmil bir kazarma işgal edemiyoruz. Biz kazarmada Avusturyalılar ayrı ve biz ayrı olmak üzere iki kumandan oluyor. Bizde en büyük rütbeli iki kumandan var ki bir Mustafa Kaptan ve bir de Ethem Kaptan’dır. Bunlar binbaşı kayıt oldular, biz yüzbaşı kayıt olduk. Zabitan arasında iki ve bir de sonradan terfi eden, üç

yüzbaşı var. Bunlar bir türlü bunu hazmedemiyor. Kendileri kazarma kumandanı olmak istiyorlar. Bunun için Avusturya miralayına müracaat ederek “Bunlar sivildir, kumandan olamaz” diyor. Kâfi görmeyip bu kere Ruslara müracaat ediyor. Üsera kumandanına “Bunlar ne askerdir ve ne de tüccardır” gibi bir takım hezeyânda bulunuyor [saçmalıyor]. Akşam yoklamasında kumandan umum içinde “hanginiz kumandan olacaksınız?” dedi. Ethem Kaptan Rusça bilmediği için gene bizi ihbar eden zabite söyleyiniz, ben lisan bilmediğim için siz olacaksınız. O zabit yanımızda söyledi ki “Bu parahud kumandanıdır. Ben de zabit kumandanı olacağım.” Rus kızdı. “Parahud” ne demek, bu transport değil mi, bu bahriye zabiti değil midir?

Bizim hamiyetli vatandaşımız şaşırdı. “Evet” diye tasdikten başka çare göremedi. Rus kumandanı o vakit şu zabitin hatasını daha ziyade büyütmek, daha doğrusu tahkir etmek üzere, “Sizin Türk ordusunun disiplini olmadığını bilirim. Fakat ben burada her hâlde bir disiplin talep ederim” diyerek gitti. Bu bizim efendi, küçük kaptanlara içeride tarziye vererek [özür dileyerek], “Ben sizi söylemedim. Ben bizim ihtiyat zabitlerinden şikâyet ettim. Üç ay mektepte tahsil ederek orduya geliyorlar. Ne nizam ve intizam-ı askerî bilmiyorlar. Onun için ben kumandan olarak onları tedip edeceğim” diyor. Tuhaftır, hâlâ bu yaptığı muameleden hicap etmiyor. Bilahare ordusunda bugün bilfiil hizmette bulunan arkadaşlarını tahkir ediyor. Bunun üzerine mevcut zabit efendilerden dört mülazım-ı evvel, iki mülazım-ı sâni toplanarak umum zabitan namına bu yüzbaşıya “Sen burada bize kumandan olamazsın, zira bir kere arkadaşları gidip bir düşman kumandanına şikâyet ettin. İkinci sebep olarak ordumuzu tahkir ettirdin. Burada bizim kumandanımız Ethem Bey’dir” dediler. Şimdi böyle kaldı. Bakalım ileride ne hâl kesb edecek?

30 Ekim 1916

17 – Hava nispeten iyidir. Şimdi posta geldi. Dauria’da kamarot Hüseyin’den Fransızca bir kart aldım.

31 Ekim 1916

18 – Hava iyidir.

1 Kasım 1916

19 – Hava iyidir. Bugün bir kart Bağdat'a Hıfzı'ya, bir de Hamit'e yazdım Salib-i Ahmer'e verdim.

Şimdi haber aldığımıza göre posta yok imiş. Zira Katolik olanların bugün büyük bir yevm-i mahsusları var imiş. Bunun için üç gün tatil imiş. Aşağıda dere kenarında bulunan kazarmadaki zabitan, kabristana gidecek imiş.

2 Kasım 1916

20 – Bugün hava son derece güzeldir. Bugün de bizim kazarmalar kabristana gidecek. Buradan kabristan beş kilometre kadar uzaktır. Bizim Türk zabitandan bir-iki efendi gidip görmek istiyor. Bizim o kadar yol yürümeye cesaretimiz yoktur. Onlar görüp bize hikâye ederler. Biz de onunla kanaat ederiz. Giden efendiler geldi. Söylediklerine göre gayet güzel bir mevkide imiş, cevânib-i erbaası kâmilen orman ile muhattır. Geçen sene buradaki zabitan umumi birer ruble vermiş idik. Bu para ile oraya güzel bir abide yapılmış. Bu abidenin bir tarafında Türkçe olarak "Osmanlı zabitanı ve efradı burada medfûndur [defnedilmiştir]" ibaresi yazılıdır.

Abidenin mevkii gayet güzel imiş. Havadis Rus gazetelerinden: Amerika mühimmat fabrikaları aksiyonları fiyatı pek ziyade düşmüş. Bu da Amerika sularında bundan bir hafta mukaddem [evvel] tahte'l-bahirlerin faaliyeti sebep olmuş. Bugünlerde Amerika reisicumhur intihabı [seçimi] meselesi geldiğinden umumun nazarı orada imiş. Ruslar Bukovinya'da taarruz etmek istemiş iseler de, büyük telefat vererek muvaffakıyet görememişler. Bükreş şehri pek ziyade tehlike içinde imiş. Alman, Bulgar kuvvetleri Köstence'den yetmiş verst şimale doğru ilerlemiş. Demek Romanya'nın işi son derece vahimdir. Yunan kralı bir emirnâme neşretmiş; herhangi zabit Venizelos ile görüşür ise, ileride ordudan tart edilecektir. Saat ona çeyrek var idi gece istarca geldi, elinde bir kâğıt. "Mülâzım Sırrı ve Keremi Efendiler şimdi gidecekler, süratle hazırlansınlar" diye haber verdi. Bu iki efendi bundan iki ay evvel istida vermiş idi. Bu istida muamele görmüş bu gece emir gelmiş, saat on iki şimendiferiyle bu gece hareket edecekler. Süratle hazırlandılar. Cümle veda ettik, yataklarını bağladık. İki hizmetçi yüklenerek, iki süngülü ile gittiler. Cenab-ı Hak kendilerine hayırlı selamet

versin. Sabahleyin haber aldığımıza göre Asya’da Taşkent denilen memlekete gitmişler.

3 Kasım 1916

21 – Hava soğuk, rüzgâr, fırtına hâlindedir. Bugün posta var. Yazdığım iki kart bugün gönderdim.

4 Kasım 1916

22 – Soğuk ve fırtına elan devam ediyor. Bu gece bir miktar kar yağmış, soğuk pek ziyadedir.

5 Kasım 1916

23 – Hava kapalıdır. Ara sıra kar yağıyor. Fırtına kesildi. Akşamüstü maaş aldık.

6 Kasım 1916

24 – Yevm-i felâketimizin ikinci senesini bugün ikmal ettik. İki sene, bu iki sene zarfında ne kadar ağır varta, ne müşkül sefalet geçirdik! Bununla beraber iki sene geçti. Bundan böyle geçecek olanı düşünüyoruz. İşte asıl bizi düşündüren geçecek olan ne kadar? Bir yahut iki sene daha mı? Zira birçoğumuzda ümit münkatı oluyor. Ara sıra bizi burada bir derece teselli edecek olan mektuplar da kesildi. Üç aydır o da yok. Bütün bütün meyusiyet içindeyiz. Vakit geçirmekten aciz bulunuyoruz. Tabii aramızdaki intizam bir derece karıştı. O da rahatsız olmaya bir vesile teşkil ediyor. Etraf kar, soğuk. Her taraf kapalıdır. Günde kışlanın önünde iki saat sabah ve bir buçuk akşam dolaşmaya müsaade var ise de hangi yiğit dolaşabilir! Geçecek olan veyahut geçmiş olan seneler bir odanın içinde geçecek. Şimdi posta geldi, mektup yoktur. Yalnız bizden sonra batırılarak mürettebatı esir edilen Seyyar vapurunun kaptanı Mahmut Kaptan’ın Saratovski’den gönderdiği mektubu aldık. Marmara Denizi’ne giren on kadar düşman tahte’l-bahirlerinin faaliyetini ve bizim Barbaros zırhlısının gark edilmesi ve Çanakkale’de düşmanın müthiş hücumu altında bizim Türk ordusunun fedakârlığı hakkında oldukça mühim malûmat vermişti. Ve bir de bizim

çarkçı Şevket Efendi’nin bir refikiyle beraber oradan evvelce firar ettiği ve bugünlerde Rıza Efendi isminde diğer birinin daha firar ettiğini bildiriyor.

7 Kasım 1916

25 – Bugün hava oldukça güzeldir. İkbal gazetesinden: Karadeniz Boğazı önünde Rus tahte’l-bahirleri bizden iki sefine batırmış.

8 Kasım 1916

26 – Posta günüdür. İki kart yazdım. Bir eve ve bir de Cevdet’e. Salib-i Ahmer’e verdim. Romanya ilân-ı harbinden beridir posta kesildi. Bizim yazdığımız kartların gitmediğine emin isek de, gene her hafta muntazam olarak üç-dört kart yazıyorum. Posta geldi. Ne bize ve ne Avusturyalılara mektup yoktur. İkbal gazetesinden: Karadeniz Boğazı altından şimendifer geçmek üzere bir tünel inşa edilmesi hakkında Almanya’da bir cemiyet teessüs etmiş. Romanya veliahdı sözde tifodan vefat etmiş. Avusturyalıların fikrine göre, katledilmiş. Tahte’l-bahirler yeniden icra-i faaliyete başlayarak Norveçlilerin on sekiz sefinesini batırmış. Amerika’ya İngiltere tarafından kendi sularında icra-yı harekât eden tahte’l-bahirler hakkında verilen ültimatoma Amerika cevap vermemiş. Avusturya, Bosna-Hersek Müslümanlarından seksen bin neferlik bir ordu teşkil ederek bizim Türk fırkalarının yanına göndermiş.

9 Kasım 1916

27 – Hava iyidir. Güneş parlak ve sıcaktır. Bununla beraber ortalık kâmilen kar ile örtülüdür. Geceleri son derece ayaz vardır. Soğuk tahammülün fevkindedir. Burada gerek melbusat [giyecek] ve kundura yoktur. Amerika’dan birçok fotin gelmiş. Vakıa, gayet güzel ve sağlam ise de fiyatı yirmi rubledir. Bu para da birimizde yoktur. Bunun için alamadık.

10 Kasım 1916

28 – Hava mağmûmdur. Bizim meyusiyetten kalbimiz nasıl ağlıyor ise, hava da öyle için için ağlıyor. Telgraf: Avusturya ve Almanya Lehistan krallığını tasdik ederek muhtariyet ilân etmişler. Amerika Reisicumhuru Wilson düşerek, diğeri reisicumhur olmuş.

11 Kasım 1916

29 – Emin Efendi'ye bir kart yazdım. Bugün ziyade rüzgâr var. Dışarıda gezmek müşküldür. Postada elan ne bize ve ne Avusturyalılara mektup gelmiyor.

12 Kasım 1916

30 – Hava bir derece iyidir, lâkin soğuk var.

13 Kasım 1916

31 – Hava açık, güneş güzeldir. Soğuk devam ediyor. Sobalara odun yetişmediğinden hariçten mübâyaa etmeye [satın almaya] mecbur olduk. Otuz ruble verdik. Ruslar eskisi gibi odun vermiyorlar. Gaz hiç vermiyorlar. Hâlbuki bunların nizamı, yatacak ve yanacak hükümete ait olduğunu defaâtle [birçok defa] duyduk. Buradaki kumandan hırsız olduğundan bunlardan istifade ediyor. Bugün posta geldi, lâkin mektup yoktur. Yalnız bizim gibi esir olan iki kaptandan Tahsin ve İhya Kaptanlara mektup geldi. Kendileri nerede esir olduklarını ve birçok sefinelerin daha battığını anladık.

14 Kasım 1916

1 Teşrinisani – Hava güzeldir. Soğuk çok ziyadedir. Dün gelen gazetelerden; Dobruca'da Bulgar ve bizim kıtaat ileri harekâtında devam ediyor imiş. Ve bizim kıtaat-i askeriyenin cesareti hakkında pek ziyade metihte bulunuyor. Ne Bulgar ve ne de Almanlar Türkler kadar cesurane harp edemiyorlar. Bir Türk neferi yaralanıyor da gene elinden tüfeğini almak mümkün olmuyor. Norveç hükümeti yedi hafta zarfında elli beş sefinesi Alman tahte'l-bahirleri tarafından batırılmış. Buradaki ahval-i umumiyemiz son derece bozuldu. Biz Türklerin ahval-i ruhiyesi [ruhsal durumu] ve ahlak-ı umumiyesi o kadar bozulmuştur ki ufak bir numune yazıyorum. Burada binden mütecaviz Avusturya zabitanı vardır. Bunların arasında da bazı ahval-i gayr-i lâyıka [yakışıksız durum] vuku bulur ise de, ne bizim kadar devam eder ve ne de her tarafa akseder. Burada mevcudumuz otuz kişi bulunuyoruz. Bu otuz kişi daima birbirimizi tenkit

etmek, birbirimizin hakkında idare-i lisan etmek ve birbirimize tahakküm etmek ve birbirimizin aleyhinde fesat kurmak başlıca vazifemizdir.

Evvelce bahsettiğim istarca davası aramızda o kadar büyüdü ki, nihayet bizi "bunlar sivildir" diye Ruslara şikâyete kadar yürüdüler. Bu mesele elan aramızda devam ediyor. Bu bunu söyledi, hayır o şöyle yaptı, hayır öyle değil, filân şunu söyledi... Her gün bir türlü şayia bir türlü erâcif [yalan] söyleniyor. Anlamalı, biz Türkler ki birbirimizi tahkir yahut tehdit etmek için ne türlü denâetlere [alçaklıklara] kadar cüret ediyoruz! Acaba vicdan denilen bir şeyin hakikaten olup olmadığında insan tereddüde düşüyor. Bu esarette birçoğumuza daha ağır gelen mesele vatanımızdan, ailemizden ayrı düşmekten ziyade, kendi muhitimizde bulunan bu gibi şayan-ı teessüf vukuattır.

15 Kasım 1916

2 – Hava bir derece iyidir. Bugün posta günü olduğundan her ne kadar mektuplar kesildi ise de gene yazmaktan vazgeçemediğimizden hepimiz yazıyoruz. Ben de bir Hamit'e, bir tane Cevdet'e ve bir de Hıfzı'ya yazdım. Salib-i Ahmer vasıtasıyla postaya verdim. Posta geldi, mektup yoktur. İkbal'den: Romanya Köstence'yi terk eder iken gaz ve benzin ve zahire depolarını yakmış ve yangın üç gün devam etmiş. Almanya'dan son sistem tahte'l-bahirlerden birkaç adet bize gelmiş. Şimdi gerek bizim tahte'l-bahirler ve gerek Bulgar tahte'l-bahirleri Köstence ve gerek Mankaliya limanlarını üssü'l-hareke [hareket merkezi] ittihaz etmiş. Birçok Romanya muhacirleri Odessa ve civarına geliyor imiş.

16 Kasım 1916

3 – Hava bir derece güzeldir, lâkin soğuk pek ziyadedir. Aşağı şimendifer güzergâhında bulunan kışlalardaki Avusturya zabitlerinden biri kendisini pencereden atarak intihar etmiştir.

17 Kasım 1916

4 – Bugün bir kart biraderim Asım Efendi'ye, bir tane Vedia'ya ve bir de Dauria'ya Vehbi'ye yazdım. Hava bugün son derece güzeldir. Posta geldi, mektup yoktur. Esir olan Seyyar vapuru mülâzım kaptanından bir mektup

İhya Kaptan aldı. Bunlar seferberlik ilân olunduğu zaman mektepten şahadetname almışlar. Mektubunda yazıyor ki, bizim sınıftan şehit veya esir olmayan kalmadı. Dersaadet'te âlî [yüksek] tahsil değil ibtidai [ilk] tahsil görenler bile bugün orduca aranıyor. O kadar genç efendiler zayi oldu! Şimdi haber aldığımıza göre, burada esir olan Alman zabitanının maaşını keseceklerini ve kendilerini efrat kışlasına atacaklarını naklediyorlar.

Ethem Kaptan, Jandarma Kâmil ve Müstantik Hulusi Efendilerin verdiği istida üzerine muayene edilmek ve kendileri Sibirya'da ikamet etmelerinde mahzur görüldüğü veçhile, başka mahalle nakledilmek üzere bugün akşamüstü hastaneye kaldırdılar.

18 Kasım 1916

5 – Hava güzeldir. Güneş parlak ve rüzgâr yok. Hariçte oldukça gezilebiliyor.

19 Kasım 1916

6 – Hava gayet güzeldir. İki gündür havalar bizim sonbahar kadar güzeldir. Açık Söz'den: Habeşistan'da ecnebiler hakkında büyük bir galeyan var imiş. Hal' edilen [tahtından indirilen] imparator, kendisini Somali Kralı ilân etmiş. Sözde orada bizim Türkler tarafından teşvikat [kışkırtmalar] yapılıyor imiş ve İngiliz ve Fransız müstemlekelerine kadar bu galeyan intişar ediyormuş [yayılıyormuş]. Fas hükümdarına Rusya tarafından bir murassa nişan gönderilmiş.

20 Kasım 1916

7 – Hava iyidir. Burada son dereceye geldik. Bir şey yoktur. Altı-yedi gündür revgan-ı sâde [sadeyağ] yoktur. Yemekler yağsız olarak pişiyor. Bazı gün et de bulamıyoruz. Şekerin kıyyesi otuz yedi buçuk kuruş. Revgan-ı sadenin elli kuruş. Et on kuruş burada. Sair yerlerde haber aldığımıza göre otuz yedi kuruştur. Her şey buna göre, hem yok ve hem de pahalıdır. Aldığımız elli ruble kendi iaşemize kâfi değildir. Ya bu harp gelecek seneye kadar devam eder ise o zaman ne yapacağız? Adeta şimdiden yemek pişirmek hususunda pek büyük müşkülat çekiyoruz. Evvelce odun ve gaz veriyorlar idi. Şimdi bunları da para ile tedarik etmeye

mecburuz. Şimdi posta geldi, mektup yoktur. Gelen gazetelerden: Türkiye hükümeti Berlin, Viyana sefirlerine resmen bildirmiş: Eski Berlin ve Paris Muahedesi battal [işe yaramaz] edilmiş. Evvelce bedel-i nakdî veren ahalinin kâffesi [tamamı] silâh altına alınıyormuş. Göçebe aşâirden [aşiretlerden] iki kolordu teşkil ediliyor imiş. Şerif-i Mekke, kendisini Arabistan hükümdarı ilân etmiş. İran'da bizim ordu Ruslar ile kanlı, büyük bir harbe girmiş. Rusların geçen sene indirmiş olduğu büyük drednot Sivastopol önünde mayına çarparak gark olmuş. Yunanistan'da Venizelos taraftarıyla Yunan askeri arasında bir müsademe olmuş. Buranın havadisi: Burada ne kadar Alman zabit ve efradı var ise bugün kâmilen şimendifer ile sevk ediliyorlar. Ruslar her hâlde Alman üserasına pek iyi muamele etmeyecekleri anlaşılıyor.

21 Kasım 1916

8 – Hava bir derece iyidir. Canımız pek ziyade sıkılıyor. Vakit geçirmeye bir çare bulamıyoruz. Daha doğrusu bu menhus yerden kendimizi sağ, salim kurtarmak ümidi kesiliyor. Bu harp bu gidişle daha gelecek seneye bile şüphelidir. Bizde ise artık hâl kalmadı. Şimdiden kendimizin bir işe yaramaz bir hâle geldiğimizi görüyoruz.

22 Kasım 1916

9 – Hava son derece güzeldir. Bugün Hıfzı'ya bir kart yazdım ve bir de Dauria'ya Vehbi Efendi'ye yazdım. Bugün posta günüdür, lâkin mektup yoktur. Tercüman gazetesinden: Sivastopol ağzında batan Rus drednotu yeni indirilmiş, Maria Tereza isminde imiş, liman ağzında sefinede yangın zuhur ederek nihayet cephane patlayıp sefine gark olmuş. Mürettebattan 150 kadar telefat var imiş. Sefine derin suda olmadığından çıkarmaya ümit ediyorlarmış. Polşa yahut Lehistan krallığına Bavyera Kralı'nın veliahdı kral tayin edilerek istiklâliyetini imparator Wilhelm ile Fransuva Jozef tasdik etmişler. Dobruca'da bizim Türk kıtaatının esir ettiği Romen ve Rus üserası Dersaadet'e sevk ediliyor imiş.

23 Kasım 1916

10 – Hava güzeldir. Geçen sene bu vakit dışarıya çıkmak her yiğidin kârı değil idi. Bu sene demek daha buralarda kış başlamadı. Vakıa etraf dağ,

ormanlar kar ile muhattır. Lâkin o kadar fazla soğuk, o sert rüzgâr yoktur. Gözlerim bugünlerde son derece bozuldu. Yazdığım şu hatırayı bile pek o kadar yakından göremiyorum. Bunun için bugün doktora müracaat ettim. Hastaneye giderek gözlerimi muayene ettirip bir gözlük sipariş edeyim. Bakalım, doktor "Bir iki gün sonra sizi hastaneye muayene için gönderirim" cevabını verdi.

24 Kasım 1916

11 – Hava bugün yakıcı, haşin, sert. Sibirya'nın kuru rüzgârı geceden beri esiyor. Bu rüzgâra tahammül pek güçtür. Buranın soğuğuna bir derece tahammül edilebilir, lâkin rüzgârına tahammül kabil değildir. Avusturyalılardan haber aldığımıza göre İmparator Fransuva Jozef vefat etmiş. Fakat daha bu haberin sıhhati belli değildir.

25 Kasım 1916

12 – Hava güzeldir. O kavurucu rüzgâr yoktur. Avusturya İmparatoru'nun vefatı tahakkuk ediyor. Avusturya zabitanı son derece mükedder oldular. Şayan-ı hayret bir hâl, zira gerek Avusturyalılar ve gerekse Macarlar aralarında pek büyük bir adâvet-i kavmiye [etnik düşmanlık] olduğu hâlde Fransuva Jozef hakkında kalplerinde büyük bir muhabbet var. Alelumum hepsi son derece meyus ve mükedderdir. Fransuva Jozef'in vefatını, şimdiden Avusturya'nın Alman imparatorunun elinde bâzîçe [oyuncak] olacağını ve Avusturya'nın akıbeti pek iyi olamayacağı hakkında hem-efkâr bulunuyorlar. Fünûn [fenler] ve sanayide bu kadar tekemmül etmiş ve kuvvet ve siyasette teferrüd [benzersiz] derecesine varmış beş-altı milyon süngülüye istinat eden bir millet kendi atileri hakkında bu kadar karanlık görmeleri şayan-ı hayrettir! Zira kendi varlıklarını ne kendi terakkileri ve ne de kuvvetleri sayesinde görmeyip, yalnız imparatorun şahsında görmeleri en büyük calib-i nazar olacak bir hâldir. Akşam hava birdenbire ziyadesiyle soğudu. Yirmi bir derece olduğunu söylediler.

26 Kasım 1916

13 – Hava bugün de soğuktur. Her ne esbaba mebni ise, bu günlerde asla muharebeye dair telgraf gelmiyor. Biz de asla havadis alamıyoruz. Bugün doktora yeniden müracaat ettim ise de bir semere [sonuç] hâsıl olmadı.

“Ben yazdım, oradan kâğıdınız gelecek, ondan sonra muayeneye gideceksiniz” diyor. Bakalım, kaç gün geçecek?

27 Kasım 1916

14 – Dün akşamdan beri kar yağmaktadır. Bugün posta günü idi. Lâkin mektup gelmedi. Yalnız bizim gibi esir olan arkadaşlardan Mahmut Kaptan yazmış, oraya gelen yelken kaptanlarından haber aldığına göre bizim kömür şileplerinden bir şilep gider iken iki Rus torpidosu tesadüf eder. Şilep teslim işareti çeker. Torpidolar yanına yaklaştığı zaman şilep kendisinde mevcut üç toptan şiddetli ateş açar. Torpidonun biri gark olur, diğeri sefineyi zapt eder. Kaptanlarından ber-hayat [hayatta] kimse kalmamış.

28 Kasım 1916

15 – Dün akşama kadar kar devam etti, lâkin rüzgâr yok idi. Burada rüzgâr olmaz ise bir derece soğuğa tahammül ediliyor. Bugün gene rüzgâr yoktur. Seyrek olarak kar taneleri dökülüyor.

29 Kasım 1916

16 – Bugün posta günüdür. Hıfzı’ya bir kart yazdım. İki adet kart da Dauria’da Binbaşı Sabri Bey’e ve bir de kamarot Hüseyin’e yazdım. Evvelce buradaki Çin Muavenet-i Milliye Cemiyeti’nden alacağım yirmi beş rublenin bugün yirmi rublesini almak üzere postaya gideceğim. Postaya gittik, oradaki deftere Emin tarafından Dersaadet’te tesviye edileceğini yazıp, yirmi ruble aldım. Gelip onu da Mustafa Kaptan’a verdim. Daha on bir ruble borcum kaldı. Postada asla mektup yok. Gelen Tercüman ve İkbal gazetelerinden: Şerif-i Mekke, hükümdarlığını İran hükümetine ve Fransa’ya sefir tayin ederek bir heyet-i mahsusa irsal etmiş. Rusların bir limanında cephane yüklü bir sefine dâhilinde iştiâl [yangın] vuku bularak gerek sefine ve gerekse etrafında bulunan ebniyeler [binalar] kâmilen harap olmuş.

30 Kasım 1916

17 – Kar kemal-i şiddetle yağıyor. Bir-iki gündür hafif bir baş ağrısı, bununla beraber gözlerim kararıyor, başım dönüyor. Son derece sinir

zafiyetine duçar oldum.

1 Aralık 1916

18 – Bugün posta günüdür. Salib-i Ahmer vasıtasıyla kızım Vedia’ya bir kart yazdım, bir de posta ile Cevdet’e yazdım. Bugün eğer rüzgâr olmasa idi, adeta yazdan bir gün olur idi. O kadar güzel bir güneş var. Lâkin esen rüzgâr sert olduğundan insan pek ziyade hariçte gezemiyor. Şimdi posta geldi, mektup yoktur.

2 Aralık 1916

19 – Hava kapalıdır. Bugün Avusturya zabitanı Fransuva Jozef’in istirâhât-ı ruhu için buradaki kiliseye gidiyorlar. Lâkin bunların içinde ekseri Yahudi, bir kısım Protestan ve bir kısmı Katolik olduğundan üç parti olarak gidiyorlar.

3 Aralık 1916

20 – Hava güzeldir. Günlerimizin geçmesine çalışmaktan başka bir işimiz yoktur. Maatteessüf, o da geçmiyor! Telgraf: Romanya erkân-ı hükümeti kâmilen Bükreş’ten Yaş’a nakletmiş. Mackensen ile Falkenhayn orduları birleşmiş.

4 Aralık 1916

21 – Havadis yoktur. Bugün posta gelecektir. Bakalım mektup var mı? Her ne kadar geleceğini me’mûl etmiyor [beklemiyor] isek de gene bir türlü beklemekten vazgeçemiyoruz. Bugün ara sıra kar yağıyor. Posta geldi, mektup yoktur. Bizim gibi esir olan Mahmut Kaptan’dan uzun bir mektup Tahsin Kaptan’a geldi. Geçen sene Kale’de düşman tahte’l-bahirleri ile olan harbi ve bir düşman tahte’l-bahiri ele geçtiği ve isminin Müstecib Onbaşı tesmiye edildiği ve on kadar batırıldığı hakkında mufassal malûmat veriyor. Açık Söz gazetesinden: Bulgaristan Dobruca’nın ilhakını resmen ilân etmiş. Buna mukabil Trakya, Devlet-i Aliyye’ye [Osmanlı Devleti’ne] ilhak oluyor imiş.

5 Aralık 1916

22 – Kar yağıyor, soğuk ziyadedir. Öğleden sonra o kadar şiddetli bir rüzgâr esmeye başladı ki! Aman Yarabbi, o kadar sert, o kadar yakıcı, tahammül etmek gayri mümkün! Git gide, bir fırtına hâlini aldı. Ta gece yarısına kadar devam etti.

6 Aralık 1916

23 – Posta günüdür. Ümitsiz olarak Vedia'ya bir kart yazdım. Bugün soğuk pek ziyadedir. Yalnız, dün esen rüzgâr yoktur. Posta geldi, mektup yoktur.

7 Aralık 1916

24 – Hava bir derece iyidir. Bugün gözlük için hastaneye gitmek üzere bir süngülü nefer verdiler. Gittik, muayene olup, gözlük reçetesini aldım. Hastaneye gidişim ikinci defadır. Evvelki gidişimde o kadar her tarafını görememiş idim. Bu sefer birçok mevkiini gördüm. Şayan-ı hayrettir, şu Sibirya'nın vasi çölünde yalnız buradaki mevki-i askeriyeye ait olan hastane ne kadar muntazam ve ne kadar temizdir! Pavyon tarzında yapılmış, bin kişi istiabına elverir. Doktorların intizamı ve gerekse hastabakıcı kadınların tarz-ı hareketi ve bahusus şunun gibi ücra bir mevkide bulunan doktorların sanatındaki sadakati şayan-ı dikkattir. Diyebilirim ki bu hastane bizim Dersaadet'te ki Etfal Hastanesi istisna edilir ise, başka yoktur. Artık Avrupa-yı Rusî'de [Rusya'nın Avrupa bölümünde] bulunan hastaneleri bununla mukayese etmeli!

8 Aralık 1916

25 – Bugün posta günüdür. Bir kart Cevdet'e ve bir de Hamit 'e yazdım. Posta geldi, yalnız İhya Kaptan Teşrinievvel tarihli bir mektup aldı. Başka mektup yoktur. Burada bugünlerde şüyu bulan havadise göre İngiltere kabinesinin istifa edeceği ve keza Rus kabinesinin istifa edeceği. Ve Bükreş'in muhasarası, bunlar kâmilen ağız havadisi. Lâkin sıhhati meçhuldür. Yalnız İkbal ve Açık Söz gazetesinin yazdığına göre: Rusya'nın Duma Meclisi ile heyet-i vükelanın arası çok açıktır. Romanya kuvveti daima çekilmektedir.

9 Aralık 1916

26 – Hava bir derece açık ve güzeldir. Gözlük için aldığım reçeteyi buradaki Avusturya doktoruna verdim. O bu gibi siparişâtı şehirden getiriyor. Üç-beş güne kadar gelecektir. Şimdi Avusturya zabitanından bir efendi telgraf okumuş, hepimize müjde verdi. Bükreş düşmüş, tafsilat yoktur. Bugün Numan Efendi hastaneden geldi. Rusların gerek kendisine ve gerekse Türk efradına gösterdikleri hüsn-i muamele o kadar iyi imiş ki tarif ede ede bitiremiyor. Avusturyalılara gelince, Ruslar onlar hakkında adeta nefret göstermekte olduklarını aşikâr olarak ikrar ediyormuş. Diyorlarmış ki “Bunlar olduğu [gibi] hepsi esir olmuş ve bir de medeni olacaklar, ne nizam ve ne de nezafet biliyorlar!” Her gün gerek sıhhiye efradı ve gerekse hastabakıcı kadınlar tarafından, Türk efradı ve zabitanı ayrı ayrı istifsâr-ı hâtır edilerek [hatır sorularak] yatakları düzelip ve kendileri teselli edildiği hâlde, Avusturya efradına değil, hatta zabitanına bile bakmayıp, kendi hizmetçileri tarafından işleri yapılıyormuş. Beş-on gün evvel Ali isminde, kırk sekiz elli yaşlarında bir Türk neferinin ameliyatı yapılarak, ayağının birisini kat ediyorlar. Yatağında aklı başına gelince hastabakıcı kadın boynuna sarılarak kendisini teselli ederek “Türk Ali, öp beni” diyerek yanaklarını uzatıyor. Tabiidir ki bir kötü kadın bile o kadar kişinin içinde “öp beni” diyemez. Lâkin hakikaten bir hemşire gibi muamele ve teselli ediyorlar. Şurada iki sene zarfında pek çok temas ettik, her hâlde Ruslar biz Türklere Avrupalılardan pek çok yakın olduklarını görüyoruz. Ahali kısmının ve hele köylülerinin pek çok âdâtı [âdetleri] bizimkinin aynıdır.

10 Aralık 1916

27 – Hava bir derece iyidir. Şimdi haber aldığımıza göre Bükreş’te Osmanlı sancağı temevvüc etmekte [dalgalanmakta] imiş ve hâl-i hazırda Bükreş idaresi kâmilen Türk elinde bulunuyormuş ve Bükreş’teki zahire ve gerek sair levazımatın kâffesi bizim Türkler tarafından Dersaadet’e naklediliyor imiş. İngiltere kabinesi istifa etmiş. Bu gibi güzel havadisler kalbimize pek fevkalade bir inşirâh [ferahlık] verdiği gibi, son derece bir ümit hepimizin kalbinde doğuyor. Bu gidişle yakında harbin biteceğini zannediyoruz. Yunanistan’ın kral taraftarı olan asker, ellerindeki cephaneyi almak isteyen Fransız ve İngiliz askerlerine ateş açarak yetmiş-seksen kadar efrat öldürüp ellerindeki cephaneyi muhafaza ederek şimale doğru çekiliyormuş.

11 Aralık 1916

28 – Hava bir derece güzeldir. Güneş parlak ise de soğuk var yahut bize göre soğuk, Ruslara göre, bu sene daha kış yapmadı. Posta geldi. İhya Kaptan iki mektup aldı. Başka kimseye yoktur.

12 Aralık 1916

29 – Hava güzeldir. Bugün yazacak vukuat yoktur.

13 Aralık 1916

30 – Bu sabah şafak zamanı Rus süngülüleri yataklarımızın başucuna dikildi. Ne olduğumuzu şaşırdık. Her odaya birer süngülü diktiler ve “Birbiriniz ile katiyen lakırdı etmeyeceksiniz” emrini verdiler. Bakalım ne olacak? Süngülü içerdedir. Ben de şu parçayı yazıp defteri kapadım. İşin ne olacağını bekliyoruz. Saat bir, tam beş saat bu mahbusiyetten sonra, bir Rus zabiti yanında üç çavuş ile geldi. Tekmil yatakları ve sandıkları birer birer gözden geçirdi. Gümüş ve altın parayı alıyorlar ve bir takım anlayamadığı evrak ve defter var, onları da alıyor. Silah arıyor. Benim iki küçük hatıra defterini aldılar. Bereket versin büyük defter nazar-ı dikkat celp etmediğinden onu göremedi. Ben de buna sevinerek defteri yerine bıraktım. Diğerlerini alıp gitti. Diğer odaları muayene ediyor. Akşam saat beşte tamam muayene bitti. Hariçte tekmil kazarmalar Kazaklar tarafından abluka edilmiş idi. Bir bölük Kazak var.

14 Aralık 1916

1 Kânunuevvel – Yavaş yavaş kar yağıyor. Bugün haber aldığımıza göre, Avusturya zabitanının kâmilen defterlerini almışlar. Ve onlar da kuru üzümden şarap yapıyorlarmış. Onları da kâmilen alıyorlar. Şimdi çıkan şayiaya göre Yunanistan Selanik’e hücum ederek Düvel-i Müttefikanın elinden zapt etmiş. Kral Kostantin Düvel-i Müttefika ya ilân-ı harp etmiş. Akşam telgraf: Almanya, Avusturya, Türkiye, Bulgar sefirleri bitaraf hükümetlere artık sulha hazır olduklarını resmen bildirmişler. Gece telgraf: Almanya Sefiri Papa’ya sulha hazır olduklarını beyan ediyor ve Papa tavassut ediyormuş.

15 Aralık 1916

2 – Bugün posta günüdür. Eve bir kart yazdım ve bir tane de idarede Saim Bey’e yazdım. Bir tane de Sami Beyefendi’ye ve bir tane de Bağdat’ta Hıfzı’ya yazdım. Şimdi, postaya gidecek efendiye verdim. Bugün dünkü havadislere göre hiçbir hayırlı havadis alamadık.

16 Aralık 1916

3 – Hava mağmûmdur. Herkeste yeniden büyük bir meyusiyet var. Zira havadisler bir derece şayia kabilinden olduğu anlaşıldı. Benim zannıma göre daha sulh zamanı değildir. Herhâlde gelecek yaz da kemal-i şiddetle vuruşulacaktır. Ondan sonra sulhu bekleyebiliriz. Yalnız o bir seneyi daha geçirmek büyük bir saadettir. Bundan üç ay evvel Şin-çin bankası muavenet cemiyetine yazmış olduğum kartın cevabı geldi. Yirmi ruble on beş gün sonra verilecek ve bunun tediyesi için İstanbul’a Emin Efendi’ye bir kart yazmış idim. Bilahare bu para gelmeyeceği şüyu buldu. O bankadan buraya büyük bir meblağ geldi. Bundan on gün evvel ben de o paradan yirmi beş ruble almış idim. Şimdi bu para da geldi. Ne yapalım, vakıa şimdi bana bu paranın lüzumu yok ise de “ne olur ne olmaz, ileride lâzım olur” diye alıp saklayacağım. Telgraf: Rusya’nın Duma Meclisi, Almanya tarafından teklif edilen sulhu reddederek bir nefer kalıncaya kadar harp etmeye karar vermiş. Mareşal Falkenhayn, Romanya sahnesinden kâfi miktar kuvvet ile Selanik üzerine hareket etmiş.

17 Aralık 1916

4 – Bugün Tahsin Kaptan, mevki kumandanına istida verdiğinden dolayı üç gün hapis edildi. Almanya’nın sulh teklifi Rus Duma Meclisi tarafında kabul edilmemiştir. Hava oldukça güzeldir.

18 Aralık 1916

5 – Hava son derece soğuktur. Şimdiye kadar odun için, yok diye işittiğimiz yok iken şimdi odun yoktur diye işitiyoruz. Tuhaf değil mi? Kâmilen etrafımız orman ile muhattır. Demek “kesmek ve taşımak için adam yoktur” sözü “odun yoktur”a tahvil ediyor.

19 Aralık 1916

6 – Soğuk pek ziyadedir. Dört araba odunu otuz dört rubleye aldık. Lâkin pek ziyade ıslak olduğundan pek güç yanıyor ve kor bırakmıyor. Bunun için hem fazla sarf oluyor ve hem de kâfi derecede hararet vermiyor.

20 Aralık 1916

7 – Havalar pek ziyade soğuk gidiyor. Bugün posta günü olduğundan bir kart eve, bir tane de Cevdet'e yazdım. Şimdi posta geldi. İstanbul'dan asla mektup yoktur. Dauria'dan beş adet kart geldi. Bir tanesi Binbaşı Sabri Bey'den bana geliyor. Diğer esir bulunan kaptanlardan üç adet kart geldi. Onda yazıyorlar ki kâtip, Tahsin Kaptan da esir olarak buraya geldi. Bizim idarenin, tanımadığımız Tutak nam vapuruyla kömüre gider iken yakalanıp gelmiş.

21 Aralık 1916

8 – Hava ziyade soğuktur. Bugün et ve yağ katiyen bulamadık. Öğle yemeği yalnız yumurta ve yoğurttan ibaretti. Bakalım, akşam ne tedarik edebileceğiz?

22 Aralık 1916

9 – Bugün posta günü idi, lâkin yazdığımız kartları kabul etmediler. Posta günü değişmiş, yarına kaldı. Yarın göndereceğiz. Saffet Kaptan'dan bugün bir kart aldım.

Bundan üç, dört ay mukaddem Park'ta Yüzbaşı Kâmil Efendi, zabit namzedi Şaban Efendi ismindeki talebe-i ulûmdan [medrese öğrencilerinden] bulunan efendi ile bir münazaa etmiş idi. O zaman yüzbaşı bu efendinin zabit olmadığından bahis ile Rus kumandanına bir istida veriyor. Bilahare Park'tan geldikten sonra Rus üsera kumandanlığına bu istida gelmiş. Zabitandan bir-iki efendi celp ederek bu işi tahkik ediyor ve ehemmiyetsiz görerek "haydi, gidiniz" emrini verir. Aradan iki ay geçti, birçok dedikodular geçti fakat dün birden bire Şaban Efendi'nin bir zabit bulunduğunu tasdik etmiş olan Süleyman Efendi ismindeki zabit namzedi olan bir efendi ile her ikisinin maaşı kat ile efrat kazarmasına gidecekleri

tebliğ edildi. Tabii şu hâl hepimizi son derece mükedder etti. Bahusus biz gemiciler bu hâlin ne kadar müşkül olduğunu, bir sene müddet zarfında pek acı olarak öğrenmiş olduğumuzdan pek meyus idik. Herhâlde şu iki gencin birçok sefalet ve felâket içinde uğraşacakları derkâr [belli] idi. Bugün umumiyetle toplanarak Rus zabitine müracaata karar verdik ve ettik. Rus zabiti kendisinin bir şey yapamayacağını ve bu emrin asıl İrkuç kumandanlığından tebliğ edildiği, yalnız yapabileceği bir iş var ise o da vereceğimiz istidayı resme koyacağını bildirdi. Biz maaşlarından geçtik, yalnız o efendilerin içimizde kalmasına müsaade edilmesini talep ettik O da "Elimden gelmez, yalnız kumandana söylerim, bir saat sonra size bildiririm" dedi. Burada miralay rütbesinde umum bir kumandan var. Nihayet efendilerin burada kalacağı, yalnız şimdilik maaşları kat edilerek istidamızın muamele göreceğini bildirdi. Bu gürültülerde yüzbaşı yok, zira kendisi hastanededir. Bu akşam umum arkadaşlar toplanarak yüzbaşı ile katiyen kimsenin görüşmeyeceğini ve yaptığı bu muamelenin şayan-ı takbih olduğunu [kınanması gerektiğini] kendisine beyan ile her veçhile kat-ı alaka edeceğimizi mübeyyin [bildiren] bir kâğıt kaleme alarak bugün hastanede kendisine bildireceklerdir.

23 Aralık 1916

10 – Bugün posta günüdür. Bir kart Emin ve bir kart biraderim Asım Efendi'ye yazdım.

Dün Saffet Kaptan'dan aldığım karta dahi cevap yazdım. Hava son derece soğuktur. Dün akşam otuz dört derece diyorlar idi. Almanya hükümetinin sulh hakkındaki teklifatı [önerileri] Amerika tarafından Düvel-i Müttefika'ya bildirilmiş. Bugünkü telgraf yazıyor.

24 Aralık 1916

11 – Hava son derece soğuktur. Gittikçe me'kûlât [yiyecekler] fiyatı artıyor. Sadeyağ, kıyye yetmiş iki buçuk kuruştur. Şekerin keza, yetmiş iki buçuk, o da bulunmuyor. Bugün otuz Türk burada gerek şeker ve gerek yağ bulamıyoruz. Bir efendi diğerinden ödünç olarak para ister ise ehemmiyeti yoktur. Lâkin şeker ister ise, ona herkes nazar-ı taaccüb [şaşkın bakışlar] ile bakar. Şekeri ödünç kim kime verebilir? Et, o da pek az olarak bulabiliyoruz. Bunun gibi her şey son derece yok ve fiyatları pek ziyade

yükselmektedir. İkbal Gazetesinden: Rusya Duma Meclisi'nde başvekil söylediği nutukta Düvel-i Müttefika Boğazlar ile İstanbul'u Rusya'ya vereceği ve bu yolda bir muahede akd olunduğunu beyan etmiş ve bunun için Rusya şimdiye kadar takip ettiği âmâline [amaçlarına] nail olacağından, harpte muzaffer olunacağına kadar devam edeceği bildirmiş. İnşallah biz muzafferen bu harpten çıkacağız. Ruslar, Cenab-ı Hakk'ın inayet-i samedânesiyle, makhûr olacaktır [kahrolacaktır].

25 Aralık 1916

12 – Keza, soğuk pek ziyadedir. Can sıkıntısı bizim için pek müthiş bir hastalık hâlini aldı. Bugün Astragan'dan gelecek zabitan geldi, hepsi Avusturyalıdır. Bunlar Galiçya'da Brusilov ordusu tarafından icra edilen tecavüzde esir edilmiş. Demek dört-beş aylık esir bulunuyorlar. Bunlardan aldığım havadise göre, Galiçya cephesinde iki fırka Türk askeri var imiş. Bunların bulunduğu mevkide bizim Doksanbirinci Alay bulunuyor imiş. Hepsi bizim Türk kıtaatının fedakârlığı ve cesareti hakkında pek ziyade medh ü senâ da bulunuyorlar. Dediklerine göre orduca bir büyük fedakârlık icrasına lüzum göründüğü takdirde hemen Türk kıtaatı sevk olunuyor imiş. Dobruca'da keza Mackensen'in idaresinde de hâl böyle olduğunu söylüyorlar. Tabiidir şu hâl bizim için badî-i mefharettir [övünç sebebidir]. Akşam telgraf: Almanya Ruslara ettiği sulh teklifinde, sözde Erzurum ve havalisi, daha doğrusu Rusların işgali altında bulunan arazi kâmilen Ruslarda kalmak ve İran keza Ruslara verilmek, Çanakkale istihkâmı tahrip edilmek üzere teklif ediliyor imiş. Buna ne kadar inanmak lâzım ise o kadar inandık.

26 Aralık 1916

13 – Bu gece rüyamda İstanbul'da bulunuyorum, evde sünnet düğünü icra ediliyor ve Emin sünnet oluyor. Yanında birçok gemiciler de beraberce sünnet edilmiş. Böyle gördüm, Cenab-ı Hak hayırlar ihsan etsin, âmin. Şimdi Avusturyalılardan haber aldığımıza göre, Amerika'da milyarderlerden müteşekkil bir heyet, riyasetlerinde sabık cumhuriyet reisi Taft olduğu hâlde Düvel-i Müttefikaya tavassut için müracaat ediyorlar. Şayet kabul edilmediği takdirde, Amerika'dan katiyen kendilerine mühimmat ve erzak verilmeyeceği gibi, istikraz suretiyle para da vermeyeceklerini kati olarak bildiriyorlar ve İngiltere kömür nakliyatı

hususunda pek büyük müşkülat içinde kaldığı dahi zikrediliyor ve bunu da Rus gazeteleri yazmış olduğundan, bize “sulh yakındır” diye müjde verdiler. İnşallah nihayeti hayırlı olur, biz de şu beliyeden salimen halâs olarak vatanımıza ve ailemize kavuşuruz.

27 Aralık 1916

14 – Posta günüdür. Salib-i Ahmer vasıtasıyla bir kart Emin’e yazdım. Bir kart da posta ile Cevdet’e yazdım. Soğuk son derecedir, demin bir Avusturya zabiti gezer iken iki parmağı donmuş. Bu gibi vukuat dört-beş defadır tekrar ediyor. Telgraf: Almanlar Bükreş’ten bir milyar frank teklifat-ı harbiye talep ediyor imiş ve her evde yahut mağazada ne miktar erzak olduğunu kaydediyormuş. Saklayana ağır ceza vereceğini ilân etmiş.

28 Aralık 1916

15 – Soğuk pek ziyadedir. Haber aldığımıza göre, bugün tahte’s-sıfır [sıfırın altında] kırk iki derecedir. Bugün Rus çavuşundan naklen söylediklerine göre, Papa’dan Petersburg’a bir sefir ile nâme-i mahsus [özel mektup] gelmiş. Papa gelen sene başı münasebetiyle, dökülen kanların fazlalığından bahis ile o günün şerefine sulh akdedilmesine tavassut ederek rica ediyor imiş. Bu münasebetle Petersburg iki fırkaya ayrılarak bir kısmı kabul ediyor, diğer kısım ise reddediyor. Petersburg’ta büyük, bundan mütevellit bir iğtişâş [karışıklık] oluyor imiş.

29 Aralık 1916

16 – Bugün haber aldığımıza göre, Fransuva Josef’in vasiyetnamesi açılarak okunmuş, 130 milyon kron serveti var imiş. 60 milyonu harpte vefat eden asker ailelerine, 40 milyonu iki kızına, 20 milyonu verilen veliahdın zevcesine, 10 milyonu mektep ve tiyatrolara terk etmiş. Tercüman gazetesinden: Enver Paşa Meclis-i Mebusan’da söylediği nutukta Balkanlarda iş hitama ermiştir, artık bizim için Mısır seferi icrasına bir mani kalmadığından yakında icrasına başlayacağız. Fransızların bir zırhlısı mayın tarafından gark edilmiş. Avusturya yeni bir top daha icat ediyor ki Almanların kırkikiliğinden daha hafif ve daha süratli imiş.

30 Aralık 1916

17 – Posta günü olduğundan Hamit’e bir kart yazdım ve bir de Hıfzı’ya yazdım. Postaya giden efendi geldi, yalnız İhya Kaptan üç mektup aldı, Teşrinievvel ve Teşrinisani tarihlidir. Başka kimseye yoktur ne yapalım, bize göndermiyorlar. Tercüman gazetesinden: İngiltere ve Fransa, Rusya harbin devamına karar vermişler. Rusya Çarı donanmaya emir vermiş: “Sulh yoktur. Denize çıkıp vazifelerini ifa etsinler.”

31 Aralık 1916

18 – Hava soğuktur. Başka bir havadis alamıyoruz. Can sıkıntısı hastalığı son derecededir.

1 Ocak 1917

19 – Bu gece Efrenci [Avrupalılara mahsus] yılbaşı olduğundan gece saat bire kadar Avusturyalılar türkü söyleyerek sabahı ettiler. Soğuk pek ziyadedir. Yiyecek için son derece müşkülata düştük, hiçbir şey bulamıyoruz. Bugünlerde yegâne eğlencemiz bulunan, tütün de bulamıyor. Bir paket tütün sekiz-dokuz kuruş, bir sigara kâğıdı dört buçuk-beş kuruş, bir kutu kibrit on beş-yirmi paradır.

2 Ocak 1917

20 – Soğuk pek ziyadedir. Lâkin gündüzleri parlak güneş olduğu hâlde, hariçte gezmek kolay değil. Geceleri ise tahammülün fevkinde soğuk oluyor. İki-üç gündür doğru bir havadis alamıyoruz. Ağız havadisi olarak söylediklerine göre, Japonya manevra yapmak üzere Mançuri’ye asker topluyor imiş. Mançuri’nin bir kısmı Rusya’nın, bir kısmı Çin’in, bir kısmı Japonya’nın imtiyazı altındadır. Şimdi Dauria’dan Binbaşı Sabri Bey’den bir kart aldım. Akşam havadisi: Şimali ve gerek Cenubi Amerika hükümetleri ile İspanya ve İsveç, İngiltere’ye bir nota vererek “Almanya’nın sulh teklifini kabul etmiyorsunuz, lâkin ileride size asla muavenet etmeyeceğimiz gibi, gerek batan sefinelerimizin ve gerek diğer suretle olan zararlarımızın tarafından tediye edilmesini [ödenmesini] talep edeceğiz” demişler. Bakalım bundan da ne çıkacak? Açık Söz’den: Reichstad’ta, Bethmann Hollweg nutkunda kendilerinin galip olarak harp etmekte iseler de şimdiye kadar dökülen kanlar pek ziyade olduğundan, gene kendilerinin düşmanlara sulh teklifi icra ederek kabul etmedikleri

takdirde âlem-i insaniyetin kendilerini telin edeceğini beyan etmiş, Avusturya hükümeti de buna yakın bir beyanname neşrediyor. Bosna'da bulunan bizim konsolos ve Avusturya'daki sefirimiz tarafından Bosnalılara hitaben beyanname neşrederek kendilerini, arzularıyla Türk ordusuna iltihak etmeye [katılmaya] teşvik ediyorlar. Avusturya hükümeti gideceklere mahsus şimendifer katarları hazırlatıyor imiş.

3 Ocak 1917

21 – Posta günüdür. Bir kart sevgili Vedia'cığıma yazdım ve bir adet Hıfzı'ya yazdım ve bir de biraderim Asım Efendi'ye ve bir tane de idarede kâtip Kemal Bey'e yazdım. Her ne kadar geleceğinden ümidim yok ise de gene yazmaktan vazgeçemiyorum. Ethem Kaptan bir kart aldı. Arkadaşlardan bir-iki kişi daha kart aldılar Tercüman gazetesinden: Karadeniz'de Rusya'nın salib-i ahmer sefinesi Batum'dan Trabzon'a gider iken tahte'l-bahir, mayın ile gark edilmiş. Almanya gayet cesim zırhlı otomobil inşa ediyor imiş. İçinde kırk beş nefer ile müteaddit top ve makineli tüfek var imiş. Bu ise, İngilizleri ziyade heyecana düşürüyor imiş.

4 Ocak 1917

22 – Telgraf: Düvel-i Müttefika Amerika'ya sulh hakkında cevap vermişler ki: "Almanlar harbin müsebbibidir [sebep olanıdır]. Bununla beraber şimdi sulh teklif ediyorlar. Lâkin ellerinde bulunan Belçika, Sırbiya, Karadağ ve Romanya ve Rusya'nın, Fransa'nın zapt ettiği bu kadar arazi hakkında bir şey söylemiyor. Bunun için harpte son deme kadar devam edeceğiz." Bakalım, ilerde ne olacak, her hâlde daha sulh zamanı gelmediği anlaşılıyor. Biz burada her hâlde daha bir sene kadar kalacağımız muhakkaktır. Dün gelen Açık Söz gazetesinde Ömer Faik imzasıyla bir acı, dilsûz [yürek yakıcı] makale yazılmış idi. Onu okuduk da cümlemiz müteessir olduk. Makalenin muhteviyatı [içeriği] bizim Anadolu'da düşman ayağı altında çiğnenen Erzurum, Van, Beyazıt, Erzincan gibi mevakide [yerlerde] kimsesiz kalan biçare kadınlar ve çocuklar hakkında yazılmış. Onların gerek açlıktan ve gerek sefaletten, ölümden beter bir hâlde olduklarını tasvir ediyor ve diyor ki: "Türklük namına bu bi-çaregâna [çaresizlere] yardım ediniz. Ermeni Cemiyet-i Hayriyesi'ne bakıp ibret alalım. Biz Türkler bu kadar hamiyetsiz yahut kansız bir millet değiliz!" diye feryat ediyor. Buradaki arkadaşları teşvik ettim, cümlesi razı olarak

iki-üç ruble adam başına toplayarak göndereceğiz. Şimdiden birçok arkadaşlar verdiler. İnşallah bu posta ile göndeririz.

5 Ocak 1917

23 – Hava ziyadesiyle soğuktur. Dün geceden beri bir miktar rahatsızım. Hele “sulh olmayacak” gibi havadisler bizi pek fena müteessir ediyor.

6 Ocak 1917

24 – Yirmi yedinci ayı ikmal ettik. Nasıl, bunu biz de anlayamıyoruz. O kadar uzun bir zamanı nasıl geçirebildik ve nasıl tahammül edebildik, şayan-ı hayrettir! İnşallah yakın vakitte artık bu beliyeden halâs oluruz. Bugün posta günüdür. Salib-i Ahmer vasıtasıyla bir kart eve ve bir de Cevdet’e yazdım. Posta ile bir kart da Kocamustafapaşa’ya yazdım. İki adet kart da Dauria’ya Binbaşı Sabri Bey ile Vehbi’ye yazdım. Bugün haber aldığımıza göre, Salib-i Ahmer tarafından bir Avusturyalı madam gelmiş. İhtiyacı olan zabitana para veriyor. Memleketlerinden tesviye edilmek [ödenilmek] üzere adreslerini yazıyor. Bizde de birçok efendiler alacaklardır.

7 Ocak 1917

25 – Kar yağıyor, ziyade soğuk vardır. İkbal Gazetesinden: Rusların beyanatı: “İki yüz senedir ki biz Türkler ile harp ediyoruz. O da yalnız İstanbul’a ve Boğazlara malik olmak için. Şimdi her Rus bilmelidir ki her hangi tarafta harp eder ise, mutlak o harbin arkasında bu emel vardır. Onun için sulh düşünmeyerek, düşmanlarımızın mağlubiyetine kadar harpte devam edeceğiz.” İkbal’den: Dersaadet’te Ermeni mağazaları kâmilen yağma edilmiş ve Patrikhane kapatılmış ve Patrik Kudüs’e nefyedilmiş [sürülmüş] ise de yolda öldürüldüğü zannediliyor. Ermeni ekâbiri kâmilen nefyedilmiş, kalan fukara kısmı ise açlıktan ölüyor. İkbal’den: Almanlar İngiltere’yi tehdit ediyor ki: “Londra’ya mikrop yağdırarak gene İngiltere’yi sulha mecbur edeceğim.” Fransızların Gaulois ismindeki zırhlıları tahte’l-bahir tarafından batırılmış. Buradaki şayiata nazaran Rusya dâhilinde harp hakkında oldukça ehemmiyetli ihtilal var imiş. Rusya hükümeti Duma’yı kuvve-i müselleha [silah kuvveti] ile kapamıştır.

8 Ocak 1917

26 – Bu gece müthiş bir fırtına hüküm-fermâ idi [hüküm sürdü]. Tâ-be-sabah [sabaha kadar] esti, savurdu. Elan bir miktar daha esiyor. Avusturyalı madam on beş bin Ruble getirmiş. Defter yapıldı, para alacak zabitana elli ruble verecekler. Bizden on kadar efendi alacaktır.

9 Ocak 1917

27 – Bugün hava fevkalâde güzeldir. O müthiş soğuk yoktur, güneş gayet parlak. Eğer bir de kar olmasa idi, adeta ilkbahar havası kadar latif olur idi.

10 Ocak 1917

28 – Posta günüdür. Salib-i Ahmer vasıtasıyla bir kart eve yazdım, bir tane de Hıfzı'ya yazdım. Posta vasıtasıyla idarede Saim Bey'e bir kart yazdım. Dün Avusturyalı madam gelmiş, kendisi 28 yaşlarında ve kontes olup, şayan-ı hayrettir Sibirya'nın şu ıssız yerlerinde Salib-i Ahmer namına, daha doğrusu vatanı ve milleti için dolaşıp, lâzım gelen muavenet-i insaniyeyi [insani yardımı] ifa ediyor. Kendisine dün üseradan mürekkep bir heyet gitti. Avusturyalı bir miralay, iki binbaşı, iki yüzbaşı ve bizden Yüzbaşı Sıtkı Efendi dâhil idi. Kendisine pek çok şikâyette bulunmuşlar. Rusların gerek et ve şeker hakkında ve gerek burada zabitana son derece her şey hakkında müşkülat gösterdiklerini bildirmişler. Bugün gelip kazarmaları gezeceği söyleniyor. Posta geldi, mektup yoktur. Yalnız Şirket-i Hayriye kaptanlarından İbrahim Kaptan esir olmuş. Bizim Ethem Kaptan'a Krasnoyarsk'tan bir kart yazıyor ve biraderi Ziya Kaptan'dan haber soruyor. Başka bir şey yazmadığından kendisinin ne suretle ve hangi sefine ile tutulduğu hakkında malûmat vermiyor ve Ziya Kaptan hakkında da ne demek istediğini anlayamadık. Bugün Kontes gelmedi. Haber aldığımıza göre, bugün aşağı lageri gezmiş, yarın buraya gelecek imiş.

11 Ocak 1917

29 – Hava güzeldir. Sabah saat onda Kontes, yanında beş-altı kadar Rus zabiti ile ilk evvel bizim barakaya geldi. Bizim Türk zabitanı tarafından istikbal edilerek Yüzbaşı Sıtkı Efendi'nin odasında oturdu. Alaturka kendilerine kahve takdim edildi ve bazı husûsât ve nevâkıs [konular ve

eksiklikler] bildirildi. Bir miktar oturup söylenilen husûsâtı not ederek, ayrı ayrı herkesin elini sıkarak Avusturyalıların barakalarına gitti. Kendisi genç ve oldukça güzel, lâkin fazlaca zayıf ve üç-dört lisan biliyor. Bu da öyle geçti.

Şimdi Avusturyalılar okudukları bir gazeteden bize de malûmat verdiler ki, Düvel-i Müttefika sulh kabul etmeyerek harpte devama resmen karar vermişler. İşte bizim için en büyük badi-i felâket [felâket sebebi] bir havadis! Demek şuralarda birkaç zaman yahut seneler sürüneceğiz! Elimden ne gelir, Cenab-ı Hakk'a tevekkül olmaktan başka! Ne yapalım, Cenab-ı Kadir-i Mutlak vatanımıza saadet ve muzafferiyet ve çocuklarımıza ve kendimize sıhhat ihsan buyurur ise, inşallah er geç sağ salim evlat ve ahfadımıza, vatanımıza kavuşuruz.

12 Ocak 1917

30 – Telgraf: Rusya başvekili istifa etmiş. Hava vakıa o kadar müthiş soğuk yok ise de son derece mağmûmdur [sıkıntılıdır]. Bu gibi havalar zaten insana bir kasvet verir, bize ise tesirini daha fazla icra ediyor. Ben dün akşam her neden ise pek fena bir baş ağrısına yakalandım. Adeta gece başımın ağrısından uyuyamadım. Şimdi vakıa bir derece hafifledi ise de elan geçmedi.

13 Ocak 1917

31 – Posta günüdür. Bir kart Emin'e ve bir tane Küçükayasofya 'ya yazdım. Dünkü İkbal gazetesinden: Mısır üzerinde İngilizler El-Ariş'i bizden zapt etmiş. Bağdat üzerinde Beyne'n-nehreyn'de [iki nehir arasında] İngilizler tecavüze geçmiş. İran üstünde Mehmet Paşa ismindeki kumandan Hemedan ile Hankin arasında şoseyi on bin Rus üserasına yaptırıyor imiş ve oradaki İran aşâyirinden [aşiretlerinden], Lûrlardan kırk bin neferlik bir ordu teşkiline çalışıyor imiş. Tercüman'dan: Suriye kumandanı olan Cemal Paşa, sözde Enver Paşa ve Talat Bey ile arası son derece açılmış olduğundan ve Cemiyet, Cemal Paşa ile beraber hareket ettiğinden Dersaadet'te kâmilen Cemiyet kulüpleri seddedilerek [kapatılarak] Cemal Paşa idam edilmiş. Bu havadise pek de inanamıyoruz. Türkiye'den on yedi ve on sekiz yaşlarında birçok gençler Alman fabrikalarında sanat öğrenmek

üzere Berlin’e sevk ediliyor imiş. Bağdat hattının kalan kısmının süratle inşasına çalışılıyor imiş.

14 Ocak 1917

1 Kânunusani – Hava nispeten, ziyade soğuktur. Telgraf: Bir Alman tahte’l-bahiri tarafından Bahr-i Sefid de [Akdeniz’de] dört adet transport ile iki harp sefinesi gark edilmiş. Çin hükümeti tarafından Amerika notası tarzında muharip devletlere bir nota verilmiş. Danimarka hükümeti elindeki adaları Amerika hükümetine satıyor imiş. Şimdiye kadar burada her nasıl ise çorap meselesini hallediyor idik. Lakin şimdi mesele güçleşti. Çorabım kalmadı, en adi bir çorap, daha doğrusu bizim Mahmutpaşa’da mezat mallarında satılan en adi tire çoraplar ki altmış para eder. Bu çorapları burada iki buçuk, üç rubleye ancak veriyorlar. Elimde geçen sene gelen ianeden satın almış idim. Onların altları yırtıldı, yamamak için bugün tam dört saat uğraşarak bir çiftini yapabildim. Hâlbuki ötekiler daha yırtık olduğundan onları yapabileceğimi zannedemiyorum. Bakalım, ileride ne yapacağız? Havadis: Duyduğumuza göre Amerika Hariciye Nezareti sulh hakkında gazetelerin münakaşâtını [tartışmalarını] men ediyor. Diyor ki “şimdi son derece nazik bir zaman içindeyiz, bunun için bu gibi münakaşalar hem sulhun akdine mani olabilir.” Rusya’da, Moskova’da ve gerek Petersburg’ta son derece bir heyecan var imiş. Çarın vaftiz pederini vurmuşlar. Hükümet kuvve-i müsellâha [silahlı güç] ile Duma’yı, gerek şehirler ittifakı namındaki heyeti içtimadan men etmiştir. Daha doğrusu ahalinin bir yere toplanıp konferans yahut içtima etmesi memnudur.

15 Ocak 1917

2 – Hava nispeten iyidir. Gün be gün her şeyin fiyatı tereffuda [yükselmede] devam ediyor.

16 Ocak 1917

3 – Bugün hava iyidir. Şimdi Avusturyalılardan haber aldığımıza göre, Düvel-i Müttefika Amerika notasına cevap vermiş ki “Almanya, Avusturya işgal ettikleri araziyi tahliye ettikleri takdirde sulha hazırız.” Bakalım, Alman-Avusturya buna razı olacaklar mı? Şimdi İrkuç’tan gelen emir üzerine zabitandan sakat ve malul olanlar muayene edilerek İsveç’e sevk

edilecekmiş. Sulha kadar orada kalacaklar. Fakat bundan bizim Türkler bu muayeneye kabul edilmiyor. Bizim hükümet ile bu mukavele akdedilmemiştir.

17 Ocak 1917

4 – Bugün posta günüdür. Bir kart Hıfzı'ya bir tane de Hamit'e yazdım ve bir adet de Dauria'ya, Vehbi Efendi'ye yazdım. Telgraf: Ruslar Riga'da tecavüze geçerek bir miktar ilerliyorlar ve Almanlardan bir miktar esir ve esliha [silahlar], ganâim [ganimetler] ahzetmişler [almışlar]. Şimdi posta geldi, yalnız İhya Kaptan pederinden bir kart aldı. Başka yoktur. Gazetelere göre, Düvel-i Müttefika Amerika notasına cevab-ı red vermiş, demek daha sulh zamanı gelmedi.

18 Ocak 1917

5 – Hava son derece güzeldir. Ben bir haftadır ki pek rahatsız bulunuyorum. Bu gece oldukça, epey nöbet geçirdim. Her tarafım ağrıyor, başım kazan gibidir. Son derece sıkıntıdayım. Rus gazetesinden: İtalya'nın en son yaptığı drednotu bir Avusturya tahte'l-bahiri tarafından gark edilmiş. İçinde bulunan mevcut bin dokuz yüz mürettebattan yedi yüz kişi ancak tahlîs edilebiliyor [kurtarılabiliyor].

19 Ocak 1917

6 – Hava nispeten iyidir. Gazetelerin yazdığına göre, Düvel-i Müttefika kemal-i şiddetle harbe karar vermişler. "Daha bir-iki sene devam edecektir" diyorlar. Eyvah, bizde ümitler münkatı oluyor [kesiliyor]! Acaba ömrümüzün son günleri burada hitam bulacak mıdır? Çocuklarıma hasret olarak mı gideceğim? Bugünün vukuatı pek büyüktür. Çünkü ordunun, daha doğrusu Türk denilen o koca milletin namusu üzerinde bir dehşetli oyun oynanıyor: Bizde Ağa isminde bir Kürt vardır. Bu Ağa İstanbul'da, gümrükte hamalların kesedarlarından [parayı toplayanlarından] olup, Balkan Harbi'nde Şeyh Sadık isminde birisinin maiyetinde çete zabiti sıfatıyla bulunuyor. Bu harbin bidayetinde gene Şeyh Sadık'ın maiyetinde çete teşkil etmek üzere Dersaadet'ten bizim gemilere liman kumandanlığından verilen bir emir üzerine irkâb edilerek [bindirilerek], Ereğli önlerinde battığımız zaman o da esir düştü, Dauria'dan beri bizim ile

beraber buraya kadar geldik. Burada Ruslar bizi bu kordon dâhilinden harice çıkarmadıklarından, burada zabitanın oturduğu on dört-on beş barakanın me'kûlâtının tedarik edilmesi için bir bakkal dükkânı açtılar. Bu bakkal Rus kumandanının olup Avusturyalıların burada her yere ettikleri nüfuz gibi, bu bakkal da bir Rus çavuşunun idaresinde ise de bâtınen [içinden olarak] orada bulunan üç-dört Avusturya çavuşu ve onbaşının elindedir. Biri yazıp hesap pusulası veriyor. O pusula üç kısımdan ibaret zımbalanmış koçandır. Dip koçan yazan Fisher'in nezdinde kalıyor. İki koçan size veriliyor, siz de kasaya giderek koçanı verip kasadara parayı veriyorsunuz. Kasadar koçanın bir parçasını nezdinde alıkoyup diğer parçayı size veriyor. Siz o parçayı Schifer'e teslim ederek oradan eşyanızı alıp gidiyorsunuz. Ağa dediğimiz Kürt okumak yazmak bilmiyor. İki senedir burada çalışarak bir miktar yazmak, okumak öğrendi. Her ne ise gider, bakkaldan yirmi ruble alış veriş eder. Frish'ten kuponu alıp kasaya gider, parayı verir, kasadarın verdiği kuponu Frish'e götürür. Kupon beş rublelik olduğundan Frish eşyayı vermez, kasaya giderler. Kasada yirmi rublelik koçan bulunamaz. Bunun üzerine Ağa'yı sahte kupon verdi diye ithama başlarlar. Türkçe okuyup yazmaktan aciz olan Ağa'nın ecnebi rakamını gerek okuması ve gerek taklit etmesi mümkünattan değildir [imkân haricidir].

Nihayet gelip Ağa'yı bizim Türk zabitanın kıdemlisi sıfatıyla Ethem Bey'e müracaat ettiler. Kasadar iddia ediyor ki "Bana bu beş rublelik koçanı getirdi ve ben de parasını alıp, parçasını iade ettim." Ağa "Yirmi beş ruble vererek üstünü aldım. "Bu dava uzadı, gören bir şahit talep ettik. Avusturyalı çavuşun kendi alayından bir zabit gelerek Ağa'nın beş ruble verdiğine şahadet etti. Hâlbuki bunun yalan olduğu bizce muhakkaktır. Zira orada kimse diğerlerinin ne para verdiğine dikkat edemez. Fakat ne ile isbat-ı müddeâ [iddiayı ispat] edeceksin? İş büyüdü, bu sefer tarziye [özür] talebine bile kıyam ettiler. En nihayet iş Rus zabitine aksetti. Bakalım ne olacak? Bu Avusturyalılar hakkında alelumum Türk zabitanı pek fena fikre düşüyoruz. Zira bu herifler son derece şarlatan ve her hâl ve tavrıyla Türklerle daima müstehziyâne [alay edercesine] bir muamele etmek istiyorlar. İçlerinde ağır ve ciddi adamlar pek az görünüyor. Bakalım bu Ağa'nın meselesi ne hâl kesbedecek [durum alacak] ve bu hâlden dolayı hepimiz son derece dil-gîr [şikâyetçi] ve müteessir oluyoruz.

20 Ocak 1917

7 – Bugün posta günüdür. Bir kart eve ve bir de Cevdet’e yazdım. Şimdi posta geldi, lâkin mektup yoktur. Gazeteden: Almanlar bizim Anadolu’da mevcut bakır madenlerini işleterek yevmiye üç vagon alıyorlar imiş. Adana vilayetine Alman, Avusturya üç bin kadar ziraat makinesi sevk edilerek pamuk ziraatına pek büyük bir terakki vermişler. Kâmilen ziraatı son derece ilerletmek üzere çalışıyorlar imiş. Şimdi buradaki Avusturya miralayı gelerek “Ağa’nın işine Ruslar tarafından bakılması münasip değildir, biz burada bir heyet teşkil ederek görelim. Lâzım gelen fezlekeyi yaparak memleketimizde hükümetimize vererek muamele-i kanuniyesini [yasal işlemini] orada icra ederler” dedi. Tabii bu teklif bizden de kabul edildi. Miralay Rus zabitine giderek rica edip, ona da sözünü kabul ettirdi. Yarın lâzım gelen heyet teşkil edilecektir.

21 Ocak 1917

8 – Soğuk pek ziyadedir. Rus gazetesinden: Amerika’dan zahire yüklü olarak hareket eden sekiz İngiliz, iki Fransız sefinesi tahte’l-bahir tarafından gark edilmiştir.

22 Ocak 1917

9 – Soğuk pek ziyadedir. Şimdi esir bulunan Mahmut Kaptan’dan bir kart geldi, bizden sonra vukua gelen bazı vukuatı bildiriyor. Bizim idarenin Kızılırmak vapuruna Arnavut Fehmi Kaptan verilmiş. Zavallı, kim bilir ne gibi sebep tahtında olarak vapuru karaya bindirmiş olduğundan sefine batmış. Bunun üzerine Fehmi Kaptan açığa çıkarılmış. O da Şirket-i Hayriye vapurlarına girerek Köstence’ye gider iken, köprü üstünden kendisini denize atarak intihar ediyor. Zavallı gayet namuslu, son derece halîm [yumuşak huylu] ve umum arkadaşları tarafından sevilir ve oldukça malûmatı ile arkadaşları arasında iştihâr etmiş [ün salmış] idi. Bizim Karadeniz vapuru Bahr-i Ahmer’de [Kızıldeniz’de] İngilizlerin eline esir düştüğünden mürettebatı Bombay’da imiş. Doktor ile lostromosu İngilizler tarafından serbest bırakılarak vatanlarına avdet etmişler.

23 Ocak 1917

10 – Soğuk şiddetle devam ediyor. Bugün ale’s-sabah verilen emir üzerine ciğer hastalığı bulunan zabitan saat onda muayene olmak üzere doktorun nezdine gideceklerdir. Hastalık hakikatten var ise Avrupa-yı Rusiye’ye sevk edilecekmiş. Rus gazetelerinden: Fransızlar Sarapel ordusu hakkında gazetelerin yazı yazmasını men etmişler.

24 Ocak 1917

11 – Posta günüdür. Bir kart Vedia’ya yazdım. Bir adet de idarede Saim Bey’e yazdım. Hava güzeldir. Bugün Ağa’nın muhakemesi icra edilecek, bakalım ne gibi netice verecektir? Tercüman ve İkbal gazetesinden: Gaulois nam Fransız drednotu Bahr-i Sefid’de tahte’l-bahir tarafından gark edilmiş.

Bizim Hükümet-i Osmaniye, kendisinin Düvel-i muazzama idâdına dâhil olduğunu [büyük devletlerden sayıldığını] resmen müttefiklerine bildirmiş. Amerika hükümeti İtilaf Devletlerine ikinci bir nota daha vermiş. Ruslar ve Romenler kâmilen Dobruca’yı tahliye ederek çekilmiş. Sultan Mehmet Reşad Efendimiz Viyana’ya gidecek imiş. Avusturya’dan, rükûbu [binmesi] için mahsus bir adet katar gelmiş. Şimdi haber aldığımıza göre, buranın kumandanı olan Miralay Nikigerof isminde bulunan zabit iki Rus neferi tarafından öldürülmüş diye haber aldık ve sevindik, zira bu adam hakikatten üsera hakkında pek zalim idi. Son derece bizi sıkıyor, hariçle asla münasebetimiz yoktur. Hep bu icraat onun emriyle oluyor. Tuhaftır, burada Rus efradı kâmilen seviniyor. Hepsi bu adamın zalim ve umum hakkında hain olduğunu söylüyorlar.

25 Ocak 1917

12 – Hava bir derece güzeldir. Dünkü miralayı öldüren nefer yakalanmış. Meğer nefer bir balta ile miralayı bekliyor. Tam yanına geldiği zaman elindeki balta ile hücum ediyor. Miralay her ne kadar kılıca davranmak istiyor ise de nefer ona meydan vermeyerek baltayı indiriyor, kafanın yarısını düşürüyor. Miralay baygın olarak birkaç saat yaşıyor.

26 Ocak 1917

13 – Hava gayet güzeldir. Vakıa soğuk daimdir, hele geceleri tahammülün fevkindedir. Bugün saat on birde miralayın cenazesini kaldırıp götürmüşler

ve vuran nefer ale’s-sabah bir müfreze Rus askeri tarafından kurşuna dizilmiş.

27 Ocak 1917

14 – Bugün posta günüdür. Biraderim Asım Efendi’ye bir kart yazdım. Saffet Kaptan bundan beş-altı ay mukaddem invalid olarak Dersaadet’e gitmek üzere buradan birçok efrat ve çarkçı Kâzım ve Galip Efendiler ile beraber hareket etmiş idi. Şimdiye kadar İrkuç’ta, Gansk’ta bulunduklarını biliyor idik. Bugün Saffet’ten bir kart aldım. Kânunuevvel yirmi dört tarihinde Moskova’ya hareket ettiklerini yazıyor. Cenab-ı Hak hayırlı selamet versin. Şu hâlde onlar kendilerini kurtardı. Bakalım biz daha ne kadar zaman burada sürüneceğiz? Rus gazetelerinden: İtalyanlar Trablus’ta pek büyük telefat ile ricat ediyorlarmış. Almanya, Avusturya, Türkiye yeniden bitaraf hükümetlere bir nota daha vermiş

28 Ocak 1917

15 – Hava bir derece güzeldir. Haber aldığımıza göre, İrkuç’tan öldürülen miralay hakkında tahkikat icra etmek üzere iki general gelmiş. Zira kurşuna dizilen nefer o zamanki ifadesinde diyor ki, “Burada ben yalnız değilim, benim gibi daha birçok fedakâr vardır. Kâmilen zabitanı öldüreceğiz” demiş. Bu ifadeyi İrkuç kumandanlığına bildirmişler, onun için bu işin tahkikine iki general tayin edilmiş.

29 Ocak 1917

16 – Hava güzeldir, havadis yoktur. Her ne esbaba mebni ise birkaç gündür telgraf yoktur. Rus gazetesinden: Romanya erkân- ı hükümeti ve hanedan, Kral’ı Petersburg’a nakletmiş.

30 Ocak 1917

17 – Bugün hava pek ziyade soğuktur. Şimdi haber aldığımıza göre dün gece mezarlıktan miralayın cenazesini çıkarıp, elbisesini ve çizmelerini alıyorlar, kılıcını kırıp oraya atıyorlar. Altından mamul olan boynundaki salib [haç] ve saire ve yüzüğünü alarak kendisini oradaki ağaçlardan birisinin üzerine asıyorlar ve İrkuç’ta da bir general keza askerler tarafından

katledilmiş. Demek bu hesapta, efrat arasında zabitana karşı büyük bir hırs-ı intikam var. Ne için, tabiidir ki biz bu meseleyi anlayamıyoruz. Zira ne kendileri ile temas ediyoruz ve ne de lisanlarını biliyoruz.

31 Ocak 1917

18 – Posta günüdür. Emin'e bir kart yazdım. Vakıa, artık mektup almaktan ale'l-umum [umumiyetle] ümidimiz kesildi. Fakat bu burada bizim yegâne meşguliyetimiz olduğundan, her ne kadar beyhude ise de gene yazmaktan bir türlü vazgeçemiyoruz. Onu kendimiz için adeta bir vazife hâline koyduk. Her ne kadar karşılığını alamayacağımızı biliyor isek de onu yazmak bize pek büyük bir teselli veriyor.

1 Şubat 1917

19 – Hava güzeldir. Bir derece hariçte gezmek hoşa gidiyor. Deveran eden havadise göre, Petersburg'ta müttefikler tarafından bir şura akt olunmuş. Bugün buraya yeni tayin edilen kumandanın gezeceği Rus istarcası tarafından tebliğ olundu. Kazarmalar hizmetçilerimiz tarafından temizleniyor. Akşam elan kumandan gelmedi, demek gelmeyecek.

2 Şubat 1917

20 – Hava güzeldir. Burada, üçüncü barakada Avusturyalı iki doktor vardır. Bunlar her gün zabitanın hastalarını muayene ederler. Lâzım geleni hastaneye sevk eder, bazısına ilaç verir. Muâlece [ilaç kullanma] para iledir. Aynı zamanda kendileri mükemmel dişçi olduklarından, diş imal ederler. Bu diş imalinde Ruslar müşterektir. Yüzde kaç alıyor ise, kumandan ve üsera kumandanı hisselerini alıyor. Birkaç vakittir ben de öksürükten ve göğsümden rahatsızım. Bugün muayene olmak üzere gideceğim, bakalım ne diyecek? Gittim, muayene oldum, doktor hastaneye gitmekliğimi teklif etti, ben de "peki" cevabını verdim. İsmimi yazdı. Pazartesi günü gideceğimi bildirdi. Tuhaftır, her neden ise pek büyük bir heyecana kapılmaktan kendimi men edemedim. Bugün akşama kadar pek büyük heyecan içindeyim.

3 Şubat 1917

21 – Bugün posta günüdür. Bir kart kardeşim Asım Efendi'ye yazdım. Şimdi Mahir Kaptan geldi. Evvelce o da hastaneye gidecek idi. Doktoru görmüş, bugün benim ile beraber gideceğimizi doktor haber verdiğinden Mahir Kaptan gelip haber verdi. Bugünü nasıl geçirdiğimi bilemiyorum. Bugün Rus zabiti öğleüstü gelerek maaşımızı verdi. Akşam saat üçte Avusturyalı doktorun yanından hizmetçi gelerek, "haydi" dedi. Arkadaşlara veda ederek çıktık, iki süngülü ile hastaneye geldik. Lâkin dedim ya, kendim de anlayamadığım bir heyecan içindeyim. Süngülüler bizi hastaneye teslim ederek gittiler. En büyük teşekkür ettiğim bir şey var ise, o da yalnız olmadığım idi. On altı yatak bulunan bir koğuşa yattık. Hepsi Avusturya zabiti idi. Biz orada kâmilen yabancı olarak bulunuyoruz. Lisanları başka, ahlakları başka, ne kadar müşkül, ne yapalım! Ortalık kararmaya başladı. Aman Yarabbi, o beğenmediğimiz arkadaşların şimdi burada kıymetlerini anlıyoruz. Ya yanımda Mahir de olmasa idi, ben ne yapar idim? Saat altı, banyoya gideceğimizi hizmetçi haber verdi. Muayenemiz yarın olacakmış. Cenab-ı Hakk'a tevekkül olmaktan başka çare var mıdır? Şimdi banyoya gittim. Banyo bir kişiliktir. Bir Rus neferi orada hizmet ediyor. Çâr-nâ-çâr [çaresiz] soyunduk, peştamal yoktur. Müddet-i ömrümde ilk defa olarak böyle çıplak, bir adamın önünde bulunuyorum. Her ne ise, banyoyu yapıp karyolama geldim, yattım. Lâkin, belki sabaha kadar iki saat uyuyamadım. Sabah şafak söker iken hizmetçiler süpürmeye başladılar. Ondan sonra dörder şeker, bir francala, bir bardak sütlü kahve getirdiler, onları içtik. Şimdi bir doktor geldi, benim hastalığım hakkında sual sorup bir kâğıda yazdı. Bir şey anlayamadığından birazdan muayene etmeye karar verdiler.

4 Şubat 1917

22 – Bugün hava gayet güzeldir. Bize bugün sabah akşam süt ve bir francaladan başka yemek vermediler. Akşam her neden ise bugün muayene olmadım. Burada pek ziyade sıkılıyoruz. Fakat ne yapalım, bir kaç gün sabretmeye karar verdim, yalnız yataklar pek rahatsızdır.

5 Şubat 1917

23 – Hava güzeldir. Bu sabah sertabip geldi. Bu doktor Avusturyalı bir esirdir. Lakin gerek Rus ve gerek Avusturyalı doktorlar kendisine fevkalâde hürmet ibraz ediyorlar. Kendisi genç ve memleketinde gayet meşhur emrâz-

ı dâhiliye [dâhiliye hastalıkları] profesörüdür. Öğleye kadar üç Avusturya zabitini muayene etti. Bizi akşamüstü muayene edecek, lâkin muayene ne demek olduğunu burada gördüm! Şimdi yemek geldi, içinde bir miktar et ile bir tas çorba, bir tabak garnitürlü et, bir ufak tabak hoşaf. Oturup öğle yemeğini yedik. Şimdi doktorun gelip muayene etmesini bekliyorum. Akşam, bugün muayene olamadık. Şimdi postadan gelen, İkbal ve Açık Söz'den: Düvel-i Müttefikanın verdikleri cevab-ı red üzerine Avusturya ve Almanya ve Türkiye son derece muharebede devam etmek üzere hazırlık görmekte olup ve ordularına birer beyanname neşretmişlerdir. Türkiye Almanya'dan üç milyon lira istikraz akdetmiş. Alman tahte'l-bahirleri tarafından sekiz İngiliz, iki Fransız vapuru batırılmış. Ruslar tarafından Boğaz ağzında iki Türk sefinesi batırılmış. İsviçre, Norveç, Danimarka hükümetleri büyük bir telaş içinde hazırlık görüyorlar imiş. Telgraf: Amerika'da bulunan Alman sefiri çıkmıştır ve keza Almanya'daki Amerika sefiri de hareket etmiş. Amerika ile Almanya arasında kat-ı alaka edilmiş [münasebetler kesilmiş]. Demek şu hesapta, daha biz buralarda birçok sene kalmaya mahkûm oluyoruz. Şimdiye kadar ümidim kesilmemiş idi. Lâkin artık vatanıma avdet edip, çocuklarıma kavuşmaktan kat-ı ümit ediyorum.

6 Şubat 1917

24 – Yirmi yedinci ay bugün hitam buldu. Hava güzeldir. Biz elan muayene olamadık. Avusturyalılar pek çok olarak muayeneye geliyorlar. Zira onların hükümeti ile Rusya arasında akdedilen muahede mucibince maluliyete yakın olan zabitan İsveç'e gideceklerdir. Bunun için komisyon teşkil edene kadar, gidebilecek olanları şimdiden muayene edilip hazırlıyorlar. Şimdi doktor geldi, beni son derece dikkatle muayene etti. Göğsümde bir arıza buldu. Yarın, ilaç verecekler. "Siz zamanıyla pek kuvvetli bir adam imişsiniz" diyor. Demek bulduğu arıza her ne ise beni o kadar sarsamamış olacak. Lâkin gözlerim pek fena hâlde bozuldu.

7 Şubat 1917

25 – Hava güzeldir. Biz burada zaten fena hava görmedik. Buranın kışı her gün güneş vardır. Fakat o güneş ile beraber pek ziyade soğuk oluyor. Kar az yağıyor fakat asla kar yerden kalkmıyor. Sonbaharda yağıyor, ta İlkbaharda kalkıyor, pek ziyade soğuk yapıyor. Kırk, nihayet elli, elli beşe kadar çıkıyor. Bugün öğle yemeğinde et suyu ile çorba, içinde sığır etinden

ufak birkaç parça var idi, yedik. Yemek geldi, güzel bir kızartma ve yanında patates var idi. Avusturyalıların bakışından şüphelendim. Et her ne kadar kızarmış ise de, pek ziyade yağlı idi. Bir-ikisine ne olduğunu sordum ise de "ufak danadır" dediler. Ben şüphe ettiğimden asla yemedim. Mahir bir parça aldı, o da bıraktı. Hakikatten domuz imiş. Yağ ve reçel yedik. Burada en fena bizim için bir âdet var ise, o da abdesthaneye susuz gitmeye mecbur olduğumuzdur. Vakıa, kimse bir şey diyemez ise de her hâlde pek büyük istihzaya duçar olacağımız bedihidir [açıktır]. Bu gece rüyamda Hıfzı ile pek çok uğraştım. Evet, Hıfzı'yı pek çok düşünüyorum. Bir senedir ki Hıfzı'nın hakkında bir sefer Bağdat'ta olduğunu yazdılar, başka bir malûmat alamadım. Gerek eve ve Cevdet'e ve kendisine her hafta birer kart yazdım, cevap vermediler.

8 Şubat 1917

26 – Hava güzeldir, soğuk ziyadedir. Elan Avusturyalılar yevmiye beş-altı geliyorlar. Bir kısmı muayene olup gidiyor. Diğer kısmı geliyor, lâkin içlerinde Avusturyalı yoktur, kâmilen Macar'dır. İkbal gazetesinden: Bükreş'te büyük bir meclis akdedilmiş. Bunda Willhelm ve Avusturya imparatoru, Bulgar Çarı ve bizim padişahımız davet ediliyor, gidemediğinden Enver Paşa gidiyor. O Mecliste pek büyük kararlar verilmiş. Şimdi de Berlin'de dört müttefik hükümetin başvekilleri tarafından bir şura oluyor imiş. Bir ay-bir buçuk ay sonra pek büyük muharebeye başlanacağı gözleniyor imiş. Bugün doktor arsenik verdi, Bugünden itibaren almaya başladım. Her hâlde burada ilaç azdır. Tedavi, burada yatıp gitmekten ibarettir.

9 Şubat 1917

27 – Bugün hava son derece soğuktur, biraz da rüzgârlıdır. Dauria'dan, Binbaşı Sabri Bey'den bir kart, Vehbi'den iki kart aldım. Bu gece son derece fırtına var ve o nispetle soğuk ziyade idi.

10 Şubat 1917

28 – Bugün iki kart yazıp postaya verdim. Biri Vedia'ya ve bir de Dauria'da Vehbi Efendi'ye. Bugün rüzgâr yoktur, lâkin soğuk ziyadedir. Bugün Mahir kazarmaya gidiyor. Ben burada Avusturyalıların içinde yalnız

kalıyorum. Bir Avusturyalı var ki ismi Margus'tur. Bu ihtiyat zabitidir. Bu adam Türkçe biliyor. O da olmasa idi, benim burada hâlim hakikat güç olur idi. Kim ile konuşacak ve kime derdimi anlatacak idim? Akşamüstü banyoya gittim. Bir miktar sıcak idi. Hakikaten bir baygınlık geçirdim. Biz de mecburiyet tahtında olarak alıştık, çıplak olarak giriyoruz.

11 Şubat 1917

29 – Hava gayet güzeldir. Nispeten vücutça pek yorgun bir hâldeyim. Esbabı [sebepleri] nedir? Vakıa, bir tarafımda ağrı, sızı yoktur, lâkin pek büyük bir dermansızlık hissediyorum. Telgraf: Talat Bey başvekil olmuş.

12 Şubat 1917

30 – Hava güzeldir. Tuhaftır, Avusturyalılar yevmiye bir-iki kart alıyorlar. Biz Türkler yedi aydır ki bir kart alamadık. Bizim postamız yok mudur? Alman-Avusturya postaları her gün muntazam surette gelip gidiyor, yalnız Türklere yoktur. Her hususta biz Türkler her şeyden geri kalıyoruz. Elan bu millet nisyân [unutma] içinde bulunuyor. Bizim zuâfa [güçsüzler] onlarınkinden bir sene sonra gidebildi. Onların zabitanı muayene oluyor, İsveç'e gidecek, bir derece serbest yaşayacak, Türklere yoktur. Sene de bir-iki onların Salib-i Ahmer'inden heyet geliyor. Bizim yoktur. Hülâsa her türlü esbâbda [sebepte] bize tefevvuk ediyorlar [üstünlük sağlıyorlar]. Kendilerinin daima düşünüldüklerini biliyorlar ve bununla müteselli oluyorlar. Biz de bilakis muazzeb [azap içinde] oluyoruz. Telgraf: Amerika'dan harice hiçbir yüklü sefine katiyen gidemiyor imiş. Alman tahte'l-bahirleri tarafından gark ediliyor imiş. Bugün öğleden sonra doktorlara ettiğim müracaat üzerine ikinci barakaya gidiyorum. Orada Hasan ve Tahsin Kaptanlar var ve bir de oranın yatakları daha rahattır. Bakalım birkaç gün de orada yatayım. Cenab-ı Hak ne gösterir?

13 Şubat 1917

31 – Dün gece ilk defa olarak güzel bir yatakta yattım. Altımda kuş tüyünden bir şilte, onun altında bir ot minder, keza yastık kuş tüyüdür, çarşaflar temizdir. Bugün hava son derece iyidir. Bugün doktor bir şişe ilaç vereceğini söyledi. Dün gece yatağın rahat olmasına mukabil bende bir mide ağrısı, beni biraz rahatsız etti. Hâlbuki akşam yemek, "yemedim"

diyecek derecede az idi. Bilmiyorum, bu mide ağrısı neden ileri geldi? Şimdi doktoru bekliyorum, ona anlatayım, zira elan ara sıra gene o ağrı geliyor.

14 Şubat 1917

1 Şubat – Bugün posta günüdür. Bir kart eve yazdım. Hava gayet güzeldir. Bugün seksen kadar Avusturya zabiti muayeneye girdiler, İsveç’e gidecekler. Bir kart Cevdet’e yazdım, Hamit’in Mekteb-i Sultani’den birisine verilmesi hususunda. Bir kart da Dauria’da, Binbaşı Sabri Bey’e yazdım.

15 Şubat 1917

2 – Bugün sabahleyin bir miktar kar yağdı. Şimdi göz doktoruna gittim. Evvelce de ona muayene olarak gözlük almış idim, lâkin o gözlük gözlerimi pek ziyade yoruyor, kendisine anlattım. Gözlüğü muayene etti, “benim yazdığım gibi vermemiş” dedi. Tekrar bir gözlük reçetesi yazdı ve bir de ilaç yazdı. Her gün üç defa damlatılacak. İstarcaya reçeteyi verdim, şehirden para ile yaptıracak. Burada birçok muâlecenin esmanı [ilaçların parası], tarafımızdan tediye ediliyor [ödeniyor].

16 Şubat 1917

3 – Dün akşam Avusturyalı profesör olan doktor tarafından muayene edildim. “Ben size ilaç vereceğim” dedi. Daha ilaç gelmedi. Şimdilik iştiham yoktur ve geceleri muntazam uyuyamıyorum. Zaten yemekler bizim yiyebileceğimiz gibi değildir. Biz alıştığımız yemeği arıyoruz. Bunlar sığır eti haşlayıp, yanına patates koyuyorlar. Bunların sabah akşam yedikleri bundan ibarettir. Ben bir-iki gün yedim lâkin artık yiyemiyorum. Burada pastırma yahut sucuk gibi şeyler yoktur. Var ise de domuz sucuğudur. Onun için bugün doktora söyledim “akşamları bana süt veriniz” dedim, “peki” dediler. Biraz da peynir ve yumurta alıp bir miktar reçel yaptıracağım. Bakalım bir-iki gün de böyle geçirelim. Telgraf: Amerika tahte’l-bahirlerinden naşi Almanya’yı protesto ediyor ve bitaraf hükümetlere de protesto eylemelerini teklif etmiş. Lâkin, bitaraf olan hükümetler iştirak etmiyorlar. Bundan da Ruslar son derece muğber oluyorlar [güceniyorlar].

17 Şubat 1917

4 – Hava son derece güzeldi. Bugün kızım Vedia'ya bir kart yazdım, beyhude ise de benim için pek büyük bir teselli oluyor, onunla kendimi aldatıyorum. Gün be gün kendimde büyük bir dermansızlık görüyorum. İştiham yok, geceleri bir türlü muntazam uykum yok. Aman Yarabbi, şu murdar yerden kurtulamayacak mıyım? Acaba çocuklarıma kavuşup görüşemeyecek miyim? Bunun için pek ziyade korkuyorum. Şimdi Avusturyalı profesör bir daha uzun muayene etti. Yanındaki muavini olan doktor da bazı emirler verdi. Yarın asla bir şey yemeyeceğim. Gene muayene mi edecek, yoksa midemi bir alet vasıtasıyla mı muayene edecek? Bakalım, yarın onu da anlarız.

18 Şubat 1917

5 – Hava son derece güzeldir, zannedilebilir ki ilkbahar geldi. Sabah akşam, bir ispirto vasıtasıyla hâsıl olan buhara onar dakika boğazımı tutuyorum. Öğleye yakın küçük doktor elinde bir lastik boru ve ucunda camdan mamul bir huni ile geldi. Bir iskemle üzerine oturttu, o lastik boruyu boğazımdan iki karış kadar sokarak ta mideme indirdi, midemden bir miktar su aldı. O suyu muayene edecek. Lâkin pek güç imiş. Bilmiyorum daha başka yapacak mı? Burada pek ziyade canım sıkılıyor. Her gün koridorda saatler ile dolaşıyorum. Bir türlü vakit geçmiyor. Her gün birçok Avusturyalı geliyor, bir yandan gidiyor.

19 Şubat 1917

6 – Hava son derece güzeldir. Bugün de akşama kadar düşünerek, koridorda dolaşarak vakit geçirdik. Daha doğrusu ömrümüzün kısalmasına dua ediyoruz. Yarabbi, bu esaret ne kadar ağır, ne müşkül bir dert imiş!

20 Şubat 1917

7 – Hava son derece güzeldir. Yarabbi dün gece rüyamda çocuklarım ile birçok uğraştım. Safiye'de içlerinde idi. Ah, ne kadar göreceğim geldi! Kendilerini bir kere görsem, der-aguş edebilsem [kucaklayabilsem]! Ölürsem, o zaman gam değil fakat görmeden ölmek! Yarabbi, ne kadar ağır ve güç! Her ne tarafa baksam onların hayali gözümün önünden gitmiyor.

21 Şubat 1917

8 – Hava güzeldir. Bugün biraderim Asım Efendi'ye bir kart yazdım. Elan buhar ile tedavi devam ediyor. Üç türlü ilaç, yevmiye alıyorum ve gözlerime sabah akşam bir damla akıtıyorlar. İştahım yoktur, bir de buranın yemeğini yiyemiyorum. Peynir, süt ile vakit geçiriyorum. Canım tuzlu ve ekşi istiyor, lâkin bulamıyorum. Bu can sıkıntısında aklıma yalnız çocuklar geliyor. Onları düşündükçe bütün bütün sıkılıyorum. Evvelce ara sıra kart aldıkça bir derece müteselli oluyor idim, şimdi o da yok. Bugün biraz ziyade rahatsızım.

22 Şubat 1917

9 – Hava son derece güzeldir. Lâkin ben elan ziyade rahatsızım.

23 Şubat 1917

10 – Hava son derece güzeldir. Rahatsızlığım devam ediyor. Doktora müracaat ettim. "Yarın sabah mideni yıkayacağım" dedi. Bakalım, ondan da ne fayda göreceğiz? Hastaneye geldiğim gün şimdiki hâlimden çok iyi idim. O hâli şimdi arıyorum. İştiha yok, midem şişer, başım ağrıyor. Ara, sıra belim ağrıyor, tekmil vücudum dermansız bir hâldedir.

24 Şubat 1917

11 – Hava güzeldir. Bu gece rüyamda Hıfzı ve Hamit ile birçok uğraştım ve kayınvalide bir çorap örüyor idi. "Bana da ör dedim, peki sana da örerim" dedi. Her ne ise bugünlerde pek çok rüyalarımda çocuklar ile uğraşıyorum. Cenab-ı Hak hayırlar ihsan eylesin.

25 Şubat 1917

12 – Hava son derece güzeldir. Bugün Emin'e bir kart yazdım. Çok şükür bir derece iyiceyim. Telgraf: Alman tahte'l-bahirleri on günde yüz bir adet sefine gark etmiş.

26 Şubat 1917

13 – Hava güzeldir. Zaten Sibirya’nın bu köşesinde bulutlu hava pek nadirdir. Her ne kadar soğuk olsa da gene hava gayet latif ve güneş son derece parlaktır. Bugün çıkan havadise göre, bizim Türk zabitanı İsveç’e gitmek üzere emir gelmiş olduğundan bizi de muayene komisyonuna kabul edecekler imiş. Eğer bu havadis sahih çıkar ise komisyona ben de gireceğim.

27 Şubat 1917

14 – Hava gayet latiftir. Adeta buralar ilkbahar letafeti gösteriyor. Lâkin, soğuk devam ediyor ise de insanı olduğu yerde donduracak kuvveti yoktur. Dün gece o kadar öksürdüm ki bir türlü uyku uyuyamadım. Doktora müracaat ettim, dört kâğıt toz verdi. Bakalım, ne gibi tesir gösterecek?

28 Şubat 1917

15 – Hava gayet latiftir. Bugün bir eve ve bir de Cevdet’e iki kart yazdım. Bu gece güzel uyudum. Doktorun verdiği toz güzel bir tesir gösterdi.

1 Mart 1917

16 – Hava son derece latiftir. Bugün İsveç için komisyon var. Birçok Avusturya zabitanı girdiler. Bizim için de emir geldiğini doktor söyledi. Bu aybaşındaki komisyona Türk zabitanı girecek. Gerek ben ve Tahsin’in o komisyona dâhil olacağımızı doktor söyledi.

2 Mart 1917

17 – Hava son derece güzeldir. Bir kart eve ve bir de Cevdet’e yazdım.

3 Mart 1917

18 – Hava son derece güzeldir, yalnız can sıkıntısından başka her şey mefkuddur [yoktur]. Havadis yoktur.

4 Mart 1917

19 – Hava güzeldir. Bir kart eve yazdım. Burada her gün can sıkıntısından koridorda gündüz ve gece o kadar dolaşıyorum ki eğer o kadar yol

yürümem lâzım gelse idi, şimdiye kadar vatanıma gideceğim yolun yarısını kat etmiş olur idim. Artık bu hatıra defterini yazmaktan da usandım. Her gün aynı hayat, ne değişeceği var, ne başka bir tarza gireceği! Adeta zannediyorum ki ömrüm bu yolda geçecek.

5 Mart 1917

20 – Hava güzeldir. Bugünkü havadis, geçen sene invalid olarak vatanına giden bir Avusturya kaymakamı tarafından hükümetine verilen raporda üseranın ahval-i sıhhiyesi [sağlık durumu] hakkında ve saire için büyük izahat vermiş. Onun üzerine Avusturya hükümeti resmen Rusya'ya protesto ediyor. Bugün çıkan şayiaya göre, Rusya bir general tayin etmiş, her tarafı gezip üseranın ahvali hakkında müşahedatta [gözlemlerde] bulunarak hükümetine lâzım gelen raporunu verecek imiş. Onun için burada büyük bir faaliyet ile nezâfete [temizliğe] çalışıyorlar. Ortalık silinip, temizleniyor, her tarafın tozları alınıyor, masalar, iskemleler yıkanıyor. Sözde, general yarın gelecek imiş.

6 Mart 1917

21 – Hava güzeldir. Elan son derece bir gayretle her tarafta nezâfete çalışıyorlar. Bugün hastanenin sertabibi olan general gezdi, her tarafı son derece temiz tutmaları hakkında emir verdi. Akşam oluyor, elan müfettiş general gelmedi.

7 Mart 1917

22 – Hava bugün ekşidir. Sabahtan beri temizlik devam ediyor. Öğle saat on iki, şimdi general geldi. Tekmil hastaneyi ve her odayı gezdi. Birçok emirler verdi, defolup gitti. İkbal gazetesinden: Sultan Mehmet Han Viyana'ya gidiyor imiş. Şimdi doktor söyledi ki, "Emir geldi Türkler komisyona giremeyeceklerdir." Bu ümit de bitti. Belki orada daha serbest bir hayat geçirebilirdik. Her taraftan ümidimiz münkatı oluyor [kesiliyor]. Yarabbi, bu ağır hayat daha ne kadar devam edecek! Bunun sonuna kadar kendimi dayanamayacak bir hâlde görüyorum. Ne müşkül bir vaziyetteyiz! Çocuklardan mektup alamamak beni daha ziyade sıkıyor. Evvelce bir derece onunla müteselli oluyordum. O da kesildi. Adeta bir caninin hapishanede yevm-i idamını [idam gününü] beklediği gibi biz de "hangi

gün öleceğiz?” diye bekliyoruz. Sulhtan kat-ı ümit ediyorum. Zira kendimi o vakte kadar yaşamayacağım zannediyorum. Bir şey ile müteselli olamıyorum.

8 Mart 1917

23 – Hava güzeldir. Cevdet’e ümitsiz olarak bir kart daha yazdım. Cevap alamayacağım, beyhudedir. Fakat yazmaktan bir türlü vazgeçemiyorum. Acaba onlar bizim yazdığımız kartları alabiliyorlar mı? Bu da bizim için şüphelidir.

9 Mart 1917

24 – Hava bir derece soğuktur. Bugün felâketimizin yirmi sekizinci ayı hitam buldu. Fakat ne kadar ümitsiz bir hâlde, ne büyük felâket, sefalet içinde geçti. Aman Yarabbi, ne kadar uzun bir zaman! Bu kadar zamanı nasıl geçirdik? Düşündükçe kendim bile hayret ediyorum. Yalnız, bende bu kadar zamanın bıraktığı bir iz yahut bir eser var ise, o da son derece vücuttan düştüğüm ve her cihetle ihtiyar olduğum görünüyor. Evet, esaretin ne kadar acı ve ne kadar azâb-engîz [azap verici] olduğunu bize sual etmelidir. Eski üseradan dinlediğimiz misaller, hepsinin yalan olduğunu pek güzel anladık. Biz burada bir mahpus hayatı geçiriyoruz. Bir yokluk içinde dünyadan haberimiz yoktur. Her gün birbirimizin yüzüne bakmaktan, ümitsiz bir hâlde birbirimizden haber sormaktan başka bir işimiz yoktur. Ya, mektupların kesilmesi, bize ne fena bir tesir icra ediyor! Evvelce gene ara sıra aldığımız o kâğıt parçaları bize pek büyük bir medâr-ı teselli [avunma sebebi] idi. Şimdi ondan da mahrum olmak pek acı geliyor. Yarabbi, artık kâfidir! Bizi bu azaptan an-karîb [yakında] halâs olmak nasip eyle!

10 Mart 1917

25 – Hava soğuktur. Bugün Hilal-i Ahmer vasıtasıyla Hıfzı’ya bir kart yazdım ve bir kart da Küçükayasofya’dakilere yazdım. Hıfzı’dan bir senedir ki hiçbir haber alamıyorum. Şimdiye kadar iki yüze karîb kart yazdım. Mutlak bunların bir miktarını almıştır. Ne için cevap vermiyor? Bu beni ne kadar muazzeb ediyor, kendi derdimi unutuyorum. Onun ahvalini düşünüyorum. Yarabbi, senin yed-i emanetine tevdi ettim. İnşallah bunların hepsini unuturuz, sağ salim kendilerini ölmeden bir daha görürsem bu

acıların, bu felâketlerin ehemmiyeti kalmaz. Yarabbi, bana ve cümleye bu saadeti nasip, müyesser eyle!

11 Mart 1917

26 – Hava soğuktur. Hastanede pek ziyade sıkılıyorum, lâkin bir miktar daha tedavi olmak için, çıkmaya pek cesaret edemiyorum. Rus gazetesinden: Bizim ordu Kûtü'l-amare'de İngilizler tarafından ricat ettiriliyor imiş ve Kûtü'l-amare sukut etmiş ve Hamedan cihetindeki ordumuz da ricat ediyor imiş. Bu gibi fena havadisler bize ne kadar fena tesir ediyor! Yarabbi, o saadeti biz işitemeyecek miyiz ki gerek Ruslar, gerek İngilizler perişan bir surette ricat ediyorlar. Ordu-yı Osmanî muzafferen ileri harekâtına devam ediyor. O zaman bizim için ne büyük bahtiyarlık teşkil eder! İnşallah yakın zamanda Cenab-ı Hak bize bu muzafferiyeti ihsan eder ve bizi bu yüzden mesrûr eder [sevindirir].

12 Mart 1917

27 – Hava bugün oldukça iyidir.

13 Mart 1917

28 – Hava güzeldir. Telgraf: Burada bizim için en büyük teselli, vatanımızdan gayet güzel haberler almak ise de ne çare, kader bize daima fena haber vermekte bulunuyor. Bazı zaman kendi derdimizi bile unutuyoruz. İşte bugün de bizim o menhûs [uğursuz] günlerimizden bulunuyor. Evet, bugünkü telgraf: Bağdat sukut etmiş, İngilizlerin eline düşmüş. Yarabbi, ne acı bir malûmat, bu kadar yüzlerce senedir oralara bir düşman gelmesi hatır ve hayale gelmez iken, bugün düşman oraları çiğnesin! Ne olacak Erzurum, Erzincan, Trabzon, Basra kâfi değil mi idi! Bugün de Bağdat'ın acısını duyuyoruz. Yarabbi ehl-i İslâm'a nusret ihsan et, o mukaddes toprakları düşman ayağından sen muhafaza buyur! Bu Bağdat meselesi bana o kadar büyük bir tesir icra etti ki Hıfzı'yı unuttum. Yarım saat sonra, şu defteri elime alarak şimdi yazıyorum: Evet, Hıfzı ne oldu? Aman Yarabbi, orada benim Hıfzı'm gibi binlerce Hıfzılar daha var ve sonra Bağdat gibi bir mukaddes bir makam var! Hepsini düşünüyorum, cümlesini de Cenab-ı Hakk'ın hıfz-ı samedâniyesine emanet ediyorum. Yarabbi, cümlenin penâhısın! Senden başka meded-resleri [yardımlarına

yetişenleri] olmayan bî-çaregâna [çaresizlere] eltaf-ı rahmaniyen [ilâhi lütufların] şamildir!

14 Mart 1917

1 Mart – Yeni seneye girdik, hava güzeldir. Dün iki Alman zabiti getirdiler, başka bir mevkide imişler. Oradan firar ederler, yolda her ikisinin ayakları donup, Kazaklar tarafından çevrilerek hastaneye geldiler. Köşede ikisini bir odaya koydular ve kapının önünde bir süngülü bekliyor. Zannedersem her ikisinin ayakları kesilecektir. Kendileri yirmi beş yahut yirmi altı yaşlarında vardır. Rusya'dan kaçmak pek kâr-ı akıl değil ise de bunlar bir türlü bu fikirden vazgeçemiyorlar. Her kaçan da mutlak bir ay-bir buçuk ay sonra yakalanıyor, gelip hapis yatıyor. Gene ilk fırsatta firar ediyor. Nihayet ya vuruluyorlar, yahut böylece ayaklarından donarak ayaktan oluyorlar.

15 Mart 1917

2 – Bugün o kadar güzel bir hava vardır ki adeta ilkbaharda bu kadar olabilir. İsveç için Rus ve Avusturya doktorlarından mürekkep bir komisyon oldu, birçok Avusturya zabitanı girdi, bize yoktur. Yalnız Yüzbaşı İsmail Kâmil Efendi invalid olarak girdi ve kazandı. Bugünkü postada ilk defa olarak kırk-elli kadar Türk mektubu gelmiş, fakat bana yoktur. Ben bugün bir kart Dauria'da, Binbaşı Sabri Bey'e ve bir de Moskova'da, çarkçı Kâzım Efendi'ye yazdım.

16 Mart 1917

3 – Hava güzeldir. Buradaki şayiata [söylentilere] göre, Rusların Duma Meclisi asker ile birleşerek tekmil nazırları hapsetmişler ve Petersburg'ta ahali yiyecek bulamıyor imiş.

17 Mart 1917

4 – Bugün bir kart Hamit'e ve bir tane de Cevdet'e yazdım Dünkü postada otuz kadar Türk mektubu var idi. Arkadaşların birçoğu aldı, zaten mektup hususunda en geri kalan daima ben oluyorum. Bu da tabii beni çok düşünüp, fazla yazdıklarından ileri geliyor!

18 Mart 1917

5 – Buradaki şayialara göre, Ruslar Çar'ı tahtından indiriyor imiş. Kronstadht kumandanı olan amirali vurmuşlar, Kazakların ekserisini katlederek, evlerini yağma ediyor imişler. Her tarafta son derece meşrutiyet hakkında asker ve ahali birlikte hareket ediyor ve cümlesi Duma'nın emrine tabi oluyor imiş.

19 Mart 1917

6 – Hava son derece güzeldir. Telgraf: Üç general öldürülmüştür. Dün gece hastanenin yanındaki tiyatroda Sibirya'da menfî [sürgün] olan bir Duma azası tarafından Rus zabitleri ve efradı toplanarak nutuk vermiş ve alelumum Ruslar şimdi bizde olduğu gibi hafiye arıyorlar. Her tarafta büyük bir galeyan, bazı herc ü merc [kargaşalık] devam ediyor. İnşallah daha ziyade karışıklık hâsıl olur.

20 Mart 1917

7 – Hava son derece güzeldir. Rusya'nın karışıklığı devam ediyor. Petersburg'ta büyük bir müsademe olmuş. Beş bin kadar telefat verilmiş. Kâmilen valiler azlediliyor. Jandarmalar kâmilen hududa sevk ediliyor imiş.

21 Mart 1917

8 – Hava güzeldir. Bugün iki kart yazdım, bir adedi eve ve bir adedi idarede Saim Bey'e, postaya verdim. Bizim Türk mektupları geliyor, lâkin benim mektubum yoktur. Zaten burada herkesten sonra almak ve herkes on mektup alır ise, ben bir mektup almak... Üç senelik tecrübe ile bunu pek güzel öğrendim. Evet, beni pek çok düşündüklerinden ileri geliyor! Kendilerini zahmete koyup her hafta muntazam mektup yazmak ne büyük bir külfettir! Hakları var, zira beni düşünmeye neden mecbur olsunlar? Kendi rahatları ve komşu kadınlar ile gece, gündüz edecekleri uzun boylu masaldan geri kalmaya mecburiyetleri yoktur!

22 Mart 1917

9 – Hava güzeldir. Dün akşamüstü Tahsin Kaptan'a İstanbul 'dan ailesi tarafından bir tahta kutu derununda bir adet hasırlı fes, üç adet mendil, bir çorap, dört paket Bafra sigarası geldi. Ben iki sene mukaddem çocukların fotoğrafını istedim. Benden gören arkadaşlarım üç-dört ay sonra yazdılar. Onların iki, üç defadır ayrı, ayrı geliyor. Geçen sene fes için yazdım, keza duydular, onlar da yazdılar, beş ay mukaddem [evvel] hocanın fesi geldi. Tahsin Kaptan'ın dün geldi. Bana da onlar bakıp güldüler: "Senin fes ve fotoğraf gelmese idi, biz bunu akıl edip göndermelerini yazmayacak idik" diye benim ile istihza ediyorlar. Zararı yok, zaten bu sefer kendimin ne kadar ehemmiyetle düşünüldüğüm ve ailemin ve çocuklarımın hakkımdaki fedakârlığını takdir ettim, şayan-ı teşekkürdür! Lanet olsun öyle kalbe, vicdana ki ben binlerce sefalet ve felâket hengâmında yalnız fikrim, kalbim onlar ile meşgul oluyor! Bir türlü düşünmek, hatırlamaktan kendimi men edemiyorum.

23 Mart 1917

10 – Bugün gelen emirde haftada bir kart yazılacağı bildiriliyor. Şimdiye kadar her hafta üç-beş yazabiliyor idik. Hamdolsun o külfetten Ruslar bizi kurtardılar. Zaten beyhude olarak yazıyor idim. Çünkü cevap yazacak bir kimseye malik değilim. Yazıp da beyhude yere ümide düşmek ve sonra meyus [üzüntülü] olmak pek acı geliyor idi. Ben kendi kendime bu kararı birkaç defalar verdim ise de, bir türlü icra edemedim. Her defasında kararımı bozarak, muntazam her hafta üç, dört bazı beş, altı kart yazdım. Fakat bu seferki hatıra bana hakikaten pek girân [ağır] geldi. Son derece meyus oldum ve bu sefer ki kararım kati! Kendilerine iki-üç kart yazacağım. Ondan sonra burada ilelebet kalsam bile yazmayacağım!

24 Mart 1917

11 – Bugün gelen emirde komisyonda kazanan Avusturya zabitanı süratle işlerinin tesviyesiyle, bir an evvel İsveç'e hareket edecekler imiş. Biz Türkler bundan istifade edemeyeceğiz.

25 Mart 1917

12 – Hava son derece güzeldir. Yarabbi, ne kadar düşünmek istemiyor isem de hakkımda gösterilen lâkaydâne [ilgisizcesine] muameleden dolayı

duyduğum acı ıstırabı bir türlü yenemiyorum! Gün be gün bu teessür bende artıyor. Haydi, kendime birçok teselli verecek fikirler düşünmek istiyorum. Lakin hakikat her zaman önümde duruyor. Herkes için mümkün olan ve her gün posta ile gelen binlerce emânât [emanetler] ve fotoğraflar ve mektuplar gözümün önünde. Yalnız müşkülat ve çaresizlik benimkinde olamayacağı tabiidir. Ba-husus [özellikle] geçen sene ilkbaharda "çocukların fotoğrafını gönderdim" diye bir kartlarını da aldım. Demek, yazdığım ellerine vusul buluyor. Şu hâlde yalnız iş, onların ihmal etmelerinde ve bana karşı olan kayıtsızlıklarındadır. Peki, ya çocuklarım, onlar da demek beni unuttular! Dünyada bu kadar acı, ıstırap-engiz [ıstırap veren] bir hatıra ile şimdiye kadar dil-hûn olmadım [içim kan ağlamadı]! Gece, gündüz bu düşünce beni ne kadar rahatsız ediyor! Artık bu hastaneden çıkmak istiyorum. Belki barakada arkadaşlar arasında gürültü, patırtı ile unuturum.

Havadis: Ruslar Kafkasya kumandanı olan Grandük Nikola 'yı hapsetmişler. Petersburg'da yetmiş bine karîb telefat vermişler. Buna her ne kadar inanmıyor isek de inşallah sahihtir.

26 Mart 1917

13 – Hava son derece güzeldir. Bu gece rüyamda Hıfzı ile pek uğraştım. Hıfzı'nın bir kere sıhhat haberini alabilsem ne kadar memnun olacağım! Bir senedir ki çocuktan bir malûmat alamadım. Kendi namına Bağdat'a yazdığım yüzlerce kart eline vasıl olmuyor demek ki, elan kendisinden karşılığını alamadım.

27 Mart 1917

14 – Dün akşamüstü araba ile Fuat Bey'in geldiğini arkadaşlar görmüş. Hep birlikte koştuk. Eyvah, zavallı bir gece evvel barakada kendisine fenalık gelerek nüzul [felç] isabet ediyor. Dili biraz ağır ve aklı biraz gelip gidiyor. Buradaki doktora müracaat ettik. Muayene ederek, asla yataktan kalkmamasını tembih etti. Sağ kolu biraz ağır hareket ediyor. Aman Yarabbi, burada bu hâl ne büyük felâkettir! Son derece müteessir oldum. Hepimizde korkumuz, bu gibi bir arıza ile vatanımıza kavuşamamak, burada kalmak. Yarabbi, Hıfz-ı samedâniyene ilticadan başka ne çaremiz vardır! Şu beliyeden cümleyi ve bu acizi de kurtarmak nasip, müyesser etsin!

28 Mart 1917

15 – Hava son derece güzeldir. Bugün eve bir kart yazdım. İki senedir hakkımdaki lakaydâne harekâtlarından birini de yazmadan geçemedim. Zaten bu karttan üç adet göndereceğim ve bir daha burada ilelebet kalacak olur isem de bile başka kart yazmayacağım. Hiç olmaz ise burada kimsesi olmayan üç-dört efendi var. Onlar ne mektup bekliyor ve ne de yazacak kimseleri vardır. Ben de şimdiden sonra onlara dâhil olacağım. Benim de kimsem yok. Kime yazacağım ve kimden mektup bekleyeceğim? Vâkıâ, acı bir hatıra beni her zaman muazzeb ve rahatsız ediyor. Fakat insan dünyada her şeye alışıyor. Buna da alışırım. Şimdi doktorlar beni istemiş, gittim. Uzun boylu bir muayene ettiler. Yarın Fuat Bey ile beraber komisyona gireceğimizi söylediler. Aman Yarabbi, bir türlü inanamıyorum! Acep bu vasıta ile şu menhus felâket, sefalet içinden kurtulup vatanıma gidebilecek miyim? Yarına kadar beklemek ne kadar uzun bir zaman! Bugün İsveç’e gidecek olan Avusturya zabitanı daha gidemedi. Elan vagon bekliyorlar.

29 Mart 1917

16 – Yarabbi, dün gece herkes uykuda, ben ise koridorda düşünüyorum. Bir türlü gözüme uyku girmiyor. Acaba kurtulacak mıyım, kendimi o kadar sevince veyahut o kadar meyusiyete tahammül edemeyecek zannediyorum. Şafak söktü, ben de “belki bir miktar uyurum” ümidiyle yatağa girdim. Bir miktar dönerek uyumuşum. Üç saat sonra kaldırdılar. Yeniden mideme o huni gibi olan âlâtın [aletlerin] lastik borusunu sokarak bir miktar su aldılar. Oradan komisyona gittim. Yarabbi, ne kadar halecan içindeyim! Orada ne kadar bekledim, bilemiyorum. Hatta, hiçbir şey düşünmeye iktidarım yok. Yalnız emelim, fikrim buradan kurtulmak. Mümkün mü acep, o kadar bahtiyar olabilecek miyim? Nihayet bir Rus doktoru ve general rütbesinde ve hastanenin ser-tabibidir. Onun riyasetinde teşekkül eden komisyona girdim. Sırasıyla ismi okunan giriyor. Orada ufak bir muayeneden sonra kendi koğuşuma geldim, fakat ne oldu bilmiyorum. Doktoru bekledim. Nihayet doktor geldi. Gerek ben ve gerek Fuat Bey kabul olunmamış. Ne kadar meyus oldum! Adeta esarete yeni düştüm! Yarabbi, senden başka meded-resim [yardıma yetişenim] yoktur! Artık her işimi ve kendimi senin yed-i emanetine tevdî ediyorum ve başka bir şey yazamayacağım.

30 Mart 1917

17 – Hava son derece güzeldir. Tekmil hastanedeki hastalar dışarıya, güneşe döküldüler. Bugün on beş kadar mektup geldi. Bahtiyar Mustafa Kaptan altı adet birden aldı. Gazeteden: Bağdat'ın sukutu tafsilatını yazıyor. Okudukça son derece müteessir oldum. Yarabbi, millet-i İslâm'ı sen muhafaza buyur! Bağdat bizim için ne kadar mukaddes ve mühim bir şehirdir. Kâfi derece kuvvet olmadığından tahliyeye mecbur oldular. İnşallah yakın vakitte İngilizlerin oradan tardıyla tenkîllerini [uzaklaştırılmalarını] okuyarak memnun oluruz. Ya Hıfzı nerede, ne oldu? Kendisinden malûmat alamıyorum. Yazdığım kartlara cevap alamadım. Bahusus şimdiden sonra hangi adrese yazacağım? Cevdet'e müteaddit defa yazdım. O da cevap vermedi.

31 Mart 1917

18 – Hava güzel ve erkenden herkes harice döküldü. Telgraf: yeniden Ruslar birçok general daha öldürmüşler. Rivayet, Rus donanması isyan ederek Kronstadht Adası'nı ve mevkii-i müstahkemesini bombardıman eder ve yetmiş bin kadar telefat olmuş.

1 Nisan 1917

19 – Dün gece hastane müdürü olan bir kaymakamı [yarbay] hapse aldılar. Eve ikinci kartımı yazdım. Dünkü posta ile bizim arkadaşlar yirmi kadar mektup aldılar.

2 Nisan 1917

20 – Bugün bir kart da Cevdet'e yazdım. Hıfzı'dan malûmat vermesini rica ettim. Bağdat'ın sukutunda onlar ne oldu? Harbe iştirak etti mi? Esir midir, yoksa şehadete erdi mi yahut ordu ile beraber çekildi mi? Ondan bir haber alamadıkça kalbim rahat edemeyecek. Gece gündüz aklım, fikrim onun düşüncesiyle meşguldür.

3 Nisan 1917

21 – Hava son derece güzeldir. Bugün tamam hastaneye geleli iki ay oldu.

4 Nisan 1917

22 – Hava son derece güzeldir. Dün evvelce firar edipte ayakları donarak yakalanan iki Alman zabitinin gencinin bir ayağını kestiler. Dün gece sabaha kadar başında beklediler. Zira pek ziyade nöbeti var idi. Şimdiki hâlde bir derece iyidir. Bakalım, ötekinin ayakları nasıl olacak? Daha ona tedavi ile uğraşıyorlar. Burada her şey ziyadesiyle pahalılaşıyor. Yağın okkası yetmiş beş kuruş, ekmek beş kuruştur, bir sigara kâğıdı beş kuruş, kahvenin okkası doksan kuruş. Aldığımız elli ruble aybaşına yetişmiyor. Etin okkası sekiz kuruştur. Et her şeyden ucuzdur. Lâkin her vakit bulamıyoruz.

5 Nisan 1917

23 – Havalar gayet güzel gidiyor.

6 Nisan 1917

24 – Hava son derece güzeldir. Bugün evvelce hapsettikleri hastane müdürü olan kaymakam hasta olduğundan bizim hastaneye getirdiler. Alman zabitlerinin yanındaki odaya yattı. Gene hapistir. Kapının önünde süngülü var. Kendi ihtiyarcadır. On dört çocuğu var. Evi de bizim hastanenin bir tarafındadır. O ufak çocukların beş-altı tanesi birden geldiler, babalarına sarıldılar. O da onları sevdi. Biz odanın kapısına yığıldık, nöbetçi bir şey söylemedi. Rus askerleri de bizim ile seyrediyorlar. Çocukların ekserisi kızdır. Gayet güzel ve sevimli çocuklar. Bu hâlden cümlemiz müteessir olduk. Ne kadar müşkül bir hâldir! Bugün yirmi dokuzuncu ay hitam buldu.

7 Nisan 1917

25 – Otuzuncu ayın birinci günüdür. Otuz ay ne kadar uzun, bizim için ne kadar ıstırap-engîz zaman, ne kadar sefalet çektik ve daha ne kadar çekeceğiz? Telgraf: Amerika, Almanya'ya ilân-ı harp etmiş. Aman Yarabbi, bütün dünya dört devlete karşı muharebe ediyor ve edecek! Ya, bu harbin neticesi ne olacak? Ne müşkül bir hâl içindeyiz! Bu harpten ne ile çıkacağız? Evet, hayat memat burada ya öleceğiz, ya yaşayacağız. Fakat ne ile? Servet-i umumiye ve insanlar kâmilen mahvoluyor. Ancak bu nevakıs [eksikler] kırk-elli senede ikmal olabilir.

8 Nisan 1917

26 – Bu gece rüyamda Hıfzı ile pek çok uğraştım. Benden para istiyor ve ona vermek üzere bir mecidiyelik büyük renkli bir kâğıt aldım. Verip vermediğimi bilemiyorum. Acaba ne hâldedir, ne gibi müzayaka içinde bulunuyor? Gece gündüz fikrimi en ziyade meşgul eden Hıfzı'nın ahvalidir. Kendisinden bir haber alsaydım belki bu kadar üzülmez idim. Ne için bana bir kart yazmadı? Bir türlü bunu anlayamadım.

9 Nisan 1917

27 – Bugün bir kart Binbaşı Cemal Bey'e yazdım. Hıfzı'dan bana malûmat bildirsin, zira evden ve gerekse Cevdet'ten ümidim münkatı oldu. Bir kart da idarede Saim Bey'e yazdım. Hava son derece güzeldir. Dünkü telgrafa göre, Schtoht Çayı başında Almanlar Ruslara hücum ederek büyük telefat verdirmiştir.

10 Nisan 1917

28 – Hava son derece güzeldir. İki gün evvel diğer koğuşta vefat eden bir Avusturya zabitinin cenazesini kaldırmak üzere, yüz kadar Avusturya efradıyla, otuz kadar zabit hastanenin kilisesine geldiler. Etraflarında on kadar Rus süngülüsü var idi. Merasim ile kaldırıp götürdüler.

11 Nisan 1917

29 – Hava son derece güzeldir. Bilmem her ne esbaba mebni [sebeplerden dolayı] ise bu günlerde pek ziyade sıkılıyorum. Her gece rüyamda Hıfzı ve Vedia ile uğraşıyorum. Pek ziyade bunaldım. Aybaşına hastaneden katiyen çıkmaya karar verdim.

12 Nisan 1917

30 – Hava son derece güzeldir. Bugün posta geldi. Avusturya zabitlerinden birisine bir paket çamaşır var idi. Benim yatağımın karşısında yatıyor. Paketi açtı, içinde çamaşır, bir pantolon, bir şişe lavanta çıktı. Pantolonun her tarafını yokladı. Belindeki astarın içinde bir mektup buldu.

Birçok sevindi. Okudu, ailesinden imiş. Biz zavallı Türkler değil paket, mektup bile alamıyoruz.

13 Nisan 1917

31 – Hava güzeldir. Bugün doktora gittim. Artık burada son derece sıkıldığımdan beni lagere gitmek üzere yazmasını rica ettim, kabul ederek yazdı. Yarın gideceğim.

14 Nisan 1917

1 Nisan – Hava kapalı, sert bir rüzgâr esiyor. Öğleden elbiselerim geldi. Buradaki Avusturya zabitleri ile vedalaşarak, dört kişi bir süngülü ile hareket ettik. Ben hastanede iken bizim arkadaşlar birinci barakadan üçüncü barakanın üst katına gelmişler. Yeni odamıza geldim. Odada Mustafa Kaptan ile nizamiye zabitanından Mülâzım Celal Efendi ile üç kişi oluyoruz. Tekmil arkadaşlar geldiler. “Sefa geldiniz” diye merasim icra ettiler. Akşam birdenbire kar yağmaya başladı. Yarım saat sonra ortalık kâmilen beyaz kar ile örtüldü.

15 Nisan 1917

2 – Bugün hava son derece güzeldir. Dün gece yağan kardan eser kalmadı. Lâkin, ben dün gece bir türlü uyuyamadım. Bugün Binbaşı Halil Bey’e bir kart yazdım. Hıfzı’nın hakkında malûmat yazmasını rica ettim. Telgraf: On bir Türk alayı, dört Alman alayı, ceman on beş alay sürat ile Bağdat üstüne hareket ediyor imiş. Benim dünden beri iki adet dişim ağrıyor ve beni son derece mustarip ediyor.

16 Nisan 1917

3 – Hava soğuktur. Bu gece gerek dişimin ağrısından ve gerekse yatağın rahatsızlığından sabahı ettim. Nihayet dişçiye gitmeye karar verdim ve gittim. O iki dişi de çektirdim. Otuz ay zarfında yedi diş oluyor ki çektirdim, iki adedi de kırıldı. Dokuz diş ediyor. Artık ekmek yemek için ağzımda diş kalmadı. Başımda, yüzümde siyah yok. Gözlerim gece yazı görmüyor. Şu hesapça, artık ben bittim. Bazı buradan sağ olarak kurtulmaktan bile kat-ı ümit ediyorum. Havadis: Rusların dâhili işleri, her

hâlde pek bozuk olduğu birçok rivayetlerden anlaşılıyor. Fakat ne derece sıhhatte olduğu bizce malûm değildir. Lâkin herhâlde Ruslar harpte pek devam edemeyecekleri zannediliyor. Bakalım ne hâl kesbedecek?

17 Nisan 1917

4 – Hava güzeldir. Birçok havadisler deveran ediyor ise de neticeleri malûm değildir. Akşam Almanlar, Fransızlara on altı milyar frank vermek üzere sulh teklif etmiş.

18 Nisan 1917

5 – Hava güzeldir. Bugün bir kart eve ve bir tane de Cevdet'e yazdım. Bugün gelen telgrafta: Ruslar kırk yaşından yukarı olan altı senelik efradı terhis etmeye karar vermiştir. Burada tekmil üsera mevkiinde, hastanelerde ve şehirlerde bu efrat, muhafaza vazifesini ifa ediyor idi.

19 Nisan 1917

6 – Hava güzel ise de son derece rüzgârlıdır. Ruslar harp taraftarı olan Milyukov'un kabinesinin sukutunu talep ediyorlar. Her hâlde Rusların sulh yapacağına inanmaya başlıyoruz. Bakalım, ileride ne zuhur edecek? Posta ile Kâzım Kaptan bir fes ve bir mektup aldı.

20 Nisan 1917

7 – Hava güzeldir. Lâkin dün gece son derece şiddetli bir rüzgâr var idi. Bir de sabahleyin baktık ki etraf dağlar kâmilen kar ile örtülerek, ortalık bembeyaz kesilmiş. Öğleye kadar güneş hepsini mahvetti.

21 Nisan 1917

8 – Hava güzeldir. Havadis yoktur. Ben elan süt, yumurta ve tereyağından başka bir şey yemiyorum. Hastaneye gittiğimden bugüne kadar bunlardan başka bir şey yemedim. Bakalım ne zamana kadar bu perhizde devam edebileceğim?

22 Nisan 1917

9 – Hava son derece güzeldir. Bugün posta günüdür. Yalnız Mustafa Kaptan taahhütlü olarak bir mektup aldı. Başka mektup yoktur. Bu birkaç gündür havadis alamıyoruz. Buradaki mevcut Rus askerlerinin kırk yaşından yukarı olanları bugün memleketlerine gitmek üzere silahlarını teslim ederek şimendifere binip hareket ettiler. Başka bir havadis yoktur.

23 Nisan 1917

10 – Hava güzeldir. Bugün Dauria'dan, Binbaşı Sabri Bey'den bir kart aldım. Havadis: Kopenhag'da Alman, Avusturya, Rus sosyalistlerinden mürekkep bir mecliste kendi hükümetlerine bu mealde sulh olmak üzere bir karar verilmiş. Bu karara göre, Belçika, Alman idaresinde müstakil kral olup, ordu beslemeyecek, Alcase Lorraine Almanya'ya kalacak, Metiada ve Litva vilayetleri, Polşa Kraliyeti keza Alman idaresinde müstakil olacak, ordu bulunmayacak. Sırbistan, Karadağ müstakil olup, Avusturya idaresinde ve ordusu bulunmayacak. Bize gelince, Çanakkale küşâd edilecek [açılacak]. Ermenistan beylik olacak, ordusu bulunmayacak, bizim idaremiz altında bulunacak. Türkiye'nin ne kazandığı görünmüyor. Üste de Ermenistan'ı veriyor. Bugün akşama kadar bu münakaşa aramızda devam etti. Tabiidir ki evliyâ-yı umur [iş başında bulunanlar] bunu bizden iyi düşünüyor. Lâkin gene muazzeb olmaktan [azap çekmekten], üzülmekten insan kendi nefsini men edemiyor.

24 Nisan 1917

11 – Bugün bir havadis yoktur. Elan aramızda dünkü münakaşa cereyan ediyor. Bugün posta geldi. Arkadaşlardan dört-beş efendi Dersaadet'ten mektup aldılar.

25 Nisan 1917

12 – Dün geceden beri esmekte olan şiddetli rüzgâr, bugün de devam ediyor. Kumdan hariçte gezinmek pek zordur. Burada bir miktar rüzgâr eser ise, kış geri geldi demektir. Güneş var mı, yazdır! Ahval-i tabiiyesi [tabii durumu] anlaşılmaz bir memlekettir. Amerika'dan efrada iane olmak üzere miktar-ı kâfi kuru meyve, pirinç, börülce ve şeker gelmiş. Avusturya zabitanının vermiş olduğu karar üzerine bu erzak zabitana tevzi edilerek,

parasını alıp efrada vermeyi münasip görmüşler. Bize de verdiler. Şeker pek ziyade bozulmuş ve adeta yenemeyecek bir hâle gelmiştir.

26 Nisan 1917

13 – Bugün Cevdet’e bir kart daha yazdım. Bugün postadan dört-beş mektup geldi. Havadis: Mareşal Mackensen bizim Kafkasya ordusu kumandanlığına tayin edilmiş. İran’da Rus orduları bizim hududa ilerledikçe arkasında telgraf hatlarını kâmilen İran aşairi [aşiretleri] tahrip etmiş. Kazan şehrinde Tatarlar tarafından isyan çıkmış. Rusların bir kısmı harp aleyhine olarak hükümet-i muvakkateye [geçici hükümete] karşı propagandaya başlamış.

27 Nisan 1917

14 – Havalar gayet güzel gidiyor. Buradaki havadise göre Alman ve Avusturya orduları Rus ile harp etmeyerek karşı karşıya oturuyor imiş. Zira Ruslar hürriyet ile meşgul olduğundan her iki ordu tecavüz etmemek üzere emir almışlar.

28 Nisan 1917

15 – Havadis yoktur.

29 Nisan 1917

16 – Bugünkü havadis, İngilizler Bağdat’tan ilerideki Samara ’yı zapt ederek dört-beş kadar lokomotif zapt etmişler. Akşam bana arız olan bir baş ağrısından o kadar mustarip oldum ki tarif edemem. Belki müddet-i ömrümde bu kadar şedid [şiddetli] baş ağrısına asla duçar olmadım. Baygınlıklar geçirdim, ta gece yarısına kadar kıvrandım.

30 Nisan 1917

17 – Elan başımda son derece bir ağırlık ve sersemlik vardır. Bugünkü Rus gazetesinden: Petersburg’ta ahali büyük bir nümayiş icra ediyor. Ellerinde siyah bayraklar ile toplanarak, nutuk irad ederek umum İngiltere

ve Fransa namına “kahrolsunlar” diye bağırarak harbin aleyhine nümayiş yapıyorlar. Bugün posta geldi. Efendilerden bazıları mektup aldılar.

1 Mayıs 1917

18 – Ruslar şimdiye kadar bizim tarih-i Rumî kullanıyor idiler. Şimdi Efrenci kullanmaya verilen karar üzerine, bugün Efrenci [Avrupalılara ait] Mayıs bir olduğundan onlar da bugün Mayıs bir itibar ettiler. Bizim Türkiye’de de geçen sene Efrenci tarihi kullanmaya başladıklarını duymuş idik. [1 Mart 1333=1 Mart 1917 tarihinden itibaren Türkiye’de Rumi takvimindeki 13 günlük fark kaldırılmıştır. Hasan Basri Efendi günlüğünde bu farkı sonuna kadar sürdürmüştür.]

2 Mayıs 1917

19 – Bugün Küçükayasofya’ya, Kadri Bey’e bir kart yazdım ve Hıfzı’nın hakkında bana malûmat bildirmesini rica ettim. Bir de Dauria’da Binbaşı Sabri Bey’e yazdım.

Havadis: Almanya ve Avusturya orduları Rusya hükümetine bildirmiş ki Mayıs yirmi dörde kadar sulha karar vermezler ise, şiddetli taarruza geçerek perişan edeceklermiş. Bir hafta zarfında tahte’l-bahirler tarafından yirmi yedi sefine gark edilmiş. Akşam posta geldi. Zühtü Efendi isminde bir genç ihtiyat zabiti vardır. Kendi Üsküdarlı ve adliye ketebesindendir [kâtiplerindendir] O koşarak “müjde, bir kart getirdim” dedi. Sevinç ile kartı aldım. Oh çok şükür Yarabbi, imza Hıfzı’nın olduğundan o kadar memnun oldum ki sanki artık esaretten kurtuldum! Evet, onun için son derece merak içinde bulunuyor idim. Gece, gündüz düşüncem onun hayatından bir haber almak. Bir türlü kendimi teselli edemiyor idim. Hamdolsun, Cenab-ı Hakk’ın lûtf-i keremine! Evladımın sağ olarak validesinin nezdine avdeti [yanına dönmesi], beni son derece bahtiyar etti. Cenab-ı Hak cümlenin evladını bağışlasın!

Bu gece tabur imamı Lütfullah Efendi’nin emri geldi. Diğer mevkie nakletmek üzere saat onda trene irkâben [binerek] gidecek. Kendisiyle veda ettik. Bu gece son derece şiddetli bir rüzgâr esiyor.

3 Mayıs 1917

20 – Rüzgâr neticesi olarak bu sabah kar yağıyor. Burada yağmur yoktur. Bu gece bir türlü uyku uyuyamadım. Evvelce keder, düşünce gibi bir takım endişeden ise de bu geceki tabii sevinçten idi. Bugünkü havadis, bizim ordu büyük bir taarruz yaparak Ruslara pek büyük zayiat verdiriyor ve Erzincan tarafından ilerliyor imiş.

4 Mayıs 1917

21 – Hava güzeldir. Bugün bir havadis alamadık. Şimdi burada bizi en ziyade sıkan tütünsüzlüktür. Asla tütün yok. Sigara geliyor ise de, o da zıvanalı ve ancak ucunda, bir parmak kadar yerinde yavaş bir tütün var. Çâr-nâ-çâr [ister istemez] alıyor isek de bir şey anlayamıyoruz. En fena tütüne razı olduk.

5 Mayıs 1917

22 – Hava güzel ise de, rüzgâr pek ziyade şiddetlidir. Kumdan hariçte gezmek kabil değildir. Havadis: Fransa cephesindeki İngiliz ve Fransızların taarruzunda Almanlar doksan bin kadar telefat vermiş. Lâkin gerek İngilizlerin ve gerek Fransızların telefatı bunun iki-üç misli ziyade imiş. Taarruzdan evvel on bin top ile on gün bombardıman etmişler ve bu taarruzdan pek büyük ümit besledikleri hâlde muvaffakıyet görememişler. Artık bu hâl harp değil, adeta vahşet! Demek on bin top, on gün ateş eder ise buna insan nasıl tahammül eder! İhtimal ki birçoğu tecennün etmiştir [delirmiştir]!

6 Mayıs 1917

23 – Rûz-ı Hızır [Hıdrelez]. Ne güzel hava var! İri, iri kar yağıyor. Burada yağmur pek nadir olduğundan, rüzgârdan sonra yağmur yerine kar yağmak, her daim beklenilen bir hâldir. Alman tahte’l-bahirleri tarafından Mart ayı içinde on bin ton hacminde dört yüzü mütecaviz sefine gark edilmiş. Sözde buradaki bir Rus zabitinin ifadesine göre Kesita’dan firar eden İhsan Paşa bu sefer Bağdat üstünde İngilizlere esir düşmüş.

7 Mayıs 1917

24 – Sabah elan kar yağıyor. Vâkıâ, yerde kar yoktur, yağan eriyor. O nispette soğuk da yoktur.

8 Mayıs 1917

25 – Hava bugün son derece güzeldir. Havadis: Bağdat üstünde Muhammed Abdullah Paşa isminde bir aşiret reisi son derece cesaretle harp ediyormuş.

9 Mayıs 1917

26 – Bugün posta günüdür. Hıfzı'ya bir kart yazdım. Havadis: Burada haber aldığımıza göre, Petersburg'ta ahali ile asker arasında bir müsademe olmuş. General Berilov namında birisi on beş bin asker ile hükümet-i muvakkatenin, "Rusya yalnız başına sulh akdetmeyecektir" diye olan beyanatına karşı nümayiş yapmış. Dünyanın en büyük mühimmat deposu olan Rusya'nın bir şehrindeki depoda iştiâl vuku bularak [yangın çıkarak], üç bin nefer ameleden iki yahut üç yüz adam kurtulabilmiş. Şiddetinden deniz kenarında beş-altı gemi batıp yahut yaralanmış.

10 Mayıs 1917

27 – Hava son derece güzeldir. Havadis: Ruslar otuz dokuz yaşında olanları terhis etmek üzere emir verilmiş. Ecnebi gazetelerinin yazdığına göre, İngiltere ile Almanya arasında sulh edilmek üzere imiş. Rusya Harbiye Nazırının beyanatı diyor ki, "maatteessüf tekmil ordumuzu gezdim, gördüm. Bizim asker harp edecek bir hâlde değildir." Bu gibi havadisler sulh hakkında bize ümit veriyor, lâkin bir türlü kalbimiz inanmıyor. Zira bu gibi şayiaların binlerce yalanlarını dinledik. Bu kadar milyonlarca dökülen insan kanı, sarf edilen milyarlarca liraların mukabilinde ne gibi şerait altında sulh imza edilecek? O büyük devletlerden daha hiç biri yıkılmadı ki bir takım şerait altında imzaya muvafakat etsin...

11 Mayıs 1917

28 – Hava son derece güzeldir. Bu gece rüyamda çocuklar ile pek ziyade uğraştım. Hamit yatağımda benim ile yatıyor. Kendisini birçok öptüm sevdim. Katiyen tütün yoktur. Bugün bir Rus neferinden iki paket tütün

buldum. Bizim paketlerin altı adedi kadar vardır. Elli altı kuruş para verdim. Ne yapayım, bu sıkıntının üstüne bir de tütünsüzlük olur ise dayamayacağım.

Şimdi bakkala iki arabada on çuval toz şeker geldi. Rus efradı bunun şeker olduğunu anlayarak otuz kadarı bir araya birikip geldiler ve şekeri kendileri alacaklarını bildirdiler. Bunun üzerine üç tane Rus zabiti geldi ise de askerler dinlemedi Yarım saat kadar mübahaseden [konuşmadan] sonra arabaları iki süngülü ve iki zabit beraberinde olarak komiteye yahut kumandanlığa gittiler. Asayiş-i memleket ve intizam-ı askeri bu yoldadır. Mesmûâta [işitilene] göre şehirde ahali kartoçka usulüyle şekerin fondunu otuz beş kapiğe alıyormuş. Bizim para ile yüz otuz dirhem şeker, dört kuruş on beş para eder. Biz burada Rus efradından beher fondunu bir ruble on kapiğe alıyoruz ki on beş kuruş eder. Bakkalda şeker yoktur.

12 Mayıs 1917

29 – Bugün Hıfzı'ya bir kart yazdım. Hava son derece güzeldir. Şimdi posta geldi, 13 Şubat tarihli Hıfzı'dan bir kart aldım. Çok şükür Yarabbi! Demek Hıfzı olmasa elan Dersaadet'ten bana mektup yazacak başka kimsem bulunmayacak idi. Hastaneye dün bir Türk zabiti gelmiş. İran'da esir olmuş, Mançuri'ye gider iken hasta olduğundan buraya çıkarmışlar. Yedi aylık esir imiş.

13 Mayıs 1917

30 – Hava son derece güzel ise de hariçte kumdan gezmek mümkün değildir.

14 Mayıs 1917

1 Mayıs – Hava güzel, rüzgârlıdır. Kum pek ziyadedir. Havadis: Alman tahte'l-bahirleri bir Fransız drednotu batırmış ve yirmi beş adet İngiliz sefinesi gark etmiş. Rus efradı mahiye beş ruble maaş istiyorlar. Bugün silâh altında beş-altı milyon asker var imiş. Mahiye beş-altı milyon ruble efrat maaşı eder. Ne müthiş yekûndur!

15 Mayıs 1917

2 – Hava güzeldir. Havadis yoktur.

16 Mayıs 1917

3 – Hıfzı'ya bir kart yazdım. 13 Şubat tarihli kartına cevaptır. Bir kart da Dauria'da Osman Bey'e, bir kart da İkbal gazetesi idaresine yazdım. Üç aylık abone için dört ruble gönderdim, havadis yoktur. Maatteessüf, gospodin olan Rus neferleri postaya gitmediklerinden, yazdığım kartlar Cumartesi gününe kaldı. Dün hastanede fevt olan bir Avusturya zabitinin cenaze merasimine iştirak etmek üzere bizim Türk zabitanından iki efendi talep ettiler. Mezaristan uzak ve toz çok olduğundan kimse gitmeye cesaret edemiyor. Gençlerden Zühtü Efendi namındaki ihtiyat zabiti gitti.

17 Mayıs 1917

4 – Bu gece o kadar müthiş bir rüzgâr esiyor idi ki adeta dehşetli bir fırtına demek idi. Sabaha kadar devam etti. Havadis: Tahte'l-bahirler tarafından bir Fransız transport gark edilmiş. İçindeki efrat ve kumandan kâmilen gark olmuş.

18 Mayıs 1917

5 – Bugün asla havadis yoktur.

19 Mayıs 1917

6 – Hıfzı'nın kartını ancak bugün postaya verebildim. Havadis: Rusya Harbiye Nazırı ordunun adem-i intizamı ve erzakın ve cephanenin fıkdanı hasebiyle, bu gibi bir gayr-ı muntazam kuvvet ile harbe devam edilemeyeceği ve kendisinin mesuliyeti kabul edemeyeceğinden bahis ile istifa etmiş. Akşam Hariciye Nazırı Milyukov, en büyük harp taraftarı olan bu herif, istifa etmiş. Yerine Amele Parti ve Sosyalist Reisi olan Kerensky, Hariciye Nazırı olmuş.

20 Mayıs 1917

7 – Hava güzeldir. Bir seneye yakındır ki Saim Bey bir fotoğraf istemiş idi. Bugün Mustafa Kaptan ve diğer beş efendi, birlikte olarak gidip altı adet fotoğraf çıkarttım. Beş rubleyedir. Bir hafta sonra alacağız. Havadis: Burada bizim muhafazamıza memur olan Rus efradı bütün bütün nizam ve intizamdan ârî [yoksun] bir hâlde olduğundan, kendi zabitanını bile tanımıyor. Gerek postaya ve gerek hamama gidecek zabitanı daima miktar-ı kâfi süngülü ile gönderiyorlar idi. Lâkin şimdi Rus zabitleri bir türlü efradı bu gibi hizmetlere sevk edemiyor. Yalnız nöbet bekliyor, başka bir iş tanımıyor. Bugünkü havadise göre, birkaç gün sonra nöbet mahallerini terk edecekleri söyleniyor. Fakat bu bizim için iyi bir havadis değildir. Zira onlar bizi her hususta muhafaza ediyor. Yarın cahil ahali sarhoş olarak gece barakaları basar ise, o vakit hayatımız tehlikede kalacaktır. Her ne hâl ise, bakalım ileride daha neler olacak?

21 Mayıs 1917

8 – Hava sıcaktır. Her taraf sis içinde, pek ziyade sıkıntılıdır. Bir haftadır ki et yoktur. Yemeklerimiz fasulye, lapadan ibarettir. Havadis yoktur.

22 Mayıs 1917

9 – Hava sislidir. Havadis: Gazze civarında edilen bir harpte İngilizler üç bin telefat ve on iki makineli tüfek terk ederek geri çekilmiş. Bağdat tarafında İngiliz, Rus kuvvetleri ile olan bir harpte dört bin telefat ile Rus, İngiliz kuvvetleri münhezimen [hezimete uğrayarak] Diyala Nehri'nin öbür sahiline geçmişler. Buradaki rivayete göre, Japonya Vladivostok limanını

işgal etmiş. Rusya top ve asker gönderiyor imiş. Fakat biz bu habere pek inanamıyoruz.

23 Mayıs 1917

10 – Hava sislidir. Bugün Hıfzı'ya bir kart yazdım. Havadis yoktur. Posta geldi, arkadaşlardan bazıları mektup aldılar.

24 Mayıs 1917

11 – Hava bir derece kadar güzeldir. Havadis yoktur.

25 Mayıs 1917

12 – Hava bir derece güzeldir. Tercüman gazetesinden: Cezayir 'de Fransızlara karşı Araplar isyan etmiş.

26 Mayıs 1917

13 – Berlin'de Kayzer Willhelm'e üç el tabanca endaht edilmiş ise de, tesadüf ettiremeyerek cani yakalanmış. Adriyatik'te İngiliz'in hafif filosu Avusturya filosu tarafından bastırılarak on dört parça gark ediliyor. Avusturya'nın yalnız bir teknesi yaralanmış. Rusya'nın Süleymaniye tarafında bizim ile ettiği ufak bir müsademede bir miktar esir ile makineli tüfek vermiş. Rusya'nın Kafkas hattında bir istasyonda bir miktar Rus askeri bir treni soymuşlar imiş.

Avusturya Salib-i Ahmer'inin [Kızılhaç'ının] buradaki esir efrada muavenet olmak üzere göndermiş olduğu eşya bugün tevzi edildi. Türk, Alman, Avusturya efradına kâmilen verdiler. Eşyanın miktarı pek çoktur. Efrat başına dört adet keten mendil, iki adet havlu, iki çift fanila, maa-don [don ile birlikte] bir adet büyük hırka ve aynı bezden ve pamuklu pantolon, bir çift fotin. Bizim Park'taki Doktor Rıfat Efendi Tien-Çin'den muavenet akçesi namıyla her ay mühim miktarda gelen paradan bizim Türk efradına haki renkte ince bir kumaştan bir pantolon ve bir adet ceket tevzi etti. Orada bulunan terzilere diktirmiş. Oldukça, efradın kıyafeti düzeldi.

27 Mayıs 1917

14 – Birkaç gündür hava son derece sislidir. Her taraf sis içinde, dumanlı olup son derece sıkıntılıdır. Rüzgâr ara sıra estiğinden bir yandan da onun kaldırdığı kumdan ne gezilebilir, ne hariçte oturulabilir. Böyle bir sıkıntı ile gün geçirmeye uğraşıyoruz. Posta geldi. Arkadaşlardan bazıları mektup aldılar.

28 Mayıs 1917

15 – Keza, havanın sis, dumanı devam ediyor. Fazla olarak sert bir rüzgâr esiyor. Buradaki Rus efradı pek ziyade şımardı. Ne zabit dinliyor, ne vazifesine bakıyor. Yalnız nöbet bekleyip, kendi keyfine göre hareket ediyor. Üç gündür üsera zabitan için bakkala gelen ekmek arabasını çevirdiler. “Biz siyah ekmek yiyoruz, onlar neden beyaz ekmek yesinler?” diyorlar. Bugün de süt arabasını çevirdiler. “Üsera zabitana süt ve beyaz ekmek ve şeker vermeyeceğiz” diyorlar. Kendi zabitleri her ne kadar ibrâm [ısrar] ettiler ise de dinletemediler. Bakalım bu gidişle ne olacak?

29 Mayıs 1917

16 – Hava bir miktar serindir. Rüzgâr esiyor, bir miktar sislidir. Havadis yoktur.

30 Mayıs 1917

17 – Posta günüdür. Bugün bir kart Hıfzı’ya, bir tane de Cevdet’e yazdım. Havadis yoktur. Bugün postada iki adet mektup geldi, arkadaşlar aldılar. Hava ziyadece soğuktur.

31 Mayıs 1917

18 – Sabah yoklamasına çıktığımız zaman Rus zabiti yanında birkaç Rus neferi ile on üçüncü Avusturya zabitlerinin barakasından bir Rus karısı bulup çıkarmışlar. Kadını biz de gördük. On sekiz, nihayet yirmi yaşlarında oldukça güzel idi. İki süngülü ile posta edip gönderdiler. Avusturyalılar Rus neferlerine para ile her işlerini gördürüyorlar. Başka havadis yoktur. Akşam posta geldi. Dört adet kart aldım. Bir adedi kayınvalideden, 3 Şubat tarihli idi. Safiye’den ve çocuğundan malûmat aldım. Üç adet de Hıfzı’dan aldım. Bir adedi Kânunusani beş, bir adedi Şubat 1 ve bir adedi Şubat 3 tarihli idi.

Pek ziyade memnun oldum. Cenab-ı Hak evladıma uzun ve hayırlı ömür versin. O geldi, ben de kendimin kimsesiz olmadığımı anladım.

1 Haziran 1917

19 – Bugün asla bir havadis alamadık. Bugün Şubat 10 tarihli iki kart Hıfzı'dan aldım.

2 Haziran 1917

20 – Başka havadis yoktur.

3 Haziran 1917

21 – Havadis yoktur.

4 Haziran 1917

22 – Bugün iki kart yazdım. Bir tane Hıfzı'ya ve bir adet de Hüseyin Kaptan'a yazdım ve bir adet de biraderim Asım Efendi'ye yazdım. Zira bir seneden ziyade oluyor ki ne Cevdet'ten ve ne de kendisinden mektup alamıyorum. Akşam postasında Saffet Kaptan'dan bir kart aldım. Havadis yoktur.

5 Haziran 1917

23 – Can sıkıntısı bizim için en müthiş bir hastalıktır. Üç seneye karîbdir [yakındır] ki daimi bir mahbusiyyet içinde bulunuyoruz. Dünyadan kat-ı alaka etmiş bir hâldeyiz. Üst, baş yok. Gıda yok. Sütün kıyyesi yedi buçuk kuruş. Tütün en adisinden, hatta bizim otuz paralık tütünden pek aşağı olmak şartıyla yüz otuz dirhem bir liraya. Şeker yok, sebze asla yoktur. Bir sigara kâğıdı beş kuruş. Her gün, her gece bir muhit dâhilinde birbirimizi göre göre artık kendi kendimizden usandık. Harice çıkar isek kumdan, rüzgârdan yarım saat ancak dolaşabiliyoruz. İçeri giriyoruz, orada oturamıyoruz. Efrat her hâlde bizden pek ziyade serbesttir. Biz on üç zabitan, barakası etrafı süngülü ile muhat [çevrili] bir daire dâhilinde mahbus olarak bulunuyoruz. Pek ağır bir hayat geçirmekteyiz. Her sabah köyden arabalar ile ekmek ve süt vesaire burada Rus kumandanı tarafından

açılan askeri bakkala geliyor ve mevcut bine karîb üsera zabitan o bakkaldan alıyor idik. Bugün gelen süt arabasını Rus efradı bırakmadığından, Rus zabitleri geldi ise de efrada bir türlü sözleri kâr-gîr olmadığından [işe yaramadığından] araba geriye avdet etti. Bugün dört gündür ki ekmek gelmiyor. Şimdi yirmi kadar ekmek geldi. Nihayet üsera muhafazasına memur olan Rus, dört-beş kadar Rus zabitinin, "efradın bu hareketine karşı bizim burada mevcut esir ecnebi bin kadar zabitana karşı haysiyetimizin pây-mâl edilmesine [ayakaltında çiğnenmesine] ve efrada terbiyeden aciz olmamıza karşı bu hizmeti ifada devam edemeyeceğimizden" istifa ettiklerini haber aldık.

6 Haziran 1917

24 – Felâketimizin otuz birinci ayı bugün hitam buldu. Daha ne miktar devam edeceğini ati gösterecektir. Bugün posta günüdür. Saim Bey'in bir seneden beri talep ettiği fotoğrafı bugün postaya verdim. Bir kart kayınvalideye yazdım. Havadis yoktur.

7 Haziran 1917

25 – Bu sabah gelen süt ve ekmek arabalarını Rus askerleri çevirdi. Her ne kadar Rus zabiti kendilerini men etti ise de dinlemediler. Bir-iki saat sonra komiteden bir nefer geldiğinden bıraktılar. On beş gün vardır ki et ve yağ yoktur. Akşam yemek zamanı bir Rus kaymakamı beş, altı zabit ve bir iki nefer birlikte geldiler. Karşımızdaki ikinci barakaya girdiler. Oradan dördüncü barakaya gittiler. Yemeklere bakmışlar. Avusturya zabitanının yediği yemeği görerek başka barakalara uğramadan gittiler. Avusturyalıların yediği sade suda haşlanmış patates ve bir miktar bozulmuş makarna olduğunu görerek inanmışlar ki erzak yoktur. Tam gece on bir de, yatacağımız zaman üç araba erzak bakkala geldi. Daha maaş alamadık, para yok imiş. İrkuç'tan gelene kadar bakkal defter verecek, para gelene kadar veresiye alacağız.

8 Haziran 1917

26 – Bugün gayet ince bir yağmur yağıyor. Kış kadar soğuktur. Arkadaşlardan birçoğu mektup aldılar. Havadis yoktur. Yalnız buradaki

şayiata göre, buradan tekmil üseranın başka bir mahalle nakledileceği söyleniyor.

9 Haziran 1917

27 – Bugün beş aylık bir Times gazetesi okudular. Bizim Türkiye’de bulunan İngiliz üserasından bahsediyor. Beş adet general, bir tanesi Büyükada’da, diğerleri Bursa’da oturuyor imiş. Yüz kadar zabit Anadolu’da, 66 kadar İslam zabit Eskişehir’de imiş. Son derece rahat ve hâllerinden hoşnut imiş. Yalnız her gün şehre kadar gidip gelmeğe müsaade talep ediyor, başka bir gûne [çeşit] rahatsızlıkları yok imiş. Ne garip bir dava, biz burada kâmilen mahbus bir hâldeyiz! Daha bir gün bir şehre değil, bir köye bile gidemedik. Barbar dedikleri Türkler ile medeni Rusların hâlini düşünmeli. Bugün posta geldi, arkadaşların bazıları mektup aldılar.

10 Haziran 1917

28 – Hava yağmurludur. Bu gece rüyamda Vedia ile birçok uğraştım. Bir Rus gazetesinden tercüme: Kronstadht ilân-ı istiklâliyet [bağımsızlık ilân] etmiş. O gazeteden: “Bizdeki üseranın hâli” diye yazıyor imiş. “Almanya ve Avusturya ve Türkiye’de bizim üsera fevkalade istirahat içinde oldukları hâlde, onların esirleri bizim memleketimizde ne gibi bir hayat geçiriyor? Samara İstasyonu’nda beş gün katar içinde aç kalan on beş kadar Türk esiri ile beş-altı Avusturyalının karın tifosuna tutulduklarından dolayı, marazın başkalarına sirayet etmemek üzere yakıldığını öğrendik. Acaba medeniyet namı tahtındaki bu vahşet neden icabetti?” diye yazmış. Artık Rusların hâl-i medeniyeti anlaşılmalıdır.

11 Haziran 1917

29 – Hava gayet güzeldir. İki gündür şeker bulamıyoruz. Ne kahve ve ne çay var. Can sıkıntısı son derecede. Ne yapacağımızı şaşırdık. Tütün yok, peynir yok, et yok, maaş da daha alamadık. Akşam, şimdi maaşımız geldi, aldık. Ve istarcadan bir fond şeker bulup, bir ruble yirmi kapiğe aldım. Bizim hesapça, yüz otuz dirhem şeker on beş kuruş ediyor.

12 Haziran 1917

30 – Hava son derece latiftir. Bir Rus gazetesinden: Almanlar senede iki yüz elli kadar tahte’l-bahir inşa ediyor imiş. Amerika sahiline beş bin ton hacminde ve zırhla mücehhez ve yirmi beş santimetrelik topu hamil bir tahte’l-bahir gelmiş. Amerikalılar bundan pek büyük endişe ediyor imiş. Bizim Türk ordusu İran’da Kirmanşah üstüne yeniden tecavüz ediyor imiş.

13 Haziran 1917

31 – Bugün bir kart Hıfzı’ya yazdım ve bir fotoğraf biraderim Sabri Efendi’ye gönderdim. Hava serindir. Oldukça sert bir rüzgâr esiyor.

14 Haziran 1917

1 Haziran – Bu sabah doktora müracaat ederek hastaneye gitmek üzere bir kâğıt aldım. Mülâzım Necati Efendi on beş gündür hastanededir. Boynundaki, birkaç aydır zuhur eden, bir ufak şişe ameliyat yaptırmış idi. Onu görmeye gittim. Havadis: Her tarafta Rus rublelerin kıymeti tenzil ediyor ve her tarafta intizam-ı idare bozulmuş ve birçok şehirlerde yangın yapıyorlar imiş. Sözde Budapeşte’de ahali bir nümayiş yapmış. Avusturya kuvve-i askeriye sevk ederek ahalinin üzerine ateş emri vermiş ise de asker emri ifa etmiyor. Bunun üzerine Alman kuvveti sevk ediliyor. Onlar da emrin ifasında tereddüt ediyor. Nihayet Türk taburları sevk ediliyor, ilk emirde ahalinin üzerine şedit bir ateş açıyorlar ve ahali külli zayiat ile dağılıyor. Fakat sıhhati ne derecede olduğu bizce malûm değildir.

15 Haziran 1917

2 – Burada vefat eden üseranın ve gerek Rus efradının defnedilegeldiği bir mezarlık var imiş. Bir saate karîb bizim mevkiimizden uzaktır. Geçen sene hepimizden toplanılan bir para ile oraya bir abide yaptılar. Bundan on gün evvel Avusturyalıların müracaatı üzerine, Ruslar her gün otuz efendinin oraya gidip mezarlığın tanzimi için müsaade ettiler. Bizden yevmiye iki Türk gidecek. Bizim Türk efradından yüz on kadar mezar var. Şimdiye kadar bizim efradın mezarları perişan bir hâlde kalmış. Avusturyalıların birkaç defa tanzim edilmiş. Bizim gençlerden on iki efendi intihap edildi [seçildi], sıra ile gidecekler. Lâkin biz yalnız emretmeye ve nümayişe ve gösterişe mağlup bir kavim olduğumuzdan, “sen gideceksin” gürültüsü başladı. Oraya giden Avusturyalılar bile bizim mezarlara yardım ettikleri

hâlde bizim efendiler gitmek istemiyor. Bugün için herkes itiraz ettiğinden, ben her ne kadar ihtiyar isem de, “zararı yok, bugün de ben gideyim” dedim. Saat onda gideceğiz.

Şimdi kabristandan geldim. Son derece yorgunum. Zira otura otura artık yol yürümeye yahut çalışmaya iktidarım kalmamış. Bizim Türk Mezarlığı pek haraptır. Avusturya zabitlerinin yardımı sayesinde tesviye olunuyor. Hakikaten Avusturyalıların çalışma hususunda pek ziyade faydaları var. Çünkü iş yapmasını biliyorlar. Burası Sibirya’nın en müthiş bir mevkii olduğu hâlde, aman Yarabbi, ne güzel bir manzaraya maliktir! Kâmilen gözün görebildiği kadar çam ormanı, aralarında binlerce yabani gülfidanları, ya o bülbüllerin sedası? Ufak bir bayırın altında latif ufak bir dere akıyor. Derenin etrafını kâmilen zümürrüd-âsâ [zümrüt gibi] ağaçlar ihata etmiş. O kadar latif bir manzara ki belki müddet-i ömrümde bu kadar şairane bir mevki görmedim. Yalnız bir kusuru var ise, gider iken tuğla harmanından gidiliyor. Oraların ağaçları kesilmiş. Kum olanca dehşetiyle meydana çıkmış. Bir miktar yokuş da var. Oranın tozu pek fenadır. Akşam postasından idarede Saim Bey’den bir kart aldım. Havadis: Yunan Kralı’nı tahttan indirmişler.

16 Haziran 1917

3 – Posta günüdür. Bir kart Hıfzı’ya yazdım ve bir kart Saim Bey’e yazdım. Havadis; Kafkasya’da İslam ahali hükümet-i muvakkateye [geçici hükümete] karşı isyan etmiş. Beserabya’da bulunan kıtaat isyan ederek kendi zabitlerinden iki zabit öldürmüşler. Onları terbiye etmek üzere sevk olunan kıtaat ile harp ediyorlarmış.

17 Haziran 1917

4 – Bugün çıkan havadise göre, Ruskoslav gazetesi yazmış ki iki Avusturya generali, yirmi erkân-ı harp zabiti [kurmay subayı] ile beş-altı kadar büyük rütbeli Rus zabitanı birlikte olarak Petersburg’a Romanya cephesinden gelmişler. Fazla malûmat yoktur.

18 Haziran 1917

5 – Bugün havadis yoktur.

19 Haziran 1917

6 – Havadis: Gelen Avusturya heyet-i askeriyesi Ruslar tarafından esir edilmiş. Kafkasya'da bizim ordu tarafından iki zabit geçerek bazı yerlere ilân yapıştırıp propaganda etmek istemiş iseler de onlar da esir edilmiş. Muharebe hakkında havadis yoktur. Bizim ahvalimize gelince, artık yevmiye [günlük] vukuatını, birçok zamandır yazmaya üşeniyorum. Her gün aynı hayat, aynı mahbusiyet. Pencerenin önünde oturup, saatlerce karşıdaki dağa bakmak, önümüzdeki kum çölünü seyretmekle geçti. Vakit oluyor ki bir odada üç kişi olduğumuz hâlde, saatlerce birbirimize lakırdı söylemiyoruz. Herkes kendi düşüncesiyle meşgul oluyor. Böylece bu ağır hayatı taşımaya uğraşıyoruz. Bakalım ne kadar zaman tahammül edeceğiz, yahut bu hayat ne zaman hitam bulacak?

20 Haziran 1917

7 – Posta günüdür. Bir kart Hıfzı'ya yazdım, bir fotoğraf Şahende'ye gönderdim. Bir kart da Bakü'ye Emir Timur nam kitabın irsali için yazdım. Yarın Ramazan-ı Şerif olduğu bildirildi. Bunun üzerine Rus zabitine müracaat edilerek gece nöbetçilerin lamba yanmasına muhalefet etmemeleri hususunda emir verilmesi istirham olundu. Zira iki aydan beridir Rus neferleri nöbette akşam saat ondan sonra lambaları söndürmek için bağırıyorlar. Buna kanaat etmeyerek birkaç defalar pencerelere kurşun endaht ediyorlar. Rus zabiti, "emir verdim" cevabını verdi.

21 Haziran 1917

8 – Gece saat on birde bizim kazarma nöbetçisi bir-iki defa bağırdı ise de, "kendisine emir verilmiştir" diye aldırmadık. Birde elindeki tüfeği ateş etti. Kurşun duvara vurdu. Çâr-nâ-çâr [ister istemez] lambaları söndürdük. Oruç tutacak efendiler koridorda yemek yediler. Sabahleyin Rus zabitine tekrar müracaat edildi ise de, efrada zaten Rus zabitanı da emir vermekten aciz olduklarını görüyoruz. "Yanlış olmuş, ben şimdi emir vereceğim" dedi. Bakalım ne olacak?

24 Haziran 1917

11 – Pazar. Bugün bir tabur kadar Rus askeri, yanlarında bin kadar Avusturya efradı beraber olarak önlerinde mızıka ile mezarlığa gittiler. Bilahare haber aldığımıza göre, bundan beş-altı ay evvel bir Rus neferi tarafından balta ile öldürülen Berezovka kumandanı Miralay Nikigerof mezarını kâmilen tahrip ediyorlar ve o Rus neferi kabristanın yanında bir ağaca bağlanarak kurşuna dizilmiş idi. Ben mezarlığa gittiğim gün görmüş idim. O ağacı kesmişler ve yakmışlar idi. Rusların âdetleri iktizasından [gereğinden] imiş. Ve kurşuna dizilen o nefer orada gömülmüş. O neferin enkazını oradan çıkararak mezarlığa götürüp muhteşem bir mezar yapıp gömüyorlar. Ve şimdiki hükümet-i muvakkateden o nefere mülâzım rütbesi verilmiş. Mezarına Budboraçik unvanı yazıyorlar.

27 Haziran 1917

14 – Bugün posta günüdür. Bir fotoğraf sevgili Vedia'ma gönderdim. Bir kart da Cevdet'e yazdım.

30 Haziran 1917

17 – Moskova Salib-i Ahmer'i vasıtasıyla bir mektup Hıfzı'ya yazdım. Bir kart da idarede Saim Bey'e yazdım.

4 Temmuz 1917

21 – Bugün Hıfzı'ya bir kart yazdım.

5 Temmuz 1917

22 – Tarihi 13.13.32, bu yolda na-malûm [belirsiz] Hıfzı'dan bir kart aldım. Bundan birkaç gün evvel Ruslar tarafından umum esir zabitana bir beyanname verilmiş idi. Meali: "Türk, Alman ve Avusturya zabitanı hükümetlerinize yazınız. Orada bulunan Rus esirlerine hükümetiniz güzel baksın. Olmadığı takdirde burada biz de size karşı pek fena muamele edeceğiz" tehdidini bildiriyor. Yani bundan ziyade bize ne gibi fena muamele edeceklerini anlamıyoruz. Daimi bir mahbusiyet ve yoksulluk içinde bulunuyoruz. Şehirde kendileri için kırk yahut elli kapik olan bir eşya bize bir rubleye geliyor. Şeker katiyen yok, tütün, peynir buna mümasil kâmilen yoktur. Daha ne yapabilecektir.

6 Temmuz 1917

23 – Şimdiye kadar beyaz ekmek geliyor idi. İlk tehdidât [tehditlerden] olarak bugün beyaz ekmeği kestiler. Siyah ekmek geldi ve bundan sonra asla beyaz ekmek verilemeyeceğini bildirdiler. Daha bakalım, ne gibi müşkülata ve sefalete duçar olacağız [uğrayacağız]? Cenab-ı Hak muinimiz olsun.

7 Temmuz 1917

24 – Bugün otuz ikinci ayı esarette ikmal ettik. Hava gayet mağmûm [sıkıntılı]. Ara sıra ince bir yağmur dökülüyor. Bizim ile beraber hava da bu uzun felâketimize müştereken ağlıyor. Akşam posta geldi. Hıfzı'dan 14 Nisan tarihli bir kart aldım.

8 Temmuz 1917

25 – Dün gece yağmur sabaha kadar devam etti. Bugün elan yağıyor. Hava bir derece soğuktur. Bizim taraflarda ancak Kasım ibtidalarında [başlarında] bu kadar soğuk olabilir. Tuhaftır, burada bir miktar yağmur yağıp da güneş görünmez ise, o anda kış içerisindeki kadar soğuk devama başlıyor. Akşam elan yağmur devam ediyor. Şimdi postadan Orhan Bey geldi, bana dört adet kart getirdi. Kânunuevvel ve Kânunusani tarihli, beş-altı aylık kartlardır. Demek yolda bir yerde ilişip kalmış. İki adedi Vedia'nın ve iki adedi de Hıfzı'nın imzası iledir. Her ne ise, Cenab-ı Hakk'a hamd ü sena olsun! Çocuklarım berhayat ve afiyettedir. İnşallah bir gün kendilerine kavuşma saadetine nail olurum. Şimdi bir adet kart daha getirdiler. Kânunusani 13 tarihli Ulviye Hanım'dan idi. Memnun oldum, geçen sene istemiş olduğum bir adet hasırlı fesin cemiyete teslim edildiğini Hıfzı yazıyor ise de, demek oda yolda kayboldu.

9 Temmuz 1917

26 – Elan yağmur devam ediyor. Akşam postası geldi. Hıfzı'dan 12 Kânunusani tarihli bir kart aldım.

12 Temmuz 1917

29 – Posta günüdür. Bir kart Hıfzı'ya ve bir fotoğraf Ulviye'ye gönderdim. Dauria'da Vehbi Efendi'ye bir kart ile yirmi iki ruble, borcuma mukabil gönderdim. Yağmur elan gayet ince olarak ara sıra, sis içinde dökülüyor.

16 Temmuz 1917

3 Temmuz – Bugün Hıfzı'ya bir kart yazdım ve Hamit'in büyüdüğünden bahisle kendisinin sünnet edilmesi için Asım Efendi ile görüşerek bir an evvel çaresine bakmasını bildirdim.

Burada bizim iaşemiz günden güne pek müşkül oluyor. Siyah ekmek veriyorlar. Bunu da bizden birçok efendiler yiyemiyor. Ekseriya bir sancı ve mide ağrısı veriyor. İçerisi son derece hamurdur. Adeta bir çamur parçasına benziyor. Et yoktur. Haftada otuz efendi olduğumuz hâlde otuz dört fond kadar et veriyorlar. Şeker bulamıyoruz. Peynir asla yoktur. Hülâsa, yiyecek hususunda pek ziyade bir sıkıntı içindeyiz. Bakalım, ileride daha neler göreceğiz?

Bugünkü havadis: Rus gazetesinden tercüme edildiğine göre, Rusların Galiçya'da yaptıkları taarruz üzerine Avusturyalılar ricat etmişler ve Lemberg'e otuz kilometre kalmış. Budapeşte'de, Macar ahali tarafında nîm [yarı] isyan var imiş ve birçok mağazalar yağma edilmiş ve Macarlar istiklâliyet istiyor imiş. Hülâsa, Avusturya'nın dâhili pek karışık. Galiçya'da bulunan bizim Türk askeri İstanbul'a azimet ediyor imiş. Şu havadisten biz son derece müteessir olduğumuz hâlde buradaki Avusturya zabitanı katiyen müteessir değiller. Hepsi zevk ü sefasında. Bugün bu havadis çıktığı zaman müteessir olmayan bir Türk yoktur. Hâlbuki Avusturyalılar pek mükemmel bir konser veriyorlar. Çalgı, zevk ü sefa içinde bulunuyorlar. İhtimal ki bu hâl böyle devam eder ise, bu Avusturyalıların hareketi mağlubiyetimize sebep olacak. Dün haber aldığımıza göre, Avusturya efradından yetmiş kadar Çek neferi Rus efradı ile talim ediyor imiş. Kendilerinin arzusu üzerine Avusturya ordusunun üzerine harbe gidecekler imiş. Bu gibi bir milletten ne gibi fazilet beklemeli! Bakalım, şu beliyeden ne vasıta ile kurtulacağız?

17 Temmuz 1917

4 – Bugünkü postadan dört adet kart aldım. İki adedi Mart ve bir adedi Nisan on tarihli ve Hıfzı'nın imzasıyladır. Ve bir adet de biraderim Asım Efendi'den, Mayıs on sekiz tarihlidir. Yazıyor ki "Hıfzı nizamiyeye geçti ve mektepte tahsildedir." Demek ihtiyat zabiti olacak. Ve Emin Efendi için de "Fabrikada tahsilde olup her vakit kendisinden mektup alıyoruz" diyor. Zavallı valideleri pek yalnız kaldı! Cenab-ı Hak ona sabır ve çocuklarıma işlerinde muvaffakıyet, vücutlarına sıhhat ihsan etsin.

20 Temmuz 1917

7 – Posta günüdür. İki adet kart yazdım. Bir Hıfzı'ya ve bir tane de biraderim Asım Efendi'ye. Emin'in hangi fabrikada olduğunu ve Hamit'in sünneti hakkında malûmat vermelerini talep ettim.

21 Temmuz 1917

8 – Rus zabitanına müracaat edildi. Bayram namazı için şehre gitmek üzere izin talep olundu. Ve Ruslar müsaade ettiler. Yarın cümle efendiler namus üzerine söz vererek bir zabit ile şehre gidilecek. Ben de gitmek istiyorum. Daha bir Rus memleketini görmedik. Geçtiğimiz yerlerden bir panaroma seyreder gibi geçtik. Bakalım ne gibi bir manzara göreceğiz ve buranın İslavları hakkında ne gibi bir fikir edineceğiz?

22 Temmuz 1917

9 – Bu sabah üç buçukta cümle efendiler kalktılar. Herkes kahvesini içerek sabah kahvaltısını yiyip hazırlandı. Saat beş buçuğa yakın bir Rus zabiti ile istasyona hareket ettik. Yirmi dakika kadar çeken istasyona geldik. Tren hazır idi, binerek Vrahni Odinsk'e geldik. Tren on dakikada geliyor. Kırk-elli kadar bizim efrat var idi. Oradan doğru şehre girerek mescide geldik. Mescide Park'tan gelmiş doktorlar ile altmış kadar efradı orada bulduk. Mescide girdik. Bayram namazı her ne kadar geçmiş ise de kılmayıp bizi beklemişler. Tatar, Çinli, Moğol ve biz Türkler Mescitte toplandık. Namaz kılındı ve mektep için iane topladılar. Biz de iştirak ettik. Ben iki buçuk ruble verdim, mescitten çıktık. Avluda masalar, iskemleler dizilmiş idi. Orada zabitan oturduk. Orada, ufak çocuklar dolu idi. Bir tanesinin ana babası vefat etmiş, bir güzel çocuk var idi. Onu sevdim ve yarım ruble verdim. Orada İslam ahali, kendi aralarında bir iane [yardım]

topladılar. Bizim efrada elli üç ruble para tevzi ettiler. Masaların başına oturduk. Çay, pasta, doyana kadar yedik. Biz kalktık, efrat oturdu. Onlar da yediler. Bilahare Tatarlar tarafından celp edilen bir fotoğraf makinesi tarafından, cümlemizin resmi alındı. Çocuklar, Tatarlar, Moğollar, Çinliler, Tatar-Rus efradı, bizim zabitan ve efrat beraber idik. Oradan, saat bir buçuk, camiin avlusunda toplanmak üzere, efrat şehirde bir miktar gezmek üzere çıktılar ve bizi de eşraf-ı memleket, kendi evlerine getirdiler. Biz altı efendi bir arada oranın en büyük zenginlerinden birisinin hanesine gittik. Hane gayet mükemmel, müzeyyen [süslü] idi. Bir saat kadar oturduk. Çay, pasta yiyerek eğlendik, konuştuk. Oradan diğer bir haneye kaldırdılar. Orası da zengin bir adamın idi. Orada eşraftan beş-altı kadar zevat gelmiş. Sofra kurdular. Hâlbuki bizde yiyecek iktidar yok. Kendilerine rica ederek kalktık, vaktin gelmesinden, özür dileyerek tekrar cami avlusuna geldik. Cümle toplandık ve istasyona gelerek, trene binip mevkiimize geldik. Hissiyatıma gelince, Tatarlar İslamiyet namına hamiyetleri ziyadedir. Fakat daha pek ziyade uykudadırlar. Kadınları tesettür meselesinde pek ziyade müsamahakâr, adeta kaçmıyorlar. Erkekleri kâmilen şapka giyiyor. Çocukları Tatarca veyahut Türkçeden ziyade Rusça okuyorlar. Her hâlde çocuklar zeki ve çalışkandır. Maalesef Rus mekteplerine daha ziyade mütemayil bulunuyorlar [eğilimliler].

27 Temmuz 1917

14 – Posta günüdür. Bir kart Hıfzı'ya yazdım. Bir kart da biraderim Asım Efendi'ye yazdım. Hıfzı'nın hangi mektepte ve Emin nerede fabrikadadır ve Hamit'in sünnet olup olmadığı, Vedia'nın terbiye ve tahsili hakkında malûmat istedim. Şimdi postadan dört adet kart aldım. Mart 5, Mart 7, Mart 8, Mart 11 tarihli olup, Hıfzı'nın, Emin'in, Vedia'nın ve bir tanesi de kayınvalidenin imzasıyladır.

30 Temmuz 1917

17 – Bugün bir mektup ile bir kart Hıfzı'ya yazdım.

1 Ağustos 1917

19 – Hıfzı'ya bir kart yazdım. İdareye, Saim Bey'e bir kart yazdım.

6 Ağustos 1917

24 – Otuz üçüncü ayı ikmal ettik. Lâkin derece-i nihayede [son derecede], her cihetten sıkıntı da son derecesini buldu. Tütün, asla yoktur. Yiyecek kâfi miktarda bulunmuyor. Bazı kere ekmek bile hadd-i kifayede [yeter seviyede] bulunmuyor. Bakalım daha neler göreceğiz? Şayiata [söylentilere] göre Avrupa-yı Rusi'de [Rusya'nın Avrupa'daki kısmında] beyaz un adeta reçete ile alınıyor imiş.

8 Ağustos 1917

26 – Bir kart Hıfzı'ya, bir tane de Kocamustafapaşa'da, Şahende 'ye yazdım.

11 Ağustos 1917

29 – Bir kart Vedia'ya ve bir de Asım Efendi'ye yazdım.

18 Ağustos 1917

5 Ağustos – Bir mektup Hıfzı'ya ve bir kart da Saim Bey'e yazdım.

21 Ağustos 1917

8 – Bugün postadan dört adet kart aldım. Mayıs 15, Haziran 10, Temmuz 4 ve 6 tarihli ve Hıfzı'nın imzasıyladır. İki kart yazdım. Bir Hıfzı'ya, bir tane de Vedia'ya.

İrkuç gazetesinden tercüme: Her gün için:

Ölü: 6.364
İnvalid: 4.546
Yaralı: 12.726
Türk, Alman, Avusturya:
Ölü: 2.450.000
İnvalid: 4.750.000
Yaralı: 5.900.000

Yalnız Rus ordusu:
Ölü: 2.250.000
İnvalid:1.625.000
Yaralı: 5.800.000

26 Ağustos 1917

13 – Dauria’dan 3 Şubat tarihli eski bir kart aldım. Havadis: Ruslar, bu sefer Galiçya’da beş yüz elli bin esir vermişler.

27 Ağustos 1917

14 – Bugünkü postadan Kâzım Kaptan, ailesinin bir kıta fotoğrafını aldı. Yanında küçük bir çocuğu ile. Bununla dört defa oluyor ki gerek çocuğunun ve gerekse familyasının fotoğrafı geliyor.

29 Ağustos 1917

16 – Bir kart Hıfzı’ya yazdım ve bir kart da Dauria’da Vehbi’ye yazdım.

Şimdi posta geldi beş adet Hıfzı’dan kart aldım. Kânunuevvel ve sâni [aralık ve ocak] tarihli eski kartlardır. Ve bir adet de bacanağımız Nuri Efendi yazmış. O da Kânunuevvel tarihlidir.

1 Eylül 1917

19 – Bugün bir mektup Hıfzı’ya ve bir kart da Almanca olarak Danimarka Salib-i Ahmer’i vasıtasıyla Hıfzı’ya yazdım. Ve bir kart da Saffet Kaptan’a yazdım. Burada ahvalimiz gün be gün [günden güne] fenalaşıyor. Tütün asla yoktur. Ekmek kâfi derece değildir. Tereyağı, peynir, süt yoktur. Yiyecek yemek için sadeyağı kâfi miktar vermiyorlar. Et, haftada yirmi altı zabite on okka veriliyor. Şeker yoktur. Hülâsa son derece bir yokluk içinde bulunuyoruz.

2 Eylül 1917

20 – Bugünkü postadan iki adet Hıfzı’nın imzasıyla kart aldım. Mayıs 25 ve Temmuz 17 tarihli idi.

5 Eylül 1917

23 – Bir kart Hıfzı’ya, bir kart da biraderim Asım Efendi’ye yazdım. Dün akşam alınan telgrafın tercümesine göre: Alman ordusu Riga’yı zapt etmiş.

9 Eylül 1917

27 – Saat on bir gündüz, Kâzım Kaptan’da pek şiddetli bir kalp hastalığı var idi. Bugün birdenbire kendisine bir baygınlık geliyor. O aralık oraya gelen Fuat Bey’e “aman beni oku” diyerek kendisi kelime-i şahadet getirip kendisini kaybediyor. Bizim Doktor Rasim Bey geliyor. Aşağıdaki Avusturya doktoruna haber veriyorlar. Avusturyalı doktor, tekmil lagere o bakıyor ve yanında her türlü muâlece [gerekli ilâç] mevcut olduğundan, şırınga etti ise de bir türlü kendisine gelemediğinden, aşağı hastaneye telefon ederek, oradan Doktor Schuster geldi. Her iki doktor tekrar muayene ederek, sol tarafına nüzul [felç] isabet ettiğini beyan ettiler. Böylece aradan iki saat geçti. Bilâhare bir sedye celp ederek hastaneye kaldırdılar. Hasan Kaptan, orada yanında bulunmak üzere, doktora söyleyerek o da gitti. Cenab-ı Hak şifa ihsan etsin! Hepimiz son derece müteessir olduk. Çocuğunun fotoğrafı başucunda asılı idi. O fenalık hâlinde çocuğu düşünerek onu söylemesi cidden pek acınacak bir hâl idi. Kendisi genç ve son derece ailesine ve çocuğuna düşkün ve daima onları düşünmekle meşgul bulunur idi. Kendisinde bulunan kalp hastalığı için en ziyade muzır olan o hâl kendisinde pek ziyade idi. Eğer hakikaten şu hâlden kurtulamaz ise bizim birçoğumuz için ilelebet unutulmayacak bir acı hatıra bırakacaktır. Cenab-ı Hak ailesine ve çocuğuna in’âm [iyilik] ihsan ederek kendisine sıhhat ve selâmet ihsan etsin.

10 Eylül 1917

28 – Bugün sabahleyin Doktor ve Tahsin Kaptan hastaneye gittiler. Kâzım Kaptan elan kendisine gelmemiş. Lâkin hayatından bir miktar ümit olduğunu doktor söyledi.

Öğleye yakın şehirden Doktor Rıfat Efendi ile Park’tan Doktor İbrahim Efendi geldi. Doktor İbrahim Efendi’nin söylediğine göre Park’a on bir Türk zabiti gelmiş. Bunlar bir senelik üseradan olup Moskova’da bulunuyor imişler. Lâkin yanlarında bulunan Arap zabitanı ile ettikleri bir münazaa

[çekişme] üzerine onları oradan buraya sevk ediyorlar. Buradan da Transkazak denilen Moğol hududunda bulunan gayet sıkı bir lagere, ceza olmak üzere gidecekler imiş. Zabitanın ne parası ve ne de üst başları pek fena hâlde imiş. Kendileri epey bir zamandır maaş da almadıklarından son derece müzayaka [sıkıntı] içinde bulunuyorlarmış. O zabitanın rivayetine göre, Kale'de iki bin zabit kaybolmuş ve o harpten sağ kalan zabitan, kollarında bir kırmızı kurdele taşıyor imiş. Akşam Kâzım Kaptan'ın sıhhatine dair şimdi gelen haberde, derece-i hararet [vücut ısısı] ve nabzı mutedil [uygun] bir hâlde olduğundan Doktor Schuster, böyle devam eder ise kurtulacağını bildirmiş. İnşallah zavallı genç ifakat bulup [iyileşip] sağ salim ailesine, vatanına kavuşmak saadetine nail olur.

11 Eylül 1917

29 – Akşam, gerek sabah ve gerek akşam hastaneden gelen haberde Kâzım Kaptan'ın kurtulmak ihtimali pek azdır. Elan kendisine gelmemiştir.

12 Eylül 1917

30 – Sabah saat on, Orhan Bey geldi. Kâzım Kaptan'ın vefatı vuku bulduğunu haber verdi. Bugün akşama kadar Avusturya zabitanı taziyeye geldiler. Cümlemiz son derece müteessir olduk. Cenab-ı Hak ailesine ecir ve sabır ihsan buyursun.

13 Eylül 1917

31 – Cenaze bugün kaldırılacağı için, dün bir derece serbest olan Orhan Bey vasıtasıyla şehirden, gerek imam ve gerekse kefen almak ve Park'ta bulunan doktor ve Türk zabitanının, cenazeye gelmesi için lâzım gelenlere müracaat etmiş idi. Bugün Park'tan dört doktor ve yirmi beş kadar efrat geldi. Biz de buradan saat bade'z-zeval [öğleden sonra] ikide tekmil Türk zabitanı ve iki Avusturya binbaşısı, otuz beş kadar Avusturya zabiti ile hastaneye gittik. Orada techîz [yıkama] ve tekfîn [kefenleme] icra edilerek, cenaze namazı kılındı. Oradan kaldırılıp, yola düzüldük. Yolda altı Alman efradının, çavuş ve baş rütbesinde olarak, muntazam üç buket ile cenazeye iştirak ettiler. Mezarlık, bir saate karîb [yakın] çekiyor. Etrafımızda beş-altı Rus süngülüsü olduğu hâlde giderek, Kuran okunup kabre indirildi. O aralık, Avusturya binbaşısı tarafından Almanca bir nutuk söylendi ve bizden

Rıdvan Efendi, bir nutuk söyledi. Oradaki Avusturya zabitanına, umum Türk zabitanı tarafından teşekkür edilerek, avdet ettik. Akşam saat altıda kazarmaya geldik. Posta gelmiş idi. Kâzım Kaptan’ın ailesinden gelmiş bir mektup var idi. Mektupta, sakal bıraktığı hâlde göndermiş olduğu fotoğrafı aldıklarını ve sakalı görerek birçok ağladıklarından bahsediyorlar. Hepimizi son derece müteessir etti. Çare ne, kendimizin ne olacağımız meçhul! Tabiidir ki birçok zaman unutamayacağız. Bu akşam, Kadı Lütfi Efendi tarafından mevlid-i şerif okunacak.

Avusturyalılar, son derece müteessir oldular. Profesör Hofmann Efendi namında Türkçeye çalışan bir efendi vardır. Bu adam, cenaze mezara inene kadar ağladı. Kendisine biz teselli vermeye mecbur olduk. Her ne hâl ise, Cenab-ı Hak rahmet eylesin! Doktor Rasim Bey, Dersaadet’ten bu akşam aldığı bir kartta, ailesi kendisine yazıyor ki orada bazı zabitan sefahate dalmış. Ne tuhaf hâl, biz burada üç senedir ki daimi bir mahbusiyet içindeyiz, her tarafımız Rus süngüsü ile muhat [çevrili]. Aldığımız elli ruble, vakıa vatanımızda oldukça mühim bir para ise de burada idaremize gayr-ı kâfi. Avusturyalılar, her ay vatanlarından elli yüz rubleye kadar para alıp ekliyorlar. Biz ise aldığımız ile idareye mecburuz. Sefahat nerede, mahbusiyetten başka sefalette bulunuyoruz. Eğer daha birçok eşyanın fiyatları tezayüd eder ise [artarsa] bu para ile geçinmek gayr-ı mümkün bir hâle gelecektir.

16 Eylül 1917

3 Eylül – Posta günüdür. Bir mektup biraderim Asım Efendi ’ye yazdım. Bugünkü postadan 18 Temmuz tarihiyle bir kart, biraderim Asım Efendi’den aldım.

17 Eylül 1917

4 – Hava son derece soğuktur. Vâkıâ, on beş günden beri var ise de bugünkü pek ziyadedir. Akşam postasıyla Hıfzı’dan 1 Temmuz tarihli bir kart aldım.

19 Eylül 1917

6 – Posta günüdür. İki kart yazdım. Bir Hıfzı’ya ve bir tane de biraderim Asım Efendi’ye. Aldığım kartlara karşılıktır.

22 Eylül 1917

9 – Bugün Avusturya Salib-i Ahmer’i tarafından bir mösyö ile bir madam geldi. Asıl kumanda madamda bulunuyor. Kendisi otuz beş-otuz sekiz yaşlarında, oldukça güzel ve asilzade imiş. Herkes ile görüştü, birçok şikâyetler dinledi. İki saat kadar lageri gezerek gitti.

23 Eylül 1917

10 – Bugün postadan Orhan Bey geldi. Elinde resmi bir telgraf var. Bu telgraf Petersburg Salib-i Ahmer’i tarafından bura kumandanına çekilmiş. Sual ediyor ki “ticaret-i bahriye [deniz ticaret] kaptanları var mıdır?” Bu telgrafa ne cevap verileceğini resmen soruyorlar. Hepimizi bir düşünce aldı. Uzun bir müzakere neticesinde biz tüccar kaptanı olmayıp Hükümet-i Osmaniye’nin transport kaptanları olduğumuzu bildirdik. Bakalım ne çıkacak?

25 Eylül 1917

12 – Akşam postasıyla Hıfzı’dan dört adet kart aldım. 21 Haziran, 26 minhu [aynı ay],12 Temmuz, 26 minhu. “Dört aya karîbdir [yakındır] ki mektup alamıyoruz” diye şikâyet ediyorlar. Tuhaftır, şimdiye kadar bizim kartlarımız pek muntazam olarak gidiyor idi. Yalnız biz İstanbul’dan muntazam alamıyor idik. Ve kartta iki adet fes gönderdiklerini yazıyorlar. Demek yolda kayboldu.

26 Eylül 1917

13 – Posta günüdür. Bir kart Hıfzı’ya yazdım ve bir kart da Dauria’da Binbaşı Sabri Bey’e yazdım.

27 Eylül 1917

14 – Bugün id-i şeriftir. Altıncı bayramı esarette geçiriyoruz. Dün gece ne kadar meyus oldum! Her ne kadar düşünmek istemez isem de,

memleketimdir. Çocuklarımın hayali fikrimden çıkmıyor. Acaba onlar ne hâldedir, müzayaka içinde bulunuyorlar mı? Yarabbi, artık kâfi değil midir? Şehre gitmek istemiyor idim, lâkin herkes gidince burada daha ziyade sıkılacağım. Gitmeye mecbur oldum. Ale'n-sabah [sabahleyin] saat yedide kazarmadan hareket ettik. Efrattan kimseyi bırakmadılar. Yediyi kırk geçe treniyle şehre geldik. Otuz kadar Tatar neferiyle bir Tatar zabit dahi Ruslardan trene bindiler. Bizim yanımızda bir Rus mülâzımı ile bir Rus çavuşu var idi. Şehirde cami-i şerife geldik. Park'tan doktorlar ile efrat gelmiş idi. Bayram namazı eda edildi. Camiin avlusunda masaların üzerine çay ve kurabiye getirdiler yedik. Bizden sonra efrat oturdu, öğle daha olmamış idi. Katiyen şehirde gezmeye müsaade etmediler. Saat on birde şehirden hareket ettik. Yarımda kazarmaya geldik.

29 Eylül 1917

16 – Mektup günüdür. Bir mektup Hamit'e ve bir kart da idarede Saim Bey'e yazdım. Sabah postasıyla Hıfzı'dan iki adet kart aldım. 13 Haziran, 15 minhü [aynı ay] tarihli idi. Fotoğraflarını irsal edeceklerini [göndereceklerini] bildiriyor.

1 Ekim 1917

18 – Ağustos 3 tarihli Hıfzı'dan bir kart aldım.

3 Ekim 1917

20 – Bir fotoğraf biraderim Asım Efendi'ye ve bir kart da Hıfzı 'ya yazdım.

4 Ekim 1917

21 – Temmuz 25 tarihli bir kart Hıfzı'dan aldım. Dauria'da Vehbi Efendi'den Eylül 9 tarihli bir kart aldım.

9 Ekim 1917

26 – Biraderim Hakkı Efendi'ye bir kart yazdım. Hıfzı'ya 24 tarihli bir kart yazdım.

10 Ekim 1917

27 – Havalar bazı iyi, bazı fena gidiyor idi. Bu gün ilk defa olarak hafif kar taneleri sinek gibi uçmaya başladı. Vakıa, daha yerde kar görünmüyor ise de her hâlde dökülüyor. Akşam son derece şiddetli, iri iri kar yağıyor. Beş-on dakika kadar devam etti. Etrafımızdaki dağların tepeleri beyazlandı.

11 Ekim 1917

28 – Hava soğuktur, kar yoktur. Lâkin soğuk pek şiddetlidir.

12 Ekim 1917

29 – Hava iyidir.

13 Ekim 1917

30 – Hava iyidir. Akşam Orhan Bey geldi. Türklerin de komisyona girerek İsveç'e gitmek üzere emir geldiğini ve kimlerin girmek istediğini yazdı. Ben de yazıldım. Komisyon Çarşamba günü imiş bakalım kazanabilecek miyim?

16 Ekim 1917

3 Teşrinievvel – Bir kart Hıfzı'ya ve bir kart da Dauria'da Yüzbaşı Hakkı Bey'e yazdım. Bugün gelen emre göre sabahleyin saat onda yirmi iki Türk zabiti olarak Komisyon'a gittik. Öğleye kadar bekledik ise de yüzü mütecaviz Rus efradı muayene olacağından bizi Perşembe gününe bıraktılar. Saat on ikide kazarmaya geldik.

18 Ekim 1917

5 – Dün gece yağan kar elan devam ediyor. Bu gün komisyona gittik, muayene olduk. Daha kimin kazandığını anlayamadık. Belki yarın anlarız. Yalnız Ethem Kaptan Dersaadet'e gitmek üzere invalid olduğunu söylediler. Akşam kar elan devam ediyor.

20 Ekim 1917

7 – Bir mektup Hıfzı'ya, bir kart Küçükayasofya'da, Kadri Bey'e yazdım.

24 Ekim 1917

11 – Bir fotoğraf Hamit'e ve bir kart da Hüseyin Kaptan'a gönderdim.

30 Ekim 1917

17 – Bir fotoğraf Hüseyin Kaptan'a ve bir kart da Hıfzı'ya gönderdim.

1 Kasım 1917

19 – Bir kart Hıfzı'ya ve bir mektup Asım Efendi'ye yazdım.

4 Kasım 1917

22 – Bu gece rüyamda Vedia ufak bir tabak içinde bulunan pislikten parmak, parmak yiyor. Ben de kendisine bunun için bir-iki tokat ve maşa ile dövüyorum. Sonra cebimde iki adet altın saat gördüm ve nedense onun ile kavga ederek kendisini terk ettim. Hülâsa pek karışık rüyalar gördüm. Cenab-ı Hak encamını [sonunu] hayırlara tebdîl etsin, âmin.

6 Kasım 1917

24 – Felâketimizin üçüncü senesini bugün ikmal ettik. Fakat bütün müddet-i ömrüme bedel olarak, gece gündüz bin türlü ıstırap ve düşünce ile acı hatıralar ile daima zehirlenen bir hayat! Evet, artık gözlerim gözlük olmayınca görmüyor. Ağzımda diş yok. Saç, sakal beyaz. Tam manasıyla bir işe yaramaz bir ihtiyar olarak her türlü yoksulluk, acz, meskenet, daimi bir mahbusiyet içinde yaşamak... Cenab-ı Hakk'a hamd ü senâ ediyorum. Belki bir gün olur da çocuklarımı bir daha görebilirim. Ziyade yazmaya bende iktidar yoktur.

Bugün posta günüdür. Danimarka Salib-i Ahmer'i vasıtasıyla bir fotoğraf Hıfzı'ya ve bir kart da biraderim Asım Efendi'ye yazdım.

8 Kasım 1917

26 – Danimarka Salib-i Ahmer'inden bir kart aldım.

14 Kasım 1917

1 Teşrinisani – Bugün 20 Ağustos tarihli Hıfzı’dan bir kart aldım.

16 Kasım 1917

2 – Şimdi Hıfzı’dan 25 Haziran tarihli bir kart aldım.

20 Kasım 1917

7 – Salib-i Ahmer vasıtasıyla bir kart Hıfzı’ya, posta ile bir kart Asım Efendi’ye yazdım.

22 Kasım 1917

9 – Bugün postadan üç adet kart aldım. Bir adedi 7 Eylül tarihli Hıfzı’dan. 9 minhü [aynı ay] Ulviye’den, 17 minhü kayınvalideden idi. Burada her gün fiyatlar artıyor. Rublenin kıymeti düşüyor. Yevmiye [günlük] adam başına bir fond siyah ekmek veriyorlar. Lâkin bu siyah ekmek bizim Türkiye’de yoktur. Buğday değildir. İçinden bazen yulaf çıkıyor, adeta bir çamurdur. Üç gün evvel bir Avusturya zabiti hazmedemeyerek vefat etti. Bu ekmek de fazla yoktur. Beyaz ekmek ise asla yoktur. Siyahın fondu evvelce beş kapik idi, şimdi ise yirmi bir kapiktir. Bu hesapta okkası yedi buçuk kuruş beş paraya geliyor. Şekerin kıyyesi, bulabilir isek, toz olarak seksen yedi kuruştur. Peynir ve reçel gibi şeyler asla yoktur. Şimdi de gaz bulunmamaya başladı.

27 Kasım 1917

14 – Posta günüdür. Danimarka Salib-i Ahmer’i vasıtasıyla bir kart Ulviye’ye ve bir fotoğraf Hıfzı’ya yazdım.

3 Aralık 1917

20 – Sabah gelen bir telgrafa göre Rusya’dan gönderilen bir heyet ile Alman-Avusturya arasında mütareke imza edilmiştir. Pek çabuk zaman zarfında müzakerât-ı sulhiyeye [barış görüşmeleri] başlanacak imiş. Demek, artık inşallah yakın zamanda şu felâket membaından kurtularak sevgili

vatanıma ve çocuklarıma kavuşmak saadetine nail olacağım. Aman Yarabbi, bir türlü şu saadete inanamayacağım geliyor!

4 Aralık 1917

21 – Posta günüdür. Kayınvalideden aldığım karta bugün cevap yazdım ve bir kart da Saim Bey’e yazdım. Dün gece biz yattıktan sonra birkaç zabit gelmiş, sabahleyin gördük. Bir adedi Türk olup Romanya cephesinde on dört ay evvel esir oluyor. Kendisi yaralı imiş. Şimdiye kadar Moskova hastanesinde bulunmuş ve kendisi Eyüplü imiş. Daha görüşemedim.

6 Aralık 1917

23 – Hıfzı’ya bir mektup yazdım. Akşam 13 Eylül tarihli Hıfzı’dan bir kart aldım.

11 Aralık 1917

28 – Hıfzı’ya bir kart yazdım ve idareye Saim Bey’e bir kart yazdım.

17 Aralık 1917

4 Kânunuevvel – Bir kart Hamit’e ve bir kart da Zikriye’ye yazdım.

18 Aralık 1917

5 – Bugünkü telgrafta, İngilizler Kudüs şehrini işgal etmişler ve arz-ı Filistin’e cumhuriyet-i idare vermişler. Bizim şu bulunduğumuz mevkide bu gibi şayialar ne fena asabımıza tesir ediyor ve bizde ne kadar acı müfekkireler uyandırıyor ve bizi ne kadar meyus ediyor! Müttefiklerimizin her üçü de muzaffer, yalnız biz vatanın bir büyük parçasını Ruslara ve diğer büyük parçalarını İngilizlere çiğnetiyoruz. Ahali aç, sefil nihayet ne olacak? Bunda da biz zavallı Türkler gene manen, maddeten zarara duçar olacağız. Kürdistan’ın bir büyük kısmı Ermeni komitalarının elinde mahvoluyor. Her ne tarafa bakar isek karanlık görüyoruz! Burada Alman, Avusturyalılar son derece memnun zira kendileri galip mevkiinde. Fakat biz vatanımızın bu gibi istila edildiğini gördükçe son derece meyus oluyoruz. Kendi esaret, felâketimizi unutuyoruz. Yarabbi, yeter artık terbiye ise olduk, kâfidir!

Masumların hürmetine vatanımızı sen muhafaza eyle, bize nusret ihsan eyle!

27 Aralık 1917

14 – Bugün posta günüdür. Lâkin mevlûd-ı İsa [İsa'nın doğum günü] olduğundan, bugün mektup yoktur. Burada haber aldığımıza göre İrkuç'ta pek büyük bir ihtilal var imiş. Bolşeviklerden iki alay topçu ve bir alay piyade gelerek şehre pek büyük bir ateş açmışlar. İki bine karîb [yakın] adam ölmüş ve nihayetinde şehir Bolşeviklerin eline geçmiş. Oradan kaçarak buraya hastaneye gelmiş iki Rus zabiti olduğunu söylediler ve bu gece Mîlâd-ı İsa olduğundan lager dâhilinde bu gece serbest. Herkes dolaşabileceğini söylüyorlar. Gece hakikaten, bu gece zabitan serbest olarak dolaşıyor. Hatta aşağı efrat barakasına birçok efendiler gidip geliyorlar.

28 Aralık 1917

15 – Lagerin etrafında evvelce yirmi beş kadar süngülü nöbetçi var iken şimdi beş nefer kaldı. Onlar da hep bir araya toplanıp oturuyor. Hiç kimseye "yasak" dedikleri yoktur. Herkes serbest. Aşağılara, hastaneye, efrat barakasına gidip geliyorlar. Ben de bugün hastaneye gittim. İrkuç'tan gelen Rus zabitlerini gördüm. Gece elan efendiler serbest geziyor. Bu gece nöbete gelen beş efrattan biri Tatar imiş. Bizim barakaya geldi tamam bir saat bizim ile oturdu. Nöbet yeri boş kaldı. Şehirde yarın değil öbür gün mevlid-i şerif gecesi olduğundan bizim de izin istememizi söyledi. Biz de bir iş olsun gibi, bir istida ile müracaat ettik. Bugün bir kart Hıfzı'ya bir kart Asım Efendi'ye.

29 Aralık 1917

16 – Bugün üsera kumandanı tarafından şehre izin ile gideceğimiz bildirildi. Bu gece bir rüya gördüm. Bir yerde gidiyor idim, arkadaşı rast geldim. Çıplak, sırtında çarşaf yok idi. Kendisine "çarşafın nerede?" diye sordum. Cevabında "yıkadım, ütüledim bohçadadır" cevabını verdi ve kendisine nereye gitmekte olduğunu sordum. Dedi ki "dişim kırıldı, yaptıracağım." Hatırımda bu kadar kalmış. Uyandım pek çok düşündüm, bakalım ne çıkacak? Sonu hayırdır inşallah.

30 Aralık 1917

17 – Teşrinievvel 3 tarihli ve Hamit'in imzasıyla ve 4 Teşrinievvel tarihli refikadan iki kart aldım.

1 Ocak 1918

19 – Bugün Hamit'e bir kart yazdım.

3 Ocak 1918

21 – Bugünkü postadan 30 Ağustos tarihli Hıfzı'dan, 1 Teşrinievvel, 7 minhü da iki adet kart biraderim Asım Efendi'den aldım. Hıfzı'nın zabit olarak Şam'a gittiğini bildiriyor.

4 Ocak 1918

22 – Biraderim Asım Efendi'ye bir kart yazdım.

7 Ocak 1918

25 – Bugün Mahir Kaptan dört-beş gündür hasta idi. Sabahleyin aşağıda bulunan Avusturya doktoru "hastalığının tifo olması şüphelidir" dedi, hastaneye gönderdi. Hepimizi bir korku aldı. Burada bu kadar uzun müddettir esir olarak her mezâhime [eziyetlere] katlanıp sonunda bu gibi bir şüphe üzerine, kurtulmak ümidi pek yakın olduğu zamanda ölmek, aman Yarabbi ne kadar korkunç ve ne kadar feci bir hâldir! Aman Yarabbi, cümleyi, bu acizi de hıfz-ı samedâniyene tevdi ettim!

8 Ocak 1918

26 – Sıkıntının son derecesindeyiz. Asla gaz yoktur. Şekerin kıyyesi yedi rubledir. Tekmil odalar geceleri karanlık kalıyor. Elektrik için müracaat ettik, beher efendi on beş ruble kadar verecek. Lakin oradan da tel kalmadığının cevabını aldık. Murdar bir yağ bulduk, fondu bir ruble 30 kapik. Bu yağdan kandil yaptık, şimdi onunla oturuyoruz. Vâkıâ, pek ziyade aydınlık vermiyor, fakat ne yapalım bu uzun gecelerde başka çaremiz yoktur! Bir ispermeçet mumu yetmiş kapiktir. Zaten aldığımız elli

ruble burada ne iaşemize ve ne sair türlü levazımımıza kâfi gelmiyor. Her hâlde ileride daha ziyade müşkülata düşeceğimiz belli oluyor.

11 Ocak 1918

29 – Bugün iki kart, 22 tarihli, biri Asım Efendi'ye ve biri Hamit'e ve bugünkü tarihle bir mektup Hamit'e yazdım.

15 Ocak 1918

2 Kânunusani – İki kart yazdım. Biri Hamit'e ve bir tane de Kocamustafapaşa'da Ulviye'ye.

16 Ocak 1918

3 – Şimdi tam manasıyla serbest geziyoruz. Asla nöbetçi kalmadı. Zaten asker de azdır. Ruslar kâmilen askeri terhis etti ve zabitlerde kılıç, apolet yoktur ve zabitlerine mahiye, efrat gibi beş ruble maaş veriyor ve efrat kazanından yemek veriyor. Zabt ü rabt kalmadı. Tam manasıyla koca Rusya yıkıldı. Daha bakalım ne göreceğiz?

21 Ocak 1918

8 – Bugün Kânunuevvel maaşına mahsuben yirmi beş ruble aldık. Zannıma göre Ruslar bizim maaşımızı veremeyecek. O vakit hâlimiz ne olacağını şimdiden düşünüyoruz. Zaten elli ruble idare etmiyor. Ekseri zabitan eşyalarını satıyor. Elli ruble yalnız yemek için bile kâfi gelmiyor. Herhâlde ileride pek ziyade müşkülat içinde kalacağız.

22 Ocak 1918

9 – Bir kart eve ve bir kart da Saim Bey'e yazdım.

29 Ocak 1918

16 – Bir kart Hamit'e ve bir adet de Asım Efendi'ye yazdım. Bugünlerde Ruslar tarafından lagerin etrafındaki nöbetçiler kâmilen kalktı. Şimdiki hâlde serbest olarak gezebiliyoruz. Efrat barakalarına, hastaneye, postaya, etrafımızda ki dağlarda hatta yarım saat yakınımızda bulunan Berezovka

namındaki köye gidebiliyoruz. Lâkin soğuktan naşi pek az kimse gezmeye cesaret ediyor, lager dâhilindeki tiyatroda her akşam Avusturya efradından teşekkül eden bir tiyatro heyeti tarafından oyun oynanıyor ve doğrudan zabitana ait olmak üzere yanımızda bulunan bir barakaya Avusturya zabitleri tarafından bir tiyatro yapıldı. Burada da Avusturya zabitleri oynatıyor. Bugün Çerkes Hasan Efendi ile Berezovka'ya gittik. Orada bulunan üç İslam ile beraber birkaç saat konuştuk. Akşamüstü kalkıp gelir iken köyde her nasıl ise ayağım kayarak düştüm. Fakat ne kadar fena düştüm! Tekmil yüzümün sol tarafı, burnumun ve üst dudağımın yarısı, sol gözüm şişten, kâmilen kapandı. Barakaya kadar güç geldim. Mümkün olduğu kadar pansuman yapıyoruz. Herhâlde birkaç günler çekeceğim belli. Ne yapalım kısmet böyle imiş!

1 Şubat 1918

19 – Bugün bir mektup biraderim Asım Efendi'ye yazdım. Bugün lager doktoru tarafından hastaneye sevk olundum. Hastanede elli sekizinci harici koğuşu olan barakaya yatırıldım. Burada bir ufak odada yalnız bulunuyorum. Dışarıda seksen kadar karyola vardır, Rus ve Avusturya efradı karışıktır. Dört adet de Türk neferi varıdır. Cümlesi yaralıdır. Bazısının bir eli, bazısının bir ayağı kesiktir. Burada dört kadın hizmetçi vardır. Bu kadınların buradaki hizmetleri şayan-ı dikkattir. Hakikaten her gün o yaraları sarıp temizlemeleri son derece mükemmeldir. Lâkin, yalnız Rus efradına bakıyorlar.

2 Şubat 1918

20 – Bugün bir Rus ve bir Avusturya zabiti geldi, odada üç kişi olduk. Rus zabitinin basur memesi olduğundan ameliyat yapacaklar.

3 Şubat 1918

21 – Bu gece bir Rus neferi saat onda vefat etti.

4 Şubat 1918

22 – Ben bugün tekrar komisyona girmek üzere elli ikinci barakaya naklettim. Geçen sene bulunduğum odanın aynı yatağına yattım. Bakalım

ne olacak?

11 Şubat 1918

29 – Bugün eve bir kart yazdım.

12 Şubat 1918

30 – Akşam pek çok posta geldi. Lâkin bana mektup yoktur. Zira Hıfzı gitti. O bulunmadığı zaman benim mektuplarım kesiliyor. Demek Hıfzı'dan başka pederini arayacak kimse yoktur. Cenab-ı Hak kendisine tûl [uzun] ömür ve muvaffakıyet ihsan etsin, âmin.

13 Şubat 1918

31 – İrkuç'tan gelen emir üzerine bu sabah şimendifere binmek üzere on Avusturya zabiti, beş-altı kadarı yüzbaşıdır, invalid olarak hareket ettiler. Kendileri pek sağlam oldukları hâlde doktorları kendilerini kurtardılar. Vatanlarına giderek tekrar harbe iştirak edeceklerini kemal-i iftihar ile söylüyorlar, lâkin trende yer bulamadıklarından geri geldiler. Akşam treniyle gidecekler. Akşam invalid olan Avusturyalı on zabit hareket ettiler.

14 Şubat 1918

1 Şubat – Bugün hastanede zabitana verilen yemeği kestiler. Efrat kazanında pişirilen yemekten verdiler. Bugün şayi olan [konuşulan] havadise göre, Ruslar harbin bittiğini resmen ilân etmişler. Bizim hastane doktorunun ifadesine göre şimdiden sonra invalid komisyonu lağvedilmiş olduğundan artık hastanede beklemek icap etmeyeceğini hepimize bildirdi.

15 Şubat 1918

2 – Rus gazetelerinden: Yavuz ve Midilli kruvazörü Kale'den Adalar Denizi'ne çıkarak İngiliz donanması ile ettikleri harbin neticesi olarak Midilli gark oluyor [batıyor], Yavuz büyük yara yiyerek Kale'ye kaçmış.

16 Şubat 1918

3 – Bugün iki adet kart aldım. Biri Hamit'ten ve bir tane biraderim Asım Efendi'den, 10 Teşrinisani 33 Hamit'in sünnet edildiğini bildiriyorlar. Hamdolsun, o da bitti. En ziyade beni memnun eden Hamit'in kendi yazısıyla gönderdiği karttır. İnşallah daha tahsilini ilerleterek beni memnun eder ve bir de Hıfzı'nın Cevdet ile bir arada bulunması ne kadar mucib-i memnuniyet bir hâldir. Cenab-ı Hakk'a yüz bin hamd ü senâ olsun!

Burada şimdilik benim tedavim gayet gariptir. Gece yatacağım zaman bir çarşafı soğuk suda ıslatıp göğsümü sarıyorlar, sabaha kadar öyle yatıyorum. Hâlbuki gece döndükçe soğuk çarşaf ile bir türlü rahat edemiyorum. Çıkan havadise göre şimdiden sonra invalid komisyonu olmayacak imiş. Doğru olduğu tebeyyün eder ise bir iki güne kadar ben de hastaneden çıkarım. Lâkin yukarıda bizim lokanta pek pahalı oluyor. Hiçbir efendinin aldığı maaş kâfi gelmiyor. Herkes borç içinde. Nihayet ne olacak, bu gidiş ile aç kalacağımız anlaşılıyor.

18 Şubat 1918

5 – Hastanede benden başka Türk kalmadığından son derece sıkılıyorum. Vâkıâ, buranın yatakları pek rahat ise de bir-iki güne kadar çıkmaya mecbur olacağım. Bugün iki adet kart yazdım, biri Hamit'e ve bir tane biraderim Asım Efendi'ye. Aldığım kartlara cevaptır.

Bugünlerde havadislerin arkası pek ziyade kesildi. Ne oluyor? Telgraf yok, gazete yok dünyanın en ücra ve uzak bir köşesinde bulunuyoruz. "Sulh oluyor" diyorlar, lâkin bir kısmı da inkâr ediyor. Hiçbir veçhile doğru malûmat alamıyoruz. Bizi de en ziyade bu gibi şayiât [söylentiler] sıkıyor. Ba-husus [özellikle] aldığımız para bir türlü idaremize kâfi gelmiyor. Etin kıyyesi otuz kuruşa çıktı, revgan-ı sade [tereyağı] yüz elli kuruştur. Şeker yüz on beş kuruş, ekmek fondu dört kuruştur. Bu hesapta her ne kadar idare etmeye çalışır isek de mümkün olamıyor. En ziyade tütüne ve şekere para gidiyor. Tütünün bir fondu on üç buçuk rubledir.

19 Şubat 1918

6 – Bugün bulunduğum odayı değiştirdim. Zira evvelce oturduğum odanın yanında abdesthane olduğundan fena bir koku var idi. Pek ziyade rahatsız oluyordum. Zaten burada bir-iki gün daha ancak oturabileceğim,

benden başka Türk olmadığından pek ziyade sıkılıyorum. Vâkıâ, yukarıdan pek ziyade rahat ise de insan kendi dilinden ve âdetinden bilmeyen insanların içinde pek güç oturabiliyor. Havadis: Avusturyalıların beyninde [arasında] şayi olan ağız havadisine göre sulh imza edilmiş ve biz de Mart iptidasına [başlangıcına] kadar buradan hareket edeceğimiz söyleniyor. Bize kalır ise bunu pek de erken görüyoruz. Daha herhâlde bizim buradan hareketimiz iki yahut üç ay sonra belki olabiliyor zannediyorum.

20 Şubat 1918

7 – Üç gündür hava pek ziyade soğuktur, oldukça sert bir rüzgâr esiyor. Sıhhati tebeyyün edecek hiçbir havadis yoktur. Burada her gün Avusturyalılar bir takım yalan şayiât neşrediyorlar ve bulunduğumuz lagerde bine karîb [yakın] Avusturya zabiti vardır. Bunun kısm-ı azamı [büyük bölümü] ihtiyat zabitidir. Lâkin bin zabitin her hâlde dört-beş yüz kadarı Yahudi’dir.

Bu gece bulunduğumuz odada bir Macar yüzbaşı ile üç Macar kadeti vardır, bir de ben beş kişi bulunuyoruz. Ben akşam koridorda oturuyor idim. Yüzbaşı başka barakaya gitmiş, diğer odadan bir Macar zabiti gelmiş, dört kişi bunlar iskambil kâğıdı oynar iken camın ufak penceresini bir az temiz hava almak için açıyorlar. Yüzbaşı gelir iken camın açık olduğunu görerek cama vurup içeriye bir parça kar atıyor. Bunlar korkarak koridora kaçmışlar. Kendilerinden ne olduğunu sordum. Anlattılar. İşte bunların cesaretine ufak bir numune!

21 Şubat 1918

8 – Elan hava pek ziyade soğuk devam ediyor.

22 Şubat 1918

9 – Hava pek ziyade rüzgârlıdır. Ara sıra kar yağmakta devam ediyor. Burada Macar yüzbaşılarından Kaptan Naç ismindeki zabit invalid olduğundan, tekmil ne kadar yarım ve bütün invalid var ise hepsine beşer ruble topluyor. İrkuç’a bir doktor gönderecek, mümkün olur ise üç-beş yüz ruble vererek kâğıtları bir an evvel yaptırarak buradan kurtulmanın çaresini

arayacak. Ben de üç ay evvel yarım invalid olduğumdan beş rubleyi verdim. Bakalım ne olabilecek?

Öğlen yemeğinden sonra gelen bir telgrafta Ruslar ile sulhun imza edildiğini ilân ediyorlar. Şimdi burada umumi bir sevinç ortalığı kapladı. İnşallah yakın vakitte sevgili vatanıma ve çocuklarıma kavuşmak saadetine nail olacağım. Akşam Park'a, oradaki arkadaşlarını görmeye giden genç Rıza Efendi ismindeki mülâzım-ı sani [asteğmen] geldi. Park'a bizim hakkımızda gelen emri kendi görmüş. Bundan üç ay evvel yarım invalid olmuş idik. Şimdiye kadar hiçbir haber alamamış idik. Bundan üç hafta kadar evvel şehirde Tatarların bir konferansı olmuş idi. Bizim Türk zabitanı da gitmiş idiler. Orada bulunan bir zengin Tatar depütana söylemişler, o da "ben sizin işinize bakarım" demiş idi. Şu hesapça, o Tatar tarafından yapıldığı anlaşılıyor. Emir yanlış olarak Park'a gitmiş. Rıza Efendi on sekiz Türk efendisinin esamisini [isimlerini] görmüş. Bu emir İrkuç kumandanlığından geliyor. Buradaki Rus kumandanına müracaat ederek Park'tan telefon ile bu emri isteyecekler. Bakalım bu vasıta ile kurtulabilecek miyiz? Pek de ümit etmiyoruz. Zira artık talihin bu gibi saadetlerini pek de beklemiyoruz.

23 Şubat 1918

10 – Elan hava fenadır. Kar yağıyor, ara sıra rüzgâr esiyor, soğuk devam ediyor.

Bugün Park'a bizim kâğıtları almak üzere Orhan Bey gitti. Yarın gelecek, bakalım bu işten de ne çıkacak? Akşam lagerden bir Macar mülâzım-ı evveli sedye ile getirdiler. Ayağı kayarak düşmüş, sağ bacağının kemiği çatlamış. Bu gibi hâlleri gördükçe Cenab-ı Hakk'a çok şükür ediyorum. Vâkıâ, benim yüzüm elan daha iyi olmadı ise de, o kadar değildir. Yalnız yüzümün sol tarafı ile sol dudağım elan uyuşuk bir hâldedir. Doktorun ifadesine göre his damarı biraz zedelenmiş, "o da tedricen kendine gelir" diyor.

24 Şubat 1918

11 – Elan hava pek fenadır. Ara sıra kar yağıyor, soğuk ziyadedir.

Bugünkü tarihle bir mektup Hamit’e yazdım.

25 Şubat 1918

12 – Bugün Danimarka Salib-i Ahmerinden [Kızılhaç’ından] bir kart aldım.

26 Şubat 1918

13 – Bugün bir kart Hamit’e yazdım. Hava son derece güzel ve parlak bir güneş vardır. Lâkin soğuk ziyadedir. Bugünkü muayenede Doktor arsenik şırıngası alacağımı söyledi. Bu akşamdan itibaren alacağım. Hastanenin verdiği yemek gayr-i kâfi olduğundan Doktor hariçten, para ile Alman mutfağından yemek almaklığımı söyledi. Ben tuz yemediğimden dolayı alamadığımı bildirdim. Doktor “ben bir kere konuşacağım, bilahare size her gün yazarım, alırsınız” dedi. Bakalım nasıl olacak?

27 Şubat 1918

14 – Hava güzeldir. Bugün birinci şırıngayı aldım.

28 Şubat 1918

15 – Hava güzeldir. Havadis yoktur.

1 Mart 1918

16 – Hava güzeldir. Bugünkü havadise göre Almanlar Ruslara on madde üzerine bir sulh programı vermişler. Eğer Ruslar kabul etmez ise Moskova ve Petrograd üzerine orduları hareket edecek imiş. Herkesin fikrince Ruslar kabule mecbur olacaklar.

Bugünkü postadan İhya Kaptan on kart birden aldı. Son kartın tarihi Kânunusani dokuzdur. Bunda pederi yazıyor ki: “pek yakın zamanda görüşmemiz mümkündür. Müsâlaha [barış] son derece ilerlemektedir.” Hâlbuki biz burada tabii bu haberleri alıyoruz, lâkin pek az. Daha doğrusu aldığımız haberler her zaman birbirini cerh ediyor [çürütüyor]. Bizim fikrimize göre her hâlde yaz nihayeti belki buradan hareket edebiliriz.

Mustafa Kaptan dahi yedi adet kart aldı. Onun kartında da Maltepe'de gayet güzel bir köşk aldıklarını bildiriyorlar. Cenab-ı Hak mübarek eylesin.

4 Mart 1918

19 – Hava son derece güzeldir. Elan benim yüzümün ağrısı pek hafif devam ediyor. Kendim bugün elim ile yoklar iken gözümün altında, burnuma yakın ufak, sert bir çıkıntı buldum. Zannıma göre oradaki kemik her hâlde çatladı, yahut kırıldı. Şimdilik bana verdiği zarar pek hafif bir ağrı ise de elan yüzümün ve dudağımın sol tarafı uyuşuk bir hâldedir. Yarın doktora göstereceğim. İlerde bana bir zarar vermesin. Şurada kırk ay geçirdim, lâkin sonunda bu da başıma geldi. Ne yapalım, Cenab-ı Hak cümleye, bu acize de sıhhat ihsân etsin!

5 Mart 1918

20 – Hava son derece güzeldir. Bugün bir kart Hamit'e ve bir kart da Danimarka Salib-i Ahmer'i vasıtasıyla Asım Efendi'ye yazdım. Şimdi bizim doktora yüzümü gösterdim, muayene ederek "orada ufak bir kemik kırılmıştır zannederim, lâkin yarın bu gibi hastalıkların mütehassısı olan doktora söyleyeyim, bir kere muayene etsin" dedi. Bakalım, yarın öteki doktor ne söyleyecek?

6 Mart 1918

21 – Bugün de muayene olamadım, zira Park'ta bulunan Avusturya generallerinden biri muayene olmak üzere gelmiş. Avusturya ve Rus doktorları bir komisyon yaparak onu muayene ettiler. Öğle yemeği yer iken bir Avusturya zabiti gelerek umumuza müjde verdi. Şimdi gelen telgrafta Mart'ın üçüncü günü sulhun Ruslar ile imza edildiğini yazıyor imiş. Lâkin pek az sevinebildik, bir türlü gideceğimize inanamıyoruz. İnşallah sahihtir, yakın zamanda şu menhûs [uğursuz] esaret beliyesinden [felâketinden] kurtulmak saadetine nail oluruz.

7 Mart 1918

22 – Şimdi sanitar geldi, doktorun muayenehaneye istediğini bildirdi. Gittim orada bizim doktorun yanında diğer bir Avusturya doktoru daha var.

O doktor uzun bir muayeneden sonra, “evet orada bir kemik kırılmıştır, lâkin şimdilik hiçbir şeye lüzum yoktur. Eğer ileride bir ağrı yapar ise o zaman bakarız” cevabını verdi. “Peki” diyerek çıktım. Bakalım ileride ne olacaktır? Bugünkü havadise göre bizim ordu Batum, Ardahan ve Kars şehirlerini işgal etmiş. Eğer bu havadis doğru çıkar ise şuradaki üç buçuk senedir çektiğim ıstırabı unutacağım. Şimdi duyduğumuz havadise göre Rusya’da Mayıs’ın üçüne kadar tekmil üseranın iade edileceği söyleniyor.

8 Mart 1918

23 – Dün, bugün hava eski hâlini buldu. Sert rüzgâr esiyor, soğuk ziyadedir. Şimdi iki kart aldım. Agâh Efendi ve kayınvalideden, lâkin tarihleri yoktur. Esat Efendi’den selam yazıyorlar, Murat Efendi’den selam yoktur. Akşam iki kart aldım. Temmuz 15 Hıfzı’dan, 20 minhu Vedia’dan. Pek geç kalmış. Teşrinisani kartlarını pek çok evvel aldım. Bu gece aşağı lagerde Avusturya-Macaristan efradı zabitan barakasına adeta bir baskın yapıyorlar. Saat, para gibi zî-kıymet [değerli] eşyaları cebren ellerinde tabanca ile tehdit ederek alıyorlar. İşte Avrupa’nın en muntazam bir ordusunun efradı, cümlesi sosyalist olup harp ve kral istemiyorlar. Bizim lagerden daha bir haber alamadım. Bakalım orada da bu gibi bir hâl vuku buldu mu, anlayamadım.

9 Mart 1918

24 – Hava son derece güzeldir. Yevm-i felâketimizin kırkıncı ayı bugün ikmal ettik. Daha ne kadar zaman geçireceğiz, bunu da ilerisi gösterecek.

10 Mart 1918

25 – Bugün bir kart Vedia’ya ve bir kart da Agâh Efendi’ye yazdım Şimdi burada deveran eden havadise göre Dauria, Kazaklar tarafından zapt edilmiş. Transkazak denilen mevki ise Çinliler tarafından zapt edilmiş. Transkazak denilen mevki buraya yirmi saat kadar ancak vardır. Oradaki üsera yayan olarak yanlarında asla Rus bulunmadığı hâlde buraya geliyorlar imiş.

İkinci havadis, istasyonda bir Türk neferi üsera yüklü bir tren görmüş. Bu trende Dauria’da bıraktığımız Salim Bey dahi var imiş. Mezkûr nefer [adı

geçen asker], Salim Bey ile konuşmuş. Salim Bey diyor ki “Dauria’da tekmil üsera gitti, en son biz hareket ettik, yakında size de sıra gelecek.” Bir türlü inanamıyor isem de, bakalım daha ne gibi havadis çıkacak? Akşam bir Salib-i Ahmer heyeti gelmiş. Bir Amerikalı, bir Danimarkalı, iki İsveçliden mürekkep imiş.

12 Mart 1918

27 – Hava son derece güzeldir. Burada her gün yüz bin türlü şayia deveran ediyor, kâh “sulh bitti bir aya kadar gidiyoruz,” kâh “daha bitmediğinden beş altı ay buradayız...” Hiç birisine inanmıyoruz. Buradaki intizamsızlık elan devam ediyor. Dün Berezovka’da bir Rus hastabakıcı kadını tehdit ederek üzerindeki altmış rubleyi almışlar. Ne hükümet belli, ne asker! Pek karışıktır. Bizim bulunduğumuz mevki bir asker mevkiidir, lâkin hiçbir türlü emniyet ve asayiş yoktur. Her gece on-yirmi el silah atılıyor. Kim atıyor, nereye atıyor bu da belli değildir. Lagerde her baraka zabitanı gece nöbet bekliyor. Böyle bir hayat geçiriyoruz. Hele Avusturya-Macaristan efradı külliyen [tamamen] intizamdan âridir [intizamsızdır]. En büyük hırsızlık ve adam soymak, barakaları basmak, sosyalist namı altında onlardadır. Ruslarda ise ne men edecek kuvvet ve ne de intizam-ı askeri vardır. Bakalım bu işin nihayeti ne olacak?

14 Mart 1918

1 Mart – Hava iyidir, lâkin bir miktar rüzgâr var. Bugün hastaneye bir Salib-i Ahmer heyeti geldi. İki kişi idiler, meğer birisi Hilâl-i Ahmer namına gelmiş. Benim yatağıma geldi, kendisiyle Türkçe olarak görüştük, lâkin kendisi Türk değildir. Şimdiye kadar gelen onu mütecaviz heyetten ilk defa olarak Türk namına hareket eden bir adam gördük.

15 Mart 1918

2 – Hava son derece güzeldir. Bugünlerde sulh lakırdısının arkası kesildi. Burada birkaç günler devam eder sonra kesilir, üç-beş gün sonra yine başlar. Her ne kadar pek çok söylenilen sözlerin yalan olduğunu biliyor isek de gene duyulmasını istiyoruz. Bizim için en büyük medâr-ı teselli [teselliye yarar] olduğu gibi, vakit geçirmeye de en büyük vesiledir. Şimdi postadan bir adet 30 Kânunuevvel tarihli Vedia’nın imzasıyla bir kart aldım.

Akşamüstüne yakın Mustafa Kaptan bir miktar keyifsiz olduğundan hastaneye geldi, benim yanımdaki yatağa yattı. Şimdi odada dört Macar, iki Türk altı kişi bulunuyoruz.

16 Mart 1918

3 – Hava son derece güzeldir. Şimdi haber aldığımıza göre Dauria’da bulunan tekmil üsera İrkuç’ta Kansk denilen mevkie naklediliyor imiş. Bugün iki transport geçmiş.

17 Mart 1918

4 – Hava son derece güzeldir. Havadis yoktur. Kamarot Hüseyin ’den bir kart aldım.

18 Mart 1918

5 – Bugün hava bir miktar soğuktur.

19 Mart 1918

6 – Hava son derece güzeldir. Havadis yoktur. Asla gazete ve telgraf gelmiyor. Benim yüzüm elan geçmedi. Daha uyuşukluk devam ediyor. Eğer biraz soğukta dışarıda gezer isem bütün, bütün keçeleniyor. Doktorlar “daha geçmesine vakit var” diyorlar.

20 Mart 1918

7 – Bugün bir kart Asım ve bir kart da Yörük vapuru kaptanı Hüseyin Efendi’ye yazdım, bir kart da kamarot Hüseyin’e yazdım. Bir transport Belçika askeri geçti, Vladivostok’a gidiyor. Galiçya cephesinde imişler. Akşam havadisi: Ruslar ile müzâkerât-ı sulhiye kâğıtları mübadele edilmiş. Fransa cephesinde Almanlar, İngilizlerden kırk dokuz bin esir ve yirmi zırhlı otomobil almışlar.

22 Mart 1918

9 – Hava bugün rüzgârlıdır ve ara sıra kar yağıyor. Dün akşamdan beri hastanedeki zabitanın isimlerini yazıyorlar fakat ne için olduğunu bir türlü

anlayamadık. Şimdi Park'tan gelen Doktor Aleksandır Efendi'nin getirdiği Rusça gazetenin yazdığına göre, Odessa ve Kiev ve Katerin, Alman-Avusturya orduları tarafından işgal edilmiş. Bir yandan sulhun imza edildiği söyleniyor, diğer taraftan memleketler işgal ediliyor. Bunun ne demek olduğunu bir türlü anlayamıyoruz.

24 Mart 1918

11 – Hava son derece güzeldir. Bugün Saffet Kaptan'dan bir mektup aldım.

27 Mart 1918

14 – Posta günüdür. Bir kart Vedia'ya, bir kart Kocamustafapaşa 'da biraderim Hakkı Efendi'ye, bir kart da idarede Saim Bey'e yazdım.

28 Mart 1918

15 – Hava iki gündür soğuktur ve rüzgârlıdır. Havadis yoktur. Şimdi 17 Teşrinisani tarihli, biraderim Asım Efendi'den bir kart aldım.

31 Mart 1918

18 – Hava son derece güzeldir, o kadar ki belki yazın bile bu kadar güzel hava bulunmaz. Transkazak'tan zabitan Park'a gelmişler. İçlerinde bizden Sami Kaptan dahi beraberdir. Dün gece buraya gelip bizim barakada yatmış. Bugün görüştük, bir buçuk senelik esirdir. Gene Park'a gitti. Eğer mümkün olur ise Rus kumandanına müracaat ederek buraya gelecektir. Daha yirmi dört Türk zabiti var imiş, hepsi Park'a gelmiş.

1 Nisan 1918

19 – Sami Kaptan evvelce bizim ile bulunarak bilâhare buradan istida ederek bir buçuk sene evvel Türkistan'a giden Mülâzım-ı Evvel Sırrı, Mülâzım-ı Sâni Keremi Efendiler bizim lagere geldiler.

Posta günüdür. Bir kart Hamit'e ve bir kart da Asım Efendi'ye yazdım. Şimdi Hamit'ten bir kart aldım 16 Kânunuevvel tarihli idi.

2 Nisan 1918

20 – Hava bozuldu, rüzgâr esiyor, kar yağıyor, soğuk ziyadecedir. Buranın havasına akıl ermez. Havadislerin arkası kesildi, yalnız Almanlar, Fransa cephesinde pek büyük muvaffakiyet kazanarak pek çok top alıyorlar ve Paris'e yakın mesafeye kadar gitmişler.

Dün gece Transkazak'tan gelen Türk zabitanından bir binbaşı, bir jandarma ve bir nizamiye mülâzımı üç kişi misafir gelmişler. Buradaki Türk zabitanı ve bizim orduda İran cephesinde esir olan bir Alman yüzbaşı dâhil olmak üzere hep bir arada yemek yiyerek ve vatan şarkıları okuyup güzel bir gece geçirmişler. Şimdi haber aldığımıza göre, dün gece burada bulunan büyük tiyatroda Yahudiler Filistin'de diye bir sinema oynamış, zaten Avusturya Macaristan zabitanının kısm-ı âzamı [büyük bölümü] ve efradın keza, Yahudi'dir ve sinema bunlar tarafından oynanıyor.

3 Nisan 1918

21 – Hava bozuk ve soğuktur.

4 Nisan 1918

22 – Hava soğuktur. Lager dâhilinde bulunan bakkal et bulunmadığından beygir eti getiriyor ve herkes ile beraber biz de yiyoruz.

6 Nisan 1918

24 – Hava bir miktar iyidir. Şimdi bizim en büyük eğlencemiz havanın iyi olduğu günler istasyona inip gelen geçen trenleri seyretmek, onunla müteselli olmaktır. Daha ziyade hava iyi ise bir çeyrek mesafede bulunan Berezovka köyüne giderek beyhude orada dolaşmak ve dönüp gelmek. Berezovka'da dört-beş bakkal dükkânı vardır, alacağımız bir şey yoktur, zaten bizde de para yoktur. Dükkânlarda da fazla bir şey yoktur. İki-üç aydır ki nispetten serbest gezebiliyoruz. Hastanede artık sıkılmaya başladım. Vâkıâ, her gün gezebiliyor isem de gene sıkılıyorum, bir-iki güne kadar çıkacağım. Burada yalnız bir şey var ki yataklar gayet rahattır. Yukarıda barakada benim yatağım gayet rahatsızdır. Bunun için şimdiye kadar

oturabildim, lâkin artık pek ziyade sıkıldım. Her ne olur ise gitmeye karar verdim.

9 Nisan 1918

27 – Bugün bir kart eve ve bir kart da Hüseyin Kaptan’a yazdım. Şimdi Vedia’nın imzasıyla Teşrinievvel 16 tarihli bir kart aldım.

11 Nisan 1918

29 – Hava son derece güzeldir. Bugün doktora söyleyerek kendimi yazdırdım. Yarın lagere gideceğim. Burada Avusturyalı efrattan mürekkep sosyalistler büyük tiyatroda bir miting yaptılar. İçlerinde zabitan var ise de onlar meydana çıkmayıp, efrada öğreterek kendileri seyirci kalıyor. Ekserisi Yahudi’dir. Daha ne için olduğunu öğrenemedim.

12 Nisan 1918

30 – Bugün lagere gidiyorum. Güneş yoktur, hava bir miktar soğuktur. Bu gece fırtına gayet şiddetli idi. Sabaha kadar devam etti.

13 Nisan 1918

31 – Sabah rüzgâr bir miktar kaldı, lâkin kar yağmaya başladı. Akşam elan kar devam ediyor fakat yağan kar eriyor.

14 Nisan 1918

1 Nisan – Hava soğuktur, elan ara sıra kar yağıyor. Dün akşamüstü Orhan Bey geldi. İsveç Heyeti Hilâl-i Ahmer namına umum zabitana yüzer ruble ve efrada onar ruble ita ettiğini ve şimdi herkes makbuzunu yazarak parayı kabz etmesini [almasını] bildirdi. Hepimiz yazdık ve aldık. On beş gün mukaddem Almanlara da hükümetleri tarafından gelmiş idi. Avusturyalılar pek ziyade muğber oldular [gücendiler]. “Alman ve Türk hükümeti zabitanının ve efradının bu ihtiyacını düşünüyor da bizim hükümetimiz neden düşünmüyor?” diyorlar. Havadis: Bugün Doktor Rıfat Efendi şehirden geldi. Tatar gazetesinde okumuşlar ki Kafkasya Cumhuriyeti daha doğrusu Gürcü ve Ermeni Cumhuriyeti Batum ve Kars için bize ilân-ı harp

etmiş. Gece saat bir, hepimiz uykuda iken kazarmanın kapısını vurdular. Şimdi tekmil kazarmaların kapılarını gece kapıyoruz. Zira lager dâhilinde asla nöbetçi yoktur. Sosyalist veyahut milis namı altında Avusturya ve Rus efradından birçoğu bundan bir ay mukaddem birkaç barakaya girerek soymuşlar. Her ne ise cümlemiz kalkarak kapıyı açtık. Rus kumandanı ile Milis kumandanı ve diğer iki Rus ile tekmil odaları gezdiler, ne aradıklarını anlayamadık.

15 Nisan 1918

2 – Elan kar yağıyor, tekmil dağlar örtüldü. Soğuk elan devam ediyor.

16 Nisan 1918

3 – Posta günüdür. Bir kart eve ve bir kart da Asım Efendi’ye yazdım. Kar elan yağmaktadır, soğuk pek ziyadedir.

17 Nisan 1918

4 – Hava bir derece iyidir. Yağan kar nispetten ortadan kalktı. Berezovka’ya artık ne efrat, ne zabitan gidemiyor. Köydeki milis tarafından yakalanıp hapsediliyor. Bugün Almanların sevki için emir gelmiş, bir-iki güne kadar hareket edecekler.

18 Nisan 1918

5 – Hava gayet iyidir. İstasyona birçok vagon geldi. Alman efradı vagonları temizlediler ve yirmi sekiz günlük kumanya hazırlayıp yarın yahut öbür gün hareket edecekler. Akşam gelen bir telgrafta, sosyalist namı altında Avusturya-Macaristan efradından büyük bir kuvvet ve Ruslardan aldıkları yirmi beş bin kadar tüfek ile mücehhez oldukları hâlde, Omsk şehrini işgal ederek üserayı memleketine gitmek üzere bırakmayacaklarmış. Rus hükümeti bunun için lâzım gelen tedabiri ittihâz edecekmiş [önlemleri alacakmış].

19 Nisan 1918

6 – Hava son derece iyidir. Bugün Alman zabitan ve efradı bini mütecaviz oldukları hâlde kemâl-i intizâm [tam bir düzen] ile vagonlara girdiler, biz de istasyonda seyrettik. Bu gece saat ikide hareket edecekler fakat buradaki şayiaya göre İrkuç'ta tecemmu edecekleri [toplanacakları] söyleniyor, sıhhati bizce meçhuldür.

20 Nisan 1918

7 – Hava güzeldir, lâkin biz yeni baştan mahpus olduk. Yalnız lager dâhilinde gezebiliyoruz, ne dağlara ne de köye gidebiliyoruz.

21 Nisan 1918

8 – Hava güzeldir. Havadis yoktur.

22 Nisan 1918

9 – Bugün rüzgâr pek şiddetlidir, kumdan hariçte gezilmiyor. Posta günüdür, üç kart yazdım. Bir tane biraderim Asım Efendi 'ye ve bir adet Vedia'ya, bir tane Kocamustafapaşa'da Şahende 'ye.

23 Nisan 1918

10 – Hava son derece güzeldir, tam manasıyla yazdır. Şimdi postadan Hıfzı'nın imzasıyla iki adet kart aldım. Tarihleri yedi aylıktır, 25 Eylül 33, 27 minhü [aynı ay]. Sami Kaptan Park'a gitmek üzere kumandandan bir izin tezkeresi almış, beraber gitmek üzere istasyona hareket ettik.

26 Nisan 1918

13 – Şimendifer ile şehre kadar gittik. Oradan bir arabaya binerek Park'a doktorların barakasına geldik. Bir gece orada kaldım, Çerkes Fahri Bey'in yatağında yattım. Sabah oradan yayan olarak ormanların arasından bir saatte şehre geldik, trene binerek mevkiimiz kum deryasına geldik.

27 Nisan 1918

14 – Hava son derece sıcaktır. Bugün bizim yevm-i mahsûsumuz [özel günümüz] olduğu için efendiler iki şişe ispirto bulmuş ve bu ispirto yüz

grado kuvvetinde olduğundan bire üç su koyarak içiliyor, yetmiş-seksen şişe de bira aldılar, beş-altı Avusturyalı davet etmişler, saat gece ikiye kadar eğlendiler. Avusturyalılar da keman ve sair saz var, gayet güzel çalıyorlar. Ben burada yapılan bu gibi eğlencelerin hiçbirisine iştirak etmedim, buna da tabiidir ki iştirak etmedim.

29 Nisan 1918

15 – Posta günüdür, üç kart yazdım: Kayınvalideye, Asım Efendi'ye, Hamit'e

30 Nisan 1918

17 – Bugün postadan 26 Teşrinisani tarihli refikadan bir kart aldım, altı ay üzerine geliyor.

7 Mayıs 1918

24 – Posta günüdür, bir kart eve, bir kart kayınvalideye, bir kart da idarede Saim Bey'e yazdım.

8 Mayıs 1918

25 – Haber aldığımıza göre, Kazak kumandanı Simyonov maiyetindeki Kazak ve Belçika ve Sırp ve Moğol ve Çin Tunguzları ile Dauria'yı zapt ederek ilerliyormuş. Bolşevikler Kırmızı Gvardiya denilen ve bir de sosyal liberal denilen fırkayı sevk ediyorlar. Yakında aralarında büyük müsademe olacak imiş. Bugün üç tren muhacir geldi, Kazaklardan kaçmış. Bizim Türklerden Orhan ve Zühtü Efendiler bir izin tezkeresi alarak şehre gitmişler, avdette istasyona gelip daha trenin hareketine vakit olduğundan oturmak üzere birinci mevki gazinosuna girerler, her ikisinin omzunda apolet olduğundan bir sarhoş nefer elindeki kocaman bir çakı ile apoleti keser. Orada bulunan bir Rus zabiti araya girmek ister. "Kırmızı rota" denilen asker Rus ve Avusturya ve Macaristan efradından müteşekkildir, hücum ederek zabiti fena hâlde döverler ve sürükleyerek götürmeye kalkarlar. İstasyonda mevcut üç askeri treni var imiş, sosyalist zabitlerden biri gelir, o da müdahale eder. Bunun üzerine iki asker birbirinin üzerine hücum eder, büyük bir gürültü, dövüş başlar. Nihayet kırmızı rota mağlup

olarak kaçar ve trene binerek tren hareket eder. Şehirde çalışan yedi-sekiz Rum Türk askeri o gürültüde bizim efendilerin yanına gelerek etrafını alırlar, “korkmayınız efendim biz buradayız” diye muhafaza ederek şehre kaçırırlar. Her ne kadar olsa gene bir Türklük gayreti gösterirler ki şayan-ı dikkat bir harekettir.

9 Mayıs 1918

26 – Bu sabah haber aldığımıza göre Kırmızı Rota denilen bu asker bugün bizim lagere gelerek umum zabitanın apolet ve nişanlarını sökecek imiş. Bakalım daha neler göreceğiz! Şuradaki mevkiimiz [durumumuz] pek müşküldür. Ruslardan ziyade, Avusturya Macaristan sosyalistleri zabitana karşı adâvet [düşmanlık] gösteriyorlar. Bahusus biz Türklere. Acaba buradan sağ olarak gidebilecek miyiz? Bu hepimiz için şüphelidir. Sulh olduğunu duyduk, lâkin başka bir haber alamıyoruz. Yasak ise, eski hâlinde devam ediyor. Başka bir havadis alamıyoruz. Her ne tarafa bakar isek müşkülat. Yiyecek yok, giyecek yok. Elli ruble ile idare olmak mümkün değil. Tütün, şeker, et, sigara kâğıdı, çorap, kundura elhâsıl bir şey yok. Elimde mevcut olanlar tabiidir ki bitti. Başkasını bulmak mümkün değil. Dört-beş ay daha geçer ise bütün bütün çıplak kalacağız.

Rusların ahval-i dâhiliyeleri [iç durumları] son derece karışıktır. Ellerinde mevcut olan Kırmızı Rota denilen kuvvet ise zabit ve amir gibi memur tanımaz bir alay yağma-gerden [yağmacıdan] ibarettir. Beyaz ekmek asla yoktur, siyah ekmek, o da çamur gibi olarak yüz otuz dirhemi altı kuruş on paradır. Etin yüz otuz dirhemi on sekiz kuruştur. Tütünün, bulunabilir ise, yüz otuz dirhemi iki yüz elli kuruştur. Peynir bir senedir ki asla yoktur. Tereyağı bulunduğu takdirde yüz otuz dirhemi seksen dört kuruştur. Artık, elli ruble ile iaşeyi düşünmeli! Her cihette pek büyük bir yokluk ve müşkülat içindeyiz.

13 Mayıs 1918

30 – Bugün şedit bir rüzgâr esiyor, soğuk ziyadedir. Öğle şimdi kar yağmaya başladı.

14 Mayıs 1918

1 Mayıs – Posta günüdür. Bir kart Vedia'ya ve bir kart da Küçükayasofya 'ya yazdım.

15 Mayıs 1918

2 – Bugün bizim için bir id-i milli [milli bayram] oldu. Hiç ümidimiz olmadığı hâlde Petersburg'tan bir telgraf geldi. Türkler Almanlar ile beraber hareket edecekler, yakında Almanlar tarafından mübadele için komisyon gelecek ve işe mübâşeret edecektir [işe girişecektir], imza Remzi Paşa'nındır. Bu sürûr [sevinç] içinde iken tekmil Kafkas'ın Türkler tarafından işgal olunduğunun haberini aldık. Aman Yarabbi, bu bizim için ne kadar büyük bir beşârettir [müjdedir]! Bize tekmil felâketimizi unutturacak ve yeniden bizi ihya edecek kadar mühim bir haberdir! Lâkin yalnız sıhhati hakkında teyit edecek bir ikinci habere muntazırız [bekliyoruz].

21 Mayıs 1918

8 – Posta günüdür. Bir kart eve ve bir kart Asım Efendi'ye ve bir kart da idarede Saim Bey'e yazdım.

Akşam postasıyla evden iki kart aldım. 5 Nisan 34 tarihli, bir adedi Vedia'nın, diğeri refikanın imzasıyla idi.

28 Mayıs 1918

15 – Bir kart Vedia'ya ve bir kart kayınvalideye ve bir kart da Hüseyin Kaptan'a yazdım.

1 Haziran 1918

19 – Buradan hareket etmek üzere emir bekliyor idik. "Transport bugün gelecek, yarın gelecek" diye vakit geçirir iken şimdi İsveç murahhası olarak, buradan gidecek üseranın nakline nezaret eden zatın dediğine göre, İrkuç ile Plepsky arasında asla şimendifer nakliyatı olmadığı ve iğtişâş [karışıklık] bulunduğu için bir müddet daha buradan hareket edemeyeceğimizi söylemiş. Bu haber bizi ne kadar meyus etti. Yarabbi, daha burada bir-iki ay geçirmek ne kadar müşkül! Yiyecek yok, iki aydır ki

maaş alamıyoruz, şeker, tütün asla yok, pek fena bir yiyecek ile vakit geçiriyoruz.

3 Haziran 1918

21 – Bir kart eve ve bir kart da Asım Efendi'ye yazdım. Bugün lager emr-i yevmiyesinde [günlük emirde] invalid olan zabitanın kendi parasıyla gitmek üzere Rus kumandanlığına müracaat ederek kâğıtlarını alıp gidebileceği söyleniyor. Lâkin "şimendifer ücreti ve yiyecek ve saire için beş yüz ruble ancak kâfidir" diyorlar. Bazı efendiler şehirdeki Yahudilerden faiz ile bu parayı alarak yollar açıldığı gibi gitmeye teşebbüs edecekler. Ben buna bir türlü cüret edemeyeceğim, zira beş yüz ruble altı bin kuruş eder. Bu parayı nereden vereceğim? Maaştan ise para arttırmak gayri mümkündür. Bugün tekmil efendiler borçludur. Aldığımız elli ruble ancak iaşeye [beslenmeye] kâfi geliyor, o da açlıktan ölmemek üzere. Başka türlü iaşe mümkün değildir. Ne yapalım, bekleyeceğiz. Bakalım Cenab-ı Hak ilerde ne gösterir?

4 Haziran 1918

22 – Pek çok düşündüğüm hâlde arkadaşlardan altı-yedi efendi gerek kendi paraları ve gerekse karzen [borçlanarak] tedarik ettikleri para ile gitmek üzere karar verdiler. Ben de mecbur oldum, bizim Türk efradından Oflu Mehmet Ali isminde bir neferden yüz elli ruble istikrâz eyledim [borçlandım]. Yüz ruble kadar kendi biriktirmiş olduğum para ile iki yüz elli ruble ediyor. Ben de istida verdim, yollar açıldığı zaman hareket edeceğim. Lâkin Rusya'nın ahval-i dâhiliyesi pek karışıktır. Sibirya vilayetinin İrkuç'tan gayri Omsk, Tomsk, Krasnoyarsk, Kalinsk kâmilen Menşeviklerin eline geçti. Çekler dahi beraberdir. Bu gibi ahval daha ne kadar müddet devam edecek? Bunu tabiidir ki kimse kestiremiyor. Korkuyoruz ki birkaç aylar devam eder ise bizim için en büyük felâket o zamandır. Zira iki ay sonra buralarda kış başlar. Üstümüzde başımızda elbise ve ayakkabı kalmadı. Soğanın kıyyesi yüz yirmi kuruştur. Ekmeğin bir kıyyesi on yedi buçuk kuruştur. Et bir kıyyesi altmış kuruştur. Şekerin kıyyesi iki yüz altmış kuruştur. Artık bizim hâlimizin neticesi buradan anlaşılabilir.

10 Haziran 1918

28 – Üç adet kart yazdım. Bir Hamit'e, bir refikaya, bir idarede Hüseyin Kaptan'a. Şimdi bakkala beyaz un gelmiş, kıyyesi yetmiş kuruştur.

14 Haziran 1918

1 Haziran – Bugün Hilâl-i Ahmer tarafından Nisan ve Mayıs maaşları olmak üzere yüz ruble ahz eyledik [aldık]. Hakikaten bu para pek ziyade işimize yaradı. Geçen defa almış olduğumuz yüz ruble bitmiş idi. Burada Rusların bize verdiği elli ruble ile idare etmek gayri mümkündür. Eğer Hilâl-i Ahmer'in bu gönderdiği mahiye [aylık] elli ruble olmayacak olsa bizim hâlimiz son derece müşkül olur idi. Hâlbuki en ucuz lager burası olduğu hâlde, ahval böyle olur ise diğer memâlikte [memleketlerde] bulunan lagerdeki zabitanın ahvali ne kadar vahimdir! Avusturyalılar bize hükümetimiz tarafından edilen şu lütuftan dolayı kendi hükümetlerine son derece muğber oluyorlar. Hakları da vardır. Zira birçokları pek ziyade sefalet içindedir. Bundan dolayı milletimiz ve gerekse hükümetimiz hakkında kalbimiz son derece minnettardır ve Avusturyalılara karşı kemal-i iftihar ile hükümetimizin Hilâl-i Ahmer vasıtasıyla mahiye elli ruble zabitana, on ruble efrada gönderdiğini söylüyoruz. Avusturyalılar ise müflis [iflas etmiş] ve ölmüş zannettikleri Türk hükümetinin zabitan ve efradını böyle düşündüğü hâlde kendilerinin, o muazzam ve zengin ve herhâlde pek ziyade medh ü senâ ettikleri [övdükleri] milletlerinin bu gibi bir ahvalde Almanlardan, Türklerden geri kalmasını pek ziyade güçlerine giderek son derece müteessir olduklarını saklamayarak bize söylüyorlar.

15 Haziran 1918

2 – On beş güne karîbdir [yakındır] ki asla bulunduğumuz mevkie gazete namıyla hiçbir evrak gelmiyor. Dünyadan haberimiz yoktur. İrkuç'tan ileri yollar kâmilen kapalı imiş. Menşevik, Çek ve Bolşevikler arasında ara sıra müsademe oluyor imiş. Tabii bu havadisler kâmilen lager dâhilinde ağızdan ağza söylenilen lakırdılardan ibarettir. Esas madde bizim için meçhul bulunuyor. Yalnız burada bizim en ziyade fikrimizi işgal eden mesele gün be gün şu bulunduğumuz mevki-i müşkülden kurtulmak ümidinin kaybolmasındadır. Zira on beş-yirmi gün evvel hareketimiz hakkında pek büyük bir ümide düşmüş idik, fakat artık bu ümit zâil oluyor [kayboluyor]. Eğer gene kışa kalır isek korkusu şimdiden zihnimizi, kalbimizi pek ziyade

işgal ediyor. Hakikaten bizim için en vahim bir hâl o zaman meydana gelecektir.

19 Haziran 1918

6 – Bizim Türkler ile Almanların işlerine bakan İsveç Konsolosunun dediğine göre buradan Pazartesi günü İrkuç'a hareket edeceğiz. Eğer o zamana kadar yollar açılır ise vatanımıza gideceğiz. Olmadığı takdirde yolların açılmasını İrkuç'ta bekleyeceğiz. Yolda iaşe için lâzım gelen erzakın mubayaasına bugünden başladı. İnşallah yakında bu menhûs [uğursuz] yerden kurtulacağız.

20 Haziran 1918

7 – İsveç Konsolosu Park'ta ve buradaki efrat ve zabitanın beş günlük iaşesi için lâzım gelen erzakı mubayaa ediyor [satın alıyor]. Lâkin söylediğine göre yeniden İrkuç'ta ihtilal muharebeleri başlamış. Bunun için, ne kadar zaman daha burada kalacağımız meçhuldür. Kırmızı Gvardia denilen ücretli ve ekserisi Macar ve Avusturya efradından teşkil edilen taburlar sevk ediliyor. Bunlar hem ihtilal-i dâhiliyi söndürecekler, hem ateşleyecekler. Daha doğrusu ne hükümet var, ne asayiş var. Bir tarafta Kırmızı Rota, diğer tarafta sosyalist rotası, diğer tarafta Beyaz Rota, diğer tarafta Menşevik Fırkaları... Kim ne istediğini bilmiyor. Her tarafta İngiliz, Fransız paraları işliyor ve Rusların gazeteleri de bunu saklamayıp yazıyorlar. Yalnız bu gibi fenalıkların önünü alarak asayiş-i umumiyi iade edecek bir kuvvet yoktur.

25 Haziran 1918

12 – Posta günüdür. Yazdığımız kartları posta kabul etmedi, zira yol yoktur. Bunu biz de biliyoruz. İki-üç aydır ki posta gidip gelmiyor. Lâkin, bir türlü yazmaktan vazgeçemiyoruz. Akşam çıkan şayiaya göre, Kırmızı Rota Çekler ile ettiği harpte Çekler bozulmuş. Gariptir ki Rusya'da esir olan Avusturya ve Macar ve Çek efradı Kırmızı Rota, Siyah Rota, Beyaz Rota namındaki Rus alaylarına girerek, Çeklerin büyük kısmı ise Fransızların tarafını iltizâm ederek [tutarak], ara sıra vuruşuyorlar. İçlerinde pek az miktarda Rus vardır. Kendi vatanları için kan dökmekten çekinip de burada birbiriyle çarpışmak pek tuhaf bir hâldir. Buna bir türlü mana

veremiyoruz. Vâkıâ, Ruslar pek ziyade para veriyor ise de, herhâlde gene pek çok garâibdendir [garipliklerdendir]. Bu günlerde bizim Türk efradından iki alçak da yazılmış. Her ne kadar kendilerine lâzım gelen nasâyih [nasihatler] icra edilmiş ise de tesir etmedi. Ruslar Kırmızı Rota'ya yazılan her nefere yüz elli ruble maaş veriyorlar.

30 Haziran 1918

17 – Bugün İsveç delegesi geldi. Kendisine hareketimiz hakkında malûmat vermesini talep ettik. Daha hareketimiz hakkında asla bir emir almadığını söyledi. Bizim de ümidimiz büsbütün kesildi. Acaba bu kışı da burada geçirecek miyiz diye cümleyi bir meyusiyet kapladı. Buradaki şayiâta göre, Avrupa-yı Rusî'de [Rusya'nın Avrupa bölümünde] asla esir kalmamıştır. Biz ise hâlâ burada esir olarak bulunuyoruz ve ne vakit kurtulacağımız meşkûktur [şüphelidir]. Kaçmak, bu işe teşebbüs ise adeta cinnettir. Bir kere lisan bilmiyoruz. Saniyen [ikinci olarak], ahval-i dâhiliye son derece karışıktır. Vatanımızdan, ailemizden ise mektup alamıyoruz. Bulunduğumuz Berezovka'ya posta değil, telgraf bile gelmiyor. Yollar kapalıdır. Şeker asla yoktur. Beş sigara beş kuruştur. Kibritin bir kutusu yüz para, bir sigara kâğıdı yirmi kuruş, etin kıyyesi elli kuruştur. Giyecek asla yoktur. Üstümüzde elbise ve çamaşır kalmadı. Eğer bu kışa kalır isek, soğuktan donacak bir hâldeyiz. Tekmil zabitan bu hâldedir. Yediğimiz ekmek hakikaten köpek bile yemez. Biz yemeğe mecburuz. Bu ekmek gayet siyah, içerisi çamur hâlinde, dışındaki kabuğu bıçak bile zor kesiyor. Bunun kıyyesi on altı kuruştur. Buradan sağ olarak kurtulacak insanlar pek bahtiyardır!

1 Temmuz 1918

18 – Çekler Kırmızı Rota ile ettikleri harpte bir derece kazanıyor. Şimdi Kırmızı Rota İrkuç'tan Berezovka'ya kadar şimendifer tünelleri ve köprüleri kesecek imiş. İrkuç'taki kumandanlık Vrahni Odinsk'e kalkıyor. Artık biz her ümidi kat edip kış tedarikine bakmak mecburiyetinde bulunuyoruz. Ne yapalım, talih bize daha neler gösterecek? En büyük korkumuz, ilerde soğuktan ziyade aç kalmak korkusudur. Şimdiden bir şey tedarik emekten aciziz. Bir adet yumurta üç kuruş on paradır. Yüz elli dirhem süt altı kuruş on paradır. Mebzul olarak bulunabilen bir şey var ise, o da patates ile "haşe" tabir edilen bir nevi darıdır. Onlar da bazı zaman

bulunmuyor. Pirincin yüz otuz dirhemi on dört buçuk kuruştur. O da her vakit bulunmuyor. Tabiidir ki İrkuç'taki erkân-ı hükümet buraya gelir ise daha ziyade pahalılık olacaktır. Elde bulunan mevcut erzak ne kadar zaman için burayı idare edebilir. Yollar her taraftan kapalıdır. İki aya karîbdir [yakındır] ki asla gerek Avusturyalılar, gerek biz mektup alamıyoruz. Kendimizden ziyade ailemizi düşünüyoruz. Onlar ne kadar büyük üzüntü içinde bulunuyorlar! İhtimaldir ki bizim gazeteler Rusya'nın ahval-i dâhiliyesi hakkında malûmat alıyor ve buralarda büyük ihtilal olduğunu yazıyor. Ailelerimiz yolların kapalı olduğundan dolayı, postanın olmadığını bilmediklerinden bizim hayatımız hakkında büyük korku içindedirler. Hâlbuki şu ihtilal münasebetiyle vakıa biz pek çok sıkıntı içinde bulunuyor isek de, hayatımız hakkında hiçbir tehlikede bulunmuyoruz. İnşallah şu ihtilal yakında bastırılır, biz de şu menhûs yerden kurtulup vatanımıza kavuşuruz.

4 Temmuz 1918

21 – Bulunduğumuz Berezovka'daki lager iki dağ arasıdır. Tûlen [uzunluğu] bir-iki saat mesafe çekiyor, nihayetinde diğer bir dağ kapar, arzen [genişliği] on beş dakika çeker bir mesafededir. Bu vadide zabitan ve efrat için bine karîb kazarma vardır. Müteaddit kilise ve bir adet cesim tiyatro bulunuyor. Bu kazarmaların on üç adedi kâgirdir, diğerleri cesim kütükler üst üste konarak yapılmıştır. Kâgir barakalarda bine karîb zabitan oturuyoruz. Bilahare Transkazak'tan gelen zabitan ahşap barakalardan üç adedine girdiler. Tabiidir ki bizim oturduğumuz kâgirler, oda oda olduğu hâlde ahşap barakalar cesim bir koğuştur. Bizim lagerin önünden tren hattı geçiyor. Tren hattının diğer tarafında keza sekiz yahut on adet kâgir, zabitana mahsus baraka vardır. Onlardan bugün üç adedini daha boşaltıp, o zabitanı da bizim lagerdeki ahşap barakalara getirdiler. Oraya şimendifer idaresi ve sıhhiye idaresi gelecek imiş. Hâlbuki şimdi haber aldığımıza göre, Park'ta bulunan zabitan dahi buraya gelecek imiş. Oraya da İrkuç'tan erkân-ı harbiye gelecek imiş. Park'ta altı yüze karîb Avusturya, yirmi beş kadar Türk zabiti vardır. Onlar da ahşap barakalara gideceklerdir. Burada da iki bine karîb esir zabit birikiyor. Şimdi haber aldığımıza göre, tekmil hat boyundaki postane ve saire gibi üsera zabitanının bulunduğu barakalar dahi tahliye ediliyor. Gelen lager evâmir-i yevmiyesinde [günlük emirlerde] yazılıyor ki, hat ve köprü civarı üsera-i zabitana [esir subaylara] katiyen

memnudur ve idare-i örfiye [sıkıyönetim] ilân edildiğinden sabah sekizden akşam dokuza kadar lager dâhilinde gezilebiliniyor. Dokuzdan sonra baraka haricinde gezecek efendiler hapsedilecektir. Herhâlde zabitanı eski hâlinde serbest bırakmayıp, gene mahdut bir daire dâhilinde bulunduracaklar, bu da Kırmızı Rota'ya yazılan veyahut sosyalist olan Avusturya efradını zabitan men ettiğinden dolayı zabitana son derece adavet besliyorlar. Kırmızı Rota'da yahut sosyalistlere yahut Rusların Bolşeviklerinde zabit üniforması yoktur, hepsi müsavidir [eşittir]. Üsera zabitanda asla forma yahut yıldız, apolet bırakmadılar, cebren hepsini söktüler. Daha bakalım, zaman bize neler gösterecektir?

9 Temmuz 1918

26 – Birçok günler geçiyor, doğru bir malûmat alamıyoruz. Bizim Park zabitanı geldiler birçok dedikodu başladı, herhâlde ileride pek çok gürültü olacaktır.

12 Temmuz 1918

29 – Bugün bayram olduğundan edilen müracaat üzerine şehre gitmek üzere zabitan ve efrada ruhsat verdiler, lâkin ben gitmiyorum. Orada camiin avlusuna toplanan çocuklar bana pek ziyade tesir bırakıyor. Kalben son derece müteessir oluyorum. Evet, bu bayram, esirliğimin yedinci bayramıdır. Vatanımdan, çocuklarımdan ayrı olarak icra ediyorum. Ben ne kadar meyus isem, tabiidir ki çocuklarım da o kadar meyustur. Hükm-i kader [alın yazısı] böyle imiş! Akşam efendiler geldiler. Şehirde Tatarlar kendilerine pek ziyade hürmet göstermişler ve evlerine götürüp mükemmel surette it'âm etmişler [yedirmişler].

13 Temmuz 1918

30 – Haber aldığımıza göre, İrkuç şehri Çekler tarafından zapt edilmiş. Kâmilen memurîn [görevliler] bu tarafa kaçıyorlar. Artık biz de bu sene vatanımıza gitmekten kat-ı ümit ettik. Yalnız Çekler buraya da gelir iseler, bizim hakkımızda ne gibi muamele edeceklerini düşünüyoruz. Şimdiden iaşe son derece müşkül bir hâle girdi. Bir ay kadar bu hâl devam eder ise, herhâlde aç kalmak tehlikesi baş gösterecektir. Burada sırf üsera zabitana mahsus bir fırın var. Bu fırında ekmek yapan gene Avusturya efradıdır.

Başlarında bir fırın memuru vardır. Avusturya mülâzım-ı evvellerindendir. Mahiye zabitanın maaşından tevkîf edilen [kesilen] bir meblağ ile odun ve un alarak üç günde bir adet ekmek her efendiye veriyor. Bugün ekmek günü idi lakin Kırmızı Rota tarafından ale'sabah fırın basılarak tekmil mevcut ekmekler zapt edildi. Daha "üç gün zarfında şu kadar ekmek vereceksiniz" demişler. Bunu haber alan İsveç delegesi şehirden ekmek mubayaa ederek, götürüp bizim Türk zabitanına tevzi etti. Bilmiyorum Avusturyalılar ne yapacak? Bu bir-iki gün zarfında Rota pek büyük nümayiş [gösteri] yapıyor, efradı Rota'ya yazılmaya cehdediyor [çabalıyor].

14 Temmuz 1918

1 Temmuz – Elan bu hâl devam ediyor. "Çekler geliyor" diye şayia pek ziyade. Rotada nümayiş derece-i nihâyede [son derecede].

15 Temmuz 1918

2 – Bu sabah tekmil efradı barakalardan ihraç ederek istasyona topladılar. Avusturya zabitanının hizmetçilerini bile götürdüler. İçlerinden bin kadar efrat alıp trene bindirdiler. Mütebaki efrat gene barakalarına yerleştiler. Bu efrat cepheye yahut istihkâm kazmaya sevk ediliyor imiş. Yalnız bizim Türk efradına ilişmediler. Bakalım, daha ne gibi ahvale maruz olacağız?

2 Ağustos 1918

20 – Bugün binbaşı bey izin alarak şehre gidiyor. Şehirde Tatar komite reisi ile görüşürken reis kendisine diyor ki, "burada Rusların elinde bir Kürt çocuğu vardır, bu çocuğu kurtarınız." Binbaşı gelip bana söyledi. Ben de Kürt Ağa'ya söyledim. Ağa şehre giderek, komite reisi ile hükümete müracaat ederek çocuğu alıp geldiler. Bu çocuk dört senedir Rusların elinde bulunuyor imiş. Pederini Ruslar kesip kendisini getirmişler. Türkçe bilmiyor, Kürtçe az söyleyebiliyor. Lâkin Rusça pek mükemmel konuşuyor ve dinen hemen Rus olmak üzeredir. Dokuz yaşında vardır, kendisini kandırarak alıkoyduk.

19 Ağustos 1918

6 Ağustos – Akşam bir tayyare geldi. Berezovka'nın üstünden geçerek Transkazak tarafına gitti. İleride iki adet bomba bıraktı. Burada ise Bolşevikler kaçmak tedarikinde bulunuyorlar. Bakalım yarın ne çıkacak?

20 Ağustos 1918

7 – Öğle yemeğini yedik. Sağ tarafımızdan, dağdan tüfek ateşi ve mitralyöz başladı. Biz de seyretmeye başladık. İki-üç saat kadar devam etti, bilahare Çek süvarileri ve piyadeleri dağdan inerek bizim lagere girdiler, üseraya asla bir şey söylemediler. Kırmızı Gvardiya'dan yüz elli kadar esir tutmuşlar. "Santral Sibir" dedikleri erkân-ı hükümet kâmilen Kesita'ya çekildi. Şimdi haber aldığımıza göre, yakalanan yüz elli nefer Kırmızı Gvardiya'yı dere kenarında kurşuna dizmişler. Biz de her ümidimizi kat ettik. Bu kışı da burada geçireceğimize inandık yahut daha doğrusu buradan sağ salim vatanımıza avdet etmek ümidi ekserimizin kalbinden silinmiştir.

28 Eylül 1918

… – Bugün ayın kaçı olduğunu bilemiyorum. Yalnız yevm-i arefedir [arife günü]. Yarın bayramdır. Rus kumandanı tarafından üç gün bayramda şehre ve camie gitmek üzere efrat ve zabitana ruhsat verildi. Bugün de maaş aldık. Lâkin Temmuz, Ağustos, Eylül üç ayda bir maaş aldık. Beher efendinin yetmiş, seksen, yüz ruble borçları vardır. Alınan elli ruble bakkaldan vesaireden kesiliyor. Başka yerden karzen [borçlanarak] para bulamaz isek, aç kalacağımız muhakkaktır. Pek acı, sefalet-âmiz bir mevkideyiz. İsveç delegesinden asla haberimiz yoktur. Danimarka delegesine çektiğimiz telgrafa bugün cevap aldık, yazıyor ki, "İsveçli burada yoktur. Benim de hükümetiniz ile hiçbir münasebatım olmadığından sizin hakkınızda bir muavenette bulunamayacağım tabiidir." Her yerden kat-ı ümit ettik. Bizim ahvalimiz böyle. Ya, vatanda çoluk çocuk ne hâldedir? Aman Yarabbi, bunu hiç düşünmek istemiyorum! Yalnız, ne düşüneceğimi bilemiyorum. Uykum yok, bir yerde oturmak mümkün değil, serseri gibi dolaşıyorum. Geceleri uyku yok, tütün yok, şeker yok, para yok çamaşır yok! Her şeyden kat-ı ümit ile ölümümüzü bekleyerek, ömür geçirmek üzere sürünüyoruz. Yarabbi, ne müşkül bir vaziyetteyiz! Bir taraftan dört senelik bir acı esaret, diğer taraftan pek büyük bir sefalet kâfi değil gibi! Bizi burada en büyük tesellimize medar olan ufacık bir kâğıt parçası ki üzerinde yalnız bir selam ile çocuklarımın sıhhat haberinden

başka bir şey yok iken altı aydır ondan da mahrum kaldık. Ne ile teselli olayım! Burada dört senedir gördüğümüz, gece gündüz bir arada bulunan rüfekanın [arkadaşların] siması, hep aynı nakarât [tekrarlar]... Birbirimizden usandık, adeta nefret edecek bir hâle geldik. Ne müşkül bizim için burada gecelerin veyahut günlerin geçmesi... Artık ay, gün hesabını bile unuttuk. Ekseri lâzım oldukça on-on beş efendiye sual eder isek, bugünün ne olduğunu öğrenebiliyoruz. Hele akşam olup hava kararmaya başladığı zaman ne kadar meyus, muzdarip bir hâl alıyoruz. Ya böyle eyyâm-ı mübârekede [kutsal günlerde] çocuklar hatıra geldi mi, o zaman kalp ağlıyor! Vâkıâ, gözden yaş gelmiyor fakat kalpten kan akıyor. Yarabbi, daha ne zamana kadar bu menhûs yerlerde kalacağız? Kendi dert ve elemimiz kâfi değil mi? Şimdi de Japon askerlerinin geldiği söyleniyor. Esaretin kaçıncı devresine gireceğiz? Evvelce Rus, sonra Kırmızı Rota, üçüncü Çek, dördüncüde Japon esiri olacağız. Daha ne olacağız? Belki öleceğiz! O sevgili vatanı, orada bekleyen çocukları göremeyeceğiz. Evet, evi düşünüyorum. Kimim var? Ben dört senedir Sibirya'nın en ücra köşesinde ah u enîn [ah ve inleme] içinde musdarip, perişanım! Hıfzı nerede, Bağdat'ı dolaşarak şimdi de Şam'da, acaba sağ mıdır? Emin nerede? Almanya'da ne yapıyor, bilmem. Ya Hamit, validesinin yanında. Ya Vedia, o da validesinin yanında. Ya valideleri? Evet, iki çocuğu yanında, evinde, fakat ne hâlde bilmiyorum. Aç mıdır? Çıplak mıdır? Yahut hasta mıdır? Bilmiyorum. Yarabbi, şu mübarek arife gecesinde ne kadar masumlar pederinin ya validesinin aguş-i şefkatinde [şefkatli kucağında] seviniyor, ya ne kadarı ağlıyor, of, onu da bilmiyorum! Benimkiler hangi kısımda, onu da düşünemiyorum. Düşünmek için lâzım gelen kuvve-i müfekkire [düşünce gücü] bende kalmadı. Hastayım, gözlerim görmüyor, ağzımda diş yok, bacaklarımda kuvvet yok, düşünmek için zihin yok, kalbim hasta, kendim zayıf... Bu kış dayanabileceğim pek şüphelidir. Yalnız ben mi böyle bir hâldeyim? Hayır, birçok arkadaşlarım da benim gibidir. Yarabbi yeter artık, merhamet et, bizi bu beliyeden halâs eyle [felâketten kurtar]!

29 Eylül 1918

…- Bugün id-i fıtrın [Ramazan Bayramı][1] birinci günüdür. Arkadaşlar namaza yetişmek için tren vaktinden evvel karadan gitmek üzere, efrat ile yola çıktılar. Şehir buradan yedi verst mesafede olduğundan saat beşte hareket ettiler. Yalnız Mustafa Kaptan ile ben ve Müstantik [sorgu yargıcı]

Hulusi Efendi gitmedik. Mustafa Kaptan son derece rahatsızdır. Yarın hastaneye gidecektir. Ben de Ramazan Bayramı'nda gitmediğim gibi, bu bayram da gitmedim. Gidip ne yapacağım, kimi göreceğim? Bütün, bütün kalbim dil-hûn olacağına [içi kan ağlayacağına] burada oturmak daha iyi değil midir? Orada gördüğüm çoluk çocuk beni son derecede müteessir ediyor.

İkinci gün arkadaşların ibrâmı [ısrarı] üzerine, bugün ben de gittim. Nereye gitmeli, bir İranlının hanesine gittik. Üç-dört çocuğu var. Bize son derece hürmet etti. Çay içtik, çörek yedik. Bir miktar şehrin pazarında dolaşarak bizim Erzurumlu iki Türkün tuttuğu bir fırına geldik. Onlar da cebren bizi sofraya oturttular. Yemek yedik. Saat üçte trene binerek mevkiimize geldik. Bir daha gitmeye pek niyetim yok. Her nedense, şehre gitmek beni pek ziyade sıkıyor.

30 Eylül 1918

17 Eylül – Dün akşam saat beşte bulunduğumuz lageri gezmek üzere beş adet Japon zabiti geldi. Rus kumandanı ile barakaların bazılarını gezdiler. İstasyonda üç yüz asker var imiş. Onları da efrat barakalarına yerleştiriyorlar, fakat rivayete nazaran üç fırka asker geliyor imiş. Bu yolda Japonların gelmekten maksadı ne olduğunu bir türlü anlayamıyoruz. Acaba buralarını işgal edecek mi? Yahut rivayet edildiğine göre... [defter burada bitiyor]

[1]İd-i adha [Kurban Bayramı] olmalı.